Godina IX, broj 9, 2025.
ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

GODIŠNJAK PRAVNOG FAKULTETA

Druga međunarodna naučna konferencija „Izazovi i perspektive krivičnog zakonodavstva i pravosuđa“

UZ PODRŠKU

FMON
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti

Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke

i

OSCE Organization for Security and Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

Misije OSCE-a u BiH

(Misija OSCE-a u BiH je podržala izradu ove publikacije. Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u BiH, ne odražava nužno i zvaničnu politiku Misije OSCE-a u BiH.)

Mostar, 2025.

GODIŠNJAK PRAVNOG FAKULTETA
Druga međunarodna naučna konferencija
„Izazovi i perspektive krivičnog zakonodavstva i pravosuđa“

Izdavač – Publisher

Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Law Faculty of University Džemal Bijedić Mostar

Glavni urednik – Editor in Chief

Prof. dr. Amra Jašarbegović

Uredništvo – Editorial Board

Prof. dr. Amra Jašarbegović, glavni i odgovorni urednik – Editor in Chief, prof. dr. Hajrija Sijerčić – Čolić, prof. emeritus, akademik prof. dr. Stanko Bejatović, prof. dr. Boban Misoski, prof. dr. Denis Pajić, doc. dr. Sunčica Hajdarović, doc. dr. Maid Pajević, asist. MA Amna Mustafić

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

Adresa Uredništva: Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Pravni fakultet, Maršala Tita b.b.

Radovi se klasificiraju i referiraju po UDC i JEL publikacijama London, Pittsburgh i Sydney, a svi prilozi iz Godišnjaka radovi referiraju se u EBSCO bazi.

SADRŽAJ

PREDGOVOR..... 9

IZJAVA O ETIČNOSTI GODIŠNJAKA PRAVNOG FAKULTETA ... 11

IZVORNI NAUČNI RADOVI

Dr. sc. Ivanka Marković
PRISILNI RAD, PROSJAČENJE, ROPSTVO I ODNOSI SLIČNI ROPSTVU KAO OBLICI ISKORIŠTAVANJA ŽRTVE KRIVIČNOG DJELA MEĐUNARODNA TRGOVINA LJUDIMA (tumačenje i primjena u sudskoj praksi)..... 17

Dr. sc. Damir Primorac
Dr. sc. Maja Pilić
Andrej Božinovski mag. iur.
DNK ANALIZA, GENETSKA PRIVATNOST I OBNOVA KAZNENOG POSTUPKA – IZAZOVI I PERSPEKTIVE U HRVATSKOM KAZNENOM PROCESNOM PRAVU 46

Dr. sc Vedad Gurda
RAD ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI KAO ALTERNATIVA KAZNI ZATVORA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE 85

dr. sc. Denis Pajić
INSTITUT PREGOVARANJA O KRIVICI U BOSNI I HERCEGOVINI -DVA DESETLJEĆA POSLIJE-..... 111

Dr. sc. Marina M. Simović
Dr. sc. Vladimir M. Simović
KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA PROGANJANJE U BOSNI I HERCEGOVINI I MEĐUNARODNI STANDARDI 142

Dr. sc. Sunčica Hajdarović
Vildana Delibašić, BA,
FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI: IZMEĐU TRADICIJE, PRAVA I DRUŠTVENE STVARNOSTI 165

Dr. sc. Ena Gotovuša,
TREĆI DODATNI PROTOKOL UZ EUROPSKU KONVENCIJU O UZAJAMNOM PRUŽANJU PRAVNE POMOĆI U KRIVIČNIM STVARIMA VIJEĆA EUROPE: NOVINE I ZNAČAJ 199

Dr. sc. Nerma Čolaković – Prguda
Dr. sc. Emina Hasanagić,
Amna Mustafić Grebović, MA
KRIVIČNA ODGOVORNOST POSLODAVCA ZA RAD NA CRNO U OKVIRU TRŽIŠTA RADA..... 227

PRETHODNO SAOPĆENJE

Dr. sc. Gregori Graovac
USTAVNI SUD REPUBLIKE HRVATSKE KAO ZAŠTITNIK NAČELA JEDNAKOSTI ORUŽJA I KONTRADIKTORNOSTI POSTUPKA U ISTRAŽNOZATVORSKIM PREDMETIMA U POVODU USTAVNIH TUŽBI 249

PREGLEDNI NAUČNI RADOVI

Dr. sc. Dževad Mahmutović
Raisa Bušatlić, MA
UMJETNA INTELIGENCIJA U FUNKCIJI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE NOVINARA 285

Dr. sc. Milijana Buha
ZAŠTITA ŽRTAVA NASILJA U PORODICI I PRITUŽBA OŠTEĆENOG U KRIVIČNOM POSTUPKU 315

Dr. sc. Azra Adžajlić-Dedović
PRAVA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA U BOSNI I HERCEGOVINI: SISTEMSKA DISKRIMINACIJA I SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA 331

Dr. sc. Nikola Findrik
Dr. sc. Amna Toromanović
BOSANSKOHERCEGOVAČKO KRIVIČNO PRAVO – HISTORIJSKI RAZVOJ, IZAZOVI I PERSPEKTIVE 352

Dr. sc. Sadmir Karović
Dr.sc. Suad Orlić
ULOGA I ZNAČAJ KRIVIČNOPROCESNIH SUBJEKATA U ISTRAZI 376

Dr. sc. Maid Pajević
PORICANJE GENOCIDA I TRIJUMFALIZAM: PRIJETNJA POSTKONFLIKTNOJ STABILNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE 395

Dr. sc. Jasmin Hušić
Dr. sc. Suan Islamović
TRANZICIJSKA PRAVDA I INSTITUCIONALNE REFORME USLOVLJENE ČLANSTVOM BOSNE I HERCEGOVINE U EVROPSKOJ UNIJI 429

Mr.sc. Nataša Rakanović
Dr. sc. Semir Šarić
ULOGA I ZNAČAJ UPRAVE ZA INDIREKTNO OPOREZIVANJE U SISTEMU SUZBIJANJA PRANJA NOVCA U BOSNI I HERCEGOVINI 451

Dr. sc. Maja Badžak
Fejzi Beqiri, Assistant Professor, Ph.D.
ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI KAO INSTRUMENT PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA: KOMPARATIVNA ANALIZA IZMEĐU BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE KOSOVO..... 480
Dr. sc. Rebeka Kotlo
RODNA RAVNOPRAVNOST, ZABRANA DISKRIMINACIJE NA OSNOVU SPOLA I RODNO ZASNOVANOG NASILJA U MEĐUNARODNOM PRAVU I BOSNI I HERCEGOVINI 501
Lejla Čopelj, MA
FENOMENOLOGIJA I ETIOLOGIJA NASILNOG EKSTREMIZMA I RADIKALIZACIJE..... 533

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD..... 9

STATEMENT ON ETHICS AND INTEGRITYOF THE LAW FACULTY ANNUAL 11

ORIGINAL SCIENTIFIC WORK

Ivanka Marković, PhD
FORCED LABOR, BEGGING, SLAVERY AND SLAVERY-LIKE RELATIONS AS FORMS OF EXPLOITATION OF VICTIMS OF CRIME INTERNATIONAL TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS..... 17

Damir Primorac, PhD
Maja Pilić, PhD
Andrej Božinovski, LL. M.
DNA EVIDENCE, GENETIC PRIVACY, AND REVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS - CHALLENGES AND PERSPECTIVES IN CROATIAN CRIMINAL PROCEDURE LAW 46

Vedad Gurda, PhD
COMMUNITY SERVICE AS AN ALTERNATIVE TO PRISON SENTENCE IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA..... 85

Denis Pajić, PhD
INSTITUTE OF THE PLEA BARGAIN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA -TWO DECADES LATER- 111

Marina M. Simović, PhD
Vladimir M. Simović, PhD
CRIMINAL LAW RESPONSE TO PERSECUTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND INTERNATIONAL STANDARDS 142

Sunčica Hajdarović, PhD
Vildana Delibašić, LL.B
FEMICIDE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: BETWEEN TRADITION, LAW, AND SOCIAL REALITY..... 165

Dr. sc. Ena Gotovuša,
THE THIRD ADDITIONAL PROTOCOL TO THE EUROPEAN CONVENTION ON MUTUAL ASSISTANCE IN CRIMINAL MATTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE: NOVELTIES AND SIGNIFICANCE..... 199

Nerma Čolaković – Prguda, PhD
Emina Hasanagić, PhD
Amna Mustafić Grebović, LL.M
CRIMINAL LIABILITY OF EMPLOYERS FOR BLACK LABOUR IN THE FRAMEWORK OF THE LABOR MARKET 227

PREVIOUS ANNOUNCEMENT

Gregori Graovac, PhD
THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF CROATIA AS THE GUARDIAN OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF ARMS AND THE ADVERSARIAL PRINCIPLE IN PRE-TRIAL DETENTION CASES RELATING TO THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT 249

REVIEW SCIENTIFIC PAPERS

Dževad Mahmutović, PhD
Raisa Bušatlić, MA
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FUNCTION OF CRIMINAL-LAW PROTECTION OF JOURNALISTS 285

Milijana Buha, PhD
PROTECTION OF VICTIMS OF VIOLENCE AND THE COMPLAINT OF THE INJURED PARTY IN CRIMINAL PROCEEDINGS 315

Azra Adžajlić-Dedović, PhD
THE RIGHTS OF VICTIMS OF CRIME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: SYSTEMIC DISCRIMINATION AND SECONDARY VICTIMIZATION..... 331

Nikola Findrik, PhD
Amna Toromanović, PhD
BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN CRIMINAL LAW – HISTORICAL DEVELOPMENT, CHALLENGES AND PERSPECTIVES 352

Sadmir Karović, PhD
Suad Orlić, PhD
THE ROLE AND IMPORTANCE OF CRIMINAL PROCEDURE SUBJECTS IN THE INVESTIGATION 376

Maid Pajević, PhD
DENIAL OF GENOCIDE AND TRIUMPHALISM: A THREAT TO THE POST-CONFLICT STABILITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA..... 395

Jasmin Hušić, PhD
Suan Islamović, PhD
TRANSITIONAL JUSTICE AND INSTITUTIONAL REFORMS CONDITIONED BY BOSNIA AND HERZEGOVINA'S MEMBERSHIP..... 429

Nataša Rakanović, LL.M
Semir Šarić,PhD
THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE INDIRECT TAXATION AUTHORITY IN THE SYSTEM OF COMBATING MONEY LAUNDERING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA..... 451

Maja Badžak, PhD
Fejzi Beqiri, PhD.
CONFISCATION OF ASSETS AS AN INSTRUMENT AGAINST ORGANIZED CRIME: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE REPUBLIC OF KOSOVO. 480

Dr. sc. Rebeka Kotlo
GENDER EQUALITY, PROHIBITION OF DISCRIMINATION BASED ON GENDER AND GENDER-BASED VIOLENCE INTERNATIONAL LAW AND BOSNIA AND HERZEGOVINA..... 501

Lejla Čopelj, LL.M
PHENOMENOLOGY AND ETIOLOGY OF VIOLENT EXTREMISM AND RADICALIZATION 533

PREDGOVOR

Ovogodišnji tematski broj Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru je rezultat Druge međunarodne naučne konferencije pod nazivom „Izazovi i perspektive krivičnog zakonodavstva i pravosuđa“ koja je održana u Mostaru 25. aprila 2026. godine u organizaciji Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“, uz podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i Misije OSCE-a u BiH. Na Konferencije su referate prezetovali naučni radnici, nastavnici i saradnici pravnih fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Tuzli, Univerziteta u Zenici, Univerziteta u Bihaću, Univerziteta u Banja Luci, Univerziteta u Beogradu, Sveučilišta u Splitu, Sveučilišta u Zagrebu i Univerziteta na Kosovu. Uz uvažene referente, uspješnosti rada Konferencije, aktivnim učešćem u diskusijama i iznošenjem problema na koje nailaze u svom radu, doprinijeli su i stručni radnici čija djelatnost je usko vezana za područje krivičnog prava – sudije ustavnih sudova, općinskih i kantonalnih sudova, tužioci, predstavnici ministarstva, predstavnici policije, kao i predstavnici Misije OSCE-a u BiH.

Cilj Konferencije je bio okupiti akademsku zajednicu i pravne praktičare kako bi sveobuhvatno, argumentovano i konstruktivno raspravili najaktuelnija pitanja krivičnog prava na nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou, fokusirajući se na sljedeće tematske cjeline: Bosanskohercegovačko krivično zakonodavstvo – izazovi na putu integracije u EU, Evropsko krivično pravo – historijski razvoj, izazovi i perspektive, Proces tranzicijske pravde u BiH, Sigurnosni izazovi i migracije, Međunarodna trgovina ljudima, Međunarodna krivičnopravna saradnja, Restorativna pravda, Implementacija standarda Evropskog suda za ljudska prava u bosanskohercegovačkoj sudskoj praksi, Harmonizacija bosanskohercegovačkog krivičnog zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije, Rodna ravnopravnost, Prevencija nasilja u porodici sa posebnim akcentom na femicid, Upotreba moderne tehnologije u krivičnom pravu, Etika u pravosuđu, Izazovi prekršajnog prava u BiH – evropska perspektiva, Kritička analiza stanja i tendencija u krivičnom izvršnom pravu u BiH, Otkrivanje i dokazivanje koruptivnih krivičnih djela, BiH i međunarodna iskustva, Borba protiv transnacionalnog kriminala i Organizirani kriminal.

Osim navedenih, autori su bili slobodni odabrati i neku drugu temu iz oblasti krivičnog prava za analizu i diskusiju. Okvirne teme ovogodišnje Konferencije postavljene su vrlo široko, kako bi se autorima iz različitih država omogućilo da istraže i predstave sporna i nedovoljno istražena pitanja krivičnog zakonodavstva i prakse, sa posebnim osvrtom na probleme sa kojima će se BiH susretati s obzirom da je postala kandidat za članstvo u EU. Istovremeno, referenti su imali mogućnost da kroz naučnohistorijsku obradu ustanova krivičnog prava pruže uvid u kontinuitet razvoja različitih krivičnopravnih rješenja, doprinoseći tako njihovom potpunijem razumijevanju.

Nadamo se da će radovi u Godišnjaku koji je pred nama kroz detaljan, sveobuhvatan i interdisciplinaran pristup doprinijeti formulisanju naučnog odgovora na aktuelne probleme i izazove savremenog krivičnog prava.

Zahvaljujemo Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke i Misiji OSCE-a u BiH za pruženu finansijsku podršku u održavanju ove naučne Konferencije i štampanju tematskog broja Godišnjaka Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru. Nadamo se da će se uspješna saradnja nastaviti i u budućnosti.

Uredništvo

Izjava o etičnosti i savjesnosti Godišnjaka Pravnog fakulteta

Godišnjak Pravnog fakulteta je naučna publikacija koju izdaje Pravni fakultet. Publikacija izlazi jednom godišnje kontinuirano od 2017. godine. Godišnjak je namijenjen autorima iz oblasti prava i srodnih društvenih nauka, s ciljem objavljivanja originalnih naučnih i stručnih radova koji doprinose razvoju i unapređenju teorijske i empirijske pravne misli.

Godišnjak Pravnog fakulteta pridržava se najviših standarda etike u naučnom izdavaštvu i uredničkom radu, u skladu s općeprihvaćenim akademskim principima i Kodeksom ponašanja za urednike naučnih časopisa Komisije za izdavačku etiku (*The COPE Code of Conduct for Journal Editors*). Iskrenost, originalnost i akademska odgovornost autora, kao i nepristrasnost, objektivnost i povjerljivost u radu urednika i recenzenata, predstavljaju temeljne vrijednosti na kojima se zasniva uređivačka politika Godišnjaka.

U Godišnjaku Pravnog fakulteta objavljuju se radovi koji podliježu recenzentskom postupku, kao i prilozi koji se ne recenziraju. Recenziji podliježu kategorizirani radovi (izvorni naučni radovi, prethodna saopćenja, pregledni naučni radovi i stručni članci), dok prikazi knjiga, osvrti i druge slične rubrike ne podliježu recenziji. Svi kategorizirani radovi prolaze postupak dvostruke anonimne recenzije (*double-blind peer review*). Tokom procesa recenziranja i uređivanja kontinuirano se provjerava mogućnost plagiranja, autoplagiranja i falsificiranja sadržaja. U slučaju utvrđenog neetičkog postupanja, Redakcija je dužna o tome obavijestiti autora i poduzeti odgovarajuće mjere u skladu s uređivačkom politikom.

Radi osiguranja visokog kvaliteta objavljenih radova, Godišnjak Pravnog fakulteta utvrđuje sljedeća etička načela kojih su se dužni pridržavati autori/koautori, recenzenti, glavni i odgovorni urednik, Redakcija i izdavač.

Autori i koautori garantuju izvornost i originalnost svojih radova. Od autora se očekuje da pravilno i jasno označe sve korištene izvore, te da adekvatno citiraju ili parafraziraju tuđe ideje, podatke i zaključke. Predajom rada autor potvrđuje da je rad njegovo originalno autorsko djelo i da nije prethodno objavljen, niti istovremeno ponuđen za objavljivanje u drugoj publikaciji. Autori su dužni prijaviti svaki stvarni ili potencijalni sukob interesa koji bi mogao utjecati na rezultate ili interpretaciju rada. Ukoliko autor naknadno uoči grešku u objavljenom ili prihvaćenom radu, obavezan je bez odlaganja obavijestiti Redakciju i sarađivati u postupku ispravke ili povlačenja rada. Autori su dužni uvažiti i ugraditi sugestije recenzenata i uredništva radi unapređenja kvaliteta rada. Radovi se dostavljaju isključivo u elektronskoj formi.

Recenzenti ocjenjuju rukopise objektivno, stručno i anonimno, isključivo na osnovu naučne vrijednosti rada, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, uključujući etničko porijeklo, spol, rodni identitet, državljanstvo, religijska ili politička uvjerenja autora. Sve informacije i podaci do kojih recenzenti dođu

tokom postupka recenziranja smatraju se povjerljivima i ne smiju se koristiti u lične svrhe niti dijeliti s trećim licima. U slučaju stvarnog ili potencijalnog sukoba interesa, recenzent je dužan o tome obavijestiti urednika i izuzeti se iz postupka recenziranja. Recenzenti su obavezni ukazati uredništvu na eventualne slučajeve plagijarizma, necitiranih izvora ili značajnog preklapanja s već objavljenim radovima, te jasno i argumentirano obrazložiti svoje ocjene i preporuke. Ukoliko recenzent procijeni da nije kompetentan ili u mogućnosti izvršiti recenziju, dužan je o tome pravovremeno obavijestiti urednika.

Glavni i odgovorni urednik, zajedno s članovima **Redakcije**, donosi odluke o prihvatanju i objavljivanju radova u skladu s uređivačkom politikom Godišnjaka, važećim propisima i akademskim standardima. Uredništvo je dužno postupati savjesno, nepristrasno i profesionalno, bez ikakvog oblika diskriminacije, te aktivno štititi akademski integritet publikacije. Posebna odgovornost uredništva ogleda se u očuvanju povjerljivosti identiteta recenzenata i zaštiti informacija vezanih za zaprimljene rukopise. U slučaju zaprimljenih pritužbi ili prijava neetičkog ponašanja, uredništvo je obavezno postupati u skladu s propisanim procedurama, bez obzira na vrijeme objavljivanja rada, te osigurati objavljivanje odgovarajućih ispravki, pojašnjenja ili povlačenja radova kada je to opravdano.

Izdavač Godišnjaka Pravnog fakulteta odgovoran je za očuvanje naučnog ugleda publikacije i kontinuirano unapređenje njenog kvaliteta. Kroz transparentan i nepristrasan recenzentski postupak osigurava se visok naučni i stručni standard objavljenih radova, uz istovremeno poštivanje slobode akademskog i stručnog izražavanja autora. Kada je to potrebno, izdavač omogućava objavljivanje ispravki, dodatnih pojašnjenja ili izvinjenja u skladu s etičkim načelima naučnog izdavaštva.

Statement on Ethics and Integrity of the Law Faculty Annual

The Law Faculty Annual is a scholarly publication issued by the Faculty of Law. The publication has been published once a year on a continuous basis since 2017. The Annual is intended for authors in the field of law and related social sciences, with the aim of publishing original scientific and professional papers that contribute to the development and advancement of theoretical and empirical legal thought.

The Law Faculty Annual adheres to the highest standards of ethics in scholarly publishing and editorial practice, in accordance with generally accepted academic principles and the Code of Conduct for Journal Editors of the Committee on Publication Ethics (COPE). Honesty, originality, and academic responsibility on the part of authors, as well as impartiality, objectivity, and confidentiality in the work of editors and reviewers, constitute the fundamental values on which the editorial policy of the Annual is based.

The Law Faculty Annual publishes papers that are subject to peer review, as well as contributions that are not reviewed. Categorized papers (original scientific papers, preliminary communications, review papers, and professional articles) are subject to peer review, while book reviews, commentaries, and similar contributions are not reviewed. All categorized papers undergo a double-blind peer review process. During the review and editorial process, continuous checks are carried out to detect plagiarism, self-plagiarism, and falsification of content. In cases of confirmed unethical conduct, the Editorial Board is obliged to inform the author and take appropriate measures in accordance with the editorial policy.

In order to ensure a high quality of published papers, the Law Faculty Annual establishes the following ethical principles, which must be respected by authors/co-authors, reviewers, the Editor-in-Chief, the Editorial Board, and the publisher.

Authors and co-authors guarantee the originality and authenticity of their papers. Authors are expected to clearly and accurately acknowledge all sources used and to properly cite or paraphrase the ideas, data, and conclusions of other authors. By submitting a manuscript, the author confirms that the paper is their original work and that it has not been previously published nor simultaneously submitted for publication elsewhere. Authors are required to disclose any actual or potential conflicts of interest that could influence the results or interpretation of their work. If an author subsequently discovers an error in a published or accepted paper, they are obliged to promptly inform the Editorial Board and cooperate in the process of correction or retraction. Authors are required to consider and incorporate the suggestions of reviewers and editors in order to improve the quality of the paper. All submissions must be submitted exclusively in electronic form.

Reviewers evaluate manuscripts objectively, professionally, and anonymously, solely on the basis of the scientific merit of the work, without

discrimination on any grounds, including ethnic origin, gender, gender identity, nationality, religious beliefs, or political views of the authors. All information and data obtained by reviewers during the review process are considered confidential and must not be used for personal purposes or disclosed to third parties. In the event of an actual or potential conflict of interest, the reviewer is obliged to inform the editor and withdraw from the review process. Reviewers are required to alert the Editorial Board to any suspected cases of plagiarism, uncited sources, or substantial overlap with previously published works, and to clearly and substantiated explain their evaluations and recommendations. If a reviewer determines that they are not competent or unable to carry out the review, they must promptly notify the editor.

The **Editor-in-Chief**, together with the members of the Editorial Board, makes decisions on the acceptance and publication of submitted papers in accordance with the editorial policy of the Annual, applicable regulations, and academic standards. The Editorial Board is obliged to act conscientiously, impartially, and professionally, without any form of discrimination, and to actively safeguard the academic integrity of the publication. A particular responsibility of the Editorial Board lies in maintaining the confidentiality of reviewers' identities and protecting information related to submitted manuscripts. In the event of complaints or reports of unethical conduct, the Editorial Board is required to act in accordance with prescribed procedures, regardless of when the paper was published, and to ensure the publication of appropriate corrections, clarifications, or retractions when justified.

The **publisher** of the Law Faculty Annual is responsible for preserving the scholarly reputation of the publication and for the continuous improvement of its quality. Through a transparent and impartial peer review process, a high scientific and professional standard of published papers is ensured, while simultaneously guaranteeing authors' freedom of academic and professional expression. When necessary, the publisher enables the publication of corrections, additional clarifications, or apologies in accordance with the ethical principles of scholarly publishing.

IZVORNI NAUČNI RADOVI

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.17
UDK 343.431

Izvorni naučni rad

Dr. sc. Ivanka Marković, redovna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
Potpredsjednica Ustavnog suda Republike Srpske

PRISILNI RAD, PROSJAČENJE, ROPSTVO I ODNOSI SLIČNI ROPSTVU KAO OBLICI ISKORIŠTAVANJA ŽRTVE KRIVIČNOG DJELA MEĐUNARODNA TRGOVINA LJUDIMA

(tumačenje i primjena u sudskoj praksi)

Sažetak: Krivično djelo međunarodne trgovine ljudima normativno se zasniva na radnji izvršenja, načinu izvršenja i svrsi iskorištavanja lica koje nema prebivalište ili državljanstvo države u kojoj se eksploatiše. Iako zakonodavac taksativno navodi oblike iskorištavanja, pojedini termini ostavljeni su sudskoj praksi i doktrini na tumačenje, uključujući prisilni rad, prosjačenje, ropstvo ili odnose slične ropstvu. U radu se analiziraju međunarodni standardi, normativni okvir u Bosni i Hercegovini te ključni aspekti sudske prakse sa posebnim fokusom na prisilni rad i prosjačenje kao oblike eksploatacije. Posebna pažnja posvećena je slučajevima u kojima su prvostepeni i drugostepeni sudovi različito pristupali istom činjeničnom stanju, što je rezultiralo oprečnim presudama.

Ključne riječi: međunarodna trgovina ljudima, prisilni rad, prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Prvi međunarodno obavezujući akt koji se eksplicitno bavi trgovinom ljudskim bićima kao oblikom organizovanog kriminaliteta je Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala od 15. novembra 2000. godine. [1] Svrha ovog Protokola jeste sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima, zaštita i pomoć žrtvama te trgovine i unapređivanje saradnje među državama potpisnicama kako bi se ostvarili ovi ciljevi.[2] Odredbom člana 3. tačka a. navedenog protokola, propisano je da, za svrhe tog protokola, „trgovina ljudima" znači «regrutovanje, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvat lica, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka lica koje ima kontrolu nad nekim drugim licem, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili oduzimanje organa». Iz navedenog se može zaključiti da trgovina ljudima podrazumijeva preduzimanje jedne ili više alternativno određenih radnji izvršenja uz primjenu jednog ili više alternativno određenih načina izvršenja u svrhu eksploatacija žrtve trgovine ljudima. U odredbi člana 3 (b) se dalje ističe da je pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju iznijetu u prethodnoj tački ovog člana bez značaja u slučajevima u kojima je korištena bilo koja mjera iznijeta u tački (a). Pored toga, odredbom člana 3 (c) Protokola izričito je propisano da će se „regrutovanje, transport, transfer, skrivanje ili prihvat djeteta radi eksploatacije, smatrati „trgovinom ljudima" čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava navedenih pod tačkom (a).[3] Pri tome se djetetom u smislu odredbe člana 3 (d) Protokola, podrazumijeva lice ispod 18 godina starosti. Dakle, u pitanju je jedna savremena definicija trgovine ljudima koja se ne ograničava samo na seksualnu eksploataciju već obuhvata i druge oblike eksploatacije, podrazumijevajući pod žrtvom trgovine ljudima lica i ženskog i muškog pola.[4]

Značajan uticaj na fizionomiju krivičnog djela Trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini imala je i Konvencija Savjeta Evrope o

1 BiH je potpisala Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, 13. decembra 2000. godine u Palermu. Predsjedništvo BiH ratifikovalo je ove dokumente odlukom koja je stupila na snagu 27. marta 2002. godine. Konvencija i Protokoli su objavljeni u Službenom glasniku BiH – Međunarodni ugovori, br. 3/2002.

2 Član 2. Protokola sadrži odredbe o svrsi Protokola.

3 V. čl. 3 Protokola, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, бр. 3/2002., s. 67.

4 Veći broj dokumenata protiv trgovine ljudima, koji su usvojeni prije ovog protokola od strane OEBS-a, Savjeta Evrope, Evropske Unije, koristi uske definicije u odnosu na definiciju ovog Protokola. Većina njih fokusira se samo na trgovinu ženama radi seksualne eksploatacije. v. Angelika Kartusch: Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima sa posebnim osvrtom na region Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, Institut za ljudska prava «Ludwig Boltzmann», Beč, 2001, s. 48. dostupno na https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/13988.pdf

borbi protiv trgovine ljudima[5] prema kojoj trgovina ljudima predstavlja kršenje ljudskih prava i napad na dostojanstvo i integritet čovjeka. Konvencija ima za cilj osiguranje poštovanja prava žrtava i njihovu zaštitu, borbu protiv trgovine ljudima i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv trgovine ljudima. Primjenjuje se na sve oblike trgovine ljudima, bilo da je ona nacionalna ili transnacionalna i bilo da je povezana ili ne sa organizovanim kriminalom te predviđa niz značajnih mjera za suzbijanje i sprečavanje trgovine ljudima.[6] Komitet ministara Vijeća Evrope je 27. septembra 2022. godine usvojio Preporuku o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Preporuka poziva države članice Vijeća Evrope da usvoje nacionalne zakone, politike i strategije, uz primjenu pristupa zasnovanog na ljudskim pravima koji je usmjeren na žrtve, kao i da jačaju regulativu o tržištu rada. Preporuka dopunjuje postojeće pravno obavezujuće instrumente, a naročito Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima i oslanja se na rad na nadzoru i na smjernice koje je pripremila Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), na sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava, kao i na zaključke i odluke Evropskog komiteta za socijalna prava.

Potpisivanjem i ratifikacijom Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu da svoje nacionalno zakonodavstvo uskladi sa odredbama ovih dokumenata. Zbog paralelno-podijeljene nadležnosti u oblasti krivičnog zakonodavstva, taj proces usklađivanja se vršio na nivou države i na nivou entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Značajan korak u tom pravcu učinjen je donošenjem Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ BiH)[7] koji je u okviru grupe krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, propisivao krivično djelo Trgovina ljudima.[8] Uporedo sa razvojem međunarodnog prava u oblasti krivičnopravne regulative trgovine ljudima, zakonski opis ovog krivičnog djela je od stupanja na snagu ovog zakona mijenjan nekoliko puta, tačnije 2004, 2005, 2007, 2010 i 2015. godine. Ovom poslednjom izmjenom KZ BiH[9], izmijenjen je naziv krivičnog djela tako da se ono sada zove „Međunarodna trgovina ljudima“, a član 186 ima

5 Konvencija je objavljena u Službenom glasniku BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07. a stupila je na snagu 1. maja 2008. godine.

6 Više o ovome v. Ivanka Marković, Trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske, Zbornik radova „Dvadeset godina dejtonskog mirovnog sporazuma , Istočno Sarajevo, 2017. Godine, izdanje Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet, s. 746-759.

7 Krivični zakon Bosne i Hercegovine je objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 3/03 od 10.02.2003. godine, a stupio je na snagu 01.03.2003. godine.

8 Zakonski opis ovog krivičnog djela koji je uspostavljen KZ BiH iz 2003. godine je često kritikovan od strane naučne zajednice zbog čega su veoma brzo uslijedile izmjene istog. Više o tome v. kod Ivanka Marković: Kratak osvrt na krivičnopravnu regulative trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Pravni savjetnik ,mjesečni stručni časopis, br. 1, godina IV, 2004., s. 22.

9 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BiH“, broj 40/15 od 19.05.2015. godine.

deset stavova kojima su implementirani osnovni zahtjevi Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine. Ograničavanjem inkriminacije samo na međunarodnu trgovinu ljudima, postavljeni su kriteriji razgraničenja nadležnosti u ovoj oblasti između državnog i entitetskog krivičnog zakonodavstva, jer se u KZ BiH inkriminiše samo međunarodna trgovina ljudima, što znači da svi slučajevi trgovine ljudima bez elementa inostranosti spadaju u nadležnost entiteta. Pored ove inkriminacije, uvodi se i novi član 186a pod nazivom „Organizovana međunarodna trgovina ljudima" kojim se inkriminiše organizovanje i rukovođenje grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počini krivično djelo trgovine ljudima. Navedena djela su svrstana u grupu krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Krivični zakonik Republike Srpske[10] (u daljem tekstu: KZ RS) je u okviru grupe krivičnih djela protiv sloboda i prava građana predvidio krivično djelo Trgovina ljudima, Trgovina djecom i Udržívanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom. Izmjenama krivičnog zakona Brčko distrikta BiH (u daljem tekstu: KZ BDBiH) iz 2024. godine, izvršena je izmjena zakonskog opisa krivičnog djela Trgovina ljudima i predviđen je nova inkriminacija Trgovina djecom. Pored ovih inkriminacija zakon predviđa i krivično djelo Organizovana trgovina ljudima, a sva krivična djela su svrstana u grupu krivičnih djela protiv polnog integriteta. Krivični zakon Federacije BiH[11] (u daljem tekstu: KZ FBiH) u okviru grupe krivičnih djela protiv polne slobode i morala predviđa krivično djelo Tgovina ljudima koje obuhvata i trgovinu djecom i krivično djelo Organizirana trgovina ljudima.

Bez obzira na razlike koje postoje u zakonskim formulacijama krivičnog djela trgovine ljudima, konstitutivna obilježja bića krivičnog djela čine: radnja izvršenja, način izvršenja i svrha iskorištavanja. Međutim, ako je pasivni subjekat djela dijete, biće krivičnog djela čine samo dva elementa, tj. radnja izvršenja i svrha iskorištavanja. Prilikom određivanja elemenata bića krivičnog djela, zakonodavac je za svaki elemenat djela predvidio nekoliko alternativno postavljenih oblika. Da bi djelo bilo izvršeno nije neophodno da se namjeravana eksploatacija žrtve i desi, dovoljno je da se preduzmu neke od predviđenih radnji izvršenja na jedan od više alternativno određenih načina sa ciljem iskorištavanja pasivnog subjekta. [12] Dakle, za postojanje krivičnog djela mora se dokazati subjektivni elemenat djela, odnosno postojanje namjere učinioca da se pasivni subjekat podvrgne nekom obliku iskorištavanja ili eksploatacije, pri čemu je irelevantno da li je namjeravana eksploatacija i realizovana. Navedeni stav

10 ("Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, "Sl. glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka US BiH, "Sl. glasnik RS" 105/2024 - odluka US, 19/2025, "Sl. glasnik BiH", br. 14/2025 - odluka US BiH i "Sl. glasnik RS", br. 31/2025, 85/25 – odluka US)

11 "Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025)

12 V. Babić, M., Filipović, LJ., Marković, I., Rajić, Z.,. Komentari Krivičnih/kaznenih zakona u u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, s. 614. Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

prihvaćen je i u presudi **Suda BiH broj: Kž-125/05** od 16.12.2005. godine u kojoj se navodi da „*treba naglasiti da se krivično djelo trgovine ljudima smatra dovršenim preduzimanjem neke od radnji izvršenja u cilju izrabljivanja osobe koja je predmet radnje, o čemu su u prvostepenoj presudi dati razlozi, a za postojanje dovršenog krivičnog djela trgovine ljudima nije neophodno da je taj cilj i ostvaren". Isti stav zauzet je i u presudi* Vrhovnog suda Srbije KŽ-I-1863/06 od 23.10.2006. godine i presudi Okružnog suda u Kragujevcu K-19/06 od 31.03.2006. godine u kojima se ističe: «*Osnovni oblik krivičnog dela trgovina ljudima sadrži veći broj alternativno određenih radnji izvršenja, a za postojanje ovog krivičnog dela* ***potrebno je da su određene delatnosti, koje su navedene kao zakonska obeležja ovog krivičnog dela, povezane sa postizanjem određenog cilja u odnosu na lice koje je predmet trgovine,*** *odnosno* ***da postoji uzročna veza između navedenih delatnosti i postizanja određenog cilja u odnosu na oštećeno lice*** *koje bi bilo predmet trgovine, što znači da se radnja izvršenja vrši u cilju eksploatacije rada tog lica.* [13]

2. OBLICI ISKORIŠTAVANJA ŽRTVE

Oblici iskorištavanja žrtve koji predstavljaju svrhu krivičnog djela trgovine ljudima definisani su zakonom. Prema odredbi stava 7. člana 186. KZ BiH[14] *„iskorišćavanje u smislu stava (1) ovog člana podrazumijeva: prostituciju drugog lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorišćavanje.* Odredbom stav 2. člana 186. KZ BiH je propisano da će se kaznom zatvora u najmanjem trajanju od 10 godina kazniti „ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lice koje nije navršilo 18 godina života *u svrhu iskorišćavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorišćavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili u svrhu kakvog drugog iskorišćavanja,* u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin. [15]

Prema članu 145. st.1. KZ RS-a, krivično djelo Trgovina ljudima vrši onaj „ko silom, prijetnjom ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili

13 V. Ivanka Marković, Sažet prikaz sudske prakse u slučajevima trgovina ljudima, u izdanju Misije OSCE-a u BiH, 2015. godine, s.Bi.BiH, s. 30.
dostupno na https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/218191.pdf

14 Prema odredbi stava 1. člana 186. KZ BiH krivično djelo Međunarodna trgovina ljudima vrši onaj „ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlašćenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorišćavanja tog lica u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Za ovaj oblik djela predviđena je kazna zatvora najmanje 5 godina.

15 Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023)

obmanom, zloupotrebom ovlaštenja ili uticaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog lica, davanjem ili primanjem novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakrije, primi ili drži drugo lice, *a u cilju iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, ili drugog oblika seksualnog iskorišćavanja, prisiljavanja na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja,"* a predviđena je kazna zatvora od tri do dvadeset godina. Posebnom odredbom člana 146. stav 1. propisano je krivično djelo Trgovina djecom koje vrši onaj „ko vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakriva, drži ili prihvati dijete *radi iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, pornografije, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, nezakonitog usvojenja ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja*," a predviđena je kazna zatvora od pet do dvadeset godina.

Trgovina ljudima i djecom u KZ FBiH inkriminisana je odredbom člana 210a koji u stavu 3. propisuje da „i*skorištavanje, u smislu ovog člana, podrazumijeva: prostituciju druge osobe ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, prisilno prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje".*[16]

Prema odredbi člana 207a stav 1. KZ BDBiH krivično djelo Trgovina ljudima vrši onaj „ko silom ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakrije, primi ili drži drugo lice ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad licem *u svrhu iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada i usluga putem prisilnog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, ili drugog oblika seksualnog iskorištavanja, prisiljavanja na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, sklapanja prisilnog ili ugovorenog braka, prisilne sterilizacije, prisilne trudnoće ili vještačke oplodnje, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u*

16 Član 210a glasi: „(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio osobu koja ima kontrolu nad drugom osobom vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja te osobe, bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje pet godina. (2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobu koja nije navršila 18 godina života *u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, prisilnim prosjačenjem, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili kakvim drugim iskorištavanjem,* bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje 10 godina."

oružanim sukobima ili drugih oblika iskorištavanja, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje pet godina. Krivično djelo Trgovina djecom propisano je članom 207b: „(1) Ko vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakriva, drži ili prihvati dijete *radi iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, pornografije, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog ili ugovorenog braka, prisilne sterilizacije, prisilne trudnoće, nezakonitog usvojenja ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja,* kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina.

U vezi sa naprijed navedenim treba imati na umu da su se zakonske definicije oblika iskorištavanja u čiju svrhu se preduzima trgovina ljudima tokom vremena mijenjale i usaglašavale sa evropskim standardima u ovoj oblasti. Međutim, iako pojedini oblici iskorištavanja, kao što je to npr. prosjačenje, nisu bili decidno navedeni u ranije važećim zakonskim normama, to, prema našem mišljenju, nije predstavljalo prepreku da se krivično djelo trgovine ljudima ili djecom primijeni na slučajeve u kojima je trgovina ljudima preduzeta u tom cilju jer je zakonski opis krivičnog djela uvijek sadržavao generalnu klauzulu „i drugi oblici iskorištavanja.“ Takva zakonska formulacija je davala mogućnost primjene ove inkriminacije i na one oblike iskorištavanja žrtve koji nisu precizno zakonom određeni, a koji po svojim efektima predstavljaju eksploataciju, odnosno iskorištavanje drugog lica.

2.1. Prisilni rad ili usluge

Radna eksploatacija žrtava trgovine ljudima obuhvata različite forme iskorištavanja, koje su na sličan način definisane relevantnim odredbama krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini. Prema članu 186a KZ BiH pod radnom eksploatacijom možemo podrazumijevati „*prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje“,* a prema članu 201a KZ FBiH „*prisilni rad ili usluge, prisilno prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje.“ Prema odredbi člana 145. st. 1.* KZ RS radna eksploatacija obuhvata *iskorištavanje ili eksploataciju rada, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa“, a prema* odredbi člana 207a stav 1. KZ BDBiH *iskorištavanje ili eksploataciju rada i usluga putem prisilnog rada, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanje ropskog ili nekog sličnog odnosa“.* Iz prethodnog je vidljivo da postoje manje razlike u definisanju oblika iskorištavanja koje možemo podvesti pod radnu eksploataciju što u konačnici ne utiče na postojanje krivičnog djela Trgovine ljudima jer ono postoji ne samo u slučaju kada je radnja izvršenja usmjerena na precizno određeni oblik iskorištavanja, npr. prisilni rad ili usluge, već i onda kada je usmjerena na neki „drugi oblik iskorištavanja.“ Međutim, prilikom utvrđivanja postojanje krivičnog

djela Trgovine ljudima sud mora utvrditi oblik iskorištavanja žrtve u čijem cilju je djelo preduzeto, a to zahtijeva jasno razlikovanje navedenih oblika eksploatacije. Međutim, to nije u svakom konkretnom slučaju moguće, jer postoje takve činjenične situacije koje se mogu dovesti u vezu i sa prisilnim radom ili uslugama i sa ropstvom ili njemu sličnim odnosom.

Prilikom tumačenja pojedinih oblika iskorištavanja treba polaziti od postojećih međunarodnih dokumenata i definicija kao i od relevantne sudske prakse. U tom smislu prisilni ili obavezni rad ili usluge treba tumačiti u smislu člana 2. Konvencije Međunarodne organizacije rada broj 29 o prinudnom ili obaveznom radu, kojim je propisano da izraz „prisilni ili obavezni rad, znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne, i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno".[17] Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda članom 4 zabranjuje ropstvo i prisilni rad, ali ne daje tumačenje ovih pojmova.[18] Međutim, s tim u vezi, Evropski sud za ljudska prava u slučaju Van der Mussele v. Belgium je zauzeo stanovište da je riječ o *svim oblicima ličnog rada ili usluga, neovisno o tome jesu li fizičke ili intelektualne prirode ukoliko se ne obavljaju dobrovoljno, pri čemu se svakako mora preispitati je li riječ o nepravednom, ugnjetavačkom radu ili radu koji sadrži patnje.* Isto je prihvaćeno i u slučaju Siliadin.[19] Suštinski elementi prisilnog rada ili usluga su prijetnja kaznom i obavljanje rada suprotno volji žrtve, pri čemu se pod „kaznom" može podrazumijevati fizičko nasilje, ograničenje, psihičko nasilje ili prijetnja nekim zlom. Evropski sud za ljudska prava je kaznom u kontekstu prisilnog rada smatrao prijetnju predaje policiji ili imigracijskoj službi kod ilegalnog ulaska ili vraćanje žrtve u zemlju porijekla, mogućnost disciplinske sankcije, itd.[20]

Radna eksploatacija žrtava u kontekstu krivičnog djela Trgovina ljudima, prema stavu **Apelacionog vijeća Suda BiH[21], izraženog u presudi broj K**žK-03/10 od **22.11.2010. godine, postoji u slučaju u kojem su optuženi C. M. i K. E.: «** *zajedno odlazili, nerijetko i sa svojom kćerkom M., u sredine najdrastičnije sirotinje, gdje su pronalazili maloljetne i mlađe punoljetne, isključivo, ženske osobe, kako bi ih vrbovali da rade u kafani „ Tihi kutak", s ciljem sticanja*

17 Konvencija o prisilnom ili obaveznom radu, dostupna na https://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/C2920Konvencija20o20prisilnom20radu2C201930.pdf Opširnije o ovome vidite publikaciju L. Kablar-Sarajlić, „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal sa osvrtom na BiH" u izdanju OSCE misije u BiH, 2011. godine

18 Dostupna na https://www.mhrr.gov.ba/PDF/UredPDF/Konvencija%20za%20zastitu%20ljudskih%20prava%20i%20temeljnih%20sloboda.pdf

19 Navedeno prema B. Herceg Pakšić, M. Jukić: Primjena konvencijskog prava u području zabrane ropstva i prisilnog rada...Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 23, broj 2/2016,. 292. dostupno na https://hrcak.srce.hr/file/261525

20 Ibid. s. 292.

21 U istom slučaju prvostepeni sud, tj. Sud BiH, nije utvrdio postojanje radne eksploatacije, te je optužene oslobodio od optužbe da su navedenim radnjama izvršili krivično djelo Trgovine ljudima iz člana 186. st. 1 i 2. KZ BiH. Presuda Suda BiH broj: K-49/08 od 14.12.2009. godine, navedeno prema I. Marković, (2015), s. 32.

finansijske dobiti kroz privlačenje posjetilaca, te namjerom da im ne plaćaju ili da im daju minimalni iznos novca za rad koji obavljaju,…….. . Optuženi su porodicama, odnosno roditeljima žrtava koji su imali kontrolu nad svojom djecom, kako bi postigli njihovu privolu, davali minimalne iznose od 100 ili 50 KM, vidjevši njihove bespomoćne prilike, ***obmanjujući ih da će nakon što preuzmu djevojčice i odvezu ih u navedeni objekat, one raditi kućne poslove ili uobičajene ugostiteljske poslove konobarica i da će plaćati za njihov rad. Međutim, djevočice su u kafani „Tihi kutak" radile bez određenog radnog vremena, u smjenama, a noćna smjena je trajala od 20,00 sati noću do 04,00 sata ujutru ili duže, tačnije sve dok ima gostiju. Gosti su bili najčešće pijani, agresivni i prosti, djevojčice su bile izložene raznim vidovima patoloških ponašanja, alkoholizma, prostitucije, delikvencije, kriminala****, pa je razumljivo da je dijete u starosnoj dobi od 14, 15, i 16 godina (koliko godina u inkriminirajuće vrijeme su imale oštećene), podložno da usvaja takve vidove ponašanja, odnosno da izloženost neprilagođenim uslovima koji ne odgovaraju životnoj dobi žrtava, utiče na njihov psiho-fizički razvoj i dalji razvitak djece.*

Za rad u kafani žrtve nisu dobijale naknadu u vidu pravilnog i mjesečnog plaćanja*, kako se to neosnovano tvrdi od strane odbrana optuženih, već naprotiv,* ***navodna naknada koju su žrtve dobijale za svoj rad predstavljala je metod izrabljivanja kroz stalno terećenje žrtava za navodni manjak koji se ogledao u neplaćenim računima od strane gostiju za popijeno piće i manjak u knjizi šanka****. Pored činjenice da su žrtve radile za navodni manjak, iz iskaza svjedokinje M. A. proizilazi da su morale predavati i dobijeni bakšiš od gostiju. Naime, u toku svjedočenja M. A. je kao i sve ostale svjedokinje izjavila da su morale nadoknađivati nastali manjak i da iz tih razloga nikada nisu dobijale plaću koja je dogovorena sa optuženima, nego uvijek neki minimalni iznos, te da su znale dobiti i bakšiš, ali da isti nikada nisu mogle zadržati za sebe, nego predati optuženom C. M., koji je i taj bakšiš uzimao pod izgovorom da su u manjku i da one moraju isti da nadoknade svojim radom…*[22]

S obzirom na činjenicu da je u prethodnoj deceniji doneseno više međunarodnih dokumenata kojima se daju definicije prisilnog rada i usluga, ropstva i njemu sličnog odnosa, kao i na činjenicu da postoji veći broj sudskih odluka kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, kojima je utvrđeno postojanje krivičnog djela trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije, smatrali smo da ne bi trebalo da postoje dileme u tumačenju i primjeni krivičnog djela trgovine ljudima izvršenog u cilju ovog oblika iskorištavanja. Međutim, analizom sudske prakse iz ove oblasti uočili smo da još uvijek postoje različita, ponekada dijametralno suprotna mišljenja u okviru istog suda, u odnosu na isto činjenično stanje. Tako npr. ***Sud BiH je presudom broj: S1 2 K 024459 17 K od 28.02.2017. godine****, kojom je prihvaćen sporazum o priznanju krivnje i utvrđeno postojanje ovog krivičnog djela, utvrdio da je L.S. zajedno sa V.B., LJ.R., T.S., T.R., T.N., K.S., D.Z., K.Z., Ć.N., V.N. i V.M. – i zajedno sa više drugih njima poznatih*

22 Navedeno prema Ivanka Marković (2015) s. 44

osoba, ***...tokom 2008. godine, ... tokom 2009.*** *godine,..... "* ***vrbovali radnike****, državljane BiH, za rad u Azerbejdžanu za firmu „Serbaz", na sastancima, odnosno „prezentacijama rada", koji su se održavali u ugostiteljskim objektima ili privatnim kućama na području Gradiške i Jajca, a po angažmanu T.S. i u prostoru neregistrovane agencije u Ž..... od strane lica H. M. i K. A., vrbovali državljane BiH da rade u R.Azerbejdžan za građevinsku firmu „Serbaz",* ***pri tom ih obmanjujući u vezi uslova rada, smještaja i boravka u R.Azerbejdžan, te naknada koje će primati****, a državljane R.Srbije i R.Makedonije vrbovali preko njima poznatih osoba, zatim radnike koji bi pristajali na ponudu rada obmanuti takvim obećanjima, upućivali u R.Azerbejdžan, gdje su ih dočekivali L.S., V.B., LJ.R., K.S., D.Z., T.R. i druge njima poznate osobe, koji su od radnika* ***oduzimali putne isprave obmanjujući ih da je to u svrhu regulisanja boravka i zbog opasnosti od gubljenja istih,*** *te putne isprave predavali LJ.R. koje je ovaj čuvao u svom uredu na gradilištu „Centar" u Bakuu, a koje putne isprave radnici nisu mogli dobiti kada bi to zatražili ili su ih mogli dobiti privremeno u svrhu poduzimanja određene radnje za koju je posjedovanje putne isprave bilo neophodno, nakon čega su istu morali vratiti, nakon čega su V.B., u svojstvu direktora firme „Serbaz" u Azerbejdžanu, LJ.R., u svojstvu finansijskog direktora, K.S., u svojstvu glavnog kontrolora i rukovodioca, K.Z., u svojstvu šefa gradilišta „Expo" u Bakuu, V.N. zv. „B.", u svojstvu računovođe u firmi, L.S., u svojstvu osobe zadužene za kontrolu discipline radnika, te T.S. zv. „S.", T.N., D.Z. zv. „V.", T.R. i Ć.N. kao „kontrolori", odnosno osobe koje su vršile neposredni nadzor rada na gradilištima u Bakuu i Mingečauru,* ***uskraćivali radnicima zarađene plate neosnovanim i neobrazloženim umanjenjima, uskraćivali obećane naknade troškova fabrikovanjem disciplinskih prekršaja i novčanim kažnjavanjem zbog istih, ili novčanim kažnjavanjem za najmanje sitnice koje su predstavljali kao kršenja radne discipline, kao što je zaticanje radnika na gradilištu da veže pertlu, da je zapalio cigaretu, zatim, zbog nenamještenog kreveta, zbog ostavljenih stvari u spavaoni, zbog svakog konzumiranja alkohola i van radnog vremena, zbog izlazaka iz kolektivnog smještaja, zatim, smještali radnike u neuslovne prostorije u kolektivnim smještajima u kojima je broj radnika uveliko prevazilazio kapacitete istih, uskraćivali slobodu kretanja radnika zabranjujući im izlazak iz kolektivnog smještaja u slobodno vrijeme, uskraćivali im ishranu koja je bila potrebna i adekvatna teškim fizičkim poslovima koje su obavljali, dajući radnicima niskokalorične obroke u malim količinama, zbog čega su mnogi radnici znatno izgubili na tjelesnoj težini, zahtijevali da radnici rade u kontinuitetu najmanje 12 do 13 sati, pa do 24 ili 36 sati, i to šest do sedam dana sedmično, uz samo jednu pauzu za ručak od pola sata, pri čemu je slobodna volja radnika da odbiju prekovremeni rad zbog iscrpljenosti bila ograničena zbog stavljene im do znanja mogućnosti novčanog kažnjavanja i prebacivanja na manje plaćeno radno mjesto, dok prekovremeni rad nije bio plaćen uvećano u odnosu na redovni, upadali u kolektivne smještaje po noći, budili, alkotestirali i novčano kažnjavali radnike***

kojima je pronađena i najmanja količina alkohola u krvi, uskraćivali radnicima pružanje adekvatne zdravstvene zaštite tako što je za sve radnike bio angažovan do aprila 2009. godine samo jedan azerbejdžanski doktor*, a nakon toga samo medicinska sestra L. D..... ... a u slučaju potrebe za složenijim medicinskim intervencijama radnicima je često odbijano nadoknađivanje troškova liječenja u azerbejdžanskim bolnicama ili kupovine lijekova, zbog čega su za pojedine radnike nastupile zdravstvene tegobe trajnije prirode, pri čemu su radnicima prijetili i na druge načine ih verbalno i psihički zlostavljali, te pored svega, V.B., D.Z., NN osoba po imenu S.1, koji je bio lični pratilac V.B., i više drugih njima poznatih osoba fizički su maltretirali radnike, na način da su ih tukli i zatvarali u prostoriju koja je bila namjenski za tu svrhu korištena na gradilištu „Centar", a kontrola nezadovoljstva radnika navedenim uslovima rada i smještaja vršena je iskorištavanjem, kako objektivne, tako i od strane osumnjičenih kreirane situacije da su se radnici nalazili u dalekoj i njima nepoznatoj državi čiji jezik stanovnika ne poznaju, da su se u toj zemlji nalazili bez putnih isprava i neizvjesnog statusa boravka, da su u toj zemlji bili bez novčanih sredstava koja im nisu isplaćivana kako im je obećano, da su zbog svega navedenog u potpunosti egzistencijalno zavisili od osumnjičenih-uposlenika firme „Serbaz" , te da je pod krinkom uspostavljanja radne discipline vršena represija prema radnicima i svaranje atmosfere straha,* što je sve u konačnici rezultiralo time da su radnici faktički bili na prisilnom radu i predmetom radne eksploatacije*,...*" Na isti način sud je postupio **u presudi S1 2 K 025666 17 K od 10.07.2017**. godine u odnosu na **optuženog T.N**. i **u presudi broj S1 2 K 028061 18 K od 28.03.2018.** godine u odnosu na **optužene Ć.N., i K.S**. koji su bili članovi grupe pominjane u presudi broj **S1 2 K 024459 17 K od 28.02.2017. godine. Napominjemo da je u navedenim presudama odluka donesena na osnovu sporazuma o priznanju krivice i stava suda da postoji dovoljno dokaza o krivnji optuženih, i to na osnovu priznanja krivnje optuženih i na osnovu dokaza koje je tužilaštvo prezentovalo.**

Međutim, postupajući po optužnici protiv drugih lica koji se pominju kao članovi grupe u prethodno navedenim presudama, **Sud BiH je u presudi broj: S1 2 K 008235 14 K od 04.12.2019. godine, „***zaključio da se teza optužbe prikazana kroz činjenični opis optužnice ne temelji na čvrstim i pouzdanim dokazima, pa je Sud, cijeneći sve dokaze provedene na glavnom pretresu, kako pojedinačno, tako i u njihovoj međusobnoj vezi, te rukovodeći se načelom „in dubio pro reo" izveo zaključak da Tužilaštvo nije uspjelo dokazati van svake razumne sumnje da su optuženi B. V., M. V., R.Lj., S. T., R.T., Z. D., Z. K., N. V. i M. V. krivi za izvršenje predmetnih krivičnih djela, na način i vrijeme opisano u činjeničnom dijelu optužnice (tačka 1. i 2.)"* te ih je oslobodio od optužbe da su izvršili krivično djelo trgovine ljudima. Postupajući po žalbi tužilaštva na ovu presudu, **Apelaciono odjeljenje Suda BiH je donijelo presudu** b**roj: S1 2 K 008235 20 Kž 3 od 29.01.2021. godine kojom se odbija kao neosnovana žalba** Tužilaštva Bosne i Hercegovine, te se presuda Suda Bosne i Hercegovine, broj S1

2 K 008235 14 K od 04.12.2019. godine, **potvrđuje. U obrazloženju presude se između ostalog navodi:** *"Upravo u konkretnom predmetu, ovo Vijeće smatra, da Tužilaštvo niti opisom navodno počinjenih inkriminacija, niti ponuđenim dokazima, nije ispunilo zahtijevane standarde predmetne inkriminacije, što je prvostepeni sud pravilno ocijenio, polažući zaključke o istom, te opravdano se priklanjajući načelu in dubio pro reo. Niti žalbenim prigovorima, preko istaknutih i Sudu poznatih indikatora ovog krivičnog djela, međunarodne prakse i okvira, te ponavljanjem svog viđenja ove krivične stvari, Tužilaštvo ne uspjeva u svojoj obavezi da teretom dokazivanja kod Suda stekne uvjerenje van razumne sumnje da se u konkretnom slučaju radi o krivici optuženih na osnovu člana 186. KZ BiH (a u vezi s tim i 250. KZ BiH). Ako se krene od prvog elementa, kako to Tužilaštvo i u žalbi tvrdi,* ***da se radi o vrbovanju na temelju obmane****, Apelaciono vijeće nije utvrdilo da je prvostepeni sud iznio pogrešne zaključke u vezi s istim. U tom smislu, za ovo Vijeće je indikativna okolnost da je radnicima bilo poznato gdje idu, za koje preduzeće će raditi, način prevoza do Azerbejdžana i nazad, troškovi prevoza, kao i okvirna satnica rada, pri čemu ovo* ***Vijeće ne nalazi da su optuženi radnike vrbovali na način da su isti odabrani kao ciljano određeni radi svojih egzistencijalnih prilika, te da su im navedene okolnosti potpuno lažno predstavljene. U*** *tom pogledu, Apelaciono vijeće cijeni da prvostepeni sud jasno napominje da je većina svjedoka Tužilaštva i odbrane navela da je za rad u preduzeću "Serbaz" saznala preko komšija, prijatelja i slično, te da su se samoincijativno raspitivali kako da dođu do rukovodilaca ovog preduzeća u cilju odlaska na rad, što već na ovom mjestu umanjuje snagu tužilačke teze o poduzetim aktivnostima od strane optuženih koje bi imale za cilj vrbovanje radi konačne obmane, sve u svrhu radne eksploatacije."*[23]

Apelaciono vijeće dalje navodi da *"Kada se plaćanje radnika procjenjuje i u okviru navoda koje tužilac ističe ukazujući na novčane kazne, prvostepeni sud pravilno zaključuje da niti po tom osnovu ne može utvrditi obmanu radnika. Naime, Apelaciono vijeće, prihvatajući ovakav stav prvostepenog suda, posebno cijeni da su radnici bili unaprijed obaviješteni o uslovima rada i povredama radne discipline, a što crpi iz navoda prvostepenog suda da iz iskaza svjedoka O. C., Z. V. i N. S., proizilazi da su popunjavali upitnik koji je očigledno sadržavao pitanja koja ukazuju na buduću radnu disciplinu radnika (kao što je konzumacija alkohola i sl.). Pri tome, ovo Vijeće dijeli stav prvostepenog suda da pitanje radne discipline, naročito izraženo na ovakav način, pa čak i novčanog kažnjavanja,*

23 U vezi sa navedenim obrazloženjem može se zaključiti da sud posredno izvodi zaključak da su radnici pristali na navedene uslove rada i stanovanja. Međutim, u vezi sa tim napominjemo da pristanak žrtve na bilo koji oblik eksploatacije ne isključuje postojanje krivičnog djela, pa tako ni u slučaju pristanka žrtve na eksploataciju radom, odnosno nekim oblikom radne eksploatacije. Takav stav je nesporan što potvrđuju mnogobrojne sudske odluke kao što je i odluka Evropskog suda koji je u slučaju (Case of Zoletic and Others v. Azerbaijan 2021) ispitao pojam „saglasnosti" u kontekstu trgovine ljudima i zaključio da, kada poslodavci zlostavljaju svoju moć ili iskorištavaju ranjivost radnika kako bi ih iskoristili, radnici nisu u mogućnosti slobodno pristati na takav rad. Shodno tome, prethodni pristanak žrtve nije dovoljan da isključi karakterizaciju rada kao prisilnog rada. Presuda dostupna na UNODC bazi podataka Case Law Database

ne predstavlja dokaz za umišljaj optuženih da izrabljuju radnike, ali da može predstavljati pitanje u nekoj drugoj vrsti postupka radnopravne prirode."

U odnosu na navode Tužilaštva da su radnici fizički kažnjavani, *"Apelaciono vijeće zaključuje da se u konkretnom slučaju radilo o izvjesnim situacijama u kontekstu uspostave radne discipline, kao i da je nejasno da li je do konflikata dolazilo incijativom radnika ili nadređnih, ili pak između samih radnika, što sve u svojoj ukupnosti ostavlja sumnju u fizičke nasrtaje na radnike u svrhu njihove eksploatacije…."*

Dakle, Sud BiH je j**edan dio učesnika u navedenom događaju**, na osnovu sporazuma o priznanju krivice, **osudio** za Međunarodnu trgovinu ljudima u svrhu iskorištavanja prisilnog rada ili usluga, a drugi dio učesnika u istom događaju, oslobodio od optužbe.

U vezi sa naprijed nedenim slučajem napominjemo da je pred Evropskim sudom za ljudska prava vođen postupak **(Case of *Zoletic and Others v. Azerbaijan, No. 20116/12*,2021)**[24] u kojem je konstatovano da je kompanija „SerbAz Project Design and Construction LLC", građevinska firma, zaključila ugovore sa Ministarstvom sporta i mladih Azerbejdžana, prema kojima je firma trebala završiti određene građevinske projekte u Azerbejdžanu. U tu svrhu, aplikanti, državljani Bosne i Hercegovine, bili su angažovani od strane SerbAz-a i prevezeni u Azerbejdžan. Aplikantima je rečeno da će dobiti odličan smještaj, dobre plate, plaćene vize i zdravstveno osiguranje čim dođu u Azerbejdžan. Međutim, po dolasku, oduzeta su im putna i identifikaciona dokumenta, čime im je onemogućeno napuštanje zemlje, a smješteni su u domove sa neljudskim životnim uslovima. Njihova sloboda kretanja bila je ograničena, a izloženi su različitim kaznama, fizičkom i psihološkom zlostavljanju, poput batina i dugotrajnog fizičkog rada. Također, bili su lišeni adekvatne hrane, a mnogi radnici su značajno smršali. Žrtve nisu imale pristup zdravstvenoj zaštiti i neki od njih su razvili neizlječive bolesti. Štaviše, aplikanti nisu primili plate za svoj rad nekoliko mjeseci. Većina žrtava je ostala u Azerbejdžanu šest mjeseci ili duže. U oktobru i novembru 2009. godine, nakon mobilizacije međunarodnih nevladinih organizacija u vezi sa situacijom, i organizovan je povratak radnika u domovinu.[25]

Kao što je već rečeno, za postojanje krivičnog djela Trgovina ljudima, dovoljno je utvrditi da je preduzeta jedna od navedenih radnji izvršenja, na jedan od predviđenih načina izvršenja, a u svrhu iskorištavanja žrtve. Iskorištavanje žrtve koje se manifestovalo u navedenom slučaju kao prisilni rad ili usluge, ne čine obilježje bića ovog krivičnog djela te se postavlja pitanje da li u navedenom i drugim sličnim slučajevima postoji sticaj krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima/Trgovina ljudima i nekog drugog krivičnog djela iz grupe krivičnih djela

24 Presuda dostupna na UNODC bazi podataka sudske prakse o predmetima trgovine ljudima; Case Law Database, (https://sherloc.unodc.org/cld//case-law-doc/traffickingpersonscrimetype/aze/2021/case_of_zoletic_and_others_v._azerbaijan.html?lng=en&tmpl=sherloc

25 Kako je navedenu i interpretirano u UNODC bazi podataka.

protiv prava i sloboda čovjeka ili krivičnih djela protiv prava iz radnih odnosa i slično?

2.2. Prosjačenje

Pitanje koje se javilo u praktičnoj primjeni ove inkriminacije, a u kontekstu prisilnog rada ili usluga kao oblika iskorištavanje žrtve, odnosilo se na to da li ovaj pojam obuhvata i prosjačenje. S tim u vezi treba reći da čl. 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom ne navodi izričito prosjačenje kao oblik eksploatacije. Međutim, UNDOC, analizirajući pojam „ekspoloatacija" u Protokolu ističe da „iako prisilno prosjačenje nije uključeno u Protokol, ono je uključeno u druge međunarodno pravne instrumente i među anketiranim državama postoji opšti dogovor da je prisilno prosjačenje zaista odgovarajući oblik eksploatacije povezane sa trgovinom ljudima. Kod država koje nisu eksplicitno uključile prisilno prosjačenje u svoje zakonodavstvo, nema velikih poteškoća u uključivanju ove prakse u jedan ili više propisanih oblika".[26] UNDOC u publikaciji Legislative Guide koji se smatra kao značajan izvor UN-a za tumačenje ovog krivičnog djela, eksplicitno navodi da se prisilno prosjačenje može tumačiti kao oblik prisilnog rada ili usluga, a kada se od djeteta traži da prosi (bilo od strane roditelja, bilo od odrasle osobe ili od strane institucije u kojoj dijete studira ili boravi, u zamjenu za izdržavanje i pod prijetnjom kazne), to bi se smatralo prisilnim dječjim radom.[27] U publikaciji "Legislative Guide for the Implementation of the Trafficking in Persons Protocols"[28] ponovo se ističe da „iako Protokol o trgovini ljudima ne nabraja eksplicitno "prosjačenje", "prisilno prosjačenje" može, a i treba biti interpretirano kao oblik prisilnog rada ili usluga.

Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima ne navodi prosjačenje kao poseban oblik eksploatacije, ali Ekspertna grupa za suzbijanje trgovine - GRETA u izvještajima tumači prisilno prosjačenje kao oblik eksploatacije, tj. kao prisilni rad. Međutim, Direktiva EU 2011/36, od 5. aprila 2011 godine, eksplicitno navodi da „iskorištavanje uključuje najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, uključujući prošenje, ropstvo ili radnje slične ropstvu,

26 The Concept of 'Exploitation' in the Trafficking in Persons Protocol, UNODC, Issue Paper, 2015. United Natiions, Vienna, 2015. s. 11. dotupno na https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Human_Trafficking/UNODC_2015_Issue_Paper_Exploitation.pdf

27 V. Legislative Guide for the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention againinst transnational organized crime, United Nations, Vienna, 2020, s. 42. dostupno na (2020https://www.unodc.org/documents/treaties/Review_Mechanism/Review_Mechanism_2020/Website/Legislative_Guide_on_TiP/TiP_LegislativGuide_Final.pdf,

28 Dostupno na https://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/03%20Legislative%20guide_Trafficking%20in%20Persons%20Protocol.pdf

služenje ili iskorištavanje kaznenih djela ili odstranjivanje organa (čl.2. t. 3)" U smislu ove Direktive, prisilno prosjačenje treba se smatrati oblikom prisilnog rada ili služenja kako je definirano u Konvenciji ILO br. 29 iz 1930. o prisilnom ili obveznom radu. Stoga, iskorištavanje prosjačenja, uključujući korištenje ovisne osobe koja je žrtva trgovine za prosjačenje spada u opseg definicije trgovanja ljudima samo kada se pojavljuju svi elementi prisilnog rada ili služenja. U svjetlu odgovarajuće sudske prakse, valjanost svakog mogućeg pristanka na obavljanje takvog rada ili služenja treba se ocjenjivati u svakom pojedinačnom slučaju. Međutim, kada je u pitanju dijete, nikakav mogući pristanak ne bi se trebao smatrati valjanim.[29]

Suština prisilnog prosjačenja se ogleda u činjenici da osoba ne može odlučivati o tome hoće li ili ne prositi, odnosno ne može na osnovu vlastite odluke da prestane prositi. Pored toga, mora novac koji isprosi u potpunosti ili djelimično predati drugoj osobi, dakle, ne može da raspolaže sa tim novcem, a njeno kretanje je pod kontrolom druge osobe koja prema njoj uglavnom primjenjuje određene mjere prinude, tj. prijetnje kaznama, glađu, nasiljem i slično. Međutim, prisilno prosjačenje nije uvijek prepoznato od strane sudova kao oblik iskorištavanja žrtve krivičnog djela trgovina ljudima, Tako je npr. Apelaciono vijeće Suda BiH[30], za razliku od Suda BiH[31], u istom činjeničnom opisu djela, na osnovu istih činjenica i dokaza, zaključio da *„Dokazi izvedeni u toku glavnog pretresa, te pretresa pred apelacionim vijećem nesumnjivo dokazuju da je optuženi P. B. radnjama opisanim u činjeničnom supstratu izreke presude, počinio krivično djelo Trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. u vezi sa stavom 2. KZ BiH. Optuženi je iskorištavanjem teške porodične situacije i nezrelosti oštećene A. P., upotrebom sile i drugim oblicima prinude, preduzimao radnje kojima je istu navodio na* ***prosjačenje i radno eksploatisao,.....“***[32] U obrazloženju presude se navodi da iz iskaza *oštećene A. P. nesporno proizilazi da je ista u inkriminirano vrijeme*

29 Direktiva EU 2011/36, od 5. aprila 2011. godine, U Preambuli iste se navodi:“ S ciljem poštivanja nedavnih razvoja u području trgovanja ljudima, ovom se Direktivom usvaja širi pojam definicije trgovanja ljudima od onoga iz Okvirne odluke 2002/629/PUP te su stoga u njoj sadržani dodatni oblici iskorištavanja. U smislu ove Direktive, prisilno prosjačenje treba se smatrati oblikom prisilnog rada ili služenja kako je definirano u Konvenciji ILO br. 29 iz 1930. o prisilnom ili obveznom radu. Stoga, iskorištavanje prosjačenja, uključujući korištenje ovisne osobe koja je žrtva trgovine za prosjačenje spada u opseg definicije trgovanja ljudima samo kada se pojavljuju svi elementi prisilnog rada ili služenja. U svjetlu odgovarajuće sudske prakse, valjanost svakog mogućeg pristanka na obavljanje takvog rada ili služenja treba se ocjenjivati u svakom pojedinačnom slučaju. Međutim, kada je u pitanju dijete, nikakav mogući pristanak ne bi se trebao smatrati valjanim. Izraz „iskorištavanje kaznenih djela” treba se smatrati iskorištavanjem osobe da počini, između ostalog, džeparenje, krađu u trgovinama, prodaju droge i druga slična djela koja podliježu kaznama i predstavljaju financijski dobitak. Definicijom se također pokriva trgovanje ljudima za potrebe odstranjivanja organa, što predstavlja tešku povredu ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta, kao i primjerice, druga ponašanja kao što je nezakonito posvajanje ili prisilni brak, u mjeri u kojoj ispunjavaju temeljne elemente trgovanja ljudima“. Dostupno na https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32011L0036

30 Presuda broj: S1 3 K 004249 12 KžK od 30.01.2013. navedeno prema I. Marković (2015.) s. 38.

31 Presuda broj: S1 3 K 004249 11 K od 28.09.2011. Ibidem.

32 Ibid. s. 22

bila maloljetna osoba, rođena 15.02.1993. godine, te da je u drugoj polovini 2008. godine zbog fizičkog i psihičkog maltretiranja od strane oca Š. P. i supruge oca, njene pomajke S. P., bila prinuđena da se preseli u kuću svoje majke S. B., koja je živjela sa optuženim P. B., ***a koji je neposredno nakon njenog dolaska prisiljavao da prosi i donosi mu isprošeni novac zajedno sa njegovom djecom, koristivši pri tome njeno teško porodično stanje i njenu nezrelost maloljetne osobe.*** *Navedeno proizilazi i iz iskaza svjedoka E. H., posebno iz sadržaja iskaza koji je dao u svojstvu svjedoka Državnoj agenciji za istrage i zaštitu od 05.08.2010. godine, a koji je uložen od strane Tužilaštva kao dokaz optužbe zbog nesuglasja sa iskazom koji je dao na glavnom pretresu,* ***u kojem je naveo da je optuženi P.*** oštećenu A***. za vrijeme dok je bila kod njega tjerao sa ostalom djecom da prosi po okolnim selima, te da su sav isprošeni novac, po dolasku kući morali predati njemu.*** *Ovo nesumnjivo proizilazi i iz iskaza oštećene koja je navela da je optuženi P. zajedno sa njenom polubraćom, pratio, ograničavao i spriječavao slobodu kretanja prilikom prosjačenja, te da je sav isprošeni novac predavan njemu i A. majci, koja sa optuženim živi u bračnoj zajednici.“* Može se zaključiti da je u navedenom slučaju sud prisilno prosjačenje doveo u vezu sa radnom eksploatacijom, odnosno sa prisilnim radom kao oblikom iskorištavanja žrtve.

Analiza sudske prakse u Bosni i Hercegovini pokazuje da postoje neujednačena tumačenja u pogledu prisilnog prosjačenja kao oblika eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Pored prethodno navedenog slučaja u kojem postoji neujednačeno shvatanje prvostepenog i drugostepenog suda u istom činjeničnom stanju, u jednom slučaju u sudskoj praksi Brčko Distrikta BiH, i prvostepeni i drugostepeni sud su odbili da primijene krivično djelo Trgovine ljudima na slučaj u kojem je žrtva eksploatisana putem prisilnog prosjačenja, sa obrazloženjem da se u zakonskom opisu tog krivičnog djela ne navodi eksplicitno „prisilno prosjačenje“, odnosno „da radnje na koje je optuženi prisiljavao oštećenu maloljetnu A.S. (cjelodnevno prosjačenje pred tržnim centrima svim vremenskim uslovima) odnosno, u koju svrhu je iskorištavao maloljetnu A.S. po svojoj prirodi nemaju karakter radnji koje su alternativno propisane odredbama članka 207a. stavak 1 i 2. KZ BDBiH“.[33] Međutim, Kantonalni sud u Tuzli u presudi broj: 030K01727318 K od 17.07.2020. godine utvrđuje postojanje krivičnog djela u slučaju u kojem su optuženi iskorištavali žrtve prisilnim prosjačenjem iako u opisu tog krivičnog djela, u vrijeme kada je ono izvršeno, nije bilo navedeno prisilno prosjačenje kao oblik eksploatacije žrtve trgovine ljudima.

33 Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta BiH, broj: 96 0 K 104826 19 Kž od 22.08.2019. godine. U vezi sa navedenim stavom suda, napominjemo da su sudovi, prilikom tumačenja ovog oblika iskorištavanja, trebali imati u vidu i odredbu člana 2 t. 3. Direktive EU broj 2011/36 iz 2011. godine o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP (iako nije obavezujuća za našu državu) kojom je propisano da „iskorištavanje uključuje najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, uključujući prošenje, ropstvo ili radnje slične ropstvu, služenje ili iskorištavanje kaznenih djela ili odstranjivanje organa.“

Prisilno prosjačenje kao oblik iskorištavanja žrtve trgovine ljudima, prepoznato je i u praksi susjednih država. Tako je npr. Apelacioni sud u Beogradu u presudi Kž1 br. 6471/11 od 9.2.2012. i Viši sud u Beogradu u presudi K. br. 378/10 od 6.9.2011. naveo: «Pravilna je ocena prvostepenog suda da je okrivljeni ***zadržao lične isprave oštećene*** *upravo u cilju njenog držanja i vršenja pritisaka na nju da prosjači, imajući u vidu da je oštećena strani državljanin i da nije mogla da napusti Republiku Srbiju bez ličnih dokumenata, a bez obzira na činjenicu što ista razume i govori srpski jezik. U prilog navedenom govori i to da je iz iskaza oštećene takođe utvrđeno da je okrivljeni, pored zadržavanja ličnih isprava oštećene, preduzimao i druge alternativno propisane radnje izvršenja predmetnog krivičnog dela tako što je silom, pretnjom i zloupotrebom odnosa zavisnosti i teških prilika oštećene, istu držao u cilju prosjačenja. Naime, iz iskaza oštećene proizilazi da je okrivljeni dva meseca nakon ulaska u Republiku Srbiju počeo da je prisiljava da prosi kako bi imali od čega da žive jer su bili u teškoj materijalnoj situaciji, tako što joj je pretio i tukao je svakodnevno po celom telu upotrebljavajući u tu svrhu pored ostalog i bakarnu žicu, aliminijumsku cev i kabal za struju, odnosno tako što ju je dovodio ispred zgrade gde je trebalo da prosi i čekao je preko puta ulaza u zgradu radi preuzimanja novca, pa se izjavljenim žalbama neosnovano ističe kako nesporno postojanje nasilja okrivljenog prema oštećenoj nije u uzročnoj vezi sa držanjem oštećene u cilju prosjačenja.»* [34]

Može se primijetiti da sudovi u pomenutim presudama nisi izričito navodili da je prisilno prosjačenje oblik prisilnog rada ili drugog oblika eksploatacije. Međutim, Vrhovni sud Republike Hrvatske je u presudi Kž 741/04-5 od 07.10.2004. godine, naveo da prisilno prosjačenje predstavlja odnos sličan ropstvu.[35]

2.3. Ropstvo ili njemu sličan odnos

Pored prisilnog rada i usluga, zakonodavci kao oblik iskorištavanja navode i iskorištavanje ropstvom ili njemu sličnim odnosom, odnosno, uspostavljanje ropskog ili nekog sličnog odnosa. Iako se u preambuli Konvencije Savjeta Evrope o trgovini ljudima iz 2005. godine izričito navodi da trgovina ljudima može da dovede do stavljanja žrtava u ropski odnos, Konvencija ne daje definiciju ropskog odnosa niti utvrđuje kriterije za njegovo tumačenje. Definiciju ropstva nalazimo

34 Navedeno prema I.Marković (2015), s. 25

35 U obrazloženju presude se kaže: «....„Konačno, sud prvog stupnja je iznio valjane i argumentirane razloge iz kojih je našao, da je optuženik obje oštećenice stavio i držao u ropstvu sličnom odnosu i tako ostvario terećena kaznena djela iz čl. 175. st. 1. KZ u stjecaju, a ne kaznena djela protupravnog oduzimanja slobode iz čl. 124. KZ budući da ih je silom i prijetnjom držao u odnosu potčinjenosti i prisiljavao da za njega prose, predstavljajući se kao gluhonijeme i hendikepirane osobe, a u tu su svrhu nosile natpise odgovarajućeg sadržaja na raznim jezicima te se oblačile u prikladnu odjeću, ...» Navedeno prema D. Derenčinović: Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Kipra i Rusije, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. I No. 1, 2010.
dostupno na https://hrcak.srce.hr/68263

u drugim međunarodnim dokumentima kao što je to npr. Ženevska konvencija o ropstvu iz 1926. godine ili Dodatna konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem, institucijama i praksama nalik na ropstvo iz 1956 godine. Prema članu 1 Konvencije o ropstvu, ropstvo je stanje ili položaj nekog pojedinca nad kojim se vrše atributi prava svojine, a Dopunska konvencija ističe da je rob pojedinac koji ima taj status ili položaj. Ustanove ili prakse slične ropstvu definisane su članom 1 Dopunske konvencije.[36] U skladu sa tom odredbom, **odnos sličan ropstvu postoji u slijedećim slučajevima:** a) Potčinjenost zbog duga, tj. stanje ili položaj koji proizilazi iz činjenice da se dužnik obavezao da za garanciju duga da svoje lične usluge ili usluge nekog lica koje je pod njegovim autoritetom, ako pravična vrijednost njegovih usluga nije namijenjena likvidaciji duga ili ako trajanje tih usluga nije ograničeno niti njihova priroda određena; b) Robovanje, tj. položaj onoga koji je obavezan prema zakonu, običaju i nekom sporazumu da živi i radi na zemlji koja pripada drugom licu i da tom drugom licu vrši, uz nagradu ili besplatno, izvesne određene usluge, a da ne može promeniti svoj položaj; c) Svaka ustanova ili praksa na osnovu koje: i) je neka žena obećana ili udata za naknadu u novcu ili natura koja se daje njenom roditelju ili njenom tutoru, njenoj porodici, ili kom drugom licu ili grupi lica, a da pri tome ona nema pravo da odbije; ii) muž neke žene, njegova porodica ili njegov član imaju pravo da je ustupe nekom trećem licu, uz naplatu ili bez; iii) žena, po smrti svoga muža može, biti predata u nasleđe drugom licu; d) Svaka ustanova ili praksa prema kojoj roditelji, ili jedan od njih, ili tutor predaje dijete ili odraslu djecu mlađu od osamnaest godina nekom trećem licu uz naplatu ili bez, radi korišćenja ličnosti ili rada pomenutog djeteta ili odrasle djece.[37] Dakle, može se reći da odnos sličan ropstvu podrazumijeva situaciju u kojoj jedno lice živi u uslovima koji su suštinski jednaki ropstvu, jer je u stanju potpune potčinjenosti drugoj osobi zbog postojanja apsolutne kontrole od strane druge osobe, lišena slobode odlučivanja i kretanja, primorana da služi uz minimalnu ili nikakvu naknadu (za hranu i stanovanje) često izložena prijetnjama, nasilju i stalnoj kontroli.

Prema stanovištu **Evropskog suda za ljudska prava zauzetom u slučaju Chowdury and Others v. Greece *(2017)*[38]** osnovna razlika između ropstva i prisilnog rada je u tome što se kod ropstva žrtva osjeća da je njeno stanje trajno i da se neće promijeniti, a kod prisilnog rada nema tog osjećaja.

S obzirom da su krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom regulisana odredbama KZ BiH, među kojima je i krivično djelo Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu (član 185.) kojim je predviđena kazna zatvora od jedne do deset godina za onog „*ko kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini,*

36 Dostupno na http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2006_08/t08_0038.htm

37 Ivanka, Marković, (2015.) s. 38,39.

38 Presuda dostupna na UNODC bazi podataka Case Law Database. Takođe je dostupna u prevodu na srpski jezik: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187483%22]}.

prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda svoju slobodu //i slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara", postavlja se pitanje kako će se pravno kvalifikovati situacija u kojoj npr. jedno lice preduzme radnju izvršenja krivičnog djela Trgovine ljudima u svrhu iskorištavanja žrtve ropstvom ili njemu sličnim odnosom, a nakon toga pasivni subjekt bude stavljen u ropski ili njemu sličan odnos. Naime, krivično djelo Trgovine ljudima u svrhu iskorištavanja ropstvom ili njemu sličnim odnosom, odnosno u svrhu uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, ne obuhvata i dovođenje žrtve u ropski ili njemu sličan odnos i držanje u takvom odnosu, već samo radnje izvršenja preduzete na jedan od navedenih načina (osim ako je žrtva dijete, kada je dovoljno da se preduzme radnja izvršenja) u svrhu uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa.

S tim u vezi navodimo presudu **Suda BiH broj: S1 3 K 013872 15 K od 27.04.2016.** godine[39] kojom je sud zaključio da je optuženi O.A., koji je "*od neutvrđenog datuma u prvoj polovini 2013. godine, pa do 14. septembra 2013. godine, kada je privremeno napustio BiH, te od 12. oktobra 2013. godine, kada se vratio u BiH, području općina Živinice i Bihać, suprotno čl. 4. st. 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima, u ropskom odnosu držao A. S., na način da ju je prethodno, neutvrđenog datuma u prvoj polovini 2013. godine, u* Ž., u *ul. Stara cesta bb, gdje je stanovao,* ***za neutvrđeni iznos novca, preuzeo od svog brata O. S., koji mu je prilikom predaje za nju rekao: „Uzmi je, ona dobro prosi"*** *pa kada ju je podčinio nad njom uspostavio potpunu kontrolu, tako što joj je zabranio kretanje i držao je zaključanu u kući****, da bi je potom svaki dan vodio na odredena mjesta u gradu Ž., gdje je za njega prosila,*** *pa kada bi se u poslijepodnevnim satima vratili kući, zbog navodno zbog isprošenog malog novčanog iznosa, tukao ju je, i to po cijelom tijelu, plastičnim kablovima za električnu energiju, te joj gasio cigarete po cijelom tijelu, što je imalo za posljedicu ostajanje velikog broja ožiljaka na njenom tijelu, te je prisiljavao da* ìspred *kuće, cìjelu noć kleči na koljenima i da se drži za ogradu od bodljikave žice, bez obzira što je često padala kiša, ili su temperature bile niske usljed* čega *je bilo hladno, a kada ju je neutvrdenog datuma u toku 2014. godine, odveo u B., u kući gdje su se nastanili, a koja se nalazi u ul. K.Ć. broj dva, takode je prisiljavao i svaki dan je vodio ili na Međunarodni granični prelaz l. ili na druga mjesta u gradu B. gdje je za njega prosila, pa je takođe, kao* što *je to* činio *i u* Ž., *zbog navodno nedovoljno isprošenog iznosa novca, na razne načine je fizički maltretirao, zlostavljao i ponižavao, i to tako* što *je pri povratku sa I. zaustavljao putničko vozilo u naseljenim mjestima, te je izvodio i tukao je rukama i nogama po cijelom tijelu, te je u kući u kojoj su stanovali, prisiljavao da cijelu noć koljenima kleči na zrnima riže, što je kod nje stvaralo izuzetno jake bolove, ili je prisiljiavao da guta sol, braneći joj pri tome da popije vode i nije joj dozvoljavao da spava u krevetu, niti joj je dozvoljavao da sjedi za stolom i da objeduje, već je prisiljavao i da objeduje i da spava na golom podu ispred WC-a, koji je bio obložen keramičkim pločicama, nedozvoljavajući*

39 Presuda se odnosi na slučaj koji se desio prijem izmjene KZ BiH kojim je krivično djelo Trgovine ljudima u ovom zakonu ograničeno na međunarodnu trgovinu ljudima.

joj da bilo šta *prostre pod sebe ili da se bilo* čime *pokrije, kako bi se zaštitila od hladnoće, da bi prilikom jela pred nju bacao komade hrane, braneći joj da se koristi posudem ili escajgom, pa kada joj je dana 27. novembra 2014. godine, u B., dok je prosila u U. Ž. S.g., u neposrednoj blizini K.* š. *C., prišao Đ.* Š. *i predstavio joj se kao policajac, pitajući je dali* želi *da ide u sigurnu kuću, A. S. mu je plačući odgovorila: „Dragi te Allah poslao da mi pomogneš, ja ovako više* živjet *ne mogu", počinio krivično djelo Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu iz člana 185 KZ BiH.*

Obrazlažući svoju odluku sud navodi*: „Cijeneći sadržajne elemente i rezultate izvedenih dokaza, suprotno tvrdnjama odbrane optuženog sud nalazi da je optužba ponudila dostatne dokaze i da su se na osnovu svestrane analize i ocjene istih pouzdano utvrdile sve odlučne činjenice na osnovu kojih je nesporno izveden zaključak da je optuženi u nastojanju da ostvari kontinuiranu eksploataciju oštećene, **koja je za njegov račun prosila**, na taj način ostvarujući zaradu za optuženog, činio sve **da oštećenu drži u ropstvu sličnom odnosu**, zbog čega je preduzimao radnje koje doprinose kontroli situacije a i same oštećene, na koji zaključak upućuje analiza listinga poziva iz koje je vidljivo da je svakodnevno sa broja telefona koji koristi optuženi upućivano više poziva na broj koji je koristila oštećena A. S.. Sud posebno naglašava da krivično djelo zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu iz člana 185. stav 1. nije ograničeno na laičko shvatanje „ropstva" kao prava vlasništva i raspolaganja osobama kao imovinom odnosno „pokretnom imovinom", ... Kako je koncept ropstva prema kojem se osobe smatraju pokretnom imovinom, naročito de jure, nestajao, a umjesto njega se pojavljivale druge prakse slične ropstvu, koncept ropstva u međunarodnom pravu se razvijao tako da je navedena zakonska odredba mnogo sadržajnija i obuhvata inkriminacije kao što **su odnos sličan ropstvu i držanje drugog u ropstvu sličnom odnosu.** No prije svega za postojanje ovog krivičnog djela potrebno je da se krše odredbe međunarodnog prava, prije svega međunarodnih Konvencija, koje obaveze proistekle iz navedenih Konvencija je u obavezi da poštuje i Bosna i Hercegovina, kao i da postupa u skladu sa članom 6. Dopunske Konvencije o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i običaja sličnih ropstvu i inkriminizira, što je i učinjeno ne samo kroz ovu već i druge odredbe krivičnog zakona. Istina naprijed citirana definicija ropstva, ne obuhvata definiciju ropstvu sličan odnos, iako Dopunska Konvencija limitirano nabraja institute i običaje slične ropstvu , međutim ovako određen pojam ne može obuhvatiti mnoge savremene manifestacije ropstvu sličnih postupaka....**U konkretnom slučaju prisilno prosjačenje predstavlja oblik iskorištavanja i oblik ropske potčinjenosti, koja se identifikuje elementima kontrole nad tudim životom, prinudom i ograničavanjem slobode i prava na kretanje.** Upravo na osnovu rezultata provedenog dokaznog postupka sud je van svake razumne sumnje utvrdio da uslovi u kojima je* živjela oštećena predstavljaju jedan od najtežih *i najagrubljih povreda prava čovjeka.* ***Naime, držanjem u za čovjeka neprihvatljivim uslovima, često gladnu i*** žednu, u neadekvatnoj garderobi, jer

će upravo takva probuditi sažaljenje kod građana, pa samim tim će optuženom donijeti veći iznos novca, optuženi je ostvarivao ne samo maksimalnu eksploataciju već i maksimalnu kontrolu svih segmenata života ***oštećene.*** *Među mehanizmima kontrole i sprečavanju neposlušnosti oštećene, te njenog bjekstva izdvajaju se i oni suptilniji, nenasilni ali i oni krajnje okrutni po život i zdravlje opasni kao što su izolacija oštećene, lišavanje hrane i vode, tjeranje da guta so, spavanje u neadekvatnim uslovima.* ***Upravo je primjena mehanizama kontrole (stalno pozivanje), manipulacija, rezultiralo fizičkim i psihičkim zarobljavanjem pa ne čudi situacija da je oštećena ostajala u nametnutoj situaciji ili pak i kad je bježala ponovo su je pronalazili ili se i sama vraćala.*** *S aspekta međunarodnih Konvencija o ljudskim pravima,* ***nedopustivo je prisiljavati prijetnjama i fizičkim nasiljem prisiljavati drugu osobu na bilo kakav rad, posebno prosjačenje****, koje svakako predstavlja ponižavanje osobe, negaciju slobodne volje i moralnu degradaciju ličnosti i njenog dostojanstva.''*[40]

Analizom konkretnog slučaja može se zaključiti da je optuženi prvo kupio žrtvu od svog brata, a u cilju njene eksploatacije prosjačenjem, pa je onda, različitim oblicima prinude uspostavio kontrolu nad njenim životom i svakodnevno je iskorištavao na način da je za njega prosila, a kada nije bio zadovoljan količinom isprošenog novca, primjenjivao je fizičko kažnjavanje i stavljao je u nehumane uslove života. Kupovina u cilju iskorištavanja prosjačenjem predstavlja elemenat bića krivičnog djela Trgovina ljudima, a ne elemenat krivičnog djela Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu jer se istoimena radnja izvršenja ovog krivičnog djela odnosi na *kupovinu osobe koja je u ropskom odnosu, a* žrtva konkretnog slučaja to nije bila u vrijeme kada ju je učinilac djela kupio. Dalje, prema Direktivi EU 2011/36, od 5. aprila 2011 godine, prisilno prosjačenje treba se smatrati oblikom prisilnog rada ili služenja, a ne ropstva ili njemu sličnog odnosa. Međutim, prema Dopunskoj konvenciji o ukidanju ropstva, trgovine robljem, institucijama i praksama nalik na ropstvo iz 1956. godine, odnos sličan ropstvu postoji između ostalog i u slučaju „d) Svake ustanove ili prakse prema kojoj roditelji, ili jedan od njih, ili tutor predaje dijete ili odraslu djecu mlađu od osamnaest godina nekom trećem licu uz naplatu ili bez, radi korišćenja ličnosti ili rada pomenutog djeteta ili odrasle djece." Situacija u kojoj otac prodaje kćerku svome bratu uz riječi „Uzmi je – ona dobro prosi", mogla bi se podvesti pod navedenu odredbu.

Međutim, u predmetu Rantsev protiv Kipra i Rusije (§ 281)[41] Evropski sud za ljudska prava je naveo: „Trgovina ljudima, po samoj svojoj prirodi i cilju eksploatacije, zasniva se na vršenju moći koje proizlaze iz prava vlasništva. *Ljudska bića tretira kao robu koja se kupuje i prodaje i podvrgava prisilnom radu,* često za malu ili nikakvu naknadu, obično u industriji seksa, ali i na

40 Napominjemo da presuda obuhvata radnje koje su izvršene 2013 i 2014. godine, dakle prije propisivanja krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima.

41 Rantsev protiv Kipra i Rusije, broj 25965/04, 7.1.2010. dostupno na https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-96623%22]}

drugim mjestima. Podrazumijeva bliski nadzor aktivnosti žrtava, čije je kretanje često ograničeno. Uključuje upotrebu nasilja i prijetnji protiv žrtava, koje žive i rade u lošim uslovima. U obrazloženju uz Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima *opisana je kao moderni oblik stare svjetske trgovine robljem*. Nema sumnje da trgovina ljudima ugrožava ljudsko dostojanstvo i temeljne slobode svojih žrtava i ne može se smatrati kompatibilnom s demokratskim društvom i vrijednostima izloženim u Konvenciji (Rantsev protiv Kipra i Rusije, 2010, § 282)." Autori izvještaja s obrazloženjem koje se odnosi na Konvenciju Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima kvalifikovali su trgovinu ljudima kao moderan oblik svjetske trgovine robljem.[42] U izvještaju generalnog sekretara UN-a o ropstvu, trgovini robljem i drugim oblicima ropstva iz 1953. godine, kao obilježja ropstva se navode: mogućnost prodaje čovjeka, korištenja u punom radnom kapacitetu bez ograničenja, rezultati rada vlasništvo su gospodara bez davanja kompenzacije, mogućnost transfera vlasništva, trajnost statusa ili stanja bez prekida, prenošenje statusa *ipso facto* na potomke. *Smjernice Bellagio-Harvard o pravnim parametrima ropstva iz 2012. godine* vršenje ovlasti koje su svojstvene vlasništvu označavaju kao *uspostavljenu kontrolu bitnim oduzimanjem (signifi cantly deprive) lične slobode s ciljem iskorištavanja kroz upotrebu, upravljanje, profit, transfer ili odbacivanje osobe*. Uobičajeno ih prati sila, varka ili prinuda.[43]

Iz naprijed navedenog vidljivo je da postoje sličnosti u definisanju suštine trgovine ljudima i suštine ropstva koje mogu dovesti do problema i u razlikovanju navedenih inkriminacija. Međutim, prema našem mišljenju, krivično djelo Trgovina ljudima, u kontekstu zakonske definicije, predstavlja delikt koji prethodi krivičnom djelu Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu, jer, kako smo to već rekli, ono je dovršeno preduzimanjem radnje u cilju eksploatacije žrtve stavljanjem u ropski ili njemu sličan odnos. Radnje koje su preduzete poslije toga ne ulaze u biće ovog krivičnog djela. Pored toga, radnje koje su preduzete prije zasnivanja ropskog odnosa i držanja osobe u ropskom odnosu ne mogu se smatrati elementima bića krivičnog djela Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu.

Navedeni slučaj, prema našem mišljenju, otvara pitanje međusobnog odnosa krivičnog djela Trgovine ljudima i krivičnog djela Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu. Naime, prema našem mišljenju, u navedenom činjeničnom opisu postoje elementi krivičnog djela trgovine ljudima koji se manifestuju u preuzimanju žrtve trgovine ljudima od osobe koja je prethodno imala vlast, tj. kontrolu nad žrtvom, na način da je za to prethodnom držaocu žrtve isplaćen određeni novčani iznos, a u cilju njenog iskorištavanja. Obzirom da se odredbom člana 186. stavom 7. KZ BiH propisuje da iskorištavanje u smislu trgovine ljudima podrazumijeva „*prostituciju drugog lica ili druge oblike*

42 V. Vodič kroz član 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Zabrana ropstva i prisilnog rada, s. 6. ažurirano 30.6.2014. godine, dostupno na https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_hrv

43 Više o ovome. B. HercegPakšić, M. Jukić, op. cit.s. 287

seksualnog iskorišćavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorišćavanje," opravdano je pod „drugim oblicima iskorištavanja" podrazumijevati iskorištavanje putem prosjačenja. U konkretnom slučaju, preuzimanje ili prijem žrtve je izvršeno sa ciljem njene daljnje eksploatacije putem prosjačenja. Tim činom je krivično djelo Trgovine ljudima dovršeno, jer zakonodavac inkriminaciju postavlja tako da omogućava kažnjavanje učinioca nakon što preduzme jednu od alternativno predviđenih radnji izvršenja na jedan od alternativno predviđenih načina, (a u konkretnom slučaju dovoljna je samo radnja izvršenja jer je žrtva dijete), sa ciljem iskorištavanja drugog lica. Postupanje sa žrtvom nakon njenog preuzimanja od prethodnog držaoca, tj. kupovine od njenog oca, a u cilju iskorištavanja putem prosjačenja, ne predstavlja elemenat bića krivičnog djela Trgovina ljudima. To naknadno djelovanje učinioca u konkretnom slučaju sud je definisao kao *odnos sličan ropstvu*, i na osnovu toga na cjelokupan događaj primijenio inkriminaciju Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu. Na taj način, sud je odstupio od prakse prema kojoj sudovi, u najvećem broju slučajeva, na situacije u kojima je nakon preduzimanja neke radnje izvršenja krivičnog djela Trgovine ljudima uslijedio i neki oblik eksploatacije žrtve, primjenjuju samo krivično djelo Trgovina ljudima.[44]

3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini nije ujednačeno u pogledu definisanja pojedinih oblika iskorištavanja koji su svrha trgovine ljudima, ali kao i ranije važeći zakoni, propisuju generalnu klauzulu „kakvo drugo iskorištavanje." Prilikom njenog tumačenja treba imati u vidu sve relevantne međunarodne dokumente, kao i odredbe Direktive Evropskog parlamenta i Vijeća broj 2024/1712 iz 2024. godine o izmjeni Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava, kojom se uspostavlja nešto šire tumačenje eksploatacije kao svrhe trgovine ljudima.[45] Naime, ovom

44 Vidite presude navedene kod I. Marković (2015)

45 U preambuli se navodi:" Iskorištavanje zamjenskog majčinstva, prisilnog braka ili nezakonitog posvajanja može biti već obuhvaćeno područjem primjene kaznenih djela koja se odnose na trgovanje ljudima kako su definirana u Direktivi 2011/36/EU ako su ispunjeni svi kriteriji koji čine ta kaznena djela. Međutim, s obzirom na težinu tih praksi i kako bi se pronašlo rješenje za stalno povećanje broja i važnosti kaznenih djela koja se odnose na trgovanje ljudima počinjenih u svrhe koje nisu seksualno iskorištavanje ili izrabljivanje radne snage, trebalo bi uključiti iskorištavanje zamjenskog majčinstva, prisilnog braka ili nezakonitog posvajanja kao oblike iskorištavanja u tu direktivu, u mjeri u kojoj ispunjavaju temeljne elemente trgovanja ljudima, uključujući kriterij koji se odnosi na sredstva. Kad je riječ osobito o trgovanju ljudima u svrhu iskorištavanja zamjenskog majčinstva, ova je Direktiva usmjerena protiv osoba koje žene prisile da budu zamjenske majke ili ih na to navedu obmanjivanjem. Izmjenama Direktive 2011/36/EU koje su uvedene ovom Direktivom ne dovode se u pitanje definicije braka, posvajanja, prisilnog braka i nezakonitog posvajanja ili definicije kaznenih djela povezanih s njima, osim trgovanja ljudima, ako su predviđene u nacionalnom ili međunarodnom pravu. Tim pravilima također se ne dovode u pitanje nacionalna pravila o zamjenskom majčinstvu, među ostalim kazneno pravo ili obiteljsko pravo.

Direktivom se propisuje da „iskorištavanje uključuje barem iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili prisilne usluge, uključujući prosjačenje, ropstvo ili prakse slične ropstvu, služenje ili iskorištavanje kriminalnih aktivnosti ili odstranjivanje organa ili iskorištavanje zamjenskog majčinstva, prisilnog braka ili nezakonitog posvajanja."[46] Prilikom tumačenja pojedinih oblika iskorištavanja, polaznu osnovu predstavljaju međunarodni dokumenti i relevantni stavovi sudske prakse. Međutim, na osnovu prethodnog izlaganja možemo zaključiti da i pored definicija koje postoje u međunarodnim dokumentima i sudske prakse, ne postoje jasni i precizni kriteriji koji omogućavaju striktno razlikovanje pojedinih oblika iskorištavanja. Takav slučaj je sa definicijama prinudnog rada i usluga i ropstva i odnosa sličnog ropstvu. Ako se pri tome ima u vidu tumačenje suštine trgovine ljudima koje nalazimo u sudskim odlukama i tumačenje suštine ropstva i njemu sličnog odnosa, uviđamo da postoje karakteristike koje su zajedničke za oba oblika iskorištavanja žrtve, što dovodi do dileme u primjeni navedenih inkriminacija.

Neovisno od konkretnog slučaja o kojem je bilo riječi u radu, nameće se pitanje da li radnje iskorištavanja koje nastanu kao logičan niz preduzetih radnji izvršenja krivičnog djela Trgovina ljudima, treba posmatrati kao samostalna krivična djela ili kao oblike prividnog idealnog sticaja, u teoriji poznatog kao „nekažnjivo naknadno djelo"? Nekažnjivo naknadno djelo predstavlja prividni idealni sticaj onda kada se jedno djelo pojavljuje kao logičan slijed glavnog djela kao prethodnog i koje je kao takvo u funkciji toga djela zbog čega ta djela čine jednu logičnu cjelinu, pri čemu ukupan kriminalni sadržaj konsumira glavno djelo[47]. U navedenom slučaju to bi značilo da postoji samo krivično djelo Trgovina ljudima. Međutim, ako se pođe od stanovišta da su radnje kojima se vrši krivično djelo Trgovina ljudima obuhvaćene drugim krivičnim djelom, odnosno da su prethodna faza u izvršenju krivičnog djela kojim se vrši eksploatacija žrtve trgovine ljudima, tada bi se moglo govoriti o prividnom idealnom sticaju po principu konsupcije, odnosno po principu supsidijariteta.

Dakle, teoretski, u situaciji u kojoj se ispreplići elementi i jednog i drugog krivičnog djela, postoji više mogućnosti. Međutim, prema našem mišljenju, značaju objekta zaštite i potrebi suzbijanja ovog oblika kriminaliteta najviše bi odgovarala primjena sticaja te istovremeno kažnjavanje i za krivično djelo trgovina ljudima i krivično djelo kojim se obuhvata radnja iskorištavanja žrtve. S tim uvezi navodimo da je na ovakav način postupio još prije dvadeset godina Austrijski okružni sud u Beču koji je trgovca ljudima proglasio krivim ne samo za trgovinu ljudima već i za ostala krivična djela, uključujući nanošenje tjelesnih povreda, silovanje, primoravanje žrtve na abortus, falsifikovanje dokumenata

46 Dostupno na https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401712.

47 Nekažnjivo naknadno djelo predstavlja prividni idealni sticaj onda kada se jedno djelo pojavljuje kao logičan slijed glavnog djela kao prethodnog i koje je kao takvo u funkciji toga djela zbog čega ta djela čine jednu logičnu cjelinu, pri čemu ukupan kriminalni sadržaj konsumira glavno djelo .Opširnije o ovome v. Miloš Babić, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske, Banjaluka, 2021., s. 398.

i nanošenje imovinske štete.[48] I sudska praksa u Bosni i Hercegovini bilježi slučajeve primjene sticaja između krivičnog djela Trgovine ljudima i nekih drugih krivičnih djela. Međutim, u slučaju konkurencije dva krivična djela koja su iz iste grupe krivičnih djela, kao što je to slučaj u navedenom primjeru, najčešće se polazi od stava da je sticaj prividan. Takvo stanovište je prihvatljivo pod uslovom da se kroz jedno krivično djelo može izraziti sva suština neprava koje postoji u konkretnom slučaju, odnosno da se data činjenično-kriminalna situacija može adekvatno krivičnopravno vrednovati samo jednim krivičnim djelom. Ako se ukupan kriminalni sadržaj ne može obuhvatiti samo sa jednim krivičnim djelom, opravdano je primijeniti više inkriminacija.[49] Dakle, samo onda kada se na zadovoljavajući način dati slučaj može krivičnopravno vrednovati kao jedno krivično djelo, kada se dakle na taj način može izraziti nepravo i krivica učinioca, opravdano je isključiti sticaj, dok u svim drugim situacijama treba uzeti da se radi o više krivičnih djela. Navedeno predstavlja faktičko pitanje u svakom konkretnom slučaju, te bi odgovor na to pitanje trebala dati sudska praksa vodeći računa o značaju zaštićenog dobra i neophodnosti zaštite dostojanstva ličnosti i osnovnih ljudskih prava i sloboda.

48 V. Angelika Kartusch: op. cit. s. 59.

49 Više o ovome v. M. Babić, I. Marković, Krivično pravo, opšti dio, Banja Luka, 2024., 210, 211.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Miloš Babić, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, Grafomark, 2021.
2. Babić, M., Filipović, LJ., Marković, I., Rajić, Z.,. Komentari Krivičnih/ kaznenih zakona u u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, s. 614. Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.
3. Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo, opšti dio,* GRAFID, d.o.o. Banjaluka, 2024.
4. Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo, posebni dio,* GRAFID, d.o.o. Banjaluka, 2024
5. Davor Derenčinović: *Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Kipra i Rusije*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. I No. 1, 2010.
6. L. Kablar-Sarajlić, „*Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal sa osvrtom na BiH*“ u izdanju misije OSCE-a u BiH, 2011
7. Angelika Kartusch*: Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima sa posebnim osvrtom na region Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope,* Institut za ljudska prava «Ludwig Boltzmann», Beč, 2001,
8. Ivanka Marković: *Kratak osvrt na krivičnopravnu regulative trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini,* Pravni savjetnik, mjesečni stručni časopis, br. 1, godina IV, 2004
9. Ivanka Marković, *Sažet prikaz sudske prakse u slučajevima trgovina ljudima,* u izdanju OSCR Misije u BiH, 2015. godine
10. Ivanka Marković, *Trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske,* Zbornik radova „Dvadeset godina dejtonskog mirovnog sporazuma, Istočno Sarajevo, 2017. Godine, izdanje Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet,
11. B. Herceg Pakšić, M. Jukić: *Primjena konvencijskog prava u području zabrane ropstva i prisilnog rada...*Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 23, broj 2/2016.
12. *The Concept of 'Exploitation' in the Trafficking in Persons Protocol, UNODC, Issue Paper,* 2015. United Natiions, Vienna, 2015.
13. *Legislative Guide for the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention aganinst transnational organized crime*, United Nations, Vienna, 2020,
14. *Vodič kroz član 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Zabrana ropstva i prisilnog rada*, ažurirano 30.6.2014. godine

Pravni izvori:

1.Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća broj 2024/1712 iz 2024. godine o izmjeni Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava,

2.Konvencije Savjeta Evrope o trgovini ljudima iz 2005. godine „Službenom glasniku BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07.

3. Konvencija o prisilnom ili obaveznom radu, dostupna na

4.Krivični zakon Bosne i Hercegovine, (Službeni glasnik BiH, br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023)

5. Krivični zakonik Republike Srpske, („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/2017, 104/2018 – odluka US RS, 15/21, 89/21, 73/23, „Sl. glasnik BiH“ br. 9/24 – odluka US BiH, „Sl. glasnik RS“105/2024 – odluka US, 19/2025, Sl. glasnik BiH“ br. 14/25 – odluka US BiH, Sl. glasnik RS“85/2025 – odluka US

6. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine FBiH“, broj 36/2003, 21/2004 – ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023, 58/2025)

7. Krivični zakon BD BiH, Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 19/2020 – prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024)

8. Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, 13. decembra 2000. godine u Palermu, Službenom glasniku BiH – Međunarodni ugovori, br. 3/2002

Internet izvori:

1.https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=OJ:L_2024017

2. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-96623%22]}

3. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_hrv

4. http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2006_08/t08_0038.htm

5. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-96623%22]}

6. https://hrcak.srce.hr/68263

7. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32011L0036

8.https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Human_Trafficking/UNODC_2015_Issue_Paper_Exploitation.pdf

9.https://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/03%20Legislative%20guide_Trafficking%20in%20Persons%20Protocol.pdf

10. https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/13988.pdf

10.Case Law Database, https://sherloc.unodc.org/cld//case-law-doc/traffickingpersonscrimetype/aze/2021/case_of_zoletic_and_others_v._azerbaijan.html?lng=en&tmpl=sherloc

11.https://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/C2920Konvencija20o20prisilnom20radu2C201930.pdf

12. https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/218191.pdf

Sudska praksa:

1. Presuda broj: S1 3 K 004249 12 KžK od 30.01.2013.
2. Presuda broj: 96 0 K 104826 19 Kž od 22.08.2019.
3. Presuda broj: S1 3 K 004249 11 K od 28.09.2011.
4. Presuda broj : S1 3 K 013872 15 K od 27.04.2016.
5. Presuda broj: S1 2 K 025666 17 K od 10.07.2017.
6. Presuda broj: S1 2 K 028061 18 K od 28.03.2018.
7. Presuda broj: S1 2 K 024459 17 K od 28.02.2017.
8. Presuda broj: S1 2 K 008235 14 K od 04.12.2019.
9. Presuda broj S1 2 K 008235 20 Kž 3 od 29.01.2021
10 Presuda broj: K-49/08 od 14.12.2009
11. Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ-I-1863/06 od 23.10.2006. i
12. Presuda Okružnog suda u Kragujevcu K-19/06 od 31.03.2006
13. Presuda Vrhovng suda Republike Hrvatske Kž 741/04-5 od 07.10.2004

Ivanka Marković, PhD, Full Professor
Faculty of Law, University of Banja Luka
Vice President of the Constitutional Court of the Republic of Srpska

FORCED LABOR, BEGGING, SLAVERY AND SLAVERY-LIKE RELATIONS AS FORMS OF EXPLOITATION OF VICTIMS OF CRIME INTERNATIONAL TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

(interpretation and application in court practice)

Summary: The criminal offence of international trafficking in human beings is normatively based on the act of commission, the manner of commission and the purpose of exploitation of a person who is not a resident or citizen of the country in which he is exploited. Although the legislator exhaustively lists the forms of exploitation, certain terms are left to the interpretation of case law and doctrine, including forced labour, begging, slavery or relationships similar to slavery. The paper analyses international standards, the normative framework in Bosnia and Herzegovina and key aspects of case law with a special focus on forced labour and begging as forms of exploitation. Special attention is paid to cases in which the first and second instance courts approached the same factual situation differently, which resulted in conflicting judgments.

Key words: international trafficking in human beings, forced labour, begging, slavery or relationships similar to slavery

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.46
UDK 343.1(497.5)

Izvorni naučni rad

Dr. sc. Damir Primorac, redovni profesor
Fakultet za forenzičke znanosti Sveučilišta u Splitu; Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru; odvjetnik

Dr. sc. Maja Pilić, izvanredna profesorica
Fakultet za forenzičke znanosti Sveučilišta u Splitu; Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru

Andrej Božinovski mag. iur., asistent i doktorant
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

DNK ANALIZA, GENETSKA PRIVATNOST I OBNOVA KAZNENOG POSTUPKA – IZAZOVI I PERSPEKTIVE U HRVATSKOM KAZNENOM PROCESNOM PRAVU

Sažetak: Dok Bosna i Hercegovina napreduje na svom putu prema punopravnom članstvu u Europskoj uniji, njezin kaznenopravni sustav suočava se s kompleksnim izazovom usklađivanja dvaju često suprotstavljenih imperativa: zahtjeva za učinkovitim kaznenim progonom radi osiguranja javne sigurnosti i bezuvjetne obveze zaštite temeljnih ljudskih prava. Ova napetost poprima osobito izraženu dimenziju u području primjene DNK dokaza, koji su u suvremenoj forenzici postali *conditio sine qua non* uspješne istrage. Iskustvo Republike Hrvatske, kao susjedne države i članice Europske unije, pritom predstavlja relevantan referentni okvir i izvor pravnih pouka za regiju. DNK analiza postala je istodobno „mač i štit" suvremenog pravosuđa: moćno sredstvo za ispravljanje pogrešnih osuda, ali i potencijalna prijetnja genetskoj privatnosti ako se koristi bez strogih zakonskih ograničenja i nadzora.

Ovaj rad pruža iscrpnu analizu pravnog i institucionalnog okvira za prikupljanje, obradu i pohranu DNK dokaza te zaštitu genetske privatnosti u kaznenom postupku, s posebnim fokusom na institut obnove pravomoćno okončanih postupaka temeljem novih forenzičkih saznanja. Rad detaljno razrađuje hrvatsko iskustvo i judikaturu Europskog suda za ljudska prava, identificirajući pozitivne i negativne prakse koje mogu poslužiti kao smjernice za nužne reforme u Bosni i Hercegovini. Dodatno, rad ukratko analizira i pozitivnopravne propise

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

Federacije Bosne i Hercegovine, uključujući relevantne odredbe Zakona o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine te prateće podzakonske akte koji uređuju tehničke aspekte prikupljanja bioloških uzoraka te istražuje sudsku praksu sudova u Bosni i Hercegovini, s naglaskom na odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine koje oblikuju standarde dopuštenosti i zakonitosti DNK dokaza.

U radu se razmatra dvojna priroda DNK dokaza te se iznose ključne razlike između američkog i europskog pravnog pristupa, uključujući praksu Europskog suda za ljudska prava koja inzistira na načelu razmjernosti, vremenskim ograničenjima zadržavanja podataka i učinkovitim mehanizmama brisanja u okviru članka 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Analiza hrvatskog primjera ukazuje na djelomičnu usklađenost sa standardima, dok analiza bosanskohercegovačkog konteksta otkriva specifične izazove fragmentiranog pravnog sustava. Rad zaključuje prijedlogom ključnih reformskih mjera, među kojima se ističe uvođenje periodičnih mehanizama preispitivanja i brisanja podataka, diferencirani standardi zadržavanja DNK profila, jasnije zakonske osnove za obnovu postupka uz primjenu znanstveno verificiranih metoda te unapređenje protokola za očuvanje biološkog materijala.

Ključne riječi: DNK dokazi, genetska privatnost, obnova kaznenog postupka, Marperovi standardi

1. UVOD

Suvremeni kaznenopravni sustavi, posebice oni u Sjedinjenim Američkim Državama (dalje u tekstu: SAD) i Ujedinjenoj Kraljevini (dalje u tekstu: UK), suočavaju se s dokumentiranim slučajevima višedesetljetnih pogrešnih osuda koje su tek naknadno identificirane i ispravljene. Istraživanja ukazuju na to da je ključna determinanta ovakvih pravosudnih ishoda često neadekvatna primjena forenzičkih metoda, što uključuje kontaminaciju bioloških tragova, manjkavu laboratorijsku interpretaciju ili inicijalno pogrešno izvedene DNK dokaze. S druge strane, upravo je napredak u preciznosti i pravilnoj primjeni naknadnih DNK vještačenja postao primarno sredstvo za exoneraciju (oslobađanje) nevino osuđenih osoba. U europskoj sudskoj praksi, distinktivan primjer predstavlja slučaj *Amande Knox*, u kojem je inicijalna osuđujuća presuda za ubojstvo bila utemeljena na manjkavoj forenzičkoj interpretaciji i kontaminaciji dokaza, kako na samom mjestu događaja, tako i unutar laboratorijskog sustava. Kasnija su saznanja potvrdila da je ovakav ishod bio rezultat "toksične kombinacije" tehničkih propusta u rukovanju dokaznim materijalom i kognitivnih pristranosti u fazi progona, čime je znatno narušen integritet kaznenog postupka. Ovi primjeri zorno ilustriraju "dvojnu prirodu" DNK dokaza, koji istodobno djeluju kao snažno sredstvo optužbe, ali i kao nezamjenjiv korektivni mehanizam za ispravljanje fundamentalnih sudskih pogrešaka.[1]

Slučajevi poput ovih potaknuli su autore na dublje razmatranje pitanja koja, nažalost, i dalje ostaju nedovoljno istražena u pravnoj doktrini Republike Hrvatske (dalje u tekstu: RH) i regije: Kako je DNK dokaz normativno uređen i kakav je njegov stvarni tretman u sudskoj praksi? Je li postojeći zakonodavni okvir ažuran i usklađen sa suvremenim standardima forenzičke znanosti i zaštite ljudskih prava? Koja prava ima osoba nakon pravomoćne osude, osobito pravo na traženje obnove kaznenog postupka (*revisio propter nova*)? Ako je obnova kao izvanredni pravni lijek dopuštena i odobrena, što se točno smatra „novim dokazom" (*novum*) u očima suda? Mora li to biti nova sudska odluka, odnosno nova činjenica, ili taj prag mogu zadovoljiti i drugi oblici dokaza, poput naknadno pribavljenih DNK rezultata ili primjene novih znanstvenih metoda na starim dokazima, kao nova indicija? Ova su pitanja do sada bila predmet ograničene akademske pozornosti, što je upravo i potaknulo provedbu ovog sveobuhvatnog istraživanja. Interes za problematiku DNK dokaza započeo je kroz analizu pogrešnih osuda u RH, a osobito kroz razmatranje mehanizama zaštite prava pogrešno osuđenih osoba putem instituta obnove kaznenog postupka i uporabe DNK dokaza u tom kontekstu. S druge strane, kaznenopravni sustav Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: BiH), koji je usmjeren prema budućnosti i europskim integracijama, te je u velikoj mjeri sličan hrvatskom sustavu, nalazi se u delikatnom trenutku u kojem se težnja za učinkovitošću kaznenog postupka isprepliće s rastućim europskim zahtjevima za zaštitu temeljnih prava.

1 Knox protiv Italije, zahtjev br. 76577/13, presuda od 24. siječnja 2019.

Prema mišljenju autora, nalazi proizašli iz analize hrvatskog zakonodavnog okvira u pogledu tretmana i dopuštenosti DNK dokaza, zaštite genetske privatnosti putem specijaliziranih DNK baza podataka te prepoznavanja fenomena pogrešnih osuda, mogu korisno potaknuti reformske procese u BiH. Ovo je osobito važno ako se ti procesi usklade sa standardima razvijenim u praksi Europskog suda za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP). Društvena relevantnost ovoga rada očituje se u činjenici da se bavi nedovoljno istraženim područjem tretmana DNK dokaza kao sredstvom za obnovu kaznenog postupka, kao i pitanjem zaštite genetske privatnosti takvih materijala u RH i široj regiji.

Imajući u vidu da DNK dokaz može biti presudan za dokazivanje nevinosti i pokretanje obnove kaznenog postupka, njegova stvarna vrijednost ovisi o tome hoće li sudovi nova DNK saznanja priznati kao valjanu osnovu za obnovu, uz istodobnu primjenu jamstava genetske privatnosti i prava na pošteno suđenje u skladu s europskim standardima. Stoga ovaj rad rasvjetljava uporabu DNK dokaza u sudskoj praksi, različite pristupe njihovom vrednovanju, pitanja DNK baza podataka i genetske privatnosti, s posebnim naglaskom na njihov utjecaj na obnovu kaznenog postupka.

U ovom radu autori razmatraju DNK u dvjema neraskidivo povezanim dimenzijama: prvo, kao osjetljive osobne podatke koji zahtijevaju stroge mjere zaštite pri prikupljanju, zadržavanju i pristupu; i drugo, kao oblik novog dokaza sposoban potaknuti reviziju pravomoćno okončanih postupaka. Metodološki, rad kombinira tri komplementarna pristupa. Prvi se temelji na analizi primarnih izvora, prije svega sudskih odluka, i sekundarnih izvora, uključujući pregled američkog, europskog i domaćeg zakonodavstva, relevantnih dokumenata politike i znanstvene literature o DNK i genetskim podacima. Drugi pristup obuhvaća komparativnu analizu američke prakse i europskih sudskih standarda u području DNK dokaza i genetske privatnosti. Treći pristup sastoji se od analize hrvatskih i bosanskohercegovačkih odluka o obnovi postupka i tretmanu DNK dokaza. Također, u empirijskom dijelu rada analizirane su javno dostupne odluke Vrhovnog suda RH i županijskih sudova u kojima se pitanje DNK dokaza pojavljuje kao: dokaz u postupku ili argument za obnovu postupka. Potonja, sudske odluke su odabrane prema kriterijima: eksplicitno navođenje DNK vještačenja ili bioloških tragova, rasprava o zakonitosti pribavljanja i čuvanja DNK dokazi, te rasprava o novim metodama ili ponovnom testiranju. Za svaku odluku, istraživački tim izdvojio je: vrsta DNK pitanja, ishod (odobreno/odbijeno) i standard sudskog obrazloženja (novi dokaz i vjerojatnost utjecaja na presudu, te procesne prepreke. Ograničenje analize je dostupnost i objavljivanje odluka.

Nadalje, normativni i institucionalni režim DNK dokaza i baza podataka u Federaciji BiH (dalje u tekstu: FBiH) procjenjuje se kroz kriterije koji proizlaze iz europskih standarda zaštite privatnosti i pravičnog postupka. Te kriterije su: kvaliteta zakona, retencija, brisanje, nadzor, pravni lijekovi i evidencija korištenja podataka. Time se odredbe Zakona o kaznenom postupku FBiH (dalje u tekstu:

ZKP FBiH)[2] i podzakonskih akata ocjenjuju prema tome omogućuju li DNK dokaz da bude i učinkovit istražni alat i korektiv pogrešnih osuda.

2. TRETMAN DNK DOKAZA I GENETSKE PRIVATNOSTI: AMERIČKA I EUROPSKA ISKUSTVA

Pojednostavljeno rečeno, deoksiribonukleinska kiselina (DNK) je genetski materijal prisutan u gotovo svakoj stanici ljudskog tijela. Ta stanica nosi jedinstveni biološki profil osobe te može pružiti znatno detaljnije podatke o pojedincu nego konvencionalni biometrijski podaci (poput otisaka prstiju). Upravo je zbog te informacijske zasićenosti i intimnosti podataka DNK profilima priznata posebna razina pravne zaštite privatnosti. Prema *Primorcu, Schanfieldu i Marjanoviću*, u svom najjednostavnijem obliku DNK profil sastoji se od numeričkih oznaka koje predstavljaju varijacije alela na pojedinim lokusima, nalik biološkom barkodu.[3] Međutim, stanični uzorci iz kojih se ti profili generiraju mogu pružiti znatno više informacija, uključujući predispozicije za bolesti, fizičke karakteristike i srodstvo, što može imati dalekosežne implikacije za zaštitu privatnosti. U kaznenim predmetima DNK dokaz odnosi se na biološke tragove ostavljene na mjestu kaznenog djela, poput krvi, sline, sjemene tekućine ili stanica kože, koji se naknadno znanstveno uspoređuju s uzorkom osumnjičenika ili drugim referentnim uzorcima. Ako su pravilno prikupljeni, pohranjeni i analizirani, takvi profili mogu s vrlo visokom razinom točnosti povezati osobu s kaznenim djelom ili je u potpunosti isključiti kao počinitelja. Time DNK dokaz predstavlja jedan od najsnažnijih dokaznih sredstava u kaznenom postupku, kako za utvrđivanje krivnje (*sword*), tako i za oslobađanje pogrešno osuđenih osoba (*shield*), zbog čega ima obilježja sredstva s dvostrukim učinkom.[4] Međutim, pravni tretman takvih dokaza razlikuje se od države do države, pri čemu svaka od njih propisuje različite standarde dopuštenosti, pohrane, obrade i uporabe DNK dokaza. Budući da se u ovom radu provodi usporedba europskog i američkog pristupa, valja istaknuti da je pravna rasprava u SAD bila ponajprije usmjerena na prikupljanje i obradu DNK profila, dok je u Europi fokus primarno stavljen na uklanjanje DNK profila iz baza podataka korištenjem *Marper standard*.[5] Pravni znanstvenici u

2 Zakon o kaznenom postupku FBiH (("Službene novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020)

3 Primorac, D., Schanfield, M.S., Marjanović, D., *Basic Genetics and Human Genetic Variation*, in: Primorac, D. and Schanfield, M. (Eds.), *Forensic DNA Applications: An Interdisciplinary Perspective*, CRC Press, str. 5–8.

4 Becker, S., Derenčinović, D., Primorac, D., *DNA as Evidence in the Courtroom*, in: Primorac, D. and Schanfield, M. (Eds.), *Forensic DNA Applications: An Interdisciplinary Perspective*, CRC Press, str. 435–440.

5 Ibid, str. 436. Marper standard označava stajalište Suda da zadržavanje otisaka prstiju, staničnih uzoraka i DNK profila predstavlja miješanje u pravo na privatni život iz čl. 8. EKLJP te da je paušalno i vremenski neograničeno zadržavanje takvih podataka osoba koje nisu osuđene nerazmjerno. Pravni režim mora biti precizno uređen, uz jasne zaštitne mjere i pravila o rokovima i brisanju/uništenju podataka.

SAD-u ovu problematiku analiziraju kroz prizmu ustavne zaštite od nezakonitih pretraga i oduzimanja, zabranjenih Četvrtim amandmanom Ustava SAD-a, dok je u Europi naglasak stavljen na zaštitu privatnosti u okviru odredbi Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: EKLJP)[6].

2.1. Iskustva Sjedinjenih Američkih Država

U SAD-u pravni okvir za DNK dokaze je dualan, primjenjujući se zasebno na saveznoj i državnoj razini. Iako Ustav SAD-a ne jamči opće, inherentno pravo na DNK testiranje nakon pravomoćne osude, pristup takvom testiranju osigurava se ponajprije putem zakonskih okvira.[7] Primjer takvog normativnog pristupa vidljiv je u donošenju Zakona o zaštiti nevinosti (*Innocence Protection Act*)[8] iz 2004. godine, dijela šireg zakonodavnog paketa *Justice for All Act*.[9] Ovaj zakon predstavlja model za uređenje pristupa DNK dokazima nakon pravomoćne osude, omogućujući zatvorenicima u saveznom sustavu zahtijevanje dodatnog DNK testiranja pod strogim uvjetima: postojanje očuvanih dokaza s neprekinutim lancem nadzora (*chain of custody*) te vjerojatnost da bi testiranje moglo dokazati nevinost.[10]

Vrhovni sud SAD-a u predmetu *District Attorney's Office v. Osborne* iz 2009. zauzeo je stajalište da suvremeno DNK testiranje, unatoč svojoj snazi, ne daje osuđenicima ustavno pravo na pristup dokazima radi testiranja. Sud je istaknuo potrebu za balansiranjem između otkrivanja istine i načela pravomoćnosti (*res judicata*), prepuštajući saveznim državama da same urede procedure obnove postupka.[11] Međutim, u postkonvikcijskom kontekstu nakon osude[12], u predmetima u kojima je DNK testiranje imalo istaknutu ulogu uvijek je postojala napetost između načela pravomoćnosti sudske odluke i potrebe dokazivanja stvarne nevinosti počinitelja, odnosno pitanja postoji li dovoljno dokaza za osudu i na koji način sud uspostavlja ravnotežu između tih zahtjeva. U predmetu *Osborne* Vrhovni sud SAD-a istaknuo je da: *"dostupnost tehnologija*

6 (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (MU br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17)

7 Primorac, D., Sokanović, L., Bozhinovski, B., *Correcting Miscarriages of Justice: Innocence Project Croatia*, in: *Forensic Science and Molecular Anthropology:* Topics Selected from 12th ISABS Conference on Forensic and Anthropological Genetics, srpanj 2024, str. 84-86.

8 *S.486 – 107. saziv Kongresa Sjedinjenih Američkih Država (2001.–2002.): Zakon o zaštiti nevinosti iz 2002. godine (Innocence Protection Act of 2002)*, 18. studenoga 2002.

9 *Justice for All Act of 2004*, Pub. L. No. 108–405, 118 Stat. 2260 (Oct. 30, 2004).

10 *Ibid*.

11 "*Suvremeno DNK testiranje može pružiti iznimno snažne nove dokaze kakvi ranije nisu postojali. Od njegove prve primjene u kaznenim istragama sredinom 1980-ih godina, došlo je do niza značajnih tehnoloških napredaka u području DNK analize, koji su kulminirali razvojem STR tehnologije. Danas je često moguće s gotovo potpunom sigurnošću utvrditi podudara li se biološki trag s određenim osumnjičenikom. DNK testiranje dovelo je do oslobađanja brojnih pogrešno osuđenih osoba, ali je ujedno potvrdilo i osude mnogih drugih" District Attorney's Office protiv Osbornea*, 557 U.S. 52, 62, Vrhovni sud SAD-a.

12 Odnosi se na obnovu kaznenog postupka na temelju novih dokaza.

koje nisu bile dostupne u vrijeme vođenja glavne rasprave ne može značiti da je svaka kaznena osuda, ili čak svaki kazneni postupak u kojem postoje biološki dokazi, iznenada doveden u pitanje. Ključno je pitanje kako iskoristiti dokaznu snagu DNK tehnologije za dokazivanje nevinosti, a da se pritom ne dovede u pitanje stabilnost i temeljna načela postojećeg sustava kaznenog pravosuđa".[13]

Najkontroverzniji presedan postavljen je u slučaju *Maryland v. King* iz 2013.[14], gdje je Vrhovni sud SAD-a, tijesnom većinom, odlučivao o ustavnopravnim implikacijama Četvrtog amandmana u odnosu na Zakon savezne države Maryland o prikupljanju DNK uzoraka (*Maryland DNA Collection Act*)[15] Zakonom je bila predviđena mogućnost prikupljanja DNK uzoraka od osoba uhićenih prije donošenja osuđujuće presude. U konkretnom slučaju podnositelj zahtjeva bio je uhićen te je kasnije osuđen za kazneno djelo silovanja nakon što je njegov DNK profil naknadno podudaren s DNK profilom pronađenim na mjestu kaznenog djela. Podnositelj je osporavao osudu tvrdeći da je prikupljanje njegova DNK materijala predstavljalo nerazmjernu i neustavnu pretragu, koja nije bila odobrena sudskim nalogom niti utemeljena na određenoj razini sumnje. Žalbeni sud savezne države Maryland prihvatio je njegovu žalbu te je primijenio test razmjernosti, uspoređujući stupanj zadiranja u pravo na privatnost s intenzitetom legitimnog interesa države. Nadalje, žalbeni je sud u obrazloženju naveo da uhićene osobe imaju veća očekivanja privatnosti od pravomoćno osuđenih osoba, ali manje od pripadnika opće javnosti. Iz toga proizlazi da prikupljanje DNK materijala nije istovjetno uzimanju otisaka prstiju, budući da se radi o materijalima različite naravi, pri čemu su otisci prstiju biometrijski, a DNK genetički podaci. U tom je smislu Vrhovni sud SAD-a zaključio da je interes kaznenog progona u ovom slučaju bio usmjeren na rješavanje neriješenih kaznenih predmeta, a ne isključivo na identifikaciju uhićenika.[16] U obrazloženju svoje odluke Žalbeni sud zaključio je da takvi razlozi ne opravdavaju uporabu DNK materijala osumnjičenika bez sudskog naloga te je utvrdio povredu prava zajamčenog Četvrtim amandmanom Ustava SAD-a. Odlučujući o ovom predmetu, Vrhovni sud SAD-a je preinačio odluku Žalbenog suda savezne države Maryland, navodeći da je DNK testiranje u konkretnom slučaju doista provedeno bez sudskog naloga. Međutim, prema stajalištu Vrhovnog suda SAD-a, razlozi kaznenog progona bili su razumni, a provedena radnja predstavljala je razmjernu pretragu s legitimnim ciljem

13 Supra, str. 11., bilj. 6.

14 *Maryland protiv Kinga*, 569 U.S. 435 (2013), Vrhovni sud SAD-a.

15 *Maryland DNA Collection Act*, Md. Code Ann., Pub. Safety §§ 2-501 et seq.Tim se zakonom policiji omogućuje uzimanje DNK brisa osobama koje su uhićene zbog određenih teških kaznenih djela, prije donošenja osuđujuće presude, te pohrana DNK profila u državnu DNK bazu podataka radi identifikacije uhićenika i moguće povezanosti s neriješenim kaznenim predmetima. U predmetu *Maryland v. King* Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država potvrdio je ustavnost takvog zakonskog rješenja, ocijenivši da se radi o razmjernoj i dopuštenoj pretrazi u smislu Četvrtog amandmana.

16 Primorac, D., Bozhinovski, A., *Addressing Wrongful Convictions in Croatia: A Focus on Genetic Privacy in Criminal Proceedings*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 8, 2024, str. 3–31.

suzbijanja kriminaliteta. Ovakva odluka Vrhovnog suda SAD-a uspostavila je negativan presedan, koji je kasnije poslužio kao temelj za oblikovanje zakona o prikupljanju i zadržavanju DNK podataka, uključujući i rješenja povezana s preispitivanjem osuda u slučajevima pogrešnih presuda. Osim toga, ova odluka otvorila je vrata masovnom prikupljanju DNK uzoraka u SAD-u, što stoji u kontrastu s europskim standardima koji naglašavaju razmjernost.

Što se tiče standarda dopuštenosti dokaza, američki sudovi koriste dva dominantna testa. Prvi je *Fryeov standard, odnosno Fryeov* test, koji potječe iz predmeta *Frye v. United States*[17]. Drugi standard je *Dauberov* standard koji proizlazi iz značajne odluke Vrhovnog suda *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc*.[18] *Fryeov* test, odnosno *Fryeov* standard, sud primjenjuje kako bi ocijenio je li metodologija ili znanstveno načelo korišteno u analizi DNK materijala, na kojem se temelji mišljenje vještaka, dovoljno utemeljeno i je li steklo opće prihvaćanje u odgovarajućem znanstvenom području unutar relevantne znanstvene zajednice.[19] Drugim riječima, ispituje se je li primijenjeni standard znanstveno prihvaćen i dovoljno utemeljen. Sličan pristup predstavlja i Daubertov test, odnosno Daubertov standard, koji sucu dodjeljuje ulogu svojevrsnog čuvara prihvatljivosti genetičkih DNK dokaza. Sudac je dužan utvrditi može li se obrazloženje vještaka ili primijenjena metodologija pouzdano primijeniti na činjenice konkretnog predmeta. Pritom je naglasak stavljen na korištenu metodologiju, a ne na zaključke koji iz nje proizlaze.[20]

U praktičnoj primjeni tog standarda sudovi su uspostavili sljedeće kriterije kao smjernice sucima pri ocjeni DNK dokaza: (1) može li se teorija ili tehnika korištena u analizi materijala testirati; (2) je li teorija ili tehnika bila predmet stručne recenzije i objavljivanja; (3) poznata ili potencijalna stopa pogreške; (4) postojanje i održavanje standarda koji nadziru provedbu tehnike; te (5) stupanj općeg prihvaćanja u relevantnoj znanstvenoj zajednici.[21]

Ovi standardi podrazumijevaju restriktivno tumačenje dokaza od strane suda, osobito u predmetima u kojima postoje djelomična DNK podudaranja. DNK dokaz izrazito je uvjerljiv za sve sudionike kaznenog postupka te se stoga mora koristiti s osobitim oprezom, jer u suprotnom može biti obmanjujući i dovesti do pogrešnih osuda. U odnosu na takve ograničene DNK profile, Savezna pravila o dokazima nalažu sudu da razmotri nadmašuje li štetni učinak takvog dokaza u bitnoj mjeri njegovu dokaznu vrijednost. Drugim riječima, sud mora utvrditi

17 *Frye protiv Sjedinjenih Američkih Država*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923), Prizivni sud Sjedinjenih Američkih Država za Okrug Columbia.

18 *Daubert protiv Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, 509 U.S. 579 (1993), Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država.

19 *Supra*, str. 434-436, bilj. 2.

20 *Supra* str. 433 - 434 bilj. 3

21 Savezna pravila o dokazima, Odborski tisak br. 11, 118. saziv Kongresa, 2. zasjedanje, 1. prosinca 2024., Odbor Zastupničkog doma Sjedinjenih Američkih Država za pravosuđe, Tiskara Vlade Sjedinjenih Američkih Država, Washington, 2025., pravila 702., 703. i 404.

dovodi li uvođenje takvog dokaza do nepravedne štete za okrivljenika, primjerice time što dovodi porotu u zabludu.[22]

Sažimajući iskustva SAD-a, razvidno je posebno postupanje prema DNK dokazima kao iznimno snažnom sredstvu kako za osuđivanje počinitelja kaznenih djela, tako i za ispravljanje sudskih pogrešaka. Njihova vrijednost manje ovisi o samoj tehnologiji, a znatno više o pravnom pristupu dokazima i odgovornom tumačenju od strane sudova. Zakonodavni okvir i sudska praksa u velikoj se mjeri oslanjaju na savezne i državne pravne mehanizme, poput onih uspostavljenih Zakonom o zaštiti nevinosti, kao i na pravila na razini saveznih država, što odražava stajalište Vrhovnog suda SAD-a prema kojem sustav mora uravnotežiti zahtjeve za dokazivanje nevinosti s načelom pravomoćnosti sudskih odluka, uz tek ograničen savezni nadzor u slučajevima temeljne nepravičnosti. U pogledu metodologije prikupljanja DNK materijala, kako je ilustrirano u predmetu *Maryland v. King*, široko postavljeno prikupljanje DNK uzoraka može se opravdati standardom razmjernosti iz Četvrtog amandmana, što u praksi može proširiti ovlasti država nad genetičkim podacima i pojačati zabrinutost u vezi sa zaštitom privatnosti. Ono što predstavlja ključnu razliku između američkog i europskog, odnosno kontinentalnog pravnog pristupa, jest standard dopuštenosti dokaza. Nadalje, mehanizmi kontrole dopuštenosti putem *Fryeova* i *Daubertova* testa obvezuju sudove na detaljno ispitivanje korištene metodologije, stope pogreške i rizika od precjenjivanja dokazne snage DNK dokaza, osobito u slučajevima djelomičnih DNK profila.[23]

2.2. Europski pristup: Postupanje s DNK-om u judikaturi Europskog suda za ljudska prava

Postupanje s DNK dokazima u kontinentalnoeuropskim pravnim poredcima uređeno je na nacionalnoj i nadnacionalnoj razini. Nacionalno zakonodavstvo podrazumijeva da svaka država samostalno uređuje prikupljanje, uporabu i pohranu DNK materijala. Na nadnacionalnoj razini ESLJP razmatra povezana pitanja kroz prizmu članaka 6. i 8. EKLJP, čime se uspostavljaju jedinstveni standardi primjenjivi na sve države ugovornice. Temeljna razlika u odnosu na američki pristup jest u tome što se DNK dokaz u Europi ne podvrgava testu dopuštenosti nalik *Daubertovu* ili *Fryeovu* standardu, već suci vjerodostojnost dokaza ocjenjuju u okviru utvrđivanja činjeničnog stanja, primjenjujući načelo slobodne ocjene dokaza. Svojom je praksom ESLJP utvrdio da DNK predstavlja posebnu kategoriju osobnih podataka te je jednaku razinu zaštite proširio i na stanične uzorke i na DNK profile.[24] U pogledu standarda dopuštenosti, ESLJP

22 *Supra* str. 436-438 bilj. 3

23 *Supra* str. 15 - 17 bilj. 15

24 *Infra* §§ 72–77 i § 103 bilj. 26 U presudi S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva ESLJP je naglasio da DNK profili mogu omogućiti zaključke (npr. o etničkom podrijetlu), zbog čega je njihovo zadržavanje osobito osjetljivo te je to povezao s konceptom „posebnih kategorija osjetljivih podataka" i proširio pojačanu razinu zaštite na stanične uzorke i DNK profil.

razvio je trodijelni test, poznat kao Marperov test, koji se primjenjuje pri ocjeni dopuštenosti mjera vezanih uz DNK podatke: (1) zakonitost mjere, (2) razmjernost razdoblja zadržavanja DNK materijala, pri čemu za teža kaznena djela razdoblje zadržavanja mora biti dulje, te (3) uklanjanje DNK uzoraka iz nacionalnih baza podataka.[25] Pri postupanju s takvim podacima nacionalna tijela moraju ispuniti dva temeljna zahtjeva: zahvat u pravo na privatnost mora imati uporište u domaćem pravu države članice te zakon mora biti jasan, predvidiv i odgovarajuće dostupan. Svako odstupanje od navedenih kriterija dovodi do povrede članka 8. EKLJP. [26] Najznačajnija presuda, koja je posljedično utvrdila test dopuštenosti, je S. and *Marper v. the United Kingdom*[27] u pogledu policijskog zadržavanja DNK profila osoba koje su bile uhićene, ali nisu osuđene. U tom je predmetu ESLJP kritizirao praksu UK neizbornog i neograničenog zadržavanja DNK podataka kao ozbiljno zadiranje u pravo na privatnost, koje je osobito problematično za maloljetnike i osobe koje nisu osuđene, jer može negativno utjecati na njihovu društvenu reintegraciju te dovesti do povrede zaštite prava djece zajamčenih međunarodnim pravom. Ova je presuda potaknula zakonodavne reforme u UK, donošenjem novih propisa kojima je uređeno uništavanje DNK uzoraka u roku od šest mjeseci od njihova prikupljanja te su utvrđena posebna vremenska ograničenja zadržavanja DNK profila, ovisno o težini kaznenog djela i ishodu kaznenog postupka. Navedenim zakonima uvedeni su i periodični mehanizmi preispitivanja opravdanosti daljnjeg zadržavanja podataka, a konačno je uspostavljen i Ured za zadržavanje biometrijskih podataka, nadležan za nadzor nad upravljanjem biometrijskim podacima.[28]

Sličan slučaj od velike važnosti za sudsku praksu ESLJP je *Gaughran v. United Kingdom*[29] u kojem je ESLJP ispitao zakonitost mehanizama zadržavanja biometrijskih podataka u Sjevernoj Irskoj, regiji koja nije bila obuhvaćena reformama potaknutima presudom u predmetu *Marper*. U tom je slučaju podnositeljici zahtjeva policija neograničeno zadržavala DNK uzorak i druge biometrijske podatke, unatoč njezinim zahtjevima za njihovo uništenje. Nacionalni sudovi potvrdili su takvo zadržavanje, pozivajući se na domaće zakonodavstvo usmjereno na sprječavanje kriminaliteta. Podnositeljica je, međutim, istaknula da neograničeno zadržavanje biometrijskih podataka, koji uživaju viši stupanj zaštite, predstavlja povredu njezina prava na privatnost. U svojoj presudi ESLJP je odlučio u korist podnositeljice zahtjeva, kritizirajući opće i neograničeno zadržavanje DNK profila te ocijenivši da je takva praksa

25 Primorac, D., Božinovski A.„ *Correcting Miscarriages of Justice in Croatia: Accession and Time-Limited Retention of DNA Profiles in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights,* EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 7, 2023, str. 487–490.

26 Ibid, str. 487-491.

27 *S. i Marper protiv Ujedinjene Kraljevine*, zahtjevi br. 30562/04 i 30566/04, presuda od 4. prosinca 2008., Europski sud za ljudska prava.

28 Izvor navesti

29 *Gaughran protiv Ujedinjene Kraljevine*, zahtjev br. 45245/15, presuda od 13. veljače 2020., Europski sud za ljudska prava.

protivna već uspostavljenom Marperovu testu i da predstavlja nepotrebnu i nerazmjernu mjeru u ostvarivanju cilja sprječavanja kriminaliteta. Glavna kritika bila je usmjerena na nacionalno zakonodavstvo koje, u pogledu zadržavanja DNK podataka, nije uzimalo u obzir težinu kaznenog djela niti je predviđalo učinkovite mehanizme preispitivanja opravdanosti njihova daljnjeg zadržavanja.[30]

S gledišta genetske privatnosti i uspostavljanja baza podataka o DNK, slučaj *Van der Velden v. the Netherlands* pokazao je kontrast u tome gdje zadržavanje DNK podataka može biti proporcionalno, te da analiza DNK kao mjera značajno doprinosi provedbi zakona i borbi protiv kriminala, čime je potvrđeno da je takva mjera "nužna u demokratskom društvu".[31] Ovim je predmetom dodatno potvrđena potreba za uspostavom nacionalnih DNK baza podataka, koje su spojive sa zaštitom prava na privatnost pod uvjetom da su protokoli te nacionalni zakonodavni okviri za prikupljanje, zadržavanje i pohranu DNK profila usklađeni sa standardima koje je razvio ESLJP. Takvo je stajalište ESLJP potvrđeno i u predmetu *Peruzzo and Martens v. Germany*, u kojem su podnositelji zahtjeva, koji su bili osuđeni za teška kaznena djela, tvrdili da su nacionalna tijela povrijedila EKLJP primjenom zakonodavstva kojim se uređuje prikupljanje i pohrana njihovih DNK profila u nacionalnoj bazi podataka.[32] ESLJP je njihov zahtjev proglasio nedopuštenim, obrazlažući da je domaće zakonodavstvo kojim se uređuje prikupljanje i pohrana DNK profila osoba osuđenih za teška kaznena djela dopušteno u smislu članka 8. EKLJP te da je u konkretnom slučaju država uspostavila pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih javnih i privatnih interesa.[33]

Primjer primjene i razmatranja načela razmjernosti od strane ESLJP u predmetima koji se odnose na uspostavu nacionalnih DNK baza podataka za potrebe kaznenog postupka predstavlja presuda *Aycaguer protiv Francuske.* U tom je predmetu ESLJP kritizirao francuski pristup koji je predviđao jedinstveno, dugotrajno razdoblje zadržavanja DNK profila, kao i izostanak učinkovitog nacionalnog postupka brisanja podataka propisanog zakonom. Podnositelj zahtjeva bio je osuđen na uvjetnu kaznu zatvora u trajanju od dva mjeseca zbog predmetnog kaznenog djela. Državno odvjetništvo zatražilo je od podnositelja davanje biološkog uzorka radi DNK analize, što je on odbio. Zbog toga je bio priveden i novčano kažnjen. U svojoj je presudi ESLJP utvrdio da je izricanje takve sankcije predstavljalo nerazmjerno i nepotrebno zadiranje u pravo pojedinca na privatni život, naglasivši da legitimna uspostava DNK baza podataka za potrebe kaznenog postupka mora biti razmjerna i opravdana okolnostima svakog pojedinog slučaja. Sud je nadalje zaključio da je, zbog izostanka relevantnih podzakonskih

30 *Supra* str. 487-489 bilj. 24

31 *Van der Velden protiv Nizozemske*, zahtjev br. 29514/05, odluka od 7. prosinca 2006., Europski sud za ljudska prava.

32 *Peruzzo i Martens protiv Njemačke*, zahtjevi br. 7841/08 i 57900/12, odluka od 4. lipnja 2013., Europski sud za ljudska prava.

33 Derenčinović, D., *Preispitivanje državnih praksi zadržavanja DNK profila u svjetlu novijih presuda Europskog suda za ljudska prava protiv Ujedinjene Kraljevine i Sjeverne Makedonije*, u: *Ogledi o pravu i pravdi u dvije Europe*, svibanj 2021., str. 192–195.

akata, zadržavanje DNK profila u maksimalnom trajanju od četrdeset godina *de facto* postalo pravilo, što nije u skladu s načelom razmjernosti.[34]

Na koncu, predmet *Trajkovski i Chipovski protiv Sjeverne Makedonije* predstavlja primjer iz regije u kojem je ESLJP utvrdio povredu prava na privatnost dvaju podnositelja zahtjeva, budući da je policija zadržavala njihove DNK uzorke bez njihove privole i bez sudskog odobrenja. Odluka ESLJP temeljila se na potrebi postojanja izričitih i strogih zakonskih standarda koji uređuju postupanje s DNK podacima radi učinkovite zaštite prava na privatnost pojedinaca. Oba su podnositelja osporavala dugotrajno i neograničeno zadržavanje njihovih DNK podataka, no njihove su pritužbe bile odbačene od strane Uprave za zaštitu osobnih podataka. U postupku pred ESLJP istaknuli su da nacionalni pravni okvir nije bio dovoljno jasan i precizan u pogledu prikupljanja, uporabe i zadržavanja DNK podataka, čime je došlo do povrede njihovih prava na privatnost zajamčenih EKLJP, a posljedično i Ustavom Sjeverne Makedonije.[35] ESLJP je utvrdio da je Zakon o zaštiti osobnih podataka bio neodređen u pogledu zadržavanja DNK podataka, što je dovelo do mogućnosti njihova potencijalno neograničenog zadržavanja bez jasnih smjernica o težini kaznenog djela, mogućnostima brisanja podataka ili redovitog preispitivanja opravdanosti njihova daljnjeg zadržavanja. ESLJP je zaključio da država nije uspjela uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između prava pojedinca na privatnost i javnog interesa, čime je povrijeđen članak 8. EKLJP.

U osnovi, praksa ESLJP razlikuje se od stajališta koje je zauzeo Vrhovni sud SAD-a. ESLJP polazi od toga da DNK materijal uživa posebnu razinu zaštite u pogledu zadržavanja, uporabe i pohrane te da nacionalne DNK baze podataka mogu predstavljati legitiman instrument kaznenog pravosuđa. Istodobno, ESLJP zahtijeva postojanje strogih zaštitnih mehanizama u okviru članka 8. EKLJP kada se DNK podaci koriste kao dokaz u kaznenom postupku. Mjere povezane s DNK podacima moraju imati jasno uporište u dostupnom i predvidivom zakonu te moraju biti razmjerne u praksi. To znači da nacionalno zakonodavstvo ne smije predviđati opće ili neograničeno zadržavanje DNK podataka, već mora razlikovati vrstu kaznenog djela, njegovu težinu i ishod konkretnog postupka. Nadalje, ESLJP inzistira na tome da pojedinci moraju imati stvarne i učinkovite pravne mehanizme za preispitivanje zakonitosti zadržavanja te za brisanje DNK podataka. Derenčinović, Primorac i Becker ističu da je, u odnosu na osobe koje su oslobođene optužbi ili su im kazneni postupci obustavljeni, došlo do znatnog sužavanja diskrecije države, osobito u pogledu vremenski ograničenog zadržavanja osobnih podataka, pri čemu se posebna pozornost pridaje zaštiti maloljetnika.[36] Derenčinović nadalje naglašava da to ne znači kako država ima

34 *Aycaguer protiv Francuske*, zahtjev br. 8806/12, presuda od 22. lipnja 2017., Europski sud za ljudska prava.

35 *Trajkovski i Chipovski protiv Sjeverne Makedonije*, zahtjevi br. 53205/13 i 63320/13, presuda od 8. srpnja 2021., Europski sud za ljudska prava.

36 Supra, str. 439., bilj. 3.

neograničenu ovlast zadržavati DNK materijal na neodređeno vrijeme. Naprotiv, država je dužna postupati u skladu s načelom razmjernosti, koje proizlazi iz niza jamstava osmišljenih kako bi se spriječila opća i neselektivna ograničenja prava na privatnost.[37]

3. GENETSKI PODACI I PRIVATNOST U EUROPSKOM KONTEKSTU

Genetska privatnost povezana je s forenzičkom ekspertizom i odnosi se na obradu genetskih podataka, što je predviđeno i zaštićeno na međunarodnoj, europskoj i nacionalnoj razini. Univerzalna deklaracija o ljudskom genomu i ljudskim pravima[38] zabranjuje genetsku diskriminaciju i priznaje pravo na poznavanje vlastitih genetskih karakteristika te naglašava povjerljivost privatnih genetskih informacija. Nadalje, Međunarodna deklaracija o ljudskim genetskim podacima pruža detaljna pravila za prikupljanje, korištenje i pohranu genetskih podataka u kaznenim postupcima te stoga naglašava snažnu zaštitu individualnih prava, poput informiranog pristanka i povjerljivosti, a istovremeno zagovara međunarodnu solidarnost u genetskim istraživanjima.[39] Slično tome, Konvencija Vijeća Europe o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedska konvencija) bavi se pravima na genetske podatke s naglaskom na individualni pristanak i zaštitu ljudskog dostojanstva.[40] Genetička privatnost u Europi primarno je uređena nadnacionalnim instrumentima, ponajprije preporukama i konvencijama Vijeća Europe, koje služe daljnjem usklađivanju nacionalnih zakonodavstava. U ovom će se dijelu poseban naglasak staviti na zajedničke preporuke Vijeća Europe: R(87)15, R(92)1 te Konvenciju za zaštitu pojedinaca u vezi s automatskom obradom osobnih podataka, poznatu kao ETS br. 108, kao i njezinu revidiranu verziju, novu Konvenciju 108+.

Preporuka br. R(87)15 iz 1987. godine uređuje uporabu i razmjenu osobnih podataka u policijskom sektoru te naglašava važnost zaštite prava i sloboda pojedinaca uz istodobno osiguravanje učinkovitosti aktivnosti tijela kaznenog progona. Ona sadržava skup nadzornih mehanizama usmjerenih na osiguravanje poštovanja načela zaštite podataka, kao i naglašenu potrebu za međunarodnom suradnjom u razmjeni osobnih podataka u svrhe kaznenog progona.[41] U

37 *Ibid*, str. 441-443.

38 Opća deklaracija o ljudskom genomu i ljudskim pravima, usvojena 11. studenoga 1997. godine na dvadeset i devetom zasjedanju Opće konferencije Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO). Dostupna na: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-humanrights

39 Međunarodna deklaracija o ljudskim genetičkim podacima, usvojena od strane Opće konferencije UNESCO-a 16. listopada 2003. godine. Dostupna na: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-declaration-human-genetic-data,

40 Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Ovijedska konvencija), Vijeće Europe, ETS br. 164, usvojena 4. travnja 1997. godine. Dostupna na:: https://www.coe.int/en/web/bioethics/oviedo-convention

41 Preporuka br. R (87) 15 Odbora ministara državama članicama o uređenju uporabe osobnih

tom je okviru zadržavanje DNK podataka dopušteno samo u mjeri nužnoj za sprječavanje stvarne opasnosti ili suzbijanje konkretnog kaznenog djela. Pri pohrani DNK podataka, zadržavanje mora biti ograničeno na točne podatke te na one podatke koji su nužni kako bi policijska tijela mogla obavljati svoje zakonite zadaće, uz obvezu brisanja podataka kada se oni više ne koriste u svrhe za koje su prikupljeni. Posebno je zanimljivo da se među naglašenim načelima ističe načelo jednakosti oružja, prema kojem DNK analize moraju biti jednako dostupne kao dokazno sredstvo i obrani i tužiteljstvu, uz osiguravanje pravnih mehanizama za pristup takvim dokazima i u fazi nakon pravomoćne osude, radi provođenja dodatnih ispitivanja.

Nadalje, Preporuka br. R(92)1 o uporabi DNK analize u kaznenim istragama, usvojena 1992. godine, daje smjernice za primjenu DNK analize u kaznenim istragama, uz poseban naglasak na poštovanje ljudskih prava, uključujući pravo na privatnost.[42] Ova preporuka naglašava potrebu za jasnim i transparentnim zakonima država članica koji uređuju prikupljanje, pohranu i uporabu DNK uzoraka i profila te nameće obveze u pogledu kontrole kvalitete DNK podataka. To je osobito važno u kontekstu prekogranične suradnje među državama članicama pri razmjeni DNK podataka, uz istodobno isticanje potrebe za snažnim zaštitnim mehanizmima radi sprječavanja moguće zlouporabe ili neovlaštene uporabe DNK informacija. Navedenim se preporukama DNK materijalima priznaje poseban status te se DNK analiza definira kao svaki postupak koji se može primijeniti u analizi DNK, kao osnovnog genetičkog materijala čovjeka i drugih živih bića. Nadalje, DNK uzorak definira se kao svaki materijal organskog podrijetla koji se može koristiti za DNK analizu, dok se DNK dosje određuje kao svaka strukturirana zbirka DNK rezultata, neovisno o obliku u kojem se čuva, uključujući tiskane i elektroničke baze podataka, koje se mogu kvalificirati kao DNK dosje. [43] Najznačajniji međunarodni instrument kojim se uređuje genetička privatnost jest Konvencija ETS br. 108+, kojom se unapređuje pravni okvir zaštite osobnih podataka. Tom se konvencijom proširuje primjena zaštitnih mehanizama tako da, uz automatiziranu obradu, obuhvaća i ručnu obradu podataka, čime se prilagođava razvoju novih tehnologija. Cilj Konvencije jest osigurati pouzdan prijenos osobnih DNK podataka između država članica, urediti uspostavu neovisnih nadzornih mehanizama te ojačati međunarodnu suradnju u području zaštite osobnih podataka.[44]

Kao što je prethodno prikazano, genetička privatnost uređena je na međunarodnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. To podrazumijeva da se DNK

podataka u policijskom sektoru, usvojena 17. rujna 1987. Dostupno na:: https://rm.coe.int/168062dfd4

42 Preporuka br. R (92) 1 Odbora ministara državama članicama o uporabi analize deoksiribonukleinske kiseline (DNK) u okviru kaznenopravnog sustava, usvojena 10. veljače 1992. na 470. sastanku zamjenika ministara, Vijeće Europe. Dostupno na: https://rm.coe.int/09000016804e54f7

43 *Supra,* str. 23-25., bilj. 17.

44 Konvencija za zaštitu pojedinaca u vezi s automatskom obradom osobnih podataka i njezini protokoli (Konvencija 108+), ETS br. 108+, Vijeće Europe. Dostupno na: https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protoco

materijali mogu koristiti u legitimne svrhe kaznenog progona, ali isključivo unutar jasnog i transparentnog pravnog okvira koji je nužan, razmjeran i podvrgnut učinkovitom nadzoru. Prikupljanje takvih podataka mora biti strogo opravdano. Uspostava DNK baza podataka potiče se u okviru navedenih standarda, pri čemu nacionalna zakonodavna rješenja moraju osigurati točnost podataka, učinkovitu kontrolu nad njihovom uporabom i mogućnost brisanja. Nadalje, takva zakonodavna rješenja, u kombinaciji s presedanima koje je uspostavio ESLJP, oblikuju nacionalno i nadnacionalno zakonodavstvo o postupanju s DNK materijalima diljem Europe. Iako Republika Hrvatska do sada nije bila predmet postupka zbog povrede članka 8. EKLJP, praksa ESLJP može biti od iznimne važnosti za prepoznavanje potencijalnih nedostataka u domaćem zakonodavnom okviru i praksi. U RH prikupljanje, uporaba i zadržavanje osobnih podataka, uključujući DNK podatke, uređeni su Zakonom o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP) [45] i povezanim provedbenim propisima.

4. DNK DOKAZI KAO OSNOVA ZA OBNOVU KAZNENOG POSTUPKA

Obnova kaznenog postupka u okviru europske kontinentalne pravne tradicije vođena je načelom novog dokaza, odnosno kriterijem *novum*. Taj kriterij podrazumijeva da obnova kaznenog postupka nije proizvoljna, već se temelji na postojanju ozbiljnih razloga i relevantnih dokaza, pri čemu je usmjerena objektivnim i mjerljivim kriterijima. Obnova postupka predstavlja izvanredni pravni lijek te se može zahtijevati isključivo u odnosu na pravomoćne sudske odluke, pri čemu je pravomoćnost presude pretpostavka njezine primjene, a dopuštena je samo zbog pogrešaka u činjeničnim pitanjima (*error facti*).[46] Samo pogreška koja proizlazi iz novih činjenica može opravdati prevladavanje pravomoćne sudske odluke. Luparia ističe da se kriterij novog dokaza u klasičnoj pravnoj teoriji dijeli na *noviter repertae* dokaze, koji se odnose na naknadno otkrivene dokaze, odnosno na dokaze koji u vrijeme suđenja nisu bili dostupni, ali su otkriveni nakon dovršetka postupka, te *noviter productae* dokaze, koji se odnose na dokaze koji u vrijeme suđenja nisu bili dostupni jer tada nisu ni postojali. Primjer takve vrste dokaza jest nova znanstvena metoda koja se primjenjuje za ponovno ispitivanje već izvedenih DNK dokaza, a koja u vrijeme prvotnog suđenja nije bila dostupna. Treća kategorija obuhvaća *noviter cognitae* dokaze, odnosno dokaze za koje se znalo da postoje u vrijeme suđenja, ali nisu bili izvedeni u izvornom postupku. Ova vrsta dokaza može, primjerice,

45 Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11-pročišćeni tekst, 91/12 – Odluka Ustavnog suda RH; s izmjenama NN 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 80/22, 36/2024, 72/25)

46 Bozhinovski, A., *Addressing Wrongful Convictions in Croatia through Revision of the Novum Criterion: Identifying Best Practices and Standards*, in: *Human Rights in Contemporary Society – Challenges From an International Perspective*, IntechOpen, 2023., str. 8-10.

uključivati dokaze koje je zatajilo državno odvjetništvo ili obrana, kao i dokaze koji u vrijeme suđenja nisu bili smatrani relevantnima, ali su to postali u svjetlu novih saznanja.[47]

Nadalje, Luparia i Pitrutti naglašavaju da se pojam novog dokaza tumači i primjenjuje različito u europskim državama. Dok neke države zahtijevaju da novi dokaz nedvojbeno dokaže nevinost, primjerice u obliku nove sudske odluke, druge smatraju dostatnim da novi dokaz izazove ozbiljnu sumnju u krivnju, poput novih činjeničnih saznanja ili dokaza.[48] Međutim, standard koji određuje što je dostatno za dopuštanje obnove postupka i dalje se razvija kroz sudsku praksu, kao i kroz praksu ESLJP. U pogledu DNK dokaza, takvi dokazi mogu se kvalificirati kao *noviter repertae* u slučajevima u kojima su biološki tragovi postojali, ali je njihova dokazna vrijednost postala razvidna tek naknadno, primjerice zahvaljujući poboljšanoj interpretaciji primjenom novih znanstvenih metoda. DNK dokaz može se kvalificirati i kao *noviter cognitae* kada su relevantni biološki materijali ili rezultati ispitivanja bili poznati, ali nisu bili izvedeni u postupku, bilo zbog propusta u istrazi, nedostatnih resursa obrane ili nezakonitog uskraćivanja pristupa dokazima.[49] Upravo zato što DNK dokaz može ili nedvojbeno isključiti određenu osobu ili stvoriti ozbiljnu sumnju u njezinu krivnju, način na koji sudovi tumače taj prag presudan je za to hoće li DNK djelovati kao stvarni korektivni mehanizam ili će, unatoč svojoj znanstvenoj snazi, ostati pravno „prekasni" dokaz.

U konačnici, u pogledu uvođenja *novum* dokaza, ESLJP primjenjuje trodijelni test u svjetlu novih dokaza: (1) narav i pouzdanost dokaza, (2) narav i opseg prethodnog postupka te (3) interese pravde. Ako novi dokaz nije bio ocijenjen od strane suda ili ako ponavljanje postupka nije dopušteno, ESLJP će u pravilu utvrditi povredu prava na pošteno suđenje. Nadalje, same presude ESLJP smatraju se razlogom za dopuštanje obnove postupka u nacionalnim pravnim poredcima.[50] Luparia takav pristup naziva europskom revizijom. Međutim, znanstvena je zajednica podijeljena oko pitanja može li se takva obnova postupka smatrati pravom obnovom, budući da se u tim slučajevima ne pojavljuje novi dokaz u klasičnom smislu, već se utvrđuje povreda prava zajamčenih EKLJP. U predmetu *Nealon i Hallam protiv Ujedinjene Kraljevine* ESLJP pokazuje da se nova DNK saznanja ili neuvjerljivi, odnosno neodlučni DNK profili mogu koristiti kao sredstvo za obnovu kaznenog postupka i preinačenje osude. Iako se postupak pred Europskim sudom za ljudska prava u tom predmetu vodio radi naknade štete zbog pogrešne osude, do obnove kaznenog postupka došlo je ranije pred nacionalnim sudovima.[51] Nova DNK analiza odjeće žrtava otkrila je DNK

47 Donati, L.L., Pittiruti, M., *Post-Conviction Remedies in the Italian Criminal Justice System*, Erasmus Law Review, vol. 13, 2020, str. 65-68.

48 *Ibid*, str. 71.

49 Nan, J., Holvast, N., Lestrade, S., *A European approach to revision in criminal matters?*, Erasmus Law Review, vol. 13, 2020, str. 102.

50 *Supra,* bilj. 35.

51 *Nealon i Hallam protiv Ujedinjene Kraljevine*, zahtjevi br. 32483/19 i 35049/19, komunicirani predmet, Europski sud za ljudska prava.

profil treće osobe, koji ranije nije bio uočen zbog nedovoljne količine DNK materijala na odjeći. To je dovelo do obnove postupka i preinačenja pravomoćne presude u oslobađajuću odluku.

Na nacionalnoj razini u Europi postoji niz predmeta u kojima je DNK dokaz izravno korišten kao novi dokaz za obnovu kaznenog postupka te je doveo do oslobađajućih presuda. Slučaj ubojstva u parku Schiedammer u Nizozemskoj predstavlja ilustrativan primjer postosuđujućeg DNK testiranja kojim je dokazano da je nevina osoba bila osuđena za kazneno djelo koje nije počinila.[52] Okrivljenik je bio osuđen za ubojstvo i silovanje na temelju lažnih priznanja, dok je stvarni počinitelj kaznenog djela, Wik H., u međuvremenu bio uhićen u drugom kaznenom predmetu. Tijekom jednog od ispitivanja spontano je priznao da je počinio ubojstvo u parku Schiedammer. U daljnjoj istrazi utvrđeno je da se njegov DNK profil doista podudarao s tragovima pronađenima na mjestu prvog kaznenog djela, kao i da je njegov fizički izgled odgovarao opisu glavnog svjedoka, jedanaestogodišnjeg dječaka koji je preživio pokušaj ubojstva glumeći da je mrtav.

Drugi slučaj je iz Njemačke i nazvan je slučaj Fantom iz Heilbronna, koji je pokazao nedostatke u forenzičkim praksama i rizik od kontaminacije u analizi DNK. Novost ovog slučaja je u tome što je potaknuo uvođenje ISO 18385, novog standarda usmjerenog na minimiziranje kontaminacije ljudskom DNK u proizvodima koji se koriste za prikupljanje, pohranjivanje i analizu biološkog materijala u forenzičke svrhe (brisevi DNK).[53] Predmet se odnosio na navodnu serijsku ubojicu, žensku osobu za koju se vjerovalo da je povezana s više od četrdeset kaznenih djela, uključujući šest ubojstava počinjenih na području Njemačke, Austrije i Francuske. Ta misteriozna osoba, za koju se smatralo da je sudjelovala u kaznenim djelima još od 1993. godine, postala je središte dugotrajnih i opsežnih policijskih istraga. Međutim, 2009. godine utvrđeno je da takozvani „Fantomski ubojica" uopće nije postojao. DNK dokazi koji su je navodno povezivali s tim kaznenim djelima bili su rezultat kontaminacije u tvornici u kojoj su proizvedeni brisevi za uzimanje DNK uzoraka. Do kontaminacije je došlo zbog pamučnih štapića korištenih za prikupljanje DNK tragova na različitim mjestima kaznenih djela, koji su sadržavali DNK jedne od radnica zaposlene u tvornici u kojoj su ti štapići proizvedeni, što je dovelo do ozbiljne forenzičke pogreške.[54]

Nadalje, postoji i slučaj ubojstva u De Puttenu, koji je uključivao dvojicu muškaraca pogrešno osuđenih na temelju neuvjerljivog DNK podudaranja. Oni su pušteni na slobodu 2002. godine, nakon što su odslužili osam godina kazne, kada je nova metoda ispitivanja pokazala da DNK pronađen na žrtvi ne pripada njima. Ovaj je slučaj izazvao snažne kritike nizozemske policije i pravosudnog

52 Geven L, van den Doel K., *Miscarriages of justice in the Netherlands* In: Murder, Wrongful Conviction and the Law. Routledge; 2023., str. 53-64.

53 Taupin, J.M., *Interpreting Complex Forensic DNA Evidence*, CRC Press; 2019, str. 32- 36.

54 The Mystery of the Phantom of Heilbronn: New International Standard for DNA Laboratories to Support Criminal Investigations, International Organization for Standardization (ISO), 12 July 2016. Dostupno: https://www.iso.org/news/2016/07/Ref2094.html

sustava te doveo do promjena u načinu postupanja s forenzičkim dokazima i provođenja ispitivanja.[55] U interesu ovog članka, vrijedi spomenuti da je nakon ovih događaja u Nizozemskoj i Francuskoj proveden značajan val zakonodavnih promjena kojima je proširen sustav preispitivanja kaznenih postupaka u korist optuženika.[56] Ove nove promjene ublažile su pravne kriterije za ponovno otvaranje kaznenih postupaka i osnovale posebne komisije unutar državnog odvjetništva za preispitivanje svake tvrdnje o novim dokazima te za njihovo istraživanje i prikupljanje, ako su vjerodostojni.

5. HRVATSKA ISKUSTVA

U nastavku se razmatra na koji se način navedena pravna rješenja odražavaju u hrvatskom pravnom sustavu, s ciljem procjene jesu li hrvatsko pravo i sudska praksa usklađeni sa standardima ESLJP te na koji način domaći sudovi primjenjuju kriterij *novum* pri ocjeni DNK dokaza. Dobiveni nalazi poslužit će i za identificiranje prenosivih iskustava i mogućih reformskih rješenja koja bi mogla poduprijeti BiH u jačanju vlastitog okvira za preispitivanje pravomoćnih osuda na temelju novih DNK dokaza.

5.1. Postupljanje s DNK materijalima i dokazima

U RH postupanje s DNK materijalima u kaznenom postupku uređeno je ZKP-om, Zakonom o zaštiti fizičkih osoba u vezi s obradom i razmjenom osobnih podataka u svrhu sprječavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija[57], Zakonom o razmjeni podataka između tijela kaznenog progona država članica Europske unije (dalje u tekstu: EU) te relevantnim podzakonskim propisima koji omogućuju razmjenu osobnih podataka, uključujući genetičke podatke, između domaćih tijela, drugih država članica i European Union Agency for Law Enorcement Cooperation (Europol).[58] Navedenim se zakonodavnim okvirom otvara prostor za uporabu DNK podataka u kaznenim postupcima, pod uvjetom da su oni nužni, točni i razmjerni svrsi u koju se koriste te da se čuvaju samo onoliko dugo koliko je to potrebno. Iako već sam zakonski okvir predviđa određene zaštitne mehanizme, Zakon o zaštiti fizičkih osoba u vezi s obradom i razmjenom osobnih podataka u svrhu sprječavanja,

55 Wagenaar, W.A., *False confessions after repeated interrogation: The Putten murder case*, European Review. 2002;10(4):519-537

56 Man Arrested for Putten Murder, *Life in the Netherlands – News*, 20 May 2008. Accessed 1 January 2026. Dostuipno: https://www.dutchnews.nl/2008/05/man_arrested_for_putten_murder/

57 Zakon o zaštiti fizičkih osoba u vezi s obradom i razmjenom osobnih podataka u svrhe sprječavanja, istraživanja, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija (Narodne novine, br. 68/2018)

58 Zakon o razmjeni podataka između tijela za provedbu zakona država članica Europske unije (Narodne novine, br. 17/2025)

istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija dodatno uvodi posebne mehanizme zaštite za osjetljive podatke, uključujući DNK profile i biometrijske podatke, u skladu sa standardima EU i EKLJP. Zakon o zaštiti fizičkih osoba u vezi s obradom i razmjenom osobnih podataka u svrhu sprječavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija propisuje pravila zaštite fizičkih osoba u odnosu na obradu i razmjenu osobnih podataka od strane nadležnih tijela radi sprječavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija, uključujući prijetnje javnoj sigurnosti i mjere za sprječavanje takvih prijetnji. Tim se zakonom osobni podaci definiraju kao svaki podatak koji se odnosi na fizičku osobu čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi, dok se genetički podaci određuju kao osobni podaci posebne kategorije. S obzirom na to da prema samom Ustavu RH zaštita i privatnost osobnih podataka predstavljaju temeljne osobne slobode i prava svakog pojedinca, zakon propisuje da svaka obrada osobnih podataka mora biti zakonita i poštena te usmjerena isključivo na svrhe izričito određene zakonom.

Nadalje, u pogledu prikupljanja, pohrane i uporabe DNK podataka, suvremeni je pravni okvir u RH u značajnoj mjeri oblikovan odlukom Ustavnog suda RH iz 2012. godine, u kojoj je Ustavni sud RH utvrdio da je članak 186. ZKP-a u nesuglasju s Ustavom RH, jer policiji, državnom odvjetništvu i sudovima daje ovlast prikupljanja, pohrane i obrade osobnih podataka građana relevantnih za svrhu kaznenog postupka, bez prethodne i jasne procjene nužnosti takvih podataka. Ustavni sud RH je ocijenio da je navedena zakonska odredba preširoka i neodređena, budući da dopušta prikupljanje DNK podataka neovisno o težini kaznenog djela, bez razlikovanja između punoljetnih i maloljetnih počinitelja te bez ikakvog razgraničenja s obzirom na vrstu prikupljenih podataka, što je u konačnici moglo dovesti do pravne nesigurnosti.[59]

Derenčinović, Primorac i Becker ističu da je Ustavni sud RH u toj odluci ukazao na odstupanje od standarda utvrđenih u presudi *Marper*, ali je ujedno naglasio i odstupanja od smjernica EU o zaštiti osobnih podataka, posebno u pogledu nepostojanja precizno definiranih svrha prikupljanja i obrade podataka, izostanka pravila o periodičnoj procjeni opravdanosti zadržavanja podataka te nedostatnih ograničenja pristupa, osobito kada je riječ o osjetljivim podacima poput rasnog ili etničkog podrijetla, političkih ili vjerskih uvjerenja te spolnog života pojedinca.[60]

Kada je riječ o DNK podacima, ZKP detaljno propisuje uvjete za prikupljanje i obradu biometrijskih i DNK podataka u kaznenom postupku. Člankom 327.a ZKP-a propisano je da se DNK podaci osoba osuđenih pravomoćnom presudom čuvaju dvadeset godina od dana pravomoćnosti presude. Za kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora od deset godina ili teža kazna, kao i za kaznena djela protiv spolne slobode za koja je propisana kazna zatvora teža od pet godina, DNK

59 Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-I-448/2009 od 19. srpnja 2012.

60 *Supra*, bilj. 2., str. 437-439.

podaci mogu se čuvati do četrdeset godina. U slučaju pravomoćne oslobađajuće presude, obustave postupka ili presude kojom se optužba odbija, podaci se čuvaju deset godina od završetka postupka, nakon čega ih je nadležno tijelo dužno brisati. ZKP pritom jasno razlikuje trajanje pohrane DNK profila ovisno o težini kaznenog djela.

Međutim, Derenčinović upozorava da nije opravdano primjenjivati ista pravila na lakša kaznena djela, poput nehajnog nanošenja tjelesne ozljede, za koje je propisana kazna zatvora do jedne godine, i na najteža kaznena djela, poput ropstva, za koje je propisana kazna zatvora do deset godina. Analiza važećeg zakonodavstva pokazuje da su potrebna daljnja poboljšanja kako bi se ono u potpunosti uskladilo s praksom ESLJP. [61] Za razliku od biometrijskih podataka, DNK podaci ostaju u bazama podataka do isteka propisanih rokova bez mogućnosti periodične procjene opravdanosti njihova daljnjeg zadržavanja. Prema stajalištu ESLJP izraženom u predmetu *Gaughran*, takva praksa nije opravdana s obzirom na osjetljivost tih podataka i moguću povredu genetičke privatnosti. Zakonodavac bi stoga trebao propisati nadzorne mehanizme u vezi s DNK podacima, uključujući jasno razlikovanje između punoljetnih i maloljetnih počinitelja, što proizlazi i iz presude *Marper*, kao i iz propisa kojima se uređuje maloljetničko kazneno pravo.[62] Dodatni problem predstavlja nemogućnost zahtijevanja brisanja genetičkih podataka iz baze podataka nakon isteka rehabilitacijskog roka, iako je svrha rehabilitacije upravo reintegracija počinitelja u društvo. Zadržavanje DNK podataka i dugo nakon proteka rehabilitacije problematično je kako s aspekta svrhe, tako i s aspekta legitimnosti takve mjere. Nadalje, zadržavanje DNK podataka nakon što je osoba oslobođena od strane suda ne ispunjava kriterij nužnosti u demokratskom društvu. Važeće nacionalno zakonodavstvo pritom ne predviđa mogućnost preispitivanja potrebe za daljnjim zadržavanjem takvih podataka nakon oslobađajuće presude.

Nadalje, dodatno problematičan aspekt predstavlja zadržavanje DNK profila žrtava kaznenih djela, budući da se oni čuvaju jednako dugo kao i DNK profili neosuđenih osoba, odnosno deset godina, sukladno čl. 327.a st. 3. ZKP-a. Prema čl. 327. st. 2. toč. 3. i 4. ZKP-a, uzorci biološkog materijala uzimaju se i od žrtava i od drugih osoba, pri čemu stavak 6. propisuje da se to može učiniti samo uz pisani pristanak osobe, osim ako državni odvjetnik predloži, a sud naloži obveznu DNK analizu. Svi argumenti koji se odnose na problematičnost zadržavanja DNK profila neosuđenih osoba još su izraženiji kada je riječ o žrtvama kaznenih djela. Međutim, u slučaju žrtava postoji i dodatna dimenzija, jer njihovi DNK profili mogu biti od ključne važnosti za pokretanje postupka protiv druge osobe nakon oslobađajuće presude. Stoga je upitno može li se neselektivnim i unaprijed određenim rokovima zadržavanja postići ustavnopravno prihvatljiva ravnoteža između prava na privatnost i interesa kaznenog progona, što upućuje na potrebu za suptilnijim zakonodavnim rješenjima.

61 *Supra*, bilj. 23., str. 202-206.

62 *Supra*, bilj. 35., str. 12-15.

5.2. Uređenje genetičke privatnosti

U pogledu pitanja genetičke privatnosti, hrvatska DNK baza podataka strukturirana je u više kategorija, uključujući profile osumnjičenika, profile forenzičkih uzoraka, profile forenzičkih mješavina, profile zaposlenika te druge kategorije. Pohrana, uporaba i brisanje DNK uzoraka i profila provode se na temelju valjanih sudskih naloga ili obavijesti Državnog odvjetništva RH, osobito u slučajevima kada se kazneni postupak obustavlja.[63] Radi sprječavanja zlouporabe genetičkih podataka, nadzor nad postupcima pohrane, obrade i zaštite podataka dobivenih molekularno-genetičkom analizom provodi Nadzorno povjerenstvo, koje ministar unutarnjih poslova imenuje u suradnji s ministrom pravosuđa na mandat od četiri godine.[64] Pravilnik o ustroju i načinu vođenja zbirki s automatskom obradom podataka o utvrđivanju identiteta osumnjičenika uređuje sadržaj i način postupanja sa zbirkama koje sadrže automatski obrađene podatke u svrhu identifikacije osoba.[65] Ministarstvo unutarnjih poslova vodi dvije ključne zbirke podataka: zbirku otisaka prstiju i zbirku podataka dobivenih molekularno-genetičkom analizom. Nadalje, Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenju molekularno-genetičke analize propisuje da se uzorci preostali nakon provedene analize, ako su uzeti od okrivljenika, žrtve ili druge osobe, moraju odmah uništiti.[66] Iznimku od navedenog predstavljaju biološki uzorci nepoznatog podrijetla, odnosno sporni tragovi, koji se vraćaju tijelu koje ih je dostavilo. Postupanje s takvim uzorcima dodatno je uređeno Pravilnikom o postupanju s pronađenim i oduzetim predmetima [67] te Sudski poslovnik uređuje gdje i na koji se način čuvaju predmeti koji predstavljaju *corpora delicti*, u pravilu na posebno određenom mjestu, osim ako predmeti nisu prikladni za pohranu u sudu ili državnom odvjetništvu, u kojem se slučaju predaju drugoj odgovarajućoj ustanovi.[68]

Međutim, nijedan propis ne uređuje precizno dugoročno i visokokvalitetno očuvanje bioloških tragova na oduzetim predmetima, niti propisuje uvjete i trajanje pohrane takvih tragova. To stvara ozbiljan problem za naknadnu DNK analizu u slučaju obnove kaznenog postupka, jer bi biološki materijal mogao biti uništen ili

63 Obleščuk, I., Makar, A., Ledić, A., *Forensic DNA Database*, in Forensic Science and Molecular Anthropology: Topics Selected from 12th ISABS Conference on Forensic and Anthropological Genetics (BoD–Books on Demand, November 2024), str. 53- 55.

64 Primorac, D., *Reopening of Criminal Proceedings and Subsequent DNA Analysis for Reviewing and Correcting Judicial Errors and Exonerating Innocent Persons*, Macedonian Review of Criminal Law and Criminology, vol. 32, nos. 1–2, 2025, str. 10–18. Dostupno: http://www.maclc.mk/Upload/Documents/11.%20Primorac%20Damir.pdf

65 Čl. 2. 4. Pravilnika o ustrojstvu i načinu vođenja zbirki s automatskom obradom podataka o utvrđivanju istovjetnosti osumnjičenika (Narodne novine, br. 147/2020).

66 Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenja molekularno-genetske analize (Narodne novine, br. 120/2014).

67 Pravilnik o postupanju s pronađenim i oduzetim predmetima (Narodne novine, br. 58/2012)

68 Sudski poslovnik (Narodne novine, br. 37/14, 49/14, 08/15, 35/15, 123/15, 45/16, 29/17, 33/17, 34/17, 57/17, 101/18, 119/18, 81/19, 128/19, 39/20, 47/20, 138/20, 147/20, 70/21, 99/21, 145/21, 23/22, 12/23,122/23 i 55/24).

postati neupotrebljiv. Posebno je važno naglasiti da je nadležno tijelo ovlašteno brisati DNK materijale i podatke *ex officio,* bez obveze prethodnog preispitivanja njihove potencijalne dokazne vrijednosti za buduće postupke obnove.[69] Nadalje, to podrazumijeva da isto nadležno tijelo mora provoditi periodične provjere pohranjenih DNK podataka. Međutim, samo se podaci dobiveni molekularno-genetičkom analizom materijala pronađenih na mjestu kaznenog djela te drugih uzoraka koji se ne odnose ni na jednu konkretnu osobu čuvaju na neodređeno vrijeme. Zbirka podataka dobivenih molekularno-genetičkom analizom pohranjuje se u digitalnom obliku u sustavu Combined DNK Index System (CODIS) te sadržava DNK profile osumnjičenika, podatke o biološkom uzorku i podatke o osobi od koje je uzet nesporni uzorak. Ravnatelj Forenzičkog centra „Ivan Vučetić" imenuje policijskog službenika koji je ovlašten za unos, brisanje i ažuriranje podataka, a svi se podaci unose odmah po provedbi molekularno-genetičke analize. Svaki pristup uzorcima i podacima evidentira se u digitalnom zapisniku.[70]

5.3. DNK dokaz kao razlog za obnovu kaznenog postupka

ZKP RH poznaje dvije vrste obnove kaznenog postupka: pravu i nepravu obnovu. Za potrebe argumentacije ovoga rada razmatra se isključivo prava obnova kaznenog postupka, budući da je riječ o jedinom pravnom mehanizmu koji za pokretanje ponovnog suđenja, odnosno postupka *de novo*, zahtijeva postojanje novih dokaza. Prava obnova kaznenog postupka uređena je člancima 501.–508. ZKP-a te je zamišljena kao sigurnosni mehanizam protiv sudskih pogrešaka, no u postojećem normativnom obliku postavlja iznimno visoke pragove za njezinu primjenu. Prema članku 501. st. 1. ZKP-a, kazneni postupak dovršen pravomoćnom presudom može se obnoviti u korist osuđenika, neovisno o tome je li on nazočan, ako: 1) se dokaže da se presuda temelji na lažnoj ispravi, lažnoj snimci ili lažnom iskazu svjedoka, vještaka ili tumača; 2) se dokaže da je da je do presude došlo zbog kaznenog djela državnog odvjetnika, suca, suca portonika, istražitelja ili druge osobe koja je obavljala dokazne radnje, 3) se iznesu nove činjenice ili podnesu novi dokazi koji su, sami za sebe ili u vezi s ranijim dokazima, podobni dovesti do oslobađanja osuđene osobe ili do njezine osude prema blažem kaznenom zakonu; 4) je neka osoba za isto kazneno djelo osuđena više puta ili ako je više osoba osuđeno za isto kazneno djelo koje je mogla počiniti samo jedna osoba ili neke od njih; 5) je u slučaju osude za produljeno kazneno djelo ili za drugo kazneno djelo koje prema zakonu obuhvaća više istovrsnih radnji iznesene nove činjenice ili podneseni novi dokazi koji pokazuju da osuđena osoba nije počinila radnju obuhvaćenu kaznenim djelom iz presude, a postojanje tih činjenica moglo bi imati bitan utjecaj na odmjeravanje kazne. Stavkom 2. istoga članka propisano je da se u slučajevima ako se dokaže da je presuda utemeljena

69 *Supra*, str. 15-17., bilj. 54.

70 *Ibid*, str. 47-49.

na lažnoj ispravi, snimci ili lažnom iskazu svjedoka, vještaka ili tumača, odnosno ako se dokaže da je do presude došlo zbog kaznenog djela državnog dovjetnika, suca, suca portonika, istražitelja ili druge soobe koja je obavljala dokazne radnje, mora se pravomoćnom presudom dokazati da su dotične osobe proglašene krivima za ta kaznena djela. Ako se postupak protiv tih osoba ne može provesti zbog njihove smrti ili zbog postojanja drugih okolnosti koje isključuju kazneni progon, te se činjenice mogu utvrđivati i drugim dokazima. Obnova postupka može se dopustiti i na temelju odluke Ustavnog suda RH kojom je utvrđena povreda temeljnih prava i sloboda zajamčenih Ustavom RH ili međunarodnim ugovorom, odnosno na temelju konačne presude ili odluke ESLJP kojom je utvrđena povreda prava i sloboda iz EKLJP, sukladno članku 502. ZKP-a, ako je povreda utjecala na ishod postupka, a povreda ili njezna poslejeica može se ispraviti u obnovljenom postupku. Stoga je, radi dopuštanja obnove kaznenog postupka, potrebno kumulativno ispuniti tri pretpostavke: postojanje pravomoćne presude, podnošenje zahtjeva od strane ovlaštene osobe te postojanje zakonske osnove za obnovu postupka kako je određena ZKP-om. U pravnoj teoriji pritom se jasno razlikuju dvije vrste novih dokaza: *noviter relata*, odnosno dokazi koji se prvi put iznose pred sudom, iako su strankama mogli biti poznati i ranije, te *noviter reperta*, odnosno dokazi koji su novootkriveni i prethodno nepoznati čak i podnositelju zahtjeva.[71] Važno je da takav dokaz nije bio poznat niti razmatran u izvornom postupku ili u ranije odbijenom zahtjevu za obnovu, jer će u suprotnom zahtjev biti automatski odbačen. Dostatna je i jedna nova činjenična okolnost ili jedan novi dokaz, pod uvjetom da je odlučujući za ishod postupka. Sudovi pritom strogo razlikuju pravu obnovu, u kojoj novi dokazi ili činjenice mogu doista dovesti do promjene ishoda, od takozvane neprave obnove, koja se odnosi na ispravke u slučaju pogrešnog objedinjavanja kazni i sl., bez preispitivanja činjenične osnove presude (čl. 498. ZKP-a).[72] Nadalje, sudska praksa Vrhovnog suda RH potvrđuje da nije dopušteno ponovno koristiti stare dokaze kao nove niti ponavljati zahtjeve za obnovu na istoj činjeničnoj ili pravnoj osnovi. Sudovi zahtijevaju da dokaz bude doista nov te dovoljno snažan da može utjecati na promjenu ishoda postupka. Nakon što sud dostavi zahtjev Državnom odvjetništvu RH, dužan je provesti meritorno ispitivanje navoda iz zahtjeva, a ne odbaciti ga isključivo iz procesnih razloga.

5.4. Sudska praksa

Sudska praksa Vrhovnog suda RH i županijskih sudova pokazuje ujednačeno stajalište prema kojem nove znanstvene metode, kada su u skladu s europskim standardima, mogu predstavljati novost u smislu članka 501. ZKP-a. Ovi su predmeti odabrani jer najjasnije prikazuju pojam novum-a i stvarno funkcioniranje

71 Supra, bilj. 54, str. 3-5.

72 Garačić, A., *Prava i neprava obnova kaznenog postupka*, Hrvatska pravna revija 5(3), 2005., str. 108-119.

DNK dokaza u praksi obnove postupka. Obuhvaćaju usmjeravajuću praksu viših sudova koja potvrđuje da nove znanstvene metode ili njihova nova primjena na postojeći dokazni materijal, mogu predstavljati novum. Nadalje, tipične točke sustavnih propusta (izostanak pravodobnog očevida, neadekvatno čuvanje predmeta i gubitak bioloških tragova) koje mogu nepovratno umanjiti dokaznu vrijednost DNK; te interpretativne izazove mješovitih DNK nalaza i slučajeve snažno oslonjene na iskaze, gdje se napetost između znanstvene (ne) izvjesnosti i načela pravomoćnosti vidi najizravnije. Zajedno, ovi primjeri daju reprezentativan presjek situacija u kojima suvremena forenzika može biti korektiv mogućih pogrešnih osuda ili, kada je procesno zakasnjela ili usko vrednovana, propustiti ostvariti tu ulogu. U odluci I Kž-129/2014-4[73], Sud je istaknuo da napredne forenzičke tehnike, poput 3D fotogrametrije i laserskog skeniranja, mogu dovesti u pitanje pravilnost osuđujuće presude, dok je u odluci I Kž-153/2018-4[74] potvrđeno da primjena novih metoda na već postojeći dokazni materijal također može imati značenje nove činjenice. Županijski sud u Splitu u odluci Kž-200/2022-5 zauzeo je slično stajalište, prihvativši novo grafološko vještačenje kao osnovu za obnovu kaznenog postupka, budući da takav dokaz prethodno nije bio izveden. Odluka žalbenog suda pritom predstavlja novinu jer odstupa od dotadašnje izrazito restriktivne sudske prakse.[75] Riječ je o priznanju da napredne forenzičke metodologije, u ovom slučaju grafologija, iako ne izravno DNK analiza, ali primjenjivo po analogiji, mogu otkriti činjenične netočnosti koje su prethodno ostale nezapažene. Takav pomak od oslanjanja na svjedočke iskaze i indicijske dokaze prema empirijskoj, znanstveno verificiranoj analizi uvodi viši stupanj objektivnosti, može bitno utjecati na ishod postupka te naglašava nužnost temeljitih i suvremenih istražnih tehnika u osiguravanju pravednih sudskih odluka.

Nadalje, primjena DNK dokaza može se ilustrirati predmetom u kojem je okrivljenik bio optužen da je žrtvi nožem zadao ubodnu ranu u lijevo bedro, pri čemu je sudski vještak utvrdio da je žrtva pretrpjela tešku tjelesnu ozljedu. Tijekom istrage policija je od okrivljenika oduzela nož, no očevid nije proveden, niti je nož upućen na vještačenje radi utvrđivanja bioloških tragova, poput krvi. Umjesto toga, nož je godinama ostao pohranjen u spisu prekršajnog suda zbog paralelnog postupka za narušavanje javnog reda i mira. Tek pet godina kasnije, na raspravi pred kaznenim sudom, sud je odlučio naložiti vještačenje noža radi utvrđivanja mikrotragova krvi i moguće DNK analize. Nalaz i mišljenje vještaka bili su negativni, budući da na nožu nije pronađen ni najmanji trag krvi. Vještak je pritom pojasnio da bi se kod takve vrste ozljede u pravilu očekivalo postojanje tragova krvi na oštrici, ali i da ti tragovi mogu nestati ako se analiza ne provede odmah, ako je nož prethodno opran ili ako nije bio pohranjen u odgovarajućim

73 Odluka Vrhovnog suda RH, br. I Kž-129/2014-4 od 14. svibnja 2014.

74 Odluka Vrhovnog suda RH, br. I Kž-153/2018-4 od 24. svibnja 2018.

75 Odluka Županijskog suda u Splitu, br. Kž-200/2022-5. od 29. ožujka 2022.

uvjetima.[76] Ovaj gubitak bioloških dokaza isključivo je rezultat kašnjenja, neadekvatnog skladištenja i potpunog nedostatka modernih forenzičkih postupaka. Iako postoje smjernice o metodi prikupljanja uzoraka biološkog materijala i provođenju molekularno-genetske analize, nijedan propis zapravo ne jamči praktične, provedive standarde za dugoročno očuvanje bioloških dokaza.

Još jedan slučaj iz sudske prakse Županijskog suda u Rijeci, optuženik je na temelju iskaza i DNK vještačenja osuđen na 29 godina zatvora zbog teškog ubojstva i silovanja. U zahtjevu za obnovu postupka tvrdio je da je činjenično stanje pogrešno utvrđeno i DNK vještačenje pogrešno procijenjeno, jer su laboratorijski nalazi na njegovim hlačama pokazali DNK treće osobe, što je jasno navedeno u izvješću.[77] U dodatnim nalazima i mišljenjima navodi se da je pronađen epitel treće osobe, ali zbog nedovoljne količine materijala nije bilo moguće utvrditi identitet. Vrhovni sud je zaključio da iako postoji epitel koji ne pripada ni žrtvi ni optuženiku, to ne isključuje krivnju optuženika, budući da su na hlačama prisutni i njegovi i tragovi DNK žrtve.

Zanimljiv slučaj, koji uključuje suđenje u odsutnosti i utvrđivanje pravog novuma (oporicanje iskaza žrtve) kao osnove za ponovno pokretanje kaznenog postupka, jest slučaj iz sudske prakse Županijskog suda u Osijeku koji također ispunjava kriterije za potencijalno pogrešnu osudu. Osuda je proizašla iz lažne izjave, koju je sud kasnije smatrao neuvjerljivom, te pogrešne DNK analize. Srž slučaja vrti se oko podnositelja zahtjeva, koji je 1999. godine u odsutnosti prvobitno osuđen za silovanje i sodomiju te osuđen na 7 godina zatvora. Njegova osuda prvenstveno se temeljila na vlastitom priznanju, za koje je kasnije tvrdio da je iznuđeno nakon 8 mjeseci provedenih u pritvoru. Ne samo da nikada nije priznao zločin, već je i njegova obrana tvrdila da je nevin. Nakon osude, preselio se u Srbiju, nesvjestan optužbi protiv njega sve dok nije uhićen i izručen Hrvatskoj 2015. godine na temelju Interpolove crvene tjeralice. Nakon izručenja i naknadnog zatvaranja iz Srbije u Hrvatsku, podnositelj zahtjeva osporio je legitimnost svog početnog suđenja, tvrdeći da nikada nije primio optužnicu niti je imao priliku braniti se na sudu. Njegove tvrdnje dovele su do odobrenog zahtjeva za ponovno suđenje prema čl. 497. hrvatskog ZKP-a. Na ponovnom suđenju sud je ponovno ispitao iste dokazne materijale iz prvog suđenja. Međutim, značajan preokret događaja dogodio se kada je navodna žrtva, njegova kći, promijenila svoj prethodni iskaz. Izjavila je da je otac nikada nije silovao, već da ju je samo gurnuo tijekom obiteljske svađe; tvrdnja koju je priznala eskalirala je u optužbe za silovanje i sodomiju pod utjecajem tadašnjeg partnera njezina oca. Unatoč ovoj ključnoj promjeni iskaza i nedostatku DNK dokaza koji bi potvrdili početne optužbe, sud je odlučio odbaciti ove nove informacije i potvrdio izvornu sedmogodišnju kaznu. Ponovno suđenje uključivalo je različita svjedočenja koja

76 Primorac, D., Primorac, D., Butorac, S., Adamović, M., *Analiza DNA u sudskoj medicini i njezina primjena u hrvatskome kaznenopravnom sustavu,* Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 16(1) 3–26, 2009., str. 21-24.

77 Odluka Županijskog suda u Rijeci, br. Kž-199/19.

su prikazivala složenu obiteljsku dinamiku. Medicinski i psihološki stručnjaci iznijeli su oprečna izvješća; Jedan je primijetio kontuzije koje su ukazivale na fizički napad, ali ne i na seksualno nasilje, dok je drugi raspravljao o psihološkom profilu i podnositelja zahtjeva i njegove kćeri, ističući njegov poremećaj osobnosti te sugestibilnost i sklonost konfabulaciji njegove kćeri kao posljedicu prošle traume. Nadalje, žrtva je priznala da su na njezino sjećanje na događaje utjecali vanjski pritisci i osobni odnosi u to vrijeme. Ispričala je da je tog dana imala suglasne seksualne odnose sa svojim dečkom, a ne napad od strane oca, te je objasnila kako je pod utjecajem partnera podnositeljice zahtjeva podnijela prijavu. Sud je ostao pri svom stajalištu na temelju dosljednosti početnog iskaza žrtve i svjedočenja vještaka koja su podržala izvorne nalaze, što je dovelo do potvrđivanja kazne podnositeljice zahtjeva.

Nakon temeljitog pregleda različitih aspekata slučaja, uključujući procjene psihijatrijskih vještaka, svjedočenja žrtve i njezina brata, medicinska i ginekološka izvješća te prethodnu kaznenu evidenciju optuženice, sud je odlučio potvrditi sedmogodišnju zatvorsku kaznu podnositeljice zahtjeva. Sud je svoju odluku utemeljio na prihvaćanju svih prethodnih iskaza i izjava stručnjaka, dok je revidirani iskaz žrtve u novom suđenju odbacio kao nepouzdan bez daljnjeg istraživanja razloga za njezin promijenjeni iskaz ili razmatranja materijalnih činjenica koje je iznijela. Značajno je da je presuda priznala prisutnost materijalnih DNK dokaza (suknje žrtve), ali nije pružila detaljnu analizu ili činjenično potkrepljenje tih dokaza u presudi. Ova praksa pokazuje otvorenost hrvatskih sudova za tumačenje instituta obnove na način koji omogućuje ispravljanje mogućih sudskih pogrešaka i približava nacionalni okvir europskim standardima za zaštitu prava osuđenih osoba. Ovaj pristup osigurava visoku razinu pravne sigurnosti i načelo konačnosti, ali je istovremeno otvoren za nova znanstvena otkrića. Teret dokazivanja gotovo u potpunosti leži na podnositelju zahtjeva, a praksa pokazuje da novi dokazi moraju biti istinski prekretnica.[78]

Ovdje je korisno iznijeti i rezultate intervjua koje su autori proveli pod okriljem Innocence Projecta Croatia, a koji su objavljeni i predstavljeni u istraživanju o identifikaciji pogrešnih osuda. Ti rezultati dodatno rasvjetljavaju način na koji pravni praktičari percipiraju pravu obnovu kaznenog postupka. Ispitanici su istaknuli da je utvrđivanje postojanja novum-a iznimno zahtjevan zadatak, koji je istodobno dugotrajan i financijski opterećujući. U pravilu se provodi svojevrsna predradnja radi utvrđivanja postojanja novog dokaza, osobito imajući u vidu da su osuđenici koji nastoje pribaviti novum u zatvoru te su, ovisno o duljini kazne, godinama lišeni mogućnosti ostvarivanja prihoda. Sugovornici su naglasili da je obnova kaznenog postupka na temelju pogrešnih DNK dokaza u praksi iznimno rijetka. Iako u praksi postoje slučajevi pogrešnih DNK nalaza, suci su dužni s osobitom pažnjom ispitati svaki nalaz i mišljenje vještaka, svaki

78 Ovaj odlomak i poglavlje preuzeti su iz prethodnog istraživanja autora objavljenog u IntechOpenu, predstavljenog na Međunarodnoj konferenciji ISABS 13 2021. Vidjeti gore u bilješci 4. Dio IV.

iskaz i svaki dokazni materijal. Ispitanici su također istaknuli da su zahtjevi za obnovu kaznenog postupka temeljeni na novim dokazima, poput DNK dokaza, rijetki u sudskoj praksi. Na pitanje kako se tumači pojam *novog dokaza*, među ispitanicima je postojao konsenzus da Vrhovni sud RH zauzima pristup usmjeren na očuvanje stabilnosti sudskog sustava. Naglasili su da teret pribavljanja i iznošenja novih dokaza leži na strankama koje traže obnovu postupka, što podrazumijeva i obvezu dokazivanja postojanja takvih novih dokaza koji bi mogli bitno izmijeniti već utvrđeno činjenično stanje. Ispitanici su pojasnili da zahtjev za obnovu kaznenog postupka treba biti utemeljen isključivo na novim okolnostima koje u vrijeme prvotnog postupka nisu bile poznate te koje dovode u sumnju činjenične zaključke na kojima se presuda temelji. Kritizirali su čestu praksu okrivljenika da podnose zahtjeve za obnovu isključivo radi osporavanja sudske ocjene već izvedenih dokaza, ističući da puko iznošenje nove interpretacije postojećih dokaza ne predstavlja *novum* niti valjanu osnovu za obnovu postupka prema ustaljenoj sudskoj praksi i stajalištima Vrhovnog suda RH.[79]

Dakle analizirana sudska praksa pokazuje da hrvatski sudovi načelno prihvaćaju mogućnost da nove znanstvene metode, uključujući primjenu novih tehnika na već postojeći dokazni materijal, mogu predstavljati *novum* u smislu čl. 501. ZKP-a, čime se nacionalni standard postupno približava europskim zahtjevima za djelotvorno ispravljanje mogućih pogrešnih osuda. Međutim, stvarni doseg te otvorenosti i dalje je ograničen: teret dokazivanja ostaje gotovo u potpunosti na podnositelju zahtjeva, prag prekretnice ili dopuštenosti je visok, a praksa istodobno otkriva strukturne slabosti koje mogu neutralizirati vrijednost forenzike (kašnjenja, neadekvatno čuvanje bioloških tragova, manjak operativnih standarda za dugoročno očuvanje uzoraka). U tom se okviru DNK dokaz nameće kao najpouzdaniji i najprovjerljiviji korektiv, ali samo pod uvjetom da je obrani realno dostupan, da je stručna analiza pravodobna i da postoje resursi za učinkovito osporavanje i ponovo vještačenje. Stoga pravna arhitektura obnove formalno dopušta znanstveni proboj, no pravednost i pouzdanost ishoda ovise o praktičnoj infrastrukturi (čuvanje dokaza, standardi, kapaciteti obrane) bez koje institut *novum-a* prečesto ostaje teorijska mogućnost, a ne stvarni mehanizam korekcije pogrešnih presuda. U analiziranom uzorku od 6 (šest) odabranih primjera sudske prakse, 3(tri) čine usmjeravajuće odluke viših sudova koje eksplicitno potvrđuju da nove znanstvene metode ili nova primjena metoda na postojeći dokazni materijal mogu predstavljati novost (*novum*) u smislu čl. 501. ZKP-a Ovakva limitirana slika podupire glavnu tezu rada da iako obnova postupka formlano priznaje znanstveni napredak kao mogući *novum*, DNK može stvarno ispraviti pogrešnu osudu samo ako se tragovi pravilno osiguraju, te ako obrana ima realnu mogućnost zatražiti ponovo vještačenje.

79 *Ibid*.

6. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Ovaj dio rada donosi kratku analizu specifičnog pravnog okvira FBiH, integrirajući zakonske odredbe, podzakonske akte i sudsku praksu, s ciljem pružanja jasne slike stanja i preporuka za harmonizaciju. Složeno ustavno uređenje BiH, proizašlo iz Daytonskog mirovnog sporazuma, rezultiralo je fragmentiranim kaznenopravnim sustavom koji se sastoji od četiri odvojene jurisdikcije: državna razina, FBiH, Republika Srpska (dalje u tekstu: RS) i Brčko Distrikt. Svaka od njih ima svoj kazneni zakon i zakon o kaznenom postupku. U nastavku se fokusiramo na propise FBiH, uz referencu na državne propise gdje je to nužno zbog pitanja nadležnosti.

6.1. Zakonodavni okvir za DNK analizu u Federaciji BiH

Postupanje s DNK dokazima u FBiH primarno je uređeno ZKP FBiH. Relevantne odredbe nalaze se u Glavi koja uređuje radnje dokazivanja i vještačenja. Prema čl. 127. ZKP-a FBiH definira se prag dopuštenosti DNK analize: „Analiza DNK može se vršiti ukoliko je to neophodno potrebno za određivanje identiteta ili činjenice da li otkriveni tragovi materija potiču od osumnjičenog, odnosno optuženog ili oštećenog." Zakonodavac koristi sintagmu „neophodno potrebno" postavlja visok prag za invazivne metode prikupljanja dokaza. Ovo je u skladu s načelom razmjernosti, implicirajući da se DNK analiza ne bi trebala koristiti za trivijalna djela ili situacije gdje se identitet može utvrditi manje invazivnim metodama. Međutim, zakon eksplicitno ne diferencira težinu kaznenih djela kao preduvjet za analizu, ostavljajući sudu široku diskreciju.[80]

Nadalje, u čl. 128. ZKP-a FBiH uređuje se pitanje ponovne uporabe podataka, što je ključno za formiranje i funkcioniranje forenzičkih baza podataka: „U cilju utvrđivanja identiteta osumnjičenog, odnosno optuženog s njegovog tijela mogu se uzeti ćelije radi analize DNK. Podaci dobijeni na ovaj način mogu se koristiti i u drugim krivičnim postupcima protiv iste osobe." Ova odredba pruža pravni temelj za tzv. retenciju i križnu provjeru profila kroz različite predmete. Iako ESLJP u predmetu *Marper* nije zabranio zadržavanje podataka *per se*, zahtijevao je stroga ograničenja. Odredba članka 128. ZKP-a FBiH je prilično štura i ne sadrži eksplicitna vremenska ograničenja niti mehanizme brisanja podataka nakon proteka određenog vremena ili u slučaju oslobađajuće presude, što predstavlja potencijalnu točku nesukladnosti s europskim standardima privatnosti. U članku 129. ZKP-a FBiH[81] uređuje se pitanje registra i zaštite podataka, te otkriva jedan od

80 Više o analizi DNK u kaznenoprocesnom sustavu BiH vidjeti: Pilić, M., *Aktualno uređenje i primjena DNK analize u kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini: Mogućnost primjene rješenja Europskog suda za ljudska prava*, "Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju", 2023, str. 265-285.

81 „(1) Sve izvršene analize DNK vode se u posebnom registru u federalnom ministarstvu nadležnom za zdravstvo, ako posebnim zakonom nije drugačije određeno.
(2) Federalni ministar pravde donosi Pravilnik o načinu prikupljanja i uzimanju uzoraka biološkog

ključnih sistemskih problema u BiH pri čemu je vidljiva zakonodavna konfuzija i fragmentacija nadležnosti. Dok ZKP FBiH spominje registar pri Federalnom ministarstvu zdravstva, izmjene državnog Zakona o kaznenom postupku BiH (dalje u tekstu: ZKP BiH)[82] predviđaju registar pri Ministarstvu sigurnosti BiH. U praksi, ova neusklađenost otežava uspostavu jedinstvene, funkcionalne baze podataka na razini cijele države. Forenzički laboratoriji često djeluju izolirano, a razmjena podataka ovisi o ad-hoc suradnji umjesto automatiziranim procedurama. Smještanje DNK registra u zdravstveni sektor (kako sugerira ZKP FBiH) neuobičajeno je za forenzičke baze koje su primarno policijski i pravosudni alat.

Na temelju ovlaštenja iz članka 129. ZKP-a FBiH, donesen je Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenja molekularno-genetske analize.[83] Ovaj dokument ključan je za osiguranje integriteta dokaza („chain of custody").

Osim navedenih izvora, vrijedi spomenuti novodoneseni Zakon o zaštiti ličnih podataka[84] u veljači 2025. godine koji eksplicitno definira genetske podatke kao posebnu kategoriju podataka i nameće obvezu "primjerenih mjera zaštite" i rokova čuvanja.

6.2. Institut obnove kaznenog postupka u Federaciji BiH

Mogućnost ispravljanja pogrešnih osuda putem novih DNK dokaza ovisi o procesnom institutu „ponavljanja postupka", koji je u ZKP-U FBiH uređen u Glavi XXIV, člancima 340. do 349. Zahtjev za ponavljanje postupka mogu podnijeti stranke i branitelj, a poslije smrti osuđenog zahtjev u njegovu korist mogu podnijeti tužitelj i osobe iz članka 308. st. 2. ZKP-a FBiH.[85] Ključni uvjet za dopuštanje obnove temeljem novih dokaza definiran je vrlo slično kao u Hrvatskoj: „...ako se iznesu nove činjenice ili se podnesu novi dokazi koji i pored dužne pažnje i opreza nisu mogli biti predstavljeni na glavnom pretresu, a koji su sami za sebe ili u vezi s ranijim dokazima podobni da prouzrokuju oslobađanje osobe koja je bila osuđena ili njezinu osudu po blažem krivičnom zakonu".[86] Ova formulacija postavlja standard kvalificiranog novuma. Nije dovoljno da je dokaz samo vremenski nov; on mora imati kvalitativnu snagu da sruši postojeću

materijala za potrebe DNK analize u krivičnom postupku, o načinu pakiranja prikupljenog biološkog materijala, čuvanja, obrade i pohrane uzoraka i dobivenih rezultata DNK analize u Federaciji.
(3) Zaštita podataka dobijenih analizama iz stava 1. ovog člana uređuje se posebnim zakonom."

82 Zakon o kaznenom postupku BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)

83 Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenja molekularno-genetske analize, dostupan na: https://www.mpr.gov.ba/biblioteka/podzakonski_akti/default.aspx?id=1515&langTag=bs-BA

84 Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 12/2025)

85 Čl. 345. st. 1. ZKP-a FBiH

86 Čl. 343. st. 1. toč. c) ZKP-a FBiH

presudu. U kontekstu DNK, to znači da novi nalaz mora biti nedvosmisleno oslobađajući, a ne samo bacati sumnju.

6.3. Analiza sudske prakse u Bosni i Hercegovini

Iako je praksa obnove postupka temeljem DNK dokaza u BiH još uvijek u začecima u usporedbi sa SAD-om, nekoliko ključnih odluka Ustavnog suda BiH i redovnih sudova postavlja važne standarde. Ovdje se izdvajaju dvije dostupne odluke Ustavnog suda BiH koje najjasnije adresiraju zakonitost DNK dokaza u predmetima s velikim vremenskim odmakom, kao i granice prisilnog uzimanja uzoraka, pri čemu je opseg analize ograničen dostupnošću objavljene prakse i javno dostupnih podataka.[87] U predmetu pred Ustavnim sudom BiH (povezanom s presudom Suda BiH), apelant Milorad Mrđa (osuđen za ratne zločine, uključujući silovanje) osporavao je zakonitost DNK analize donjeg rublja žrtve. Mrđa je tvrdio da je dokaz pribavljen nezakonito jer u trenutku vještačenja (2014. godine, mnogo godina nakon djela) nije postojala valjana naredba o istrazi ili zapisnik o očevidu za tu konkretnu radnju.[88] Ustavni sud BiH odbio je apelaciju kao neosnovanu. Ustavni sud BiH je utvrdio da je redovni sud (Sud BiH) detaljno i argumentirano obrazložio prihvatljivost dokaza te da samo vremenski protek ili određeni formalni nedostaci u starim predmetima ne čine DNK dokaz automatski nezakonitim, ako je lanac nadzora očuvan i ako nije povrijeđeno pravo na obranu. Ova odluka potvrđuje da sudovi u BiH prihvaćaju DNK dokaze i u složenim predmetima s velikim vremenskim odmakom, ključnim za ratne zločine.

Također, Ustavni sud BiH donio je iznimno važnu odluku glede prisilnog uzimanja uzoraka, štiteći prava građana koji nisu osumnjičenici. Ustavni sud BiH je zauzeo stav da se *„uzorci krvi, DNK i bilo koji tjelesni pregled ne mogu obaviti bez saglasnosti onoga nad kim se ta radnja sprovodi, ali samo u slučaju ako ta osoba nije u statusu osumnjičenog ili optuženog.”*.[89] Ova odluka postavlja jasnu granicu između državne prisile prema osumnjičenicima (gdje je prisilno uzimanje uzorka uz sudski nalog dopušteno) i zaštite tjelesnog integriteta svjedoka ili oštećenika. To znači da država ne može prisilno uzeti DNK uzorak od širokog kruga građana radi eliminacije (tzv. *dragnet* testiranje) bez njihovog pristanka, što je visok standard zaštite privatnosti.[90]

87 Vidjeti i: Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Odluka o dopustivosti i meritumu AP 599/21 od 9. juna 2021. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 44/21; Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Odluka o dopustivosti i meritumu AP 94/21 od 17. februara 2021. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 14/21; saopštenje sa 124. sjednice Velikog vijeća Ustavnog suda BiH.

88 Ustavni sud BiH odbio apelaciju Milorada Mrđe - detektor.ba, dostupno na: https://detektor.ba/2020/12/23/ustavni-sud-odbio-apelaciju-milorada-mrdje/

89 Dostupno na: https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/21042021/21042021-vijest2.html

90 Medijski je zabilježen i slučaj u kojem je Okružni sud u Banjoj Luci nakon ponovljenog DNK vještačenja oslobodio optuženog jer je utvrđeno da ključni DNK trag ne pripada njemu, nego trećoj osobi, ilustrativan je primjer kako novo forenzičko saznanje funkcionira kao *novum* sposoban dovesti do ukidanja pravomoćne osuđujuće presude. Dostupno na: https://tuzlanski.ba/vijesti/bih/slucaj-u-bih-nevin-u-zatvoru-proveo-skoro-tri-i-po-godine-spasio-ga-dnk/803289

U dostupnom uzorku, vidi se da Ustavni sud BiH potvrđuje prihvatljivost DNK dokaza unatoč proteku vremena, pod uvjetom očuvanog lanca nadzora i nepostojanja povrede prava obrane, te postavlja pojačani standard zaštite tjelesnog integriteta osoba koje nisu osumnjičenici isključujući prisilno uzimanje uzoraka bez njihove suglasnosti. Uzorak pokazuje dva ključna obrasca na oslanjanje DNK kao ključni dokaz u složenim predmetima te povlačenje jasnih granica državne prisile radi zaštite privatnosti, prema standardima ESLjP. Može se zaključiti da pravni okvir FBiH normativno sposoban prihvatiti DNK dokaz kao relevantan i u složenim predmetima, ali da su ključne slabosti povezane s brisanjem, nadzorom i ujednačenom razmjenom podataka. U zaključku se stoga sintetiziraju implikacije za zaštitu privatnosti i za učinkovitost obnove postupka.

7. ZAKLJUČAK

U nastavku se sažimaju ključni uvidi te se izvode zaključci o tome na koji način oni mogu poslužiti kao referentna točka za BiH, imajući u vidu sličnosti pravnih sustava i sudske prakse. Prije svega, važno je istaknuti da se DNK dokaz tretira kao posebna vrsta dokaza koja uživa pojačanu razinu zaštite privatnosti te je podvrgnuta posebnim pravilima o prikupljanju, uporabi i pohrani. U postupanju s takvim dokazima postoje značajne razlike između američkog i europskog pristupa. Neovisno o tim razlikama, zajedničko polazište obaju sustava jest potreba za uporabom suvremenih forenzičkih alata radi učinkovitog istraživanja kaznenih djela, uz istodobnu zaštitu pojedinaca od ozbiljnih rizika za privatnost i od pogrešnih osuda do kojih može doći ako se DNK dokazima ne postupa na odgovarajući način. Komparativna analiza pokazuje da se u SAD DNK dokaz prvenstveno vrednuje kroz ustavnopravnu prizmu zabrane nezakonitih pretraga i oduzimanja, dok je u Europi naglasak stavljen na razdoblja zadržavanja i brisanja DNK podataka kroz pravo na privatnost. Ujedno se pokazalo da DNK dokaz sam po sebi nije ni automatski dokaz krivnje ni inherentno jamstvo zaštite prava. On može postati odlučujući korektivni mehanizam u slučajevima pogrešnih osuda, kao novi dokaz, isključivo ako pravni okvir osigurava zakonito i razmjerno prikupljanje, uporabu i zadržavanje DNK podataka, strogu kontrolu pristupa i uporabe, pouzdane forenzičke standarde kvalitete te pravnu mogućnost da se novi DNK rezultati i nove znanstveno verificirane metode tretiraju kao istinsko *novum* sposobno dovesti do obnove pravomoćne presude.

U pogledu zadržavanja DNK materijala u bazama podataka i zaštite genetičke privatnosti, analizirani standardi ESLJP, uključujući praksu i preporuke Vijeća Europe, primjenjivi su i na BiH i na RH. Ti standardi upućuju na to da DNK baze podataka mogu biti legitimne, ali samo ako su utemeljene na zahtjevima kvalitete zakona i razmjernosti u praksi, uz postojanje stvarnih mehanizama preispitivanja i brisanja podataka te uz poštovanje načela jednakosti oružja, kako DNK analize ne bi bile monopolizirane od strane tijela kaznenog progona. Drugim riječima,

države moraju osigurati razmjernost u pristupu i uporabi DNK materijala i dokaza. Samo prikupljanje DNK uzoraka ne predstavlja povredu prava na privatnost, ali njihovo zadržavanje bez opravdanog razloga i svrhe predstavlja. Stoga je nužno uspostaviti učinkovite mehanizme brisanja kako bi se osigurala redovita kontrola, preispitivanje i uklanjanje podataka.

Hrvatsko iskustvo, s njegovim pozitivnim i negativnim aspektima, može poslužiti kao vrijedan orijentir za eventualne reformske zahvate u BiH, jer nudi svojevrsni nacrt za postupanje s DNK dokazima u fazama istrage i suđenja, kao i za pohranu DNK materijala. Odluka Ustavnog suda RH pokazuje određene ranjivosti sustava kada su ovlasti za obradu DNK podataka postavljene preširoko, kada su rokovi zadržavanja fiksni i bez periodičnog preispitivanja te kada su prava na brisanje nedovoljno razvijena, osobito u odnosu na oslobođene osobe, maloljetnike, žrtve i osobe kod kojih bi rehabilitacija trebala imati stvarne posljedice na daljnje zadiranje države u njihovu privatnost. U praksi se dodatno javljaju problemi nedostatka učinkovitih kontrolnih mehanizama za prikupljanje, uporabu i zadržavanje DNK podataka, izostanka posebnih pravila koja razlikuju odrasle i maloljetnike u pogledu DNK podataka te nepostojanja postupaka kojima bi nositelji podataka mogli inicirati brisanje DNK profila iz baza podataka. Zadržavanje DNK profila i nakon brisanja kaznene evidencije i nastupa rehabilitacije dodatno otvara pitanja zaštite prava nevinih osoba. Republika Hrvatska stoga bi trebala preispitati i izmijeniti svoje zakonodavstvo kako bi se u potpunosti uskladilo sa standardima utvrđenima u presudi *Marper* Europskog suda za ljudska prava te uvesti strože mehanizme kontrole prikupljanja, uporabe i zadržavanja DNK podataka.

Istodobno, hrvatski pravni okvir za obnovu kaznenog postupka izrazito je restriktivan već na normativnoj razini. Izmjene ZKP-a trebale bi jasno prepoznati nove, znanstveno verificirane forenzičke metode kao mogući oblik novog dokaza. Buduće izmjene trebale bi izričito priznati da: novi DNK rezultati i nove znanstveno potvrđene metode primijenjene na očuvani materijal mogu predstavljati *novum* te nametnuti sudovima obvezu da takve zahtjeve razmatraju meritorno. Iako se u praksi često zahtijeva nova činjenica u obliku nove sudske odluke radi dopuštanja obnove, može se uočiti pozitivan pomak u priznavanju novih znanstvenih metoda i svježih forenzičkih ispitivanja kao *novum*, što je vidljivo iz odluke Županijskog suda u Splitu. Premda se u tom slučaju nije radilo o DNK analizi, takav se pristup može analogno primijeniti i na nove DNK dokaze. Sudska praksa ujedno pokazuje koliko lako izvanredno pravno sredstvo obnove postaje neučinkovito kada dokazi nisu pravilno i dugoročno očuvani.

Za BiH, u slučaju razmatranja reformskog smjera, put bi trebao biti jasan i pragmatičan. BiH već raspolaže relativno održivim sustavom upravljanja DNK dokazima koji je u znatnoj mjeri usklađen s načelom razmjernosti iz prakse ESLJP, uključujući diferencirana pravila zadržavanja vezana uz težinu kaznenog djela i ishod postupka te postojanje nadzora i evidentiranog pristupa podacima. Ipak, poželjno je razmotriti uspostavu koherentnog i ujednačenog režima upravljanja

DNK podacima na razini cijele države. U pogledu obnove kaznenog postupka, procesna rješenja u BiH uvelike su usporediva s hrvatskim modelom te također zahtijevaju postojanje novog dokaza, koji mora biti nov po svojoj naravi, a ne tek nova interpretacija već izvedenih dokaza. Svaki reformski zahvat trebao bi izbjeći slabosti koje su razotkrivene u hrvatskoj praksi. DNK dokaz može istodobno ojačati utvrđivanje istine i zaštitu prava, ali samo ako je uklopljen u jedinstven i jasno uređen sustav koji integrira zaštitu privatnosti, forenzičku kvalitetu i učinkovite mehanizme obnove postupka u razumljiv i funkcionalan okvir sposoban spriječiti i ispraviti pogrešne osude.

LITERATURA

Knjige članci

1. Becker, S., Derenčinović, D., Primorac, D., *DNA as Evidence in the Courtroom*, in: Primorac, D. and Schanfield, M. (Eds.), *Forensic DNA Applications: An Interdisciplinary Perspective*, CRC Press,
2. Bozhinovski, A., *Addressing Wrongful Convictions in Croatia through Revision of the Novum Criterion: Identifying Best Practices and Standards*, in: *Human Rights in Contemporary Society – Challenges From an International Perspective*, IntechOpen, 2023.,
3. Derenčinović, D., *Preispitivanje državnih praksi zadržavanja DNK profila u svjetlu novijih presuda Europskog suda za ljudska prava protiv Ujedinjene Kraljevine i Sjeverne Makedonije*, u: *Ogledi o pravu i pravdi u dvije Europe*, svibanj 2021.,
4. Donati, L.L., Pittiruti, M., *Post-Conviction Remedies in the Italian Criminal Justice System*, Erasmus Law Review, vol. 13, 2020,
5. Garačić, A., *Prava i neprava obnova kaznenog postupka,* Hrvatska pravna revija 5(3), 2005., 108-119,
6. Geven L, van den Doel K. Miscarriages of justice in the Netherlands. In: Murder, Wrongful Conviction and the Law. Routledge; 2023.,
7. Nan, J., Holvast, N., Lestrade, S., *A European approach to revision in criminal matters?*, Erasmus Law Review, vol. 13, 2020,
8. Obleščuk, ., Makar, A., Ledić, A., *Forensic DNA Database,* in Forensic Science and Molecular Anthropology: Topics Selected from 12th ISABS Conference on Forensic and Anthropological Genetics (BoD–Books on Demand, November 2024),
9. Pilić, M., Aktualno uređenje i primjena DNK analize u kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini: Mogućnost primjene rješenja Europskog suda za ljudska prava, "Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju", Mostar, 2023,
10. Primorac, D., Bozhinovski, A., *Addressing Wrongful Convictions in Croatia: A Focus on Genetic Privacy in Criminal Proceedings*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 8, 2024,
11. Primorac, D., Božinovski, A., *Correcting Miscarriages of Justice in Croatia: Accession and Time-Limited Retention of DNA Profiles in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights,* EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 7, 2023,
12. Primorac, D., Primorac, D., Butorac, S., Adamović, M., *Analiza DNA u sudskoj medicini i njezina primjena u hrvatskome kaznenopravnom sustavu* (2009) 16(1) Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 3–26, 2009.,
13. Primorac, D., *Reopening of Criminal Proceedings and Subsequent DNA Analysis for Reviewing and Correcting Judicial Errors and Exonerating Innocent Persons*, Macedonian Review of Criminal Law and Criminology, vol. 32, nos. 1–2, 2025,

14. Primorac, D., Schanfield, M.S, Marjanović, D., *Basic Genetics and Human Genetic Variation*, in: Primorac, D. and Schanfield, M. (Eds.), *Forensic DNA Applications: An Interdisciplinary Perspective*, CRC Press,
15. Primorac, D., Sokanovic, L., Bozhinovski, A., *Correcting Miscarriages of Justice: Innocence Project Croatia*, in: *Forensic Science and Molecular Anthropology:* Topics Selected from 12th ISABS Conference on Forensic and Anthropological Genetics, srpanj 2024,
16. Taupin, J.M., *Interpreting Complex Forensic DNA Evidence*, CRC Press; 2019,
17. Wagenaar W.A., *False confessions after repeated interrogation: The Putten murder case,* European Review. 2002;10(4).

Sudske prakse

1. Aycaguer protiv Francuske, zahtjev br. 8806/12, presuda od 22. lipnja 2017., Europski sud za ljudska prava.
2. Daubert protiv Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993), Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država.
3. District Attorney's Office protiv Osbornea, 557 U.S. 52, 62, Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država.
4. Frye protiv Sjedinjenih Američkih Država, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923), Prizivni sud Sjedinjenih Američkih Država za Okrug Columbia.
5. Gaughran protiv Ujedinjene Kraljevine, zahtjev br. 45245/15, presuda od 13. veljače 2020., Europski sud za ljudska prava.
6. Maryland protiv Kinga, 569 U.S. 435 (2013), Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država.
7. Nealon i Hallam protiv Ujedinjene Kraljevine, zahtjevi br. 32483/19 i 35049/19, komunicirani predmet (u tijeku), Europski sud za ljudska prava.
8. Odluka Ustavnog suda RH; s izmjenama NN 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 80/22, 36/2024, 72/25
9. Peruzzo i Martens protiv Njemačke, zahtjevi br. 7841/08 i 57900/12, odluka od 4. lipnja 2013., Europski sud za ljudska prava.
10. S. i Marper protiv Ujedinjene Kraljevine, zahtjevi br. 30562/04 i 30566/04, presuda od 4. prosinca 2008., Europski sud za ljudska prava.
11. Knox protiv Italije, zahtjev br. 76577/13, presuda od 24. siječnja 2019.
12. Trajkovski i Chipovski protiv Sjeverne Makedonije, zahtjevi br. 53205/13 i 63320/13, presuda od 8. srpnja 2021., Europski sud za ljudska prava.
13. Van der Velden protiv Nizozemske, zahtjev br. 29514/05, odluka od 7. prosinca 2006., Europski sud za ljudska prava.
14. Vrhovni sud Republike Hrvatske, odluka I Kž-129/2014-4 od 14. svibnja 2014.
15. Vrhovni sud Republike Hrvatske, odluka I Kž-153/2018-4 od 24. svibnja 2018.
16. Županijski sud u Rijeci, presuda Kž-199/19.

17. Županijski sud u Splitu, odluka Kž-200/2022-5.
18. Ustavni sud BiH: Odluka u predmetu **Milorad Mrđa** (vezano uz S1 1 K 022982 16 Krž).
19. Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Odluka o dopustivosti i meritumu AP 599/21 od 9. juna 2021. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 44/21;
20. Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Odluka o dopustivosti i meritumu AP 94/21 od 17. februara 2021. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 14/21; saopštenje sa 124. sjednice Velikog vijeća Ustavnog suda BiH.

Pravni izvori

1. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (MU br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17).
2. Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Ovijedska konvencija), Vijeće Europe, ETS br. 164, usvojena 4. travnja 1997. godine.
3. Konvencija za zaštitu pojedinaca u vezi s automatskom obradom osobnih podataka i njezini protokoli (Konvencija 108+), ETS br. 108+, Vijeće Europe.
4. Međunarodna deklaracija o ljudskim genetičkim podacima, usvojena od strane Opće konferencije UNESCO-a 16. listopada 2003. godine.
5. Odluka Ustavnog suda RH; s izmjenama (Narodne novine, br. 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 80/22, 36/2024, 72/25)
6. Opća deklaracija o ljudskom genomu i ljudskim pravima, usvojena 11. studenoga 1997. godine na dvadeset i devetom zasjedanju Opće konferencije Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO).
7. Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenja molekularno-genetske analize (Narodne novine, br. 120/2014).
8. Pravilnik o postupanju s pronađenim i oduzetim predmetima (Narodne novine, br. 58/2012)
9. Justice for All Act of 2004, Pub. L. No. 108–405, 118 Stat. 2260 (Oct. 30, 2004).
10. Pravilnik o ustrojstvu i načinu vođenja zbirki s automatskom obradom podataka o utvrđivanju istovjetnosti osumnjičenika (Narodne novine, br. 147/2020)
11. Preporuka br. R (87) 15 Odbora ministara državama članicama o uređenju uporabe osobnih podataka u policijskom sektoru, usvojena 17. rujna 1987.
12. Preporuka br. R (92) 1 Odbora ministara državama članicama o uporabi analize deoksiribonukleinske kiseline (DNK) u okviru kaznenopravnog sustava, usvojena 10. veljače 1992. na 470. sastanku zamjenika ministara, Vijeće Europe.
13. S.486 – 107. saziv Kongresa Sjedinjenih Američkih Država (2001.–2002.): Zakon o zaštiti nevinosti iz 2002. godine (Innocence Protection Act of 2002), 18. studenoga 2002.
14. Savezna pravila o dokazima, Odborski tisak br. 11, 118. saziv Kongresa, 2. zasjedanje, 1. prosinca 2024., Odbor Zastupničkog doma Sjedinjenih

Američkih Država za pravosuđe, Tiskara Vlade Sjedinjenih Američkih Država, Washington, 2025., pravila 702., 703. i 404.
15. Sudski poslovnik (Narodne novine br. 37/14, 49/14, 08/15, 35/15, 123/15, 45/16, 29/17, 33/17, 34/17, 57/17, 101/18, 119/18, 81/19, 128/19, 39/20, 47/20, 138/20, 147/20, 70/21, 99/21, 145/21, 23/22, 12/23,122/23, 55/24 i 136/24).
16. Zakon o kaznenom postupku, (Narodne novine, br. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25)
17. Zakon o razmjeni podataka između tijela za provedbu zakona država članica Europske unije (Narodne novine, br. 17/2025)
18. Zakon o zaštiti fizičkih osoba u vezi s obradom i razmjenom osobnih podataka u svrhe sprječavanja, istraživanja, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija (Narodne novine, br. 68/2018)
19. Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH", br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 74/20).
20. Zakon o kaznenom postupku BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)
21. Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 12/2025)
22. Pravilnik o načinu uzimanja uzoraka biološkog materijala i provođenja molekularno-genetske analize (Službeni glasnik BiH/FBiH).

Internet izvori:

1. Man Arrested for Putten Murder, *Life in the Netherlands – News*, 20 May 2008. Accessed 1 January 2026. Dostupnohttps://www.dutchnews.nl/2008/05/man_arrested_for_putten_murder/
2. The Mystery of the Phantom of Heilbronn: New International Standard for DNA Laboratories to Support Criminal Investigations, International Organization for Standardization (ISO), 12 July 2016. Dostupno: https://www.iso.org/news/2016/07/Ref2094.html
3. https://detektor.ba/2020/12/23/ustavni-sud-odbio-apelaciju-milorada-mrdje/
4. https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/21042021/21042021-vijest2.html
5. https://tuzlanski.ba/vijesti/bih/slucaj-u-bih-nevin-u-zatvoru-proveo-skoro-tri-i-po-godine-spasio-ga-dnk/803289

Damir Primorac, PhD, Full Professor
Faculty of Forensic Sciences, University of Split; Faculty of Law, University of Mostar; Attorney-at-Law

Maja Pilić, PhD, Associate Professor
Faculty of Forensic Sciences, University of Split; Faculty of Law, University of Mostar

Andrej Božinovski, LL. M., Assistant and Doctoral Candidate
Faculty of Law, University of Zagreb

DNA EVIDENCE, GENETIC PRIVACY, AND REVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS - CHALLENGES AND PERSPECTIVES IN CROATIAN CRIMINAL PROCEDURE LAW

Summary: As Bosnia and Herzegovina progresses on its path towards full membership in the European Union, its criminal justice system faces the complex challenge of harmonizing two often conflicting imperatives: the requirement for effective criminal prosecution to ensure public safety and the unconditional obligation to protect fundamental human rights. This tension takes on a particularly pronounced dimension in the area of application of DNA evidence, which in modern forensics has become the conditio sine qua non of a successful investigation. The experience of the Republic of Croatia, as a neighboring country and member of the European Union, represents a relevant reference framework and a source of legal lessons for the region. DNA analysis has become both the "sword and the shield" of modern justice: a powerful tool for correcting wrongful convictions, but also a potential threat to genetic privacy if used without strict legal restrictions and oversight.

This paper provides an exhaustive analysis of the legal and institutional framework for the collection, processing and storage of DNA evidence and the protection of genetic privacy in criminal proceedings, with a special focus on the institution of renewal of legally concluded proceedings based on new forensic knowledge. The paper elaborates in detail the Croatian experience and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, identifying positive and negative practices that can serve as guidelines for necessary reforms in Bosnia and Herzegovina. In addition, the paper briefly analyzes the positive legal regulations of the Federation of Bosnia and Herzegovina, including the relevant provisions of the Law on Criminal Procedure of the Federation of Bosnia and Herzegovina and accompanying by-laws that regulate the technical aspects of collecting biological samples and investigates the judicial practice of the courts in Bosnia and Herzegovina, with an emphasis on the decisions of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina that shape the standards of admissibility and legality of DNA evidence.

The paper discusses the dual nature of DNA evidence and presents the key differences between the American and European legal approaches, including the

practice of the European Court of Human Rights that insists on the principle of proportionality, time limits on data retention and effective deletion mechanisms within the framework of Article 8 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The analysis of the Croatian example indicates partial compliance with the standards, while the analysis of the Bosnian context reveals the specific challenges of the fragmented legal system. The paper concludes with a proposal for key reform measures, among which the introduction of periodic mechanisms for data review and deletion, differentiated standards for retaining DNA profiles, clearer legal bases for the renewal of the procedure with the application of scientifically verified methods, and the improvement of protocols for the preservation of biological material.

Key words: DNA evidence, genetic privacy, renewal of criminal proceedings, Marper's standards

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.85
UDK 343.244(497.6 FBiH)

Izvorni naučni rad

Dr. sc Vedad Gurda, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli

RAD ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI KAO ALTERNATIVA KAZNI ZATVORA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: Predmet ovog istraživanja predstavlja rad za opće dobro na slobodi kao krivičnopravna sankcija, koja predstavlja alternativu (relativno) kratkim kaznama zatvora u krivičnom zakonodavstvu i praksi u Federaciji Bosne i Hercegovine. U okviru predmetnog članka je analizira pravna priroda ovog instrumenta krivičnopravnog reagiranja prema učiniteljima krivičnih djela, zakonski uvjeti za njegovo izricanje, postupak izvršenja, kao i obim izricanja istog u sudskoj praksi. Relevantni (statistički) izvori pokazuju da se odnosna sankcija u odnosu na latentni prostor tokom perioda posmatranja (2020-2024) izricala u relativno skromnom obimu. Istraživanjem je utvrđeno da određivanje rada za opće dobro na slobodi kao alternative kazni zatvora istinski egzistira samo u sudskoj praksi nadležnih sudova u Kantonu Sarajevo, Unsko-sanskom kantonu i u Zeničko-dobojskom kantonu. S druge strane, u praksi sudova na području drugih kantona predmetna sankcija je izricana simbolično ili nikako. Također je utvrđeno da se ista izriće isključivo u kantonima u kojima su stvorene institucionalne pretpostavke za njeno izvršenje. U radu su dati određeni prijedlozi vezano za noveliranje normativnog okvira kojim je uređen rad za opće dobro na slobodi u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i sugestije za unapređenje njenog izvršenja.

Ključne riječi: rad za opće dobro na slobodi, kratkotrajna kazna zatvora, alternativne mjere i sankcije

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Krivična sankcija pod nazivom rad za opće dobro na slobodi, društveno korisni rad, rad u korist zajednice (eng. *community service*) ili nekim drugim sličnim nazivom tokom zadnjih nekoliko decenija široko je zastupljena u komparativnom krivičnom pravu i praksi. Riječ je o instrumentu krivičnopravnog reagiranja prema učiniteljima krivičnih djela čija se sadržina ogleda u obavezi pravomoćno osuđene osobe da bez naknade obavi neki posao u korist društvene zajednice. Tokom procesa njegovog izvršenja osuđenik se ne upućuje u neku instituciju, već ostaje u svom primarnom socijalnom okruženju, zbog čega se svrstava u instrumente koji se u savremenoj doktrini krivičnog prava označavaju kao *sankcije koje se izvršavaju u otvorenoj sredini (zajednici)* (*community based sanctiones*),[1] odnosno *sankcije vaninstitucionalnog tipa.* Ipak, imajući u vidu da ova vrsta instrumenata krivičnopravne reakcije predstavlja svojevrsni supstitut, odnosno alternativu smještanju osuđenika u institucije u kojima im se oduzima ili ograničava sloboda kretanja, ona se najčešće imenuje *alternativnim (krivičnopravnim) sankcijama,*[2] koje danas predstavljaju dominantne i ključne instrumente reagiranja prema učiniteljima krivičnih djela.[3]

Ove sankcije su svoju snažnu ekspanziju doživjele u zadnjih nekoliko decenija XX vijeka u okviru nastojanja da se pokušaju prevazići određeni problemi koji su pratili proces izvršenja (kratkotrajnih) kazni zatvora, prije svega, problem prenapućenosti zatvora,[4] ali i otklone u literaturi dobro poznati nedostaci (kratkotrajnog) zatvaranja, odnosno smještanja osuđenih osoba u institucije.[5] I međunarodni dokumenti, poput npr. *Standardnim minimalnih pravila UN za mjere koje predstavljaju alternativu institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila)*[6]

1 Neke od najznačajnijih mjera i sankcija ovog tipa pored rada za opće dobro na slobodi jesu konvencionalna uvjetna osude, zaštitni nadzor (supervision) i probacija, elektronski nadzor, itd. Vidi: Jorg-Martin Jehle, Nina Palmowski, *Implementation of community sanctions and measures across Europe at the beginning of the twenty-first century: An empirical analysis focusing on supervision and community service*, European Journal on Criminal Policy and Research, vol. 24, no. 1, 2018, pp. 85

2 U literature se za ovu vrstu krivičnopravnih instrumenata, istina rijeđe, koriste i neki srodni nazivi, poput npr. "alternative zatvaranju" (*alternatives to imprisonment*) ili "alternativne zatvorske kazne" (*alternative prison sentences*), pri čemu im autori daju i neznatno različita značenja. Uporedi: Jelena Kostić, Marina Matić Bošković, *Alternative sanctions in the Republic of Serbia, contemporary challenges and recommendations for improvement*, In: New legal reality: Challenges and perspectives. University of Latvia, Riga, 2012, spp. 273; Catherine Heard, *Alternatives to imprisonment in Europe: A handbook of good practice*, European Prison Observatory, Rome, 2016, pp. 6-10.

3 Jorg-Martin Jehle, Nina Palmowski, *op. cit.* pp. 80

4 Snežana Soković, *Rad u javnom interesu – sporna pitanja izricanja i izvršenja,* Zbornik radova „XXI vek – vek usluga i Uslužnog prava, Kragujevac, 2023, str. 412

5 Više o tim nedostacima u: Veljko Ikanović, *Alternativne sankcije u raskoraku između normativnog i stvarnog,* Godišnjak fakulteta pravnih nauka (Banja Luka), god. 5, br. 5, 2015, str. 126; Zoran Stojanović, *Krivično pravo – opšti deo (dvadeset drugo izdanje),* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015, str. 286.

6 Rec. Generalne skupštine UN br. 45/110 od 14. decembra 1990. godine.

(v. čl. 1.5, 2.3.) i *Evropskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici* (v. čl. 2.)[7] snažno afirmiraju primjenu ovih sankcija te podstiču nacionalne zakonodavce da obezbijede široku lepezu istih, ali i osiguraju njihovu primjenu u praksi.

Jednu od tih sankcija predstavlja i rad za opće dobro na slobodi čiji *ratio* uvođenja se je temeljio na ideji da je umjesto izricanja (kratkotrajne) kazne zatvora mnogo svrsishodnije učinitelja krivičnog djela uputiti da na slobodi, bez naknade, obavi neki društveno korisni posao. Osim izbjegavanja negativnih efekata kratkotrajne institucionalizacije, primjena rada za opće dobro na slobodi donosi i neke druge benefite. U tom kontekstu posebno je značajno navesti njegove rehabilitativne i restorativne potencijale. Naime, rad se u penološkoj nauci tradicionalno smatra jednom od značajnijih metoda tretmana osuđenika i njegove rehabilitacije. No, pored toga, ovdje osuđenik *pro bono* obavlja određene aktivnosti u korist šire zajednice i na određeni način „vraća dug zajednici“,[8] što doprinosi restauraciji socijalnih veza i društvene kohezije narušene učinjenjem krivičnog djela, a posredno i ostvarivanju ideja restorativne pravde. Zbog toga ne iznenađuje da se zadnjih nekoliko decenija u mnogim državama rad za opće dobro na slobodi često izriće te se danas smatra jednom od najvrednijih alternativa (kratkotrajnim) kaznama lišenja slobode.[9]

Predmetna sankcija se prvobitno počela primjenjivati u SAD-u i Engleskoj i Velsu tokom šesdesetih godina prošlog vijeka,[10] da bi tokom sedamdesetih i osamdesetih bila impregnirana u nacionalna krivična zakonodavstva spomenutih, ali i nekih drugih država anglo-američke pravne tradiciji. Na temelju pozitivnih iskustava glede njene primjene krajem osamdesetih i tokom devedestih godina prošlog vijeka transponirana je i u nacionalna zakonodavstva većine država sa prostora kontinentalne Evrope,[11] djelimično uključujući i Bosnu i Hercegovinu. Naime, ista je u domaće zakonodavstvo po prvi put uvedena Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine (dalje: KZ FBiH) 1998. godine, kao alternativa izrečenoj *kazni zatvora do tri mjeseca*.[12] Par godina kasnije (2003.) tokom velike reforme krivičnog zakonodavstva novi KZ FBiH[13] proširuje mogućnosti primjene rada za opće dobro na slobodi, koji je prema tom legislativnom tekstu normiran kao supstituta izrečenoj *kazni zatvora do šest mjeseca*, da bi novelom istog iz

7 CM/Rec (2017)3 od 22. marta 2017. godine.

8 Zbog toga se u Engleskoj rad za opće dobro na slobodi vrlo često naziva “vraćanje duga zajednici” (*community payback*). Vidi: Nevena Aljinović, *Normativno uređenje rada za opće dobro u izabranim jurisdikcijama: Komparativni pregled*, Policija i sigurnost (Zagreb), god. 32, br. 4, 2023, str. 426

9 Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo – opšti dio (peto izdanje),* Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2015, str. 337

10 Nevena Aljinović, *op. cit*, str. 427

11 Više u: Darko Radulović, *Community Service as an Alternative Criminal Sanction,* Revija za kriminalistiko in kriminologijo, no. 4, 2019, pp. 369

12 Čl. 37. stav 3. KZ FBiH (“Službene novine FBiH”, br. *43/98,* 2/99, 15/99, 29/00 i 59/02).

13 “Službene novine FBiH”, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025.

2010. godine[14] bio propisan kao *alternativa za izrečenu kaznu zatvora do jedne godine*, što predstavlja aktuelno zakonsko rješenje o kojemu će biti više govora u tekstu koji slijedi.

Završavajući uvodna izlaganja treba podsjetiti da je tokom spomenute reforme krivičnog zakonodavstva 2003. godine predmetna sankcija uvedena i u tri ostala krivična zakonodavstva u Bosni i Hercegovini. Legislativna rješenja sadržana u krivičnim zakonima na nivou Bosne i Hercegovine[15] te Brčko distrikta Bosne i Hercegovine[16] su gotovo identična onom iz KZ FBiH te je buduća normativna analiza primjenjiva i na spomenuta zakonodavstva. S druge strane, zakonodavac u Republici Srpskoj je usvajanjem Krivičnog zakonika 2017. godine[17] (dalje: KZ RS) dotadašnju sankciju pod nazivom *rad za opće dobro na slobodi* preimenovao u *rad u javnom interesu,* ali i drugačije riješio neka pitanja vezana za njenu pravnu prirodu, što će biti predmetom odgovarajuće analize u centralnom dijelu ovog rada.

2. O PRAVNOJ PRIRODI RADA ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI

Rad za opće dobro na slobodi u komparativnom pravu može predstavljati prekršajnopravnu ili krivičnopravnu sankciju, koja se može izricati kako punoljetnim, tako i maloljetnim učiniteljima određenih javnopravnih delikata, ali i svojevrsnu krivičnoprocesnu mjeru.

Za razliku od nekih zakonodavstava iz okruženja, poput onog u Republici Srbiji[18] i Crnoj Gori,[19] Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine[20] među prekršajnim sankcijama koje se mogu izricati *punoljetnim osobama* odgovornim za počinjeni prekršaj ne predviđa rad za opće dobro na slobodi. Međutim, odredbom čl. 43. spomenutog zakona je propisano da se *maloljetnim osobama* kao jedna od odgojnih mjera, kao specifičnih *maloljetničkih prekršajnih sankcija,* može izreći i odgojna mjera rada za opće dobro na slobodi.

14 V. čl. 19. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine iz 2010. godine ("Službene novine FBiH", br. 42/10).

15 V. čl. 43. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023).

16 V. čl. 44. Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024).

17 "Službeni glasnik RS" br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, "Sl. glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka US BiH, "Sl. glasnik RS" 105/2024 - odluka US, 19/2025, "Sl. glasnik BiH", br. 14/2025 - odluka US BiH, "Sl. glasnik RS", br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US).

18 Čl. 32. Zakona o prekršajima ("Službeni glasnik RS", br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US).

19 Emir Ćorović, *Rad u javnom interesu u Krivičnom zakoniku Crne Gore: stanje u zakonodavstvu i praksi*, Studia Iuridica Montenegrina, god. 2, br. 2, 2020, str. 40

20 "Službene novine Federacije BiH", br. 63/2014 i "Sl. glasnik BiH", br. 41/2022 – odluka Ustavnog suda BiH i 68/2022 - odluka Ustavnog suda BiH i 19/2025.

U pojedinim državama rad za opće dobro na slobodi je predviđen i kao *krivičnoprocesna mjera*, koja se može izricati u različitima stadijima postupka prije izricanja krivične sankcije.[21] Prevashodno se misli na primjenu rada za opće dobro na slobodi kao jedne od mjera (obaveza) u okviru primjene tzv. *uslovljenog oportuniteta*, usljed čijeg izvršenja od strane osumnjičenog nadležni (državni ili javni) tužitelj može donijeti tužilačku odluku o odbačaju krivične prijave i nepodnošenju optužnog prijedloga. Takva zakonska rješenja, *exempli gratia*, poznaju relevantni zakoni Nizozemske,[22] Hrvatske,[23] Slovenije,[24] Srbije[25] i Crne Gore.[26] Paralelno s tim, neka zakonodavstva, poput ranijeg srbijanskog krivičnog procesnog zakonodavstva, predviđaju mogućnost da javni tužitelj tokom glavnog pretresa *odustane od krivičnog gonjenja* ukoliko optuženi izvrši neku od zakonom propisanih obaveza, uključujući i obavezu rada za opće dobro na slobodi.[27] U navedenim slučajevima rad za opće dobro na slobodi se koristi kao instrument izbjegavanja/skretanja (eng. *diversion*), odnosno otklanjanja krivičnog postupka[28] te ne predstavlja krivičnu sankciju, već *alternativnu (krivičnoprocesnu) mjeru*. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ne predviđa ovakve mogućnosti primjene rada za opće dobro na slobodi prema punoljetnim učiniteljima krivičnih djela.

S druge strane, *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku* Federaciji Bosne i Hercegovine[29] kao primarni izvori maloljetničkog krivičnog prava propisuje mogućnosti primjene i izricanja rada za opće dobro na slobodi kako u formi *alternativne mjere,* tako i *alternativne sankcije.* S tim u vezi, tužitelj ili sudija mogu maloljetniku, uz njegov pristanak, kao jednu od *odgojnih preporuka* izreći preporuku pod nazivom *uključivanje u rad, bez naknade, u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja.* Predmetna odgojna preporuka kao i ostale ne predstavljaju krivične sankcije, već alternativne (diverzionu) mjere, koje imaju za cilj izbjegavanje ili skretanje krivičnog postupka prema maloljetniku ka vansudskim

21 Jorg-Martin Jehle, Nina Palmowski, *op. cit.* pp. 85

22 Nevena Aljinović, *op. cit,* str. 430

23 Čl. 206d Zakona o kaznenom postupku („Narodne novine“ br. 152/08, 76/09,80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25).

24 Hajrija Sijerčić-Čolić, *Otklanjanje krivičnog postupka kroz načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIV – 2011, str. 318

25 Čl. 283. Zakonika o krivičnom postupku (“Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

26 Čl. 272. Zakonika o krivičnom postupku («Sl. list CG», br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018 - odluka US i 116/2020 - odluka US).

27 Olga Tešović, *Delo malog značaja i načelo oportuniteta krivičnog gonjenja - Potreba njihovog istovremenog zakonskog regulisanja*, Crimen, vol. V, br. 1/2014, str. 95

28 Više u: Hajrija Sijerčić-Čolić, *op. cit.,* 301-329

29 „Službene novine FBiH“ br. 7/2014 i 74/2020.

načinima rješavanja maloljetničkih krivičnih predmeta.[30] Međutim, *uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja* se shodno navedenom zakonu maloljetnicima može izricati i u okviru krivične sankcije pod nazivom *„posebne obaveze“,* pri okončanju krivičnog postupka.[31]

Na kraju, rad za opće dobro na slobodi u mnogim zakonodavstvima može se izricati i kao (alternativna) krivična sankcija *punoljetnim učiniteljima krivičnih djela,* bilo da se ista propisuje kao *samostalna krivična sankcija (kazna)* (npr. u Norveškoj,[32] Nizozemskoj,[33] Mađarskoj,[34] Češkoj, Srbiji i Crnoj Gori) ili, pak, kao *nesamostalna sankcija*, već kao *zamjena za kaznu zatvora* (npr. u Švicarskoj i Hrvatskoj)[35].[36] Dodatno, shodno pojedinim uporednim zakonima rad za opće dobro na slobodi može se izricati kao *zamjena za novčanu kaznu* (npr. u Hrvatskoj[37]) te kao (*posebni uvjet) uz uvjetnu osudu (probaciju) ili uvjetni otpust.*[38] Potonje rješenje egzistira u relevantnim zakonodavstvima Danske,[39] Njemačke, Nizozemske, Švedske, Litvanije, Belgije te pojedinim državama u SAD-u.[40] Na kraju, u nekim državama relevantni zakoni propisuju više navedenih modaliteta izricanja i primjene rada za opće dobro na slobodi. U općem krivičnom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine predmetna krivična sankcija egzistira kao nesamostalna sankcija, odnosno kao zamjena za kaznu zatvora te se

30 Miodrag Simović, Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Marina Simović*, Maloljetničko krivično pravo (treće izdanje),* GrafoMark, Banja Luka, 2021, str. 185

31 Vedad Gurda, *Alternativne mjere i sankcije u maloljetničkom krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini,* Printas, Srebrenik, 2023, str. 244

32 Vidi: čl. 29. Krivičnog zakona Norveške (Criminal Code of the Kingdom of Norway 2015, as amended 2025.) https://legislationline.org/sites/default/files/2025-03/norway%20penal%20code.pdf (14.12.2025.)

33 Čl. 9. Krivičnog zakona Holandije (Criminal Code) (sa amandmanima do 1. jula 2025.). https://legislationline.org/sites/default/files/2025-09/Criminal%20Code%20-%20BWBR0001854.pdf (14.12.2025.)

34 Čl. 33. Krivičnog zakona Mađarske (Act C of 2012 on the Criminal Code (as in force on 1 July 2025)). https://legislationline.org/sites/default/files/2025-09/2012-100-00-00.pdf (14.12.2025.)

35 Emir Ćorović, *op. cit.* str. 42-43

36 U Španiji je ova sankcija uvedena u krivično zakonodavstvo 1995. godine i tada je bilo propisano da se može izricati umjesto *suplatornog zatvora, ali i vikend zatvora*. Međutim, opsežnim izmjenama iz 2003. godine je predviđeno da se ista može izricati kao samostalna sankcija ili kao alternativa kazni zatvora ili suplatornog zatvora. Vidi: Gill McIvor, Kristel Beyens, Ester Blay, Miranda Boone, *Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective,* European Journal of Probation, vol. 2, no. 1, 2010, pp. 83-84

37 Čl. 43. Kaznenog zakona (“Narodne novine” br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24)

38 Jorg-Martin Jehle, Nina Palmowski, *op. cit.,* pp. 85

39 Vidi: čl. 40a Krivičnog zakona Danske (Criminal Code of Denmark, as amended 2024.) (https://legislationline.org/sites/default/files/2025-03/Criminal%20code%20Denmark%202024.pdf, 03.12.2025.)

40 Nataša Mrvić-Petrović, *Rad u javnom interesu (pojam, uslovi, mogućnosti izricanja, trajanje i posledice neizvršenja radne obaveze)* u: Stanko Bejatović, Ivan Jovanović (ur.), *Alternativne krivične sankcije (regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja),* Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2018, str. 152-154

ne može izricati kao zamjena za novčanu kaznu, niti uz uvjetnu osudu ili uvjetni otpust.

U tekstu koji slijedi analizirati će se isključivo rad za opće dobro na slobodi kao *krivična sankcija koja se može izricati punoljetnim učiniteljima* krivičnih djela, sa posebnim istraživačkim fokusom na zakonske uvjete njenog izricanja, trajanje, obim izricanja te postupak izvršenja iste.

3. RAD ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU FBiH

Kao što je prethodno istaknuto, za razliku od nekih drugih zakonodavstava iz okruženja (npr. Republike Srbije i Crne Gore), rad za opće dobro na slobodi u krivičnom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine nije predviđen kao samostalna sankcija (kazna), već kao zamjena za kaznu zatvora. S tim u vezi, odredbom čl. 44. stav 1. KZ FBiH je predviđeno da *kada sud odmjeri i izrekne kaznu zatvora do jedne godine, istovremeno može odrediti da se izrečena kazna, uz pristanak optuženog, zamijeni radom za opšte dobro na slobodi*.

Imajući u vidu navedeno zakonsko rješenje koja predviđa da se zamjena kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi, kada su ispunjeni zakonski uvjeti, ima vršiti *istovremeno* sa izricanjem kazne zatvora, dakle do kraja glavnog pretresa, može se zaključiti da rad za opće dobro na slobodi u predmetnom zakonodavstvu predstavlja *specifičnu (alternativnu) sankciju, a ne modalitet izvršenja kazne zatvora*. U prilog navedenoj tvrdnji idu i druge odredbe KZ FBiH, prevashodno one kojima je uređen institut *kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom,* koji također predstavlja alternativu kazni zatvora do jedne godine, a za koji zakonodavac eksplicitno naglašava da predstavlja *način (modalitet) izvršenja kazne zatvora.* S tim u vezi, odredbom čl. 43c stav 1. KZ FBiH je predviđeno da osobe osuđene na kaznu zatvora do jedne godine, uz svoj pristanak *„...mogu izdržavati tu kaznu i kao kućni zatvor sa elektronskim nadzorom*…" S druge strane, kada je riječ o radu za opće dobro na slobodi u čl. 44. KZ FBiH koji normativno uređuje ovu sankciju se ne koristi navedena formulaciju te se shodno tome može zaključiti da ista i ne predstavlja način izvršenja kazne zatvora. Ovo se naglašava iz razloga što u jurisprudenciji nadležnih sudova u Bosni i Hercegovini po ovom pitanju nije prihvaćeno jedinstveno stajalište.[41]

41 S tim u vezi, Sud Bosne i Hercegovine zastupa prethodno istaknuto stajalište te ističe da „rad za opšte dobro na slobodi predstavlja alternativnu sankciju, svojevrsne sui generis prirode, ali koja ipak ostaje u domenu opšteg poimanja sankcionisanja te stoga ne spada u domen načina izvršenja izrečene kazne". Vidi više u: *Presuda Suda Bosne i Hercegovine u predmetu S1 2 K 035000 20 Kž od 07.05.2020. godine* (dostupno na: https://sudskapraksa.pravosudje.ba/case-law-documents/988/details, pristup: 11.11.2025.) S druge strane, Apelacioni sud Brčko distrikta Bosne i Hercegovine zastupa stav da se u slučaju „rada za opće dobro na slobodi ne radi o kaznenoj sankciji, nego o specifičnom modalitetu izvršenja izrečene kazne zatvora do 1 (jedne) godine". Uporedi: *Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta u predmetu 96 0 K 087726 15 Kž od 21.01.2016. godine* (dostupno na: https://sudskapraksa.pravosudje.ba/case-law-documents/2745/details, pristup: 11.11.2025.)
Ovakvo stajalište Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine može se pripisati činjenici da

Nadalje, ova sankcija se u domaćem zakonodavstvu može izricati ne samo kao alternativa (zamjena) za izrečenu kaznu zatvora, već i kao alternativa za kaznu zatvora koja je izrečena zbog neizvršenja novčane kazne (tzv. *suplatorni zatvor*) (v. čl. 44. stav 6. KZ FBiH). Također treba istaći kako zamjena izrečene kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi nije obavezna, već predstavlja određenu mogućnost, koju sud može primijeniti uz ispunjenje dodatnih zakonskih uvjeta. Kao što je prethodno istaknuto, data alternativna sankcija se ima izreći istovremeno sa odmjeravanjem i izricanjem kazne zatvora do jedne godine te se ne bi mogla izreći po naknadnom zahtjevu (molbi) optuženog u kojem on izražava svoj pristanak na izricanje iste.[42] Na kraju, premda nadležni organ za davanje pomilovanja (predsjednik) shodno odredbama zakona koji regulira tu oblast može donijeti odluku da se, *inter alia, izrečena kazna zamijeni blažom kaznom ili uvjetnom osudom*,[43] on ne može donijeti odluku da se izrečena kazna zatvora zamijeni radom za opće dobro na slobodi, jer rad za opće dobro na slobodi prema KZ FBiH ne predstavlja kaznu da bi se navedeno rješenje moglo primijeniti na izricanje ove sankcije.

Dodatno, imajući u vidu da se, shodno ekspresiji zakonodavca, predmetna sankcija može izricati kao zamjena za *izrečenu* kaznu zatvora do jedne godine, može se zaključiti kako zakonodavac u Federaciji Bosne i Hercegovine *an generale* otvara široke perspektive njene moguće primjene. Naime, načelno je široka palete krivičnih djela povodom kojih je moguće izricanje date sankcije, od onih najlakših za koja je kazna zatvora do jedne godine propisana kao posebni maksimum, do onih srednje teških ili teških krivičnih djela kod kojih je jedna godina propisana kao posebni minimum, pa sve do teških krivičnih djela kod kojih je propisani posebni minimum kazne zatvora veći od jedne godine, ali bi se primjenom pravila o ublažavanju kazne mogla izreći kazna zatvora do jedne godine.[44] Ipak, izricanje kazne zatvora povodom teških krivičnih djela *in*

odredbom čl. 44. stav 1. KZ BD BiH nije predviđeno da sud kaznu zatvora, kada su ispunjeni zakonski uvjeti, ima *istovremeno* zamjeniti radom za opće dobro na slobodi, a kako je to naglašeno u KZ FBiH i KZ BiH.

42 Vidi: Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 09 0 K 024016 20 Kž 18 od 04.02.2020. godine (dostupno na: https://sudskapraksa.pravosudje.ba/case-law-documents/4114/details, pristup: 03.12.2025.)

43 Čl. 4. Zakona o pomilovanju („Službene novine FBiH br. 22/09 i 14/18).

44 Izricanje rada za opće dobro na slobodi kao zamjene za utvrđenu i izrečenu kaznu zatvora susreće se i u drugim uporednim zakonodavstvima. Primjera radi, u Švicarskoj se ova sankcija može izricati kao zamjena za izrečenu kaznu zatvora do šest mjeseci, u Finskoj do osam mjeseci, u Norveškoj i Hrvatskoj do jedne godine, a u Danskoj do osamnaest mjeseci. S druge strane, u državama u kojima je rad za opće dobro na slobodi predviđen kao samostalna sankcija njeno izricanje je uvjetovano apstraktnom težinom učinjenog krivičnog djela, koja se ogleda u visini propisane kazne zatvora. S tim u vezi, primjera radi, u krivičnom zakonodavstvu Srbije predmetna sankcija se može izreći za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora do tri godine (ili novčana kazna), a u zakonodavstvu Crne gore kazna zatvora do pet godina (ili novčana kazna), baš kao i u Španiji, Češkoj i Belgiji u kojima je njeno izricanje moguće povodom krivičnih djela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina. Uporedi: Nevena Aljinović, *op. cit.,* str. 431-432; Emir Ćorović, *op. cit.,* str. 46; Anita Kurtović Mišić, Antonija Krstulović Dragičević, *Pravno uređenje i primjena rada za opće dobro nakon reforme materijalnog i izvršnog prava alternativnih sankcija,*

concreto može biti krajnje upitno, imajući u vidu da je odredbom čl. 44. stav 2. KZ FBiH propisano da sud svoju odluku da se kazna zatvora zamijeni radom za opće dobro na slobodi treba zasnivati na ocjeni da *uzimajući u obzir sve okolnosti koje određuju vrstu i mjeru kazne*, *izvršenje kazne zatvora ne bi bilo prijeko potrebno za ostvarenje svrhe kažnjavanja, ali istovremeno da uvjetna kazna ne bi bila dovoljna za postizanje opće svrhe krivičnopravnih sankcija.*[45]

Nadalje, imajući u vidu prethodnu zakonsku odredbu, ali i sadržaj i težinu predmetne sankcije, ista se s pravom može svrstati i u tzv. *intermedijalne sankcije,*[46] odnosno sankcije koje se situiraju između kazni (poglavito kazne zatvora) i admonitivnih (upozoravajućih) sankcija kakva je klasična uvjetna osuda. S tim u vezi, rad za opće dobro na slobodi je blaža sankcija od kazne zatvora, jer se učinitelju krivičnog djela ne oduzima sloboda kretanja i predmetna sankcija se izvršava u „otvorenoj sredini". S druge strane, ona je strožija od klasične uvjetne osude kao upozoravajuće sankcije, koja je istina kao i uvjetna osuda sankcija vaninstitucionalnog tipa, s tim da se učinitelju kod ove sankcije (uz njegov pristanak) određuje obaveza da bez naknade obavi neki društveno korisni rad. Dodatno, rad za opće dobro na slobodi je strožiji od klasične uvjetne osude i stoga što se učinitelju krivičnog djela na određeni način ograničava sloboda kretanja, jer tokom obavljanja predmetnog rada mora biti na određenom radnom mjestu, odnosno kod poslodavca.[47] Navedeno *sui generis* ograničenje slobode i vršenje bez naknade društveno korisnog rada daje ovoj sankciji svojevrsnu notu represivnosti i na određeni način je približava kaznama, pogotovo novčanoj kazni, kojom se učinitelju oduzima, odnosno ograničava pravo na imovinu. To tim prije jer osuđeni obavlja određeni posao, za koji je u „normalnim" okolnostima da se ne radi o izvršenja date sankcije mogao ostvariti određenu novčanu naknadu,

Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 5-6, 2014, str. 868-869; Snežana Soković, *op. cit.,* str. 417

45 S tim u vezi, Vrhovni sud Republike Srpske u svojoj *odluci donesenoj 11.07.2023. godine u predmetu 11 0 K 028142 23 Kž* ističe da zamjena kazne zatvora radom u javnom interesu po zahtjevu nije obavezna i sud je, shodno odredbi čl. 70 stav 2 KZ RS, dužan da cijeni sve okolnosti od kojih zavisi vrsta i visina kazne i da li je izvršenje kazne neophodno za ostvarivanje svrhe kažnjavanja. U konkretnom slučaju cijenjene okolnosti nisu opravdavale zamjenu izrečene kazne zatvora s obzirom na prirodu i težinu krivičnog djela, veći broj radnji izvršenih u relativno dužem razdoblju te se osnovano izvedi zaključak da takva priroda i težina krivičnog djela ne opravdavaju zamjenu jer je za ostvarivanje svrhe kažnjavanja neophodno da se izvrši kazna zatvora. Izvor: Portal sudske prakse (https://sudskapraksa.pravosudje.ba/case-law-documents/5971/details), pristup: 11.11.2025.

46 Instrumenti krivičnopravne reakcije pod nazivom intermedijalne sankcije predstavljaju sankcije koje se obično situiraju između institucionalnih i *klasičnih* vaninstitucionalnih sankcija i.e. kazne zatvora i uvjetne osude (probacije) te se u literaturi, nerijetko, označavaju kao sinonim za alternativne sankcije, odnosno sankcije koje se izvršavaju u zajednici. Uporedi: Veljko Ikanović, *op. cit.* str. 132; Snežana Soković, *Između zatvora u uslovne osude – intermedijarne sankcije,* Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 3, 2009, str. 183-185; Peter B. Wood, Harold G. Grasmick, *Toward the development of punishment equivalencies: Male and female inmates rate the severity of alternative sanctions compared to prison,* Justice Quarterly, vol. 16, no1, 1999, pp. 19-24

47 Istina, pojedini autori dovode pod znak pitanja tvrdnju da je predmetna sankcija strožija od uvjetne osude imajući u vidu činjenicu da se uvjetna osuda u domaćem zakonodavstvu može izricati i za krivična djela za koja je utvrđena kazna zatvora do dvije godine. Tako: Miloš Babić, Ivanka Marković, *op. cit.,* str. 338

te mu se, s tim u vezi, radom za opće dobro na slobodi ograničavaju i određena imovinska prava usljed propuštene dobiti. Vjerovatno iz tih razloga pojedini zakonodavci rad za opće dobro na slobodi čak svrstavaju u kazne, a kakva rješenja se susreću u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore,[48] Srbije,[49] Nizozemske,[50] Mađarske,[51] Češke i Španije.[52]

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine rad za opće dobro na slobodi eksplicitno ne ubraja u kazne (v. čl. 41. KZ FBiH) vjerovatno stoga što je jedna od bitnih općih karakteristika klasičnih krivičnih sankcija, poglavito kazni,[53] da ih sud izriče prinudno *i.e.* snagom sudskog autoriteta, dok se shodno odredbi čl. 44. stav 1. KZ FBiH rad za opće dobro na slobodi može izreći isključivo uz *pristanak optuženog.* U literaturi se obično kao *ratio legis* uvođenja ovog uvjeta za izricanje rada za opće dobro na slobodi navodi činjenica da je pristanak optuženog potreban kako predmetna sankcija ne bi prerasla u svojevrsni prinudni rad, odnosno kako ne bi poprimila obrise nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kakva postupanja su zabranjena međunarodnim i supranacionalnim pravnim dokumentima koji se navode u Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine te se kao takvi imaju primjenjivati u ovom entitetu.[54]

Rad za opće dobro na slobodi u Federaciji Bosni i Hercegovini određuje se u trajanju srazmjernom izrečenoj kazni zatvora od najmanje *deset do najviše devedeset radnih dana* (čl. 44. stav 3. KZ FBiH). S druge strane, u većini uporednih (evropskih) zakonodavstava trajanje date sankcije se propisuje i određuje u formi određenog broja *sati rada*. U tom kontekstu, u Nizozemskoj se ova sankcija može izreći u trajanju do 240 sati,[55] u Finskoj od 14 do 240 sati, u Danskoj od 30 do 240 sati, u Norveškoj od 30 do 420 sati, u Švedskoj od 40 do 240 sati, u Škotskoj od 20 do 300 sati, u Belgiji od 20 (46) do 300 sati, u Francuskoj od 20 do 400 sati,[56] u Norveškoj od 30 do 420 sati,[57] u Engleskoj i Velsu od 40 do 300 sati,[58]

48 Čl. 33. Krivičnog zakonika («Sl. list RCG», br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i «Sl. list CG», br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020).

49 Čl. 43. Krivičnog zakonika («Sl. glasnik RS», br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024).

50 Čl. 9. Krivičnog zakona Holandije (Criminal Code as amended 2025.).

51 Čl. 439. Krivičnog zakona Mađarske (Act C of 2012 on the Criminal Code (as in force on 1 July 2025)).

52 Emir Ćorović, *op. cit.,* str. 42

53 Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine – Opći dio,* Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 276

54 Vidi npr. čl. 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima čl. 3. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda.

55 Čl. 22c Krivičnog zakona Holandije (Criminal Code as amended 2025.)

56 Nevena Aljinović, *op. cit.,* str. 429

57 Čl. 49. Krivičnog zakona Norveške (Criminal Code of the Kingdom of Norway 2015, as amended 2025.)

58 Nataša Mrvić Petrović, *op. cit.,* str. 156

u Mađarskoj od 48 do 312 sati,[59] a u Crnoj Gori[60] i Srbiji[61] od 60 do 360 sati.[62] U nekim zakonodavstvima koristi se nešto drugačiji način propisivanja rada za opće dobro na slobodi te se u Švicarskoj[63] i Austriji[64] predviđa da se jedan dan zatvora može zamijeniti sa četiri sata rada, a u Hrvatskoj sa dva sata rada.[65] S obzirom na navedeno može se zaključiti kako je način propisivanja trajanja rada za opće dobro na slobodi koji se koristi u KZ FBiH posmatrano u evropskom kontekstu prilično raritetan, ali po našem sudu i neadekvatan. To iz razloga što se može postaviti pitanje koliko prema našem krivičnom zakonodavstvu radni dan obuhvata radnih sati, odnosno da li podrazumijeva osmosatno radno vrijeme ili neko drugo?

Međutim, prezentirano domicilno zakonsko rješenje posebno je diskutabilno u pogledu odredbe da se rad za opće dobro na slobodi *ima odrediti u trajanju srazmjernom izrečenoj kazni zatvora*. Naime, prijeporno je u praksi kako postići navedenu srazmjernost. Izvorni tekst KZ FBiH iz 2003. godine je predviđao da se rad za opće dobro na slobodi može izreći kao *zamjena za kaznu zatvora do šest mjeseci te odrediti u trajanju srazmjernom izrečenoj kazni zatvora, od najmanje deset do najviše šestdeset radnih dana* (čl. 44. KZ FBiH), što je otvaralo mogućnost da se spomenuta srazmjera postigne na način da se jedan mjesec izrečene kazne zatvora supstituira sa deset dana rada za opće dobro na slobodi, odnosno šest mjeseci sa šestdeset radnih dana.[66] No, novelom KZ BiH iz 2010. godine uvedeno je još uvijek važeće zakonsko rješenje shodno kojem se rad za opće dobro na slobodi može izreći kao zamjena za izrečenu kaznu zatvora do jedna godine te odrediti u trajanju srazmjernom izrečenoj kazni zatvora, od *najmanje deset do najviše devedeset radnih dana*[67], koje kada je riječ o određivanju srazmjere između izrečene kazne zatvora i broja radnih dana dovodi postupajuće sudije u prilično izazovnu situaciju. Istina, primjenjujući prethodno *navedenu matricu da se jedan mjesec izrečene kazne zatvora može*

59 Čl. 47. Krivičnog zakona Mađarske (Act C of 2012 on the Criminal Code (as in force on 1 July 2025))

60 Čl. 41. Krivičnog zakonika Crne Gore

61 Čl. 52. Krivičnog zakonika Srbije

62 Ovakvo rješenje je prihvaćeno i u Republici Srpskoj. Vidi: čl. 70. stav 3. Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“ br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, “Sl. glasnik BiH”, br. 9/2024 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS” 105/2024 - odluka US, 19/2025, “Sl. glasnik BiH”, br. 14/2025 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS”, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US).

63 Nevena Aljinović, *op. cit.,* str. 431

64 https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=AT (pristup: 14.11.2025.)

65 Čl. 55. Kaznenog zakona (“Narodne novine” br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24)

66 Miloš Babić, Ivanka Marković, Malik Hadžiomerović, Zdravko Rajić, *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini,* Savjet/Vijeće Evrope: Evropska komisija, Sarajevo, 2005, str. 255

67 Čl. 19. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 42/10)

zamijeniti sa deset radnih dana[68] princip srazmjernosti bi mogao biti zadovoljen u slučaju supstitucije izrečene kazne zatvora do najviše devet mjeseci. Međutim, mogu se pronaći i sudske odluke temeljem kojih je sud navedeni broj radnih dana (90) odredio i kao zamjenu za izrečenu kaznu zatvora od *jedne godine*.[69] Na kraju, zbog nepreciznosti zakonskih kriterija na temelju kojih bi se trebao implementirati princip srazmjernosti u sudskoj praksi se bilježe primjeri da su sudije istog suda identičnu izrečenu kaznu zatvora zamjenjivali različitim brojem dana rada za opće dobro na slobodi.[70]

Sve prethodno navedeno ukazuje na činjenicu kako aktuelno zakonsko rješenje u Federaciji Bosne i Hercegovine po ovom pitanju nije najbolje te bi ga *de lege ferenda* trebalo novelirati. S tim u vezi, mišljenja smo kako bi po uzoru na većinu evropskih zakonodavstava trajanje rada za opće dobro na slobodi *umjesto u formi broja radnih dana trebalo propisati u formi sati rada*. Također, u cilju potpunog ostvarenja principa srazmjernosti, zakonom bi, po uzoru na neka od spominjanih uporednih zakonodavstava, trebalo propisati da se jedan dan zatvora ima zamijeniti sa tačno određenim brojem sati rada, npr. dva sata, kao u susjednoj Hrvatskoj. Istina, imajući u vidu da u našem zakonodavstvu predmetna alternativna sankcija može predstavljati zamjenu za izrečenu kaznu zatvora do jedne godine, usvajanje navedenog prijedloga bi impliciralo da maksimalni iznos trajanja rada za opće dobro na slobodi iznosi 730 sati, što predstavlja maksimum koji značajno nadilazi maksimume trajanja date sankcije u većini navedenih evropskih država. Međutim, i trenutno zakonsko rješenje značajno odudara od evropskih prosjeka, s obzirom da pozitivno krivično zakonodavstvo u Federaciji Bosne i Hercegovine predviđa da se rad za opće dobro na slobodi može izreći u maksimalnom trajanju do 90 radnih dana, koji maksimum preračunat u radne sate na bazi osmosatnog radnog dana gotovo da dostiže navedeni broj sati.

Na kraju, zbog djelimično različitih legislativnih rješenja kratko ćemo se osvrnuti i na normativno uređenje date sankcije u krivičnom zakonodavstvu susjednog bosansko-hercegovačkog entiteta. Kao što je istaknuto u uvodnim izlaganjima zakonodavac u Republici Srpskoj je usvajanjem Krivičnog zakonika

68 U sudskoj praksi se bilježe ovakvi primjeri. Tako je Apelacioni sud Brčko distrikta Bosne i Hercegovine u predmetu broj: 96 0 K 100499 18 Kž (od 20.02.2018. godine) izrečenu kaznu zatvora od dva (2) mjeseca uz pristanak optuženog zamijenio sa 20 radnih dana. S druge strane, mogu se pronaći i primjeri da je sud 20 dana rada za opće dobro na slobodi odredio kao zamjenu za jedinstvenu kaznu zatvora od dva (2) mjeseca i 15 dana. Vidi: Presuda Općinskog suda u Tuzli br. 32 O K 160666 13 K od 14.06.2013. godine (neobjavljeno).

69 Vidi: Presuda Općinskog suda u Mostaru br. 58 0 K 260363 22 K od 05.04.2023. godine

70 S tim u vezi, presudom Općinskog suda u Tuzli br. 32 0 K 129679 12 K od 10.06.2013. godine (neobjavljeno) izrečena kaznu zatvora od šest (6) mjeseci je zamjenjena radom za opće dobro na slobodi u trajanju od 25 dana, dok je u presudi br. 32 0 K 008102 10 K od 05.04.2013. godine (neobjavljeno) sudija izrečenu kaznu zatvora od šest (6) mjeseci zamjenio radom za opće dobro na slobodi u trajanju od 30 dana, a presudom istog suda br. 32 0 K 089909 11 K od 22.03.2013. godine (neobjavljeno) izrečena kaznu zatvora od šest (6) mjeseci je zamjenjena radom za opće dobro na slobodi u trajanju od 45 dana. Vidi više u: Adriana Amna Isabegović, *Rad za opće dobro na slobodi na području Tuzlanskog kantona* (neobjavljeni završni magistarski rad), Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2015, str. 86-109

iz 2017. godine (dalje: KZ RS) dotadašnju sankciju pod nazivom *rad za opće dobro na slobodi* preimenovao u *rad u javnom interesu,* ali i drugačije riješio neka pitanja vezana za njenu pravnu prirodu. Prije svega, predmetna sankcija se u ovom zakonodavstvu (za razliku od druga tri) ubraja u posebnu vrstu krivičnih sankcija pod nazivom *alternativne mjere* (čl. 41. KZ RS). Dodatno, i KZ RS predviđa da se rad u javnom interesu kao ekvivalent radu za opće dobro na slobodi iz KZ FBiH može izreći na zahtjev osuđenog kao zamjena za izrečenu kaznu zatvora do jedne godine (čl. 70. stav 1. KZ RS). Međutim, ono što je zanimljivo jeste da je zakonodavac u RS u pogledu ovog formalnog uvjeta postavio izvjesna ograničenja. S tim u vezi, odredbom čl. 70. stav 3. KZ RS je predviđeno da se izrečena kazna zatvora do jedne godine ne može zamijeniti radom u javnom interesu osuđenom koji je ranije osuđivan dva ili više puta na kaznu zatvora ili ako je osuđivan ili je osuđen za krivično djelo iz glava XIV (krivična djela protiv polnog integriteta) i XV (krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta). Ovo navodimo iz razloga što se u praksi sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine susreću slučajevi da je sud izrečenu kaznu zatvora do jedne godine na zahtjev optuženog, koji je ranije više puta osuđivan (četiri puta), zamijenio radom za opće dobro na slobodi[71] te se s tim u vezi može postaviti pitanje svrsishodnosti takve sudske prakse ali i opravdanosti postojećeg zakonskog rješenja u ovom entitetu?

Također, vrijednim pažnje nameće se i rješenje iz KZ RS da se primjena rada za opće dobro na slobodi ogranići povodom određenih grupa ili vrsta krivičnih djela. S tim u vezi, pored navedenih grupa krivičnih djela čini se da bi imalo smisla razmotriti i mogućnost ograničenja izricanja ove sankcije i povodom krivičnih djela protiv života, odnosno krivičnih djela sa smrtnom posljedicom. Naime, moguće je da u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, primjera radi, odgovornom za učinjenje krivičnog djela koje je za posljedicu imalo smrt druge osobe prouzrokovane iz nehata sud odmjeri i izrekne kaznu zatvora do jedne godine te da uz njegov pristanak odredi da se izrečena kazna zamjeni radom za opće dobro na slobodi, a kakvi primjeri su zabilježeni u sudskoj praksi na području Federacije Bosne i Hercegovine.[72] Istina, ovakva sudska praksa može biti predmetom kritike imajući u vidu da je odredbom čl. 44. stav 2. KZ FBiH predviđeno kako se *odluka da se kazna zatvora zamijeni radom za opće dobro na slobodi zasniva na ocjeni da, uzimajući u obzir sve okolnosti koje određuju vrstu i mjeru kazne, izvršenje kazne zatvora ne bi bilo prijeko potrebno za ostvarenje svrhe kažnjavanja, ali istovremeno uvjetna kazna ne bi bila dovoljna za postizanje opće svrhe krivičnopravnih sankcija*. S tim u vezi, više je nego upitno da li se ovakvom sudskom odlukom mogu ostvariti pojedini ciljevi

71 Vidi: Nermina Kuloglija-Zolj, *Ranije presude nevidljive za pravosudni sistem,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/ranije-presude-nevidljive-za-pravosudni-sistem/ (pristup: 24.12.2025.)

72 Vidi: Nermina Kuloglija-Zolj, *Pet godina čekanja na odsluženje kazne za smrt djevojčice,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/ranije-presude-nevidljive-za-pravosudni-sistem/ (pristup: 24.12.2025.)

definirani u okviru opće svrhe kažnjavanja (v. čl. 42. KZ FBiH), poglavito oni generalno-preventivne naravi, ali i opća svrha krivičnih sankcija, koje *inter alia* trebaju pružiti odgovarajuću zaštitu i satisfakciju žrtvi krivičnog djela (v. čl. 7. KZ FBiH)? No, da bi se preduprijedilo donošenje ovakvih odluka čini se kako bi *de lege ferenda* imalo smisla uvesti spomenuto zakonsko ograničenje. Istina, treba podsjetiti da je pravilom 19. *Evropskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici*[73] propisano da *sve formalne, uključujući i pravne prepreke koje sprečavaju upotrebu sankcija i mjera u zajednici sa teškim i višestrukim učiniteljima ili u vezi sa određenim vrstama djela ili bilo kojim drugim zakonskim ograničenjima trebaju se preispitati i ukloniti u mjeri u kojoj je to prikladno.* U tom kontekstu može se postaviti pitanje da li bi takvo zakonsko rješenje bilo usklađeno sa navedenim evropskim pravnim standardima? Držimo da bi, imajući u vidu da navedeno pravilo ipak dozvoljava određena ograničenja vezana za primjenu mjera i sankcija u zajednici, uključujući i rad za opće dobro na slobodi, u mjeri u kojoj je to prikladno, a prezentirana ograničenja se čine opravdanim i prikladnim.

4. OBIM IZRICANJA RADA ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI OD STRANE SUDOVA U FBiH

U okviru narednog tabelarnog prikaza prezentirani su određeni statistički podaci vezani za izricanje rada za opće dobro na slobodi od strane nadležnih sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine. Podaci se temelje na zvaničnim izvorima (publikacijama) Federalnog zavoda za statistiku (FZS).

Tabela 1. *Obim izricanja kazne zatvora i rada za opće dobro na slobodi kao njegove alternative u FBiH (2020-2024)*

Sankcija/godina	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
Ukupno kazna zatvora	5301	5102	5024	4948	4478
Zatvor do 1 mj.	377	290	304	308	270
Zatvor 1-2 mj.	499	545	502	481	469
Zatvor 2-3 mj.	1034	1117	1021	1010	873
Zatvor 3-6 mj.	1557	1599	1584	1667	1554
Zatvor 6-12 mj.	1258	1153	1097	1071	988
Zbirno zatvor do 1 g. (Σ)	4725 *(89,13%)*	4704 *(92,19%)*	4508 *(89,72%)*	4537 (*91,7%*)	4154 *(92,76%)*
RODS	155	138	129	93	79
Omjer RODS: zatvor do 1 god	3,17%	2,85%	2,78%	1,94%	1,86%

Izvor: *Statistika pravosuđa,* Statistički bilten (FZS), br. 328, 347, 364, 383, 402.

Ono što je primjetno iz prezentiranog tabelarnog prikaza jeste da su u strukturi sveukupno izrečenih krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine

73 Recommendation CM/Rec (2017) 3 on the European Rules on community sanctions and measures od 23. marta 2017.

u posmatranom periodu dominirale tzv. kratkotrajne kazne lišenja slobode, odnosno kazne zatvora do jedne godine, koje su tokom svake godine u sveukupno izrečenim sankcijama participirale sa oko 90%. Imajući u vidu činjenicu da se rad za opće dobro na slobodi, shodno KZ FBiH, može izricati upravo kao alternativa za takvu kaznu, može se zaključiti kako je postojao izuzetno širok formalni latentni prostor za izricanje date alternativne sankcije, no da su isti nadležne sudije koristile u izuzetno skromnom obimu. Naime, iz prethodne tabele je vidljivo da se omjer izrečenih sankcija rad za opće dobro na slobodi u odnosu na broj izrečenih kazni zatvora do jedne godine, koje su formalno-pravno mogle biti zamjenjene datom alternativnom sankcijom, kretao između 1,86-3,17%. Nemamo pouzdana saznanja zašto postupajuće sudije u konkretnim slučajevima nisu u većem obimu supstituirali izrečenu kaznu zatvora radom za opće dobro na slobodi, no moguće je da je to, između ostalog, stoga što *in concreto* nije postojao pristanak optuženog ili su sudije imale saznanja da se rad za opće dobro na slobodi u praksi neće moći izvršiti te ga iz tih razloga nisu ni određivali. Na kraju, bitno je naglasiti kako je iz godine u godinu evidentiran kontinuirani (blagi) pad određivanja rada za opće dobro na slobodi, ne samo u apsolutnim iznosima, već i u procentualnom omjeru u odnosu na broj izrečenih kazni zatvora do jedne godine.

Dodatno, zvanične publikacije Federalnog zavoda za statistiku u kojima se evidentira statistika rada pravosuđa pokazuju kako se rad za opće dobro na slobodi u Federaciji Bosne i Hercegovine u nešto značajnijem obimu određivao u svega nekoliko kantona, dok se u većini drugih kantona određivao simbolično ili (gotovo) nikako, a što se može vidjeti iz naredne tabele.

Tabela 2. *Izricanje rada za opće dobro na slobodi po pojedinim kantonima u FBiH (2020-2024)*

Kanton	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
Unsko-sanski	60	24	39	29	35
Tuzlanski	-	-	-	-	-
Posavski	-	-	-	-	-
Zeničko-dobojski	7	2	11	3	3
Bosansko-podrinjski	-	-	-	1	-
Srednje-bosanski	-	-	-	-	-
Hercegovačko-neretvanski	-	1	-	1	3
Zapadno-hercegovački	-	-	-	-	1
Kantona Sarajevo	88	111	79	59	37
Kanton 10	-	-	-	-	-
Ukupno	**155**	**138**	**129**	**93**	**79**

Izvor: *Statistika pravosuđa,* Statistički bilten (FZS), br. 328, 347, 364, 383, 402.

Kao što je vidljivo iz prethodnog tabelarnog prikaza određivanje rada za opće dobro na slobodi kao alternative kazni zatvora istinski egzistira samo u sudskoj praksi nadležnih sudova u Kantonu Sarajevo, Unsko-sanskom kantonu i u Zeničko-dobojskom kantonu. S druge strane, bilježe se sporadični slučajevi izricanja date alternativne sankcije u praksi sudova na području Hercegovačko-neretvanskog i Zapadno-hercegovačkog kantona, dok se u ostalim kantonima

predmetna sankcija nije uopće izricala. Za pretpostaviti je kako je temeljni razlog zašto se rad za opće dobro na slobodi (gotovo) ne izriče od strane sudova u većini kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine taj što ne postoje pretpostavke za njeno izvršenje, koje se najčešće ogledaju u činjenici da se na poziv nadležnih kantonalnih ministarstava ne javljaju javna preduzeća, javne ustanove ili drugi pravni subjekti u kojima bi se izvršavala data sankcija.

5. IZVRŠENJE RADA ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI

S obzirom da je odredbom čl. 44. stav 7. KZ FBiH propisano da *raspoređivanje na rad za opće dobro na slobodi u smislu vrste i radnog mjesta obavlja kantonalno ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa prema mjestu prebivališta odnosno boravišta osuđenika, vodeći računa o njegovim sposobnostima i znanjima*, početkom prošle decenije većina nadležnih kantonalnih ministarstava u Federaciji Bosne i Hercegovine donijela je pravilnike o izvršenju rada za opće dobro na slobodi,[74] čime su stvorene normativne pretpostavke za izvršenje date krivične sankcije u praksi.

5.1. Normativni okvir izvršenja

Postupci izvršenja predmetne sankcije definirani kantonalnim pravilnicima su dosta slična a u tekstu koji slijedi dati će se kratki prikaz odnosnog postupka prema odredbama *Pravilnika o izvršenju rada za opće dobro na slobodi Unsko-sanskog kantona*. Njime je difinirano da rad za opće dobro na slobodi izvršava Ministarstvo pravosuđa i uprave Unsko-sanskog kantona (čl. 2. stav 1.). Navedeni rad može se obavljati u ustanovama, privrednim društvima i drugim pravnim osobama (u daljem tekstu: poslodavac), koji obavljaju djelatnost u okviru koje se može ostvariti opća svrha izvršavanja krivičnopravnih sankcija i posebna svrha izvršavanja rada za opće dobro. Djelatnost poslodavca može biti humanitarna, ekološka, komunalna, uslužna, kao i svaka druga djelatnost za koju nadležno ministarstvo ocijeni da se sa njom može postići opća svrha izvršavanja krivičnopravnih sankcija, kao i posebna svrha izvršavanja rada za opće dobro (čl. 5.). Rad za opće dobro izvršava se na način koji osuđenoj osobi i njenoj porodici jamči poštivanje ljudskog dostojanstva, temeljnih prava i sloboda i privatnosti (čl. 8. stav 1.).

Nadležno ministarstvo izvršava pravomoćnu presudu o zamjeni kazne zatvora radom za opće dobro putem *ovlaštenog državnog službenika* spomenutog

74 Vidi npr. *Pravilnik o vrsti i uvjetima za izvršavanje kaznene sankcije rad za opće dobro na slobodi* ("Narodne novine Hercegbosanske županije" broj: 07/10, 08/12 i 3/13), *Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi* ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 24/10), *Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi* ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 24/10), *Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi* ("Službene glasnik Unsko-sanskog kantona", br. 8/2011), *Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi* ("Službene novine Zeničko-dobojskog kantona", br. 1/2013).

ministarstva (u daljem tekstu: ovlašteni službenik) i *povjerenika*. Povjerenik je uposlenik poslodavca kod kojeg se obavlja rad za opće dobro, koga na prijedlog poslodavca rješenjem imenuje ministar, u cilju neposrednog praćenja i nadziranja osuđene osobe za vrijeme trajanja rada za opće dobro. Za ovlaštenog službenika, odnosno povjerenika, može biti određena, odnosno imenovana samo osoba koje ima završenu visoku stručnu spremu, radno iskustvo u trajanju od najmanje tri godine i primjerene ljudske osobine koje mogu biti uzor ponašanja osuđeniku. Izuzetno, povjerenik ne mora imati visoku stručnu spremu, ukoliko poslodavac nema odgovarajućih uposlenika visoke stručne spreme (čl. 11.). Ministarstvo je dužno da osigura stalnu stručnu obuku ovlaštenih službenika i povjerenika (čl. 12. stav 1.). Ministar zaključuje ugovore s poslodavcima o postojanju zajedničkog interesa za izvršavanje rada za opće dobro i upućivanju osuđenih lica na rad za opće dobro (v. čl. 13. i 15.).

Na kraju, ministar donosi rješenje o raspoređivanju osuđene osobe na rad za opće dobro i upućuje je na taj rad. Rješenjem se u dogovoru s poslodavcem određuje početak, raspored i završetak izvršavanja rada za opće dobro i radno vrijeme osuđenog lica (čl. 18.). Rad za opće dobro izvršava se prema pojedinačnom programu, koji za svaku osuđenu osobu sačinjavaju ovlašteni službenik i povjerenik (čl. 17.). Tokom i nakon izvršenja rada za opće dobro na slobodi povjerenik podnosi izvještaj ministarstvu, koje sačinjava zaključni izvještaj i dostavlja ga sudu koji je izrekao presudu (čl. 27.)

5.2. Izvršenje rada za opće dobro na slobodi u praksi

Vrlo brzo nakon donošenja predmetnog pravilnika, tačnije krajem 2011. godine, počelo je izvršenje prvih sankcija rada za opće dobro na slobodi na području Unsko-sanskog kantona[75] i Kantona Sarajevo,[76] a od 2014. godine i na području Zeničko-dobojskog kantona.[77] To su, kao što je prethodno prikazano, kantoni u kojima nadležni sudovi izriču datu sankciju, te na čijim područjima ova sankcija danas uistinu i bitiše u praksi. Nažalost, u pretežnom broju drugih kantona primjena ove sankcije nije zaživjela.[78] U nekim kantonima, kao što je npr.

75 Informaciji o primjeni alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi na području Unsko-sanskog kantona u 2023. godini Vlade Unsko-sanskog kantona (br. 03-04-1247-2/2024 od 2.2.2024. godine).

76 Informacija Ministarstva pravde i uprave Kantona Sarajevo o izvršenju rada za opće dobro na slbodi na području Kantona Sarajevo (od 23.07.2018. godine). Dostupna na: https://mpu.ks.gov.ba/sites/mpu.ks.gov.ba/files/2023-10/alternativna_krivicna_sankcija_0.pdf (pristup: 13.12.2025.).

77 Informacija o izvršenju alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi u 2022. godini Ministarstva za pravosuđe i upravu ZDK (br. 06-09-14981/23).(https://zdk.ba/sjednicevlade/sjednice2023/novi_saziv/03sjednica/03-14_17-11-2023.pdf (pristup: 14.12.2025.).

78 Premda to ne predstavlja centralni predmet istraživanja ovog rada vrijedi istaći da se u drugom bosansko-hercegovačkom entitetu, odnosno u Republici Srpskoj sa izvršenjem ove sankcije počelo tek 2020. godine, kada je izvršena prva sankcija koju je odredio Osnovni sud u Doboju. Vidi: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=392954 (pristup: 13.12.2025.). Prema izjavi ministra pravde u Vladi Republike Srpske Miloša Bukejlevića od tada po gotovo do kraja 2024. godine u ovom entitetu je izvršeno svega dvadeset sankcija rada u javnom interesu.

Tuzlanski kanton, premda je prije više od jedne decenije donesen odgovarajući pravilnik za njeno izvršenje,[79] predmetna sankcija nije izvršavana, jer se na javni poziv resornog ministarstva nisu javljala lokalna javna preduzeća, ustanove ili drugi pravni subjekti (poslodavci), koji bi iskazali interes za učešće u procesu izvršenja iste. Međutim, raduje činjenica da se tokom ove godine na poziv resornog ministarstva javilo više pravnih subjekata sa kojima je Ministarstvo pravosuđa i uprave Tuzlanskog kantona potpisalo sporazume o izvršenju rada za opće dobro na slobodi[80] te je realno očekivati da će se tokom 2026. godine početi sa praktičnom implementacijom iste. Također, prema medijskim natpisima i Ministarstvo pravosuđa i uprave Herceg-bosanskog kantona je polovinom 2025. godine finaliziralo aktivnosti vezane za otpočinjanje izvršenja ove sankcije na području tog kantona.[81]

Dodatno što treba istaći jeste činjenica da iako je prema prezentiranim statističkim podacima broj izrečenih sankcija rad za opće dobro na slobodi u FBiH na godišnjem nivou (s obzirom na zakonske mogućnosti) relativno mali, broj izvršenja tih sankcija je još i manji. Primjera radi, prema *Informaciji o primjeni alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi na području Unsko-sanskog kantona u 2023. godini Vlade Unsko-sanskog kantona (br. 03-04-1247-2/2024 od 2.2.2024. godine)* predmetna sankcija se na području ovog kantona počela izvršavati krajem 2011. godine i do kraja 2023. godine nadležno kantonalno ministarstvo je od strane sudova zaprimilo 644 presude kojima je izrečena data sankcija, od kog broja je oko 4/5 sankcija uspješno izvršeno, dok 134 (*21%*) nisu izvršene te su vraćene sudu na daljnje postupanje i izvršenje izrečene kazne zatvora. Također, prema *Informaciji o izvršenju alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi u 2022. godini (br. 06-09-14981/23),* koju je Ministarstvo za pravosuđe i upravu ZDK uputilo Vladi ZDK, spomenuto ministarstvo je tokom 2022. godine zaprimilo 29 presuda u kojima je uz pristanak optuženog kazna zatvora zamjenjena radom za opće dobro na slobodi, od kog broja 11 presuda (*37,9%*) nije izvršeno. Kao razlozi neizvršenja navode se izbjegavanje osuđene osobe da primi poziv za izvršenje rada za opće dobro na slobodi ili neodazivanje po pozivu, bolest ili smrt osuđenih lica, odbijanje ponuđenog angažovanja od strane osuđenog i naknadna nemogućnost pronalaska novog angažmana.[82] Na kraju, i rezultati određenih skorijih istraživanja pokazuju kako se značajan broj izrečenih sankcija rad za opće dobro na slobodi ne izvršava

Više na: https://theprestige.ba/2024/11/13/milos-bukejlovic-pravna-sigurnost-svih-gradjana-jenas-osnovni-cilj/ (pristup: 13.12.2025.).

79 Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi ("Službene novine Tuzlanskog kantona", br. 2/2011 i 16/2011)

80 https://minputk.ba/view-more/tuzlanski-kanton-siri-mrezu-podrske-za-rad-za-opce-dobro-novi-partneri-u-resocijalizaciji-osudenih-osoba/99 (pristup: 14.12.2025.).

81 https://www.vladahbz.com/ministarstvo-pravosuda-i-uprave-hercegbosanske-zupanije-organiziralo-strucnu-obuku-za-povjerenike-za-rad-za-opce-dobro-na-slobodi/ (pristup: 15.12.2025.).

82 https://zdk.ba/sjednicevlade/sjednice2023/novi_saziv/03sjednica/03-14_17-11-2023.pdf (pristup: 14.12.2025.).

u praksi, s tim da su pored navedenih detektirani i neki dodatni razlozi neizvršenja, poput kašnjenja sudije da pošalje presudu na izvršenje te neobezbjeđivanje radnog mjesta za osuđenike,[83] što je u praksi nerijetko povezano sa nepostojanjem pravnih subjekata koji su iskazali interes da učestvuju u procesu izvršenja ove sankcije.

U svakom slučaju, kada osuđenik po isteku određenog roka nije izvršio ili je samo djelimično izvršio rad za opće dobro na slobodi, nadležno ministarstvo će o tome obavijestiti sud, koji će donijeti odluku o izvršenju kazne zatvora u trajanju srazmjernom vremenu preostalog rada za opće dobro na slobodi (v. čl. 44 stav (5) KZ FBiH). Ono što je primjetno iz navedene odredbe jeste da zakonodavac predviđa obligatorno donošenju odluke o izvršenju kazne zatvora srazmjerno neizvršenom radu za opće dobro na slobodi, što je prilično rigidno rješenje, imajući u vidu da se u okviru navedene odredbe ne razlikuju situcije da li je do neizvršenja rada za opće dobro na slobodi došlo zbog neopravdanih ili pak opravdanih razloga, npr. stoga što u procesu izvršenja nadležno ministarstvo nije uspjelo angažirati poslodavca kod kojeg bi se izvršila ova alternativna sankcija.

Štaviše, mogao bi se steći dojam da ovakvo zakonsko rješenje nije u potpunosti u skladu ni sa pravilom 12. *Evropskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici,* koje predviđa da se *zakonom ne smiju predvidjeti automatske odredbe za pretvaranje sankcije ili mjere u zajednici u zatvor u slučaju nepoštivanja bilo kojeg uvjeta ili obaveze vezane uz takvu sankciju ili mjeru*. S tim u vezi, vrijedi podsjetiti da se sudskom odlukom određuje i rok u kojemu je osuđeni obavezan izvršiti rad za opće dobro na slobodi, odnosno utvrđuje se svojevrsna obaveza izvršenja, a u slučaju njegovog neizvršenja slijedi, shodno odredbi čl. 44 stav (5) KZ FBiH, automatsko donošenje odluke o izvršenju kazne zatvora kao zamjene za neizvršeni rad za opće dobro na slobodi. Međutim, valja podsjetiti da i u slučaju donošenja takve sudske odluke ne mora značiti da će osuđenik kojemu je određeno izvršenje kazne zatvora zbog neizvršenja rada za opće dobro na slobodi tu zatvorsku kaznu i efektivno izvršiti. Naime, takav osuđenik, s obzirom da mu je izrečena kazna zatvora do jedne godine, može *exempli gratia* pristati da se kazna zatvora u skladu sa odredbom čl. 43c KZ FBiH izvrši u formi kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom, dakle bez efektivnog zatvaranja osuđenika, a kakvi primjeri se bilježe u praksi.[84] U zvaničnom komentaru spomenutog pravila 12. Evropskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici se navodi da jedan od glavnih ciljeva sankcija i mjera u zajednici jeste pokušaj izbjegavanja zatvaranja te da bi taj cilj bio narušen ukoliko bi zatvaranje predstavlja nužnu i jedinu reakciju na nepoštivanje, odnosno neizvršenje neke obaveze vezane za takvu mjeru ili sankciju. S obzirom na prethodno navedeno može se zaključiti

83 Riječ je o istraživanju N. Kuloglija-Zolj u okviru kojeg je analizirano izvršenje 152 presude općinskih i osnovnih sudova u Bosni i Hercegovini, kojima je izrečena sankcija *rad za opće dobro* u periodu od početka 2019. do kraja 2024. godine. Istraživanjem je utvrđeno da 44 (28,9%) presude nisu izvršene. Više o ovome u: Nermina Kuloglija-Zolj, *Presude (ne)izvršene mjesecima,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/presude-neizvrsene-mjesecima/ (pristup: 17.12.2025.)

84 Vidi: Nermina Kuloglija-Zolj, *Ranije presude nevidljive za pravosudni sistem,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/ranije-presude-nevidljive-za-pravosudni-sistem/ (pristup: 24.12.2025.)

kako prezentirana rješenja iz KZ FBiH u svojoj sveukupnosti ipak omogućavaju ostvarivanje navedenog cilja.

ZAKLJUČAK

U okviru predmetnog rada analizirana je pravna priroda te normativno uređenje rada za opće dobro na slobodi kao alternative (kratkotrajnoj) kazni zatvora u krivičnom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine. Paralelno s tim, prezentirana su i određena komparativnopravna rješenja te su na temelju istih kandidirani i određeni prijedlozi *de lege ferenda* za noveliranje zakonskih odredbi kojim je uređena data alternativna sankcija u KZ FBiH. Bilo je prostora i racionalnog utemeljenja da se kandidiraju još neki prijedlozi za inoviranje legislativnog okvira, prije svega kroz zagovaranje uvođenja rada za opće dobro na slobodi kao alternative za novčanu kaznu (po uzoru na čl. 55 KZ RH) ili uz uvjetni otpust (po uzoru na zakonodavstva Danske, Švedske i nekih drugih država), ali se od toga odustalo imajući u vidu da je predmetno istraživanje pokazalo kako se data sankcija nedovoljno izriće u praksi te da postoje značajni problemi u procesu njenog izvršenja, na čijem unapređenju bi u budućnosti trebalo znatno više raditi prije eventualnog noveliranja i unapređenja postojećih zakonskih rješenja.

S tim u vezi, na temelju analize obima izricanja predmetne krivične sankcije od strane nadležnih sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine je utvrđeno kako se rad za opće dobro na slobodi u ovom bosansko-hercegovačkom entitetu u odnosu na latentni prostor određuje u relativno skromnom obimu. Naime, u skladu sa odredbama KZ FBiH rad za opće dobro na slobodi se, uz pristanak optuženog, može odrediti kao zamjena (alternativa) za izrečenu kaznu zatvora do jedne godine, a koje kazne zatvora su u sveukupno izrećenim zatvorskim kaznama u Federaciji Bosne i Hercegovine u posmatranom petogodišnjem razdoblju (2020-2024.) participirale sa oko 90%. Odnosno, posmatrano u apsolutnim iznosima, na godišnjem nivou je izricano između 4154 (2024.) i 4725 (2020.) takvih kazni. Nažalost, tek oko 2-3% izrečenih kazni zatvora do jedne godine je zamjenjeno radom za opće dobro na slobodi.

Dodatno, istraživanjem je utvrđeno da određivanje rada za opće dobro na slobodi kao alternative kazni zatvora istinski egzistira samo u sudskoj praksi nadležnih sudova u Kantonu Sarajevo, Unsko-sanskom kantonu i u Zeničko-dobojskom kantonu. S druge strane, bilježe se sporadični slučajevi izricanja date alternativne sankcije u praksi sudova na području Hercegovačko-neretvanskog i Zapadno-hercegovačkog kantona, dok se u ostalim kantonima predmetna sankcija nije uopće izricala. Za pretpostaviti je kako je temeljni razlog zašto se rad za opće dobro na slobodi (gotovo) ne izriče od strane sudova u većini kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine taj što ne postoje pretpostavke za njegovo izvršenje, koje se najčešće ogledaju u činjenici da se na poziv nadležnih kantonalnih ministarstava

ne javljaju javna preduzeća, javne ustanove ili drugi pravni subjekti u kojima bi se izvršavala data sankcija.

Imajući u vidu da KZ FBiH nadležnost za izvršenje rada za opće dobro na slobodi dodjeljuje kantonalnim ministarstvima nadležnim za poslove pravosuđa potrebno je *pro futuro* da ta ministarstva u saradnji sa kantonalnim vladama animiraju odgovarajuće pravne subjekte (prije svega javna preduzeća i ustanove čiji su osnivači kantonalne vlasti) kako bi se stvorile institucionalne pretpostavke za izvršenje ove sankcije. Krivične sankcije koja sa sobom nosi značajne benefite i potencijale, zbog kojih se, kako je to prethodno isticano, danas u komparativnom pravu i praksi smatra jednom od najvrednijih alternativa (kratkotrajnim) kaznama lišenja slobode, a koji u Federaciji Bosne i Hercegovine u proteklom periodu nisu adekvatno iskorišteni.

LITERATURA

Knjige, članci, studije

1. Anita Kurtović Mišić, Antonija Krstulović Dragičević, *Pravno uređenje i primjena rada za opće dobro nakon reforme materijalnog i izvršnog prava alternativnih sankcija,* Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 5-6, 2014,
2. Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine – Opći dio,* Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005,
3. Catherine Heard, *Alternatives to imprisonment in Europe: A handbook of good practice*, European Prison Observatory, Rome, 2016,
4. Darko Radulović, *Community Service as an Alternative Criminal Sanction,* Revija za kriminalistiko in kriminologijo, no. 4, 2019,
5. Emir Ćorović, *Rad u javnom interesu u Krivičnom zakoniku Crne Gore: stanje u zakonodavstvu i praksi*, Studia Iuridica Montenegrina, god. 2, br. 2, 2020,
6. Hajrija Sijerčić-Čolić, *Otklanjanje krivičnog postupka kroz načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIV – 2011,
7. Gill McIvor, Kristel Beyens, Ester Blay, Miranda Boone, *Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective,* European Journal of Probation, vol. 2, no. 1, 2010,
8. Jorg-Martin Jehle, Nina Palmowski, *Implementation of community sanctions and measures across Europe at the beginning of the twenty-first century: An empirical analysis focusing on supervision and community service*, European Journal on Criminal Policy and Research, vol. 24, no. 1, 2018,
9. Jelena Kostić, Marina Matić Bošković, *Alternative sanctions in the Republic of Serbia, contemporary challenges and recommendations for improvement*, In: New legal reality: Challenges and perspectives. University of Latvia, Riga, 2012,
10. Miloš Babić, Ivanka Marković, Malik Hadžiomerović, Zdravko Rajić, *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini,* Savjet/Vijeće Evrope: Evropska komisija, Sarajevo, 2005,
11. Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo – opšti dio (peto izdanje),* Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2015,
12. Miodrag Simović, Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Marina Simović, *Maloljetničko krivično pravo (treće izdanje),* GrafoMark, Banja Luka, 2021,
13. Nataša Mrvić-Petrović, *Rad u javnom interesu (pojam, uslovi, mogućnosti izricanja, trajanje i posledice neizvršenja radne obaveze)* u: Stanko Bejatović, Ivan Jovanović (ur.), *Alternativne krivične sankcije (regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja),* Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2018,

14. Nevena Aljinović, *Normativno uređenje rada za opće dobro u izabranim jurisdikcijama: Komparativni pregled*, Policija i sigurnost (Zagreb), god. 32, br. 4, 2023,
15. Olga Tešović, *Delo malog značaja i načelo oportuniteta krivičnog gonjenja - Potreba njihovog istovremenog zakonskog regulisanja*, Crimen, vol. V, br. 1/2014,
16. Peter B. Wood, Harold G. Grasmick, *Toward the development of punishment equivalencies: Male and female inmates rate the severity of alternative sanctions compared to prison,* Justice Quarterly, vol. 16, no1, 1999,
17. Snežana Soković, *Između zatvora u uslovne osude – intermedijarne sankcije,* Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 3, 2009,
18. Snežana Soković, *Rad u javnom interesu – sporna pitanja izricanja i izvršenja,* Zbornik radova „XXI vek – vek usluga i Uslužnog prava, Kragujevac, 2023,
19. Vedad Gurda, *Alternativne mjere i sankcije u maloljetničkom krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini,* Printas, Srebrenik, 2023,
20. Veljko Ikanović, *Alternativne sankcije u raskoraku između normativnog i stvarnog,* Godišnjak fakulteta pravnih nauka (Banja Luka), god. 5, br. 5, 2015,
21. Zoran Stojanović, *Krivično pravo – opšti deo (dvadeset drugo izdanje),* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015.

Normativni akti

1. Evropska pravila o sankcijama i mjerama u zajednici, CM/Rec (2017)3 od 22. marta 2017. godine,
2. Kazneni zakon (“Narodne novine” br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24),
3. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (“Sl. glasnik BiH”, br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023),
4. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine FBiH”, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025),
5. Krivični zakonik („Službeni glasnik RS“ br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, “Sl. glasnik BiH”, br. 9/2024 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS” 105/2024 - odluka US, 19/2025, “Sl. glasnik BiH”, br. 14/2025 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS”, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US),
6. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (“Sl. glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024),
7. Krivični zakonik (“Sl. list RCG”, br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i “Sl. list CG”, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020),

8. Krivični zakonik (“Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024),
9. Pravilnik o vrsti i uvjetima za izvršavanje kaznene sankcije rad za opće dobro na slobodi (“Narodne novine Hercegbosanske županije” broj: 07/10, 08/12 i 3/13),
10. Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi (“Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 24/10),
11. Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi (“Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 24/10),
12. Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi (“Službene glasnik Unsko-sanskog kantona”, br. 8/2011),
13. Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi (“Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 2/2011 i 16/2011),
14. Pravilnik o izvršenju rada za opće dobro na slobodi (“Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, br. 1/2013),
15. Standardna minimalna pravila UN za mjere koje predstavljaju alternativu institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), Rec. Generalne skupštine UN br. 45/110 od 14. decembra 1990,
16. Zakon o prekršajima (“Službeni glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US),
17. Zakon o prekršajima (Službene novine Federacije BiH”, br. 63/2014 i “Sl. glasnik BiH”, br. 41/2022 – odluka Ustavnog suda BiH i 68/2022 - odluka Ustavnog suda BiH i 19/2025),
18. Zakon o kaznenom postupku („Narodne novine“ br. 152/08, 76/09,80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25),
19. Zakonik o krivičnom postupku (“Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US),
20. Zakonik o krivičnom postupku (“Sl. list CG”, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018 - odluka US i 116/2020 - odluka US),
21. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službene novine FBiH“ br. 7/2014 i 74/2020),
22. Zakona o pomilovanju („Službene novine FBiH br. 22/09 i 14/18),
23. Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 42/10).

Sudske odluke

1. Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta u predmetu 96 0 K 087726 15 Kž od 21.01.2016. godine,

2. Presuda Suda Bosne i Hercegovine u predmetu S1 2 K 035000 20 Kž od 07.05.2020. godine,
3. Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 09 0 K 024016 20 Kž 18 od 04.02.2020. godine,
4. Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske u predmetu 11 0 K 028142 23 Kž od 11.07.2023. godine,
5. Presuda Općinskog suda u Mostaru br. 58 0 K 260363 22 K od 05.04.2023. godine

Internet i ostali izvori

1. Nermina Kuloglija-Zolj, *Ranije presude nevidljive za pravosudni sistem,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/ranije-presude-nevidljive-za-pravosudni-sistem/
2. Nermina Kuloglija-Zolj, *Presude (ne)izvršene mjesecima,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/presude-neizvrsene-mjesecima/
3. Nermina Kuloglija-Zolj, *Pet godina čekanja na odsluženje kazne za smrt djevojčice,* Detektor.ba, dostupno na: https://neizvrsenepresude.detektor.ba/ranije-presude-nevidljive-za-pravosudni-sistem/
4. https://zdk.ba/sjednicevlade/sjednice2023/novi_saziv/03sjednica/03-14_17-11-2023.pdf
5. https://www.vladahbz.com/ministarstvo-pravosuda-i-uprave-hercegbosanske-zupanije-organiziralo-strucnu-obuku-za-povjerenike-za-rad-za-opce-dobro-na-slobodi/
6. https://minputk.ba/view-more/tuzlanski-kanton-siri-mrezu-podrske-za-rad-za-opce-dobro-novi-partneri-u-resocijalizaciji-osudenih-osoba/99
7. https://theprestige.ba/2024/11/13/milos-bukejlovic-pravna-sigurnost-svih-gradjana-je-nas-osnovni-cilj/
8. https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=392954
9. Informacija o izvršenju alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi u 2022. godini Ministarstva za pravosuđe i upravu ZDK (br. 06-09-14981/23). (https://zdk.ba/sjednicevlade/sjednice2023/novi_saziv/03sjednica/03-14_17-11-2023.pdf
10. Informacija Ministarstva pravde i uprave Kantona Sarajevo o izvršenju rada za opće dobro na slbodi na području Kantona Sarajevo (od 23.07.2018. godine). Dostupna na: https://mpu.ks.gov.ba/sites/mpu.ks.gov.ba/files/2023-10/alternativna_krivicna_sankcija_0.pdf
11. Informaciji o primjeni alternativne krivične sankcije rad za opće dobro na slobodi na području Unsko-sanskog kantona u 2023. godini Vlade Unsko-sanskog kantona (br. 03-04-1247-2/2024 od 2.2.2024. godine),
12. Statistika pravosuđa, Statistički bilten (Federalni zavod za statistiku), br. 328, 347, 364, 383, 402.

Vedad Gurda, full professor
Faculty of Law, University of Tuzla

COMMUNITY SERVICE AS AN ALTERNATIVE TO PRISON SENTENCE IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: The subject of this research is community service as a criminal sanction, which represents an alternative to (relatively) short prison sentences in criminal legislation and practice in the Federation of Bosnia and Herzegovina. The article analyzes the legal nature of this instrument of criminal law response to perpetrators of criminal offenses, the legal conditions for its imposition, the enforcement procedure, as well as the scope of its imposition in court practice. Relevant (statistical) sources show that this sanction in relation to the latent space during the observation period (2020-2024) was imposed in a relatively modest scope.

The research has determined that the imposition of community service as an alternative to prison sentences truly exists only in the case law of the competent courts in the Sarajevo Canton, the Una-Sana Canton and the Zenica-Doboj Canton. On the other hand, in the practice of courts in other cantons, the sanction in question is imposed symbolically or not at all. It has also been determined that it is imposed exclusively in cantons where the institutional prerequisites for its execution have been created. The paper provides certain proposals regarding the amendment of the normative framework regulating community service in the Federation of Bosnia and Herzegovina, as well as suggestions for improving its execution.

Key words: community service, short-term prison sentence, alternative measures and sanctions

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.111
UDK 343.144(497.6)

Izvorni naučni rad

dr. sc. Denis Pajić, vanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

INSTITUT PREGOVARANJA O KRIVICI U BOSNI I HERCEGOVINI -DVA DESETLJEĆA POSLIJE-

Sažetak: Institut pregovaranja o krivici uveden je u domaće zakonodavstvo u okviru reformi krivičnog pravosuđa i krivičnog zakonodavstva iz 2003. godine. Nesumnjivo je da je sa procesnog aspekta, prilikom uvođenja sporazuma o priznanju krivice u naš pravni sistem, zakonodavac išao za time da se postigne veća efikasnost i ubrzanje krivičnog postupka uproštavanjem procesne forme i rasterećenjem sudova. Pored toga, korist od sporazuma o priznanju krivice imaju i stranke. Ovaj rad predstavlja pokušaj da se sporazum o priznanju krivice, institut koji u bosanskohercegovačkom krivičnom procesnom zakonodavstvu egzistira preko dvadeset godina, sagleda kako sa teorijskog, tako i praktičnog aspekta, kako bi se došlo do odgovora na pitanje opravdanosti njegovog uvođenja u domaći krivični postupak, istovremeno uvažavajući sve veće tendencije prihvatanja rješenja koja vode porijeklo iz anglosaksonskog pravnog sistema.

Autor u radu daje detaljnu analizu postojeće zakonske regulative, te ukazuju na njene prednosti i nedostatke. Pri tome koristi i komparativnu analizu uređenja instituta pregovaranja o krivici u zakonodavstvima Republike Crne Gore, Republike Srbije, Republike Hrvatske i Republike Slovenije, kako bi se dobio dublji uvid u njegove karakteristike i prepoznala kvalitetna rješenja, a sve u cilju kritičkom preispitivanju postojećih zakona i predlaganju novih, boljih zakonskih rješenja. U tom smislu, potrebno je riješiti ne mali broj pitanja u vezi sa normativnom razradom ovog instituta kako bi se mogućnost zloupotrebe i nedorečenosti eliminisale. Tu se prije svega misli na pitanja koja se tiču mogućeg obima primjene ovog vida sporazumjevanja, sadržaja teksta sporazuma, vrste i mjere krivične sankcije u zaključenom sporazumu, mjesta i uloge oštećenog krivičnim djelom u procesu zaključivanja sporazuma, uloge branioca u procesu pregovaranja i odlučivanja suda o sporazumu, mogućnost i osnova upotrebe pravnog lijeka u jednom ovakvom postupku i dr. Konačno, u radu se razmatra uspješnost ostvarivanja ciljeva koje je zakonodavac imao prilikom uvođenja

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

instituta sporazuma o pregovaranju krivice u domaće krivično procesno zakonodavstvo.

Ključne riječi: sporazum o priznanju krivice, krivični postupak, oštećeni, branilac, pravo na žalbu

UVOD

Jedna od karakteristika savremenih krivičnoprocesnih sistema jeste prihvatanje različitih oblika konzensualnih (sporazumnih) postupaka za procesuiranje počinilaca krivičnih djela. Raznovrsni oblici konzensualnih modela krivičnih postupaka omogućavaju da reakcija na kriminalitet bude u skladu sa zahtjevima o pravičnosti, efikasnosti i ekonomičnosti, te rasterećenju krivičnog pravosuđa.[1] Jedan od reprezentativnijih oblika pojednostavljenog postupanja u krivičnim stvarima jeste sporazum o priznanju krivice. Sporazum o priznanju krivice je pravni institut karakterističan za anglosaksonske pravne sisteme, ali je danas sve više prihvaćen i u kontinentalnoevropskim krivičnim procesnim zakonodavstvima, u tolikoj meri da se u teoriji ponekad govori o svojevrsnoj zarazi ovim institutom (eng: *plea bargaining infection*).[2]

U krivičnoprocesnoj teoriji preovladavaju mišljenja o potrebi, odnosno opravdanosti primjene instituta sporazuma o priznanju krivice[3], ali ima i mišljenja da se ovaj institut ne može opravdati, jer se jedna funkcija koju treba da vrši isključivo sud prenosi na tužioca, negira se načelo legaliteta krivičnog gonjenja i pravo osumnjičenog, odnosno optuženog na presumpciju nevinosti, te se dozvoljava da se voljom pojedinih procesnih subjekata mijenjaju opšte norme materijalnog krivičnog prava o kažnjavanju počinilaca krivičnih djela.[4] Razmatranje svih prigovora prelazi okvire ovoga rada, ali možemo spomenuti da se jedan dio primjedbi odnosi na marginalizaciju žrtava u procesu pregovaranja o krivici, da je sam proces pregovaranja netransparentan i time podložan korupcijskim rizicima, da ograničava pravo na žalbu i dr.

Institut pregovaranja o krivici uveden je u domaće zakonodavstvo u okviru reformi krivičnog pravosuđa i krivičnog zakonodavstva iz 2003. godine.[5] Više je

1 Sijerčić-Čolić, H., *Krivično procesno pravo, Knjiga II, Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci,* Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019, str. 21.

2 Đurđić, V., Racionalizacija krivičnog postupka Srbije, *Pravna riječ*, godina IX, br. 12, 2007, str. 99.

3 Vidi: Nikolić, D., *Stranački sporazum o priznanju krivice*, Službeni glasnik, Beograd, 2009; Bejatović, S., Sporazum o priznanju krivice i druge pojednostavljene forme postupanja u krivičnom procesnom pravu Srbije kao instrument normativne efikasnosti krivičnog postupka, *Pravni sistem Srbije i standardi Evropske unije i Savjeta Evrope*, Pravni fakultet Kragujevac, 2009, str. 85-104; Simović, M., Pojednostavljene forme postupka u krivičnom procesnom pravu BiH, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim strvarima i alternativne krivične sankcije (zakonska rješenja i iskustva u dosadašnjoj praksi)*, Beograd, 2009, str. 195-233.

4 Grubač, M., Vučković, B., *Komentar zakonika o krivičnom postupku Crne Gore*, Tivat, 2010, str. 722.

5 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - ZKP BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 36/03, 25/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 12/09, 16/09,

razloga koji su uticali na zakonodavca da se odluči na tako ozbiljan korak kakav je uvođenje sporazuma o priznanju krivice u sistem pozitivnog krivičnog procesnog prava BiH. Kao glavni razlog može se istaći porast broja krivičnih predmeta te dugi i iscrpljujući krivični postupci, što je za posljedicu imalo potrebu za traženjem alternativnih načina za povećanje efikasnosti pravosuđa. Značajnu ulogu u uvođenju ovog instituta u naše zakonodavstvo imao je i Komitet ministara Vijeća Evrope, koji je svojom preporukom[6] ukazao na potrebu pojednostavljivanjem krivičnih postupaka u kontinentalnim krivičnim postupcima, kao i na to da osumnjičeni, odnosno optuženi koji priznaje izvršenje krivičnog djela ne treba dugo da bude u neizvjesnosti u pogledu krivične sankcije.

Reakcije autora povodom uvođenja ovog instituta u bosanskohercegovačko krivično procesno pravo bile su različite. Tako, Sijerčić-Čolić smatra da u pogledu tog konsenzualnog oblika rješavanja krivične stvari i njegovog pozicioniranja u odnosu prema takvim modelima u današnjim nacionalnim sitemima treba upozoriti da su razlike ili sličnosti sa drugima posljedica prihvaćenih procesnih načela, položaja tužilaštva te prioritetnih kriminalnopolitičkih ciljeva. Nadalje, isti autor smatra da je ovaj institut, koji se prvi put uvodi u ovdašnje krivično procesno pravo, izgrađen proučavanjem uporednopravnih iskustava, kao i interesa sredine u kojoj će se primjenjivati.[7]

Damaška navodi da je sa stajališta osnovnih krivičnoprocesnih načela nagodba zapravo vrsta „nužnog zla“ i da za sporazumnim okončanjem krivičnog postupka treba posezati samo kada je to nužno.[8] Određenu dozu skepticizma prema institutu pregovaranja o krivici Grubač izražava nazivajući ga „kontraverznom ustanovom američkog prava“. Prema njemu u tom pregovaranju tužilac može da predloži izricanje kazne ispod zakonom određenog minimuma, odnosno izricanje blaže sankcije, ali smatra da prije potvrđivanja optužnice nije isključen ni dogovor

93/09,72/13 i 65/18); Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine – ZKP FBiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 08/13, 59/14 i 74/20); Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – ZKP BD BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 7/00, 10/03, 6/05 i 21/10). Prečišćeni tekst je objavljen u („Službenom glasniku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 34/13, 27/14, 3/19 i 16/20) i Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske – ZKP RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09, 100/09). Prečišćeni tekst je objavljen u („Službenom glasniku Republike Srpske“, br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21).

6 Preporuka Vijeća Evrope R (87)18 o pojednostavljenju kaznenog pravosuđa od 17.9.1987. godine. Vidi isto: Preporuku Vijeća Evrope R (95)12 o upravlajnju kaznenim pravosuđem koja donosi vrlo korisne upute državama članicama kako da usklade svoje pravosudne sisteme u sučeljavanju sa sve većim brojem, često i sve složenijih, krivičnih djela.

7 Sijerčić-Čolić, H., Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na novo krivično zakonodavstvo, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, br. 1/2003, Zagreb, 2003, str. 201.

8 Damaška, M., Napomene o sporazumima u kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 11, br. 1/2004, Zagreb, 2004, str. 19.

o blažoj pravnoj klasifikaciji krivičnog djela ili o izostavljanju pojedinih tačaka optužnice, da bi se na taj način stvorili uslovi za izricanje blaže sankcije.[9]

Početak primjene novog procesnog zakonodavstva pratila su i brojna pitanja i dileme upravo vezano za institut pregovaranja o krivici. O tome koliko će efikasan i uspješan biti najbolje će pokazati vrijeme i njegova primjena u praksi. Evidentno je da su u njegovoj izradi značajan uticaj imali strani pravni eksperti, a ono što se može nakon njegovog „čitanja" zaključiti jeste to da se prilikom izrade snažno težilo postizanju praktičnosti, efikasnosti, procesnoj ekonomiji, profesionalnosti i brzini odvijanja krivičnog postupka — jednom riječju upotrebljivosti, a mnogo manje zadovoljavanju prevaziđenih teoretskih formi i šablona.[10]

1. NORMATIVNI OKVIR SPORAZUMA O PRIZNANJU KRIVICE

Iako je sporazum o priznanju krivice uveden u domaće zakonodavstvo tokom reforme krivičnog zakonodavstva 2003. godine, može se smatrati da se radi o relativno novom institutu u našem procesnom zakonodavstvu, nepoznat našoj dotadašnjoj pravnoj regulativi. U međuvremenu je, nakon uočenih nedostataka u tužilačkoj i sudskoj praksi, došlo je do njegove izmjene, u cilju još aktivnije zaštite svih strana u postupku. Tako se novim propisima šire sudske ovlasti kada je u pitanju provjeravanje sporazuma od strane sudije, odnosno vijeća, u vezi s razmatranjem o tome da li je dogovorena krivična sankcija u skladu s krivičnim zakonom. Ovom izmjenom nastojala se izbjeći neujednačena sudska praksa o pitanju može li sud odbaciti sporazum o priznanju krivice ako smatra da predložena krivična sankcija nije u skladu sa krivičnim zakonom. Također, jedna od promjena uključuje odredbu koja poboljšava položaj oštećenog, pružajući mu mogućnost da se izjasni o imovinskopravnom zahtjevu pred tužilaštvom, te tako ostvari svoje zajamčeno pravo.[11]

Institut pregovaranja o krivici, skoro na identičan način, regulisan je u sva četiri zakona o krivičnom u BiH. Međutim, važno je napomenuti da se jedina razlika odnosi na oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, koji nije predviđen kao uslov za primjenu sporazuma prema ZKP RS, u odnosu na druge zakone na teritoriji BiH. Tako da, ako izuzmemo navedenu razliku, ostala rješenja su skoro istovjetna. S tim u vezi, možemo reći, da je proces pregovaranja o krivici, regulisan jednom odredbom u kojoj su normirani uslovi koji se moraju ispuniti da bi došlo do sporazuma, uslovi koji se moraju ispuniti da bi priznanje bilo valjano, te druge formalnosti koje se tiču ovog instituta.[12]

9 Grubač, M, Novo krivično procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, vol. 77, br. 11, Novi Sad, 2005, str. 539-540.

10 Stojković, V., Složenost krivičnoprocesnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine i njenih entiteta, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, vol. 79, br. 11-12, Novi Sad, 2007, str. 415.

11 Sijerčić-Čolić, H., Pleh, V. i Gotovuša, E., Pregovaranje o krivnji u kaznenom pravosuđu i zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, *Policija i sigurnost*, godina 30, br. 1, Zagreb, 2021, str. 47.

12 Odredbe o pregovaranju o krivici sadržane su u članovima 231. ZKP BiH, 246. ZKP FBiH, 231. ZKP BD BiH i 246. ZKP RS.

Kako bi se prihvaćeno rješenje moglo podvrgnuti argumentovanom kritičkom osvrtu i kako bismo ustanovili što je dobroga ili pak lošeg uneseno u naš pravosudni sistem, najveći dio rada posvećen je detaljnoj komparativnoj analizi sporazuma o priznanju krivice u četiri relevantna uporedna zakonodavstva (Crna Gora, Republika Srbija, Republika Hrvatska i Republika Slovenija), odnosno detaljno su analizirane zakonske odredbe u vezi sa sporazumom o priznanju krivice u Zakoniku o krivičnom postupku Crne Gore[13] (u daljem tekstu: ZKP CG), Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije[14] (u daljem tekstu: ZKP Srbije), Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske[15] (u daljem tekstu: ZKP RH) i Zakonu o kazenskem postopku Republike Slovenije[16] (u daljem tekstu: ZKP Slovenije). Ova zakonodavstva su izabrana iz jednostavnog razloga jer je riječ o državama sa njima dijelimo zajedničku pravnu tradiciju i koje su posljednjih godina aktuelizirale, inovirale i adaptirale institut pregovaranja o krivici. Pri tome ne treba zaboraviti da je BiH prva od ovih država preuzela koncept tužilačke istrage i prihvatila nove konsenzualne oblike krivičnog postupka, između ostalog, i pregovaranje o krivici.

1.1. Ko inicira postupak pregovaranja?

Pregovaranje o krivici odvija se između osumnjičenog, odnosno optuženog i njegovog branioca, s jedne strane, i tužioca, s druge strane. Zakon ne propisuje uslove pod kojima se odvija pregovaranje o krivici, tako da se može reći da je strankama, odnosno tužiocu, osumnjičenom, odnosno optuženom i njegovom braniocu ostavljena potpuna sloboda prilikom pregovaranja o uslovima priznanja krivice.[17] Sud nema nikakva prava u pogledu inicijative, niti u pogledu procesa pregovaranja i zaključivanja sporazuma o priznanju krivice.

Valja primjetiti da član 231. stav 1. ZKP BiH o pregovaranju o priznanju krivice sadrži jezičku formulaciju "*Osumnjičeni, odnosno optuženi i njegov branilac mogu (...) pregovarati s tužiocem*" što se može tumačiti da postupka pregovaranja mora da bude iniciran od strane osumnjičenog, odnosno optuženog i njegovog branioca.

Komparativna analiza pokazuje da postoje različite jezičke formulacije u vezi sa pravom stranaka da disponiraju predmetom krivičnog postupka i iniciraju

13 Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - Odluka US CG, 2/2015 - Odluka US CG, 35/2015 (čl. 88-91. nisu u prečišćenom tekstu), 58/2015 - drugi zakon, 28/2018 - Odluka US CG, 116/2020 - Odluka US CG i 145/2021. Vidi: Rješenje US CG - 87/2023).

14 Zakonik o krivičnom postupku („Službeni glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

15 Zakon o kaznenom postupku („Narodne novine" br. 152/08, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25).

16 Zakon o kazenskem postopku ("Uradni list RS", št.176/21 - uradno prečiščeno besedilo, 96/22-odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US in 53/24).

17 Bajić, M., Bužanin, O., Vranješ, N., Zgonjanin-Aničić, M., Milovanović, D., Sijerčić-Čolić, H., Helić, V., Kosović, J., Miletić, A., *Modul Krivična oblast – Skraćeni kazneni postupci*, Sarajevo, 2006, str. 36.

postupak pregovaranja o krivici. Tako u ZKP CG „*osumnjičenom, okrivljenom i braniocu može se dati predlog za zaključenje sporazuma o priznanju krivice, odnosno osumnjičeni, okrivljeni i branilac mogu državnom tužiocu predložiti zaključenje takvog sporazuma*" (čl. 300. st. 1.); u ZKP Srbije "*sporazum o priznanju krivičnog dela javni tužilac i okrivljeni mogu zaključiti..*" (čl. 313. st. 1.); u ZKP Slovenije „*okrivljenik, branitelj i državni odvjetnik mogu predložiti protivnoj stranci sklapanje sporazuma o priznanju krivnje okrivljenika za počinjeno kazneno djelo*" (čl. 450a.). Po našem mišljenju, najbolju i najjednostavniju formulaciju nalazimo u ZKP RH gdje je navedeno da „*stranke mogu pregovarati*" (čl. 360. st. 1.). Dodatni kvalitet rješenja prihvaćenog u ZKP RH nalazimo u odredbama koje govore o pravima i dužnostima stranaka u okviru krivičnog postupka, gdje je, između ostalog, propisano da tužilac ima pravo „*sporazumijevanja s okrivljenikom o priznanju krivnje i kazni i drugim mjerama*" (čl. 38. st. 2. tač. 7.), odnosno pravu okrivljenog da se „*sporazumijeva o kazni i drugim mjerama*" (čl. 64. st. 1. tač. 11.). Ovakvo rješenje na nedvosmislen način određuje da pravo pregovaranja o krivici pripada isključivo strankama i odvija se na ravnopravnoj osnovi.

1.2. Kada se može odvijati postupak pregovaranja?

Osumnjičeni, odnosno optuženi i njegov branilac mogu do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa pred apelacionim vijećem pregovarati sa tužiocem o uslovima priznavanja krivice za djelo za koje se osumnjičeni, odnosno optuženi tereti (čl. 231. st. 1. ZKP BiH).[18] Dakle, domaći zakonodavac dozvoljava da se postupak pregovaranja o krivici može odvijati u toku cijelog krivičnog postupka, kako u istrazi, postupku optuživanja, glavnom pretresu, pa čak do okončanja pretresa pred apelacionim vijećem. Ovakvo rješenje ne promoviše u potpunosti ostvarenje načela ekonomičnosti i efikasnosti kao glavnih ciljeva pregovaranja o krivici. Od važnosti je istaći da ubrzanju krivičnog postupka, a samim tim i njegovoj efikasnosti, doprinose pregovori o krivici koji se obavljaju u ranim fazama postupka.[19] Istraživanja o primjeni sporazuma o priznanju krivice u BiH pokazuju da se sporazumi dominantno zaključuju u postupku optuživanja (nakon podizanja i potvrđivanja optužnice).[20] Mogućnost sklapanja sporazuma u ranijim fazama krivičnog postupka doprinosti njegovoj ekonomičnosti i efikasnosti, a kada započne glavni pretres, a posebno nakon što se provede kontradiktoran dokazni postupak, sporazum stranaka, iako moguć, u potpunosti ili djelimično gubi svrhu.

Komparativna analiza pokazuje da je intencija zakonodavca da se proces pregovaranja o krivici završi u ranim fazama krivičnog postupka. Tako ZKP CG

18 Čl. 246. st. 1. ZKP FBiH, čl. 231. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 1. ZKP RS.

19 Sijerčić-Čolić, H., *op. cit.*, str. 81.

20 Pajić, D., Maslo Čerkič, Š., Hajdarović, S., Historijski, normativni i praktični aspekti sporazuma o priznanju krivice, *Revija za pravo i ekonomiju*, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru, godina XVIII, br. 1, Mostar, 2018, str. 43.

propisuje „*sporazum o priznanju krivice se može podnijeti najkasnije na prvom ročištu za održavanje glavnog pretresa pred prvostepenim sudom*“ (čl. 300. st. 3.); ZKP Srbije „*od donošenja naredbe o sprovođenju istrage pa do završetka glavnog pretresa*“ (čl. 313. st. 1.), ZKP Slovenije predviđa mogućnost početka sporazumjevanja na inicijativu tužioca i prije zvaničnog početka krivičnog postupka (pretkrivični postupak), a najkasnije do početka glavne rasprave (čl. 450a. st. 4.); a ZKP RH najkasnije do potvrđivanja optužnice od strane optužnog vijeća (čl. 361).

Postojeće zakonsko rješenje ne treba mjenjati jer pregovaranje o krivici u tim kasnijim fazama postupka pred apelacionim, odnosno žalbenim sudom predstavlja izuzetak a ne pravilo. Benefit od zadržavanja postojećeg rješenja vidimo u izbjegavanju daljih troškova postupka, ostvarivanju prava na naknadu štete oštećenih, što bi bilo neizvjesno u slučaju nastavka žalbenog postupka i rizika od donošenja oslobađajuće presude. Ono o čemu bi svakako sudovi i tužioci trebali voditi računa kod sporazuma do kojih dođe u kasnijoj fazi postupka je da se zaključivanje sporazuma ne treba odraziti bitnije na visinu kazne koja bi se izrekla u redovnom postupku, odnosno da se pravi razlika u visini izrečenih kazni u ranijoj fazi postupka u odnosu na visinu kazni izrečenih po sporazumu u postupku pred žalbenim vijećem.[21]

1.3. Za koja krivična djela se može pregovarati?

Zakonodavac ne postavlja nikakva ograničenja u pogledu težine krivičnog djela ili zaprijećene kazne. Dakle, pregovaranje o krivici otvoreno je za sva, pa i najteža krivična djela. Pojedini autori smatraju da mogućnost zaključenja sporazuma o priznanju krivice za sva krivična djela predstavlja neopravdano širenje dometa ovog instituta za koja se ne mogu pronaći kriminalnopolitički razlozi koji to opravdavaju.[22] U prilog kritici mogućnosti sporazumjevanja za najteža krivična djela navode se razlozi da se ovim daje preveliko ovlaštenje tužiocu da u najtežim krivičnim djelima on određuje kaznu što može dovesti do zloupotreba, nude se privilegije optuženom i na taj način nejednako tretiraju građani pred zakonom, važnost pravičnog i transparentnog suđenja za teška krivična djela sa aspekta položaja optuženog i prava koja uživa u okviru krivičnog postupka, ne poštuju se interesi žrtve krivičnog djela i javnosti.[23] S druge strane, kao argumenti u prilog sporazumjevanju i za najteža krivična djela, kao što

21 Sarajlija, S., *Pregovaranje o krivici u krivičnoprocesnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2026, str. 203-204.

22 Vidi: Bejatović, S., Krivičnoprocesni instrumenti adekvatnosti kaznene politike, *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012, str. 36; Škulić, M., Glavni pretres u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, Beograd, 2012, str. 111; Brkić, S., *Krivično procesno pravo – II*, Novi Sad, 2013, str. 251.

23 Zagorac Tratnik, A., Kritičen pogled na pogajanja o priznanju krivde, *Pravnik*, vol. 67, br. 7-8, Udruženje pravnika Slovenije, Ljubljana, 2013, str. 21-26.

su ratni zločini, navodi se ubrzanje rješavanja najsloženijih predmeta.[24] Osim toga sud je taj koji vrši kontrolu sporazuma, uključujući i kaznu koja je njime predviđena, tako da postoji brana eventualnoj nezakonitoj primjeni u praksi. Suština je u uspostavljanju povjerenja u institucije, njihovoj efikasnoj kontroli i odgovornosti, a ne u ograničavanju pregovaranja.[25]

Osvrt na komparativa rješenja u Evropi omogućuje zaključak da kontinentalni pravni sistemi uglavnom ne previđaju mogućnost konsenzualnih postupaka za teška ili naročito teška krivična djela.[26] Tako i ZKP CG dozvoljava sporazumjevanja o krivici za „*sva krivična djela za koja se goni po službenoj dužnosti, osim krivičnih djela terorizma i ratnih zločina*" (čl. 300. st. 1.). Prema ZKP RH „*ako se radi o kaznenim djelima protiv života i tijela i protiv spolne slobode za koja je propisana kazna zatvora teža od pet godina, državni odvjetnik mora pribaviti saglasnost žrtve za sporazumijevanje...*" (čl. 360. st. 6.).

Cijeneći da li zadržati postojeća rješenja ili uvesti eventualna ograničenja u vezi sa krivičnim djelima o kojima se može pregovarati, smatramo da postojeće zakonsko rješenje prema kojem se za svako krivično djelo može pregovarati o krivici - predstavlja adekvatno rješenje i predstavlja snažan doprinos osnaživanju uloge stranaka kao subjekata postupka pregovaranja. Kroz korektivnu ulogu suda i procesne garancije koje podrazumjevaju i aktivnije uključivanje oštećenih u postupak pregovaranja može se obezbijediti svrha da postupak bude pravičan u cjelini. Ovome u prilog ide i to što i međunarodno krivično pravo i međunarodni sudovi koji sude za najteže oblike krivičnih djela prepoznaju ovaj institut u svojim postupcima.[27] Naravno, potrebno je pojačati kontrolu sporazuma o krivici za teška krivična djela vodeći računa o stavu oštećenog, obrazloženoj sudskoj odluci, zabrani drastičnog ublažavanja kazne i generalnoj prevenciji, dok za krivična djela najtežih oblika ubistava, genocida, ratnih zločina, terorizma sa posljedicama smrti gdje su dominantni javni interes i ispunjenje međunarodnih obaveza treba kroz transparentnost procesa pregovaranja i razmatranja sporazuma omogućiti i jači demokratski nadzor nad čitavim procesom.[28]

---

24 „Nedvojbeno je da primjena sporazuma o priznanju krivnje može doprinijeti bržem i efikasnijem okončanju svih preostalih predmeta ratnih zločina, što mora biti svojevrsni imperativ domaćem pravosuđu, s obzirom da je proteklo više od dvije decenije od vremena učinjenja spomenutih zločina, te da usljed protoka vremena mnogi osumnjičeni, svjedoci ili žrtve postaju nedostupni pravosuđu, neki od njih umiru, nestaju tragovi i dokazi zločina, a žrtve i opća javnost i dal je isčekuju sudsku odluku i pravdu". Prema: Gurda, V., Sporazum o priznanju krivnje za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: između pokajanja i konsensualne pravde, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, godina VI, br. 1-2, Tuzla, 2020, str. 53-54.

25 Ikanović, V., Pregovaranje o krivici nakon desetogodišnje primjene u Bosni i Hercegovini, u: „*Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima (regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)*, OEBS, Beograd, 2013, str. 182.

26 Detaljnije: Ivičević Karas, E., Puljić, D., Presuda na temelju sporazuma stranaka u hrvatskom kaznenom procesnom pravu i praksi Županijskog suda u Zagrebu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. XX, br. 2/2013, Zagreb, 2013, str. 842-843.

27 Više: Pajčić, M., Bonačić, M., Sporazumi o priznanju krivnje u postupcima pred međunarodnim kaznenim sudovima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 71, br. 2, Zagreb, 2021, str. 255-283.

28 Sarajlija, S., *op. cit*., str. 203.

1.4. Šta je predmet pregovaranja?

Predmet pregovaranja jesu uslovi priznavanja krivice za djelo za koje se osumnjičeni, odnosno optuženi tereti. Dakle, pregovara se o vrsti i visini krivičnopravne sankcije koja bi se osumnjičenom, odnosno optuženom izrekla za djelo za koje se tereti.[29] Predmet pregovaranja ne može biti odustanak tužioca od krivičnog gonjenja za neka krivična djela za koja se osumnjičeni, odnosno optuženi tereti, niti tužilac može ponuditi blažu pravnu kvalifikaciju djela.

Sva komparativna zakonodavstva zabranjuju mogućnost pregovaranja o pravnoj kvalifikaciji krivičnog djela. Tako ZKP Slovenije izričito zabranjuje da „*predmet sporazuma o priznanju krivnje bude zakonska definicija krivičnog djela, mjere sigurnosti, kada su obvezne, i oduzimanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom, osim načina oduzimanja*" (čl. 450b. st. 2.). S druge strane komparativna analiza pokazuje da sva ova zakonodavstva poznaju mogućnost uslovnog ili bezuslovnom odustajanja od krivičnog gonjenja za lakša krivična djela. Rezultat je to široko prihvaćenog i zakonski normiranog načela oportuniteta prema punoljetnim osobama. Tako ZKP CG predviđa da se „*okrivljeni sporazumom o priznanju krivice može obavezati na ispunjenje obaveza iz člana 272 stav 1 ovog zakonika (odlaganje krivičnog gonjenja) pod uslovom da je, s obzirom na prirodu obaveza, moguće da ih okrivljeni do podnošenja sporazuma o priznanju krivice sudu ispuni, odnosno započne sa ispunjavanjem obaveza*" (čl. 301. st. 3.); ZKP Srbije predviđa da „*sporazum o priznanju krivičnog dela može sadržati i izjavu javnog tužioca o odustajanju od krivičnog gonjenja za krivična djela koja nisu obuhvaćena sporazumom o priznanju krivičnog dela*" (čl. 314. st. 2. tač. 1.); ZKP Slovenije dozvoljava da stranke mogu dogovoriti o „*odustanku državnog odvjetnika od kaznenog progona za kaznena djela okrivljenika koja nisu obuhvaćena priznanjem krivnje*" (čl. 450b. st.1. tač. 2.).

Kada je riječ o razmatranju mogućnosti da se zakonom propiše mogućnost uslovnog ili bezuslovnog odustajanja od krivičnog gonjenja za pojedina krivična djela kao dio sporazuma, smatramo da bi to obogatilo ovaj institut i proširilo kompentencije stranaka, ali bi takva mogućnost trebala biti vrlo ograničena i strogo normirana, samo za lakša ili eventualno srednje teška krivična djela. Time bi se fokus organa gonjenja vezao za najteža i društveno najopasnija krivična djela, olakšalo dokazivanje, potakla priznanja i ostvarile uštede troškova postupka. Obzirom da s druge strane postoje ozbiljni razlozi protiv takvog zakonskog rješenja koji se ogledaju u tome da bi oštećeni mogao ostati bez zaštite, opasnost od neujednačene prakse i narušavanja načela zakonitosti zbog selektivne primjene, njegovu primjenu bi trebali pratiti jasni zakonski uslovi i sudska kontrola u punom kapacitetu.

29 Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomeragić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., *Komentar zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2005, str. 622.

1.5. Da li je obavezno prisustvo branioca prilikom pregovaranja o krivici?

Možemo primijetiti da član 231. stav 1. ZKP BiH o pregovaranju o priznanju krivice sadrži jezičku formulaciju koja je po tumačenju jednog manjeg broja autora imala značenje da branilac mora biti prisutan u toku pregovaranja o krivici[30], odnosno "*osumnjičeni, odnosno optuženi i njegov branilac mogu pregovarati s tužiocem*…" (riječ "i" ovdje je naglašena). Međutim, prisustvo branioca u kontekstu pregovaranja o priznanju krivice cijeni se na isti način kao i u svim drugim postupcima, što znači da se odredbe članova 45. stav 5. i 46. ZKP BiH o imenovanju branioca trebaju primjenjivati.[31] Dok jezička formulacija odredbe člana 231. stav 1. ZKP BiH upućuje na to da je prisustvo branioca u postupku pregovaranja o priznanju krivice obavezno, odredbe koje regulišu pitanje imenovanja branioca ne pružaju osnove za takvo tumačenje.[32] Stoga zaključujemo, a i praksa to potvrđuje, da postojeće zakonsko rješenje u svim krivičnoprocesnim zakonima u BiH dopušta mogućnost zaključenja sporazuma između stranaka bez branioca.

U svim komparativnim zakonodavstvima predviđena je obavezna odbrana prilikom pregovaranja o krivici. Tako, ZKP CG u okviru odredbe o obaveznoj odbrani navodi da „*okrivljeni mora imati branioca od početka pregovaranja o uslovima priznanja krivice do donošenja odluke suda o žalbi na presudu*" (čl. 69. st. 7.); ZKP Srbije propisuje obaveznu odbranu „*od početka pregovora sa javnim tužiocem o zaključenju sporazuma iz člana 313. stav 1, člana 320. stav 1. i člana 327. stav 1. ovog zakonika, pa do donošenja odluke suda o sporazumu"* (čl. 74. tač. 8. i čl. 313. st. 2.); ZKP RH predviđa da okrivljeni mora imati branitelja „*tijekom pregovora o uvjetima priznavanja krivnje, sporazumijevanja o kazni i drugim mjerama i potpisivanja izjave za donošenje presude na temelju sporazuma* (čl. 66. st. 1. tač. 10. i čl. 360. st. 1.); ZKP Slovenije nalaže da će „*osumnjičeniku ili okrivljeniku koji nema branitelja, predsjednik suda, na prijedlog državnog odvjetnika, postaviti branitelja po službenoj dužnosti za postupak pregovaranja. U slučaju sklapanja sporazuma, imenovani branitelj obavljat će tu dužnost do pravomoćnog okončanja kaznenog postupka*" (čl. 450a. st. 2.). Dodatno, ZKP Slovenije dozvoljava da „*javni odvjetnik može pregovarati i samo s braniteljem ako se osumnjičenik ili okrivljenik s time složi*" (čl. 450a. st. 3.).

Kada je riječ o tome da li je potrebno propisati obligatornu odbranu u procesu pregovaranja o krivici, smatramo da je zbog dosljedne provedbe garancija koje pruža član 6. EKLJP, potrebno izmjenama krivičnoprocesnih zakona predvidjeti obligatornu odbranu u procesu pregovaranja o krivici. Praksa ESLJP ne traži formalno da odbrana bude uvijek obavezna ali kroz standarde utvrđuje da

30 Škulić, M., Buha, M., *Krivično procesno pravo – opšti dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2024, str. 104.

31 Sijerčić-Čolić, H., i ostali, *op. cit*., str. 622.

32 OSCE, Misija u BiH, *Sporazum o priznanju krivnje: primjena pred sudovima BiH i usklađenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava,* 2006, str. 12.

odsustvo branioca snažno dovodi u pitanje zakonitost sporazuma. Iz toga se izvodi zaključak da i u predmetima u kojim nije formalno obavezna odbrana, da je ona suštinski potrebna kod zaključivanja sporazuma o priznanju krivice radi pravičnosti i održivosti sporazuma i pouzdanog utvrđivanja valjanosti priznanja, gdje je branilac dodatna garancija sudu kod utvrđivanja ovih uslova obzirom da se osumnjičeni, odnosno optuženi odriče ozbiljnog prava – prava na suđenje.[33] O potrebi obavezne odbrane u postupku sklapanja sporazuma kao dijela zajedničkih minimalnih standarda evropskih modela stranačkih sporazuma govori i Izvještaj o sporazumima u krivičnom postupku, koji je pripremio Odbor za pravna pitanja i ljudska prava Parlamentarne skupštine Vijeća Europe.[34] Navedene su preporuke usvojene Rezolucijom Parlamentarne skupštine od 12. oktobra 2018.[35]

1.6. Sadržaj sporazuma o priznanju krivice?

Zakonodavac propisuje da se sporazum o priznanju krivice sačinjava u pisanoj formi ali ne precizira njegov sadržaj (čl. 231. st. 4. ZKP BiH).[36] Sudska praksa je vremenom razvila sadržaj sporazuma, koji se sastoji od sljedećih elemenata: ime i prezime tužioca, branioca kao i osnovne podatke o osumnjičenom, odnosno optuženom; datum kad je zaključen; mjesto gdje je zaključen; činjenični i pravni opis krivičnog djela ukoliko se sporazum o priznanju krivice zaključuje u fazi istrage, a ukoliko se sporazum o priznanju krivice zaključuje nakon što je potvrđena optužnica, naziv tužilaštva koje je podiglo optužnicu; broj i datum iste; priznanje optuženog da je počinio krivično djelo; sporazum o vrsti i visini kazne ili druge krivične sankcije; izjava osumnjičenog, odnosno optuženog kojom potvrđuje da je priznanje o krivici dao svjesno, dobrovoljno i sa razumjevanjem, nakon što je upoznat sa sadržajem optužnice, uključujući i posljedice vezane za imovinskopravni zahtjev, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i troškove krivičnog postupka; izjava osumnjičenog, odnosno optuženog kojom potvrđuje da razumije da se potpisivanjem sporazuma odriče prava na suđenje i da ne može uložiti žalbu na krivičnopravnu sankciju koju će mu sud izreći, kao i potpise stranaka i branioca. Dodatni sadržaj sporazuma o priznanju krivice može se odnositi na uslove za svjedočenje u drugim krivičnim predmetima ako je to razlog za zaključenje sporazuma.[37]

33 Više o standardima kontrole stranačkih sporazuma u praksi ESLJP u: Novokmet, A., Tripalo, D., Opseg sudske kontrole sporazuma stranaka, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 28, br. 2/2021, Zagreb, 2021, str. 214-216.

34 Deal-making in criminal proceedings: the need for minimum standards for trial waiver systems, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc 14371, September 2019, str. 11-14. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25041&lang=en

35 Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, br. 2245 (2018): Dogovaranje u krivičnom postupku: potreba za uvođenjem minimalnih standarda za sisteme odricanja od suđenja. https://vstv.pravosudje.ba/vstvfo/B/10001/article/81011

36 Čl. 246. st. 4. ZKP FBiH, čl. 231. st. 4. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 4. ZKP RS.

37 Iveljić, M., Iveljić, I., Sporazum o priznanju krivice kao konsenzualni način rješavanja krivičnih predmeta u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog*

Sva komparativna zakonodavstva predviđaju da sporazum o priznanju krivice mora biti sačinjen u pisanoj formi, odnosno preciziraju njegov obavezni sadržaj. Tako, ZKP CG propisuje da se sporazumom o priznanju krivice stranke usaglašavaju o: „ *1) visini kazne i drugim krivičnim sankcijama koje će okrivljenom biti izrečene u skladu sa odredbama Krivičnog zakonika; 2) troškovima krivičnog postupka i imovinskopravnom zahtjevu; 3) odricanju stranaka i branioca od prava na žalbu protiv odluke suda donesene na osnovu sporazuma o priznanju krivice kad je sud u potpunosti prihvatio sporazum"* (čl. 300. st. 1.); ZKP Srbije određuje da sporazum o priznanju krivičnog dela sadrži: „*1) opis krivičnog djela koje je predmet optužbe; 2) priznanje okrivljenog da je učinio krivično djelo iz tačke 1. ovog stava; 3) sporazum o vrsti, meri ili rasponu kazne ili druge krivične sankcije; 4) sporazum o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i o imovinskopravnom zahtevu, ukoliko je podnet; 5) izjavu o odricanju stranaka i branioca od prava na žalbu protiv odluke kojom je sud u potpunosti prihvatio sporazum, osim u slučaju iz člana 319. stav 3. ovog zakonika; 6) potpis stranaka i branioca*" (čl. 314. st. 1.); ZKP RH precizira da izjava o donošenju presude na osnovu sporazuma stranaka sadrži „ *1) opis kaznenog djela koje je predmetom optužbe, 2) izjavu okrivljenika o priznanju krivnje za to kazneno djelo, 3) sporazum o vrsti i mjeri kazne, sudskoj opomeni, uvjetnoj osudi, djelimičnoj uvjetnoj osudi, posebnim obvezama, zaštitnom nadzoru, oduzimanju predmeta te o troškovima postupka, 4) očitovanje okrivvljenika o podnesenom imovinskopravnom zahtjevu, 5) izjavu okrivljenika o prihvaćanju prijedloga državnog odvjetnika za izricanje sigurnosne mjere i oduzimanju imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom, 6) potpis stranaka i branitelja*" (čl. 360. st. 4.); ZKP Slovenije propisuje da se sporazumom stranke dogovaraju o: *„1) kazni ili sankciji upozorenja i načinu izvršenja kazne; 2) odustanku državnog odvjetnika od kaznenog progona za kaznena djela okrivljenika koja nisu obuhvaćena priznanjem krivnje; 3) troškovima kaznenog postupka; 4) obavljanju nekog drugog zadatka"* (čl. 450b. st. 1.).

Po pitanju sadržaja sporazuma o pregovaranju o krivici, smatramo potrebnim normiranje obaveznih elemenata sporazuma o priznanju krivice radi ujednačavanja prakse, pravne sigurnosti i zaštite prava osumnjičenih podržava argumente za propisivanje forme sporazuma. Obavezni dio sporazuma o priznanju krivice trebao bi biti sporazum o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i o imovinskopravnom zahtjevu, ukoliko je podnesen jer sporazum o priznanju krivice treba da konačno riješi predmetnu krivičnu stvar i da se izbjegnu novi postupci ili procesne faze postupka. Ukoliko se ta pitanja ne riješe sporazumom, gubi se svrha sporazuma o priznanju krivice i ne neki način se osumnjičeni, odnosno optuženi i oštećeni dovode u pravnu nesigurnost. Kad je riječ o imovinskopravnom zahtjevu oštećenog koji je podnesen u toku postupka, takav zahtjev tužilac ne može ignorisati ili prećutati

*skupa „Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u 21. vijeku***"**, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2023, str. 277.

tokom zaključenja sporazuma. U praksi se ovo pitanje rješava na jedan od ova dva načina, da se imovinskopravni zahtjev riješi sporazumom ili se u sporazumu izričito navede da se oštećeni upućuje na parnicu. Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom je obavezno po zakonu i sporazumom treba regulisati ovo pitanje jer osigurava transparentnost, jača zakonitost i sprečava kasnije sporove. Stoga smatramo da bi u sadržaj sporazuma trebalo uvrstiti i pitanja troškova krivičnog postupka, oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i imovinskopravni zahtjev uz mogućnost preciznog dogovora o modalitetima u praksi ili jasnu izjavu da se po tom pitanju ne postiže sporazum.[38]

1.7. Da li kazna u sporazumu treba biti određena okvirno ili fiksno?

Obavezna „klauzula" sporazuma o priznanju krivice je odredba o vrsti i visini kazne ili druge krivične sankcije. Postavlja se pitanje da li kaznu u sporazumu treba odrediti okvirno ili fiksno, odnosno da li tužilac ima mogućnost relativnog ili apsolutnog određivanja kazne? Postoje dva pravna mišljenja o ovom pitanju sa razlozima za ili protiv.[39] U prilog relativnom određivanju kazne u vidu određenog kaznenog raspona se navodi da je jedino sud kompetentan za odmeravanje kazne, te da se relativnim stranačkim određivanjem kazne omogućava sudu njena individualizacija, čime sudija zadržava svoju tradicionalnu ulogu kod odmeravanja i izricanja krivične sankcije. Na drugoj strani pristalice apsolutnog odmjeravanja kazne ukazuju da se u slučaju okvirnog određivanja kazne optuženi nalazi u neizvjesnosti koju kaznu će mu sud odmjeriti, pogotovo kad zna da neće moći uložiti žalbu na krivično pravnu sankciju koja će mu se izreći, i na taj način preispitati odluku prvostepenog suda u pogledu kazne. Iako se mora priznati da za oba mišljenja postoji argumentacija koja im ide u prilog, mišljenja smo da pristalice apsolutnog određivanja kazne imaju više argumenata na svojoj strani i da su bliži izvornoj koncepciji i razlozima uvođenja ovog instituta. Međutim, ugovaranje kazne u apsolutnom iznosu prebacuje prilično zahtjevan zadatak individualizacije kazne u ruke tužioca. Prilikom ugovaranja kazne tužilac mora voditi računa da kazna predviđena sporazumom bude zakonita, u okvirima propisanog zakonskog raspona, sa izuzetnom mogućnošću ublažavanja kazne ako za to postoje zakonski uslovi. Pored toga, mora voditi računa o svrsi kažnjavanja u smislu generalne i specijalne prevencije, što može biti dovedeno u pitanje u onim situacijama kada se predlažu previše blage ili neadekvatne sankcije. Konačno, prilikom zaključivanja sporazuma tužilac je taj koji treba da cijeni sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti kako bi opravdao i argumentovao svoj izbor kazne u konkretnom slučaju.[40] U vezi sa tim postavlja se i pitanje može li sudija

38 Sarajlija, S., *op. cit*., str. 204-205.

39 Više o ovim mišljenjima u: Bajić, M., *op. cit.*, str. 39-41.

40 Vidi: Bajović, V., Odmeravanje kazne i sporazum o priznanju krivičnog dela, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd, 2015, str. 179-194.

da odbije sporazum ako smatra da je predložena kazna zakonita ali neprimerena konkretnom slučaju.[41]

U komparativnim zakonodavstvima jedino ZKP Srbije predviđa sporazumjevanje o „*vrsti, mjeri ili rasponu kazne ili druge krivične sankcije"* (čl. 314. st. 1. tač. 3), odnosno mogućnost da se predloži kazna u određenom rasponu, dok ostala zakonodavstva propisuju sporazumjevanje o visini kazne i drugim krivičnim sankcijama u fiksnom, odnosno apsolutnom iznosu, odnosno konkretna i precizno određena. U vezi sa pitanjem da li sud može odbiti kaznu predviđenu sporazumom ako je ista zakonita ali neprimjerena u konkretnim okolnostima predmeta, interesantno rješenje nudi ZKP CG koji predviđa da „*sud prilikom provjeravanja sporazuma, provjerava da li je isti u skladu sa interesima pravičnosti, odnosno da li predviđena sankcija odgovara svrsi izricanja krivičnih sankcija*" (čl. 302. st. 8. tač. 5.).

U vezi sa prethodnom dilemom da li bi se sporazum o kazni trebao odnositi na fiksno određenu kaznu po vrsi i mjeri ili eventualno u određenom rasponu, stava smo da sporazum o kazni treba biti određen po vrsti i mjeri zbog osnovnog principa koji se zaključenjem sporazuma ostvaruje a to je svjesnost i informiranost osumnjičenog, odnosno optuženog, odricanje od prava na suđenje i da ne može uložiti žalbu na krivičnopravnu sankciju koja će mu se izreći, dok sporazum o kazni u određenom rasponu dovodi u pitanje dobrovoljnost priznanja, ne nudi izvjestan ishod te ostavlja ključnu odluku sudu. Sud je prilikom odlučivanja o zaključenom sporazumu o priznanju krivice dužan ispitati ne samo njegovu formalnu zakonitost, nego i njegovu materijalnu pravičnost, uključujući ocjenu da li dogovorena krivična sankcija ostvaruje svrhu krivičnih sankcija i štiti javni interes. Također, sud prilikom donošenja odluke po sporazumu primjenjuje i krivične zakone/zakonik, izriče presude u ime države ili entiteta, te mora voditi računa o odredbama o svrsi kažnjavanja i kad donosi presude na temelju sporazuma. Ovo iz razloga jer svrha krivičnih sankcija predstavlja kriterij koji sud ne može derogirati voljom stranaka.

1.8. Ko odlučuje o sporazumu?

Sporazum o priznanju krivice sačinjava se u pisanom obliku i uz optužnicu se dostavlja sudiji za prethodno saslušanje, sudiji, odnosno vijeću koji o njemu odlučuju u skladu sa svojom funkcionalnom nadležnošću. Nakon potvrđivanja optužnice, sudija za prethodno saslušanje razmatra sporazum o priznanju krivice i izriče krivičnopravnu sankciju predviđenu sporazumom, sve do dostavljanja

41 Sud BiH nije prihvatio sporazum o priznanju krivice optuženog za ratne zločine protiv civilnog stanovništva u Derventi, jer je smatrao da je predložena kazna od šest godina neadekvatna. Obrazlažući odbacivanje sporazuma, predsjedavajući sudskog vijeća kazao je kako Sud BiH smatra predloženu kaznu neprimjerenom. „Ako uzmemo u obzir da su dvije osobe ubijene, a još dvije teško ranjene, smatramo da je šest godina zatvora preniska kazna", rekao je predsjedavajući, sugerišući Tužilaštvu i odbrani da pokušaju dogovoriti novi sporazum. https://detektor.ba/2016/02/01/sudu-malo-sest-godina-za-lipovca/

predmeta sudiji, odnosno vijeću radi zakazivanja glavnog pretresa. Nakon dostavljanja predmeta radi zakazivanja glavnog pretresa o sporazumu odlučuje sudija, odnosno vijeće.[42][43] Ovo je logično, jer bez optužnice koja je potvrđena ne može se govoriti o krivici optuženog, tako da je postojanje potvrđene optužnice preduslov za razmatranje sporazuma koji se može zaključiti i prije njenog podizanja. Za pojedine autore ovlaštenje sudije pojedinca da odlučuje o sporazumu i za krivična djela iz nadležnosti vijeća (zaprijećena kazna preko deset godina) diskutabilno je, a opravdanje da, pošto nema suđenja nije potrebno ni vijeće, ne djeluje uvjerljivo.[44]

Slična rješenja nalazimo i u komparativnim zakonodavstvima, odnosno o sporazumu odlučuje i donosi presudu funkcionalno nadležni sudija u zavisnosti od stadija krivičnog postupka. Prema ZKP CG „*kad je sporazum o priznanju krivice podnesen prije podizanja optužnice, o njemu odlučuje predsjednik vijeća iz člana 24 stav 7 ovog zakonika, kada je sporazum o priznanju krivice podnesen nakon podizanja optužnice, odnosno podnošenja optužnog predloga ili privatne tužbe, o njemu odlučuje predsjednik vijeća*“ (čl. 302. st. 2-3.), ZKP Srbije predviđa da „*o sporazumu o priznanju krivičnog djela odlučuje sudija za prethodni postupak, a ako je sporazum podnesen sudu nakon potvrđivanja optužnice - predsjednik vijeća"* (čl. 315. st. 1.), ZKP RH predviđa da „*optužno vijeće odlučuje o prihvatanju izjave za donošenje presude na temelju sporazuma stranaka, te izriće presudu*“ (čl. 361. st. 2.), te ZKP Slovenije

1.9. Šta sud provjerava u sporazumu?

Krivičnoprocesni zakoni u BiH taksativno propisuju da sud prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivice kumulativno provjerava: a) da li je do sporazuma došlo dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem, kao i nakon upoznavanja o mogućim posljedicama, uključujući i posljedice vezane za imovinskopravni zahtjev i troškove krivičnog postupka; b) da li postoji dovoljno dokaza o krivici optuženog; c) da li optuženi razumije da se sporazumom odriče prava na suđenje i da ne može uložiti žalbu na krivičnopravnu sankciju koja će mu se izreći; d) da li je predložena krivičnopravna sankcija u skladu sa st. 3. tog člana; i e) da li je oštećenom pružena mogućnost da se pred tužiocem izjasni o imovinskopravnom zahtjevu.[45] Ranije su uslovi za prihvatanje sporazuma bili

42 Čl. 231. st. 4. ZKP BiH, čl. 246. st. 4. ZKP FBiH, čl. 231. st. 4. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 4. ZKP RS.

43 „Ako je sporazum o priznanju krivice podnesen na glavnom pretresu pred prvostepenim sudom, gdje se sudeće vijeće razmatrajući sporazum neposredno upoznalo s priznanjem i uslovima priznanja krivice optuženog, a potom taj sporazum odbacilo onda nije moglo nastaviti suđenje, već se moralo izuzeti, jer se u tom slučaju radi o okolnosti koja izaziva razumnu sumnju u jnepristrasnost sudije odnosno vijeća.“ U ovoj odluci Vrhovni sud FBiH konstatuje da „s obzirom na to da nije postupljeno u smislu naprijed navedenog prvostepeni sud je počinio bitnu povredu odredaba procesnog zakona iz čl. 312. st. 1. tač. b) ZKP FBiH, zbog koje je presuda ukinuta.“ (Rješenje Vrhovnog suda FBiH br. 04 0 K 000479 Kž od 9.3.2011. godine).

44 Ikanović, V., *op. cit.*, str. 182.

45 Čl. 231. st. 6. ZKP BiH, čl. 246. st. 6. ZKP FBiH, čl. 231. st. 6. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 6. ZKP RS.

„identični" onima koji se traže za prihvatanje izjave o priznanju krivice.[46] Danas su oni kod sporazuma nešto šire postavljeni.

Ono što izaziva dilemu jeste termin „dovoljno dokaza o krivici" kao stepenu vjerovatnoće. O ovom pitanju su se u našoj teoriji iskristalisala dva shvatanja. Prema prvom shvatanju, standard „dovoljno dokaza o krivici" predstavlja veći stepen vjerovatnoće od „osnovane sumnje"[47], dok prema drugom shvatanju „dovoljno dokaza o krivici" je isti standard kao i onaj potreban za potvrđivanja optužnice, dakle osnovana sumnja.[48] Priklonit ćemo se prvom shvatanju jer smatramo da se osuđujuća presuda ne smije temeljiti na sumnji, makar ona bila i osnovana. Dakle, prilikom provjeravanja da li postoji dovoljno dokaza o krivici optuženog mora postojati izvjesnost suda, odnosno puno ubjeđenje (izvan svake razumne sumnje) da je optuženi počinio krivično djelo i da je kriv.[49] Takav standard se traži kod svake osuđujuće presude, bez obzira da li je ona rezultat priznanja optuženog ili provedenog sudskog postupka.

U svim krivičnoprocesnim sistemima sporazum podliježe ocjeni suda i mora biti prihvaćen da bi se na osnovu njega donijela osuđujuća presuda. Utvrđivanje postojanja uslova za prihvatanje sporazuma zahtijeva od suda temeljit pristup u analizi činjeničnog supstrata koji je tužilac predočio sudu u optužnici i dokaznog materijala koji je prikupio u istrazi. Tako, prema ZKP Crne Gore sud provjerava „*da li je priznanje u skladu sa dokazima sadržanim u spisima predmeta i da li je isključena mogućnost priznanja okrivljenog u zabludi*" (čl. 302. st. 8. tač. 1.); ZKP Srbije predviđa da sud provjerava „*da li postoje i drugi dokazi koji nisu u suprotnosti sa priznanjem okrivljenog da je učinio krivično djelo*" (čl. 317. st. 1. tač. 3), dok prema ZKP Hrvatske i ZKP Slovenije da bi sud prihvatio izjavu o sporazumu stranaka, odnosno sporazum o priznanju krivice potrebno je da je optužnice potvrđena.

1.10. Kakva je pozicija oštećenog u procesu pregovaranja?

Pozicija oštećenog u postupku zaključenja sporazuma o priznanju krivice u BiH je krajnje marginalizirana. Mjesto i uloga oštećenog su ovdje sporedni, jer će ga sud samo obavijestiti o rezultatima pregovaranja o krivici (čl. 231. st. 9. ZKP

46 Sijerčić-Čolić, H., Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* br. 1/2003, Zagreb, 2003, str. 201.

47 Perić, B., Sporazum o krivnji – zakonska obilježja i pravne nedoumice, *Primjena zakona o krivičnom postupku*, Banja Vrućica, 2004, str. 2.

48 Više: Janković, R., Dovoljno dokaza o krivici kao uslov za prihvatanje sporazuma o priznanju krivice, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, godina VII, br. 7, Banja Luka, 2017, str. 216-235.

49 Sud BiH nije prihvatio sporazum o priznanju krivice koji je optuženi postigao s Tužilaštvom BiH po optužnici koja ga tereti da je planirao pridružiti se oružanim sukobima u Siriji. U obrazloženju svoje odluke sud je naglasio da ne može prihvatiti sporazum zbog interesa optuženog i pravde jer dokazi ukazuju na to da je optuženi dobrovoljno odustao od odlaska u Siriju, zbog čega bi mogli doći do oslobađajuće presude.
https://ba.voanews.com/a/4267609.html

BiH)[50], a prilikom prihvatanja sporazuma sud provjerava da li je on zaključen nakon upoznavanja optuženog s mogućim posljedicama, uključujući i posljedice u vezi s imovinskopravnim zahtjevom i troškovima krivičnog postupka, te da li je li je oštećenom pružena mogućnost da se pred tužiocem izjasni o imovinskopravnom zahtjevu.[51] Tužilac nema obavezu da oštećenog obavijesti o pregovorima uslova zaključenja sporazuma o priznanju krivice niti da traži izjašnjenje oštećenog.[52] Također, oštećeni nema mogućnost ulaganja žalbe na sankciju koja je izrečena u presudi donesenoj na osnovu sporazuma.

Iz komparativne perspektive, može se primijetiti da oštećeni imaju prilično različite pravne položaja u različitim pravnim sustavima. Tako ZKP CG predviđa "*pozivanje oštećenog i njegovog punomočenika na ročište o odlučivanju o sporazumu o priznanju krivice*" (čl. 302. st. 5.), sud prilikom odlučivanja o sporazumu o priznanju krivice provjerava, između ostalog, "*da li su sporazumom povrijeđena prava oštećenog*" (čl. 302. st. 8. tač. 4.), a "*protiv rješenja kojim se sporazum o priznanju krivice usvaja oštećeni ima pravo izjaviti žalbu*" (čl. 302. st. 10.). Pored toga, obavezni predmet sporazuma o priznanju krivice jeste i "*usaglašavanje stranaka u vezi sa troškovima krivičnog postupka i imovinskopravnom zahtjevu oštećenog*" (čl. 301. st. 1.). ZKP Srbije propisuje kao obavezni dio sporazuma i "*sporazum o imovinskopravnom zahtjevu ukoliko je podnesen*" (čl. 314. st. 1. tač. 4.), prema ZKP RH „*ako se radi o kaznenim djelima protiv života i tijela i protiv spolne slobode za koja je propisana kazna zatvora teža od pet godina, državni odvjetnik mora pribaviti saglasnost žrtve za sporazumijevanje...*" (čl. 360. st. 6.), dok ZKP Slovenije zahtjeva pismenu saglasnost oštećenog u slučaju odustajanja tužioca od krivičnog gonjenja za pojedina krivična djela koja nisu obuhvaćena sporazumom (450c. st. 3.).

Pozicija oštećenog bi se značajno poboljšala kada bi se zaključenje sporazuma uvjetovalo nadoknadom štete oštećenom od strane optuženog. Također potrebno je propisati obavezu suda da na ročište za razmatranje sporazuma pozivaju oštećene, čije prisustvo ne bi bilo obavezno. U slučaju da se oštećeni odazovu pozivu suda na ročište za razmatranje sporazuma, sud bi bio u obavezi da se upozna sa stavom oštećenog o sporazumu prije donošenja odluke o (ne) prihvatanju sporazuma i izjavu oštećenog unese u zapisnik. Ovakvo rješenje bi bilo izbalansirano i u skladu sa evropskim standardima, jer su standardi ESLJP fokusirani na prava optuženog, pravičnost postupka i sudsku kontrolu sporazuma, dok oštećeni nema

50 Čl. 246. st. 9. ZKP FBiH, čl. 231. st. 9. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 9. ZKP RS.

51 „Odredba čl. 246. st. 2. tač. e) ZKP FBiH podrazumjeva obavezu suda da, prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivice, provjeri da li je oštećenom pružena mogućnost da se pred tužiocem izjasni o imovinskopravnom zahtjevu, a kako iz zapisnika o saslušanju oštećene proizilazi da je oštećenoj data takva mogućnost i da je ona tada izjavila da će ona imovinskopravni zahtjev ostvarivati nakon okončanja postupka koji je bio u toku, nije postojala nikakva dodatna obaveza suda da prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivice ponovo da priliku oštećenoj koja se već izjasnila o imovinskopravnom zahtjevu da se o tom zahtjevu još jednom izjasni i da ga odredi". (Presuda Vrhovnog suda FBiH br. 03 0 K 006352 Kž 2 od 7.6.2011. godine).

52 Osmić, S., Položaj oštećenog u krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini, *Pravo i pravda, Časopis za pravnu teoriju i praksu*, godina XX, br. 1, 2022, str. 238.

pravo „veta“ na sporazum, a na ovaj način bi bila zaštićena prava oštećenog i javni interes. Smatramo da bi izmjena krivičnoprocesnog zakona trebala biti u pravcu da se zakonom propiše obaveza tužioca da minimalno kod krivičnih djela protiv života i tijela gdje postoji konkretno oštećeno lice, krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, nasilja u porodici i imovinskih krivičnih djela ukoliko je postavljen imovinskopravni zahtjev, tokom postupka pregovaranja, obavijesti oštećenog o usaglašenoj krivičnopravnoj sankciji između stranaka i postignutom dogovoru u vezi imovinskopravnog zahtjeva. U slučaju podnošenja prigovora oštećenih na elemenete sporazuma koji su predmet pregovaranja, o prigovoru bi odlučivao glavni tužilac, koji svakako shodno internim pravilnicima o radu tužilaštava daje konačnu saglasnost na sporazum o priznanju krivice.[53]

1.11. Koje odluke sud može donijeti?

Sudija za prethodno saslušanje, sudija odnosno vijeće sporazum mogu prihvatiti ili odbaciti. Ako sud prihvati sporazum o priznanju krivice, izjava optuženog unijet će se u zapisnik i nastaviti s pretresom za izricanje krivičnopravne sankcije predviđene sporazumom. Ako sud odbaci sporazum o priznanju krivice, to će saopštiti strankama i braniocu i konstatirati u zapisnik. Istovremeno će se odrediti datum održavanja glavnog pretresa, koji će biti zakazan u roku od 30 dana. Priznanje iz ovog sporazuma ne može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku (čl. 231. st. 7-8. ZKP BiH).[54] Protiv odluke suda da odbaci sporazum o priznanju krivice stranke nemaju pravo žalbe.

Uvidom u komparativna zakonodavstva možemo primjetiti da postoje različita rješenja u vezi sa mogućnosti ulaganja žalbe na odluku suda u vezi sa prihvatanjem ili odbijanjem sporazuma o priznanju krivice. Tako ZKP CG predviđa da se sporazum može usvojiti, odbaciti ili odbiti od strane suda. „*Protiv rješenja kojim se sporazum o priznanju krivice usvaja žalbu može izjaviti oštećeni, a protiv rješenja kojim se sporazum odbija državni tužilac i okrivljeni*“ (čl. 302. st. 10.), ZKP Srbije propisuje da „*protiv rješenja kojim se sporazum o priznanju krivičnog djela odbacuje (član 316.) ili odbija (član 318.), žalba nije dozvoljena*“ (čl. 319. st. 2.), ZKP RH precizira da „*vijeće rješenjem protiv kojeg žalba nije dozvoljena, odbija izjavu za donošenje presude na temelju sporazuma stranaka*“ (čl. 361. st. 3.), a ZKP Slovenije određuje da „*protiv rješenja kojim sud odbacuje sporazum o priznanju krivice žalba nije dozvoljena*“ (čl. 450č. st. 3-4.).

Analizirajući ovako koncipiranu odredbu, smatramo da bi istu trebalo izmijeniti na način da se normira da sudija donosi rješenje kojim odbacuje sporazum o priznanju krivnje, te da se strankama dostavlja i pismeni otpravak rješenja, a sve s ciljem kako bi se strankama omogućilo da eventualnom žalbom podvgrnu preispitivanju navedenu odluku, tim prije jer se radi o veoma važnoj sudskoj odluci, kojom se na direktan način utiče na tok krivičnog postupka.

53 Sarajlija, S., *op. cit*., str. 202-203.

54 Čl. 246. st. 7-8. ZKP FBiH, čl. 231. st. 7-8. ZKP BD BiH i čl. 246. st. 7-8. ZKP RS.

1.12. Da li stranke mogu odustati od sporazuma?

Jedno od pitanja koje nije regulisano u okviru domaćeg procesnog zakonodavstava jeste da li i pod kojim uvjetima moguće odustati od već sklopljenog sporazuma o priznanju krivice, ako ga sud još nije ispitao niti prihvatio. Sporazum o priznanju krivice po svojoj je prirodi sporazum (ugovor) sklopljen između osumnjičenog, odnosno optuženog i tužioca, koji je rezultat pregovora među njima, pod kojim uvjetima će osumnjičeni, odnosno optuženi priznati krivicu za krivično djelo koje mu se stavlja na teret.

U komparativnom pravu ZKP CG predviđa da će „*sud rješenjem odbaciti sporazum o priznanju krivice ako na ročište nije došao uredno pozvani okrivljeni*“ (čl. 302. st. 7.). Identično rješenje nudi i ZKP Srbije „*sud će rešenjem odbaciti sporazum o priznanju krivičnog dela ako na ročište nije došao okrivljeni koji je uredno pozvan, a koji nije opravdao izostanak*“ (čl. 316. st. 1. tač.2.). S obzirom da je riječ o stranačkom sporazumu, primjenom analogije i nedolazak tužioca bi za posljedicu imao odbacivanje sporazuma. S druge strane ZKP RH propisuje da „*stranke mogu odustati od od izjave za donošenje presude na temelju sporazuma stranaka do donošenja presude*“ (čl. 362. st. 1.).

Smatramo da sklopljeni sporazum (iako u svojoj biti znači način sporazumnog rješavanja krivičnih predmeta) sam po sebi ne znači osuđujuću presudu samo zato što se obje strane slažu s njegovim sadržajem. Naime, potrebna je naknadna kontrola ispunjenja svih formalnih i materijalnih uvjeta navedenih u zakonu, kao i njegova legitimnost, koja se provodi prihvaćanjem od strane suda. Ako nije izražena volja jedne od stranaka sporazuma da ga održi (iz jednog ili drugog razloga), sud ne može prihvatiti takav sporazum. U suprotnom bi sud zamijenio volju jedne ili obje stranke svojom, čime bi se postavio u ulogu stranke u sporazumu. Takva procesna situacija ne bi bila samo suprotna podjeli funkcija suđenja i krivičnog gonjenja, već bi bila suprotna i temeljnoj ulozi suda u ocjeni prihvaćanja sporazuma o priznanju krivice. Učinci sporazuma nastaju tek kada sud provjeri sporazum između stranaka i sadržaj sporazuma. U suprotnom, samo sklapanje sporazuma bi u određenoj mjeri stvorilo učinke res judicata, a nadležnost suda bi bila ograničena samo na ocjenu sadržaja sporazuma, ali ne i njegove biti, koja je upravo u saglasnosti volja obiju stranaka. Stranke mogu odustati od sporazuma (bez navođenja konkretnih razloga) do njegove sudske ocjene.

1.13. Da li je dozvoljena žalba na presudu?

Nakon što primi sporazum o priznanju krivice, sudija će provjeriti i da li optuženi razumije da se sporazumom odriče prava na suđenje i da ne može uložiti žalbu na krivičnopravnu sankciju koja će mu biti izrečena. Ulaganjem žalbe na presudu kojom je prihvaćen sporazum o priznanjukrivice došlo bi do odugovlačenja krivičnog postupka, što je suprotno načelu efikasnosti. Pravo na

žalbu na krivičnopravnu sankciju optuženi gubi u momentu kada sudija prihvati sporazum o priznanju krivice. Optuženi može podnijeti žalbu zbog drugih žalbenih osnova, ali ona u suštini teško može utjecati na odluku o glavnoj stvari, s obzirom da nije održano suđenje.[55] Pravo na žalbu zbog krivično pravne sankcije nije isključeno u slučaju kada sud ne izrekne onu sankciju koja je predviđena sporazumom.[56]

U komparativnom pravu nalazimo različita rješenja u vezi sa mogućnosti ulaganja žalbe protiv presudu donesene na osnovu sporazuma o priznanju krivice. Tako ZKP CG dozvoljava ulaganje žalbe „*samo u slučaju kad presuda nije u skladu sa zaključenim sporazumom*" (čl. 303. st. 2.). ZKP Srbije predviđa da protiv presude kojom je prihvaćen sporazum, žalbu mogu uložiti sva lica kojima se dostavlja odluka suda, a to su stranke i branilac. Oni žalbu mogu uložiti zbog postojanja razloga zbog kojih bi inače postupak trebalo da se obustavi u postupku ispitivanja optužnice i ako se presuda ne odnosi na predmet spora (čl. 319. st. 3.). Prema ZKP RH presuda donesena na osnovu sporazuma stranaka „*ne može se pobijati zbog žalbenih osnova navedenih u članu 471 ovoga zakona*" (krivičnopravne sankcije, oduzimanje imovinske koristi i imovinskopravni zahtjev), odnosno „*zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, osim ako je optuženik za dokaze o isključenju protupravnosti i krivnje saznao nakon donošenja presude*" (čl. 364. st. 1. i 2.). Konačni, ZKP Slovenije propisuje da se „*presuda donesena na temelju prihvaćenog priznanja krivnje i sporazuma o priznanju krivnje ne može se pobijati iz razloga iz točke 3. prethodnog stavka, a presuda donesena na temelju sklopljenog sporazuma o priznanju krivnje ne može se pobijati iz razloga iz tačke 4. prethodnog stavka, ako je presuda izrečena u skladu s uvjetima koje je javni odvjetnik postavio za priznanje krivnje u optužnici ili sa sklopljenim sporazumom o priznanju krivnje*" (čl. 370. st. 2.). Dakle, ne može se uložiti žalba zbog odluke o krivičnopravnim sankcijama, o oduzimanju imovinske koristi, o troškovima krivičnog postupka i zbog odluke o objavi presude u novinama, na radiji ili televiziji, odnosno zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja.

Mogućnost žalba na presudu donesenu na osnovu sporazuma o priznanju krivice značajno je sužena s obzirom da se optuženi svjesno, dobrovoljno i sa razumjevanjem odriče prava na suđenje i prava na ulaganje žalbe zbog odluke o krivičnopravnim sankcijama. Također, optuženi sporazumom o priznanju krivice prihvata činjenično stanje opisano u optužnici, što znači da se presuda teško može pobijati zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Eventualna

55 Iveljić, M., Iveljić, I., *op. cit.*, str. 279.

56 U prilog ovoj konstataciji govori i Rješenje Vrhovnog suda FBiH u kojem je navedeno da ukoliko „sud izrekne optuženom krivičnopravnu sankciju koja nije utvrđena sporazumom o priznanju krivicee, koji je sud prihvatio, onda stranke i branilac imaju pravo da izjave žalbu zbog odluke o toj krivičnopravnoj sankciji kao i po svim ostalim žalbenim osnovama, vezano za krivičnopravnu sankciju koja nije utvrđena u sporazumu." (Rješenje Vrhovnog suda FBiH 09 0 K 022049 17 Kž 18 od 05.11.2018.godine), Prema: Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 1-2, januar-decembar, Sarajevo, 2018, str. 28.

žalba mogla bi se uložiti ako sud izrekne kaznu ili mjeru koja nije u skladu sa onim što je potpisano u sporazumu, ako sud nije ispitao da li je priznanje dato dobrovoljno, svjesno i s razumijevanjem, ili ako su prekršena druga proceduralna pravila prihvatanja sporazuma ili ako djelo koje je predmet sporazuma po zakonu uopšte nije krivično djelo ili je pogrešno pravno kvalifikovano.

2. PRAKTIČNA PRIMJENA SPORAZUMA O PRIZNANJU KRIVICE

S obzirom da je ratio legis prilikom uvođenja sporazuma o priznanju krivice u domaće zakonodavstvo očigledno bio usmjeren na pojednostavljenje krivičnog postupka, smanjenje njegovog trajanja i povećanje efikasnosti sudova, a od početka njegove primjene prošlo je više od dvadest godina, smatramo da je prošlo dovoljno vremena kako bi se dobili pouzdani podaci o praktičnoj primjeni ovog instituta, te je u tom smislu bilo potrebno i empirijski istražiti efekte njegove primjene. Samo na ovaj način moguće je u istraživačkom smislu doći do realnih podataka o obimu i specifičnostima praktične primjene, kako bi se moglo doći do zaključka da li ovaj institut ostvaruje ciljeve svoga uvođenja u domaće zakonodavstvo. Konačno, valja primjetiti da iako je o sporazumu o priznanju krivice u domaćoj literaturi napisano dosta radova, rijetki su autori koji su se bavili opsežnijim istraživanjem ove problematike.[57]

Među prvim istraživanjima u vezi sa primjenom sporazuma o priznanju krivice u praksi bosanskohercegovačkih sudova urađeno je od strane Misije OSCE-a u BiH.[58] U zaključku istraživanja se konstatuje da je pravosuđe prihvatilo institut pregovaranja i zaključivanja sporazuma o priznanju krivice i da je primjena ovog instituta potvrđena u raznim vrstama krivičnih predmeta. Međutim, praktična primjena instituta pregovaranja o priznanju krivice je različita ovisno o kojim se tužilaštvima radi, čime se naglašava postojanje potrebe za usklađivanjem prakse u primjeni ovoga instituta.[59]

Istraživanje sličnog karaktera je sprovedeno i 2014. godine, obuhvaćajući period od 2004. do 2011. godine. Prema tom istraživanju, tužilaštva u BiH su tokom analiziranog perioda predložila 15.356 sporazuma o priznanju krivice,

57 Vidi: Vujović, S., Pregovaranje o krivici u slučajevima korupcijskih krivičnih djela, *Kriminologija i kriminalistika u funkciji upravljanja kvalitetom sistema sigurnosti*, svezak 1, br. 1, 2015; Sijerčić-Čolić, H., Findrik, N., Gurda, V., Lepir, M., Mahmutović, Dž., Pajić, D., Pivić, N., Stipanović, I., Vranj, V., *Stanje i kretanje kriminaliteta u Bosni i Hercegovini za punoljetne osobe u periodu 2003. do 2012. godine*, VSTV BiH, Sarajevo, 2013; Ikanović, V., *op. cit.*, str. 179-194., OSCE, Misija u BiH, *Sporazum o priznanju krivnje: primjena pred sudovima BiH i usklađenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava,* 2006; Sijerčić-Čolić, H., Pleh, V. i Gotovuša, E., *op. cit*., str. 44-63; Sarajlija, S., str.173-194.

58 OSCE je u periodu od januara 2004. godine do augusta 2005. godine pratio ukupno 3.045 ročišta u 1.660 predmeta na 51 sudu na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Od navedenog ukupnog broja ročišta, njih 305 se odnosilo na ročišta za razmatranje sporazuma o priznanju krivice.

59 OSCE, Misija u BiH, *Sporazum o priznanju krivnje: primjena pred sudovima BiH i usklađenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava,* 2006, str. 10.

što čini 11,7% od ukupnog broja podignutih optužnica.[60] Ovo istraživanje ne održava konačne presude po osnovu sporazuma, već je ograničeno isključivo na predložene sporazuma od strane tužilaštva, ali s obzirom da sudovi dominantno potrđuju optužnice i postojanje uslova za prihvatanjem sporazuma o prizanju krivice, smatramo da su tačni.

U Odgovorima BiH na Upitnik Evropske komisije za periodu od 2012. do 2016. godine, udio osuđujućih presuda na osnovu instituta pregovaranja o krivici u ukupnom broju donesenih presuda u krivičnom postupku u BiH se smanjivao, s 13% u 2012. godini, 10% u 2013. godini, 11% u 2014. godini, 8% u 2015. godini, do 7% u 2016. godini. Očigledna je tendencija pada korištenja ove procesne ustanove, koja varira do 6% u relevantnom periodu.[61]

Istraživanje Sijerčić-Čolić i ostalih pokazuje da je u praksi institut pregovaranja o krivici najviše zastupljen kod krivičnih djela općeg kriminaliteta. U znatno manjem postotku zastupljen je kod krivičnih djela privrednog kriminala, dok je njegova primjena kod krivičnih djela ratnog zločina neznatna. Podaci, također, ukazuju na to da je broj odbačenih sporazuma o priznanju krivice od strane sudova u BiH veoma malen, što ukazuje na opravdanost njihova predlaganja, odnosno ispunjenost taksativno propisanih zakonskih uvjeta. Bez obzira na ovu činjenicu primjetna je tendencija pada broja presuda na osnovi pregovaranja o krivici u ukupnom broju donesenih presuda u kaznenom postupku u BiH za petogodišnje razdoblje, sa 13 % u 2012. godini na 7 % u 2016. godini. Konačno, broj predloženih sporazuma o priznanju krivice varira u postupcima pred sudovima u BiH, s jedne strane on se povećava u postupcima pred sudovima u entitetu Republika Srpska, dok se s druge strane smanjuje u postupcima pred sudovima u entitetu Federacija BiH.[62] Pored toga, autorice su u radu potvrdile istraživačku hipotezu da su sporazumi o priznanju krivice pokazao kao efikasan institut u rješavanju krivičnopravnih sporova uglavnom općeg kriminaliteta, ali nije efektivan jer se učinioci krivičnih djela, čiji su predmeti rješeni sporazumom o priznanju krivice, ponovo vraćaju činjenju krivičnih djela, odnosno ne ostvaruje svrhu specijalne prevencije.[63]

Istraživanje o primjeni pojednostavljenih formi postupanja u krivičnom postupku u Republici Srpskoj za period 2004-2015. godina pokazuje da je u periodu 2004-2005. godina zabilježen značajniji porast broja podignutih optužnica sa predloženim sporazumom o priznanju krivice, a potom dolazi do postepenog smanjenja broja podignutih optužnica sa predloženim sporazumom o priznanju krivice. U periodu 2011-2014. godina primjetna je stagnacija u broju podignutih optužnica sa predloženim sporazumom o priznanju krivice.[64] Autor zaključuje da

60 Sijerčić – Čolić, H., i ostali, *op. cit*., str. 84.

61 Odgovori Bosne i Hercegovine na Upitnik Evropske komisije, Politički kriteriji, Prilog 35, 2018.

62 Sijerčić-Čolić, H., Pleh, V. i Gotovuša, E., *op. cit.*, str. 55.

63 *Ibid.*, str. 51.

64 Kosić, D., Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske i njihov doprinos efikasnosti krivičnog postupka (iskustva u dosadašnjoj primeni), *Revija za kriminologiju*

su na manji broj primjene konsenzualnih formi su možda uticali strah od suda javnosti zbog blagih kazni; greške u praksi prilikom njihove primjene koje su nastale zbog nedorečenosti i nepreciznosti zakonskih odredaba što dovodi do neujednačene sudske prakse; nepovjerenje između procesnih stranaka i branilaca; nemotivisanosti tužilaca zbog komplikovane procedure zaključenja sporazuma o priznanju krivice zbog primjene Pravila u postupku pregovaranja o krivici i zaključenju sporazuma o krivici Republičkog tužilaštva Republike Srpske.[65]

Pajić i ostali u analizi pravosnažnih presuda općinskih sudova na području FBiH u periodu od 2003. do 2015. godine donesenih na osnovu sporazuma o priznanju krivice zaključuju da u strukturi krivičnih djela za koja se zaključuje sporazum o priznanju krivice najzastupljenija su krivična djela protiv imovine; do zaključenja sporazuma najčešće dolazi u toku istrage i postupka optuživanja, a rijeđe na glavnom pretresu, odnosno pretresu pred apelacionim vijećem; najzastupljenija krivična sankcija koja se kao pogodnost daje osumnjičenom, odnosno optuženom je uslovna osuda; sudija za prethodno saslušanje, sudija, odnosno vijeće u ogromnom broju slučajeva prihvata sporazum o priznanju krivice; rijetko se u praksi prilikom zaključenja sporazuma o priznanju krivice optuženi obavezuje na ispunjenje imovinskopravnog zahtjeva i vraćanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.[66]

Sporazum o priznanju krivice našao je svoju primjenu i u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH, gdje je, zanimljivo, obim njegove primjene povodom ovih zločina na razini obima prosječne primjene predmetnog instituta povodom svih krivičnih djela koja se procesuiraju pred sudovima u BiH i kreće se oko 10%. Ukoliko se posmatra udio primjene sporazuma o priznanju krivice u odnosu na sveukupan broj osoba protiv kojih su pravomočno okončani sudski postupci pred Sudom BiH on iznosi 9,4%, dok je od sveukupnog broja pravomočno osuđenih njih 13,8% osuđeno na temelju datog sporazuma. Ono što je primjetno jeste da se zadnjih godina uočava trend smanjenja njegove primjene u praksi s obzirom da je ¾ sporazuma (njih 27) zaključeno u periodu od 2007-2012. godine. Najveći broj sporazuma zaključen je povodom krivičnog djela zločina protiv čovječnosti, a nešto manji broj za neki od preostala tri ratna zločina. Zanimljivo je da niti jedan optuženi za genocid pred Sudom BiH (baš kao niti pred MKSJ) nije zaključio sporazum o priznanju krivice.[67] Kada je riječ o procesuiranju ratnih zločina pred sudovima u entitetima i Brčko distriktu BiH u periodu od 2008. do 2019. godine ukupno je okončano 239 predmeta, od čega 143 pred sudovima u FBiH, 83 u RS i 13 u Brčko distriktu BiH. Nažalost, ne raspolažemo podacima koliko dio navedenih predmeta je okončan donošenjem osuđujućih a koliki oslobađajućih presuda. U 17 predmeta (7,1%) došlo je do zaključivanja sporazuma o priznanju krivice. Od 17 sporazuma 2 su zaključena

i krivično pravo, br. 1/17, Beograd, 2017, str. 175.

65 *Ibid.*, str. 179.

66 Pajić, D., Maslo Čerkič, Š., Hajdarović, S., *op. cit.*, str. 40-41.

67 Gurda, V., *op. cit*., str. 50.

sa tužilaštvima u RS, a 15 sa tužilaštvima u FBiH, od čega čak 11 sa Tužilaštvom Unsko-sanskog kantona.[68]

Interesantno istraživanje proveli su Imamović-Čizmić i Nikolajeva koje su se bavile ekonomskim aspektima pregovaranja o krivici i to iz perspektive tužilaca u FBiH, u cilju utvrđivanja njihovog nivoa intuitivnog pregovaračkog ponašanja prilikom pregovaranja i sporazumjevanja o krivici.[69] Rezultati istraživanja pokazuju da s obzirom na broj predmeta koji su okončani sporazumom o priznanju krivice i broj predmeta u redovnom krivičnom postupku te činjenicu da je sporazum o priznanju krivice u većini slučajeva iniciran od strane osumnjičenog/optuženog – jasno je da ne dominira lični interes tužilaca u odnosu na javni interes. Imajući u vidu odredbe Kriterija za ocjenjivanje rada glavnih tužilaca, zamjenika glavnih tužilaca i šefova odjela/odsjeka u tužilaštvima u BiH[70] po kojima ustanovljena obveza vođenja određenih evidencija ostvarenih rezultata – elementi ocjene rada glavnih tužilaca, zamjenika glavnih tužilaca i šefova odjela/odsjeka u tužilaštvima koji obuhvaćaju i ostvarenje orijentacijske norme – može se zaključiti da se tužioci uistinu i ponašaju kao državni agenti, odnosno kao zastupnici javnoga interesa.[71]

Pored toga, u predlaganom umanjenju zakonom predviđene kazne i krivičnih djela za koja nikada ne bi koristili institut sporazuma o priznanju krivicee, za tužioce princip pravednosti ima prednost u odnosu na princip efikasnosti. Nadalje, kako su najviše rangirani faktori koji opredjeljuju da se ide u postupak pregovaranja o krivici dužina trajanja postupka i smanjenje troškova postupka, jasno je da to ukazuje na primjenu principa efikasnosti. S obzirom na to da se institut sporazuma o priznanju krivice najviše koristio na glavnoj raspravi, može se zaključiti da bi veći efekti principa efikasnosti bili postignuti da je institut korišten u ranijim fazama krivičnog postupka, odnosno u fazi podizanja optužnice (kada tužitelji imaju dovoljno dokaza o počinjenom kaznenom djelu). Kao faktor koji je doprinio ovome rezultatu, odnosno odgovorima na pitanje, može biti i činjenica da ne postoje studije o visini koštanja, odnosno prosječnim troškovima suđenja te informisanost tužilaca u tome pogledu.[72]

Posljednja dostupna istraživanja o primjeni sporazuma o priznanju krivice u BiH za period 2018-2023. godine pokazuju da se najveći broj zaključenih sporazuma o priznanju krivice odnosi na predmete općeg kriminala, što je razumljivo jer u strukturi kriminala općenito najveći broj počinjenih krivičnih djela su predmeti općeg kriminala**.** Značajan je procenat zaključenih sporazuma u predmetima privrednog kriminala i korupcije, koji je srazmjeran broju predmeta

68 *Ibid*., str. 51.

69 Imamović-Čizmić, K., Nikolajev, A., Ekonomski aspekti sporazuma o priznanju krivnje – perspektiva tužitelja u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Policija i sigurnost*, godina 30, br. 1, Zagreb, 2021, str. 30-43.

70 Kriteriji za ocjenjivanje rada glavnih tužitelja, zamjenika glavnih tužitelja i šefova odjela/odsjeka u tužilaštvima u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, broj 93/18.).

71 Imamović-Čizmić, K., Nikolajev, A., *op. cit.*, str. 41.

72 *Ibidem*

ove vrste općenito. Analizirani podaci dokazuju kontinuitet u primjeni instituta sporazuma o priznanju krivicu u praksi sudova u BiH, te da je procenat učešća broja riješenih predmeta na ovaj način u ukupnom broju riješenih predmeta između 7 i 8 %. Podaci o broju presuda su takvi da ukazuju na kontinuitet u obimu primjene jer su kvantitativni podaci ujednačeni kroz posmatrani period, uz neznatne oscilacije u broju presuda u analiziranom periodu. Iz priloženih podataka proizlazi da analizom krivičnopravnih sankcija na osnovu presuda donesenih temeljem sporazuma o priznanju krivice u periodu od 2018. do 2023. godine, proizlazi da su u 73 % predmeta presudama izrečene kazne zatvora, u 21% predmeta izrečene novčane kazne, 4% uvjetnih osuda, 1% zamjenjenih kazni zatvora radom za opće dobro na slobodi i 1% izrečenih sudskih opomena. U 253 predmeta oduzeta je imovinska korist u iznosu od 8.448.276,47 KM. Iz navedenog podatka proizlazi da tužioci kao uslov za pregovaranje u predmetima vezanim za pribavljenu imovinsku korist, u pravilu vode računa da se u postupku pregovaranja o krivici dogovori trajno oduzimanje privremeno oduzete imovine ili imovinske koristi.[73]

Na osnovu analiziranih istraživanja o primjeni sporazuma o priznanju krivice u tužilačkoj i sudskoj praksi u BiH možemo zaključiti da je on u trendu opadanja. Iako je prilikom uvođenja u domaće zakonodavstvo bio zamišljen kao ključni alat za ubrzanje krivičnog postupka brojni su razlozi koji onemogućavaju njegovu širu primjenu. BiH ima dugu tradiciju kontinentalnog prava, dok je pregovaranje o krivici izvorno institut anglosaksonskog prava koji mnogi domaći pravnici i dalje tretiraju s dozom opreza. *Često se javlja kritika da sporazumi zanemaruju prava žrtava, jer se* presudama na osnovu sporazuma izriču kazne koje javnost i oštećeni doživljavaju kao preblage. Tužioci se ponekad ustručavaju koristiti ovaj institut u medijski eksponiranim predmetima (poput ratnih zločina ili visoke korupcije) zbog straha od negativne reakcije javnosti i percepcije da se optuženima "gleda kroz prste". Konačno, primijećena su značajna odstupanja u primjeni sporazuma o priznanju krivice između različitih sudova, pri čemu se najčešće koristi pred Sudom BiH.

ZAKLJUČAK

Iako se sporazum o priznanju krivice potvrdio kao nezaobilazan instrument za efikasno rješavanje krivičnih predmeta u BiH podrobnom analizom odredaba zakona o krivičnom postupku u BiH kao i analizom komparativnog zakonodavstva pokazalo se da su odredbe koje se odnose na sporazum o priznanju krivice uglavnom zadovoljavajuće, ali bi ipak trebale pretrpjeti i određene izmjene. Trenutni zakonodavni okvir, premda funkcionalan, pati od **podnormiranosti**, što za posljedicu ima da nisu precizno definisana prava, obaveze i procedure u vezi sa njegovom primjenom te se otvara prostor za neujednačenu praksu i

73 Detaljnije: Sarajlija, S., op. cit., str. 173-190.

potencijalne zloupotrebe. Tu se prije svega misli na pitanja koja se tiču mogućeg obima primjene ovog vida sporazumjevanja, sadržaja teksta sporazuma, vrste i mjere krivične sankcije u zaključenom sporazumu, mjesta i uloge oštećenog krivičnim djelom u procesu zaključivanja sporazuma, uloge branioca u procesu pregovaranja i odlučivanja suda o sporazumu, mogućnost i osnova upotrebe pravnog lijeka u jednom ovakvom postupku i dr. Cilj reforme nije dovođenje instituta u pitanje, već njegovo finije kalibriranje kako bi se prednosti konsenzualne pravde maksimizirale, a inherentni nedostaci sveli na minimum.

Ključna intervencija odnosi se na položaj oštećenog, čija bi se pozicija osnažila uvjetovanjem sporazuma naknadom štete. Potrebno je uvesti obavezu suda da oštećene poziva na ročišta radi davanja izjave na zapisnik, čime bi se osigurala zaštita njihovog digniteta bez davanja prava „veta“ na sam sporazum. Kod osjetljivih krivičnih djela (nasilje u porodici, imovinski i seksualni delikti), tužilac bi morao imati zakonsku obavezu informisanja oštećenog o dogovorenoj sankciji, uz pravo prigovora o kojem bi odlučivao glavni tužilac. Osim toga, reforma mora preciznije definisati ulogu branioca u procesu pregovaranja, na način da predvidi obligatornu odbranu, kao i jasne osnove za korištenje pravnih lijekova, čime bi se mogućnost zloupotrebe svela na minimum. Cilj ovih izmjena nije dovođenje instituta u pitanje, već njegovo unapređenje u sistem koji garantuje balans između procesne ekonomije i neprikosnovene pravičnosti za sve učesnike u postupku.

Oslanjajući se na rezultate empirijskih istraživanja i analizu sudske prakse u BiH, potvrđuje se da sporazum o priznanju krivice zauzima strateški važno mjesto u pravosudnom sistemu. Analize kaznene politike ukazuju na to da se sporazumi često koriste kao primarni osnov za ublažavanje kazni, ponekad i ispod zakonskog minimuma, što bez adekvatne kontrole može narušiti svrhu kažnjavanja. Istraživanja sugerišu da se sporazum ne smije svesti isključivo na procesni instrument uštede, već se mora razvijati u pravcu zaštite prava žrtava i jačanja integriteta suda kroz strožiju kontrolu uslova pod kojima se krivica priznaje. Nesumnjivo je da sporazum o priznanju krivice predstavlja važno oružje u rukama tužioca, samo ga treba pravilno koristiti i sasvim je sigurno da će se u budućnosti sve više širiti njegova primjena.

Zaključno, opstanak ovog instituta nije upitan, ali njegova budućnost zavisi od uspostavljanja balansa između efikasnosti tužilaštva i zaštite javnog interesa kroz transparentnije i inkluzivnije procedure. Naravno, u narednom periodu bi trebalo izvršiti određene zakonodavne intervencije radi iznalaženja uređenja koje će osigurati mnogobrojne prednosti tog instituta, a nedostatke svesti na one koji su, u većoj ili manjoj mjeri, neminovni svim konsenzualnim oblicima postupanja u suvremenom krivičnom procesnom pravu.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. **Bajić, M., Bužanin, O., Vranješ, N., Zgonjanin-Aničić, M., Milovanović, D., Sijerčić-Čolić, H., Helić, V., Kosović, J., Miletić, A.**, *Modul Krivična oblast – Skraćeni kazneni postupci*, Sarajevo, 2006.
2. **Bajović, V.**, Odmeravanje kazne i sporazum o priznanju krivičnog dela, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd, 2015, str. 179-194.
3. **Bejatović, S.**, Sporazum o priznanju krivice i druge pojednostavljene forme postupanja u krivičnom procesnom pravu Srbije kao instrument normativne efikasnosti krivičnog postupka, *Pravni sistem Srbije i standardi Evropske unije i Savjeta Evrope*, Pravni fakultet Kragujevac, 2009, str. 85-104.
4. **Bejatović, S.**, Krivičnoprocesni instrumenti adekvatnosti kaznene politike, *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012, str. 33-54.
5. **Brkić, S.**, *Krivično procesno pravo – II*, Novi Sad, 2013.
6. **Damaška, M.**, Napomene o sporazumima u kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 11, br. 1/2004, Zagreb, 2004, str. 3-20.
7. **Đurđić, V.**, Racionalizacija krivičnog postupka Srbije, *Pravna riječ*, godina IX, br. 12, 2007, str. 79-102.
8. **Grubač, M., Vučković, B.**, *Komentar zakonika o krivičnom postupku Crne Gore*, Tivat, 2010.
9. **Grubač, M**., Novo krivično procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, vol. 77, br. 11, Novi Sad, 2005, str. 531-547.
10. **Gurda, V.**, Sporazum o priznanju krivnje za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: između pokajanja i konsensualne pravde, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, godina VI, br. 1-2, Tuzla, 2020, str. 11-55.
11. **Ikanović, V.**, Pregovaranje o krivici nakon desetogodišnje primjene u Bosni i Hercegovini, u: „*Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima (regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)*, ur. Jovanović, I., Stanisavljević, M., OEBS, Beograd, 2013, str. 173-193.
12. **Imamović-Čizmić, K., Nikolajev, A.**, Ekonomski aspekti sporazuma o priznanju krivnje – perspektiva tužitelja u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Policija i sigurnost*, godina 30, br. 1, zagreb, 2021, str. 30-43.
13. **Ivičević Karas, E., Puljić, D.**, Presuda na temelju sporazuma stranaka u hrvatskom kaznenom procesnom pravu i praksi Županijskog suda u Zagrebu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. XX, br. 2/2013, Zagreb, 2013, str. 823-849.
14. **Iveljić, M., Iveljić, I.**, Sporazum o priznanju krivice kao konsenzualni način rješavanja krivičnih predmeta u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Zbornik radova sa **Međunarodnog naučnog skupa „Izazovi i perspektive**

razvoja pravnih sistema u 21. vijeku“, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2023, str. 273-288.
15. **Janković, R.**, Dovoljno dokaza o krivici kao uslov za prihvatanje sporazuma o priznanju krivice, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, godina VII, br. 7, Banja Luka, 2017, str. 216-235.
16. **Kosić, D.**, Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske i njihov doprinos efikasnosti krivičnog postupka (iskustva u dosadašnjoj primeni), *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 1/17, Beograd, 2017, str. 163-184.
17. **Nikolić, D.**, *Stranački sporazum o priznanju krivice*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
18. **Novokmet, A., Tripalo, D.**, Opseg sudske kontrole sporazuma stranaka, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 28, br. 2/2021, Zagreb, 2021, str. 211-239.
19. **Osmić, S.**, Položaj oštećenog u krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini, *Pravo i pravda, Časopis za pravnu teoriju i praksu*, Udruženje sudija/sudaca u Federaciji BiH, godina XX, br. 1, 2022, str. 117-134.
20. **Pajić, D., Maslo Čerkić, Š., Hajdarović, S.**, Historijski, normativni i praktični aspekti sporazuma o priznanju krivice, *Revija za pravo i ekonomiju*, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, godina XVIII, br. 1, Mostar, 2018, str. 133-155.
21. **Pajčić, M., Bonačić, M.**, Sporazumi o priznanju krivnje u postupcima pred međunarodnim kaznenim sudovima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 71, br. 2, Zagreb, 2021, str. 255-283.
22. **Perić, B.**, Sporazum o krivnji – zakonska obilježja i pravne nedoumice, *Primjena zakona o krivičnom postupku*, Udruženje sudija RS, Banja Vrućica, 2004, str. 2-15.
23. **Sarajlija, S.**, Pregovaranje o krivici u krivičnoprocesnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2026.
24. **Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomeragić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M.**, *Komentar zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2005.
25. **Sijerčić-Čolić, H., Findrik, N., Gurda, V., Lepir, M., Mahmutović, Dž., Pajić, D., Pivić, N., Stipanović, I., Vranj, V.**, *Stanje i kretanje kriminaliteta u Bosni i Hercegovini za punoljetne osobe u periodu 2003. do 2012. godine*, VSTV BiH, Sarajevo, 2013
26. **Sijerčić-Čolić, H.**, *Krivično procesno pravo, Knjiga II, Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci,* Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019.
27. **Sijerčić-Čolić, H.**, Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na novo krivično

procesno pravo, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, br. 1/2003, Zagreb, 2003, str. 181-208.
28. **Sijerčić-Čolić, H., Pleh, V. i Gotovuša, E.**, Pregovaranje o krivnji u kaznenom pravosuđu i zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, *Policija i sigurnost*, godina 30, br. 1, Zagreb, 2021, str. 44-63.
29. **Simović, M.**, Pojednostavljene forme postupka u krivičnom procesnom pravu BiH, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim strvarima i alternativne krivične sankcije (zakonska rješenja i iskustva u dosadašnjoj praksi)*, Beograd, 2009, str. 195-233
30. **Stojković, V.**, Složenost krivičnoprocesnog zakonodavstava Bosne i Hercegovine i njenih entiteta, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, vol. 79, br. 11-12, Novi Sad, 2007, str. 396-416
31. **Škulić, M.**, Glavni pretres u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, Udruženje za kaznenu politiku Srbije, Beograd, 2012, str. 111-138.
32. **Vujović, S.**, Pregovaranje o krivici u slučajevima korupcijskih krivičnih djela, *Kriminologija i kriminalistika u funkciji upravljanja kvalitetom sistema sigurnosti*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, vol. 1, br. 1, Sarajevo, 2015, str. 249-258.
33. **Zagorac Tratnik, A.**, Kritičen pogled na pogajanja o priznanju krivde, *Pravnik*, vol. 67, br. 7-8, Udruženje pravnika Slovenije, Ljubljana, 2013, str. 493-517.

Publikacije:

1. **OSCE, Misija u BiH**, *Sporazum o priznanju krivnje: primjena pred sudovima BiH i usklađenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava,* 2006.
2. **Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine**, broj 1-2, januar-decembar, Sarajevo, 2018.

Pravni izvori:

1. **Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine** („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 36/03, 25/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 12/09, 16/09, 93/09,72/13 i 65/18).
2. **Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine** („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 08/13, 59/14 i 74/20).
3. **Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine** („Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 7/00, 10/03, 6/05 i 21/10). Prečišćeni tekst je objavljen u („Službenom glasniku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 34/13, 27/14, 3/19 i 16/20).
4. **Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske** („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09,

80/09, 88/09, 92/09, 100/09). Prečišćeni tekst je objavljen u („Službenom glasniku Republike Srpske“, br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21).
5. **Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore** („Službeni list CG“, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - Odluka US CG, 2/2015 - Odluka US CG, 35/2015 (čl. 88-91. nisu u prečišćenom tekstu), 58/2015 - drugi zakon, 28/2018 - Odluka US CG, 116/2020 - Odluka US CG i 145/2021. Vidi: Rješenje US CG - 87/2023).
6. **Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije** („Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).
7. **Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske** („Narodne novine“ br. 152/08, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25).
8. **Zakon o kazenskem postopku Republike Slovenije** (“Uradni list RS“, št.176/21 - uradno prečiščeno besedilo, 96/22- odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US in 53/24).
9. **Kriteriji za ocjenjivanje rada glavnih tužilaca, zamjenika glavnih tužilaca i šefova odjela/odsjeka u tužilaštvima u Bosni i Hercegovini** (Službeni glasnik BiH, broj 93/18).

Odluke sudova:

1. Rješenje Vrhovnog suda FBiH br. 04 0 K 000479 Kž od 9.3.2011.
2. Presuda Vrhovnog suda FBiH br. 03 0 K 006352 Kž 2 od 7.6.2011.
3. Rješenje Vrhovnog suda FBiH br. 09 0 K 022049 17 Kž 18 od 05.11.2018.

Internet izvori:

1. Sudu malo šest godina za Lipovca - Detektor
2. Deal-making in criminal proceedings: the need for minimum standards for trial waiver systems, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc 14371, September 2019. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25041&lang=en
3. Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, br. 2245 (2018): Dogovaranje u krivičnom postupku: potreba za uvođenjem minimalnih standarda za sisteme odricanja od suđenja. https://vstv.pravosudje.ba/vstvfo/B/10001/article/81011
4. Sudija Branko Perić odbio prihvatiti sporazum za planiranje odlaska u Siriju https://ba.voanews.com/a/4267609.html

Denis Pajić, PhD, Associate Professor
Faculty of Laaw, Džemal Bijedić University of Mostar

INSTITUTE OF THE PLEA BARGAIN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA -TWO DECADES LATER-

Summary: The plea bargain principle was introduced into domestic legislation as part of the criminal justice and criminal legislation reforms of 2003. There is no doubt that from a procedural perspective, with the introduction of plea agreements into our legal system, the legislator sought to achieve greater efficiency and acceleration of criminal proceedings by simplifying the procedural form and relieving the courts. In addition, the parties also benefit greatly from plea agreements. This article is an attempt to examine the plea agreement, a principle that has existed in Bosnian and Herzegovina's criminal procedure legislation for over twenty years, from both a theoretical and practical perspective, in order to arrive at an answer to the question of the justification for its introduction into domestic criminal proceedings, while at the same time taking into account the increasing tendencies to accept solutions originating from the Anglo-Saxon legal system.

In the article, the author provides a detailed analysis of the existing legal regulations and highlights its advantages and disadvantages. In doing so, it also uses a comparative analysis of the regulation of the institute of plea bargaining in the legislation of the Republic of Montenegro, the Republic of Serbia, the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia, in order to gain a deeper insight into its characteristics and recognize quality solutions, all with the aim of critically reviewing existing laws and proposing new, better legal solutions. In this regard, it is necessary to resolve a number of issues related to the normative development of this principle in order to eliminate the possibility of abuse and vagueness. This primarily refers to issues related to the possible scope of application of this type of agreement, the content of the text of the agreement, the type and measure of the criminal sanction in the concluded agreement, the place and role of the person injured by the criminal offense in the process of concluding the agreement, the role of the defense attorney in the process of negotiating and the court's decision on the agreement, the possibility and basis for using legal remedies in such a procedure, etc. Finally, the article discusses the success of achieving the goals that the legislator had when introducing the principle of plea bargain agreements into domestic criminal procedure legislation.

Key words: plea bargaining, criminal procedure, victim, defense attorney, right to appeal.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.142
UDK 343.2:343.7(497.6)

Izvorni naučni rad

Dr. sc. Marina M. Simović, redovna profesorica
Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci i sekretar Ombudsmana za djecu Republike Srpske
Dr. sc. Vladimir M. Simović, redovi profesor
Fakultet za bezbjednost i zaštitu Slobomir P Univerziteta u Banjoj Luci
sudija Vrhovnog suda Republike Srpske,

KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA PROGANJANJE U BOSNI I HERCEGOVINI I MEĐUNARODNI STANDARDI

Sažetak: Proganjanje se odnosi na trajno i sistematsko loše postupanje prema ljudima, često zbog njihove rase, religije ili političkih uvjerenja. To uključuje akcije koje su nepravedne, okrutne i dugotrajne, usmjerene na ljude zbog njihovih urođenih karakteristika ili uvjerenja. Proganjanje se često sprovodi ili odobrava od strane državnih struktura, što je čini alatom političkog potiskivanja i kontrole. Ono obuhvata širok spektar kršenja ljudskih prava, uključujući pritvaranje, mučenje i ubistvo, usmjereno na suzbijanje opozicije i zastrašivanje. Često uključuje diskriminacione politike i prakse koje marginalizuju i uskraćuju prava ciljnim grupama.

Na bazi regionalnih međunarodnih standarda koji su sadržani u Konvenciji Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Istanbulska konvencija), u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu brojnih evropskih država, pa tako i država u regiji jugoistočne Evrope, propisana je odgovornost i kažnjivost za krivično djelo "proganjanje". Zavisno od zakonskog propisa koji predviđa ovu inkriminaciju protiv lične slobode čovjeka, krivično djelo se sastoji u ponovljenom, upornom praćenju ili uhođenju drugog lica ili u uspostavljanju neželjenog kontakta sa drugim licem, direktno ili preko trećeg lica putem informaciono-komunikacijske tehnologije ili u zastrašivanju drugog lica na drugi način čime se kod tog lica izazove tjeskoba ili strah za njegovu sigurnost ili sigurnost člana njegove porodice ili njemu bliskog lica.

U radu se na temelju međunarodnih standarda, odnosno regionalnog krivičnog zakonodavstva, analiziraju karakteristike, elementi bića, oblici ispoljavanja i sadržina krivičnog djela proganjanja, te njegov odnos sa srodnim

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

krivičnim djelom ugrožavanje sigurnosti u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i država u regionu.

Ključne riječi: krivični zakon, međunarodni standardi, proganjanje, zastrašivanje, lična sigurnost.

1. UVOD

Zaštita temeljnih, osnovnih ljudskih prava i sloboda garantovana je primarno nizom (univerzalnih ili regionalnih) međunarodnih dokumenata, a potom ustavnim zakonodavstvom pojedinih država. Međutim, to je u nekim slučajevima nedovoljno da se obezbijedi potpuna, zakonita, efikasna, kvalitetna i blagovremena zaštita ovih ličnih dobara i vrijednosti. U okviru ličnih sloboda koje uživaju pojačanu krivičnopravnu zaštitu javlja se kao specifično ljudsko pravo - lično osjećanje sigurnosti čovjeka. Ovo osjećanje lične ili imovinske sigurnosti čovjeka, kao i članova njegove porodice ili njemu bliskih lica stoga uživa pojačanu krivičnopravnu zaštitu.

Naime, u savremenom krivičnom pravu se lično osjećanje sigurnosti čovjeka primarno, prevalentno štiti kroz propisivanje specifičnog krivičnog djela pod nazivom "Ugrožavanje sigurnosti" (član 183. Krivičnog zakona Federacije BiH[1], član 180. Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH[2] i član 150. Krivičnog zakonika Republike Srpske[3]), te krivičnu odgovornost i kažnjavanje učinioca ovog djela. Najčešće se sigurnost drugog lica ili njemu bliskih lica (uključujući članove njegove porodice) štiti od protivpravnih djelatnosti pojedinaca ili grupa kojima se ugrožava sigurnost nekog lica ozbiljnom prijetnjom da će se napasti na njegov život ili tijelo čime se izazove uznemirenje građana.[4]

Višestruke prijetnje upućene nekome mogu se pravno kvalifikovati kao proganjanje. Radi se ograničenju prava pojedinca ili manjine u društvu (u poslednjem slučaju ponekad se koriste termini gonjenje, potiskivanje ili ugnjetavanje).[5] U drugim izvorima je navedeno da progoniti nekoga znači goniti, mrziti, gnjaviti, pritiskati, uvrijediti, skloniti sa svijeta, progoniti silom i moći, ne davati svjetlost - ugnjetavati.[6] Proganjanje obuhvata: nanošenje moralne štete i izazivanje psiholoških trauma, ponižavanje časti i dostojanstva progonjene osobe uvredama i putem redovnog klevetanja na njen račun. U državi i društvu mogu

1 „Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 76/2014, 46/2016 i 75/2017, 31/2023 i 58/2025. U daljem tekstu: KZFBiH.

2 "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020, 3/2024 i 14/2024. U daljem tekstu: KZBDBiH.

3 "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021, 73/2023, 9/2024, 105/2024, 14/2025, 19/2025 i 31/2025. U daljem tekstu: KZRS.

4 Više od jednog vijeka međunarodna zajednica nastoji da obezbijedi zaštitu i izbjeglicama, i to za milione pojedinaca koji su primorani da napuste svoje domovine. Razlozi za pružanje zaštite su višestruki: države ne mogu (ili ne žele) uvijek da zaštite svoje građane od brojnih mjera koje grupe i pojedinci preduzimaju da bi naškodili svojim sunarodnicima. U tom kontekstu, razumijevanje šta progon znači, određuje i okolnosti pod kojima podnosioci zahtjeva za azil zaslužuju zaštitu.

5 Vidi Joseph A. Davis, Stalking Crimes and Victim Protection, Boca Raton, CRC Press, Florida, 2001, 3-19; Paul E. Mullen, Michele Pathé, Rosemary Purcell, Geoffrey W. Stuart, "A Study of Stalkers, American Journal of Psychiatry, 1999, 156 (8), Philadelphia, Pennsylvania: American Psychiatric Association: 1244–1249; Brian H. Spitzberg, William R., Cupach, „The state of the art of stalking: Taking stock of the emerging literature", *Aggression and Violent Behavior*, 2007, 12 (1), 64–86; Lorraine Sheridan, Graham Davies, Julian Boon, „The Course and Nature of Stalking: A Victim Perspective", *The Howard Journal of Criminal Justice*, 2001, 40 (3), 215–234.

6 Ponekad se kao sinonim koristi riječ „lustracija" (vidi люстрация u Poljskoj) ili „represija" (репрессия u bivšem SSSR-u).

postojati sljedeće vrste i tipovi proganjanja: zakonito i nezakonito[7], krivično gonjenje, sudski progon, političko, vjersko i stalking.[8]

Uvođenje nove inkriminacije krivičnog djela proganjanje u savremenom krivičnom pravu evropskih država se u poslednje vrijeme javlja kao posljedica sve većeg, raznovrsnijeg, šireg ili bržeg napredovanja savremenih tehničkih sredstava komunikacije, odnosno njihove zloupotrebe na štetu brojnih ljudskih sloboda i prava drugih lica.[9] Sve je to dovelo do sazrijevanja svijesti o potrebi za uvođenje novih vidova pojačane krivičnopravne zaštite ličnih sloboda ili prava, a posebno osjećanja sigurnosti. Tako je progon na internetu postao jedan od aktuelnih problema savremenog društva. Virtuelni kriminal može dovesti do ozbiljnih psiholoških i fizičkih posljedica za žrtvu. Zato su doneseni zakoni koji regulišu odgovornost za takve radnje.

Naporima za uvođenje novih oblika inkriminacija je u poslednje vrijeme posebno je doprinijela Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv

7 Odluke o progonu će uvijek uključivati određeni nivo subjektivnog prosuđivanja. Ali, bez obzira na intuicije i uvjerenja koja se donose za evaluacionim stolom, one bi trebalo da budu zasnovana na usklađenom razumijevanju šta znači biti progonjen.

8 Stalking je obrazac neželjenog kontakta ili ponašanja koji navodi osobu da se osjeća uznemireno, anksiozno ili uplašeno za svoju bezbjednost. To je ponašanje koje podrazumijeva uhođenje povezano sa uznemiravanjem i zastrašivanjem i može uključivati praćenje žrtve lično i/ili njeno nadgledanje. Sajber-stalking (*cyberstalking*) je korišćenje računara ili druge elektronske tehnologije radi olakšavanja proganjanja.
U Davisu (2001) Lucks je identifikovao posebnu kategoriju progonitelja koji, umjesto terestričkih sredstava (*terrestrial means*), preferiraju da izvršavaju zločine protiv svojih ciljanih žrtava putem elektronskih i onlajn sredstava.
Vidi Francesca Stevens , Jason R C Nurse, Budi Arief, "Cyber Stalking, Cyber Harassment, and Adult Mental Health: A Systematic Review", *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 2021, 24(6), 367-376; Billea Ahlgrim, Cheryl Terrance, "Perceptions of cyberstalking: Impact of perpetrator gender and cyberstalker/victim relationships", *Journal of Interpersonal Violence,* Volume 36, Issue 7-8; Chi Zhang, "Digital technology and mental health: Chinese university students' perspectives on the impact of social media", *Health Psychol Res.,* 2024, 3, 12:120372; Paul Bocij, Leroy McFarlane, "Cyberstalking: The technology of hate", *The Police Journal,* 2003, 76, 204–221; Erica R. Fissel, Bonnie S. Fisher, Joseph L. Nedelec, "Cyberstalking perpetration among young adults: An assessment of the effects of low self-control and moral disengagement", *Crime & Delinquency,* 2021, Volume 67, Issue 12; Paul Bocij, "Cyberstalking: Harassment in the Internet Age and How to Protect Your Family", *Praeger*, 2004, 14; Brian H. Spitzberg, Gregory Hoobler, "Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism", *New Media and Society*, 2002,Volume 4, Issue 1.

9 Ruski zakon ne sadrži posebnu odredbu kojom se kažnjava uznemiravanje. Stoga se osoba može privesti odgovornosti samo ako zajedno sa uznemiravanjem izvrši i neka druga protivpravna djela. Često počinilac prijeti nasiljem ili ubistvom. U tom slučaju njegova djela biće kvalifikovana prema članu 119. Krivičnog zakonika Ruske Federacije. Otežavajuća okolnost biće postojanje motiva rasne, nacionalne ili druge mržnje. U slučaju kršenja nepovredivosti stana žrtve, primjenjuje se član 139. Krivičnog zakonika Ruske Federacije. Takođe je raširenо proganjanje sa ciljem stupanja u seksualne odnose. U tom slučaju krivična odgovornost (prema članu 133. Krivičnog zakonika Ruske Federacije) nastupa za primoravanje na seksualno ponašanje. Kao otežavajuća okolnost biće priznata maloljetna dob žrtve. Među druge zločine koji često prethode proganjanju spadaju: Razbojništvo (član 162), Ucjenjivanje (član 163.) i Otmica osobe (član 126. Krivičnog zakonika Ruske Federacije). Vidi Роман Васильевич Мазюк, Уголовное преследование в российском уголовном судопроизводстве, Изд-во БГУЭиП, Иркутск, 2008. і Дмитрий Иванович Азаревич, "Общее всем право судебного преследования правонарушений", Журнал гражданского и уголовного права, 1893, № 2, 1-32.

nasilja nad ženama i nasilja u porodici[10] (Istanbulska konvencija) koja je usvojena 2011. godine. Ona je predvidjela obaveze za države potpisnice da, u skladu sa njome uspostavljenim međunarodnim standardima, u svojim nacionalnim zakonodavstvima, predvide više novih inkriminacija. U ta specifična krivična djela nasilja spadaju: a) psihičko nasilje (član 33.), b) proganjanje (član 34.), c) fizičko nasilje (član 35.), d) seksualno nasilje, uključujući silovanje (član 36.), e) prinudni brak (član 37.), f) genitalno sakaćenje žena (član 38.), g) prinudni abortus i prinudna sterilizacija (član 39.) i h) seksualno uznemiravanje (član 40.).

Krivično djelo proganjanje ili uhođenje (član 179a. KZFBiH, član 173a. KZBDBiH i član 144. KZRS), koje se temelji na međunarodnim standardima iz Istanbulske konvencije, javlja se samo kao poseban, specijalni oblik krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti (po svojoj zakonski određenoj sadržini). S obzirom na bliskost sadržine krivičnog djela proganjanje sa ovim krivičnim djelom, potrebno je da se ukaže na njegove osnovne karakteristike kako bi se izvršilo njihovo razgraničenje prilikom pravne kvalifikacije.

2. UGROŽAVANJE SIGURNOSTI KAO KRIVIČNO DJELO U PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Osim Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine[11], ostala tri zakonska teksta u oblasti materijalnog krivičnog prava sa primjenom u Bosni i Hercegovini predviđaju krivično djelo sa identičnim nazivom "Ugrožavanje sigurnosti" (član 183. KZBiH, član 180. KZBDBiH i član 150. KZRS).

Ovo je krivično djelo sistematizovano, prema grupnom zaštitnom objektu, u glavi sedamnaestoj: "Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina" KZFBiH, u glavi sedamnaestoj: "Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina" KZBDBiH i u glavi trinaestoj: "Krivična djela protiv sloboda i prava" KZRS. Prema ovim zakonskim rješenjima, sadržina krivičnog djela se značajno razlikuje u pogledu preduzimanja djelatnosti koje su po svojoj prirodi, karakteru ili dejstvu podobne ili dovoljne da izazovu uznemirenje (osjećanje lične nesigurnosti pasivnog subjekta ili njemu bliskih lica). Uz to, u pravu Republike Srpske se gonjenje za osnovno djelo preduzima po prijedlogu (član 150. stav 3. KZRS).

10 The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Vidi Zakon o ratifikaciji Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" – Međunarodni ugovori, broj 19/2013).

11 "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023. U daljem tekstu: KZBiH.

2.1.Osnovni oblik krivičnog djela

Osnovni oblik krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti (član 183. KZFBiH, član 180. KZBDBiH i član 150. KZRS), kao što naziv djela kaže, sastoji se u ugrožavanju sigurnosti drugog ili njemu bliskog lica[12]. Međutim, razlika među ovim inkriminacijama se javlja kod zakonskog određenja djelatnosti koje predstavljaju način preduzimanja radnje izvršenja u vidu "ozbiljne prijetnje". Dok se kod ovog djela kao objekat zaštite javlja osjećanje lične sigurnosti čovjeka, radnja izvršenja djela je, prema svim zakonskim rješenjima, definisana kao ozbiljna prijetnja.

Objekt zaštite je, dakle, lična sigurnost čovjeka. Ona se shvata u subjektivnom smislu kao osjećaj sigurnosti. Taj osjećaj sigurnosti predstavlja bitnu komponentu slobode kao jednog od temeljnih ljudskih prava[13].

Radnju izvršenja djela predstavlja "ozbiljna" prijetnja. To je drugi, blaži oblik prinude (pored upotrebe sile). Radi se o ozbiljnoj prijetnji, sa stanovišta pasivnog subjekta. To znači da je ovo lice shvatilo, razumjelo njenu ozbiljnost, odnosno da će neposredno, blisko, u bližoj budućnosti biti nanijeto najavljeno zlo koje mu se prijetnjom stavlja u izgled, bilo da će ovo zlo biti nanijeto neposredno pasivnom subjektu ili njemu bliskom licu. To, drugim riječima, znači da se ova radnja izvršenja sastoji u izražavanju ozbiljne prijetnje u vidu stavljanja u izgled primjene nekog zla prema nekom licu, pri čemu nastupanje tog zla treba da zavisi od lica koje prijeti[14].

Ovdje se radi se o kvalifikovanoj prijetnji. To je prijetnja određenim, a ne bilo kakvim zlom. Ona se javlja kao prijetnja napadom na život ili tijelo, bilo oštećenog lica (neposredna prijetnja), bilo njemu nekog bliskog lica (posredna prijetnja)[15]. Napad koji se najavljuje, kojim se prijeti, treba da je upravljen na lice kome se prijeti ili nekom drugom njemu bliskom licu, pri čemu zakon ne određuje koje se lice smatra bliskim licem oštećenog. Takođe, nije od značaja pobuda kojom se učinilac rukovodio pri izvršenju djela, odnosno šta je cilj najavljene prinude[16].

Prijetnja može biti upućena u neposrednoj komunikaciji sa određenim licem ili njemu bliskom licu, ali ona mora biti dovoljno individualno određena, jasno definisana i konkretizovana. Takođe se zahtijeva da ova prijetnja bude ostvariva i objektivno podobna da lice kome se prijeti stvori utisak da će ona zaista biti

12 Nedeljko Stanković, *Krivično pravo, Opšti i posebni dio*, Evropski univerzitet, Brčko, 2023, 432-433.

13 Vidi Nikola Memedović, „Ugrožavanje sigurnosti pretnjom da će se napasti život", *Pravni život*, broj 9/2008, 227-233.

14 Vidi Dragana Srejić, „Ugrožavanje lične sigurnosti policijskog službenika", *Bezbednost*, broj 5/2006, 805-826.

15 Ljubana Sladić, „Ugrožavanje sigurnosti i ugrožavanje bezbjednosti u kaznenom pravu Republike Srpske – sličnosti i razlike", *Zbornik radova PF u Novom Sadu*, broj 2/2023, 559-574.

16 Vidi Nikola Memedović, „Ugrožavanje sigurnosti pretnjom da će se napasti na život ili telo, Zbornik radova, *Ogledi iz krivičnog prava*, Beograd, Dosije, 2015, 90-95.

realizovana u konkretnom slučaju. Ukoliko se prijetnja odnosi na neodređeni broj ljudi, tada ne postoji ovo krivično djelo[17].

Prijetnja može biti saopštena drugom licu na bilo koji način: usmeno, pismeno, sredstvima komunikacija, elektronskom poštom i sms porukom, ali se njena ozbiljnost sagledava sa stanovišta izvjesnosti realizacije najavljenog zla, kao i same težine tog zla. Pored toga, prijetnja kod ovog djela je sama sebi cilj, pa nije relevatno da li je učinilac ugrožavanjem sigurnosti nekog lica time želio da ostvari neki drugi cilj.[18] Konačno, prijetnja, u smislu radnje izvršenja ovog djela, mora da ima posebnu prirodu i karakter. Upravo se na različitim oblicima najave zla drugom licu, koje se prijetnjom stavlja u izgled pasivnom subjektu - razlikuju sadržine ovog krivičnog djela među posmatranim zakonima u Bosni i Hercegovini.[19]

Tako se prema KZFBiH (član 183.) ovo djelo sastoji u ugrožavanju sigurnosti nekog lica ozbiljnom prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog lica ili u izazivanju uznemirenja građana na taj način[20]. Prema KZBDBiH (član 180.), odnosno KZRS (član 150.), ovo krivično djelo ima istovjetnu sadržinu. Naime, ovo se djelo sastoji u ugrožavanju sigurnosti nekog lica ozbiljnom prijetnjom da će se on ili njemu blisko lice lišiti života, teško tjelesno povrijediti, lišiti slobode ili oteti ili nanijeti zlo podmetanjem požara, eksplozijom ili nekom drugom opšteopasnom radnjom ili sredstvom[21].

Ovdje se radi o "kvalifikovanoj" prijetnji (koju određuje vrsta, obim ili intenzitet najavljene, ali još uvijek nenanijete) posljedice. To je prijetnja napadom na život i tijelo drugog ili njemu bliskog lica[22]. Na ovaj način se drugom licu najavljuje nanošenje posljedice smrti ili teške tjelesne povrede. Stoga takva prijetnja ne može sa bude „uslovna".

S druge strane, prema KZBDBiH (član 180.), odnosno KZ RS (član 150.) ovo se djelo sastoji u ugrožavanju sigurnosti nekog lica ozbiljnom prijetnjom[23]: a) da će se on ili njemu blisko lice lišiti života ili teško tjelesno povrijediti, b) da će se on ili njemu blisko lice lišiti (oduzeti ili ograničiti) slobode ili oteti (u smislu odvođenja ili zadržavanja drugog lica upotrebom sile, prijetnje, obmane ili na drugi način) ili c) da će se njemu ili bliskom licu nanijeti zlo na specifičan

17 Vidi Đorđe Đorđević, Ugrožavanje sigurnosti policijskih službenika, Zbornik radova, „Položaj i uloga policije u demokratskoj državi", Beograd, Kriminalističko-policijski univerzitet, 2013, 77-92.

18 Vidi Slobodan Beljanski, „Nadnica za strah – ugrožavanje sigurnosti advokata", *Glasnik AK Vojvodine*, broj 3-4/2013, 175-179.

19 Vidi Jovan Ćirić, „Ugrožavanje sigurnosti", *Pravni život*, broj 9/2011, 199-218.

20 Borislav Petrović, Amila Ferhatović, Dragan Jovašević, *Krivično pravo, Posebni dio*, Sarajevo, Pravni fakultet, 2024, 87-88.

21 Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović, *Krivično pravo, Posebni deo*, Banja Luka, Panevropski univerzitet Apeiron, 2017, 58-59.

22 Joko Dragojlović, *Krivično pravo, Posebni deo*, Novi Sad, Univerzitet Privredna akademija, 2025, 65-66.

23 Miodrag Simović, Vladimir Simović, *Krivično pravo Brčko distrikta BIH, Posebni dio*, Banja Luka, Grafomark, 2021, 32-33.

– "opšteopasan" način: podmetanjem požara, eksplozijom ili nekom drugom opšteopasnom radnjom ili sredstvom[24].

Posljedica djela (prema svim zakonskim rješenjima) se ispoljava kao ugrožavanje sigurnosti, izazivanje osjećanja straha za ličnu sigurnost pasivnog subjekta ili njemu bliskog lica[25]. Pri tome, nije relevantno da li je učinilac ugrožavanjem sigurnosti ostvario neki drugi cilj. Da li je sigurnost drugog lica ugrožena, cijeni se prema subjektivnom osjećanju oštećenog, ali i prema objektivnom kriterijumu.

Za osnovni oblik djela su propisane različite vrste ili mjere kazni: a) kazna zatvora do šest mjeseci (KZFBiH i KZBDBiH) i b) alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine (KZRS).

2.2.Teži oblik krivičnog djela

Teži oblik krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti (član 183. stav 2. KZFBiH, član 180. stav 2. KZBDBiH i član 150 stav 2. KZR) predstavlja kvalifikovano djelo za koje je propisano pooštreno kažnjavanje (doduše različitim kaznenim okvirima, zavisno od zakona koji propisuje ovu inkriminaciju): a) kazna zatvora u trajanju od tri mjeseca do pet godina (KZFBiH i KZBDBiH) i b) kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do tri godine (KZRS). Upravo se u navođenju vrsta kvalifikatornih okolnosti nalazi najveće razlikovanje kod ove inkriminacije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine.

Prema KZFBiH, ovo se krivično djelo sastoji u: a) ugrožavanju sigurnosti više lica ozbiljnom prijetnjom da će se napasti na njihov život ili organ ili b) izazivanju uznemirenje građana ozbiljnom prijetnjom da će se napasti na život ili organ nekog, bilo kog lica. S druge strane, prema KZBDBiH, teži oblik krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti se javlja ako je radnja izvršenja preduzeta[26]: 1) prema posebnoj vrsti pasivnog subjekta (gdje ovo svojstvo predstavlja kvalifikatornu okolnost) – prema službenom licu[27] u vezi sa vršenjem njegove funkcije; 2) prema više lica (to su najmanje dva lica - član 2. tačka 18.) koja su indivudualno određena; 3) tako da je u značajnoj mjeri (u većoj mjeri, sa većim intenzitetom

24 Vidi Ljubana Sladić, Ugrožavanje sigurnosti i ugrožavanje bezbjednosti u kaznenom pravu Republike Srpske – sličnosti i razlike, op. cit., 559-574.

25 Vidi Đorđe Đorđević, Krivično delo ugrožavanje sigurnosti, op. cit., 167-178.

26 Miodrag Simović, Vladimir Simović, Krivično pravo Brčko distrikta BiH, Posebni dio, op. cit., 32-33.

27 Pojam službenog lica dat je u članu 2. tačka 3. KZBDBiH.

ili u dužem trajanju) izazvano uznemirenje građana[28] ili 4) na poseban način (organizovano, skupno, grupno) u sastavu grupe[29] ili zločinačke organizacije[30].

Konačno, teži, kvalifikovani oblik krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti prema KZRS (sa blažom propisanom kaznom) postoji ako je bilo koja od više alternativno propisanih djelatnosti u okviru radnje izvršenja preduzeta[31]: 1) prema službenom licu[32] u vezi sa vršenjem njegove funkcije (umišljaj učinioca mora da obuhvati njegovu svijest o svojstvu pasivnog subjekta u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja); 2) prema više lica (više lica su najmanje dva lica prema članu 123. tačka 8.) i 3) u sastavu grupe ili organizovane kriminalne grupe[33].

3. PROGANJANJE U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Na bazi standarda Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[34], više savremenih krivičnih zakonodavstva država članica Savjeta Evrope (dakle, i zakonodavstva država u regionu jugoistočne Evrope) poznaju krivično djelo "Proganjanje"[35]. Ova konvencija predviđa, između ostalih, inkriminaciju pod nazivom "Proganjanje"[36] (član 34). Pod ovim se pojmom podrazumijeva svako namjerno (umišljajno) ponašanje,

28 Uznemirenje građana postoji ako je ugrožavanje sigurnosti izazvano i kod drugih lica u vidu osjećaja nesigurnosti, nesposkojstva ili uznemirenosti s obzirom na način izvršenja radnje, odnosno karakter izvršene prijetnje. Bitno je da se na taj način kod građana izaziva neprijatno osjećanje uznemirenosti, što se utvrđuje prema objektivnom kriterijumu.

29 Grupa ljudi (član 2. tačka 20.) predstavlja udruženje od najmanje tri lica koja su povezana radi izvršenja krivičnih djela, pri čemu svako od njih daje svoj udio u izvršenju krivičnog djela.

30 Interesantno je da KZBDBiH kod određivanja sadržine ovog oblika krivičnog djela kao kvalifikatornu okolnost navodi njegovo izvršenje od strane "zločinačke organizacije", ne dajući, pri tome, u samom tekstu (u okviru zakonske odredbe člana 2.) njen pojam. Zato su pri određivanju pojma "zločinačka organizacija" od značaja definicije kao što su: a) udruženje (tačka 17.) - bilo koji oblik udruživanja tri ili više lica, b) skupina ljudi (tačka 19.) - najmanje pet lica ili c) organizovana grupa (tačka 21.) - grupa ljudi koja je formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog djela i ne mora imati formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu.

31 Vidi Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, Banja Luka, Službeni glasnik, 2021, 363-365.

32 Pojam službenog lica dat je u članu 123. tačka 3. KZRS.

33 Značenje ovih izraza KZRS je odredio u članu 123.

34 Vidi Miodrag Simović, Marina Simović, Vladimir Simović, *Suzbijanje nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini – krivična i prekršajna zaštita*, Banja Luka, Grafomark, 2022, 76-78.

35 Vidi Dušica Miladinović Stefanović, „Istanbulska konvencija i krivičnopravna zaštita žena od nasilja u Republici Srbiji", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, broj 76/2017, 231-252. i Ivana Marković, „Proganjanje – između Istanbulske konvencije i implementacije u srpskom pravu", Zbornik radova, *Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – deset godina primene*, Beograd, Pravni fakultet, 2024, 151-168.

36 Vidi Natalija Petrić, Sabina Husić, Irma Šiljak, *Priručnik za praćenje primjene Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Banja Luka, Fondacija Udružene žene, 2018, 78-83.

ponavljanjem prijetnji koje su upućene drugom licu, koje uzrokuju da se ono plaši za svoju bezbjednost[37].

Konvencijom (član 41.) je izričito propisana krivična odgovornost samo za umišljajno izvršenje navedenih krivičnih djela[38]. To znači da je nehatno (nepažljivo) preduzimanje navedenih radnji van sfere krivične odgovornosti i kažnjavanja. Takođe je ovaj međunarodni dokumenat izričito odredio da je pokušaj (započinjanje izvršenja navedenih djela) kažnjiv, bez obzira na to što nije nastupila umišljajem obuhvaćena posljedica. I konačno, što predstavlja rijetkost u savremenom krivičnom pravu, Konvencija preporučuje da se predvidi krivična odgovornost i kažnjivost za saučesništvo u obliku podstrekavanja i pomaganja koje je u ovom slučaju dobilo karakter samostalne radnje izvršenja[39].

Za učinioce krivičnih djela koja su predviđena Konvencijom, pored kazne zatvora, mogu se izreći (član 45.) i specifične krivičnopravne mjere kao što su[40]: a) praćenje, odnosno nadzor osuđenih lica i b) ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se princip najboljeg interesa za dijete ne može garantovati ni na koji drugi način, a što može da obuhvati i bezbjednost žrtve.

Pri odmjeravanju kazne, sud je dužan da u svakom konkretnom slučaju posebno uzme u obzir sljedeće otežavajuće okolnosti (član 46), ako ne predstavljaju elemente bića osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela, kao što su[41]: a) krivično djelo učinjeno nad bivšom ili sadašnjom supružnicom ili partnerkom u skladu sa žrtvom, odnosno lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet, b) ponovljeno krivično djelo (specijalni povrat), odnosno srodno djelo, c) krivično djelo učinjeno nad licem, koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti, d) krivično djelo učinjeno nad djetetom ili u prisustvu djeteta, đ) krivično djelo učinjeno od strane dva ili više udruženih lica, e) krivično djelo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje, f) krivično djelo učinjeno na opasan način - uz upotrebu oružja ili uz prijetnju oružjem, g) krivično djelo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posljedicama za žrtvu i h) ako je učinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode (specijalni povratnik).

Kao dio Nirnberških principa (Nuremberg Principles), zločini protiv čovječnosti (crimes against humanity) spadaju u međunarodno pravo. Princip VI Nirnberških principa navodi da "zločini ovdje navedeni kažnjavaju se kao zločini

37 Vidi Natalija Petrić, Gordana Vidović, Radmila Žigić, *Analiza usklađenosti Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske sa međunarodnim standardima*, Banja Luka, Fondacija Udružene žene, 2012, 38-51.

38 Vidi Gordana Gasmi, "Nova Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja – značaj ustanovljenja evropskih pravnih standarda", *Strani pravni život*, 2014, broj 2, 37-42.

39 Vidi Dragan Jovašević, "Evropski standardi i nasilje u porodici", *Evropsko zakonodavstvo*, 2013, broj 45-46, 83-88.

40 Vidi Gordana Kovaček Stanić, Sandra Samardžić, "Novine koje donosi Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici", *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2014, broj 2, 103-115.

41 Vidi Ana Čović, "Značaj ratifikacije Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici", *Strani pravni život*, 2013, broj 3, 279-292.

po međunarodnom pravu: ... (c) Zločini protiv čovječnosti: ubistvo, istrebljenje, ropstvo, deportacija i drugi nečovječni postupci učinjeni protiv bilo kojeg civilnog stanovništva ili progonstva na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama, kada se takvi postupci vrše ili takva progonstva sprovode u izvršenju ili u vezi sa bilo kojim zločinom protiv mira ili bilo kojim ratnim zločinom".

Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (*the Rome Statute of the International Criminal Court*), koji je obavezujući za 111 država, definiše zločine protiv čovječnosti u članu 7.1. Ovaj član kriminalizuje određena djela „izvršena kao dio raširenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv bilo koje civilne populacije, sa saznanjem o napadu". To uključuje: (h) Progon protiv bilo koje prepoznatljive grupe ili zajednice na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, rodnoj osnovi ili na drugim osnovama koje su univerzalno priznate kao nedozvoljene prema međunarodnom pravu, u vezi sa bilo kojim činom navedenim u ovom stavu (npr. ubistvo, istrebljenje, ropstvo, deportacija, pritvor, mučenje, seksualno nasilje, aparthejd i drugi nehumani postupci) ili bilo kojim djelom u nadležnosti Suda.

4.PROGANJANJE U KRIVIČNOM PRAVU

Na osnovu preuzetih obaveza iz Istanbulske konvencije, pojedina regionalna krivična zakonodavstva propisuju krivično djelo proganjanje (uhođenje) pod različitim nazivima kao što su: a) "proganjanje" (član 138a. Krivičnog zakonika Srbije[42], član 168a. Krivičnog zakonika Crne Gore[43], član 173a. KZBDBiH i član 144. KZRS), b) "uhođenje" (član 179a. KZFBiH, član 134a. Kazenskog zakonika Slovenije[44] i član 144a. Krivičnog zakonika Sjeverne Makedonije[45]) i c) "nametljivo ponašanje" (član 140. Kaznenog zakona Hrvatske[46]).

4.1.Opšte karakteristike krivičnog dela proganjanja/uhođenja

Osim KZBiH, ostala tri zakonska teksta u oblasti materijalnog krivičnog prava sa primjenom u Bosni i Hercegovini propisuju krivično djelo: "Proganjanje

42 "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024.

43 "Službeni list Republike Crne Gore", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021, 145/2021, 110/2023 i 123/2024.

44 "Uradni list Republike Slovenije", br. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 55/2014, 6/2016, 38/2016, 27/2017 i 23/2020, 91/2020, 95/2021, 186/2021, 105/2022, 16/2023 i 107/2024.

45 „Služben vesnik na Republika Makedonija", br. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 8272013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014 i 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 169/2016, 97/2017, 170/2017 i 248/2018, 36/2023 i 188/2023.

46 "Narodne novine Republike Hrvatske", br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022 i 114/2023 i 36/2024.

ili uhođenje" (član 179a. KZFBiH, član 173a. KZBDBiH i član 144. KZRS). Ova se inkriminacija temelji na navedenim međunarodnim standardima iz Istanbulske konvencije. Ona predstavlja samo poseban, specijalni, specifični oblik ispoljavanja krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti.

Na početku analize ovog krivičnog djela interesantno je ukazati na njegovu različitu zakonsku sistematiku u zakonskim tekstovima. Ovo je krivično djelo sistematizovano je prema grupnom zaštitnom objektu u glavi sedamnaestoj: "Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina" KZFBiH (pod nazivom "Uhođenje"), odnosno u glavi trinaestoj: "Krivična djela protiv sloboda i prava" KZRS. Nasuprot tome, KZBDBiH ovo djelo propisuje u glavi šesnaestoj pod nazivom: "Krivična djela protiv života i tijela". Radi se o zakonskoj sistematici ovog djela koju inače ne poznaju savremena krivična zakonodavstva.

Druga krivična zakonodavstva država u regionu jugoistočne Evrope propisuju, na temelju Instanbulske konvencije, takođe ovo krivično djelo u grupi krivičnih djela protiv sloboda ili prava čovjeka. Tako, Kazneni zakon Hrvatske u glavi trinaestoj: "Krivična djela protiv lične slobode" propisuju krivično djelo pod nazivom: "Nametljivo ponašanje" (član 140.).

Ovo je krivično djelo u pravu Slovenije, pod nazivom "Uhođenje" (član 134a.), sistematizovano u glavi šesnaestoj: Krivična djela protiv sloboda i prava čovjeka". Takođe, Krivični zakonik Sjeverne Makedonije krivično djelo: "Uhođenje" (član 144a.) predviđa u glavi petnaestoj pod nazivom: "Krivična djela protiv slovoda i prava čovjeka i građanina".

Konačno, krivično djelo "Proganjanje", pod istim naslovom, u grupi krivičnih djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina, propisuju: a) Krivični zakonik Crne Gore (glava petnaesta, u članu 168a.) i b) Krivični zakonik Srbije (glava četrnaesta, u članu 138a.).

4.2.Osnovni oblik krivičnog djela

Uhođenje karakteriše dva elementa. To su: a) upad, prodiranje u privatnu sferu života drugog lica koji se vrši na određeni način – ponavljajući, konstantno ili uporno i b) strah (uznemirenost) ili tjeskoba (nemir, nelagodnost) kod žrtve. Ovdje se radi o specifičnom "obrascu" ponašanja učinioca koji uključuje nametljiv, trajan i ponavljajući kontakt sa žrtvom, uključujući uznemiravanje koje može biti izvršeno neposredno, lično telefonom, slanjem SMS poruka, pisama, slanjem poklona, skupih predmeta, sačekivanjem ispred stana, kuće, posla, oštećenjem imovine (automobila) ili sl[47]. Takvim ponašanjem učinilac može neposredno (direktno) ili na posredan način da ugrozi žrtvu koja može osjećati strah, bespomoćnost, "krivicu" za ono što se dešava, opasnost ili depresiju zbog uhođenja[48].

47 Vidi Igor Vuković, „Proganjanje kao krivično delo", Zbornik radova, *Kaznena reakcija u Srbiji, Deo 8*, Beograd, Pravni fakultet, 2018, 182-185.

48 Nedeljko Stanković, Krivično pravo, Opšti i posebni dio, op. cit., 432-433.

Zbog većih ili manjih razlika u definisanju pojma, elemenata (djelatnosti u okviru radnje izvršenja, načina ili sredstva njenog preduzimanja, vrste ili prirode prouzrokovane posljedice), u zakonskim propisima kojima je predviđeno krivično djelo proganjanje, ukazuje se na sva tri zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini. Za osnovu analize uzet je KZFBiH, dok će izlaganja ostala dva zakonska teksta ukazati na sličnosti, odnosno na razlike prema ovom rješenju.

KZFBiH u glavi sedamnaestoj: "Krivična djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina" propisuje krivično djelo pod nazivom "Uhođenje". Takođe, među krivičnim djelima protiv sloboda i prava građana, KZRS (glava trinaesta) propisuje krivično djelo proganjanje (član 144.).

Jedino odstupanje od ove zakonske sistematike analiziranog krivičnog djela u tom smislu bilježi KZBDBiH. Ovaj zakon ovo krivično djelo pod nazivom "proganjanje" sistematizuje u glavi šesnaestoj: "Krivična djela protiv života i tijela". Istina, u pravnoj teoriji se ne daju jasni razlozi za ovakvu zakonsku sistematiku, tim prije što iz opisa ove inkriminacije proizilazi da se posljedica djela javlja kao izazivanje tjeskobe (nelagode, nemira, nelagodnosti) ili straha (osjećanja uznemirenosti) za bezbjednost drugog lica ili njegovog člana porodice. To ukazuje da se posljedica djela ne manifestuje prema životu ili tjelesnom integritetu drugog lica, već u odnosu na lično osjećanje drugog lica, osjećanje lične sigurnosti (koje ulazi u korpus ljudskih prava i sloboda)[49].

Iz zakonskih opisa djela proizilazi da se kao objekat zaštite ove inkriminacije javlja osjećanje lične sigurnosti čovjeka, njegovog člana porodice ili njemu bliskog lica.

Za osnovno djelo uhođenje/proganjanje je propisana različita vrsta kazni, zavisno od zakona koji ga propisuje. To su: a) kazna zatvora do jedne godine (KZFBiH), b) novčana kazna alternativno sa kaznom zatvora do jedne godine (KZBDBiH) ili c) novčana kazna, alternativno sa kaznom zatvora do dvije godine.

Osnovno djelo "Uhođenje" (član 179a. KZFBiH) se sastoji u ponovljenom praćenju ili uhođenju drugog lica, u nastojanju uspostavljanja ili u uspostavljanju neželjenog kontakta sa drugim licem direktno ili preko trećeg lica ili putem informaciono-komunikacijske tehnologije ili u zastrašivanju drugog lica na drugi način čime se kod njega izazove tjeskoba ili strah za njegovu sigurnost ili sigurnost njegovog člana porodice ili njemu bliskog lica.

Ovo krivično djelo čine sljedeći konstitutivni elementi[50]:

(1) Radnja izvršenja se ostvaruje sa više, zakonom alternativno propisanih djelatnosti. To su[51]:

a) ponovljeno (kontinuirano, uporno, permanentno) praćenje ili uhođenje drugog lica – ovdje se radi o preduzimanju radnje izvršenja uporno i u toku

49 Vidi Dušica Miladinović Stefanović, Istanbulska konvencija i krivičnopravna zaštita žena od nasilja u Republici Srbiji, op. cit., 231-252.

50 Borislav Petrović, Amila Ferhatović, Dragan Jovašević, *Krivično pravo, Posebni dio*, Sarajevo, Pravni fakultet, 2024, 87-88.

51 Vidi Joko Dragojlović, Krivično pravo, Posebni deo, op. cit., 67-70.

određenog vremenskog perioda. Upornost predstavlja istrajnost, odnosno gotovost, riješenost učinioca da ponavlja, višekratno preduzima radnju, što znači da jednom izvršena radnja ne čini ovo krivično djelo. Praćenje predstavlja uhođenje, odnosno održavanje određene prostorne udaljenosti u odnosu na pasivnog subjekta koja učiniocu omogućava da kontroliše njegovo kretanje[52].

Ova radnja se faktički može izvršiti na različite načine, otvoreno ili prikriveno, ali je za postojanje djela potrebno da se vrši neovlašćeno – protivno volji pasivnog subjekta i protivpravno, bez zakonskog osnova. Opisana karakteristika govori u prilog tome da je proganjanje djelo sa tzv. indiferentnim brojem činjenja, te ponavljanje ne dovodi do sticaja, niti do prividnog realnog sticaja u formi produženog djela, već je obuhvaćeno jednim jedinstvenim djelom[53]. Za postojanje ove inkriminacije potrebno je višekratno, višeaktno ponavljanje radnji,

b) nastojanje (pokušaj) uspostavljanja ili uspostavljanje (ostvarenje, realizacija) neželjenog kontakta sa drugim licem, što se može učiniti na više načina: direktno (neposredno), preko trećeg lica (posredno) ili putem informaciono-komunikacijske tehnologije[54].

Različite djelatnosti, koje se preduzimaju u cilju fizičkog približavanja žrtvi, podrazumijevaju brojne aktivnosti kojima se smanjuje prostorna razdaljina između izvršioca i pasivnog subjekta do te mjere da se stvaraju uslovi za neposredno, blisko uspostavljanje kontakta pogledom ili dozivanjem. Nastojanje da se uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije, predstavlja pokušaj (u vidu započinjanja) ostvarivanja kontakta (veze)[55]. Pri tome, nije od značaja na koji način se to vrši, direktno, neposredno u fizičkoj bliskosti ili indirekno preko posrednika (trećeg lica) ili putem tehničko-tehnoloških sredstava komunikacije – pozivanjem telefonom, slanjem SMS-a, slanjem elektronske pošte i slično. Bitno je u svim navedenim slučajevima da za takve djelatnosti učinioca ne postoji (izričita ili prećutna) saglasnost žrtve[56] ili

c) zastrašivanje (izazivanje straha, osjećanja lične uznemirenosti) kod drugog lica na drugi, bilo koji, način.

(2) Posljedica djela se javlja kao povreda zaštićenog dobra. To je izazivanje (nastajanje, prouzrokovanje) tjeskobe (nelagoda, nespokoj, nelagodnost u vidu

52 Vidi Nikola V. Paunović, „Kriminalistički aspekti krivičnog dela proganjanja“, Zbornik radova, *Pravo u funkciji razvoja društva, Tom 2*, Kosovska Mitrovica, 2019, 247-264.

53 Vidi Dragan Jovašević, Dušica Miladinović Stefanović, Krivično pravo, Posebni deo, op. cit., str.82-85.

54 Zoran Stojanović, „Proganjanje – novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije“, Zbornik radova, *Kaznena reakcija u Srbiji, Deo 8*, Beograd, Pravni fakultet, 2018, 6-7. Informaciono - komunikacione tehnologije (član 2. tačka 39. KZFBiH) obuhvataju postupke, metode, elektronska sredstva i programe koji omogućavaju prikupljanje, čuvanje, obradu, upravljanje, prenos i prezentaciju kompjuterskih podataka i informacija u elektronskom obliku, kao i mrežnu telekomunikacijsku opremu koja omogućava ostvarivanje komunikacije, traženje, slanje, primanje i pristupanje kompjuterskim podacima i informacijama u elektronskom obliku.

55 Vidi Jelena Đurišić, „Krivično djelo proganjanje u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore“, *Studia iuridica montenegrina*, broj 2/2019, 89-101.

56 Vidi Đorđe Đorđević, Krivično delo proganjanja u KZ Republike Srbije, op. cit., 174-176.

stvaranja osjećanja unutrašnjeg nemira, napetosti, straha i zabrinutosti, koje je nejasno i bez očiglednog spoljnjeg povoda. Dakle, posljedica djela se sastoji osjetnom (značajnijem, intenzivnijem, trajnijem) ugrožavanju ličnog života pasivnog subjekta[57]. U pravnoj teoriji postoji dilema da li se njeno nastupanje traži u svakom slučaju, odnosno kada je preduzeta bilo koja od više zakonom propisanih djelatnosti u smislu radnje izvršenja ili je za njeno nastupanje potrebno samo kada je preduzeta poslednja djelatnost određena kao "zastrašivanje"[58].

Za razliku od klasičnog straha, tjeskoba nije vezana za određeni objekat ili situaciju, već je to iščekivanje neke neodređene nesreće. Ona se često javlja kao simptom anksioznosti, te tako ometa i svakodnevni život čovjeka ili njemu bliskih lica ili straha za ličnu sigurnost drugog lica ili sigurnost njegovog člana porodice ili njemu bliskog lica.

Ovo krivično djelo spada u *delicta communia*, što znači da ga može izvršiti svako lice, dok je u pogledu krivice potreban umišljaj učinioca.

KZFBiH (član 2.) je definisao i pojam žrtve krivičnog djela (tačka 14.). To je, prema ovom rješenju, fizičko lice koje zbog učinjenog krivičnog djela direktno trpi tjelesne i duševne posljedice, imovinsku štetu ili povredu osnovnih prava i sloboda. Kao žrtva, u smislu ove inkriminacije, može se javiti kako lice prema kome je neposredno (direktno) preduzeta zakonom propisana radnja izvršenja, tako i još dvije kategorije lica. To su: a) članovi porodice žrtve i b) žrtvi bliska lica. Ova lica takođe definiše navedena zakonska odredba (tač. 15, 16. i 17. člana 2.).

Na nešto drugačiji način sadržinu krivičnog djela "Proganjanje" (član 173a.) definiše KZBDBiH. Prema ovom zakonskom rješenju, krivično djelo vrši učinilac koji uporno i duže (čije trajanje ne određuje krivično pravo, već predstavlja faktičko pitanje koje rješava sudska praksa u svakom konkretnom slučaju) prati ili uhodi drugo lice ili s njim neposredno ili preko trećeg lica nastoji uspostaviti ili uspostavlja neželjeni kontakt ili ga na drugi način zastrašuje i time kod njega izazove tjeskobu ili strah za njegovu bezbjednost ili bezbjednost njegovog člana porodice.

Konačno, KZRS propisuje krivično djelo proganjanje (član 144.) kao uporno i duže praćenje ili uhođenje drugog lica ili kao nastojanje uspostavljanja ili uspostavljanje sa drugim licem direktno ili preko trećeg lica neželjenog kontakta ili na drugi način kod tog lica izazivanje promjene životnih navika, tjeskobe ili straha za vlastitu sigurnost ili sigurnosti njemu bliskih lica[59].

57 Vidi Nikola V. Paunović, N., Krivičnopravni aspekti proganjanja – uporednopravna analiza i mogući pravci *de lege ferenda* izmena, op. cit., 21-41.

58 Vidi Igor Vuković, Proganjanje kao krivično delo, op. cit.,182-185.

59 Vidi Dragan Jovašević, Ljubinko, Mitrović, Veljko Ikanović, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske, op. cit., 363-365.

4.3.Teži oblik krivičnog djela

Pored osnovnog oblika djela, krivični zakoni u Bosni i Hercegovini predviđaju teži, kvalifikovani oblik ispoljavanja (stav 2.), za koji su propisane različite kazne: a) kazna zatvora do tri godine (KZFBiH i KZ BDBiH) i b) kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine (KZRS).

Kvalifikatorne okolnosti, za koje zakoni predviđaju pooštreno kažnjavanje, u pravu Federacije BiH[60] su: 1) svojstvo pasivnog subjekta (žrtve)[61] ili 2) pobuda učinioca (koja aktivira učinioca na preduzimanje radnje izvršenja, te zbog toga kvalifikuje direktan umišljaj kao oblik krivice) – ako je djelo izvršeno iz mržnje.

S druge strane, u pravu BDBiH kvalifikatornu okolnost kod ove inkriminacije čini svojstvo oštećenog (žrtve). Tako, ovo djelo vrši lice koje preduzima radnju izvršenja u odnosu: a) na člana svoje porodice (član 2. tačka 26.) ili b) prema djetetu (član 2. tačka 13. - lice uzrasta do nenavršene osamnaeste godine).

Konačno, u pravu Republike Srpske se kao kvalifikatorna okolnost javlja takođe svojstvo pasivnog subjekta (žrtve). Ovo djelo postoji ako je radnja izvršenja u bilo kom pojavnom obliku ispoljavanja preduzeta u odnosu na[62]: a) sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog partnera, b) lica sa kojim je izvršilac bio u intimnoj vezi ili c) prema djetetu (član 123. tačka 7. KZ – dijete kao žrtva krivičnog djela je lice koje nije navršilo 18 godina života).

U svim navedenim oblicima ispoljavanja, učinilac djela treba da je svjestan svojstva pasivnog subjekta upravo u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja (što je obuhvaćeno njegovim umišljajem kao oblikom krivice).

5. ZAKLJUČAK

Kao specifičan oblik povrede, narušavanja ili ugrožavanja lične sigurnosti čovjeka, proganjanje ili uhođenje u poslednje vrijeme, sa razvojem savremenih tehničko-tehnoloških (informaciono-komunikacijskih) sredstava, dobija sve više na aktuelnosti. U osnovi ove inkriminacije se nalaze odgovarajući standardi sadržani u međunarodnom regionalnom dokumentu – Istanbulskoj konvenciji.

Na temelju ovog međunarodnog standarda u pozitivnom krivičnom pravu Bosne i Hercegovine je predviđeno krivično djelo proganjanje, bilo u grupi

60 Nedeljko Stanković, Krivično pravo, Opšti i posebni dio, op. cit. 432-433.

61 Kao žrtva krivičnog dela (član 2. tačka 14. KZFBiH) smatra se fizičko lice koje zbog učinjenog krivičnog djela direktno trpi tjelesne i duševne posljedice, imovinsku štetu ili povredu osnovnih prava i sloboda. Žrtvom krivičnog djela se takođe smatraju bračni, odnosno vanbračni partner, intimni partner, te potomak, a ako njih nema, predak, brat i sestra onog lica čija je smrt direktno prouzrokovana krivičnim djelom, te lice koju je ono na osnovu zakona bilo dužna izdržavati – ako je djelo učinjeno: a) u odnosu na člana porodice ili blisko lice, b) prema djetetu (član 2. tačka 12., lice koje nije navršilo 18 godina ili c) prema licu koje je posebno ranjivo zbog teže tjelesne ili duševne smetnje (pri čemu učinilac treba da je svjestan ovog svojstva upravo u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja).

62 Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović, Krivično pravo, Posebni dio, op. cit., 58-59.

krivičnih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina, odnosno u okviru krivičnih djela protiv života i tijela. Kao objekat zaštite se javlja osjećanje lične sigurnosti čovjeka, njegovog člana porodice ili njemu bliskog lica. Ovo djelo predstavlja posebni, specijalni oblik krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti.

Uz neznatne razlike ovo se krivično djelo sastoji u ponovljenom (upornom, u dužem vremenskom periodu) praćenju ili uhođenju drugog lica, u nastojanju uspostavljanja ili u uspostavljanju neželjenog kontakta sa drugim licem, direktno ili preko trećeg lica ili putem informaciono-komunikacijske tehnologije ili u zastrašivanju drugog lica na drugi način čime se kod njega izazove teskoba ili strah za njegovu sigurnost ili sigurnost njegovog člana porodice ili njemu bliskog lica.

Za osnovno djelo uhođenja/proganjanja je propisana različita vrsta kazni, zavisno od zakona koji ga propisuje. Pored osnovnog oblika djela, svi krivični zakoni u Bosni i Hercegovini predviđaju teži, kvalifikovani oblik ispoljavanja, za koji su propisane različite kazne.

LITERATURA:

1. Ahlgrim, Billea, Terrance, Cheryl, "Perceptions of cyberstalking: Impact of perpetrator gender and cyberstalker/victim relationships", *Journal of Interpersonal Violence,* Volume 36, Issue 7-8, https:// doi. org/10.1177/0886260518784590.
2. Азаревич, Дмитрий Иванович, "Общее всем право судебного преследования правонарушений", Журнал гражданского и уголовного права, 1893, № 2, 1-32.
3. Багаутдинов Флер Нуретдинович, "Уголовное преследование и правозащитная функция суда", Российская юстиция, 2000, № 8, 27-28.
4. Bateman, J. Keith, „Don't call it persecution when it's not", *Evangelical Missions Quarterly,* 2013, 49.1, 54–56, also 57–62.
5. Becker, O. Sascha, Mukand, Sharun, Yotzov, Ivan, "Persecution, pogroms and genocide: A conceptual framework and new evidence", *Explorations in Economic History*, 2022, Volume 86.
6. Beljanski, Slobodan, "Nadnica za strah - ugrožavanje sigurnosti advokata", *Glasnik AK Vojvodine*, broj 3-4, 2013.
7. Bocij, Paul, "*Cyberstalking: Harassment in the Internet Age and How to Protect Your Family"*, *Praeger*, 2004, 14.
8. Bocij, Paul, McFarlane, Leroy, "Cyberstalking: The technology of hate", *The Police Journal,* 2003, 76, 204–221.
9. Coffey, John, *Persecution and Toleration in Protestant England 1558–1689*, Studies in Modern History, Pearson Education, 2000.
10. Čović, Ana, "Značaj ratifikacije Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici", *Strani pravni život*, 2013, broj 3.
11. Ćirić, Jovan, "Ugrožavanje sigurnosti", Pravni život, 2011, broj 9.
12. Davis, A. Joseph, Stalking Crimes and Victim Protection, Boca Raton, CRC Press, Florida, 2001, 3–19.
13. Dragojlović, Joko, *Krivično pravo, Posebni deo*, Novi Sad, Univerzitet Privredna akademija, 2025.
14. Dussuyer, Inez, Is stalking legislation effective in protecting victims? (PDF), Australian Institute of Criminology, CiteSeerX, Sydney, 2000.
15. Đorđević, Đorđe, „Ugrožavanje sigurnosti policijskih službenika", Zbornik radova, *Položaj i uloga policije u demokratskoj državi*, Beograd, Kriminalističko-policijski univerzitet, 2013.
16. Đorđević, Đorđe, „Krivično delo ugrožavanje sigurnosti", *Pravni život*, broj 9, 2014.
17. Đorđević, Đorđe, „Krivično delo proganjanja u KZ Republike Srbije", Zbornik radova, *Kaznena reakcija u Srbiji, Deo 9*, Beograd, Pravni fakultet, 2021.
18. Đurišić, Jelena, „Krivično djelo proganjanje u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore", *Studia iuridica montenegrina*, 2019, broj 2.

19. Fischer, Thomas, Anstötz, Stephan, Lutz, Hans-Joachim, *Strafgesetzbuch: StGB mit Nebengesetzen, 72. Auflage,* C.H.BECK, 2025
20. , Erica R., Fisher, Bonnie S., Nedelec, Joseph L., "Cyberstalking perpetration among young adults: An assessment of the effects of low self-control and moral disengagement", *Crime & Delinquency,* 2021, Volume 67, Issue 12, https://doi.org/10.1177/001 1128721989.
21. Forsaken, Daniel Williams, *The Persecution of Christians in Today's Middle East*, OR Books, 2016, Google Scholar.
22. Gasmi, Gordana, "Nova Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja – značaj ustanovljenja evropskih pravnih standarda", Strani pravni život, 2014, broj 2.
23. Grim, Brian J., Finke, Roger, "Religious Persecution in Cross-National Context: Clashing Civilizations or Regulated Religious Economies?", *American Sociological Review*, 2007, 72 (4), 633–658.
24. Grim, Brian J., Finke, Roger, *The Price of Freedom Denied: Religious Persecution and Conflict in the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, 2010.
25. **Источник:** https://usylapyhvosti.ru/t/faq/presledovanie-v-internete-kakie-stati-na-svobo du-slova-sushhestvuyut.
26. Jovašević, Dragan, Evropski standardi i nasilje u porodici, Evropsko zakonodavstvo, 2013, broj 45-46.
27. Jovašević, Dragan, Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović, *Krivično pravo, Posebni dio*, Banja Luka, Panevropski univerzitet Apeiron, 2017.
28. Jovašević, Dragan, Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, Banja Luka, Službeni glasnik, 2021.
29. Jovašević, Dragan, Miladinović Stefanović, D., *Krivično pravo, Posebni deo*, Niš, Pravni fakultet, 2023.
30. Kovaček - Stanić, Gordana, Samardžić, Sandra, Novine koje donosi Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Zbornik PF u Novom Sadu*, 2014, broj 2.
31. Kindhäuser Urs, Hilgendorf Eric, *Strafgesetzbuch* ***Lehr - und Praxiskommentar*****,** Nomos, 2024.
32. Кукаров, А. С., "Об уголовном преследовании", Сов. гос-во и право, 1958, 106 -107.
33. Marković, Ivana, „Proganjanje – između Istanbulske konvencije i implementacije u srpskom pravu", Zbornik radova, *Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – deset godina primene*, Beograd, Pravni fakultet, 2024.
34. Мазюк, Роман Васильевич, Уголовное преследование в российском уголовном судопроизводстве, Изд-во БГУЭиП, Иркутск, 2008.
35. McFarlane, Judith M., Campbell, Jacquelyn C., Wilt, Susan, Sachs, Carolyn J., Ulrich, Yvonne, Xu, Xiao, "Stalking and intimate partner femicide", Homicide Studies, 1999, 3 (4), 300–316, doi*:* 10.1177/1088767999003004003.

36. Meyer-Goßner, Lutz, Schmitt, Bertram, *Kommentar zur Strafprozessordnung*, 60. Auflage, 2017.
37. Meloy, J. Reid, *The psychology of stalking: clinical and forensic perspectives*, Academic Press, San Diego, 1998.
38. Memedović, Nikola, „Ugrožavanje sigurnosti pretnjom da će se napasti život", *Pravni život*, 2008, broj 9.
39. Memedović, Nikola, „Ugrožavanje sigurnosti pretnjom da će se napasti na život ili telo", Zbornik radova, *Ogledi iz krivičnog prava*, Beograd, Dosije, 2015.
40. Miladinović Stefanović, Dušica, „Istanbulska konvencija i krivičnopravna zaštita žena od nasilja u Republici Srbiji", *Zbornik radova PF u Nišu*, 2017, broj 76.
41. Mullen, Paul E., Pathé, Michele, Purcell, Rosemary, Stuart, Geoffrey W., „A Study of Stalkers", American Journal of Psychiatry, 1999, 156 (8), Philadelphia, American Psychiatric Association, Pennsylvania, 1244–1249.
42. Paunović, V. Nikola, „Kriminalistički aspekti krivičnog dela proganjanja", Zbornik radova, *Pravo u funkciji razvoja društva, Tom 2*, Kosovska Mitrovica, 2019.
43. Paunović, V. Nikola, „Krivičnopravni aspekti proganjanja – uporednopravna analiza i mogući pravci *de lege ferenda* izmena", *Strani pravni život*, 2019, broj 1.
44. *Peters, Shawn Francis,* Judging Jehovah's Witnesses: Religious Persecution and the Dawn of the Rights Revolution*, University Press of Kansas, 2000,* 82*,* 116–119*.*
45. Petrić, Natalija, Vidović, Gordana, Žigić, Radmila, *Analiza usklađenosti Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske sa međunarodnim standardima*, Banja Luka, Fondacija Udružene žene, 2012.
46. Petrić, Natalija, Husić, Sabina, Šiljak, Irma, *Priručnik za praćenje primjene Konvencije Savjeta Evrope o spriječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Banja Luka, Fondacija Udružene žene, 2018.
47. Petrović, Berislav, Ferhatović, Amila, Jovašević, Dragan, *Krivično pravo, Posebni dio*, Sarajevo, Pravni fakultet, 2024.
48. Pin, Xavier, Droit pénal général 2026*, 17e édition*, Lefebre Dalloz, 2025.
49. Rempell, Scott, „Defining Persecution", *Utah Law Review*, 2013, 1, doi*:*10.2139/ ssrn.1941006.
50. Sheridan, Lorraine, Davies, Graham, Boon, Julian, „The Course and Nature of Stalking: A Victim Perspective", *The Howard Journal of Criminal Justice*, 2001, 40 (3), 215–234, doi*:*10. 1111/1468-23 11.00204.
51. Sheridan, Lorraine, „Characteristics of False Stalking Reports", Criminal Justice and Behavior, 2004, 31 (1), Lubbock, SAGE Publications, Texas, 55–72.
52. Simović, Miodrag, Jovašević, Dragan, *Leksikon krivičnog prava Bosne i Hercegovine,* Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018.

53. Simović, Miodrag, Simović, Vladimir, *Krivično pravo Brčko distrikta BiH, Posebni dio*, Banja Luka, Grafomark, 2021.
54. Simović, Miodrag, Jovašević, Dragan, Mitrović, Ljubinko, Simović, Marina, *Maloljetničko krivično pravo, 3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje,* Grafomark, Laktaši, 2021.
55. Simović, Miodrag, Simović, Vladimir, Govedarica, Mladenka, *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti dio, šesto izdanje,* Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2021.
56. Simović, Miodrag, Simović, Vladimir, Govedarica, Mladenka, *Krivično procesno pravo, II (Krivično procesno pravo − posebni dio), 5. izmijenjeno i dopunjeno izdanje,* Istočno Sarajevo, Pravni fakultet, 2021.
57. Simović, Miodrag, Simović, Marina, *Žrtve krivičnih djela i krivičnopravni instrumenti zaštite*, Laktaši, Banja Luka, Grafomark, 2021.
58. Simović, Miodrag, Simović, Vladimir, Simović, Marina, *Suzbijanje nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini – krivična i prekršajna zaštita*, Banja Luka, Grafomark, 2022.
59. Simović, Miodrag, Blagojević, Milan, Simović, Vladimir, *Međunarodno krivično pravo, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje,* Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2023.
60. Simović, Miodrag, Simović, Marina, Simović, Vladimir, Simović, Milena, *Međunarodno pravo ljudskih prava,* Istraživački centar, Banja Luka, 2023.
61. Simović, Miodrag, Simović, Marina, Angeleski, Metodija, Ramljak, Alija, *Viktimologija, Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2025.
62. Sladić, Ljubana, „Ugrožavanje sigurnosti i ugrožavanje bezbjednosti u kaznenom pravu Republike Srpske – sličnosti i razlike“, *Zbornik radova PF u Novom Sadu*, 2023, broj 2.
63. Spitzberg, Brian H., Cupach, William R., „The state of the art of stalking: Taking stock of the emerging literature“, *Aggression and Violent Behavior*, 2007, 12 (1), 64–86. doi*:*10.1016/j.avb.2006.05. 001.
64. Spitzberg, Brian H., Hoobler, Gregory, “Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism”, *New Media and Society*, 2002, Volume 4, Issue 1, https://doi.org/10.117 7/14 614 44022 2226 *271.*
65. Srejić, Dragana, „Ugrožavanje lične sigurnosti policijskog službenika“, *Bezbednost*, Beograd, 2006, vol. 48, broj 5, 805-826.
66. Stanković, Nedeljko, *Krivično pravo, Opšti i posebni dio*, Brčko, Evropski univerzitet, 2023.
67. Stausberg, Michael*, Feldt, Laura, Valk, Ülo,* „The Demise, Dissolution, and Elimination of Religions“*,* Numen*, 2021, 68, 2–3, Special Issue: The Dissolution of Religions),* Leiden *and* Boston*:* Brill Publishers*,* 103*–131,* doi*:* 10.1163/15685276-12341617.

68. Stevens , Francesca, Rason R, Nurse , "Cyber Stalking, Cyber Harassment, and Adult Mental Health: A Systematic Review", *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 2021, 24(6), 367-376, *doi: 10.1089/cyber. 2020.0253*.
69. Stojanović, Zoran, „Proganjanje – novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije", Zbornik radova, *Kaznena reakcija u Srbiji, Deo 8*, Beograd, Pravni fakultet, 2018.
70. Storey, Jennifer E., Pina, Afroditi, Williams, Cherise S., "The Impact of Stalking and Its Predictors: Characterizing the Needs of Stalking Victims", *Journal of Interpersonal Violence*, 2023, 38, 21-22, *doi: 10.1177/08862605231185303.*
71. Vuković, Igor, „Proganjanje kao krivično delo", Zbornik radova, *Kaznena reakcija u Srbiji, Deo 8,* Beograd, Pravni fakultet, 2018.
72. Zhang, Chi, "Digital technology and mental health: Chinese university students' perspectives on the impact of social media", *Health Psychol Res.,* 2024, 3, 12:120372. *doi: 10.52965/001c.120372.*

Marina M. Simović
Full professor at the Faculty of Law of the Pan-European University "Apeiron" in Banja Luka, secretary of the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska,
Vladimir M. Simović
Judge of the Supreme Court of the Republic of Srpska; full professor at the *Slobomir P University in Banja Luka*

CRIMINAL LAW RESPONSE TO PERSECUTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract: Persecution refers to permanent and systematic mistreatment of people, often because of their race, religion or political beliefs. This includes actions that are unjust, cruel and long-lasting, directed at people because of their innate characteristics or beliefs. Persecution is often carried out or approved by state structures, making it a tool of political suppression and control. It encompasses a wide range of human rights violations, including detention, torture and murder, aimed at suppressing opposition and intimidation. It often involves discriminatory policies and practices that marginalize and deny the rights of target groups.

On the basis of regional international standards contained in the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (the so-called Istanbul Convention), the national criminal legislation of numerous European countries, including countries in the region of Southeast Europe, prescribes liability and punishment for the criminal offense of "persecution". Depending on the legal regulation that foresees this incrimination against the personal freedom of a person, the criminal offense consists in repeated, persistent monitoring or stalking of another person or in establishing unwanted contact with another person, directly or through a third person through information and communication technology, or in intimidating another person in another way, causing anxiety or fear of that person for his safety or the safety of a member of his family or a person close to him.

Based on international standards, that is, regional criminal legislation, the paper analyzes the characteristics, elements of existence, forms of manifestation and content of the criminal offense of persecution, and its relationship with the related criminal offense of endangering safety in the legislation of Bosnia and Herzegovina and the countries in the region.

Key words: criminal law, international standards, persecution, intimidation, personal safety.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.165
UDK 343.6-055.2(497.6)

Izvorni naučni rad

Dr. sc. Sunčica Hajdarović, docentica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

Vildana Delibašić, BA, asistentica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI: IZMEĐU TRADICIJE, PRAVA I DRUŠTVENE STVARNOSTI

Sažetak: Rad analizira femicid kao najteži oblik rodno zasnovanog nasilja nad ženama, polazeći od njegovih normativnih, kriminoloških i viktimoloških aspekata u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine. Femicid se razmatra kao predvidiv društveni fenomen koji najčešće predstavlja završnu fazu dugotrajnog nasilja, često praćenog institucionalnim propustima. Posebna pažnja u radu je posvećena uvođenju krivičnog djela teškog ubistva ženske osobe u Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, kao važan iskorak u prepoznavanju rodne motivacije nasilja. Rad ukazuje na ograničenja isključivo krivičnopravnog pristupa i naglašava potrebu za sveobuhvatnim institucionalnim i preventivnim mjerama. U završnom dijelu izloženi su prijedlozi *de lege ferenda* usmjereni na harmonizaciju zakonodavstva, jačanje preventivnih mehanizama i unapređenje zaštite prava žena na život i sigurnost.

Ključne riječi: femicid, ubistvo žene, rodno zasnovano nasilje

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVODNA RAZMATRANJA - POJAM "FEMICIDA" KROZ HISTORIJU

Tokom proteklih nekoliko desetljeća, rizici s kojima se suočavaju žene i djevojčice, od otmice, silovanja, ubistava i seksualnog ropstva, dramatično su porasli. [1]Nasilje nad ženama i djevojčicama najraširenije je kršenje ljudskih prava ukorijenjeno u nejednakosti spolova i diskriminaciji, nebalansiranim odnosima moći, opresiji i štetnim društvenim normama koje učvršćuju žensku podređenost. Procjenjuje se da je svaka treća žena širom svijeta tokom života bila izložena fizičkom i/ili seksualnom nasilju od strane intimnog partnera ili seksualnom nasilju od strane partnera ili nepartnera[2]. Femicid predstavlja kršenje najosnovnijih ljudskih prava, prava na život, slobodu i ličnu sigurnost. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)[3] i Pekinška deklaracija[4] jasno definišu diskriminirajuće postupke protiv žena i potiču države da se obavežu na njihovo sprječavanje. Međutim, ovi temeljni dokumenti ne spominju femicid. Smjernice Evropske unije (EU) o nasilju nad ženama i djevojčicama i borbi protiv svih oblika diskriminacije nad njima[5], kao i Plan djelovanja za rodnu ravnopravnost III (GAP III)[6], uključuju femicid i druge nasilne smrti među različite oblike nasilja nad ženama i djevojčicama (VAWG-*Violence Against Women and Girls*). Temeljno pitanje je treba li bilo koje ubistvo žene klasificirati kao femicid, bez obzira na spol učinitelja ili prirodu njegova odnosa sa žrtvom, ili bi femicid trebao biti ograničen prvenstveno na slučajeve u kojima je gubitak života posljedica eskalacije rodno uvjetovanog nasilja. „I dalje svjedočimo, u ime percipirane časti, ljepote, čistoće i tradicije, da su djevojke i žene žrtve ubojstava iz „časti", dječjih brakova i sakaćenja ženskih genitalija. Previše žena je lišeno svog seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, temeljnih ljudskih prava žena."[7] Neaktivnost

1 Jeremy S., *A Methodology to Ensure that States Adequately Apply Due Diligence Standards and Processes to Significantly Impact Levels of Violence Against Women Around the World* (2018) 40(1) Human Rights Quarterly 1–36 , str 3.

2 WHO, Violence against Women Prevalence Estimates 2018, Geneva, 2021.

3 Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), usvojena od strane Opće skupštine UN 3. septembra 1981.; BiH je preuzela sukcesijom 1.9.1993., a stupila je na snagu 1.10.1993.; do 2025. godine ratifikovale je 189 država.

4 Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, usvojene na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama 15. septembra 1995.; Bosna i Hercegovina prihvatila ciljeve 1995., a formalno se obavezala nakon pristupanja UN 1992. godine.

5 Smjernice Evropske unije o nasilju nad ženama i djevojčicama i borbi protiv svih oblika diskriminacije nad njima, usvojene od strane Vijeća Evropske unije u Briselu 2008. godine.

6 Plan djelovanja Evropske unije za rodnu ravnopravnost III (Gender Action Plan III – GAP III), usvojen 25. novembra 2020. u Briselu, definiše strateški okvir EU za period 2021–2025. za unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena i djevojčica u vanjskim odnosima EU, uključujući borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja, među kojima i femicid; GAP III se primjenjuje u partnerskim državama EU, uključujući Bosnu i Hercegovinu, kroz nacionalne planove implementacije (Country-Level Implementation Plans – CLIP).

7 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, International Women's Day Statement by the United Nations Human Rights Council's Working Group on the Issue of Discrimination Against Women in Law and in Practice, OHCHR, 5. mart 2015.

institucija prenosi ideju da je nasilje nad ženama društveno prihvatljivo ili barem tolerisano. Osim što je legalna borba, borba za priznavanje femicida simbolična je po tome što poziva na imenovanje dugo potiskivanih problema. U svojoj ranoj iteraciji, femicid je definisan kao „ubistvo žena od strane muškaraca motivisano mržnjom, prezirom, užitkom ili osjećajem vlasništva nad ženama" i „mizogina ubistva žena od strane muškaraca". Ova definicija je evoluirala u „ubistvo jedne ili više žena od strane jednog ili više muškaraca jer su žene", kako je navela profesorica i aktivistica Diana E.H. Russell. Godine 1976., Russell je predstavila taj termin Međunarodnom sudu za zločine protiv žena u Bruxellesu, definišući ga kao slučaj "ubistava žena od strane muškaraca zato što su žene".[8] Riječ je u naučni diskurs ušla nakon objavljivanja u članku Caputi i Russell iz 1990. godine, gdje je prvi put upotrijebljena današnja konfiguracija femicida kao namjernog ubistva žene od strane muškarca „motivisanog mržnjom, prijezirom, zadovoljstvom ili osjećajem vlasništva nad ženama"[9]. Nasilje se mora imenovati kako bi se priznalo i suzbilo, bilo putem naučnih istraživanja, medijskog diskursa ili pravnog jezika. Kao rezultat toga, tvrdnja feministkinje Maríje Lugones: „*To name is to resist erasure*", odnosno da imenovanje nekog pojma sprječava njegovu nevidljivost služi kao podsjetnik da svaki put kada se problem artikuliše, otvara se prostor za njegovo izučavanje i rješavanje.[10] Pojam, kao i njegovo prihvaćeno značenje često fluktuira, ovisno o tome čija se perspektiva ispituje ili iz koje zemlje ili svjetske regije. Neke aktivistice, poput meksikanke Marcele Legarde, insistiraju da je femicid zločin iz mržnje ubijanja žena potaknut kulturom mačizma i ideologijom seksizma. Ona je smatrala da bi se definicija trebala proširiti izvan čina ubistva, jer se femicid obično događa nakon niza nasilnih djela protiv žrtve, što ubistvo čini tek posljednjom, najekstremnijom fazom kontinuuma nasilja.[11] Historijski, društveni i politički faktori koji utječu na to kako se nasilje nad ženama doživljava ključni su za razumijevanje femicida. Taj se termin u nekim kulturama koristi kako bi se skrenula pažnja na sveprisutne mizogine prakse koje nadilaze izolovane slučajeve nasilja. Femicid je često rezultat niza zanemarenih upozorenja i socio-strukturnih nedostataka. Način na koji se femicid percipira, shvata i rješava uvelike je pod utjecajem društvenog konteksta. Mnoge žene žive u društvima u kojima postoji normalizirani strah od nasilja, a njihova zaštita ovisi o nepouzdanim, korumpiranim i disfunkcionalnim sistemima. Međunarodne rasprave o konceptu i karakteristikama femicida još uvijek su snažne u područjima akademske zajednice, politike i aktivizma na lokalnoj razini, kao i u regionalnim, nacionalnim i drugim zakonodavnim institucijama i političkim tijelima. Na

8 Russell, D. E. H., Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal, International Tribunal on Crimes Against Women, Brussels, 1992; u: Russell, D. E. H., Radford, J., Femicide: The Politics of Woman Killing, Twayne Publishers, 1992., str. 379.

9 Caputi, J., Russell, D. E. H., *Femicide: Speaking the Unspeakable*, Ms. Magazine, vol. 1, no. 5, 1990.

10 Lugones M., *Toward a Decolonial Feminism*. Hypatia 25(4), 2010.

11 Lagarde M., *Feminicidio. Una perspectiva global*, UNAM / Centro de Investigaciones Interdisciplinarias en Ciencias y Humanidades, Ciudad de México, 2006.

primjer, izraz „*feminicidio*“ ili „*feminicide*“ na engleskom jeziku koristi se u nekim dijelovima svijeta, poput Latinske Amerike, kako bi se opisalo kako vlade i države često ne reaguju adekvatno ili ne sudjeluju u rješavanju problema ubistava žena i djevojčica.[12] Od ranih 1990. ovaj koncept koriste ženski pokreti, a od početka milenijuma usvojen je i u društvenim naukama kako bi se shvatile one karakteristike koje razlikuju ubistva žena i muškaraca, a koje su dotad bile prikrivene neutralnim pojmom „homicid“,odnosno „ubistvo“. Postajanjem dijela krivičnog zakona neke države, „femicid“ dobiva kulturalne konotacije u skladu s pravnom terminologijom date zemlje. Autori su mišljenja da onako kako se femicid shvata i definiše, određuje kako se zakon tumači i primjenjuje.

2. OBLICI FEMICIDA

„U odnosu na ubistvo u generalnom smislu, ali i na ubistvo u okviru porodičnih relacija, femicid u partnerskim odnosima ima svoje specifičnosti, etiološka i fenomenološka obilježja koja u sebi sublimiraju i dinamički povezuju različite dimenzije ličnosti, roda, socijalnog okruženja, kulturoloških, interpersonalnih i emotivnih relacija.“[13] Kada govorimo o femicidu prvo je potrebno krenuti od samog definisanja sintagme „rodno nasilje“. Rodna odrednica je jako bitna iz razloga što je upravo zbog njenog postojanja i definisanja i došlo do razmišljanja o uvođenju femicida kao krivičnog djela u pojedina nacionalna krivična zakonodavstva.

„Izraz rodno zasnovano nasilje (RZN) koristi se za opisivanje svakog štetnog akta počinjenog nad bilo kojim licem na osnovu socijalno pripisanih/rodnih razlika između muškaraca i žena. Obuhvata djela nanošenja fizičke, seksualne ili mentalne povrede ili patnje ili prijetnje takvim djelima, kao i druge vidove lišavanja slobode.“[14] Prema Evropskom institutu za ravnopravnost spolova, rodno utemeljeno nasilje i nasilje nad ženama pojmovi su koji se često koriste kao sinonimi jer je općeprihvaćeno da je većina rodno utemeljenog nasilja počinjena nad ženama i djevojčicama od strane muškaraca. Međutim, važan je „rodno utemeljeni“ aspekt jer naglašava činjenicu da su mnogi oblici nasilja nad ženama ukorijenjeni u nejednakosti u moći između žena i muškaraca (EIGE). Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR) rodno uvjetovano nasilje objašnjava kao ozbiljno kršenje ljudskih prava koje predstavlja opasnost za život i zdravlje osobe. UNHCR navodi da iako svako može postati žrtva nasilja na temelju svog zbog spola ili roda, uključujući žene, djevojčice, muškarce i

12 Russell, D. E. H. *Defining Femicide*, u: Russell, D. E. H., Radford, J. (ur.), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, Twayne Publishers, New York, 1992.

13 Simeunović-Patić, B., *Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike*, Temida, 2002., str. 3.

14 Pavić, T., Rodno utemeljeno nasilje nad ženama za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj, diplomski rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku Filozofski fakultet Osijek Diplomski studij sociologije i pedagogije, Osijek, 2023. godine

dječake, ipak su žene i djevojčice u većoj opasnosti. Procjenjuje se da će jedna od tri žene doživjeti seksualno ili fizičko nasilje tijekom života.[15]

RZN proizilazi iz nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, što vodi do diskriminacije nad ženamana. Iako je definicija RZN neutralna, tj. može da pogađa i žene i muškarce, žene i djevojke su ipak nesrazmjerno više pogođene ovom vrstom nasilja. Rizik od rodno zasnovanog nasilja nad ženama i djevojkama dodatno se povećava u kriznim vremenima. Neke žene i djevojke su u većem riziku, poput osoba sa invaliditetom i onih iz LGBTQI+ zajednice.[16] Shodno navedenemo, dolazimo i do samog pojma femicida koji smo već ranije definisali u ovom radu, ali i do njegove fenomenologije, tj. do pojavnih oblika. Naime, oblici femicida se određuju s obzirom na motiv koji je doveo do počinjenja ovog krivičnog djela, kao i na sam odnos koji je prije ubistva dominirao između žrtve i učinitelja djela. Shodno tome možemo govoriti o direktinim i indirektnim kategorijama femicida, a u sklopu tih klasifikacija možemo klasificirati tipove femicida u skladu sa ponašanjem učinitelja, odnosom žrtve i počinitelja, te samog konteksta u kojem se dogodio femicid. Upravo su rod i kontekst u kojem se dogodilo ubistvo žene ključne odrednice za kategorizaciju femicida. Shodno navedenom, možemo govoriti o sljedećim oblicima femicida:

a) Femicid od strane intimnog partnera

Ovaj oblik femicida je najviše rasprostranjen, te je i najbolje dokumentovan na međunarodnom nivou. Ovoj kategoriji femicida najčešće prethodi nasilna veza između muškarca i žene, koja kulminira ubistvom žene od strane nasilnog partnera. Studije su pokazule da pokušaji žene da pobjegne iz nasilne veze, kao i zahtjevi za razvod ili razdvajanje, predstavljaju trenutke najvećeg rizika da bude ubijena od strane intimnog partnera.[17]

b) Porodični (ne - intimni) femicid; koji je počinjen od strane članova porodice koji nisu intimni partneti. Unutar ove kategorije femicida razlikujemo:

- Femicid u ime časti - obično ga čine rođaci (u ovom slučaju to mogu biti i žene nad ženama), u situacijama kada smatraju da je ponašanje žrtve „prevršilo sve mjere“ u smislu da vrijeđa patrijarhalne norme, te na taj način šteti ugledu i časti porodice. Žrtva najčešće biva mlada žena/djevojka, koja odbija da stupi u prisilni brak koji nameće porodica, ili koja ima ili se sumnja da ima izvanbračne seksualne odnose. Kod ovih slučajeva se zapravo radi o „tamnoj brojki kriminaliteta“, jer najčešće ovakvi slučajevi ostaju neprijavljeni.
- Smrt zbog miraza - ove vrste ubistava žena se najčešće dešavaju kod dogovorenih brakova, gdje „miraz“ predstavlja novac i druge dragocijenosti koje porodica mlade daje porodici mladoženje. Samo u

15 *Ibid.*

16 Rodno zasnovano nasilje, Informacije, Unicef za svako dijete, 1, https://www.unicef.org/serbia/media/16746/file (datum posjete stranici: 27.10.2025.)

17 Walby et all, „The Concept and Measurement of Violence Against Women and Men“, Policy Press Shorts, Polici Press, 2017., https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/31892, (datum posjete stranici: 27.10.2025.)

Indiji, 2019. godine, zvanična statistika je registrovala više od 7.000 zločina protiv žena označenih kao „smrti zbog miraza“ i više od 5.000 slučajeva „podsticanja na samoubistvo“.[18]

- Femicid - ubistvo je oblik femicida koji je zabilježen gotovo u svim evropskim zemljama, uključujući i Bosnu i Hercegovinu (BiH). Ovaj tip femicida često nije adekvatno evidentiran i ukazuje na potrebu za posebnim preventivnim mjerama za počinitelje sa mentalnim problemima i žene koje napuštaju nasilne veze (period kada je rizik od femicida izuzetno visok).[19]

c) Femicid u ratnim i konfliktnim okolnostima, tj. tokom oružanih sukoba, sistematskog i etničkog čišćenja stanovništva, genocida, nasilje nad žena raste, sa posebnim akcentom na sistematska silovanja. Mučenja i ubijanja žena koriste kao izraz nadmoći jedne protivničke grupe nad drugom. Primjer za ovo jeste i Bosna i Hercegovina gdje je presudama Haškog tribunala po prvi put u historiji oružanih sukoba dokazano da su silovanja i ubijanja muslimanskih žena bila dio genocida i ratnih zločina, kao i dio etničkog čišćenja. Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) je u svom izvještaju iz 2018. godine naveo da „nezabilježeni rodno zasnovani zločini nad ženama i djevojkama tokom oružanih sukoba mogu značajno povećati globalni broj žrtava femicida“.[20]

d) Selekcija po spolu; kod ovog oblika femicida radi se o ubistvima djevojčica kroz čedomorstvo, izgladnjivanje i zanemarivanje, što proizilazi iz duboko ukorijenjene rodne diskriminacije.[21]

e) Lov na „vještice“ - u ruralnim oblastima žene vrlo lahko postaju mete nasilnika posebno ako naslijede ili na neki drugi način steknu imovinu ili zemlju. Također, meta su i žene koje se bave tradicionalnim liječenjem u ruralnim područjima, dok su muškarci koji se bave istom tom vrstom zanimanja visoko cijenjeni u takvim zajednicama.[22]

Može se zaključiti da se nasilje nad ženama odvija kao rezultat rodne diskriminacije, u raznim situacijama, što je jasno vidljivo kada ovom problemu pristupimo iz ugla ljudskih prava, odnosno onda kada se fokusiramo na žene koje su marginalizirane i isključene iz društva.

---

18 Vlada Indije, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nmacionalni ured za kriminalističke evidencije, https://www.ncrb.gov.in/en/crime-india-2019-0 (datum posjete stranici: 27.10.2025.)

19 Corradi, C., „Femicide, its causes and recent trends: What do we know?“, European Parliment, 6https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI(2021)653655_EN.pdf (datum posjete stranici: 27.10.2025.)

20 United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC, 2018. https://www.unodc.org/wdr2018/prelaunch/WDR18_Booklet_1_EXSUM.pdf (datum posjete stranici: 27.10.2025.)

21 Corradi, C., *Femicide, its causes and recent trends: What do we know?*, European Parliament coordinator: Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE 653.655 - November 2021., str. 7.

22 *Ibid*.

2.1. Mjesto porijekla kao odrednica femicidnog rizika

Femicid nadilazi granice, socioekonomske statuse i kulture, ali njegova ozbiljnost varira regionalno. Uznemirujući izvještaj koji su objavili UN Women i Ured UN-a za droge i kriminal (UNODC)[23], pokazao je da je 2023. godine 140 žena i djevojčica svaki dan umiralo od ruku svog partnera ili bliskog rođaka, što znači da je jedna žena ubijena svakih 10 minuta. Sumarno, u 2023. godini je 51. 100 žena bila ubijeno od strane intimnog partnera ili člana porodice. S 21. 700 ubijenih žena u 2023. godini, Afrika je imala najviše stope femicida koji uključuju intimne partnere i porodicu, a slijede Amerika i Okeanija.[24] Femicid nije neuobičajen u mnogim regijama Afrike, Latinske Amerike i Azije, on je predvidljiv rezultat kulture koja nasilje u zajednici smatra "porodičnim problemom". Slično tome, u ruralnim i tradicionalnim balkanskim zajednicama, gdje su kolektivni identiteti pod snažnim utjecajem koncepata "časti", "tradicije" i "muške zaštite", femicid može biti posljedica ženske želje da se pobuni protiv nasilja, odbije se podvrgnuti ili potvrdi svoju nezavisnost. U 2024. godini 12 žena ubijeno je u slučajevima femicida u Bosni i Hercegovini, što predstavlja ogroman broj uzimajući u obzir populaciju koja je iznosila manje od 2,5 miliona. Međutim, ne postoji jedinstveni registar porodičnog nasilja, što otežava praćenje razmjera problema i učinkovitu reakciju institucija.[25] Femicid se događa širom svijeta, ali je češći u zemljama ili područjima gdje je jaz i nejednakost spolova veća. Žene su rodno zasnovanom nasilju najvećim dijelom izložene upravo u okviru porodično-partnerskih odnosa, zbog čega femicid u ovom kontekstu čini značajan dio svih ubistava u svijetu.[26] To implicira da su žene nesrazmjerno ranjive u vlastitim domovima i društvenim jedinicama, koje se obično smatraju sigurnim područjima, što je problem koji je strukturno ukorijenjen. Statistike ističu zapanjujuću činjenicu i fatalni paradoks, kućno okruženje koje bi trebalo pružati utočište i sigurnost, često je najopasnije, čineći vlastite domove najsmrtonosnijim mjestom za žene. Prema trenutnim statistikama, broj zemalja koje rutinski objavljuju podatke o femicidu značajno je porastao od početka 2000-ih.[27] Ipak, često nedostaje standardizacija definicija i evidencija, što otežava direktne usporedbe tokom vremena. To je zato što, u nedostatku dobro definisane terminologije, ono što se u jednoj naciji priznaje i označava kao femicid može se u drugoj dokumentovati kao „porodična tragedija" ili „obično ubistvo". Ova metodološka i semantička nejednakost ukazuje na

23 UN Women/UNDOC, *Femicides in 2023: Global Estimates of Intimate Partner/Family Member Femicides*, 2024.

24 Ibid.

25 *Svaka treća žena žrtva nasilja: Zabrinjavajuća statistika i u Bosni i Hercegovini*, Raport.ba, https://raport.ba/svaka-treca-zena-zrtva-nasilja-zabrinjavajuca-statistika-i-u-bosni-i-hercegovini/, 07.03.2025., datum posjete stranici: 16.10.2025.

26 Drew, H., Women, *Violence and the Media, Boston: Northeastern University Press*; Hanover i London: University Press of New England, 2009.

27 UN Women & United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Gender-Related Killings of Women and Girls (Femicide/Feminicide): Global Estimates of Female Intimate Partner/Family-Related Homicides in 2022*, novembar 2023.

dublju društvenu nevoljkost da se nasilje nad ženama prizna kao sistemski i rodno utemeljen fenomen, uz tehnički nedostatak podataka. Šanse za suočavanje s pravdom ne mogu biti kolektivne kada ne postoji zajednički jezik za njihovo imenovanje; umjesto toga, takvi zločini ostaju fragmentisani, poricani i često ignorisani.

2.2. Patrijarhat kao plodno tlo

Patrijarhat je, kao specifičan oblik društvene prinude nad ljudskim polovima i generacijama, početna tačka svake analize društvenog položaja žene.[28] Početkom devedesetih godina 20. stoljeća, ženski pokret je iznosio kritiku i izazvao novo sagledavanje rodnih i seksualnih uloga u društvu, što neminovno utječe i na politiku. Patrijarhalna kultura je oblik normalizacije nasilnih zločina koje muškarci čine nad ženama. Patrijarhat, čiji sastavni dio predstavlja ugnjetavanje žena i ne bi se trebao koristiti kao kultura koja se nasljeđuje, još uvijek postoji u društvu, tako da zajedno sa njim postoji rodni jaz između muškaraca i žena. Upotreba sile od strane muškaraca je suštinski dio patrijarhalnog sistema u svim društvenim sferama, a kao rezultat toga, nasilni muškarci vjeruju da posjeduju prava na ženska tijela. *„Ubio sam je jer je bila moja"* često se čuje u izjavama onih koji počine femicid, a koji na neki iskrivljen način vjeruju da je njihovo ponašanje opravdano. Prema feminističkoj teoriji, femicid se ne može adekvatno objasniti kao fenomen idejom patrijarhata na kojem se temelji, uprkos značajnim doprinosima njegovom razvoju kao zasebnog zločina. Patrijarhat kao sistem kojim dominiraju muškarci koji tlači žene kontrolišući vladine, društvene, ekonomske, vjerske i kulturne institucije problematičan je, budući da vidi mušku privilegiju i moć kao jedini temeljni uzrok svih društvenih odnosa, uključujući femicid. Premda se fokus drži na biološkim faktorima, poput hormona ili strukturalnog determinizma agresivnosti, te neurobiološkim faktorima, dodatni interes savremenih studija i polje istraživanja predstavljaju i važni faktori iz društvene, historijsko-kulturne, psihosocijalne i međuljudske perspektive, koji zajedno čine složeni eksplanatorni okvir za razumijevanje femicida. Druge društvene strukture, poput socioekonomske klase, etničke pripadnosti, rase i religije smatraju se sekundarnim i shvataju se samo kao derivati muško-ženskih odnosa. Prije nego što se femicid dogodi, kao krajnja manifestacija muške nadmoći nad ženom, učinitelj često prvo progoni žrtvu, primjerice silovanjem, seksualnim uznemiravanjem, porodičnim nasiljem, prisilom ili ograničavanjem. Neravnopravnost se očituje u pet stvari, uključujući nasilje, marginalizaciju, stigmatizaciju, podređenost i dvostruki teret. Ovih pet stvari naziva se društvenim iskustvima žena.[29]

28 Papić, Ž., *Društveni položaj žene – specifičnosti i teškoće utemeljenja problema*, str. 35.

29 Rofiah, N., *Methods of Islamic Studies for True Justice for Women*, presented at the Congress of Women Ulama (KUPI), Indonesia, 2020.

3. ODREDBE BOSANSKOHERCEGOVAČKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA - NASILJE U PORODICI I FEMICID

3.1. Nasilje u porodici prema KZ FBiH i KZ RS-a

Nasilje u porodici je ponašanje koje je rezultat preovladavajućih patrijarhalnih obrazaca društvenog ponašanja. Ono je najbolje ogledalo nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena u današnjem savremenom društvu. Inkrimiranost nasilja u porodici prisutna je u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine (BiH) još od 2003. godine, kada je Visoki predstavnik nametnuo krivične zakone u BiH, te je u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH), u članu 222. propisano ovo djelo. Inkriminacija krivičnog djela nasilja u porodici je posljedica poziva da se ovakva ponašanja prepoznaju i sankcionišu, a koje je prije svega izraženo u Deklaraciji o eliminaciji nasilja prema ženama usvojenoj na Generalnoj skupštini UN-a davne 1992. godine. Od tada je donesen niz konvencija i zakona koji se bave ovom problematikom. Ono što je najznačnije navesti u kontekstu ovog rada jeste Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji BiH[30] sa najnovijim izmjenama i dopunama koje su se desile u 2025. godini, te izmjene i dopune Krivičnog zakona FBiH[31] isto iz 2025. godine, koje u zakonodavnom smislu čine jednu veliku prekretnicu u FBiH. Prema novom Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, data je izmjenjena definicija samog nasilja u odnosu na raniji Zakon koji je tretirao istu tematiku. Naime, prema članu 8. pomenutog Zakona pod nasiljem u porodici podrazumijeva se *„svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih partnera odnosno partnera, neovisno od toga da li učinitelj dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.“* Ovakva definicija je u skladu sa odredbama Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CAHVIO) ili Istanbulska konvencija.[32] Ovaj Zakon pruža i niz drugih odredbi koje su relevantne za pitanje krivičnog djela nasilja u porodici kao i za krivično djelo teško ubistvo ženske osobe. Naime, Zakon o zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici *„nasilje prema ženama označava kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu dovesti do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim*

30 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, 19/2025

31 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH), Službene novine FBiH, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025

32 Vijeće Evrope je 11. maja 2011. godine donijelo Konvenciju o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, a Bosna i Hercegovina je 19. jula 2012. godine donijela Odluku o pristupanju BiH ovoj Konvenciji. Međutim, FBiH je tek 2025. godine uskladila svoje zakonodavstvo sa odredbama ove Konvencije.

djelima, prinudu odnosno protivpravno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu." Dakle, Zakon jasno naglašava da se radi o rodno zasnovanom nasilju, te pojašnjava da rodno zasnovano nasilje podrazumijeva „*nasilje prema ženama koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene."* Isto pojašnjenje sadrži i član 2. tačka 41. KZ-a FBiH. Ova odredba je unesena posljednim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije. Ono što je bitno istaći u pogledu člana 222. KZ-a FBiH jeste i činjenica da se predmetna odredbina izmijenila. Novinu prije svega predstavlja činjenica da izmijenjena odredba člana 222. govori o tome da ovo djelo čini onaj ko fizičkim, seksualnim, psihičkim ili ekonomskim nasilje ugrožava mir, tjelesnu, seksualnu, psihičku ili ekonomsku cjelovitost člana svoje porodice ili domaćinstva ili bliske osobe, nezavisno od toga da li učinitelj dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom. Propisana sankcija za osnovni oblik krivičnog djela nasilja u porodici je kazna zatvora od tri godine. Zakonska definicija za osnovni oblik djela je sada proširena (a kako je to predviđeno i odredbama Istanbulske konvencije), na osobe koje dijele ili su dijelile domaćinstvo sa žrtvom, kao i na osobe koje čine nasilje protiv bliske osobe. Zakonodavac u Krivičnom zakonu FBiH, autentičnim tumačenjem, u pomenutom članu 2. pod tačkom 16. pobliže objašnjava ko se smatra bliskom osobom.[33] Ukoliko, prilikom učinjenja djela iz člana 222. učinitelj upotrijebi oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo prikladno za teško ozlijediti tijelo ili narušiti zdravlje, kažnjava se kaznom od tri mjeseca do tri godine. Ako je djelom iz stava 1. ili 2. člana 222. član porodice ili domaćinstva ili bliska osoba teško tjelesno ozlijeđena ili joj je zdravlje teško narušeno ili ako je djelo učinjeno prema djetetu, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina. Posljedni stav člana 222. se odnosi na kažnjavanje počinitelja koji je uslijed djela iz stavova od 1. do 3. prouzrokovao smrt člana porodice ili domaćinstva ili bliske osobe. Takav učinitelj se kažnjava kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

Ono što je značajno za nove izmjene i dopune KZ-a FBiH, jeste činjenica da je postupljeno prema odredbi člana 46. Istanbulske konvencije koja predviđa da postoje određene otežavajuće okolnosti koje se mogu propisati u nekom drugom članu. Tako je npr. novim izmjenama i dopunama KZ-a FBiH, u stavu 2. člana 166. (Ubistvo), pod tačkom f) popisano da teško ubistvo predstavlja usmrćenje člana porodice ili bliske osobe. Posljedica toga je da je došlo do uklanjanja stava 5. člana 222. koji se odnosio na kažnjavanje počinitelja koji prouzrokuje smrt člana porodice, i koji je shodno staroj odredbi mogao biti kažnjen kaznom zatvora od dvije do petnaest godina. Dakle, Istanbulska konvencija je predložila državama članicama da u svojim nacionalnim zakonima dekriminaliziraju krivično djelo nasilja u porodici, te da se kod pojedinih krivičnih djela nasilja propiše nova tačka koja će se odnositi na nasilje u porodici, a koja će zapravo predstavljati

33 Bliske osobe su članovi porodice, te životni partner, bivši životni partner, sadašnji ili bivši partner u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinitelj dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom. Zakon dalje u članu 2. tačka 17. pojašnjava da je životni partner osoba koja s drugom osobom suprotnog spola živi u zajednici koja ima trajniji karakter.

otežavajuću okolnost tog krivičnog djela.[34] Također, primjena preporuka Istanbulske konvencije je vidljiva i u članu 172. (Teška tjelesna ozljeda), gdje je dodat stav 4. u kojem stoji da *ukoliko učinitelj koji ozlijedi ili zdravlje teško naruši djetetu, trudnoj ženi, članu porodice ili bliskoj osobi ili prema osobi posebno ranjivoj zbog teže tjelesne ili duševne smetnje ili iz mržnje,...* Dakle, jasno vidimo da je u ovoj odredbi došlo do primjene odredbe člana 46. tačka h) Istanbulske konvencije, gdje se kao otežavajuća okolnost predviđa i krivično djelo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posljedicama za žrtvu.

Primjenu Istanbulske konvencije vidimo i u odredbi člana 173. stav. 2. (Lahka tjelesna ozljeda).[35] Također, došlo je do uvođenja i novih krivičnih djela, kao što je npr. Uhođenje (propisano članom 179a), gdje je u stavu 2. kao kvalificirani oblik ovog djela propisano djelo uhođenja koje je učinjeno u odnosu na člana porodice ili blisku osobu ili prema djetetu ili prema osobi posebno ranjivoj zbog teže tjelesne ili duševne smetnje ili iz mržnje. Te je i kod krivičnog djela Silovanje (član 203.), u stavu 4. kao kvalifikatorna okolnost propisano silovanje počinjeno prema članu porodice ili bliskoj osobi, itd.

Ističemo da je BiH 2012. godine donijela Odluku o pristupanju Istanbulskoj konvenciji, a izmjene KZ-a FBiH su došle tek 2025. godine, što predstavlja jako dug vremenski period. Ipak, sada možemo reći da su odredbe krivičnog zakonodavstva u skladu sa preporukama Vijeća Evrope, te da naš KZ ne zaostaje za modernim evropskim zakonodavstvima, nego kada je u pitanu propisivanje Teškog ubistva ženske osobe, KZ FBiH je jedan od pionira kada je riječ o ovom krivičnom djelu, o čemu će u narednim dijelovima rada biti više riječi. S druge strane, Krivični zakonik Republike Srpske (KZ RS)[36] ne slijedi odredbe KZ-a FBiH, kada je u pitanju krivično djelo Nasilje u porodici, te ne propisuje ni femicid kao krivično djelo. Isti slučaj slijedi i Krivični zakon Brčko Distrikta. [37] Dakle, još jednom je potrebno naglasiti da imamo neharmoniziranost odredbi u Bosni i Hercegovini.

3.2. Teško ubistvo ženske osobe prema KZ FBiH

U Federaciji Bosne i Hercegovine u posljednjih nekoliko godina intenzivirala se javna i institucionalna rasprava o potrebi uvođenja posebnog krivičnog djela „teško ubistvo ženske osobe“, rodno utemeljenog ubistva žene (femicida), u Krivični zakon FBiH. Ovaj dijalog vodio se kao odgovor na

34 O otežavajućim okolnostima koje propisuje Istanbulska konvencija, vidjeti više u Vejzović, S., „Krivično djelo nasilje u porodici (*de lege lata, de lege ferenda*)“, *Zbornik radova sa naučnog skupa „Razvoj porodičnog prava – od nacionalnog do evropskog“.* Mostar, 2012. godine

35 *„Ko krivično djelo iz stava 1. učini prema članu porodice ili bliskoj osobi ili prema djetetu ili trudnoj ženi ili osobi posebno ranjivoj zbog njene teže tjelesne ili duševne smetnje ili iz mržnje, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.“*

36 Krivični zakonik Republike srpske (KZ RS); Službeni glasnik BiH, br. 64/2017, 104/2018, 89/2021, 73/2023, 9/2024, 105/2024, 19/2025, 14/2024, 31/2025 i 85/2025

37 Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BiH), Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, 19/2020, 3/2024 i 14/2024

učestale slučajeve rodno motivisanih ubistava žena te potrebu usklađivanja entitetskog zakonodavstva s međunarodnim standardima i obavezama proizašlim iz Istanbulske konvencije.[38] Najranije inicijative uključivale su pokretanje *online* peticije organizirane od strane udruženja Glas žene iz Bihaća (u saradnji s ostalim lokalnim organizacijama) krajem 2024. godine, s ciljem da se femicid uvede u Krivični zakon FBiH kao posebno krivično djelo, predlažući novi član 166.a pod nazivom „Teško ubistvo žene" uz propisanu kaznu zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor. Organizacije civilnog društva i aktivistkinje u Bosni i Hercegovini zagovarale su ovaj zakonodavni iskorak kroz javnu kampanju *„Nećemo umirati u tišini"*, naglašavajući da postojeći krivičnopravni okvir ne odražava adekvatno rodnu dimenziju nasilja i femicida te da bi posebno zakonodavno prepoznavanje femicida unaprijedilo prevenciju, istragu i procesuiranje takvih djela.[39] Pored mobilizacije građana, stručne i profesionalne rasprave također su se odvijale kroz događaje poput konferencije u Sarajevu, koja je okupila pravne stručnjake, pravosudne djelatnike i akademsku zajednicu, s naglaskom na potrebu za posebnom krivičnopravnom normom koja bi tretirala femicid kao specifičan oblik rodno utemeljenog ubistva.[40] Na nivou zakonodavne vlasti, inicijativa je formalizirana kroz radne sastanke s predstavnicima političkih stranaka i klubova u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH početkom 2025. godine, gdje su podržani amandmani za izmjene Krivičnog zakona s ciljem uvođenja femicida kao posebnog krivičnog djela.[41] Nakon postupanja i usvajanja na sjednici Predstavničkog doma, izmjene su konačno prihvaćene, čime je femicid formalno uveden u Krivični zakon Federacije BiH kao posebno krivično djelo u tekstu amandmana koji propisuje kaznu od najmanje deset godina zatvora ili dugotrajnog zatvora. Ovaj korak smatran je historijskim pomakom u pravnoj zaštiti žena u FBiH i rezultatom dugotrajnih inicijativa i kampanja.[42] Dakle, ono što predstavlja prekretnicu u krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH, a možemo slobodno reći i u krivičnom zakonodavstvu BiH, jeste uvođenje Teškog ubistva ženske osobe kao krivičnog djela. Ovo djelo, pod navedenim nazivom, propisano je članom 166a KZ-a FBiH. U stavu 1. pomenutog člana je odmah naglašeno da je riječ o rodno zasnovanom ubistvu ženske osobe. Eksplicitno normiranje najtežeg oblika rodno zasnovanog nasilja ukazuje na pojačanu krivičnopravnu zaštitu žena kao posebno ranjive društvene grupe. Smatramo da uvođenjem pojma rodno zasnovanog ubistva, zakonodavac jasno razdvaja ovo

38 https://www.vijesti.ba/clanak/685087/pokrenuta-online-peticija-za-uvodjenje-femicida-kao-posebnog-krivicnog-djela-u-fbih, datum posjete stranici: 1.12.2025.

39 https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/necemo-umirati-u-tisini-borba-za-uvodenje-femicida-kao-posebnog-krivicnog-djela/562148, datum posjete stranici: 1.12.2025.

40 https://unigerc.unsa.ba/en/professional-conference-in-sarajevo-femicide-must-be-a-separate-criminal-offense-in-the-criminal-code-of-fbih/, datum posjete stranici: 1.12.2025.

41 https://www.pragg.ba/en/news/160/amendment-to-the-draft-law-on-amendments-to-the-criminal-code-of-fbi-h-regulating-femicide-gender-based-killing-as-a-specific-criminal-offense,datum posjete stranici: 1.12.2025.

42 *Ibid.*

krivično djelo od „običnog“ ubistva, naglašavajući da motiv izvršenja proizlazi iz rodnih stereotipa, nejednakosti moći i strukturalne diskriminacije prema ženama. Time se pravna odgovornost ne vezuje isključivo za posljedicu (lišenje života), već i za društveni kontekst i rodno motivisanu namjeru učinitelja, što je u skladu sa savremenim međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, a posebno zaštite žena od nasilja. U tom kontekstu, posebno je značajno što se objekt zaštite ne iscrpljuje samo u individualnom pravu na život, već obuhvata i širi društveni interes suzbijanja sistemskog nasilja nad ženama, uključujući nasilje koje proizlazi iz partnerskih, porodičnih ili drugih hijerarhijskih odnosa.[43] Na taj način, ova odredba ima i preventivnu i simboličku funkciju, jer šalje jasnu poruku o društvenoj neprihvatljivosti rodno motivisanog nasilja. Propisana kazna za Teško ubistvo ženske osobe je zatvor u trajanju od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora. Ovakva sankcija ukazuje na visoki stepen društvene opasnosti ovog djela. Zakonodavac se odlučuje za strožu kaznenu politiku u odnosu na krivično djelo ubistva, čime se potvrđuje stav da rodno zasnovano ubistvo predstavlja kvalificirani oblik lišenja života, čije su posljedice ne samo individualne, već i strukturalne i društveno destabilizirajuće. Međutim, normativna primjena ove odredbe u praksi zahtijeva precizno utvrđivanje rodne motivacije, što može predstavljati izazov za pravosudne organe. Stoga je neophodno razvijati jasne kriterije i sudsku praksu koja će omogućiti dosljednu i efikasnu primjenu zakona, uz oslanjanje na međunarodne dokumente, kao što su Istanbulska konvencija i praksa Evropskog suda za ljudska prava. S tim u vezi, je bitna interpretacija odredbe stava 2. člana 166a.[44] Naime, odredba kojom se propisuju kriteriji relevantni za utvrđivanje postojanja krivičnog djela rodno zasnovanog nasilja ima izraženu dokaznu funkciju, budući da sudovima pruža normativni okvir za identifikaciju rodne motivacije učinitelja. Njena svrha nije u uspostavljanju oborive zakonske pretpostavke, već u definisanju skupa okolnosti koje, posmatrane pojedinačno ili u međusobnoj povezanosti, mogu predstavljati relevantne indicije rodno zasnovanog karaktera krivičnog djela. Pri tome smatramo, da postojanje rodno zasnovanog nasilja ne mora biti dokazano neposrednim dokazima, kao što su izričite izjave učinitelja o motivima postupanja. S obzirom na prirodu krivičnih djela koja se najčešće izvršavaju u privatnoj sferi i u okviru bliskih odnosa, dokazivanje se u značajnoj mjeri oslanja na posredne dokaze. Upravo zato zakonodavac upućuje na okolnosti poput prethodnog zlostavljanja, odnosa zavisnosti ili podređenosti, ranjivosti žrtve i prisustva spolnog nasilja, koje u zbiru mogu ukazivati na postojanje rodne motivacije.

43 Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, član 3.; CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, General Recommendation No. 35 (2017); Izvještaji UN Special Rapporteur on violence against women.

44 *„Pri utvrđivanju krivičnog djela iz stava (1) ovog člana, uzet će se u obzir da je djelo učinjeno prema bliskoj osobi, osobi koju je učinitelj već ranije zlostavljao, ranjivoj osobi, osobi koja se nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti ili je djelo učinjeno u okolnostima spolnog nasilja ili zbog odnosa koji žene stavlja u neravnopravan položaj ili da postoje druge okolnosti koje upućuju da se radi o rodno zasnovanom nasilju.“*

Dokazni standard u ovom kontekstu zahtijeva da sud izvrši sveobuhvatnu ocjenu svih izvedenih dokaza, u skladu sa načelom slobodne sudijske ocjene dokaza. Nijedna od navedenih okolnosti ne može se smatrati odlučujućom sama za sebe, ali njihova kumulacija i međusobna povezanost mogu dovesti do zaključka da je rodna pripadnost žrtve bila relevantan faktor izvršenja krivičnog djela. Time se sprječava i formalistički pristup, koji bi rodno zasnovano nasilje svodio isključivo na biološki pol žrtve. Poseban izazov u dokazivanju predstavlja utvrđivanje postojanja odnosa koji žene stavljaju u neravnopravan položaj. Ovdje se od suda zahtijeva analiza konkretnih okolnosti slučaja, uključujući dinamiku odnosa između učinitelja i žrtve, način ostvarivanja kontrole, ekonomske i emocionalne zavisnosti, kao i eventualnu toleranciju ili normalizaciju nasilja u dužem vremenskom periodu. Takva analiza nužno prelazi okvire izolovanog krivičnog događaja i uključuje širi vremenski i društveni kontekst. Otvorena formulacija norme, koja omogućava uzimanje u obzir i drugih okolnosti koje upućuju na rodno zasnovano nasilje, dodatno naglašava ulogu sudske argumentacije. Sud je obavezan da jasno i precizno obrazloži na koji način konkretne činjenice i dokazi dovode do zaključka o postojanju rodne motivacije, čime se osigurava usklađenost sa načelom zakonitosti i pravom optuženog na pravično suđenje. U tom smislu, smatramo da dokazni standard kod rodno zasnovanog nasilja ne podrazumijeva snižavanje praga dokazivanja u krivičnom postupku, već zahtijeva drugačiju metodologiju dokazivanja, prilagođenu specifičnostima ovog oblika nasilja. Takav pristup omogućava efikasnu krivičnopravnu zaštitu, uz istovremeno očuvanje osnovnih procesnih garancija.

4. UPOREDNOPRAVNI ASPEKTI FEMICIDA

4.1. Hrvatska

Hrvatski sabor ratificirao je Istanbulsku konvenciju u junu 2018., nakon intenzivne javne i političke rasprave obilježene izraženim otporom dijela javnosti prema pojmu roda, što je rezultiralo ratifikacijom uz interpretativnu izjavu kojom se negirala obveza uvođenja tzv. „rodne ideologije“ u nacionalni pravni poredak.[45] Unatoč tome, pojam roda i rodnog identiteta već je bio sastavni dio hrvatskog zakonodavstva.[46] Pojam femicida u Hrvatskoj se pojavljuje krajem 1990-ih, primarno u naučnim i aktivističkim krugovima, ali bez šireg normativnog ili političkog odjeka.[47] Značajniji doprinos njegovoj naučnoj artikulaciji dale su Rittossa i Škorić empirijskim istraživanjima ubistava u kontekstu prethodnog intimno - partnerskog nasilja.[48] Inicijativa za normativno prepoznavanje

45 Bosak, M., Munivrana Vajda, M., *The reality behind the Istanbul conven tion: Shattering conservative Delusions, Women's Studies International Forum,* vol. 74, 2019, str. 78.

46 *Ibid.,* str. 80.

47 Aljinović, N., *op. cit.,* str. 329.

48 Rittossa, D., Škorić, M., „Abandoned and forgotten? Violent deaths of previously abused

femicida intenzivirala se 2023. osnivanjem neformalne stručne skupine u okviru Ženske kuće Domine, u Splitu, koja se zauzela za inkorporaciju femicida kao posebnog krivičnog djela u Krivični zakon Republike Hrvatske.[49] Rasprava o uvođenju femicida izazvala je snažan otpor dijela pravosudne struke. Vrhovni sud RH izrazio je bojazan da bi rodno uvjetovano ubistvo kao posebno krivično djelo moglo povrijediti ustavna načela jednakosti i zabrane diskriminacije, upozoravajući na opasnost različitog vrednovanja života muškaraca i žena.[50] Pri tome je zanemarena izričita odredba člana 4. stav 4. Istanbulske konvencije, prema kojoj se posebne mjere zaštite žena od rodno utemeljenog nasilja ne smatraju diskriminacijom. Slične dvojbe iznosila je i Hrvatska odvjetnička komora, ističući da je kazna za femicid već obuhvaćena postojećim krivičnim djelima teškog ubistva. Suprotno tome, pravobraniteljica za ravnopravnost spolova i organizacije civilnog društva upozorile su na normativnu nedorečenost predloženog rješenja te potrebu preciznijeg definisanja femicidnih okolnosti, po uzoru na komparativna zakonodavstva.[51] U januaru 2024. Vlada je predložila izmjene Kaznenog zakona RH kojima je femicid konačno definisan kao „rodno utemeljeno ubojstvo ženske osobe“, uz zaprijećenu kaznu najmanje deset godina zatvora ili dugotrajni zatvor, čime je femicid prepoznat kao poseban modalitet teškog ubistva u Republici Hrvatskoj. Zakonodavac se pritom odlučio za taksativno navođenje okolnosti relevantnih za utvrđivanje femicida, a ne za njihovo normiranje kao kvalifikatornih okolnosti pri odmjeravanju kazne. Inkorporacija femicida kao samostalnog krivičnog djela u KZ RH predstavlja važan iskorak u usklađivanju hrvatskog krivičnog zakonodavstva sa standardima Istanbulske konvencije i savremenim razumijevanjem strukturalne prirode rodno uvjetovanog nasilja.

4.2. Malta

Malta je Istanbulsku konvenciju ratificirala 2014. godine, ali zakonodavni usklađenost zakonodavnog okvira i Konvencije uslijedila je 2018. godine.[52] Prije donošenja same zakonodavne regulative raspravljalo se da li femicid treba propisati posebnim zakonom ili to učiniti na način da predstavlja krivično djelo u krivičnom zakonu. Zagovornici uvođenja femicida kao krivičnog djela u KZ Malte su isticali da će to imati snažniji simbolički i preventivni učinak

female victims in Croatia“, *Pravni vjesnik*, vol. 37, br. 3–4, 2021, str. 7–30. Vidi i Maršavelski, A.; Moslavac, B., „Osvrt na Prijedlog Osme novele Kaznenog zakona“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, vol. 30, br. 2, 2023, str. 313.

49 Aljinović, N., *op. cit.,* str. 330.

50 Kovačević, S., Femicid za neznalice, dostupno na: https:// h-alter.org/ljudska-prava/femicid-za-neznalice/ (13. 11. 2025.); Vidi VSRH, Paket propisa za unapređenje zakonodavnog okvira zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Zagreb, dostupno na: https://www.vsrh.hr/ EasyEdit/UserFiles/priopcenja/2023/su-ii-62-2023-6-misljenje.pdf; a prema: Aljinović, N., *op. cit.,* str. 330.

51 Aljinović, N., *op. cit.,* 331 – 332.

52 Weil, Sh.; Corradi, C.; Naudi, M., *Femicide across Europe: Theory, research and prevention*, Policy Press, Bristol, 2018., str. 129.

u pogledu društvenog prepoznavanja tog fenomena.[53] Suprotno tome, protivnici su upozoravali na poteškoće dokazivanja rodne komponente kao konstitutivnog obilježja krivičnog djela, smatrajući da bi takav pristup mogao otežati krivični progon.[54] Uprkos tim dilemama, zakonodavac je u konačnici prepoznao potrebu za normativnim izdvajanjem femicida.[55] Izmjene i dopune Krivičnog zakona usvojene su jednoglasno u junu 2022. godine, čime je po prvi put uveden pojam femicida kao rodno uvjetovanog ubistva žene ili djevojke.[56] U članu 221. A krivično djelo femicida je smješteno u Krivični zakon Malte. Zakonska odreba ne sadrži definiciju femicida, ali je rodna ravnopravnost, kao i spol žrtve, uvrštena kao kvalifikatorna okolnost. Primjenjujući navedeni član 211. A, sud je dužan da uzme u obzir taksativno[57] navedene femicidne okolnosti kao prepreku za ublažavanje kazne u slučajevima rodno uvjetovanog ubistva i pokušaja ubistva ženske osobe.[58] Također, Zakon je isključio i mogućnost opravdanja ubistva žene pozivanjem na trenutne strasti ili duševnu uznemirenost, čime je zapravo onemogućena kvalifikacija femicida kao „Zločina iz strasti".[59] Iako su navedene izmjene naišle na kritike zbog moguće nespojivosti sa zabranom diskriminacije, a u vezi sa članom 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP)[60] i pravom na pošteno suđenje iz člana 6. EKLJP., ipak su te kritike usmjerene ponajprije na rodnu komponentu kao kriterij razlikovanja krivičnog djela, te je potrebno još jednom istaći da svrha uvođenja femicida

53 Times Malta, *Making the new femicide law work*, 28. marta 2024., dostupno na: https://timesofmalta.com/article/making-new-femicide-law-work.1003735 (datum posjete stranici: 15. 11.2025.).

54 *Ibid.*

55 Press release from the Ministry for Equality, Research and Innovation and the Ministry for Justice and Governance, *The Cabinet of Ministers approves important amendments to the Criminal Code regarding femicide*, dostupno na: https://www.gov.mt/en/Government/DOI/Press%20Releases/Pages/2022/02/03/pr220149.aspx (pristupljeno 20. novembra 2025.).

56 Vidjeti više: Cordina, J. P., *Femicide bill approved unanimously*, Newsbook Malta, 2022., dostupno na: https://newsbook.com.mt/en/femicide-bill-approved-unanimously/ (pristupljeno 4. novembra 2025.); Agius, M., *Femicide law to be tested in constitutional challenge claiming it is discriminatory*, Malta Independent, dostupno na: https://www.independent.com.mt/articles/2023-04-04/local-news/Femicide-law-to-be-tested-in-constitutional-challenge-claiming-it-is-discriminatory-6736250880 (pristupljeno 4. novembra 2025.); Times Malta, *op. cit.,* 36.

57 Taksativno navedene otežavajuće okolnosti: a) posljedica nasilja počinjenog od strane intimnog partnera s kojim je žrtva bila ili je još uvijek u vezi, ili se radi o žrtvi koja je bila ili je još uvijek bračni partner počinitelja; ili b) rezultat nasilja od strane člana ili članova porodice; ili c) počinjeno iz razloga mizoginije; ili d) počinjeno iz razloga časti, ili ugleda porodice, ili iz razloga povezanih s vjerskim ili kultnim uvjerenjima ili praksama; ili e) počinjeno iz razloga koji se temelje na rodu (gender) žrtve, ili rodnom identitetu, ili spolu (sex) ili seksualnoj orijentaciji; ili f) počinjeno kao rezultat seksualnog nasilja ili čina seksualne prirode; ili g) počinjeno zato što se žrtva bavila prostitucijom, ili je bila predmet seksualnog iskorištavanja, ili je bila žrtva trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

58 Aljinović, N., „Femicid: od neologizma do posebnog kaznenog djela"; *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, vol. 31, broj 2/2024, Zagreb, str. 307 - 338.

59 Ibid., str. 316.

60 Evropska konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP), zmijenjena protokolima br. 11 i 14 dopunjena protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12 i 13, od 4. novembra 1950. godine

nije u pooštravanju kazne, već u normativnom prepoznavanju i vidljivosti rodno uvjetovanog nasilja nad ženama. Time se omogućava dublje razumijevanje uzroka i obrazaca femicida te razvoj učinkovitijih mehanizama njegove prevencije, pri čemu visina zaprijećene kazne ostaje sekundarna u odnosu na potrebu pravovremene i stvarne zaštite žrtava.

4.3. Belgija

Belgija je Istanbulsku konvenciju ratificirala 2016. godine, ali njena je provedba bila otežana, ponajprije zbog dugotrajne društvene nevidljivosti nasilja nad ženama.[61] U kontekstu reformi, ministar pravosuđa je 2022. godine uputio Vrhovnom vijeću pravosuđa preliminarni nacrt zakona o prevenciji i borbi protiv feminicida i rodno uvjetovanih ubistava.[62] Iako je Vijeće naglasilo važnost podizanja društvene svijesti i razvoja preventivnih i represivnih politika, zauzelo je stav da krivičnopravne odredbe trebaju zadržati rodnu neutralnost, kako bi se izbjegle povrede načela jednakosti i zabrane diskriminacije. Slijedom toga, belgijski zakonodavac se nije odlučio za inkorporaciju femicida kao posebnog krivičnog djela u Krivični zakon, već je rodno uvjetovano nasilje uveo kao kvalifikatornu (otežavajuću) okolnost. Uprkos tome, Belgija je krajem 2023. godine usvojila okvirni Zakon o sprječavanju i borbi protiv feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja koje im prethodi (tzv. Zakon o feminicidu)[63] [64], čime je uspostavljen sveobuhvatan normativni okvir izvan krivičnog zakonodavstva.

61 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanja i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i s njima povezanim pitanjima iz 2021., Zakon 117(I) iz 2022. br. 4904, 22. jula 2022., dostupan na: https://www.cylaw.org/nomoi/arith/2022_1_117.pdf

62 Aljinović, N., *op. cit*., str. 321, Aaprema: D'Hooghe, V., 3 choses à savoir sur la Convention d'Istanbul, Magazine Axelle média féministe belge, 15. studenog 2017., dostupno na: https://www.axellemag.be/3-c hoses-a-savoir-convention-distanbul/, Forrez, S., La Convention d'Istanbul un nouvel instrument de la lutte contre la violence à l'égard des femmes: Impact sur le droit belge, impact sur le terrain (ur. Verbrouck, Céline), Bruxelles, Intact Asbl, 2017, str. 3.

63 Belgijski zakonodavac koristi pojam feminicid. Neki autori smatraju da postoji suštinska razlika između pojmova femicid i feminicid, iako su navedeni pojmovi po svojoj prirodi komplementarni. Dok femicid predstavlja rodno uvjetovano ubistvo žene, pojam feminicid, pored navedenog, uključuje i dimenziju institucionalne pasivnosti, odnosno nemara od strane država da spriječi takva postupanja i kazni počinitelje. Dakle, pojam feminicid uključuje ne samo pojedinačnu odgovornost počinitelja (femicid) već sadrži i institucionalnu suodgovornost države zbog neučinkovitosti u pogledu sprječavanja i kažnjavanja te vrste zločina. Izraz feminicid početkom 1990-ih skovala je meksička antropologinja i feministica Marcela Lagarde y de los Ríos kako bi skrenula pažnju na pasivnost države u suzbijanju nasilja nad ženama, ponajprije na propust u provođenju istraga krivičnih djela rodno uvjetovanih ubistava žena i sankcionisanju počinitelja. Aljinović, N., op. cit., str. 321.; Corn, E., La revolución tímida: El Tipo de femicidio introducido en Chile por la Ley N° 20.480 desde una perspectiva comparada. Revista de derecho (Coquimbo), vol. 21, br. 2, 2014, str. 104–106.

64 Zakon o sprječavanju i suzbijanju feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja (Loi sur la prévention et la lutte contre les féminicides, les homicides fondés sur le genre et les vio lences), 13. jula 2023., dostupno na: https://etaamb.openjustice.be/fr/loi-du-13-juillet-2023_ n2023044133. html Vidi: Droits des femmes, Adoption de la loi #StopFéminicide: la Belgique, premier pays européen à se doter d'une loi globale contre les féminicides, dostupno na: https://sarahschlitz. be/adoption-de-la-loi-stopfeminicide-la-bel gique-premier-pays-europeen-a-se-doter-dune-loi-globale-contre-les-feminicides/ (datum posjete: 15. 12. 2025.)

Tim je zakonom femicid po prvi put službeno definisan kao namjerno ubistvo žene zbog njenog roda ili smrt žene kao posljedica praksi koje uzrokuju štetu ženama, uz jasno razgraničenje različitih oblika femicida, uključujući intimni, neintimni i neizravni femicid, kao i rodno uvjetovana ubistva.[65] Zakon posebnu pažnju posvećuje prevenciji, kroz prepoznavanje kontinuiranosti rodno uvjetovanog nasilja, obaveznu procjenu i upravljanje rizikom, te jačanje edukacije policije i pravosudnih tijela. Uveden je sistem koji na sistematičan način analizira podatake o femicidu, uključujući godišnje izvještaje, periodične studije i kvalitativne analize pojedinačnih slučajeva.[66] Takav pristup omogućuje bolje razumijevanje razmjera i obrazaca femicida, te razvoj učinkovitijih preventivnih mjera. Belgijski Zakon o feminicidu predstavlja značajan zakonodavni iskorak jer femicid normativno čini vidljivim, uspostavlja jasnu terminološku i konceptualnu osnovu te povezuje krivičnopravne i preventivne mehanizme. Kao takav, može poslužiti kao relevantan komparativni model za zakonodavce koji razmatraju cjelovitije uređenje femicida i rodno uvjetovanog nasilja.

4.4. Kipar

Kipar je ratificirao Istanbulsku konvenciju 2017. godine, te je prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama i djevojčicama postavio među ključne društvene prioritete, s naglaskom na razvoj rodno osjetljivih javnih politika.[67] U skladu s time, 2021. donesen je Zakon o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,[68] kojim je normativni okvir proširen na sve oblike rodno uvjetovanog nasilja. U nastojanju da se femicid prepozna kao rodno uvjetovano ubistvo žene, 2021. godine predložena su dva zakonodavna rješenja: izmjena Krivičnog zakona i izmjena posebnog Zakona br. L 115(I)/2021.55 Prvim prijedlogom predviđalo se uvođenje femicida kao samostalnog krivičnog djela u Krivični zakon (član 208a), uz kaznu doživotnog zatvora, te široku lepezu okolnosti koje upućuju na rodno uvjetovanu narav ubistva, uključujući intimno partnersko nasilje, mizoginiju, seksualno nasilje, eksploataciju i odnose ovisnosti.[69] Drugim prijedlogom predložena je inkorporacija femicida u poseban zakon, pri čemu bi se prouzrokovanje smrti žene protupravnim činjenjem ili kažnjivim propustom kvalificiralo kao femicid, uz obavezno razmatranje taksativno navedenih otežavajućih okolnosti pri odmjeravanju kazne.[70] Ovaj

65 Član 4. stav 2. Zakona o sprječavanju i suzbijanju feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja Belgije

66 Član 9. Zakona o sprječavanju i suzbijanju feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja Belgije

67 Cyprus leads in Europe with anti-femicide law, dostupno na: https://knews.kathimerini.com.cy/en/news/cyprus-leads-in-europe-with-anti-femicide-law#:~:text=%22The%20law%20was%20the%20first,imposing%20sentence s%22%2C%20he%20stressed (15. 11. 2025.).

68 Zakon o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici; Zakon br. L 115(I)/2021)

69 Prijedlog izmjena i dopuna Krivičnog zakona, dostupno na: https:// www.nomoplatform.cy/wp-content/uploads/2021/10/23.02.062.160-2021-O-peri-Pinikou-Ko dika-1.pdf (12. 11. 2025.).

70 Član 10a: Predloženom odredbom „prouzrokovanje smrti žene nezakonitim činom ili propustom“

je pristup opravdavan potrebom da se rodno uvjetovana ubistva žena jasno normativno izdvoje, ali bez zadiranja u postojeću strukturu Krivičnog zakona.[71] Javna i stručna rasprava ukazala je na dvojbe o opravdanosti uvođenja femicida u Krivični zakon, pri čemu su kritičari isticali da su ubistva žena već obuhvaćena postojećim krivičnopravnim odredbama o ubistvu, za koja je ionako propisana kazna doživotnog zatvora, te da bi rodna komponenta mogla otežati dokazivanje krivičnog djela.[72] Suprotno tome, dio krivičnopravne doktrine smatrao je da femicid kao posebno krivično djelo ima važnu normativnu i simboličku funkciju jer postojeće odredbe ne reflektiraju njegovu rodnu dimenziju.[73] Konačno, kiparski zakonodavac je prihvatio drugi pristup. Parlament je u julu 2022. usvojio Zakon br. L 117(I)/2022, kojim je femicid priznat kao posebno krivično djelo u okviru posebnog zakona, kao specifičan oblik rodno uvjetovanog nasilja nad ženama, dok su ostali aspekti prevencije i sankcionisanja zadržani u Krivičnom zakonu.[74]

4.5. Španija

Španija je ratificirala Istanbulsku konvenciju 2014. godine, i Organskim zakonom br. 1/2004 o sveobuhvatnim mjerama zaštite od rodno uvjetovanog nasilja uspostavila pionirski normativni okvir koji je znatno prethodio međunarodnim obavezama iz Konvencije.[75] Taj zakon označio je važan zaokret u pristupu rodno uvjetovanom nasilju, jer je nasilje nad ženama od strane sadašnjih

smatra se femicidom te podliježe kazni doživotnog zatvora „pod uvjetom da nezakoniti propust predstavlja kažnjivi nehat neizvršavanja dužnosti, iako ne postoji namjera prouzrokovanja smrti“ (stav 1.). U stavu 2. predmetne odredbe taksativno su navedene okolnosti koje će sud uzeti u obzir kao otežavajuće prilikom odmjeravanja i izricanja kazne, naročito ako je smrt nastupila kao posljedica: a) nasilja od strane intimnog partnera; b) mizoginog mučenja ili nasilja; c) porodičnog nasilja; d) korištenja nasilja iz razloga časti; e) korištenja nasilja iz razloga vjerskih uvjerenja; f) nasilja zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; g) počinjenja krivičnog djela sakaćenja ženskih spolnih organa; h) upotrebe nasilja u svrhu ili u kontekstu seksualnog iskorištavanja i/ili trgovine drogom i/ili organizovanog kriminala; i) upotrebe nasilja radi postizanja nedopuštenog odnosa te j) ciljane uporabe nasilja nad ženama u kontekstu oružanih sukoba. Prijedlog izmjena i dopuna Krivičnog zakona, dostupno na: https:// www.nomoplatform.cy/wp-content/uploads/2021/10/23.02.062.160-2021-O-peri-Pinikou-Ko dika-1.pdf (13. 11. 2025.).

71 Izvještaj saborskog Pravnog odbora o prijedlozima zakona „Krivični zakon (izmjena) (br. 5) Zakon iz 2021.“ i Zakona o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i s njima povezanim pitanjima (izmjena) (br. 2) Zakon iz 2022.“ (dalje: Izvještaj), str. 5., dostupno na: https://www.parliament.cy/images/media/redirectfile/232128.pdf (13. 11. 2025.).

72 Orphanos, S., Why the objectionable term “femicide” should not be adopted in the Greek and Cypriot criminal code, str. 1 – 2-; a prema Aljinović, N., *op. cit*., str. 319 - 320.

73 Izvještaj, *op. cit.,* str. 7 – 10.

74 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanja i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji i s njima povezanim pitanjima iz 2021., Zakon 117(I) iz 2022. br. 4904, dostupan na: https://www.cylaw.org/nomoi/arith/2022_1_117.pdf (12.11.2025.)

75 Vidi García Testal, E., Convenio de Estambul y Unión Europea, dostupno na: https://www.aedtss.com/convenio-de-estambul-y-union-europea/#:~:text=En%20 este%20sentido%20es%20necesario,del%20Convenio%20de%20Estambul%2C%20 de Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, dostupno na: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-21760

ili bivših intimnih partnera prepoznao kao poseban društveni i pravni problem, nadilazeći tradicionalni koncept nasilja u porodici.[76] Iako španski zakonodavac nije kriminalizirao femicid kao posebno krivično djelo, rodna komponenta nasilja inkorporirana je u Krivični zakon kroz pooštravanje kazni i uvođenje kvalificiranih oblika krivičnih djela, posebno kada je žrtva sadašnja ili bivša partnerica počinitelja.[77] Posebno je značajna odredba člana 153. Krivičnog zakona, kojom se propisuje strože kažnjavanje kada je počinitelj muškarac, a žrtva žena, što je izazvalo ustavnopravne rasprave, ali je potvrđeno odlukom Ustavnog suda kao dopuštena i opravdana diferencijacija usmjerena postizanju stvarne jednakosti.[78] Reformom Krivičnog zakona iz 2015. dodatno su uvedene otežavajuće okolnosti rodne prirode u slučajevima ubistava, posebno onih počinjenih od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera, čime je femicid implicitno prepoznat u okviru tzv. intimnog femicida, iako bez njegove izričite zakonske definicije.[79] Rasprave o potrebi inkorporacije femicida kao posebnog krivičnog djela postoje u stručnoj javnosti, ali još uvijek nisu rezultirale zakonodavnom intervencijom na nacionalnoj razini.[80] Specifičnost španskog sistema očituje se u normativnoj aktivnosti autonomnih zajednica, od kojih su Navarra, Kanarski otoci, Andaluzija i Castilla-La Mancha u svoje regionalne propise uključile pravne definicije femicida.[81] Te definicije nadilaze isključivo intimni kontekst te obuhvataju i ubistva povezana sa seksualnim nasiljem, prostitucijom, trgovinom ljudima, čedomorstvom djevojčica i drugim oblicima rodno uvjetovanog nasilja.[82] Pritom zakonodavstvo Castilla-La Manche dodatno uvodi koncept institucionalnog nasilja, ukazujući na potencijalnu suodgovornost države u slučajevima neadekvatne prevencije i zaštite (slično kao i belgijski zakon). Zaključno, španski model karakteriše kombinacija snažnog nacionalnog okvira za suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja i fragmentiranog, ali sadržajno ambicioznijeg regionalnog pristupa femicidu,

76 Aljinović, N., *op. cit.,* str. 325.

77 Vidi Cavada Herrera, J. P., *(In)existencia de delito de femicidio en España,* Ase soría Técnica Parlamentaria, Biblioteca del Congreso Nacional de Chile, Asesoría Técnica Parlamentaria, 2018, str. 1

78 Código Penal, član 153, ConceptosJuridicos.com, dostupno na: https://www.conceptosju ridicos.com/codigo-penal-articulo-153/ (14. 11. 2025.); Odluka Ustavnog suda 59/2008 od 14. maja 2008. u pogledu pitanja ustavnosti člana 153. Krivičnog zakona, dostupna na: https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-T-2008-9606

79 Consejo General del Poder Judicial, Sección del Observatorio contra la violencia doméstica y de género, Informe sobre víctimas mortales de la violencia de género y de la vio lencia doméstica en el ámbito de la pareja o expareja en 2010, str. 7; prema: Aljinović, N., *op. cit.,* str. 325 -326.

80 Schröttle *et. al.,* Comparative report on femicide research and data in five countries (Cyprus, Germany, Malta, Portugal, Spain), FEM-UnitED Project, 2021., str. 13.

81 Laporta Elena, Navarra: primera comunidad autónoma en incorporar el feminici dio a su legislación, Feminicidio.net, dostupno na: https://feminicidio.net/ navarra-primera-comunidad-autonoma-en-incorporar-el-feminicidio-a-su-legislacion/ (14. 11. 2025.); Schröttle *et. al., op. cit.,* str. 13.

82 Ley Foral 14/2015, de 10 de abril, para actuar contra la violencia hacia las mujeres, dostupno na: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-4950 (14. 11 .2025.)

pri čemu pojam femicida ostaje prije svega normativno i konceptualno prisutan izvan Krivičnog zakona.[83]

4.6. Italija

U 2025. godini Italija je postigla značajan pravni iskorak usvajanjem zakona koji po prvi put definira femicid kao autonomno krivično djelo u talijanskom Krivičnom zakonu. Ovaj zakon predviđa kaznu doživotnog zatvora za ubistvo žene koje je počinjeno iz mržnje, diskriminacije ili nastojanja da se ograniče prava, slobode ili lična autonomija žene; što predstavlja novu kvalifikaciju nasilja nad ženama specifično zasnovanu na rodu.[84] Legislativna inicijativa dobila je potporu talijanske vlade i parlamenta u kontekstu rastuće javne zabrinutosti zbog učestalih slučajeva rodno motiviranih ubistava. Zakon je simbolično usvojen 25. novembra 2025. godine, na Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama. Inicijativa je potaknuta žestokim javnim i političkim reakcijama na niz femicida, uključujući slučaj ubistva Giulije Cecchettin koji je dodatno intenzivirao zahtjeve za specifičnom zakonskom regulacijom.[85] Prema novom zakonu femicid se definiše kao posebno krivično djelo kada žena bude ubijena iz razloga koji uključuju mržnju, diskriminaciju, dominaciju, kontrolu ili pokušaj suzbijanja njenih prava i sloboda. Obuhvaćene su i situacije kada se žena ubije zbog odbacivanja ili prekida emocionalne veze te njenog insistiranja na ličnim slobodama. Kazna za femicid je doživotni zatvor, bez mogućnosti oslobađajućih mjera temeljenih na olakšavajućim okolnostima. Zakon također pooštrava pravila o uvjetnim kaznama i uvjetima za kaznene pogodnosti, te uvodi obaveze za dodatne edukativne programe protiv rodno zasnovanog nasilja. Novi zakon dobio je široku političku potporu u oba doma italijanskog parlamenta, uključujući i podršku vladajuće većine i opozicije.[86] Premijerka Giorgia Meloni istakla je zakon kao izraz jedinstva protiv „barbarskih" oblika nasilja nad ženama, te potrebu jačanja zaštite žena u Italiji.[87] Međutim, dio kritika javlja se u pogledu fokusiranja isključivo na krivičnu represiju, bez istodobnog jačanja preventivnih, kulturnih i obrazovnih mjera protiv rodne neravnopravnosti. Opozicija i organizacije za ženska prava naglašavaju da zakon, iako važan, ne može sam po sebi ukloniti duboko ukorijenjene društvene uzroke femicida.[88] Italija se ovim zakonom

83 Real Academia española: Diccionario de la lengua española, feminicidio (lat. femĭna i-cidio) dostupno na: https://dle.rae.es/feminicidio?m=form, datum posjete stranici: 14.11.2025.

84 https://italynews.online/news-from-italy-in-english/italy-approves-new-femicide-law-with-life-sentences/?utm_source (datum posjete stranici: 12. 12. 2025.)

85 https://www.vijesti.ba/clanak/728109/italija-usvojila-zakon-za-femicid-dozivotna-kazna-zatvora?utm_source=chatgpt.com#google_vignette, datum posjete stranici: 12.12 2025.

86 https://vna.al/english/bota/parlamenti-italian-miraton-unanimisht-ligjin-qe-e-ben-femicidin--te-vec-i17232?utm, datum posjete stranici: 12. 12. 2025.

87 https://italynews.online/news-from-italy-in-english/italy-approves-new-femicide-law-with-life-sentences/, datum posjete stranici: 12.12.2025.

88 https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison-meloni-cecchettin-c253498f58502aecaf1cfb3086ee4392, datum posjete stranici: 12.12.2025.

pridružila manjini zemalja Evropske unije koje su formalno uvrstile femicid kao autonomno krivično djelo s posebno teškim sankcijama, čime je usklađena s ciljevima Istanbulske konvencije o eliminaciji rodno zasnovanog nasilja nad ženama.[89]

5. VIKTIMOLOŠKI ASPEKTI I KRIMINOLOŠKI PROFILI

Viktimološke perspektive pokazuju da žene koje izgube život finalnim činom nadmoći i sile koji nazivamo femicidom, su one žene koje, u pravilu, prije toga doživljavaju porodično nasilje koje je ciklično, uz ekonomsku, emocionalnu i/ili društvenu dominaciju učinitelja. Jedno američko istraživanje iz 2003. godine je pokazalo da 79% žrtava femicida u dobi od 18 do 50 godina i 70% od ukupno 307 slučajeva femicida, fizički su zlostavljane prije smrti od strane istog intimnog partnera koji ih je ubio, u usporedbi s 10% ispitanika iz kontrolne skupine. To potvrđuje pretpostavku da je fizičko nasilje nad žrtvom primarni faktor rizika za femicid intimne partnerice.[90] Prethodna upozorenja ili znakovi agresivnog ponašanja koji se uglavnom ne prepoznaju su česti, uz značajno oslanjanje žrtve na zlostavljača, bilo finansijski, stambeno ili porodično, što dodatno smanjuje šanse za bijeg od nasilnih okolnosti. Intimno nasilje se odnosi na nasilje koje je počinio partner u kontekstu intimne veze, bez obzira je li veza pravno priznata ili ne.[91] Podaci koje posjeduje policija mogu pružiti samo djelimičnu sliku stvarne razine doživljenog porodičnog nasilja. Mnogi slučajevi neće ući u krivičnopravni postupak jer se ne prijavljuju policiji. Kriminalni profili učinitelja otkrivaju jasne obrasce kontrole, posesivnosti i dominacije, često povezane s prethodnim incidentima nasilja, zloupotrebom droga, rigidnim rodnim stavovima dokazanim prihvatanjem nasilja. Tipični su i pojačani okidači poput ljubavi, osjećaja gubitka kontrole nad partnerom, sukoba unutar braka ili partnerstva, kao i kritičnih životnih situacija koje eskaliraju nasilno ponašanje. Presjek podložnosti žrtve i opasnih postupaka učinitelja stvara vrlo predvidljiv obrazac, ali često izaziva minimalan institucionalni odgovor, što pogoršava eskalaciju nasilja do ekstremnih ishoda. Najsmrtonosnijim su se pokazali trenuci kada je žena izrazila želju za odlaskom ili ostavljanjem partnera, pri čemu su učinitelji to doživjeli kao teško napuštanje i odbacivanje. Gubitak ženine ekskluzivne ljubavi, koja je bila glavni problem u njihovom životu, doživjeli su kao gubitak cijelog svog svijeta. Stoga su, kao čin osvete, odlučili uzvratiti bol osobi koju su vidjeli kao „onu koja napušta“.[92] U tom

89 https://www.jurist.org/news/2025/03/italy-approves-draft-law-punishing-feminicide-with-life-imprisonment/, datum posjete stranici: 12. 12. 2025.

90 Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., et al., *Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results from a Multisite Case Control Study*, American Journal of Public Health, 93(7), 2003., str. 1089–1097.

91 Ravazzola, M. C., *Violencia familiar: El abuso relacional como un ataque a los derechos humanos*, Sistemas Familiares, 23, 1997., str. 29–42.

92 Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., Addad, M., Typology of Intimate Partner Homicide: Personal, Interpersonal and Environmental Characteristics of Men Who Murdered Their Female Intimate

kontekstu, radnje učinitelja često su u obliku fizičkog nasilja koje se manifestuju kroz: bacanje predmeta, guranje, udaranje, grizenje, udaranje nogama ili šakom, udaranje ili pokušaj udaranja predmetom, premlaćivanje, gušenje, prijetnja vatrenim oružjem ili oružjem za rezanje, korištenje vatrenog oružja ili oružja za rezanje.[93]

5.1. Karakteristike osoba koje su preživjele nasilje i žrtava femicida

Iako općenito vlada mišljenje da ne postoji specifičan "tip" osobe koja je sklonija da bude zlostavljana, postoje opće karakteristike koje su zajedničke ljudima koje su izložene nasilju. Mada ove osobine ne impliciraju nikakvu odgovornost žrtava, one ukazuju na društvene, emocionalne i situacione okolnosti koje učinitelji iskorištavaju da uspostave i održe kontrolu. Svaku vrstu slabosti ili nedostatka u određenoj životnoj sferi učinitelji tumače kao priliku da intenziviraju dominaciju, zavisnost i izolaciju žrtve od ostatka društva. Izolacija žena u njihovim porodicama ili zajednicama značajno doprinosi poticanju nasilja. Uzroci nasilja su upravo ograničenje u socijalizaciji ili zabrana povezivanja s ljudima koji nisu dio tog bračnog ili sentimentalnog odnosa, dakle prepuštenost samo izvjesnom partneru kao jedinom prozoru u svijet. Među najčešće prijavljenim psihološkim problemima žena koje su preživjele nasilje su posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), anksioznost, depresija, nisko samopoštovanje i psihosocijalna neprilagođenost.[94] Predisponirajući faktori u nesigurnim životnim uslovima povezani s psihosocijalnom ranjivošću žrtava obično predstavljaju veću socijalnu izolaciju, što ukazuje na pokazatelje emocionalne nevolje koji se ogledaju u submisivnosti, impulsivnosti, ovisničkim obrascima te subjektivnim i društvenim konstruktima koji povećavaju vjerojatnost pojave mentalnih bolesti. Iako svaka zlostavljana žena ima svoju priču koju prate različite životne okolnosti, mnoge od njih su pokazivale slične obrasce ponašanja i karakteristične strategije suočavanja s nasilnikom kao što su: nisko samopoštovanje, emocionalna i ekonomska ovisnost, kontinuirana vjera i nada da će zlostavljač „odrasti", depresija, stresni poremećaji ili psihosomatske tegobe, prihvatanje krivice za nasilje, društveno izoliranje, npr. izbjegava društvenu interakciju, čini se da nikada nije sama, vjeruje u društvene mitove o zlostavljanju, vjeruje u stereotipne spolne uloge, ima lošu sliku o sebi, razmišlja ili pokušava samoubistvo ili se samopovređuje, čini se nervoznom ili tjeskobnom, brani kritike ili opravdava zlostavljača, može više puta napustiti ili razmišljati o napuštanju veze. Iako navedeno ne mora uvijek ukazivati na nasilnu

Partner, International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 54, str. 505., 2010.

93 Domestic Violence: Characteristics, Causes and Consequences, Erasmus+ project report, European Commission, dostupno na https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/50448cdf-fbe0-49d0-9c76-fba665ae62ff/O2_Domestic_Violence_ENG_COMPL.pdf datum posjete stranici: 1.12.2025.

94 Sarasua, B., et al., *Perfil psicopatológico diferencial de las víctimas de violencia de pareja en función de la edad*, Psicothema, 19(3), 2007.

vezu, mnoge žrtve zlostavljanja pokazuju mnoga od ovih ponašanja i stavova ili se mijenjaju na neki drugi, suptilan način.[95] Produžavanje problema i nasilja vodi depersonalizaciji, osjećaju bespomoćnosti povezane s devalvacijom kao osobe, što utječe na ljudsko dostojanstvo.[96] Kvantitativna istraživanja žrtava femicida uglavnom daju popis faktora koji su rizik za femicid: dob žrtve i počinitelja (žena znatno mlađa od muškarca), nezaposlenost zlostavljača, mentalna bolest (žrtve i/ili učinitelja), zloupotreba alkohola ili droga (žrtve i/ili učinitelja), oblik veze (veći rizik ako par živi u vanbračnoj zajednici, a ne u braku), trudnoća žene, otuđenje novca, napuštanje zlostavljača od žrtve nakon zajedničkog života, prisilno i kontrolirajuće ponašanje počinitelja, nasilno i/ili uhođenje od strane zlostavljača (fizičko, psihičko i/ili seksualno nasilje), agresija prema djeci, prethodne prijetnje smrću žrtvi, zlostavljač je nasilan izvan kuće, dijete koje nije potomak zlostavljača, prisutnost vatrenog oružja u domu, imigrantski status žrtve i učinitelja.[97]

5.2. Profil učinitelja

Pokazalo se da učinitelji porodičnog nasilja ili femicida mogu razlikovati po dobi i biti iz bilo koje socioekonomske demografske skupine, kulturne pozadine, etničke pripadnosti ili religije. Mogu obavljati bilo koje zanimanje ili živjeti u bilo kojoj geografskoj regiji. Činjenica da profili učinitelja kroz vrijeme postaju sve nepredvidljivijim, čine ovaj fenomen zastrašujućim, budući da recentni lokalni i regionalni slučajevi pokazuju da dolaze iz različitih životnih okolnosti, zanimanja, pozicija u društvu, imovinskog stanja, rušeći stereotipe o tome kako izgleda nasilnik. Procjena rizika i upravljanje rizikom moraju se temeljiti na razumijevanju uobičajenih ponašanja učinitelja. Klasični psihopatološki pristup nasilno ponašanje koje završava femicidom posmatra kao posljedicu nedostataka karakternog sklopa i emocionalnih nedostataka koji proizlaze iz poremećenog razvoja ega i ranih objektnih odnosa.[98] Abnormalan razvoj u ranim fazama života može dovesti do patološkog narcizma, nepovjerenja i nedostatka empatije, što može rezultirati problematičnim društvenim i međuljudskim odnosima u budućnosti i razvojem raznih poremećaja.[99] Narcisoidne fiksacije također mogu dovesti do zloupotrebe droga ili alkohola kao načina suočavanja s ličnim i međuljudskim

95 Characteristics of Abused Persons, dostupno na https://www.domesticviolenceinfo.ca/characteristics-of-abused-persons/, datum posjete stranici: 2.12.2025.

96 Pérez-Rey, E., Arenas-Tarazona, D., Factores predisponentes en la intervención sistémica de la violencia de género y su incidencia en salud mental, Archivos Venezolanos de Farmacología y Terapéutica, 38(5), 2019., dostupno na https://www.redalyc.org/journal/559/55962867006/html/

97 European Institute for Gender Equality, Defining and Identifying Femicide: A Literature Review, Publications Office of the European Union, 2021., str. 20.

98 Bowlby, J., *Attachment and Loss: Attachment*, New York: Basic Books, 1969.

99 Kohut, H., *The Analysis of the Self*, New York: International Universities Press, 1971.

poteškoćama.[100] Istraživanja su pokazala da nasilne muškarce i muškarce koji su ubili svoju intimnu partnericu odlikuje širok raspon karakternih i emocionalnih nedostataka. Utvrđeno je da su muškarci sa sociopatskim, psihopatskim ili antisocijalnim poremećajima ličnosti prekomjerno zastupljeni među onima koji su koristili nasilje prema svojim intimnim partnericama prije femicida. U tim slučajevima, femicid je doživljavan kao eskalacija nasilja koje je prethodno postojalo u vezi, a ne kao odgovor na odlazak ili razdvajanje žene od muškarca.[101] Muškarac koji je bio zlostavljan kao dijete ili je tome svjedočio u vlastitoj porodici vjerovatnije će zlostavljati ženu i/ili vlastitu djecu, nego muškarac koji je odrastao u domu u kojem nije bilo nasilja.[102] Jedna naučna studija je identificirala tri glavne vrste ubica intimnih partnerica, koje predstavljaju jedinstvene narative za svakog od njih: a) prevareni muž, b) napušteni opsesivni ljubavnik i c) tiranin.[103] Međutim, pretpostavka je da ne postoji jedinstveno objašnjenje za femicide i stoga ne postoji jedinstvena teorija koja može objasniti ovaj fenomen. Za razliku od prethodnih studija koje su upućivale da je najčešći osjećaj među ubicama bila očajnička ljubav prema ženi[104], studija koja sugeriše postojanje tri glave vrste ubica intimnih partnerica otkrila je da su najčešći osjećaji među ispitanicima bili općenito negativni (npr. viktimizacija, neprijateljstvo, ljutnja, tjeskoba, mržnja, bijes, osveta).[105]

6. SLUČAJEVI FEMICIDA U BiH

U BiH , u proteklih šest godina, ubijeno je više od 60 žena od strane partnera ili bivših partnera (analiza UN Women BiH kampanje).[106] Civilne organizacije i mediji navode da je **35 žena ubijeno u samo dvije godine (2023 - 2024)**.[107] Brojni su slučajevi femicida koji su potresli BH javnost posljednjih godina. Zbog obima ovog rada nismo mogli izdvojiti sve slučajeve, ali u nastavku navodimo neke najznačajnije:

100 Russel, D., Harmes, R., Femicide in Global Perspective, New York: Columbia University Press, 2001.

101 Wilson, M., Daly, M., Spousal Homicide Risk and Estrangement, Violence and Victims, 8(1), 1993.

102 James, R. K., Gilliland, B. E., Crisis Intervention Strategies, 7th ed., Belmont, USA: Brooks/ Cole, 2013.

103 Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., Addad, M., *Typology of Intimate Partner Homicide: Personal, Interpersonal, and Environmental Characteristics of Men Who Murdered Their Female Intimate Partner, International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 2010.

104 Cohen, S., *Pathological Love: Exploration of Its Experiential and Characteristic Traits, unpublished doctoral thesis*, Bar-Ilan University, Ramat-Gan, 2004.

105 Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., Addad, M., *Typology of Intimate Partner Homicide*, str. 512.

106 https://www.aa.com.tr/ba/balkan/zaustavimo-femicid-u-bih-u-posljednjih-%C5%A1est-godina-ubijeno-vi%C5%A1e-od-60-%C5%BEena-cjelokupno-dru%C5%A1tvo-ima-obavezu-da-reaguje/3401029, datum posjete stranici: 23.12.2025.

107 https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/429613/sokantni_podaci_udvostruchen_broj_femicida_u_bih_za_dvije_godine_ubijeno_chak_35_zena_najvise_na_podruchju_tuzle_i_sarajeva.html, datum posjete stranici: 23.12.2025.

- Gradačac, avgust 2023. godine. Žrtva: **N. H. (38)** Okolnosti: Brutalno ubijena od strane svog partnera; slučaj je izazvao velike proteste u BiH i utjecao na promjene u zakonodavstvu protiv nasilja nad ženama.[108]
- Tuzla: Žrtva**: A. K. (52).** Okolnosti: Bivši policajac je ubio A. K. u kafiću u Tuzli; kasnije osuđen na 25 godina zatvora.[109]
- Šipovo: Žrtva: A. M. (34). Okolnosti: Ubica ju je usmrtio u automobilu, a zatim pokušao samoubistvo. Počinitelj je prethodno kažnjavan za porodično nasilje. Počinitelj i žrtva su imali dvoje zajedničke djece.[110]
- Mostar: Žrtva: A. J (32): Okolnosti: Recentni femicid u Mostaru koji je izazvao proteste građana protiv nasilja nad ženama i pozive za sistemsku zaštitu.[111]

7. ZAKLJUČAK - *de lege lata i de lege ferenda*

Analiza normativnih, kriminoloških i viktimoloških aspekata femicida pokazuje da se radi o složenom, strukturno ukorijenjenom obliku rodno zasnovanog nasilja koji ne predstavlja izolirani krivični događaj, već krajnju manifestaciju kontinuiranog nasilja nad ženama. Femicid je gotovo uvijek prethodno obilježen nizom upozoravajućih znakova: psihičkim, fizičkim, seksualnim i ekonomskim zlostavljanjem, prijetnjama, kontrolom i institucionalnim propustima, što potvrđuje tezu da je riječ o predvidivom i preventabilnom društvenom fenomenu. Njegovo ignorisanje ili pogrešno kvalificiranje kao „porodične tragedije“ ili „običnog ubistva“ doprinosi daljoj normalizaciji nasilja i reprodukciji patrijarhalnih obrazaca moći. Uvođenje krivičnog djela teškog ubistva ženske osobe (član 166a KZ FBiH) predstavlja historijski iskorak u bosanskohercegovačkom krivičnom zakonodavstvu i jasno normativno priznanje rodne dimenzije nasilja. Time je zakonodavac prepoznao da rodno zasnovano ubistvo zahtijeva poseban krivičnopravni odgovor, ne samo zbog težine posljedice, već i zbog društvenog konteksta u kojem nastaje. Ovakvo rješenje ima višestruku funkciju: represivnu, preventivnu, simboličku i edukativnu, jer šalje jasnu poruku o društvenoj neprihvatljivosti nasilja nad ženama i obavezi države da osigura njihovu efektivnu zaštitu. Međutim, komparativnopravna analiza pokazuje da krivičnopravna represija sama po sebi nije dovoljna za efikasno suzbijanje femicida. Zemlje koje bilježe napredak u prevenciji femicida (poput Belgije ili Španije) uspostavile su sveobuhvatne modele koji povezuju krivično pravo s preventivnim politikama,

108 https://balkaninsight.com/2025/08/11/fear-endures-in-women-exposed-to-bosnia-livestreamed-femicide/, datum posjete stranici: 23.12.2025.

109 https://www.nacional.hr/femicid-sve-cesci-ubojica-zene-u-tuzli-osuden-na-25-godina-brat-zrtve-nezadovoljan/, datum posjete stranici: 23.12.2025.

110 https://n1info.ba/english/news/new-case-of-femicide-in-bosnia-man-kills-partner-before-attempting-suicide/, datum posjete stranici: 23.12.2025.

111 https://bosniaherzegovina.un.org/en/305521-un-bosnia-and-herzegovina-calls-urgent-action-following-femicide-most, datum posjete stranici: 23.12.2025.

institucionalnom odgovornošću, sistemskim prikupljanjem podataka i rodno osjetljivim pristupom u praksi policije i pravosuđa. U tom smislu, normativno priznanje femicida mora biti praćeno stvarnom primjenom zakona i razvojem mehanizama ranog prepoznavanja rizika. Posebno zabrinjava činjenica da u Bosni i Hercegovini i dalje postoji neharmoniziranost krivičnog zakonodavstva, budući da Republika Srpska i Brčko Distrikt ne poznaju femicid kao posebno krivično djelo, niti su u potpunosti implementirali standarde Istanbulske konvencije. Takva fragmentacija pravnog sistema dovodi do pravne nesigurnosti, nejednakog nivoa zaštite žena i otežanog institucionalnog odgovora na nasilje nad ženama na teritoriji cijele države.

Polazeći od navedenih nalaza, nameću se sljedeći prijedlozi *de lege ferenda*:

1. Harmonizacija krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, kroz uvođenje femicida ili rodno zasnovanog ubistva žene kao posebnog krivičnog djela u Krivični zakonik Republike Srpske i Krivični zakon Brčko Distrikta, čime bi se osigurao jednak nivo krivičnopravne zaštite žena na cijeloj teritoriji BiH.
2. Uspostavljanje jedinstvenog državnog registra femicida i porodičnog nasilja, sa standardiziranom terminologijom i metodologijom prikupljanja podataka, kako bi se omogućilo praćenje trendova, analiza rizika i evaluacija učinkovitosti javnih politika.
3. Razrada jasnih smjernica i kriterija za dokazivanje rodne motivacije u sudskoj praksi, kroz obavezne edukacije sudija, tužilaca i policijskih službenika, uz oslanjanje na indikatore predviđene u članu 166a KZ FBiH i relevantne međunarodne standarde.
4. Jačanje preventivnih mehanizama, posebno obavezne procjene rizika u slučajevima prijavljenog porodičnog i partnerskog nasilja, s naglaskom na faze povećanog rizika (napuštanje nasilne veze, razvod, prijetnje smrću, posjedovanje oružja).
5. Normativno prepoznavanje institucionalne odgovornosti, po uzoru na belgijski model, u slučajevima kada propusti nadležnih organa (nepostupanje po prijavama, neizricanje zaštitnih mjera) doprinesu eskalaciji nasilja i smrtnom ishodu.
6. Integracija krivičnopravnih mjera s dugoročnim društvenim politikama, uključujući obrazovne programe o rodnoj ravnopravnosti, dekonstrukciju patrijarhalnih normi i jačanje ekonomskog i socijalnog položaja žena kao ključnih faktora prevencije femicida.

Zaključno, femicid ne može biti shvaćen isključivo kao individualni zločin, već kao indikator duboko ukorijenjenih društvenih nejednakosti i institucionalnih slabosti. Njegovo normativno imenovanje i sankcionisanje predstavlja nužan, ali ne i dovoljan korak. Tek kombinacijom krivičnopravne zaštite, preventivnih politika i društvene transformacije moguće je osigurati stvarnu zaštitu prava žena na život, dostojanstvo i sigurnost.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Agius, M., *Femicide law to be tested in constitutional challenge claiming it is discriminatory*, Malta Independent
2. Aljinović, N., *Femicid: od neologizma do posebnog kaznenog djela*; Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 31, Zagreb, broj 2/2024.
3. Bosak, M., Munivrana Vajda, M., *The reality behind the Istanbul convention: Shattering conservative Delusions*, Women's Studies International Forum, vol. 74, 2019.
4. Bowlby, J., *Attachment and Loss: Attachment*, New York: Basic Books, 1969.
5. Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., et al., *Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results from a Multisite Case Control Study*, American Journal of Public Health, 93(7), 2003.
6. Caputi, J., Russell, D. E. H., *Femicide: Speaking the Unspeakable*, Ms. Magazine, vol. 1, no. 5, 1990.
7. Cavada Herrera, J. P., *(In)existencia de delito de femicidio en España*, Ase soría Técnica Parlamentaria, Biblioteca del Congreso Nacional de Chile, Asesoría Técnica Parlamentaria, 2018.
8. Cohen, S., *Pathological Love: Exploration of Its Experiential and Characteristic Traits*, unpublished doctoral thesis, Bar-Ilan University, Ramat-Gan, 2004.
9. Cordina, J. P., *Femicide bill approved unanimously*, Newsbook Malta, 2022.
10. Corn, E., *La revolución tímida: El Tipo de femicidio introducido en Chile por la Ley N° 20.480 desde una perspectiva comparada*, Revista de derecho (Coquimbo), vol. 21, br. 2, 2014.
11. D'Hooghe, V., *3 choses à savoir sur la Convention d'Istanbul*, Magazine Axelle média féministe belge, 2017.
12. Drew, H., *Women, Violence and the Media*, Boston: Northeastern University Press; Hanover i London: University Press of New England, 2009.
13. Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., Addad, M., *Typology of Intimate Partner Homicide*
14. Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., Addad, M., *Typology of Intimate Partner Homicide: Personal, Interpersonal and Environmental Characteristics of Men Who Murdered Their Female Intimate Partner,* International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 54, 2010.
15. Forrez, S., *La Convention d'Istanbul un nouvel instrument de la lutte contre la violence à l'égard des femmes: Impact sur le droit belge, impact sur le terrain (ur. Verbrouck, Céline)*, Bruxelles, Intact Asbl, 2017.
16. García Testal, E., *Convenio de Estambul y Unión Europea*
17. James, R. K., Gilliland, B. E., *Crisis Intervention Strategies*, 7th ed., Belmont, USA: Brooks/Cole, 2013.

18. Lagarde, M., *Feminicidio. Una perspectiva global*, UNAM / Centro de Investigaciones Interdisciplinarias en Ciencias y Humanidades, Ciudad de México, 2006.
19. Lugones, M., *Toward a Decolonial Feminism*, Hypatia 25(4), 2010.
20. Sarasua, B., et al., Perfil psicopatológico diferencial de las víctimas de violencia de pareja en función de la edad, Psicothema, 19(3), 2007.
21. Sarkin J., *A Methodology to Ensure that States Adequately Apply Due Diligence Standards and Processes to Significantly Impact Levels of Violence Against Women Around the World*, 40(1) Human Rights Quarterly, 2018.
22. Simeunović-Patić, B., Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike, Temida, 3, 2002.
23. Kohut, H., *The Analysis of the Self*, New York: International Universities Press, 1971.
24. Kovačević, S., *Femicid za neznalice*
25. Maršavelski, A.; Moslavac, B., *Osvrt na Prijedlog Osme novele Kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 30, br. 2, 2023.
26. Orphanos, S., *Why the objectionable term "femicide" should not be adopted in the Greek and Cypriot criminal code*
27. Papić, Ž., *Društveni položaj žene – specifičnosti i teškoće utemeljenja problema*
28. Pavić, T., *Rodno utemeljeno nasilje nad ženama za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj,* diplomski rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku Filozofski fakultet Osijek Diplomski studij sociologije i pedagogije, Osijek, 2023.
29. Pérez-Rey, E., Arenas-Tarazona, D., *Factores predisponentes en la intervención sistémica de la violencia de género y su incidencia en salud mental*, Archivos Venezolanos de Farmacología y Terapéutica, 38(5), 2019.
30. Ravazzola, M. C., *Violencia familiar: El abuso relacional como un ataque a los derechos humanos*, Sistemas Familiares, 23, 1997.
31. Rittossa, D., Škorić, M., *Abandoned and forgotten? Violent deaths of previously abused female victims in Croatia*, Pravni vjesnik, vol. 37, br. 3–4, 2021.
32. Russell, D. E. H., *Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal*, International Tribunal on Crimes Against Women, Brussels, 1992; u: Russell, D. E. H., Radford, J., Femicide: The Politics of Woman Killing, Twayne Publishers, 1992.
33. Russel, D., Harmes, R., Femicide in Global Perspective, New York: Columbia University Press, 2001.
34. Russell, D. E. H. Defining Femicide, u: Russell, D. E. H., Radford, J. (ur.), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, Twayne Publishers, New York, 1992.

35. Vejzović, S., *Krivično djelo nasilje u porodici (de lege lata, de lege ferenda)*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Razvoj porodičnog prava – od nacionalnog do evropskog“, Mostar, 2012.
36. Walby et all, *The Concept and Measurement of Violence Against Women and Men*, Policy Press Shorts, Polici Press, 2017.
37. Weil, Sh.; Corradi, C.; Naudi, M*., Femicide across Europe: Theory, research and prevention*, Policy Press, Bristol, 2018.
38. Wilson, M., Daly, M., *Spousal Homicide Risk and Estrangement*, Violence and Victims, 8(1), 1993.

Publikacije:

1. *Consejo General del Poder Judicial, Sección del Observatorio contra la violencia doméstica y de género*, Informe sobre víctimas mortales de la violencia de género y de la vio lencia doméstica en el ámbito de la pareja o expareja en 2010.
2. Corradi, C., *Femicide, its causes and recent trends: What do we know?*, European Parliment
3. *Domestic Violence: Characteristics, Causes and Consequences*, Erasmus+ project report, European Commission
4. Droits des femmes, *Adoption de la loi #StopFéminicide: la Belgique, premier pays européen à se doter d'une loi globale contre les féminicides*
5. European Institute for Gender Equality, *Defining and Identifying Femicide: A Literature Review*, Publications Office of the European Union, 2021.
6. Izvještaj saborskog Pravnog odbora o prijedlozima zakona, *Krivični zakon (izmjena) (br. 5) Zakon iz 2021.*
7. CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, *General Recommendation No. 35*, Izvještaji UN Special Rapporteur on violence against women, 2017.
8. Press release from the Ministry for Equality, Research and Innovation and the Ministry for Justice and Governance, *The Cabinet of Ministers approves important amendments to the Criminal Code regarding femicide*
9. *Rodno zasnovano nasilje, Informacije*, Unicef za svako dijete
10. Rofiah, N., *Methods of Islamic Studies for True Justice for Women*, presented at the Congress of Women Ulama (KUPI), Indonesia, 2020.
11. UN Women & United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Gender-Related Killings of Women and Girls (Femicide/Feminicide): Global Estimates of Female Intimate Partner/Family-Related Homicides in 2022*, 2023.
12. *UN Women/UNDOC, Femicides in 2023: Global Estimates of Intimate Partner/Family Member Femicides*, 2024.
13. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *International Women's Day Statement by the United Nations Human Rights Council's*

Working Group on the Issue of Discrimination Against Women in Law and in Practice, OHCHR, 2015.
14. Vlada Indije, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nacionalni ured za kriminalističke evidencije, *Publikacija*
15. VSRH, *Paket propisa za unapređenje zakonodavnog okvira zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*, Zagreb
16. WHO, *Violence against Women Prevalence Estimates 2018*, Geneva, 2021.

Pravni izvori:

1. Código Penal, Peru
2. Evropska konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP), izmijenjena protokolima br. 11 i 14 dopunjena protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12 i 13, od 4. 11.1950.
3. Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
4. *Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BiH), Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, 19/2020, 3/2024 i 14/2024*
5. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH), Službene novine FBiH, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025
6. *Krivični zakonik Republike srpske (KZ RS); Službeni glasnik BiH, br. 64/2017, 104/2018, 89/2021, 73/2023, 9/2024, 105/2024, 19/2025, 14/2024, 31/2025 i 85/2025*
7. Odluka Ustavnog suda 59/2008 od 14. maja 2008. u pogledu pitanja ustavnosti člana 153. Krivičnog zakona
8. Prijedlog izmjena i dopuna Krivičnog zakona Malte
9. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanja i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i s njima povezanim pitanjima iz 2021.
10. Zakon o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici; Zakon br. L 115(I)/2021)
11. Zakon o sprječavanju i suzbijanju feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja (Loi sur la prévention et la lutte contre les féminicides, les homicides fondés sur le genre et les vio lences), 2023.
12. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, 19/2025
13. Zakona o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i s njima povezanim pitanjima (izmjena) (br. 2) Zakon iz 2022.
14. Zakona o sprječavanju i suzbijanju feminicida, rodno uvjetovanih ubistava i nasilja Belgije

Internet izvori:

1. Characteristics of Abused Persons, dostupno na: https://www.domesticviolenceinfo.ca/characteristics-of-abused-persons/ (datum posjete stranici: 2.12.2025.)
2. Cyprus leads in Europe with anti-femicide law, dostupno na: https://knews.kathimerini.com.cy/en/news/cyprus-leads-in-europe-with-anti-femicide-law#:~:text=%22The%20law%20was%20the%20first,imposing%20sentences%22%2C%20he%20stressed (datum posjete stranici: 15.11.2025.)
3. https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison-meloni-cecchettin-c253498f58502aecaf1cfb3086ee4392 (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
4. https://balkaninsight.com/2025/08/11/fear-endures-in-women-exposed-to-bosnia-livestreamed-femicide/ (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
5. https://bosniaherzegovina.un.org/en/305521-un-bosnia-and-herzegovina-calls-urgent-action-following-femicide-most (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
6. https://italynews.online/news-from-italy-in-english/italy-approves-new-femicide-law-with-life-sentences/?utm_source (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
7. https://italynews.online/news-from-italy-in-english/italy-approves-new-femicide-law-with-life-sentences/ (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
8. https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/31892 (datum posjete stranici: 27.10.2025.)
9. https://n1info.ba/english/news/new-case-of-femicide-in-bosnia-man-kills-partner-before-attempting-suicide/ (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
10. https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/necemo-umirati-u-tisini-borba-za-uvodenje-femicida-kao-posebnog-krivicnog-djela/562148 (datum posjete stranici: 1.12.2025.)
11. https://unigerc.unsa.ba/en/professional-conference-in-sarajevo-femicide-must-be-a-separate-criminal-offense-in-the-criminal-code-of-fbih/ (datum posjete stranici: 1.12.2025.)
12. https://vna.al/english/bota/parlamenti-italian-miraton-unanimisht-ligjin-qe-e-ben-femicidin--te-vec-i17232?utm (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
13. https://www.aa.com.tr/ba/balkan/zaustavimo-femicid-u-bih-u-posljednjih-%C5%A1est-godina-ubijeno-vi%C5%A1e-od-60-%C5%BEena-cjelokupno-dru%C5%A1tvo-ima-obavezu-da-reaguje/3401029 (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
14. https://www.jurist.org/news/2025/03/italy-approves-draft-law-punishing-feminicide-with-life-imprisonment/ (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
15. https://www.nacional.hr/femicid-sve-cesci-ubojica-zene-u-tuzli-osuden-na-25-godina-brat-zrtve-nezadovoljan/ (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
16. https://www.pragg.ba/en/news/160/amendment-to-the-draft-law-on-amendments-to-the-criminal-code-of-fbi-h-regulating-femicide-gender-

based-killing-as-a-specific-criminal-offense (datum posjete stranici: 1.12.2025.)
17. https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/429613/sokantni_podaci_udvostruchen_broj_femicida_u_bih_za_dvije_godine_ubijeno_chak_35_zena_najvise_na_podruchju_tuzle_i_sarajeva.html (datum posjete stranici: 23.12.2025.)
18. https://www.vijesti.ba/clanak/728109/italija-usvojila-zakon-za-femicid-dozivotna-kazna-zatvora?utm_source=chatgpt.com#google_vignette (datum posjete stranici: 12.12.2025.)
19. https://zenskamreza.ba/femicid-je-drustveni-problem-a-ne-sporadicni-incident-iz-privatne-sfere/ (datum posjete stranici: 2.12.2025.)
20. L. Elena, Navarra: primera comunidad autónoma en incorporar el feminicidio a su legislación, Feminicidio.net, dostupno na: https://feminicidio.net/navarra-primera-comunidad-autonoma-en-incorporar-el-feminicidio-a-su-legislacion/ (datum posjete stranici: 14.11.2025.)
21. Ley Foral 14/2015, de 10 de abril, para actuar contra la violencia hacia las mujeres, dostupno na: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-4950 (datum posjete stranici: 14.11.2025.)
22. Real Academia española: Diccionario de la lengua española, feminicidio (lat. femĭna i-cidio), dostupno na: https://dle.rae.es/feminicidio?m=form (datum posjete stranici: 14.11.2025.)
23. Svaka treća žena žrtva nasilja: Zabrinjavajuća statistika i u Bosni i Hercegovini, Raport.ba, dostupno na: https://raport.ba/svaka-treca-zena-zrtva-nasilja-zabrinjavajuca-statistika-i-u-bosni-i-hercegovini/ (datum posjete stranici: 16.10.2025.)
24. Times Malta, Making the new femicide law work, 28. marta 2024., dostupno na: https://timesofmalta.com/article/making-new-femicide-law-work.1003735 (datum posjete stranici: 15.11.2025.)

Sunčica Hajdarović, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar
Vildana Delibašić, LL. B., Teaching Assistant
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar

FEMICIDE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: BETWEEN TRADITION, LAW, AND SOCIAL REALITY

Summary: This paper analyzes femicide as the most severe form of gender-based violence against women, examining its normative, criminological, and victimological aspects within the legal system of Bosnia and Herzegovina. Femicide is considered as a predictable social phenomenon that most often represents the final stage of prolonged violence, frequently accompanied by institutional failures. Particular attention is paid to the introduction of the criminal offence of aggravated murder of a female person in the Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, as an important step toward recognizing the gender-based motivation of violence. The paper points out the limitations of an exclusively criminal-law approach and emphasizes the need for comprehensive institutional and preventive measures. In the concluding section, *de lege ferenda* proposals are presented, aimed at harmonizing legislation, strengthening preventive mechanisms, and improving the protection of women's rights to life and security.

Key words: femicide, killing of women, gender-based violence

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.199
UDK 341.232:061.1EU
347.921.8:343]:061.1EU
Izvorni naučni rad

Dr. sc. Ena Gotovuša, docentica
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu

TREĆI DODATNI PROTOKOL UZ EUROPSKU KONVENCIJU O UZAJAMNOM PRUŽANJU PRAVNE POMOĆI U KRIVIČNIM STVARIMA VIJEĆA EUROPE: NOVINE I ZNAČAJ

Sažetak: Odbor ministara Vijeća Europe usvojio je Treći dodatni protokol uz Europsku konvenciju o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima iz 1959. godine, koji će biti otvoren za potpisivanje od septembra 2025. godine. Ovim instrumentom nastoji se modernizirati sistem međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima i osigurati efikasniji odgovor država na izazove savremenog prekograničnog kriminaliteta.

U radu će biti predstavljene glavne novine koje Protokol donosi: pojednostavljenje i ubrzanje postupaka, proširenje situacija u kojima se može zatražiti pravna pomoć, šira upotreba elektroničke komunikacije i videokonferencija, mogućnost primjene tehničkih instrumenata nadzora poput GPS uređaja i presretanja telekomunikacija, kao i uvođenje rokova za izvršenje zahtjeva. Poseban značaj Protokola ogleda se u tome što uvažava iskustva stečena za vrijeme pandemije Covid-19, kada je digitalizacija pravosudne saradnje postala nužnost, te odgovara na potrebe prakse u borbi protiv složenih oblika prekograničnog kriminaliteta.

Cilj rada jeste ukazati na doprinos Trećeg dodatnog protokola jačanju efikasnosti, fleksibilnosti i pravne sigurnosti u sistemu međunarodne pravne pomoći, uz očuvanje temeljnih prava i usklađivanje sa standardima razvijenim u okviru Europske unije.

Ključne riječi: Treći dodatni protokol, Europska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, elektronička komunikacija, tehnički nadzor, Europska unija

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Europska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima iz 1959. godine[1] (u daljnjem tekstu: Konvencija iz 1959.) i danas predstavlja temeljni, tradicionalni multilateralni instrument za prekograničnu saradnju u krivičnim stvarima na europskom kontinentu. Kao prvi sveobuhvatni normativni okvir za saradnju između država članica Vijeća Europe, Konvencija iz 1959. – često nazivana i „Majkom konvencijom"[2] – zajedno s Dodatnim protokolom iz 1978.[3] i Drugim dodatnim protokolom iz 2001.[4], omogućila je uspostavljanje relativno stabilnog, ali normativno i praktično fragmentiranog sistema pružanja uzajamne pravne pomoći u krivičnim stvarima između država članica Vijeća Europe, ali i trećih država.[5]

Njena pravna arhitektura uspostavila je tradicionalni model uzajamne pravne pomoći, koji je poslužio kao referentni okvir za daljnji razvoj međunarodnih instrumenata krivičnopravne saradnje. Taj utjecaj posebno dolazi do izražaja najprije kroz Konvenciju o provedbi Šengenskog sporazuma iz 1985. godine (u daljnjem tekstu: CISA Konvencija)[6], a zatim i kroz Konvenciju o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima između država članica Europske unije (u daljnjem tekstu: Konvencija EU iz 2000)[7] – prvog pravnog instrumenta te vrste usvojenog za područje pravne pomoći u krivičnim stvarima nakon stupanja na snagu Ugovora o Europskoj uniji.[8]

---

1 European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Council of Europe (1959), Strasbourg, 20.4.1959, ETS No. 30. Konvenciju iz 1959. ratificirale su sve tadašnje države članice Vijeća Europe, uključujući i Rusiju, koja je naknadno isključena iz članstva, kao i svih 27 država članica EU-a. V. Tablicu potpisa i ratifikacija, dostupno na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=030.

2 Usp. npr. Militello, V. i Mangiaracina, A., "The Future of Mutual Assistance Conventions in the European Union", u *The Future of Police and Judicial Cooperation in the EU*, ur. Cyrille J.C.F. Fijnaut i Jannemieke Ouwerkerk, Leiden: Brill | Nijhoff, 2009, str. 174; Karsai, K., „Locus/Forum Regit Actum - a Dual Principle in Transnational Criminal Matters", *Hungarian Journal of Legal Studies* 60, No 2, 2019, str. 159.

3 Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 17.3.1978, ETS No. 99. Sve države članice EU-a ratificirale su Dodatni protokol.

4 Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182. Sve države članice EU-a ratificirale su Drugi dodatni protokol, s izuzetkom Grčke.

5 V. Konvencija iz 1959. (bilj. 1), čl. 28.

6 The Schengen acquis – Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, OJ L 239, 22.9.2000, str. 19–62.

7 Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union, OJ C 197, 12.7.2000, str. 3–23.

8 V. Explanatory report on the Convention of 29 May 2000 on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union (Text approved by the Council on 30 November 2000),OJ C 379*,* 29.12.2000*,* str. 7-29. V. Introduction, A. Background.

U skladu s općim odredbama Konvencije iz 1959., države potpisnice obavezale su se pružati najširi mogući oblik uzajamne pravne pomoći u krivičnim postupcima za djela koja su, u trenutku podnošenja zahtjeva, u nadležnosti pravosudnih tijela države moliteljice,[9] pri čemu se pravna pomoć ne može zahtijevati u predmetima koji se odnose na uhićenja, izvršenje krivičnih presuda, niti za krivična djela koja su isključivo kažnjiva prema vojnim zakonima, a ne predstavljaju djela iz općeg krivičnog prava.[10] Obaveza pravne pomoći obuhvaća širok spektar radnji, uključujući pribavljanje dokaza, prijenos predmeta, iskaze svjedoka i vještaka, razmjenu podataka o presudama, privremeni transfer osoba lišenih slobode radi svjedočenja, saradnju u provođenju kontroliranih isporuka i tajnih istražnih mjera te osnivanje zajedničkih istražnih timova.[11]

Ključne karakteristike tradicionalnog modela pružanja pravne pomoći u krivičnim stvarima između država potpisnica, uspostavljenog Konvencijom iz 1959. godine, ogledaju se u sljedećem:

1. korištenju zamolnica (engl. *letter of rogatory*) upućenih putem ministarstava pravde kao osnovnog mehanizma ostvarivanja saradnje među nadležnim pravosudnim tijelima[12];
2. primjeni načela *locus regit actum*, što znači da se pravna pomoć pruža u skladu s pravnim poretkom zamoljene države[13];

9 Čl. 1. st. 1. Konvencije, koji postavlja opći okvir njenog važenja, propisuje da se države ugovornice obavezuju pružati uzajamnu pravnu pomoć u najširem obimu u postupcima koji se odnose na djela za koja su nadležni pravosudni organi države moliteljice. Time su, pored teških krivičnih djela, obuhvaćeni i prekršaji, čime se potvrđuje široko područje primjene Konvencije. V. Explanatory Report to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters Strasbourg, 20.IV.1959, ETS No. 30., str 3.

10 V. Konvencija iz 1959. (bilj. 1), čl. 1. st. 2.

11 V. članove 3.–7., 11. i 13. Konvencije iz 1959. (bilj. 1), kao i odredbe Dodatnog protokola (bilj. 3) te Drugog dodatnog protokola (bilj. 4), kojima su proširene mogućnosti pružanja uzajamne pravne pomoći.

12 Određenje/označenje šta se smatra „sudskim tijelom“ u smislu Konvencije iz 1959., prepušteno svakoj državi potpisnici ponaosob. Tačnije, svaka država potpisnica bila je dužna pri potpisivanju ili predaji svog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju Konvenciji iz 1959., u izjavi upućenoj generalnom sekretaru Vijeća Europe odrediti koja će se „tijela“ smatrati „sudskim tijelima“. V. čl. tumačenje člana 24. u Explanatory Report to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters Strasbourg, 20.IV.1959, ETS No. 30 u kojem se navodi da termin “sudsko tijelo” ima različite konotacije u nacionalnim sistemima država potpisnica, te da u nekim državama pod taj termin potpadaju i „javni tužitelji“, dok u drugim državama potpisnicama to nije slučaj. S tim u vezi, iako Konvencija ne koristi termin „centralno/središnje tijelo“ (engl. *central authority*), on je u praksi uspostavljen kao funkcionalna oznaka za organ kojem se zamolnice upućuju prema članu 15. Konvencije (najčešće ministarstvo pravde), što potvrđuju i nacionalne notifikacije dostavljene Vijeću Europe. V. https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1992-TS0024.pdf, pristupljeno 5. 12. 2025.

13 Usp. Matak, Š., “Dokazi iz inozemstva iz pozicije obrane - mogućnost pribavljanja, kontrola zakonitosti i pouzdanosti”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 27, br. 2 (2020), str. 525; Šugman Stubbs, K., „Ocjena dokaza pribavljenih u inozemstvu: teorijski problemi i slovenska sudska praksa”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 21, br. 1 (2014), str. 116; Vermeulen, G., *Free gathering and movement of evidence in criminal matters in the EU. Thinking beyond borders, striving for balance, in search of coherence*. Antwerp: Maklu, 2011, str. 41-42; Kusak, M., “Common EU Minimum Standards for Enhancing Mutual Admissibility of Evidence Gathered in Criminal Matters“, *Eur J Crim Policy Res* 23, br. 3 (2017), str. 338.

3. širokim mogućnostima za davanje izjava o rezervama te navođenje razloga za odbijanje pružanja pravne pomoći.[14]

Od donošenja, Konvencija iz 1959. postupno je nadograđivana dodatnim protokolima koji su predstavljali odgovor na potrebe njezine modernizacije i prilagodbe sve složenijim oblicima prekograničnog kriminaliteta. Prvi značajan iskorak ostvaren je usvajanjem Dodatnog protokola iz 1978. Ovim protokolom onemogućeno je odbijanje pružanja pravne pomoći isključivo na temelju toga što se zamolnica odnosi na krivično djelo koje zamoljena država smatra fiskalnim deliktom, čime je dodatno proširen materijalni obim pravne pomoći.[15] Drugi značajan iskorak predstavlja usvajanje Drugog dodatnog protokola iz 2001., kojim su unesene bitne novine u normativni okvir, kako proširenjem područja primjene – uključivanjem upravno-krivičnih postupaka i krivične odgovornosti pravnih osoba – tako i uvođenjem fleksibilnijih mehanizama saradnje. Među njima se posebno ističe mogućnost direktne komunikacije između pravosudnih tijela (bez posredstva ministarstava pravde) u određenim situacijama[16], te korištenje elektroničkih sredstava za podnošenje i zaprimanje zamolnica.[17] Drugi dodatni protokol istodobno postavlja posebne procesne standarde za primjenu savremenih istražnih mjera u prekograničnom kontekstu, uključujući: saslušanje

14 Konvencija iz 1959. ne uslovljava pružanje pravne pomoći visinom zaprijećene kazne niti načelno zahtijeva primjenu načela dvostruke kažnjivosti. Međutim, iznimno, čl. 5. st. 1. omogućuje državama ugovornicama da, prilikom potpisivanja ili ratifikacije, izjave rezervu kojom izvršenje zamolnica koje se odnose na pretres ili oduzimanje imovine uslovljavaju jednim ili više sljedećih kriterija: a) da je djelo koje je povod zamolnici kažnjivo i prema pravu države moliteljice i prema pravu zamoljene države (načelo dvostruke kažnjivosti); b) da je djelo iz zamolnice izručivo prema pravu zamoljene države; ili c) da je izvršenje zamolnice u skladu s pravnim poretkom zamoljene države. Također, prema čl. 5. st. 2., ako neka država koristi mogućnost iz st. 1., druge države potpisnice imaju pravo odgovoriti primjenom načela reciprociteta. U praksi to znači da država može odbiti izvršiti zamolnicu druge države pod jednakim uslovima koje ta država sama prethodno postavila. Takva mogućnost uzajamnog uslovljavanja može znatno umanjiti efikasnost prekogranične pravne pomoći, naročito kada je riječ o osjetljivim procesnim radnjama poput pretresa ili oduzimanja imovine. Osim toga, prema članu 2. Konvencije iz 1959., pružanje pravne pomoći može se odbiti i u slučajevima kada se zahtjev odnosi na kazneno djelo koje zamoljena država smatra političkim ili povezanim s političkim kaznenim djelom, kao i na porezno kazneno djelo. Također, pravna pomoć može se uskratiti ako zamoljena država ocijeni da bi njezino izvršenje moglo ugroziti njezin suverenitet, sigurnost, javni poredak ili druge bitne interese. Pregled rezervi koje su izjavile države potpisnice dostupan je na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=030.

15 V. Dodatni protokol (bilj. 3), čl. 2. st. 2.

16 Iako Drugi dodatni protokol (bilj. 4) u članu 4. predviđa mogućnost direktne komunikacije između pravosudnih organa, ta mogućnost nije bezuslovna. Stav 2. istog člana izričito propisuje da se određene vrste zahtjeva i dalje moraju slati isključivo putem ministarstava pravde. To se posebno odnosi na sljedeće situacije: 1) kada zamoljena država nije dala saglasnost za direktnu komunikaciju; 2) kada priroda zahtjeva nalaže formalnu dostavu i povrat, na primjer u slučajevima pretresa ili oduzimanja imovine; 3) kada postupak uključuje obradu osjetljivih ličnih podataka; 4) kada je država ugovornica izjavom ograničila mogućnost direktne komunikacije isključivo na središnja tijela; te 5) u slučajevima iz stava 2. člana 4., kada se zahtjevi odnose na posebne mjere koje zahtijevaju centraliziranu razmjenu radi pravne sigurnosti i efikasnosti postupka. V. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182, tačka 41 -46.

17 *Ibid*., tačka 44.

svjedoka i optuženog/osumnjičenog putem videokonferencije[18], privremeni transfer osoba lišenih slobode na teritorij države moliteljice u dokazne svrhe[19], provođenje prekograničnih promatranja, kontroliranih isporuka i prikrivenih istraga[20], te također uzima u obzir potrebu zaštite individualnih prava pri obradi ličnih podataka.[21]

Na ovom mjestu potrebno je istaknuti međudjelovanje (engl. *interplay*) Konvencije iz 1959. i pravnih instrumenata koji su kasnije doneseni na njezinim temeljima. Iz *Izvještaja s obrazloženjima* Drugog dodatnog protokola jasno proizlazi da je Vijeće Europe svjesno krenulo u modernizaciju režima pravne pomoći utemeljenu na iskustvima i rješenjima sadržanim u instrumentima poput CISA Konvencije[22] i Konvencije EU iz 2000.[23] U tom smislu, Drugi dodatni protokol predstavlja ne samo funkcionalni dodatak izvornom tekstu, već i normativni most prema novijim oblicima krivičnopravne saradnje, posebno onima razvijenima unutar Europske unije (u daljnjem tekstu: EU).

Ta se praksa nastavila i usvajanjem Trećeg dodatnog protokola uz Konvenciju iz 1959. (u daljnjem tekstu: Treći dodatni protokol).[24] Dinamika savremenog kriminaliteta – naročito organiziranog, financijskog i visokotehnološkog – uz sveprisutnu digitalizaciju komunikacije i sve učestaliju primjenu tehničkih nadzornih mjera u prekograničnim istragama, ukazala je na strukturna ograničenja izvornog teksta Konvencije iz 1959. i njenih dodatnih protokola. Među ključnim slabostima istaknuti su: centralizirani sistem komunikacije putem središnjih

18 V. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9.

19 Članom 3. Drugog dodatnog protokola uvedena je odredba kojom se razgraničava postupak izručenja/ekstradicije od transfera tražene osobe u dokazne svrhe (engl. *for evidentary purposes*), pri čemu se pojam "*standing trial*" u ovom kontekstu tumači restriktivno i odnosi se isključivo na posljednju fazu krivičnog postupka u kojoj je osoba izvedena pred sud radi suđenja pred tim sudom. Ova se odredba primjenjuje jednako na državljane država ugovornica i na osobe koje to nisu, što je naročito važno u situacijama kada je osoba lišena slobode privremeno transferisana na teritorij države čiji je državljanin u dokazne svrhe. U takvim slučajevima, država ugovornica ima obavezu da osobu lišenu slobode vrati nazad u zamoljenu državu. V. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182, tačke 33–38.

20 *Ibid.*, tačka 132-158.

21 *Ibid.,* tačke 194-200.

22 Ugovorom iz Amsterdama, tačnije Protokolom 2, šengenski *acquis* integriran u pravni okvir EU-a. V. Protocol (No 19) on the Schengen acquis integrated into the framework of the European Union, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, OJ C 202, 7.6.2016, str. 290-292. Usp. Craig, P., i De Búrca, G., *EU Law : Text, Cases, and Materials*, Oxford: Oxford University Press, 2011, str. 938; Mitsilegas, V., *EU Criminal Law*, 14.

23 Usp. npr. tačku 9.,132.,142.,153. i 159. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182.

24 Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Valletta, 19.09.2025, CETS No. 227. U trenutku pisanja ovog rada, Treći dodatni protokol potpisalo je 17 država, dok je za njegovo stupanje na snagu potrebno da ga najmanje tri potpisnice i ratificiraju, u skladu s članom 10. Lista potpisa i ratifikacija dostupna je na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=227.

tijela (ministarstava pravde), nedostatak standardizacije u vezi s elektroničkom razmjenom zahtjeva, nejasna pravila o saslušanjima putem videokonferencije, nedovoljno uređena primjena nadzornih mjera i presretanja komunikacija te fragmentirani režim zaštite ličnih podataka. Kao odgovor na ove prepoznate nedostatke, Treći dodatni protokol izrađen je u okviru rada Komiteta stručnjaka za operativnu provedbu europskih konvencija o saradnji u krivičnim stvarima (engl. *Committee of Experts on the Operation of European Conventions on Co-operation in Criminal Matters*), pod nadležnošću Europskog odbora za probleme kriminaliteta (engl. *European Committee on Crime Problems – CDPC*), koji djeluju u okviru Vijeća Europe. Njegovo usvajanje odražava političku volju država članica da unaprijede efikasnost, brzinu i pravnu sigurnost postupaka uzajamne pravne pomoći, u skladu s izazovima savremenog prekograničnog kriminaliteta.

Naročitu važnost Trećem dodatnom protokolu daje činjenica da je njegov normativni sadržaj u velikoj mjeri inspiriran rješenjima iz pravnih instrumenata razvijenih u okviru EU-a, kako onih zasnovanih na načelu uzajamnog pružanja pravne pomoći, tako i onih zasnovnih na načelu uzajamnog priznavanja presuda i drugih odluka pravosudnih tijela. U tom kontekstu posebno je važno istaknuti da je i sama EU prepoznala značaj Trećeg dodatnog protokola, što potvrđuje Prijedlog odluke Vijeća o ovlašćivanju država članica da u interesu Europske unije potpišu ovaj protokol, a koji je izradila i Vijeću uputila Europska komisija.[25] Kako je navedeno u obrazloženju Prijedloga odluke, iako je većina područja koja obuhvata Konvencija iz 1959. u međuvremenu uređena EU pravom, ovaj instrument i dalje ima važnu funkciju u onim segmentima prekogranične saradnje koje EU zakonodavstvo još nije u potpunosti uredilo, čime se održava kontinuitet i stabilnost sistema uzajamne pravne pomoći.[26] Imajući to u vidu brzo stupanje na snagu Trećeg dodatnog protokola u interesu je EU-a iz više razloga. Prvo, njime se omogućava pravosudnim i drugim nadležnim tijelima jednostavnije i efikasnije traženje i pružanje dokaza i druge pravne pomoći potrebne za provođenje krivičnih istraga. Drugo, on osigurava da se mjere za pribavljanje i pristup dokazima primjenjuju na način koji državama članicama omogućava poštovanje temeljnih prava, uključujući procesna prava u krivičnim stvarima, pravo na privatnost i pravo na zaštitu ličnih podataka. Posebno se naglašava da, bez jasno definiranih međunarodnih standarda za mjere poput tehničkog nadzora i snimanja, nije moguće u potpunosti garantovati pravnu sigurnost, poštovanje temeljnih prava i procesnih garancija osumnjičenih u toku istrage. Treće, rješenja koja uvodi u potpunosti su u skladu sa ciljevima EU-a utvrđenim u okviru ProtectEU, Europske strategije unutarnje sigurnosti iz 2025.[27], kojima se naglašava potreba jačanja

25 Proposal for a COUNCIL DECISION authorising Member States to sign, in the interest of the European Union, the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters COM/2025/510 final, 17.9.2025.

26 *Ibid.,* str. 2.

27 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on ProtectEU: a European

pravosudne saradnje i opremanja krivičnopravnih sistema EU-a djelotvornim instrumentima za suzbijanje novih sigurnosnih prijetnji. Na taj način nadopunjuju se postojeći pravni instrumenti EU-a i međunarodni mehanizmi čije su stranke EU i/ili države članice, što doprinosi osnaženju europskog odgovora na teški i organizirani transnacionalni kriminal.[28]

Stoga će u nastavku rada biti analizirane ključne novine koje Treći dodatni protokol unosi u tradicionalni model uzajamne pravne pomoći u krivičnim stvarima među državama članicama Vijeća Europe. Poseban naglasak pritom će biti stavljen na njegova procesna, tehnička i institucionalna rješenja, kao i na njihovu povezanost sa sekundarnim zakonodavstvom EU-a. Radi jasnijeg pregleda, reformske odredbe sadržane u ovom protokolu mogu se sistematizirati u sljedeće kategorije:

- uspostavljanje elektroničke komunikacije kao preferiranog načina za slanje i primanje zahtjeva za pravnu pomoć te druge službene razmjene među nadležnim tijelima;
- proširenje mogućnosti za direktnu komunikaciju između pravosudnih tijela države moliteljice i zamoljene države, čime se smanjuje potreba za posredovanjem središnjih tijela;
- omogućavanje učestalije i fleksibilnije primjene videokonferencijskih saslušanja, naročito pri ispitivanju svjedoka i vještaka, uz jasno propisana pravila njihove provedbe;
- normativno uređenje korištenja tehničkih sredstava za snimanje na teritoriju druge države ugovornice, u skladu sa njezinim nacionalnim pravom;
- uvođenje posebnih odredbi koje reguliraju prekograničnо presretanje telekomunikacija kao odgovor na sve sofisticiranije oblike digitalnog kriminaliteta;
- propisivanje rokova za izvršenje zahtjeva za pravnu pomoć, radi povećanja pravne izvjesnosti i učinkovitosti međunarodnih krivičnih postupaka;
- dopuna Konvencije iz 1959. novim pravilima o zaštiti ličnih podataka, uključujući ograničenja u svrhu obrade, nadzor nad razmjenom podataka i usklađenost s temeljnim pravima pojedinaca.

Internal Security Strategy, COM(2025) 148 final.

28 V. Proposal for a COUNCIL DECISION authorising Member States to sign, in the interest of the European Union, the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters COM/2025/510 final, 17.9.2025, str. 2-3.

2. SAŽET PREGLED KLJUČNIH NOVINA TREĆEG DODATNOG PROTOKOLA

2.1. Kanali komunikacije i digitalizacija

Treći dodatni protokol donosi ključne novine u pogledu modernizacije komunikacije između država ugovornica. Izmjenom člana 15.[29] uvodi se savremen i fleksibilan režim razmjene podataka, u kojem se elektronička i direktna komunikacija prepoznaju kao preferirani oblici saradnje između pravosudnih i upravnih tijela[30]. Ovakav pristup ima za cilj povećanje efikasnosti, sigurnosti i brzine u obradi zahtjeva za pružanje pravne pomoći u krivičnim stvarima između država ugovornica, kao i smanjenje troškova i administrativnog opterećenja.

Novi režim posebno pogoduje svakodnevnim situacijama krivičnopravne saradnje, koje ne zahtijevaju visoki stepen formalnosti niti zadiru u temeljna

29 Izvorni član 15. Konvencije iz 1959. godine propisivao je formalne kanale komunikacije između država ugovornica. Prema stavu 1., zamolnice i zahtjevi koji se odnose na radnje iz članova 3. (npr. pribavljanje dokaza, ispitivanje svjedoka, dostavljanje akata), 4. (prisustvo predstavnika države moljiteljice pri izvršenju zamolnice), 5. (pretres i privremeno oduzimanje predmeta), te 11. (privremena predaja lica lišenih slobode radi saslušanja ili suočenja u svojstvu svjedoka) morali su se dostavljati isključivo putem ministarstva pravde države moljiteljice ministarstvu pravde zamoljene države, a odgovori su se morali vratiti istim putem. Stav 2. dopuštao je da se, u hitnim slučajevima, zamolnice iz stava 1. izravno upute između pravosudnih organa država ugovornica, uz obavezu da se odgovori i prateći dokumenti vrate formalnim putem, odnosno preko ministarstava pravde. Stav 3. odnosio se na dostavljanje podataka iz kaznene evidencije u skladu s članom 13. Konvencije. Zahtjevi iz stava 1. člana 13., koji se odnose na podatke potrebne za konkretan krivični postupak, mogli su se dostavljati direktno između pravosudnih organa. Nasuprot tome, zahtjevi iz stava 2. istog člana, koji se odnose na opće podatke iz kaznene evidencije van konkretnih postupaka, morali su se podnositi putem ministarstava pravde. Konačno, stav 4. člana 15. omogućavao je direktnu komunikaciju za zahtjeve koji nisu obuhvaćeni prethodnim stavovima, naročito u vezi s istragama koje prethode krivičnom gonjenju. Dodatno, stav 7. izričito je dopuštao da bilateralni sporazumi između država ugovornica predvide alternativne kanale komunikacije mimo onih utvrđenih članom 15. Drugi dodatni protokol zamijenio je izvorni član 15. novim tekstom kojim je proširio mogućnosti direktne i elektroničke komunikacije među državama ugovornicama. Članom 4. Drugog dodatnog protokola omogućeno je da se zahtjevi za pravnu pomoć, kao i spontano dostavljanje informacija, šalju direktno između pravosudnih i upravnih organa, uključujući i u upravno-krivičnim postupcima (stavovi 1, 3 i 4). Također, uvedena je mogućnost korištenja elektroničkih sredstava komunikacije (stav 9), uz mogućnost država da deklaracijom odrede uslove pod kojima prihvataju takve zahtjeve. Za ograničenja direktne komunikacije i situacije u kojima se zahtjevi i dalje moraju dostavljati putem ministarstava pravde, vidi detaljnije bilj. 16. Usp. Explanatory Report to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters Strasbourg, 20.IV.1959, ETS No. 30., str. 9-10., i Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, 8.11.2001, ETS No. 182., str. 5.

30 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačke 11–16. Izvještaj potvrđuje da se izmjenom člana 15. Konvencije uvodi savremen i fleksibilan režim komunikacije, u kojem je elektronička komunikacija formalno prepoznata kao preferirani oblik slanja i primanja zahtjeva i drugih obavještenja u okviru međunarodne pravne pomoći. Naglašavaju se njene prednosti u odnosu na papirnu razmjenu: efikasnost, brzina, sigurnost prenosa, usklađenost sa standardima zaštite podataka i niži troškovi (tačka 11). Iako se zahtjevi i dalje moraju dostaviti „u pisanoj formi“, taj pojam se tumači tako da isključuje isključivo usmenu komunikaciju, ali obuhvata sve elektroničke oblike pisane razmjene, uključujući e-mail i sigurne IT sisteme (tačka 11). Dodatno, naglašava se rastuća praksa korištenja elektronskog potpisa i potpuna digitalizacija pravosudnih sistema u mnogim državama članicama, što ova odredba izričito podržava (tačke 15–16).

prava. U slučajevima poput dostave sudskih akata i poziva, pribavljanja dokaza, identifikacije osoba, dostavljanja podataka iz kaznene evidencije, kao i kod spontanog dijeljenja informacija o mogućim krivičnim djelima, omogućena je neposredna razmjena između nadležnih organa država ugovornica, bez posredovanja središnjih tijela.[31] Također, u hitnim slučajevima, kada je direktna komunikacija dozvoljena prema Konvenciji iz 1959., ona se može realizovati i putem INTERPOL-a.[32]

Međutim, iako Treći dodatni protokol promoviše direktnu i elektroničku komunikaciju kao pravilo, zadržana je mogućnost svake države da, putem izjave dostavljene Generalnom sekretaru Vijeća Europe, propiše izuzetke ili dodatne uslove za prijem i obradu zahtjeva. U tom smislu, član 15. razlikuje dvije vrste ograničenja:

- Državama ugovornicama omogućeno je da, putem posebne izjave upućene Generalnom sekretaru Vijeća Europe, uslovljavaju izvršenje zahtjeva za pravnu pomoć dodatnim proceduralnim pravilima. Takva izjava može predvidjeti, na primjer, da se svi ili određeni zahtjevi dostavljaju isključivo preko središnjeg tijela (poput ministarstva pravde), da se direktna komunikacija dopušta isključivo u hitnim slučajevima, da se kopija zahtjeva obavezno šalje središnjem tijelu, ili da se koriste alternativni komunikacijski kanali umjesto onih propisanih članom 15. Ovakvi mehanizmi rezervi predstavljaju važan instrument kontrole nad međunarodnom saradnjom i imaju neposredan uticaj na valjanost i način obrade pojedinačnih zahtjeva (član 15. stav 8).
- Pored proceduralnih ograničenja, države ugovornice imaju mogućnost da propišu tehničke uslove pod kojima će prihvatati i izvršiti zahtjeve dostavljene elektroničkim putem ili drugim sredstvima komunikacije. Ti uslovi mogu obuhvatati, na primjer, korištenje sigurnih IT kanala, zahtjeve u pogledu nivoa autentifikacije, upotrebu elektronskih potpisa ili drugih bezbjednosnih standarda. Za razliku od prethodno navedenih ograničenja, ovdje je riječ o tehničkoj prihvatljivosti načina komunikacije, a ne o sadržinskim razlozima za odbijanje ili uslovljavanje izvršenja zahtjeva (član 15. stav 11).

Ove dvije deklaratorne mogućnosti – jedna sadržinska, druga tehnička – mogu koegzistirati i pružaju državama ugovornicama visok stepen suvereniteta u uređivanju postupka pružanja uzajamne pravne pomoći. Kada država aktivira jedno ili više od navedenih ograničenja, direktna komunikacija postaje ograničena, a obrada zahtjeva se u pravilu vrši posredno – preko središnjih tijela ili drugih prethodno definisanih kanala.

Važno je naglasiti da revidirani član 15. Konvencije iz 1959. pravi jasnu razliku između općih i specifičnih slučajeva saradnje u krivičnim stvarima. U

31 V. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 15. st. 1., 3., 4., 5. (u dijelu koji se odnosi na stav 1 člana 13. Konvencije iz 1959.), i 9.

32 *Ibid.,* čl. 15. st. 7.

opštim slučajevima – kao što su dostava sudskih poziva i drugih akata, pribavljanje dokaza, identifikacija osoba, dostavljanje podataka iz kaznene evidencije ili spontano dijeljenje informacija o mogućim krivičnim djelima – prednost se daje direktnoj i efikasnoj komunikaciji među nadležnim organima.

Nasuprot tome, u specifičnim situacijama koje zahtijevaju viši stepen formalnosti i institucionalne kontrole, direktna komunikacija nije dozvoljena. To se odnosi prvenstveno na:

- postupke iz člana 11. Konvencije iz 1959., poput pretresa, privremenog oduzimanja imovine, dostavljanja predmeta ili ispitivanja osumnjičenih, koji zahtijevaju formalizovane zamolnice, prateću dokumentaciju i posredovanje središnjih tijela;
- zahtjeve iz člana 13. Drugog dodatnog protokola, koji se odnose na privremeni transfer osoba lišenih slobode radi svjedočenja ili ispitivanja na teritoriju druge države ugovornice.[33]

Na taj način, Treći dodatni protokol uvodi diferencirani režim komunikacije: podstiče modernizaciju i digitalizaciju u rutinskoj saradnji u krivičnim stvarima između država ugovornica, ali istovremeno čuva formalne garancije i institucionalni nadzor u osjetljivim ili pravno kompleksnim slučajevima.

2.2. Video-konferencijska saslušanja

U skladu s razvojem tehnologije i porastom upotrebe videokonferencijskih alata, Drugi dodatni protokol uveo je mogućnost saslušanja svjedoka ili vještaka putem videokonferencije, u slučajevima kada njihovo fizičko prisustvo u državi moliteljici nije poželjno ili izvodljivo.[34] Izvršenje ovakve zamolnice podlijegalo je procjeni ispunjenosti dva kumulativna uslova:

1. da je provođenje saslušanja putem video konferencije u skladu s temeljnim načelima prava zamoljene države, i
2. da zamoljena država raspolaže potrebnim tehničkim sredstvima za realizaciju takvog saslušanja.[35]

Pored toga, bilo je predviđeno da osoba koja se saslušava bude pozvana pred nadležni sud zamoljene države, dok je samo saslušanje moralo biti sprovedeno pod nadzorom njenog sudskog tijela. Ovo tijelo bilo je zaduženo za identifikaciju osobe i osiguranje usklađenosti postupka s nacionalnim pravnim poretkom

33 *Ibid.*, čl. 1. st. 2.

34 V. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9. Primjeri situacija u kojima nije poželjno da se svjedok saslušava na teritoriji države moliteljice uključuju okolnosti poput izuzetno mlade ili starije životne dobi svjedoka, kao i njegovog lošeg zdravstvenog stanja. S druge strane, razlozi koji onemogućavaju fizičko prisustvo svjedoka mogu biti povezani s prijetnjama njegovoj sigurnosti ili ozbiljnim rizicima po njegovu ličnu bezbjednost. V. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001. ETS No. 182, tačka74.

35 Također, na osnovu međusobnog sporazuma, a u slučaju da zamoljena država ne raspolaže tehničkim sredstvima za uspostavu konferencijske video veze, ta sredstva joj je mogla omogućiti država moliteljica. V. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9. st. 2.

zamoljene države. U slučaju da bi tokom saslušanja došlo do povrede temeljnih pravnih načela zamoljene države, sudsko tijelo bilo je obavezno da odmah reaguje i preduzme odgovarajuće mjere.[36]

Međutim, Treći dodatni protokol, kroz član 2. koji zamjenjuje član 9. Drugog dodatnog protokola, unosi značajne izmjene i unapređenja. Novi tekst omogućava veću fleksibilnost u korištenju videokonferencije, reflektujući praksu razvijenu tokom pandemije COVID-19. Videokonferencija se više ne posmatra kao sekundarna ili vanredna opcija u slučajevima kada fizičko prisustvo svjedoka ili vještaka u državi moliteljici nije poželjno ili izvodljivo, već kao ravnopravan i poželjan način prikupljanja dokaza, naročito kada su u pitanju: velika udaljenost, troškovi putovanja, sigurnosni razlozi ili ograničenja mobilnosti svjedoka i vještaka. U skladu s ovim pristupom, Treći dodatni protokol posebno ističe da odluka o korištenju videokonferencije mora biti zasnovana na pojedinačnoj procjeni svakog slučaja, uz obavezno osiguranje odgovarajućih zaštitnih mehanizama, uključujući i pravo na odbranu.[37]

Jedna od značajnih novina koje donosi novi stav 10. člana 2. Trećeg dodatnog protokola jeste mogućnost da države ugovornice, putem posebnih bilateralnih ili multilateralnih sporazuma, zamijene ili dopune pravila Konvencije iz 1959. u pogledu provođenja saslušanja putem videokonferencije. Ovim se državama ugovornicama ostavlja prostor da, u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom, dogovore drugačije modalitete sprovođenja ovih saslušanja, pod uslovom da se takvi aranžmani primjenjuju isključivo na njihovim teritorijama. Pritom, bitno je istaći da se pojam "nadležne vlasti"*(*engl. *competent authorities)* ne tumači restriktivno – on ne obuhvata isključivo središnja tijela[38], već može uključivati i druge organe i agencije koje su, prema domaćem pravu, nadležne za organizaciju videokonferencijskih saslušanja i ovlaštene da zaključuju ovakve sporazume.[39]

Kao ilustrativan primjer moguće primjene ovog mehanizma, kreatori Trećeg dodatnog protokola navode situacije u kojima zamoljena država može odlučiti da saslušanje putem videokonferencije bude sprovedeno bez prisustva njenog pravosudnog organa uz saglasnost države moliteljice– iako je to ranije bilo obavezno radi identifikacije osobe i osiguranja poštovanja domaćih pravnih standarda. Ova fleksibilnost naročito dolazi u obzir u situacijama u kojima svjedok ili vještak dobrovoljno pristaju na saslušanje i kada ne postoje posebni razlozi za zabrinutost u pogledu zaštite njihovih prava. Na ovaj način dodatno se smanjuje administrativno i logističko opterećenje zamoljene države, čiji pravosudni organi više nisu dužni da fizički prisustvuju svakom saslušanju, pod

36 V. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9. st. 5. tačka a).

37 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačke 19–20.

38 V. bilj. 12.

39 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 22.

uslovom da su prethodno definisani odgovarajući uslovi i postignuta saglasnost sa drugom stranom. Ovo rješenje doprinosi povećanju fleksibilnosti i operativnosti međunarodne pravne pomoći, uz očuvanje temeljnih pravnih garancija.[40]

Kada je riječ o saslušanju osumnjičenih i optuženih putem videokonferencije, Treći dodatni protokol zadržava normativno rješenje iz Drugog dodatnog protokola, prema kojem se odredbe o saslušanju svjedoka i vještaka mogu, po diskrecionoj odluci država ugovornica, primijeniti i na osumnjičene i optužene osobe.[41] Takvo saslušanje moguće je isključivo uz prethodnu saglasnost nadležnih pravosudnih organa obje države, kao i uz izričit pristanak osumnjičenog ili optuženog, što predstavlja *conditio sine qua non* za provođenje ove vrste postupka.[42]

Odluka o održavanju saslušanja osumnjičenog ili optuženog putem videokonferencije, kao i način njegovog tehničkog i pravnog sprovođenja, ostaju predmet posebnog međudržavnog dogovora, u skladu s nacionalnim zakonodavstvima država ugovornica i relevantnim međunarodnim instrumentima.[43]

Važno je naglasiti da svaka država ugovornica i dalje ima mogućnost da, u bilo kojem trenutku, izjavom upućenom Generalnom sekretaru Vijeća Europe, odluči da neće primjenjivati ove odredbe u pogledu osumnjičenih i optuženih.[44] Na taj način se unaprijed otklanjaju bezizgledne inicijative drugih država ugovornica Konvencije iz 1959. za dogovor o realizaciji ove vrste saslušanja. Ključna razlika u odnosu na prethodni režim ogleda se u tome što se saslušanje putem videokonferencije više ne posmatra kao izuzetak, već kao ravnopravan i efikasan oblik međunarodne pravne pomoći, čija primjena nije ograničena isključivo na situacije kada fizičko prisustvo svjedoka, vještaka ili – *mutatis mutandis* – osumnjičenog, odnosno optuženog, u državi moliteljici nije moguće ili poželjno.

Konačno, u kontekstu međusobne povezanosti pravnih instrumenata Vijeća Europe – Konvencije iz 1959. i njenih dodatnih protokola – i pravnih instrumenata EU-a, prije svega Konvencije EU iz 2000. godine, koja je takođe zasnovana na načelu uzajamnog pružanja pravne pomoći[45], važno je istaći jedno sadržajno razgraničenje: Konvencija EU iz 2000. godine predviđa mogućnost saslušanja putem videokonferencije isključivo za optužene osobe[46], dok Drugi, odnosno Treći, dodatni protokol uz Konvenciju iz 1959. tu mogućnost eksplicitno proširuje i na osumnjičene. Naime, Drugi, odnosno Treći, dodatni protokol ne ograničava

40 *Ibid.,* tačka 22-23.

41 Usp. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9. st. 8. i Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 2. st. 8.

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*

44 Usp. Drugi dodatni protokol (bilj. 4), čl. 9. st. 9. i Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 2. st. 9.

45 V. Joutsen, M., *The European Union and Cooperation in Criminal Matters: the Search for Balance*, HEUNI Paper No. 25, Helsinki, 2006, str. 19-20.

46 V. Vermeulen, G., "EU Conventions Enhancing and Updating Traditional Mechanisms for Judicial Cooperation in Criminal Matters", *Revue Internationale de Droit Pénal* 77, br. 1-2 (2006), str. 93.

primjenu saslušanja putem videokonferencije isključivo na optužene u formalno pokrenutom postupku, već izričito omogućava i saslušanje osumnjičenih osoba u ranijim fazama postupka, pod uslovom da one na to pristanu.[47] Mogućnost saslušanja osumnjičenog putem videokonferencije zakonodavstvo EU-a omogućit će tek donošenjem Direktive o europskom istražnom nalogu 2014 (u daljnjem tekstu: Direktiva o EIN).[48] Ta činjenica je bitna ukoliko se uporedi hronološki razvoj dvaju sistema međunarodne pravne pomoći: jednog u okviru Vijeća Europe, a drugog unutar EU-a. Danas se s pravom može zaključiti da njihova međusobna interakcija – pri čemu EU instrumenti u početku nadograđuju postojeće mehanizme Vijeća Europe, a zatim nova rješenja Vijeća Europe inkorporiraju postignuća EU prava – doprinosi stalnom razvoju i usklađivanju europskog sistema međunarodne pravne saradnje u krivičnim stvarima.

To dodatno potvrđuje činjenica da su se kreatori Trećeg dodatnog protokola, prilikom formulacije odredbi koje se odnose na korištenje tehničkih uređaja za snimanje na teritoriji druge države ugovornice, vodili pravnim rješenjima sadržanim u Konvenciji EU iz 2000., Direktivi o EIN-u, kao i praksom Suda Europske unije (u daljnjem tekstu: Sud EU), što će biti detaljnije razmotreno u narednom podnaslovu.

2.3. Upotreba tehničkih uređaja za snimanje na teritoriji druge države

Trećim dodatnim protokolom uspostavlja se normativni okvir za prekograničnu upotrebu tehničkih uređaja za snimanje – poput onih za bilježenje položaja (GPS), zvuka ili slike – u kontekstu krivičnih istraga. Reguliranje sve češće i nužne primjene sofisticiranih nadzornih tehnologija, naročito u slučajevima transnacionalnog kriminala i u pograničnim područjima s izraženim prekograničnim kretanjem ljudi i dobara, postalo je neophodno zbog konkretnih operativnih izazova. Naime, iako su ovakvi uređaji iznimno učinkoviti u prikupljanju ključnih dokaza, njihova upotreba često nailazi na ozbiljne pravne i praktične prepreke. Primjerice, nadležna tijela države koja je odobrila instalaciju uređaja ne mogu uvijek unaprijed predvidjeti hoće li i kada on prijeći

47 Formulaciju „optuženi ili osumnjičeni“ kreatori Drugog dodatnog protokola uz Konvenciju iz 1959. uveli su s namjerom da izbjegnu restriktivno tumačenje pojma „optuženi“, budući da se u zakonodavstvima država ugovornica ovaj pojam često preklapa s pojmom „osumnjičeni“, odnosno da faza formalnog podizanja optužnice nije u svima jednako normirana. Upravo zato je u tekst Drugog dodatnog protokola eksplicitno uključen i pojam „osumnjičeni“, kako bi se obuhvatile sve osobe protiv kojih se vodi krivični postupak, uključujući i one koje se nalaze u fazi istrage. Značaj ove razlike u odnosu na rješenja predviđena Konvencijom EU iz 2000. godine – koja je djelimično poslužila kao osnova za izmjene Konvencije iz 1959. unijete Drugim dodatnim protokolom – posebno je naglašen u Izvještaju sa obrazloženjima tog protokola. Usp. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, 8.11.2001, ETS No. 182., tačke 82–83 i Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Valletta, 19.09.2025, CETS No. 227., čl. 2. st. 8-9.

48 Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters, OJ L 130, 1.5.2014, str. 1–36.

državnu granicu, budući da njegovo kretanje često nije pod njihovom direktnom kontrolom. U takvim slučajevima, postoji realan rizik da se dokazi pribavljeni na teritoriju druge države bez njezina odobrenja proglase nedopuštenima.[49]

Stoga, član 3. Trećeg dodatnog protokola nastoji uspostaviti ravnotežu između zahtjeva učinkovitog krivičnog gonjenja, očuvanja suvereniteta država ugovornica te poštivanja njihovih nacionalnih pravnih poredaka, dopuštajući upotrebu tehničkih uređaja i prikupljenih podataka isključivo pod jasno propisanim uslovim i uz puno poštovanje prava države na čijem se teritoriju ti uređaji nalaze. U tom kontekstu, kada država koristi tehnički uređaj na temelju naloga ili odobrenja svog nadležnog pravosudnog tijela, a uređaj pređe granicu i uđe na teritorij druge države ugovornice, njegova aktivnost može biti nastavljena, pod uslovom da se ispoštuju proceduralna pravila predmetnog člana. Kad god je to izvodljivo, država koja koristi uređaj dužna je unaprijed uputiti zahtjev za uzajamnu pravnu pomoć, koji mora sadržavati sve relevantne podatke – uključujući naznaku organa koji je naložio upotrebu tehničkog uređaja za snimanje, potvrdu da je nalog zakonito izdat u vezi s krivičnom istragom, obrazloženje zašto se svrha upotrebe tog uređaja ne može adekvatno postići drugim istražnim sredstvima, informacije o subjektu tehničkog nadzora, sažetak činjenica o krivičnom djelu i njegovu pravnu kvalifikaciju, opis preduzete mjere ili funkcija primijenjenog uređaja, te očekivano trajanje njegove upotrebe.[50] Država na čijem se teritoriju primjenjuje ova istražna mjera može odbiti pružanje pravne pomoći ne samo u slučajevima koji su već predviđeni članicama 2. i 5. Konvencije iz 1959. – primjerice, ako se zahtjev odnosi na krivično djelo koje smatra političkim ili povezanim s političkim krivičnim djelom, ili ako bi izvršenje zahtjeva moglo ugroziti njezin suverenitet, sigurnost, javni poredak ili druge bitne interese[51] – nego i u slučajevima kada bi takva mjera snimanja bila nedopuštena u sličnom domaćem slučaju prema pravu zamoljene države. Ovo rješenje, koje je preuzeto iz Direktive o EIN-u kao jedan od razloga za nepriznavanje/neizvršenje europskog istražnog naloga[52], omogućuje zamoljenoj državi da odbije izvršenje zahtjeva kada on izlazi izvan zakonskog okvira krivičnih djela za koja je dopuštena upotreba tehničkih uređaja za snimanje. Dodatno, ovaj razlog obuhvaća i odbijanje temeljem zaštite ljudskih prava zajamčenih nacionalnim pravom zamoljene države, naročito u pogledu prava na poštovanje privatnog i porodičnog života.[53]

Kada je riječ o mogućnosti postupanja u hitnim situacijama, odnosno kada slanje zahtjeva nije unaprijed moguće (npr. o prelasku granice uređaja se sazna nakon što je uređaj već aktiviran na teritoriju druge države), Treći dodatni

49 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 24.

50 V. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 3. st. 1.

51 V. bilj. 14. i 15.

52 V. Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 11.

53 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 26.

protokol je skoro u potpunosti preuzeo odredbu Direktive o EIN-u o obavezi obavještavanja države članice u kojoj se nalazi subjekt čije se telekomunikacije presreću i čija tehnička pomoć nije potrebna.[54] U takvim okolnostima, država koja koristi tehnički uređaj dužna je bez odlaganja obavijestiti nadležno tijelo države na čijem se teritoriju uređaj nalazi. Snimanje se pritom može privremeno nastaviti, no isključivo do trenutka kada obaviještena država ne donese odluku o njegovom nastavku ili obustavi – i to najkasnije u roku od 96 sati od zaprimanja obavijesti. Obaviještena država zadržava pravo odbiti daljnje provođenje mjere ako bi takvo snimanje, prema njezinom nacionalnom pravu, bilo nedopušteno u sličnom domaćem slučaju. Uz to, ona može postaviti dodatne uslove – primjerice, da se podaci koji su već prikupljeni dok se nadzirana osoba nalazila na njezinu teritoriju ne smiju koristiti, da se mogu koristiti samo pod posebnim uslovima koje sama odredi, ili da nastavak ili retroaktivno odobravanje mjere ovisi o dostavi formalne zamolnice za uzajamnu pravnu pomoć. Također, obaviještena država može naložiti djelomično ili potpuno uništenje tako prikupljenih podataka. U svakom slučaju, do izričitog odobrenja obaviještene države, prikupljeni materijal ne smije se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku.[55] Time se dodatno potvrđuje temeljno načelo uzajamnog poštovanja suvereniteta i pravne autonomije država ugovornica, kao i obaveza zaštite ljudskih prava i sloboda osoba koje su predmet tehničkog nadzora, koje je sada harmonizirano na nivou pravnih instrumenata Vijeća Europe i EU-a.

Međutim, za razliku od Direktive o EIN-u, Treći dodatni protokol predviđa da svaka država ugovornica može izjavom unaprijed ograničiti dopuštenost tehničkog snimanja na svom teritoriju. Takva ograničenja mogu se odnositi na jedan ili oba sljedeća slučaja[56]: 1) prikupljanje podataka tehničkim uređajima nije dopušteno u privatnim domovima i drugim mjestima koja nisu dostupna javnosti; i/ili 2) upotreba tehničkih uređaja za snimanje bit će dopuštena isključivo u vezi s krivičnim djelima iz člana 17. stava 6. Drugog dodatnog protokola.[57] Ipak, određeni stepen usklađenosti između ova dva pravna instrumenta postoji. Naime, i Direktiva o EIN-u dopušta ograničenja u primjeni istražnih mjera, između ostalog, kada njeno provođenje ne bi bilo odobreno u sličnom domaćem slučaju ili je ograničeno na određene kategorije krivičnih djela, ili kada bi njezino izvršenje bilo nespojivo s obvezama države izvršiteljice u pogledu zaštite ljudskih prava zajamčenih primarnim pravom EU-a.[58]

---

54 V. Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 31.

55 Usp. Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 31. i Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 3. st. 4.

56 V. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 3. st. 6 tačka a) i b).

57 Riječ je o sljedećim taksativno propisanim krivičnim djelima: atentat, ubistvo, silovanje, podmetanje požara, krivotvorenje, oružana pljačka i prikrivanje ukradene robe, iznuda, otmica i uzimanje talaca, trgovina ljudima, nedozvoljeni promet opojnih droga i psihotropnih supstanci, kršenje zakona o oružju i eksplozivima, upotreba eksploziva, nezakonit prevoz toksičnog i opasnog otpada, krijumčarenje migranata i seksualno zlostavljanje djece. Važno je primijetiti i da Direktiva o EIN-u državama članicama ne dopušta da odbiju priznati ili izvršiti europski istražni nalog kada se radi o krivičnim djelima obuhvaćenim kategorijama navedenim u Prilogu D.

58 V. Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 11. st. 1. tačke (c), (f) i (h).

Razlika je, međutim, u tome što države članice EU-a nemaju mogućnost da unaprijed i generalno isključe primjenu određene istražne mjere, već se dopuštenost izvršenja europskog istražnog naloga ocjenjuje kroz konkretne okolnosti svakog pojedinačnog slučaja.

Konačno, u Izvještaju s obrazloženjima uz Treći dodatni protokol eksplicitno se upućuje na presudu Suda EU-a u predmetu *EncroChat*, uz napomenu da bi i infiltracija terminalnih uređaja putem softverskih rješenja – poput zlonamjernih programa (malware) instaliranih radi prikupljanja podataka o lokaciji, prometu i komunikaciji – mogla biti obuhvaćena pojmom „tehničkog snimanja".[59] Ipak, važno je naglasiti da je Sud EU-a u predmetu *EncroChat*, tumačeći član 31. Direktive o EIN-u, dao autonomno tumačenje pojma „presretanje telekomunikacija", koje u svom uobičajenom značenju obuhvata sve postupke prenosa informacija na daljinu. Prema tom tumačenju, pod navedeni pojam potpada i „mjera koja je povezana s prikrivenim pristupom terminalnim uređajima radi prikupljanja podataka o prometu, lokaciji i komunikacijama internetskog pružatelja komunikacijskih usluga"[60] – konkretno, dekodiranje komunikacijske platforme EncroChat.[61] Pored toga, važno je istaći da sama Direktiva o EIN-u ne sadrži odredbe koje bi uređivale provođenje istražnih radnji tehničkog snimanja na teritoriji druge države – kao što je to slučaj s članom 3. Trećeg dodatnog protokola, kojim se normira upotreba tehničkih sredstava za snimanje položaja, zvuka ili slike u prekograničnom kontekstu.

S obzirom na to da Treći dodatni protokol zasebno uređuje tehničko snimanje uređajima na teritoriji druge države ugovornice (čl. 3.) i presretanje telekomunikacija (čl. 4.), nameće se pitanje je li upućivanje na ovaj predmet u kontekstu člana 3. rezultat konceptualne nedosljednosti ili predstavlja pokušaj sveobuhvatnijeg regulisanja provođenja istražnih mjera putem upotrebe modernih

---

59 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 26.

60 V. C-670/22, *EncroChat* [2024.] ECLI:EU:C:2024:372, tačka 132. podtačka 3. O tehničkim i pravnim aspektima pribavljanja dokaza putem dekodiranja komunikacijske platforme EncroChat, kao i o otvorenim pitanjima njihove pouzdanosti i dopuštenosti, usp.: Burić, Z., Engelhart, M., Novokmet, A. i Roksandić, S., „Upotrebljivost rezultata masovnog nadzora komunikacija kao dokaza u hrvatskom kaznenom postupku – slučaj SKY ECC", *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 30, br. 2 (2023), str. 243–274; Bajović, V., „EncroChat i SKY ECC komunikacija kao dokaz u krivičnom postupku", *Crimen* 13, br. 2 (2022), str. 154–179; Eurojust, Overview Report, *Challenges and best practices from Eurojust's casework in the area of cybercrime,* novembar 2020, str. 9-10, dostupno na: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2020_11_cybercrime_report.pdf.

61 Stav Suda EU-a temeljio se na sljedećim argumentima: 1) pojam „telekomunikacija" uobičajeno podrazumijeva sve načine prijenosa informacija na udaljenost, 2) Prilog C Direktive o EIN-u u tački B (III) zahtijeva alternativno podatke o telefonskom broj, adresi internetskog protokola („IP adresa") ili adresi elektroničke pošte, 3) član 31. stav 3. Direktive o EIN-u odnosi se na sav „presretnuti materijal", što upućuje na ekstenzivno tumačenje pojma „telekomunikacije" i 4) cilj Direktive o EIN-u izražen u alineji 30. Preambule jeste osigurati saradnju u presretanju telekomunikacija, ne ograničavajući se samo na sadržaj telekomunikacija, već obuhvaćajući „i zbir podataka o prometu i lokaciji povezanih s takvim telekomunikacijama". V. C-670/22, *EncroChat* [2024.] ECLI:EU:C:2024:372, tačka 111-114.

tehnologija. Ukoliko je riječ o potonjem, ostaje nejasno zašto se u obrazloženju uz član 4. – koji se odnosi na presretanje komunikacija – predmetna presuda ne spominje, iako su kreatori Trećeg dodatnog protokola prepoznali relevantnost standarda iz Direktive o EIN-u u kontekstu tumačenja pojma „telekomunikacija", koji je ostavljen nedefinisanim, uz obrazloženje da ga treba razumijevati u najširem mogućem smislu, kako bi obuhvatio sve postojeće i buduće tehnologije komunikacije. Ovakvo normativno rješenje može izazvati poteškoće u praktičnoj primjeni odredbi Trećeg dodatnog protokola, jer kod praktičara može stvoriti nedoumicu oko toga koja od dvije istražne mjere predstavlja najprimjereniji izbor u konkretnom slučaju.

2.4. Presretanje telekomunikacija

S obzirom na prethodno izloženo, potrebno je posebno razmotriti odredbe člana 4. Trećeg dodatnog protokola koji uspostavlja uslove za provođenje istražne mjere – presretanje telekomunikacija. Iako je Konvencija iz 1959. godine državama ugovornicama već omogućavala saradnju u vezi s ovom mjerom u kontekstu krivičnih istraga, što je dodatno potvrđeno Preporukom Rec(85)10 Odbora ministara Vijeća Europe iz 1985. godine o zamolnicama za presretanje telekomunikacija[62], kreatori Trećeg dodatnog protokola ocijenili su da bi uvođenje posebne odredbe o provođenju ove istražne mjere učinkovitije usmjerilo praktičare, olakšalo međunarodnu saradnju i doprinijelo ujednačenijoj primjeni Konvencije.[63]

Kao i u slučaju istražne mjere snimanja upotrebom tehničkih uređaja, regulisanje istražne mjere presretanja telekomunikacija je u velikoj mjeri nadahnuto odredbom člana 30. Direktive o EIN-u. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da odredbe člana 4. Trećeg dodatnog protokola sadržajno gotovo u potpunosti korespondiraju sa odredbama člana 30. stav 3. i 4. Direktive o EIN-u.[64] Naime, oba instrumenta propisuju identične minimalne elemente koje zahtjev za presretanje mora sadržavati[65]: precizne tehničke podatke (s posebnim naglaskom na ciljni identifikator), jasno naznačeno trajanje mjere, obrazloženje

62 Recommendation No. R (85) 10 of the Committee of Ministers to member states concerning the practical application of the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters in respect of letters rogatory for the interception of telecommunications, adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies. Dostupno na: https://rm.coe.int/09000016804e6b5e.

63 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 36.

64 Također, terminologija kojom se koristi Treći dodatni protokol svjesno se distancira od tradicionalnog jezika zasnovanog na načelu uzajamnog pružanja pravne pomoći, koji prepoznaje pojam „zamolnice" (engl. *letter rogatory*). Umjesto toga, koristi se pojam „zahtjev" (engl. *request*), karakterističan za mehanizme utemeljene na načelu uzajamnog priznavanja, poput Direktive o EIN-u. V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 37.

65 Usp. član 14. Konvencije iz 1959. (bilj. 1) i Prilog A uz Direktivu o EIN-u (bilj. 48).

njene nužnosti u kontekstu konkretnog postupka, te potvrdu da je mjeru odobrilo nadležno tijelo države podnositeljice.[66] Pored toga, Treći dodatni protokol preuzima i rješenje iz Direktive o EIN-u prema kojem država moliteljica, ukoliko za to postoji poseban razlog, može zatražiti prijepis, dekodiranje ili dešifriranje presretnutih komunikacija, uz uslov prethodne saglasnosti zamoljene države.[67]

Kada je riječ o razlozima na osnovu kojih zamoljena država može odbiti izvršenje zahtjeva za presretanje telekomunikacija, oni su isti kao i u slučaju istražne mjere snimanja tehničkim uređajima.[68]

Međutim, Treći dodatni protokol sadrži i nova rješenja koja nisu predviđena Direktivom o EIN-u. Tako, ako zatraženo trajanje presretanja telekomunikacija premašuje maksimalno dopušteno trajanje po domaćem pravu države kojoj je zahtjev upućen, ta država je dužna bez odlaganja obavijestiti drugu stranu o tome i naznačiti mogućnosti za eventualno produženje. Ovakva obaveza pravovremenog informisanja nije izričito propisana u Direktivi o EIN-u, iako primjena načela uzajamnog priznavanja podrazumijeva dogovore između nadležnih tijela.[69] Dodatno, odredba člana 4. stav 4. Trećeg dodatnog protokola ovlašćuje zamoljenu državu da izvršenje zahtjeva za presretanje telekomunikacija učini ovisnim o ispunjavanju jednog ili više precizno propisanih uslova. Ti uslovi se odnose na: 1) obavezu da pravosudna tijela države moliteljice što je prije moguće unište one dijelove snimljenih zapisa koji nisu relevantni za konkretni krivični postupak, te da o tome dostave izvještaj; 2) obavezu obavještavanja osobe čija je komunikacija bila predmet presretanja nakon završetka mjere, u skladu s pravom i praksom zamoljene države; 3) ograničenje upotrebe pribavljenih podataka isključivo na svrhe navedene u zahtjevu, osim ako zamoljena država ne da izričitu saglasnost za drugačiju upotrebu; te 4) mogućnost određivanja bilo kojeg drugog uslova koji bi bio primjenjiv u sličnom domaćem slučaju, u skladu s nacionalnim pravom zamoljene države. Na taj način, Treći dodatni protokol, osim što preuzima opštu klauzulu iz člana 30. stav 5. Direktive o EIN-u – prema kojoj država izvršiteljica može usloviti izvršenje europskog istražnog naloga ispunjavanjem uslova koji bi se primijenili u sličnom domaćem slučaju – uvodi i dodatno razrađen normativni okvir. Time se ne samo jača zaštita interesa zamoljene države, već i osigurava viši stepen garancije prava osoba čija je komunikacija predmet mjere, čime se uspostavlja ravnoteža između efikasnosti krivičnog postupka i poštovanja suvereniteta i temeljnih prava. Također, treba primijetiti da ograničenje za izvršenje zahtjeva za pruženje pravne pomoći, navedeno pod tačkom 3), u suštini predstavlja pravilo specijalnosti.[70] Pravilo koje nije propisano Direktivom o

66 Usp. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 4. st. 1. i Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 31. st. 3. i 4.

67 Usp. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 4. st. 7. i Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 30. st. 7.

68 V. podnaslov 2.3.

69 V. alineju 24. Preambule Direktive o EIN-u (bilj. 48).

70 Pravilo specijalnosti izvorno je razvijeno u okviru međunarodnih instrumenata koji se temelje na uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, posebno u domenu ekstradicije, predaje ili transfera osoba između država. Njegova osnovna funkcija jeste da garantuje da lice koje je predano, izručeno ili prebačeno ne može biti krivično gonjeno, kažnjeno ili lišeno slobode zbog

EIN-u. Naime, Direktiva o EIN-u ne sadrži izričitu odredbu kojom bi se regulisala mogućnost korištenja dokaza pribavljenih putem europskog istražnog naloga u svrhe različite od onih za koje je nalog izdat. Iako se ovo pitanje razmatra u Izvještaju Eurojust-a o primjeni Direktive o EIN-u, u kojem se preporučuje da država izdavateljica zatraži saglasnost države izvršiteljice za takvu naknadnu upotrebu, predloženo rješenje ostaje na nivou smjernice, bez pravno obavezujuće snage.[71] Treći dodatni protokol, međutim, ide korak dalje: ne samo da eksplicitno prepoznaje ovu pravnu prazninu, već je i prevazilazi uspostavljanjem obavezujuće norme kojom se sekundarna upotreba presretnutih podataka uslovljava izričitom saglasnošću zamoljene države.[72]

Pored mogućnosti da uslovljava izvršenje zahtjeva obavezom da pravosudna tijela države moliteljice unište one dijelove snimljenih zapisa koji nisu relevantni za konkretni krivični postupak i o tome dostave izvještaj, zamoljena država ima i ovlaštenje da, po vlastitoj inicijativi, prije dostavljanja rezultata presretanja, sama ukloni takve podatke ukoliko ocijeni da nemaju značaja za postupak ili da su zaštićeni, na primjer, profesionalnom tajnom.[73] Još jedna od novina koju uvodi Treći dodatni protokol, a koja nema pandan u Direktivi o EIN-u, jeste obaveza države moliteljice da, ukoliko iz presretnutih podataka proizlazi da je krivično djelo u cijelosti ili pretežno počinjeno na teritoriji zamoljene države, razmotri mogućnost dostavljanja informacija toj državi radi eventualnog pokretanja postupka pred njenim nadležnim organima.[74]

Konačno, Treći dodatni protokol predviđa mogućnost da dvije države, na osnovu međusobne saglasnosti, sprovedu presretanje telekomunikacija bez tehničke pomoći države na čijem se teritoriju nalazi subjekt presretanja – pod uslovom da je takvo presretanje tehnički izvodivo. Ovo se posebno odnosi na situacije u kojima država moliteljica ima neposredan pristup infrastrukturi telekomunikacijskog operatera smještenog na njenom teritoriju, dok se nadzirana osoba u međuvremenu nalazi na teritoriju druge države. U takvim slučajevima, iako tehnička pomoć zamoljene države nije potrebna, strane mogu, uz prethodni dogovor, primijeniti postupak obavještavanja iz člana 3. i na ovu vrstu presretanja, pri čemu se stavovi 2. do 5. tog člana primjenjuju *mutatis mutandis*. Iz ovakvog normativnog rješenja jasno proizlazi da je Treći dodatni protokol,

djela koje nije navedeno u zahtjevu, osim ako država koja je pružila saradnju prethodno ne da izričitu saglasnost za takvo postupanje. Usp. Barbosa e Silva, J., "The speciality rule in cross-border evidence gathering and in the European Investigation Order—let's clear the air", *ERA Forum* 19, br. 3 (2019), str. 486-487; Vermeulen, G., Kusak, M., „Unblurring the Fuzzy Line Between Specialty and Data Protection in EU Mutual Legal Assistance After the European Investigation Order", *Eur J Crim Policy Res* 29 (2023), str. 650-658.

71 Eurojust, „Report on Eurojust's casework in the field of the European Investigation Order", novembar 2020, str. 31. Dostupno na: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-11/2020-11_EIO-Casework-Report_CORR_.pdf.

72 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 41.

73 V. Treći dodatni protokol (bilj. 24), čl. 4. st. 6.

74 *Ibid.*, čl. 4. st. 7.

obavezu obavještavanja države u kojoj se nalazi subjekt nadzora i čija tehnička pomoć nije potrebna – propisanu članom 31. Direktive o EIN-u – inkorporirao kako za provođenje istražne mjere tehničkog snimanja, tako i za istražnu mjeru presretanja telekomunikacija.

2.5. Rokovi za izvršenje zamolnica za uzajamnu pravnu pomoć

Treći dodatni protokol uvodi i posebnu odredbu kojom se reguliše pitanje rokova za izvršenje zamolnica za uzajamnu pravnu pomoć, s ciljem unapređenja efikasnosti međunarodne saradnje i prevazilaženja zastoja koji nerijetko otežavaju suzbijanje prekograničnog kriminala. U skladu s članom 6., zamolnice se trebaju izvršavati s istom hitnošću i prioritetom kao i u sličnim domaćim slučajevima. Ovo pravilo u potpunosti korespondira sa članom 12. stav 1. Direktive o EIN-u, kojim se propisuje da se odluka o priznavanju ili izvršenju europskog istražnog naloga mora donijeti, a istražna mjera sprovesti, jednako brzo kao u sličnom domaćem postupku.

Ukoliko država moliteljica naznači da je, zbog procesnih rokova, težine krivičnog djela ili drugih naročito hitnih okolnosti, nužno postaviti rok za izvršenje konkretne zamolnice, zamoljena država je obavezna da takav zahtjev uzme u obzir i nastoji da ga, u granicama svojih mogućnosti, ispoštuje. U slučaju da izvršenje u predviđenom roku nije moguće, zamoljena država mora bez odlaganja obavijestiti državu moliteljicu, navesti razloge kašnjenja i konsultovati se o novom vremenskom okviru i uslovima izvršenja. Iako Treći dodatni protokol ne sadrži precizno određen maksimalni rok, njegovi kreatori su kao razuman referentni okvir naveli period od 180 dana, uz napomenu da bi u slučajevima koji uključuju lišenje slobode ili druge hitne situacije moglo biti potrebno brže postupanje.[75]

Upravo u ovom segmentu dolazi do izražaja razlika između fleksibilnog pristupa Trećeg dodatnog protokola, i strožeg režima propisanog Direktivom o EIN-u. Naime, Direktiva o EIN-u uspostavlja jasno definirane rokove: 30 dana za donošenje odluke o priznavanju ili izvršenju naloga, te dodatnih 90 dana za sprovođenje istražne mjere, uz mogućnost produženja za najviše 30 dana, i to samo pod strogo propisanim uslovima.[76] Osim toga, Direktiva izričito predviđa i mogućnost navođenja tačno određenog datuma za izvršenje određene mjere, čemu tijelo izvršitelj treba „u najvećoj mogućoj mjeri" udovoljiti.[77]

Zaključno, iako oba instrumenta teže ostvarenju istog cilja – osiguravanju pravovremenog izvršenja zahtjeva za međunarodnu pravnu pomoć – razlike u njihovoj pravnotehničkoj razradi odražavaju različite institucionalne i pravne okvire u kojima djeluju. Direktiva o EIN-u uspostavlja strogo definisan

75 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 48.

76 V. Direktiva o EIN-u (bilj. 48), čl. 12.

77 *Ibid.,* čl. 12. st. 2.

vremenski režim, u skladu s obavezama koje proizlaze iz principa uzajamnog priznavanja unutar jedinstvenog pravnog prostora EU-a. Nasuprot tome, Treći dodatni protokol, kao međunarodni instrument zasnovan na klasičnom modelu uzajamne pravne pomoći i otvoren za širi krug država ugovornica, nudi veći stepen bilateralne fleksibilnosti i prilagodljivosti konkretnim okolnostima slučaja. Ipak, uprkos navedenim razlikama, jasno je da uvođenjem posebne odredbe o rokovima za izvršenje zamolnica, Treći dodatni protokol predstavlja korak ka usklađivanju s pravnim standardima razvijenim na nivou EU-a.

2.6. Zaštita podataka

Treći dodatni protokol uvodi poseban režim zaštite ličnih podataka koji se prenose kao rezultat izvršenja zahtjeva za pravnu pomoć, zamjenjujući time prethodno važeći član 26. Drugog dodatnog protokola. U skladu sa odredbama Konvencije o zaštiti pojedinaca u pogledu automatizirane obrade ličnih podataka[78] (u daljnjem tekstu: Konvencija 108), koja je modernizirana Protokolom o njenoj izmjeni[79] (u daljenjem tekstu: Protokol 223), član 6. Trećeg dodatnog protokola propisuje da se tako preneseni podaci mogu koristiti isključivo u svrhe konkretnog krivičnog postupka, u povezanim sudskim ili upravnim postupcima, ili radi sprečavanja neposredne i ozbiljne prijetnje javnoj sigurnosti. Svaka druga upotreba moguća je isključivo uz prethodnu saglasnost države koja je podatke prenijela ili uz pristanak samog lica na koje se podaci odnose.

Pravo odbijanja prijenosa ličnih podataka takođe je zadržano, posebno ako je riječ o podacima zaštićenim domaćim zakonodavstvom ili ako država u koju podaci trebaju biti preneseni nije potpisnica Protokola 223 uz Konvenciju 108, osim ako se obaveže da će obezbijediti zaštitu na odgovarajućem nivou. Ova odredba primjenjuje se na sve lične podatke koji se prenose između država kao posljedica izvršenja zahtjeva, bez obzira na način na koji su ti podaci pribavljeni – bilo direktnom komunikacijom ili na drugi način – i bez obzira na to jesu li podaci obrađeni automatizovano ili ne.[80] Dodatno, država koja prenosi lične podatke ima pravo da zatraži informacije o načinu njihove upotrebe od strane države primaoca, čime se osigurava transparentnost i mogućnost naknadne kontrole nad prenesenim podacima. Također, svaka država ugovornica može unaprijed, izjavom upućenom generalnom sekretaru Vijeća Europe, zahtijevati da se preneseni lični podaci ne koriste u određenim vrstama postupaka – za koje bi u skladu s Konvencijom 108 ili njenim protokolima mogla odbiti ili ograničiti njihov prijenos ili upotrebu – osim ako prethodno ne da izričitu saglasnost.

78 Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, Strasbourg, 28.1.1981., ETS No. 108.

79 Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data Strasbourg, 10.10.2018., ETS No. 223.

80 V. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223, tačka 53.

U ovom kontekstu, a s obzirom na međudjelovanje pravnih instrumenata Vijeća Europe i EU-a u pogledu zaštite ličnih podataka u postupcima međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima, posebno je važno istaći da se Direktiva o EIN-u oslanja na već uspostavljene međunarodne standarde. Iako EU pitanje zaštite podataka uređuje vlastitim sekundarnim zakonodavstvom[81], Direktiva o EIN-u u svom članu 20. izričito poziva i na primjenu temeljnih načela sadržanih u Konvenciji 108. i njenom Protokolu 223.

3. ZAKLJUČAK

Treći dodatni protokol uz Konvenciju iz 1959. predstavlja važan korak u modernizaciji tradicionalnog modela pružanja pravne pomoći u krivičnim stvarima, naročito u prekograničnim kontekstima koji sve češće uključuju kompleksne oblike kriminala i upotrebu digitalnih tehnologija. Normativna rješenja koja Treći dodatni protokol uvodi – počevši od prepoznavanja elektroničke i direktne komunikacije kao preferiranog oblika saradnje među državama ugovornicama, preko preciznog uređenja posebnih istražnih mjera poput upotrebe tehničkih uređaja za snimanje i presretanja telekomunikacija, pa sve do propisivanja rokova za izvršenje zamolnica i uspostavljanja jasnih pravila o zaštiti ličnih podataka – osmišljena su s ciljem da omoguće efikasniju, bržu i pravno sigurniju međunarodnu saradnju, uz istovremeno očuvanje suvereniteta država i poštovanje temeljnih prava pojedinaca. Istovremeno, on predstavlja prekretnicu u procesu normativnog približavanja dva paralelna, ali različita pravna modela međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima – tradicionalnog modela Vijeća Europe, zasnovanog na principu uzajamne pravne pomoći, i EU modela, koji počiva na načelu uzajamnog priznavanja odluka. Njegovo donošenje stoga ima dvostruku funkciju: s jedne strane, modernizira postojeći okvir saradnje među državama članicama Vijeća Europe, dok s druge strane uspostavlja pravni most prema EU zakonodavstvu, čime se omogućava postepena aproksimacija i međusobna kompatibilnost ta dva sistema.

To dodatno potvrđuje i Prijedlog odluke Vijeća EU o ovlašćivanju država članica da, u interesu EU-a, potpišu ovaj protokol – što predstavlja nedvosmislen izraz političke volje za uspostavljanjem institucionalne sinergije i postupnim oblikovanjem koherentnog europskog pravnog prostora u oblasti prekogranične krivične saradnje.

Upravo u tom svjetlu treba posmatrati i izbor elektronske komunikacije kao preferiranog oblika saradnje među nadležnim tijelima. Normativnim priznanjem digitalne razmjene kao preferiranog kanala komunikacije, Treći dodatni protokol

81 Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA, OJ L 119, str. 89–131.

iz temelja mijenja tradicionalnu arhitekturu međunarodne pravne pomoći, prevazilazi zastarjele mehanizme centralizovanog posredovanja i otvara prostor za bržu, sigurniju i operativno efikasniju saradnju. Ovakvo rješenje ne samo da reflektuje tehničke realnosti digitalnog doba, već i ide u korak s pravnim standardima EU-a, koja već duže vrijeme radi na digitalizaciji pravosudne saradnje u krivičnim stvarima.[82]

Analiza odredbi koje se odnose na uvođenje posebnih istražnih mjera – poput snimanja tehničkim uređajima i presretanja telekomunikacija – kao i obaveza obavještavanja države ugovornica u slučajevima kada njihova tehnička pomoć nije potrebna za provođenje ovih mjera, te određivanje rokova za izvršenje zamolnica, pokazuje da je sadržaj Trećeg dodatnog protokola u velikoj mjeri inspirisan Direktivom o EIN-u. Navedenu tvrdnju potvrđuje i jasno propisano pravo zamoljene države da odbije izvršenje zahtjeva ukoliko bi on bio nedopušten u sličnom domaćem slučaju prema njenom nacionalnom zakonodavstvu – standard koji se oslanja na pravna rješenja sekundarnog zakonodavstva EU-a i dodatno jača zaštitu suvereniteta, pravne sigurnosti i temeljnih prava u prekograničnim krivičnim postupcima. Istovremeno, Treći dodatni protokol nadograđuje odredbe Direktive o EIN-u u dijelu koji se odnosi na upotrebu dokaza pribavljenih presretanjem telekomunikacija, tako što izričito normira pravilo specijalnosti i ograničava njihovu daljnju upotrebu isključivo na svrhe navedene u zahtjevu. Osim toga, on uvodi obavezu države moliteljice da, ukoliko iz pribavljenih podataka proizlazi da je krivično djelo u cijelosti ili pretežno počinjeno na teritoriji zamoljene države, razmotri dostavljanje relevantnih informacija njenim nadležnim organima radi eventualnog pokretanja postupka.

Ipak, određene razlike između pravnog okvira Vijeća Europe i EU zakonodavstva i dalje ostaju značajne, naročito u pogledu pravnoobavezujuće snage instrumenata. Dok je pravni režim EU zasnovan na načelu uzajamnog priznavanja, koje pretpostavlja visoki stepen međusobnog povjerenja i direktne primjenjivosti normi među državama članicama, instrumenti Vijeća Europe, uključujući i Treći dodatni protokol, ostaju u domenu klasične uzajamne pravne pomoći, koja dopušta širu diskreciju država ugovornicama u pogledu implementacije i ograničenja. Tako, na primjer, dok EU zakonodavstvo ne dopušta unaprijed generalno isključivanje pojedinih istražnih mjera, Treći dodatni protokol predviđa mogućnost davanja izjava kojima se njihova primjena može isključiti, ograničiti ili usloviti. Ova asimetrija u obavezama i stepenu harmonizacije može predstavljati izazov za njegovu ujednačenu primjenu, posebno u situacijama kada su u pitanju istrage koje se istovremeno oslanjaju na različite pravne modele.

Upravo tu leži jedan od glavnih izazova u primjeni Trećeg dodatnog protokola – njegovo operativno funkcionisanje zavisit će od spremnosti država da ujednače standarde primjene i ograniče upotrebu izjava koje proizvode

82 V. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation PE/50/2023/REV/1, OJ L, 2023/2844, 27.12.2023.

pravnu fragmentaciju. U suprotnom, postoji rizik da formalna modernizacija ne bude propraćena stvarnim unaprjeđenjem efikasnosti i predvidljivosti međunarodnopravne saradnje u krivičnim stvarima, što može ugroziti ciljeve zbog kojih je Treći dodatni protokol i donesen. Stoga, stvarni doprinos Trećeg dodatnog protokola zavisiće ne samo od njegove sadržine, već i od spremnosti država da ga ratifikuju, implementiraju i koriste u praksi.

Zaključno, iako normativno približavanje modela Vijeća Europe i EU-a kroz donošenje Trećeg dodatnog protokola nesumnjivo predstavlja pozitivan iskorak ka izgradnji koherentnijeg sistema međunarodnopravne pomoći na europskom pravnom prostoru, ono istovremeno nameće pojačan angažman praktičara prilikom odabira najprimjerenijeg pravnog instrumenta za prikupljanje dokaza u konkretnom krivičnom predmetu.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Bajović, V., „EncroChat i SKY ECC komunikacija kao dokaz u krivičnom postupku“, *Crimen* 13, br. 2 (2022), str. 154–179.
2. Barbosa e Silva, J., “The speciality rule in cross-border evidence gathering and in the European Investigation Order—let’s clear the air”, *ERA Forum* 19, br. 3 (2019), str. 485–504.
3. Burić, Z., Engelhart, M., Novokmet, A. i Roksandić, S., „Upotrebljivost rezultata masovnog nadzora komunikacija kao dokaza u hrvatskom kaznenom postupku – slučaj SKY ECC“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 30, br. 2 (2023), str. 243–274.
4. Craig, P., i De Búrca, G., *EU Law : Text, Cases, and Materials*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
5. Joutsen, M., *The European Union and Cooperation in Criminal Matters: the Search for Balance*, HEUNI Paper No. 25, Helsinki, 2006, str. 7-42.
6. Karsai, K., „Locus/Forum Regit Actum - a Dual Principle in Transnational Criminal Matters“, *Hungarian Journal of Legal Studies* 60, No 2, 2019, str. 155–172.
7. Kusak, M., “Common EU Minimum Standards for Enhancing Mutual Admissibility of Evidence Gathered in Criminal Matters”, *Eur J Crim Policy Res* 23, br. 3 (2017), str. 337–352.
8. Matak, Š., “Dokazi iz inozemstva iz pozicije obrane - mogućnost pribavljanja, kontrola zakonitosti i pouzdanosti”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 27, br. 2 (2020), str. 521-541.
9. Militello, V. i Mangiaracina, A., “The Future of Mutual Assistance Conventions in the European Union”, u *The Future of Police and Judicial Cooperation in the EU*, ur. Cyrille J.C.F. Fijnaut i Jannemieke Ouwerkerk, Leiden: Brill | Nijhoff, 2009., str. 169-187.
10. Mitsilegas, V., *EU Criminal Law*, Oxford: Hart, 2009.
11. Šugman Stubbs, K., „Ocjena dokaza pribavljenih u inozemstvu: teorijski problemi i slovenska sudska praksa”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 21, br. 1 (2014), str. 111-133.
12. Vermeulen, G., “EU Conventions Enhancing and Updating Traditional Mechanisms for Judicial Cooperation in Criminal Matters”, *Revue Internationale de Droit Pénal* 77, br. 1-2 (2006), str. 59-95.
13. Vermeulen, G., *Free gathering and movement of evidence in criminal matters in the EU. Thinking beyond borders, striving for balance, in search of coherence*. Antwerp: Maklu, 2011.
14. Vermeulen, G.,Kusak, M., „Unblurring the Fuzzy Line Between Specialty and Data Protection in EU Mutual Legal Assistance After the European Investigation Order”, *Eur J Crim Policy Res* 29 (2023), str. 647–667.

Publikacije:

1. Eurojust, Overview Report, *Challenges and best practices from Eurojust's casework in the area of cybercrime,* novembar 2020, str. 9-10, dostupno na: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2020_11_cybercrime_report.pdf
2. Eurojust, „Report on Eurojust's casework in the field of the European Investigation Order", novembar 2020, . Dostupno na: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-11/2020-11_EIO-Casework-Report_CORR_.pdf

Pravni izvori:

1. Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 17.3.1978, ETS No. 99.
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on ProtectEU: a European Internal Security Strategy, COM(2025) 148 final.
3. Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union, OJ C 197, 12.7.2000, str. 3–23.
4. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, Strasbourg, 28.1.1981., ETS No. 108.
5. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA, OJ L 119*,* str. 89–131.
6. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters, OJ L 130, 1.5.2014, str. 1–36.
7. European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Council of Europe (1959), Strasbourg, 20.4.1959, ETS No. 30.
8. Explanatory report on the Convention of 29 May 2000 on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union (Text approved by the Council on 30 November 2000),OJ C 379*,* 29.12.2000*,* str. 7-29.
9. Explanatory Report to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters Strasbourg, 20.IV.1959, ETS No. 30.
10. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182.

11. Explanatory Report to the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 10.11.2017, ETS No. 223.
12. Proposal for a COUNCIL DECISION authorising Member States to sign, in the interest of the European Union, the Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters COM/2025/510 final, 17.9.2025.
13. Protocol (No 19) on the Schengen acquis integrated into the framework of the European Union, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, OJ C 202, 7.6.2016, 290-292.
14. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data Strasbourg, 10.10.2018., ETS No. 223.
15. Recommendation No. R (85) 10 of the Committee of Ministers to member states concerning the practical application of the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters in respect of letters rogatory for the interception of telecommunications, adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies.
16. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation PE/50/2023/REV/1, OJ L, 2023/2844, 27.12.2023.
17. Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, ETS No. 182.
18. The Schengen acquis – Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, OJ L 239, 22.9.2000, str. 19–62.
19. Third Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Valletta, 19.09.2025, CETS No. 227.

Internet izvori:

1. United Kingdom, European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters (Treaty Series No. 24, 1992) (Strasbourg, 20 April 1959, with Additional Protocol of 17 March 1978), https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1992-TS0024.pdf

Dr. Ena Gotovuša, Senior Teaching and Research Assistant
Faculty of Law, University of Sarajevo

THE THIRD ADDITIONAL PROTOCOL TO THE EUROPEAN CONVENTION ON MUTUAL ASSISTANCE IN CRIMINAL MATTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE: NOVELTIES AND SIGNIFICANCE

Summary: The Committee of Ministers of the Council of Europe has adopted the Third Additional Protocol to the 1959 European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, which will be opened for signature in September 2025. This instrument aims to modernize the system of international mutual legal assistance in criminal matters and to ensure a more efficient response by states to the challenges posed by contemporary cross-border crime. This paper presents the main novelties introduced by the Protocol: the simplification and acceleration of procedures, the expansion of situations in which mutual legal assistance may be requested, the broader use of electronic communication and video conferencing, the possibility of employing technical surveillance tools such as GPS devices and the interception of telecommunications, as well as the introduction of time limits for the execution of requests. The Protocol is particularly significant as it reflects the experience gained during the Covid-19 pandemic, when the digitalization of judicial cooperation became essential, and it addresses practical needs in combating complex forms of cross-border criminality. The aim of this paper is to highlight the contribution of the Third Additional Protocol to enhancing efficiency, flexibility, and legal certainty within the system of international mutual legal assistance, while safeguarding fundamental rights and ensuring alignment with the standards developed within the European Union.

Key words: Third Additional Protocol, European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, electronic communication, technical surveillance, European Union

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.227
UDK 343.222:331.526.8]

Izvorni naučni rad

Dr. sc. Nerma Čolaković – Prguda, vanredna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

Dr. sc. Emina Hasanagić, vanredna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

Amna Mustafić Grebović, MA, asistentica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

KRIVIČNA ODGOVORNOST POSLODAVCA ZA RAD NA CRNO U OKVIRU TRŽIŠTA RADA

Sažetak: Tržište rada i socijalna politika predstavljaju jedan od najvećih izazova tranzicijskih zemalja u procesu evropskih integracija, a Bosna i Hercegovina se u tom kontekstu suočava sa izraženim problemima nezaposlenosti i neformalnog zapošljavanja. Složeno ustavno-pravno uređenje države, podjela nadležnosti između entiteta, kantona i Brčko distrikta, kao i fragmentiranost tržišta rada, značajno otežavaju kreiranje i provođenje jedinstvene politike zapošljavanja. Poseban problem predstavlja rad na crno, koji onemogućava realno sagledavanje stanja na tržištu rada, narušava socijalnu sigurnost radnika i umanjuje fiskalne prihode države. Neformalno zapošljavanje je naročito prisutno u sektorima građevinarstva, ugostiteljstva, poljoprivrede, trgovine i uslužnih djelatnosti, a najviše pogađa mlade, žene i niskokvalifikovane radnike. Radnici angažovani na crno ostaju izvan sistema radnopravne i socijalne zaštite, bez prava na zdravstveno i penzijsko osiguranje, plaćeno odsustvo i zaštitu u slučaju povrede na radu ili gubitka zaposlenja. Radno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, na entitetskom nivou i u Brčko distriktu, propisuje obavezu zaključenja ugovora o radu i prijave radnika na obavezne oblike socijalnog osiguranja, uz prekršajne sankcije za poslodavce koji krše ove obaveze. Iako rad na crno nije normiran kao posebno krivično djelo, određeni njegovi oblici sankcionišu se kroz krivična djela protiv radnih odnosa, naročito u slučajevima svjesnog uskraćivanja ili ograničavanja prava radnika. Poseban dio rada posvećen je krivičnopravnoj zaštiti prava radnika kroz analizu krivičnih djela protiv radnih odnosa u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. U tom smislu, razmatranje mogućnosti daljnjeg normativnog

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

unapređenja, uključujući jačanje krivičnopravne reakcije, nameće se kao važan pravac u cilju unapređenja zaštite prava radnika i stabilnosti tržišta rada.

Ključne riječi: tržište rada, rad na crno, zaštita radnika, zapošljavanje, krivična djela protiv radnih odnosa, krivično zakonodavstvo

1. UVOD

Tržište rada i uspješna socijalna politika ubrajaju se u najveće izazove tranzicijskih zemalja u procesu njihovog približavanju Evropskoj uniji i u postizanju bržeg privrednog rasta i razvoja. Problem tržišta rada u Bosni i Hercegovini, koje se suočava sa više izazova, posebno je naglašen zbog rascjepkanog i fragmentiranog tržišta koje je posljedica složenog administrativno-pravnog uređenja države. Normalno funkcioniranje tržišta rada u velikoj mjeri onemogućava i neformalni sektor zbog kojeg je nemoguće utvrditi stvarnu stopu nezaposlenosti. Dakle, i Bosna i Hercegovina, jednako kao i druge zemlje regiona, se suočava sa problemom neformalnog zapošljavanja. Prema metodologiji, to podrazumijeva rad u neregistrovanim firmama, bez ugovora o radu ili kao neplaćeni porodični radnici.

Pored visoke stope nezaposlenosti (posebno mladih) i rada na crno, tržište rada karakterizira i nedovoljna pokretljivost radnika i neusaglašenost potreba tržišta rada i sistema obrazovanja. Politika obrazovanja, po pravilu, trebala bi biti usklađena s potrebama privrede i društva. Globalni okviri nameću razvijanje koncepta cjeloživotnog učenja. Politika tržišta rada trebala bi se fokusirati na nezaposlene kako bi im pružila neophodno znanje i pripremila ih za buduća zaposlenja. Sistem obrazovanja, jednostavno, više ne može pratiti tržišne promjene, a da bi radnici opstali u sistemu rada, stalno moraju stjecati nova znanja.

Socijalno partnerstvo i socijalni dijalog postaju značajni alati u rješavanju problema nezaposlenosti i poticanju zapošljavanja. Problem nezaposlenosti mora se rješavati jedinstvenim djelovanjem državnih organa, privrede, obrazovnog sistema, službi za zapošljavanje i svih drugih u čijoj je nadležnosti ovo pitanje. Na taj način moguće je smanjiti i broj lica koja rade na crno i osigurati veće porezne prihode državi.

Već odavno postoji jedna poražavajuća činjenica, a to je da je rad na crno filozofija življenja. Veliki broj Bosanaca i Hercegovaca danas radi neosigurano, dakle, samo, za plaću bez uplate doprinosa i poreza od strane poslodavaca. Iako nemaju nikakve garancije da će im prekovremeni rad ili doprinosi za zdravstveno i penzijsko osiguranje biti plaćeni, vojska radnika na crno uglavnom se ne žali, ne prijavljuje svoje poslodavce nadležnim institucijama niti daje otkaze. Međutim, neformalno tržište rada, koliko god da je neprihvatljivo u situaciji kad je građanima potreban posao, dok se kompanije bore da opstanu na tržištu, a investicija koje bi otvorile nova radna mjesta gotovo da i nema, ipak je neizbježno.

Iako rad na crno nije normativno konstituisan kao posebno krivično djelo u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, određeni oblici takvog postupanja mogu biti obuhvaćeni postojećim inkriminacijama krivičnih djela protiv radnih odnosa. Time se neformalno zapošljavanje djelimično kriminalizira kroz opće krivičnopravne norme, čime se potvrđuje njegov izrazito štetan uticaj na radnopravni i socijalni sistem. Inače, krivičnopravna reakcija u ovom segmentu

ima ne samo represivnu, već i snažnu preventivnu funkciju u zaštiti temeljnih prava radnika i integriteta tržišta rada.

2. TRŽIŠTE RADA I RAD NA CRNO

Tržište rada kompleksan je sistem koji ima krucijalnu važnost u svim ekonomijama svijeta, pa tako i u Bosni i Hercegovini kao tranzicijskoj ekonomiji, gdje funkcionira u prilično nepovoljnim uvjetima i traži odgovarajuće reforme. Kada govorimo o tržištu rada, ne možemo a da ne spomenemo neformalnu ekonomiju, odnosno rad na crno i nezaposlenost kao bitne odrednice i elementi koji otežavaju normalno funkcioniranje tržišta.

Problem nezaposlenosti smatra se jednim od najtežih problema društva u cjelini. Registrirana nezaposlenost nije jednaka stvarnoj nezaposlenosti zbog postojanja neformalnog sektora koji upošljava veliki broj radnika i predstavlja rad na crno te onemogućava efikasno funkcioniranje tržišta rada. Pored neformalnog sektora, problem predstavlja i rascjepkanost tržišta, nefleksibilnost radne snage, neadekvatan obrazovni sistem i politička nestabilnost.

Kao razlozi neformalne radne aktivnosti obično se navode nedovoljan dohodak za preživljavanje, visoka nezaposlenost, podzaposlenost, nepostojanje mogućnosti zapošljavanja u manjim gradovima i ruralnim područjima, ograničena prostorna pokretljivost, izbjegavanje previsokih poreza, želja za višim životnim standardom i dr.[1]

Ljudi koji rade u okviru neformalne ekonomije, odnosno na crno, često su ostavljeni bez zaštite zakona o radu, sigurnih ugovora, socijalnih beneficija kao što su penzija, zdravstveno osiguranje ili plaćeno bolovanje. Različiti izrazi, poput: "skriven", "sjenovit" i "neregulisan", koriste se za označavanje aktivnosti koje su dio neformalne ekonomije, jer se odvijaju u neformaliziranom prostoru i nisu registrovane ili su skrivene od države za porezne i druge korisne svrhe.[2]

Neformalna ekonomija, koja znači rad na crno u okviru tržišta rada, prisutna je kako u razvijenom, tako i u nerazvijenom dijelu svijeta, s tim što se u razvijenijim privredama uspješnije suprotstavljaju toj pojavi, dok u nerazvijenijim sistemima taj način privređivanja često postaje dominantan i jedan od osnovnih izvora prihoda za veliki dio stanovništva.[3]

Rad na crno podrazumijeva angažman radnika bez odgovarajuće prijave i uplate doprinosa za socijalno osiguranje, što znači da radnici rade bez službenih ugovora i van okvira zakonske regulative. Ovaj oblik porezne zloupotrebe je raširen u mnogim sektorima, a posebno se ističu: građevinarstvo, ugostiteljstvo, poljoprivreda, trgovina i uslužne djelatnosti. Rad na crno za radnike uglavnom

1 S. Esim, Neformalno zapošljavanje žena u gospodarstvima u tranziciji, Financijska teorija i praksa 27 (1): 131-144, Zagreb, 2003, str. 134.

2 www.lendahand.com „Neformalni rad: uobičajena praksa?" Pristupljeno: 29.12.2025.

3 Ramić, E., Istraživanje uticaja naplate direktnih poreza na sivu ekonomiju u Bosni i Hercegovini, časopis Tranzicija, 26 (53), 1-25, Zagreb, 2025. str. 9

predstavlja jedini izvor prihoda u situacijama gdje je formalno zapošljavanje teško dostupno ili ekonomski neisplativo. Radnici angažovani na crno su često primorani prihvatiti ovakve uvjete rada zbog visokih stopa nezaposlenosti, niskog nivoa obrazovanja ili nedostatka drugih radnih prilika. Oni nemaju drugu opciju iako su svjesni činjenice da ih rad na crno ostavlja bez ikakve socijalne sigurnosti. Ovi radnici nemaju pristup zdravstvenom osiguranju, penzijama, plaćenim godišnjim odmorima ili naknadama za bolovanje. U slučaju povrede na radu ili gubitka posla, ostaju bez ikakve zaštite i podrške što ne bi bio slučaj da su bili dio formalnog sektora. Za borbu protiv rada na crno potrebna je kombinacija mjera koje uključuju pojačani inspekcijski nadzor, odnosno veći broj inspektora, zatim strožije novčane kazne za poslodavce koji zapošljavaju radnike na crno, kao i ekonomske i socijalne politike koje potiču formalno zapošljavanje. Edukacija radnika o njihovim pravima i važnosti formalnog zapošljavanja također igra veoma značajnu ulogu u reduciranju rada na crno, kao i stvaranje povoljnijeg poslovnog ambijenta.

Suzbijanje rada na crno dovelo bi do povećanja stope zaposlenosti jer je to preduvjet za povećanje zaposlenosti. Pored toga, važno je i pooštriti uvjete za izdavanje radnih dozvola strancima, potom zapošljavati u što većem broju određene socijalne kategorije, te smanjiti stope doprinosa za zdravstveno osiguranje nezaposlenih osoba.

Udio zaposlenosti u neformalnom sektoru prilično je visok ali se ne može tačno utvrditi koliko iznosi jer je to izuzetno osjetljiva i varijabilna kategorija. U ovom sektoru, odnosno oblasti rada na crno, dominiraju osobe s nižom stručnom spremom, a pored njih značajno učešće imaju žene i mladi ljudi. Većina je njih zaposlena kod privatnika kojima je u interesu ne prijaviti radnike koje zapošljavaju.

Sa sigurnošću se može reći da je rad na crno jedan od najvećih izazova za ekonomiju u Bosni i Hercegovini, ali nedostatak evidencija i konkretnih mjera ekonomske politike ne pruža mogućnost da se stvori realna slika o stanju na tržištu rada.

Određene mjere smanjenja nezaposlenosti, kao što su prekvalifikacije odraslih, subvencije za regrutiranje i zapošljavanje u javnom sektoru, mogu biti primijenjene u bilo kojoj ekonomiji svijeta, ali s različitim efektima.[4] Mjerama aktivne politike zapošljavanja, kao što su već spomenute prekvalifikacije i usavršavanje, i investicijama usmjerenim ka otvaranju novih proizvodnih pogona može se u značajnoj mjeri smanjiti stopa nezaposlenosti i reducirati broj radnika na crno.

4 R. Layard, S. Nickell i R. Jackman, *Unemployment: Macroeconomic Performance and Labour Market*, Oxford University Press, 2005, str. 476.

3. RAD I ZAPOŠLJAVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Prava na radu i u vezi s radom, kako su regulisana nacionalnim radnim zakonodavstvom, stalno su bila, više ili manje, predmet preispitivanja koliko ona čine i doprinose socijalnoj sigurnosti osobe gdje ona sama snosi rizik za zadovoljavanje svojih egzistencijalnih potreba. Radni odnos se još uvijek dominantno javlja kao osnovni izvor prihoda za radnike i članove njihovih porodica. Stoga je, na tragu ove premise, u evropskom kontinentalnom sistemu radnih odnosa, uloga radnog zakonodavstva usmjerena na zaštitu njihovog ekonomsko-socijalnog položaja.[5] Pravo na rad uvrštava se u osnovnu kategoriju socijalnih prava. Značaj mu je i u tome što osigurava ekonomsku nezavisnost pojedinca, što predstavlja jedan od uslova čovjekove slobode uopće.[6]

Stanje zapošljavanja i zaposlenosti značajno utiče na ekonomsku, političku, socijalnu kao i druge sfere društvenog života. Zbog toga je svako društvo životno zainteresirano da što veći broj radno sposobnih građana dobije posao i time ostvari svoje ljudsko pravo na rad. S obzirom na veliki značaj zaposlenosti i zapošljavanja za društvo, državu, porodicu i pojedinca to je ovo pitanje uređeno normama međunarodnog i domaćeg radnog i socijalnog prava.[7]

Pravo na zapošljavanje pripada kategoriji socijalnih prava odnosno prava socijalne sigurnosti.[8] Obezbjeđenje određenog nivoa socijalnih prava u društvu predstavlja civilizacijsko dostignuće za svaku državu. Svrha ovih prava jeste zaštita od socijalnih rizika svih članova društva, kao i zaštita posebno ranjivih grupa društva radi ublažavanja nejednakosti i kreiranja društva jednakih šansi.[9]

Pravo na rad u Bosni i Hercegovini nije direktno regulisano Ustavom BiH, odnosno nije navedeno među ljudskim pravima u Katalogu prava iz člana II stav 3. Ustava BiH. Ipak, pravo na rad posredno je priznato Ustavom BiH putem odredbi Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine[10], a također je u tom smislu, na odgovarajući način relevantna i Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine[11], te treba spomenuti i Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava

5 Vidjeti: Hadžić Mehmed, Redefinisanje sadržaja osnovnih međunarodnih radnopravnih standarda, Nova pravna revija – časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo, Godina 4, vol. 6., juni 2013., Njemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ – Stiftung), (29-36) str. 29.
Također, o radnim pravima vidjeti više: Alston Philip (ed.), Labour Rights as Human Rights, Oxford University Press, 2005.

6 Vidjeti: Pobrić Nurko, Ustavno pravo, Slovo, Mostar, 2000., str. 427.

7 Vidjeti: Žepić Božo, Radno i socijalno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Logos-Split, 2001., str. 287.

8 Hadžić Mehmed, Sistem socijalnog obezbjeđenja nezaposlenih osoba i politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIV – 2011., (145-169) str. 146.

9 Obradović Nikolina, Ostvarivanje socijalnih prava u BiH: nejednakost građana, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, str. 1. Dostupno na: http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Nikolina_Obradovic1.pdf Pristupljeno: 15.7.2016.

10 „Službeni list RBiH br. 25/93“. BiH je navedenu Konvenciju prihvatila 6. marta 1992. godine na osnovu sukcesije.

11 BiH je ovu Konvenciju prihvatila na osnovu sukcesije od 16. jula 1993. godine.

svih radnika - migranata i članova njihovih porodica iz 1990. godine[12], koji dokumenti su navedeni među 15 dodatnih sporazuma o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH, nabrojanih u Aneksu I Ustava BiH.[13]

BiH je država složenog ustavno-pravnog uređenja sa izvršenom podjelom nadležnosti između različitih političko-teritorijalnih jedinica (entiteti – FBiH i RS, kantoni, BDBiH), pa su i pitanja radnih i socijalnih odnosa, odnosno socijalne politike i politike zapošljavanja dati u nadležnost različitim političko-teritorijalnim jedinicama. Iz odredbi Ustava BiH proizilazi isključiva nadležnost entiteta za pitanja radnih i socijalnih odnosa, na način da u članu III/1 Ustava BiH, u kojem su utvrđene nadležnosti institucija BiH nije uvrštena nadležnost u oblasti radne i socijalne politike za institucije BiH. Zatim, u istom članu III/3a navodi se da sve vladine funkcije i ovlaštenja koja nisu ovim Ustavom izričito povjerena institucijama BiH pripadaju entitetima. Tako je u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine pitanje radnih odnosa i socijalne politike u nadležnosti entiteta Federacije BiH i Republike Srpske te Brčko distrikta BiH.

Bosna i Hercegovina ima i odgovarajuće međunarodne obaveze koje proizilaze iz međunarodnih sporazuma čija je potpisnica. Prije svega, u, već ranije pomenutom, Aneksu I Ustava Bosne i Hercegovine navedeni su određeni međunarodni sporazumi o ljudskim pravima, koji čine dio njenog ustavnog poretka, te je obavezuju na primjenu njihovih odredbi. Među ovim sporazumima su i oni koji se odnose na oblast radnih i socijalnih odnosa. Pored ovih sporazuma, bitni su i ostali sporazumi, konvencije i drugi međunarodnopravni akti kojima je BiH bila vezana prije Dejtonskog mirovnog sporazuma, odnosno koji su bili ratificirani ranije, kao i međunarodnopravni akti koje je preuzela na osnovu izvršene notifikacije o sukcesiji, prihvatanju ili pristupanju. Tu su posebno značajne konvencije MOR-a, jer je BiH usvojila brojne konvencije MOR-a iz oblasti rada i zapošljavanja te socijalne politike, odnosno konvencije koje sadrže međunarodne standarde rada.[14]

---

12 Ova Konvencija je ratificirana od strane BiH 1. jula 2003. godine.

13 Bliže o pravima na radu i povodom rada i relevantnim međunarodnim dokumentima u BiH vidjeti: Pobrić N., op. cit., str. 431-432; Hadžić M., Sistem socijalnog obezbjeđenja nezaposlenih osoba i politika zapošljavanja u BiH, op. cit., str. 147-148., Mlinarević Gorana; Lalović Anđela, Ekonomska i socijalna prava u Bosni i Hercegovini: Izvještaj, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Fondacija Heinrich Böll, Ured u Sarajevu, Sarajevo, 2010., str. 24-25.

14 Bosna i Hercegovina je članica MOR-a od 2. juna 1993. godine. Pritom je BiH ratificirala ukupno 83 konvencije MOR-a, uključujući 10 suštinskih konvencija. Od toga, na osnovu sukcesije 02.06.1993. godine BiH je prihvatila 66 konvencija MOR-a koje su navedene u pregledu multilateralnih ugovora, „Službeni list RBiH“, br. 25/93. Od 83 ratificirane konvencije i 1 protokola MOR-a, u BiH je na snazi 65, a 11 konvencija i 0 protkola je otkazano, te je ukinuto 7 instrumenata. Vidjeti: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102704 Pristupljeno: 20.8.2022. godine.
Konvencije predstavljaju najvažniji normativne pravne akte MOR-a zbog njihove obaveznosti i instrumentarija kojim su popraćene, a koji osigurava obaveznost njihove primjene i kontrolu provođenja u državama koje su ih ratificirale. Zbog toga je donošenje konvencija najvažniji oblik međunarodnog unapređivanja, uređivanja te unificiranja radnog i socijalnog zakonodavstva. Žepić B., Radno i socijalno pravo, op. cit., str. 48-49.

Veoma važnim dokumentom u ovoj oblasti smatra se i Evropska socijalna povelja. Revidiranu Evropsku socijalnu povelju BiH je ratificirala 7. oktobra 2008. godine, a stupila je na snagu 1. decembra 2008. godine.[15]

Na državnom nivou, odnosno na nivou BiH, nije normirana politika zapošljavanja u smislu usvajanja i primjene odgovarajućih propisa iz oblasti rada i zapošljavanja u općem režimu radnih odnosa, koji bi se odnosili na sve radnike u BiH, već su usvojeni samo zakoni koji reguliraju radnopravni status osoba zaposlenih u institucijama BiH, odnosno u državnoj službi, kao opći zakoni (*lex generalis*) i posebni zakoni (*lex specialis*) u odgovarajućoj oblasti. Jedan od takvih zakona, koji je bitno spomenuti u analizi jeste i Zakon o radu u institucijama BiH.[16]

Ovaj Zakon u primjeni ima uslovno teritorijalno važenje pošto se primjenjuje samo na zaposlenike u institucijama BiH, bez obzira gdje je sjedište institucije (FBiH, RS, BdBiH). Na osnovu ovakvog uređenja radno-pravnih odnosa izvodi se zaključak da ne postoji, uslovno rečeno, krovno radno zakonodavstvo, odnosno radno zakonodavstvo koje se donosi na nivou BiH.[17]

S tim u vezi ne može se govoriti o klasičnoj normativnoj djelatnosti u oblasti radnog zakonodavstva na nivou BiH. Radno zakonodavstvo u pravnom poretku Bosne i Hercegovine (BiH) i njenim sastavnim dijelova je zbir heteronomnih i autonomnih pravnih normi kao i radnopravnih načela kojima se uređuju: individualni i kolektivni radni odnosi, ali i pitanja od značaja za ostvarivanje i zaštitu prava na radu i u vezi s radom.[18]

U FBiH situacija je dodatno komplikovana u ovoj oblasti time što pitanja iz područja radnih i socijalnih odnosa nisu u isključivoj nadležnosti FBiH, već su u

Više o međunarodnim sporazumima u pravnom sistemu BiH vidjeti: Dedić S., Gradaščević-Sijerčić J., Radno pravo, op. cit., str. 177-178.

15 „Službeni glasnik BiH-međunarodni ugovori“, br. 8/08.

16 Zakon o radu u institucijama BiH, „Službeni glasnik BiH“ br. 26/04, 07/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17. **Više o radnim odnosima na nivou BiH vidjeti:**
Gradaščević-Sijerčić Jasminka., Normativni okvir radnih odnosa zaposlenih u institucijama Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Jasminka_Gradascevic-Sijercic2.pdf;
Gradaščević-Sijerčić Jasminka, Zaštita prava iz radnih odnosa uposlenika u institucijama BiH, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Jasminka_Gradascevic-Sijercic.pdf;
Hadžić Mehmed, Radnopravni status osoba na čiji se rad i zapošljavanje primjenjuje Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Mehmed_Hadzic2.pdf
Hadžić Mehmed, Prijem državnih službenika u institucijama BiH, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Mehmed_Hadzic.pdf
Mehmedović Emir, Neke specifičnosti primjene radnog zakonodavstva na nivou Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Emir_Mehmedovic2.pdf
Pristupljeno: 17.1.2016.

17 Vidjeti: Hadžić M., Radnopravni status osoba na čiji se rad i zapošljavanje primjenjuje Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, op. cit., str. 2.

18 Vidjeti: Gradaščević-Sijerčić J., Normativni okvir radnih odnosa zaposlenih u institucijama Bosne i Hercegovine, op. cit., str. 1.

zajedničkoj nadležnosti FBiH i kantona, u skladu sa Ustavom FBiH.[19] Ustavom Republike Srpske reguliraju se i pitanja vezana za zapošljavanje i radne odnose[20], te je na osnovu Ustava usvojeno relevantno radno zakonodavstvo za teritorij RS-a. U okviru teritorija Brčko distrikta BiH usvojeno je zakonodavstvo koje reguliše opći i posebne režime radnih odnosa.

4. RAD NA CRNO I RADNO ZAKONODAVSTVO BiH

Zaštita radnika od rada na crno odnosno neprijavljenog rada kod poslodavca proizilazi iz odredbi relevantnog radnog zakonodavstva u BiH, dok su krivične sankcije za ovakav vid nezakonitog postupanja sadržane u krivičnom zakonodavstvu BiH.

Sva tri zakona o radu, odnosno entitetski zakoni o radu i zakon o radu Brčko Distrikta BiH, predviđaju obavezu poslodavca da radnika prijavi na obavezno osiguranje (penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje, osiguranje za slučaj nezaposlenosti).[21] Prema čl. 4. ZoR FBiH stupanjem na rad radnika na osnovu zaključenog ugovora o radu zasniva se radni odnos. Nakon zaključivanja ugovora o radu poslodavac je dužan prijaviti radnika na penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje za slučaj nezaposlenosti u skladu sa zakonom. U skladu sa članom 24. st. 3. ZoR FBiH ako poslodavac ne zaključi ugovor o radu sa radnikom u pisanoj formi, a radnik obavlja poslove za poslodavca uz naknadu, smatra se da je zasnovan radni odnos na neodređeno vrijeme, ako poslodavac drugačije ne dokaže.

Članom 1. ZoR RS utvrđeno je da radni odnos predstavlja odnos između poslodavca i radnika, a koji se zasniva: zaključivanjem ugovora o radu, odlukom o prijemu, odlukom o izboru i imenovanju i drugim pravnim osnovom uređenim posebnim zakonom, a prava iz radnog odnosa nastaju danom kada radnik stupi na rad po jednom od gore navedenih pravnih osnova. Prema članu 16. ZoR RS poslodavac je dužan da radnika prijavi u Jedinstveni sistem i uruči mu kopiju prijave. U skladu sa članom 34. ZoR RS ako poslodavac sa radnikom ne zaključi ugovor o radu prije stupanja radnika na rad, smatra se da je radnik zasnovao radni odnos na neodređeno vrijeme danom stupanja na rad.

Članom 6. ZoR BBDiH poslodavac je dužan: zaključiti ugovor o radu s licem koji stupa u radni odnos te prijaviti radnika na penziono i invalidsko, zdravstveno kao i druge oblike obaveznog osiguranja danom zaključivanja ugovora o radu, odnosno najkasnije danom stupanja radnika na rad. Članom

19 Ustav FBiH, "Službene novine Federacije BiH", broj 1/94.

20 Ustav Republike Srpske, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 21/92 – prečišćeni tekst 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05.

21 Član 4. Zakona o radu („Službene novine FBiH", br. 26/2016, 89/2018, 44/2022 i 39/2024) – u daljem tekstu ZoR FBiH, član 16. Zakona o radu („Službeni glasnik RS", br. 1/2016, 66/2018, 119/2021, 112/2023 i 39/2024) - daljem tekstu ZoR RS i član 6. Zakona o radu („Službeni glasnik BDBiH", br. 12/2025 - prečišćen tekst) - daljem tekstu ZoR BDBiH.

24. ovog zakona predviđeno je da ako poslodavac ne zaključi ugovor o radu s radnikom u pisanoj formi, a radnik obavlja poslove za poslodavca uz naknadu, smatra se da je zasnovan radni odnos na neodređeno vrijeme, ako poslodavac drugačije ne dokaže.

Sva tri zakona o radu u okviru kaznenih odredbi predviđaju prekršajnu odgovornost poslodavca za svakog radnika sa kojim ne zaključi ugovor o radu i ne izvrši prijavu na obavezno osiguranje.[22] Također ZoR FBiH i ZoR BDBiH predviđaju novčanu kaznu i za lice koje je zatečeno na radu bez zaključenog ugovora o radu,[23] dok je u ZoR RS u tom smislu predviđeno da će se novčanom kaznom kazniti za prekršaj lice zatečeno na radu kod poslodavca koje odbije da na zahtjev inspektora rada pruži podatke o svom identitetu.[24]

Obzirom na društveni značaj i važnost rada, odnosno prava na radu i u vezi sa radom za sve građane u svim modernim državnopravnim sistemima taj značaj se ističe u krivičnoj kao i prekršajno-krivičnoj zaštiti. Predmetom ove zaštite javlja se obezbjeđenje prava građana (radnika) na radu i u vezi sa radom, kao i obezbjeđenje zaštite posebnih kategorija lica. Veći broj propisa iz ove oblasti predviđa sankcije te regulira krivičnopravnu i prekršajnopravnu odgovornost, pa tako i naša država BiH kao i druge moderne države upotpunjuje i zaokružuje sistem zaštite radnika te ostvarivanja njihovih prava, jer se navedeno ne može ostvariti samo putem nadzornih organa nego je neophodna krivičnopravna i prekršajno-pravna zaštita.[25]

Interes je poslodavca uvijek ostvarenje što većeg profita, dok je interes radnika siguran posao i plaća putem koje može osigurati egzistenciju sebe i svoje porodice. Iako je međusobni odnos poslodavca i radnika regulisan ugovorom o radu, tu nije riječ o ravnopravnim ugovornim stranama. Radnik je mnogo slabija strana i na toj se činjenici zasniva pravna zaštita radnika koja se primarno ostvaruje u okviru radnog zakonodavstva. Ipak, u slučajevima u kojima radno zakonodavstvo ne pruža nikako ili ne pruža u dovoljnoj mjeri zaštitu radnicima, a pri tome je riječ o grubim povredama osnovnih prava iz rada (npr. neisplati plaće, zlostavljanju na radu itd.), dodatnu zaštitu tada radniku treba pružiti i krivično pravo, posebno u doba ekonomske i egzistencijalne krize kao i rastuće društvene nejednakosti te nepravde.[26]

Putem krivične sankcije štite se određena prava zaposlenika po sonovu radnog odnosa. U okviru krivičnih djela protiv radnih odnosa osigurava se zaštita određenih prava iz radnih odnosa i prava koja proizilaze iz socijalnog osiguranja.[27]

22 Član 170. st. 1-3 ZoR FBiH, član 266. st. 1. tač. 3. ZoR RS i član 172. st. 1-6 i st. 8-9. ZoR BDBiH.

23 Član 170. st. 4. ZoR FBiH i član 172. st. 7. ZoR BDBiH.

24 Član 267. ZoR RS.

25 Vidjeti: Dedić Sead, Gradaščević-Sijerčić Jasminka (2005.), *Radno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 463.

26 V. Grozdanić, M. Škorić, I. Martinović: Kaznenopravna zaštita radnika prema odredbama novog Kaznenog zakona, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2/2012, str. 498-499.

27 Dedić Sead, Gradaščević-Sijerčić Jasminka, op. cit., str. 463-464.

Ono što je karakteristično za ova krivična djela je nastojanje društva da istakne poseban značaj zaštite prava iz radnog odnosa kao jednog bitnog segmenta prava koja pripadaju građanima.[28]

5. RAD NA CRNO U KONTEKSTU KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA BOSNE I HERCEGOVINE

Krivična djela protiv radnih odnosa u Bosni i Hercegovini predstavljaju važan segment krivičnopravne zaštite prava radnika i obuhvataju različite oblike povreda prava koja proizlaze iz radnog odnosa, uključujući nezakonito postupanje poslodavaca u pogledu zapošljavanja, ostvarivanja prava iz rada i socijalnog osiguranja, kao i zaštite zdravlja i sigurnosti na radu. Njihova regulacija omogućava sankcionisanje učinilaca koji, svjesno uskraćuju ili ograničavaju ostvarivanje prava radnika, čime se jača pravna sigurnost i povjerenje u radni i socijalni sistem. Normativna rješenja u ovoj oblasti sadržana su u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, pri čemu je evidentan visok stepen međusobne usklađenosti, naročito u pogledu osnovnih obilježja krivičnih djela i propisanih sankcija.

Krivičnopravni sistem Bosne i Hercegovine ne prepoznaje rad na crno kao posebno krivično djelo, međutim određeni oblici ovog ponašanja mogu biti obuhvaćeni važećim inkriminacijama krivičnih djela protiv radnih odnosa, posebno kada se radi o svjesnom i namjernom uskraćivanju ili ograničavanju prava radnika iz radnog odnosa i socijalnog osiguranja.

Pored toga, rad na crno je prvenstveno predmet prekršajnopravne regulative u okviru radnog i poreskog zakonodavstva, gdje su propisane novčane kazne i druge mjere za poslodavce koji angažuju radnike suprotno zakonu.

Regulacija ovih djela kroz krivični zakon imala bi poseban značaj jer omogućava ne samo sankcionisanje, već i preventivno djelovanje, čime se jača pravna sigurnost, poštovanje radnopravnih standarda i povjerenje u institucionalni okvir zaštite radnika. Time se jasno ukazuje na to da povreda radnopravnih propisa nije samo administrativni ili prekršajni problem, već čin koji nosi ozbiljne pravne posljedice, čime se štite temeljna prava građana i obezbjeđuje integritet radnog sistema.

Ranije su krivična djela protiv radnih odnosa u krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH bila smješteni odmah nakon grupe krivičnih djela protiv slobode i prava građana, čime se nastojao naglasiti značaj krivičnopravne zaštite prava koja proizlaze iz radnih odnosa, kao sastavnog dijela sistema prava koja pripadaju građanima. Krivičnim djelima propisanim u ovoj glavi obezbjeđuje se zaštita pojedinih prava iz radnih odnosa i onih koja proizlaze iz sistema socijalnog osiguranja.

28 Ibid., str. 464.

Objekat krivičnopravne zaštite nisu sva prava koja proizlaze iz radnih odnosa i koja se zasnivaju na ustavnim, zakonskim i podzakonskim propisima i koja pripadaju osobama na radu i u vezi s radom niti se štite dužnosti na radu u vezi s radom.[29] Učinioci ovih krivičnih djela u pravilu su osobe koje su, s obzirom na svoj položaj i ovlaštenja, imaju mogućnost odlučivanja o ostvarivanju pojedinih prava radnika koja proizlaze iz radnog odnosa.

Kod svih krivičnih djela iz ove glave, jedini oblik krivnje je umišljaj, koji obuhvata svijest o nepridržavanju zakona, drugih propisa ili općih akata, pri čemu se radniku uskraćuje ili ograničava pravo koje mu pripada iz radnog odnosa ili iz socijalnog osiguranja.

Ova glava zakona sadrži sedam inkriminacija. Prema kriteriju užeg unutargrupnog objekta krivičnopravne zaštite sva djela iz ove glave bi se mogla podijeliti na ona kojima se štite prava iz radnog odnosa, kao što su povreda ravnopravnosti u zapošljavanju, povreda prava iz radnog odnosa, povreda prava za vrijeme privremene nezaposlenosti i neizvršenje [30]odluke o vraćanju na rad, zatim na ona krivična djela kojim se štite prava iz socijalnog osiguranja, kao što su povreda prava iz socijalnog osiguranja i zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja, i na ona krivična djela kojima se štiti pravo na zaštitu pri radu, kao što je djelo nepoduzimanja mjera zaštite pri radu.

U Krivičnom zakonu Federacije BiH[31], zaštita prava radnika smještena je u posebnu glavu XXIV, pod nazivom *Krivična djela protiv radnih odnosa.* Ona obuhvata sljedeća krivična djela: Povreda ravnopravnosti u zapošljavanju[32], Povreda prava iz radnog odnosa[33], Povreda prava za vrijeme privremene nezaposlenosti[34], Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja[35], Neizvršenje odluke o vraćanju na rad[36] i Nepoduzimanje mjera zaštite pri radu[37].

Za sve oblike krivičnih djela protiv radnih odnosa predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora najduže do tri godine.

Prema odredbi člana 279. KZ FBiH, onaj ko uskrati ili ograniči pravo građanina na slobodno zapošljavanje na području Federacije pod jednakim uslovima koji vrijede u mjestu zapošljavanja, čini krivično djelo povrede ravnopravnosti u zapošljavanju, te će se kazniti kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

---

29 Tomić, Z., *Krivično pravo II, Posebni dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007., str. 235.

30 Tomić, Z., *op.cit., s*tr. 236.

31 Sl. novine FBiH, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025 (u daljem tekstu: KZ FBiH)

32 Član 279. KZ FBiH

33 Član 280 KZ FBiH

34 Član 281. KZ FBiH

35 Član 282. KZ FBiH

36 Član 283. KZ FBiH

37 Član 284. KZ FBiH

Radnja ovog krivičnog djela određena je alternativno, i to kao uskraćivanje ili ograničavanje prava građanina da bude ravnopravno tretiran sa drugima prilikom zapošljavanja.

Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj kojim je obuhvaćena svijest da se preduzetom radnjom povređuje ravnopravnost u zapošljavanju.

Prema odredbi člana 280. KZ FBiH, onaj ko kršenjem propisa ili općeg akta ili kolektivnog ugovora o zasnivanju ili prestanku radnog odnosa, o plati ili drugim primanjima, o radnom vremenu, o odmoru i odsustvu, zaštiti žena, mladeži i invalida ili o zabrani prekovremenog ili noćnog rada uskrati ili ograniči zaposleniku pravo koje mu pripada, čini krivično djelo povrede prava iz radnog odnosa, te će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

I kod ovog krivičnog djela radnja je alternativno određena i to kao uskraćivanje ili ograničavanje zaposleniku prava koje mu pripada.

Objekat krivičnopravne zaštite su određena prava iz radnog odnosa, kao što su prava koja se odnose na zasnivanje ili prestanak radnog odnosa, na plate ili druga primanja, radno vrijeme, odmor i odsustvo, na zaštitu žena, mladeži i invalida i ona koja su vezana za zabranu prekovremenog ili noćnog rada, a posljedica svih radnji je povreda prava koja pripadaju radniku na osnovu radnog odnosa.

Za krivičnu odgovornost također je potreban umišljaj, odnosno svijest učinioca o njegovom kršenju propisa, općeg akta ili kolektivnog ugovora, te svijest da ovakvim postupanjem uskraćuje ili ograničava, odnosno povređuje pravo koje radniku pripada.[38]

Odredbom člana 281. KZ FBiH regulisano je da, ko kršenjem propisa ili općeg akta o pravima građana za vrijeme privremene nezaposlenosti drugom uskrati pravo koje mu po tom propisu ili općem aktu pripada, čini krivično djelo povrede prava za vrijeme privremene nezaposlenosti, te će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Radnja se sastoji u uskraćivanju prava koja pripadaju nekoj osobi za vrijeme privremene nezaposlenosti, a takvo uskraćivanje se vrši kršenjem propisa ili općeg akta o pravima građana za vrijeme privremene nezaposlenosti, te je za krivičnu odgovornost potreban umišljaj.

Prema odredbi člana 282. KZ FBiH, ko kršenjem propisa ili općeg akta o socijalnom osiguranju uskrati ili ograniči nekoj osobi pravo iz socijalnog osiguranja koje joj pripada, čini krivično djelo povrede prava iz socijalnog osiguranja, te će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Radnja kod ovog krivičnog djela određena je alternativno, kao uskraćivanje nekoj osobi prava iz socijalnog osiguranja koje joj pripada ili ograničavanje istog.

Objekat krivičnopravne zaštite su prava po osnovu socijalnog osiguranja, kao što su prava iz penzijskog, invalidskog i zdravstvenog osiguranja, a posljedica je povreda ovih prava. Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj.

38 Tomić, Z., *op.cit*., str. 238.

Prethodno navedena krivična djela su blanketnog karaktera,s obzirom na to da se referiraju na druge propise i čine svjesnim nepridržavanjem tih propisa ili općih akata.

Članom 283. KZ FBiH propisano je da, ko lažnim prikazivanjem da je bolestan ili prouzrokovanjem bolesti ili nesposobnosti za rad postigne da mu se iz socijalnog osiguranja prizna pravo koje mu inače po propisu ili općem aktu ne bi pripalo, čini krivično djelo zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja, te će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Radnja je određena kao postizanje priznavanja prava iz socijalnog osiguranja, koje inače ne pripadaju učiniocu, a sredstva kojima se ostvaruje su lažno prikazivanje bolesti, prouzrokovanje bolesti ili nesposobnosti za rad, te je za krivičnu odgovornost potreban umišljaj.

Navedeno krivično djelo čini izuzetak, u pogledu njegove posljedice, koja se sastoji u priznavanju prava koje učiniocu ne pripada, dok se kod ostalih krivičnih djela iz ove glave odnsi ili na uskraćivanje ili na ograničavanje prava koja pripadaju radnicima.

Shodno odredbi člana 284. KZ FBiH, službena ili odgovorna osoba u pravnoj osobi ili samostalni privrednik koji ne postupi po pravosnažnoj odluci kojom je odlučeno o vraćanju radnika na rad, čini krivično djelo neizvršenja odluke o vraćanju na rad i kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Učinilac ovog krivičnog djela izričito je zakonom određen i može biti službena osoba, odgovorna osoba u pravnoj osobi ili samostalni privrednik, dok je radnja nepostupanje po pravosnažnoj odluci o vraćanju radnika na rad, što znači da je radnja određena negativno, te obuhvata stvarno nečinjenje u smislu da učinilac ne preduzima dužnu radnju vraćanja radnika na rad, ali i činjenje u smislu da preduzima radnje kojima se radnik udaljava sa rada ili se sprečava njegov povratak na rad. [39] Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj.

Prema odredbi člana 285. stav 1. KZ FBiH, odgovorna osoba u pravnoj osobi ili samostalni privrednik koji kršenjem zakona ili drugog propisa ili općeg akta o mjerama zaštite pri radu ne provede propisane mjere zaštite pri radu, čini krivično djelo nepoduzimanja mjera zaštite pri radu i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Iz ove zakonske odredbe proizlazi da učinilac može biti samo odgovorna osoba u pravnoj osobi ili samostalni privrednik,a radnja je određena kao neprovođenje propisanih mjera zaštite pri radu. Mjere zaštite su različite u zavisnosti o kojoj djelatnosti je riječ, pa se mora procijeniti u svakom konkretnom slučaju.

Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj.

Prema stavu 2. ovog člana, pri izricanju uslovne osude sud može učiniocu odrediti obavezu da u određenom roku postupi po propisima o mjerama zaštite pri radu.

39 Tomić, Z., *op.cit*., str. 241.

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske[40], zaštita prava radnika je smještena u glavu XVIII, pod nazivom *Krivična djela protiv prava po osnovu rada.* Obuhvata sljedeća djela: Povreda osnovnih prava radnika[41], Zlostavljanje na radu[42], Povreda prava pri zapošljavanju i za vrijeme nezaposlenosti[43], Povreda prava iz socijalnog osiguranja[44], Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja[45] i Nepreduzimanje mjera zaštite na radu[46].

Za sve oblike krivičnih djela protiv radnih odnosa predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora najduže do pet godina.

Prema odredbi člana 209. KZ RS-a, ko se svjesno ne pridržava propisa koji se odnose na zaključivanje ugovora o radu i prestanku radnog odnosa, plate i druga primanja iz radnog odnosa, radno vrijeme, pauze, odmore, godišnje odmore, ili odsustva, zaštitu žena, omladine i lica sa invaliditetom, zaštitu radnica zbog trudnoće i roditeljstva, zaštitu starijih radnika, zabranu prekovremenog ili noćnog rada ili plaćanja propisane naknade, i time uskrati radniku pravo koje mu pripada ili mu ga ograniči, čini krivično djelo povrede osnovnih prava radnika, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

U drugom stavu člana određeno je da, ukoliko ovo djelo ima za posljedicu neopravdano neplaćanje tri plate djelimično ili u cijelosti ili gubitak prava koje proističe iz neplaćenih doprinosa, a utvrdi se da su za isplatu postojala sredstva, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

U stavu 3. istog člana regulisano je da će se jednakom kaznom kazniti osoba koja radnici prekine radni odnos zbog trudnoće ili od zaposlene radnice zahtijeva izjavu da će u tom slučaju dati otkaz ugovora o radu ili prihvatiti sporazumni raskid radnog odnosa.

Odredbom člana 210. KZ RS-a regulisano je da, ko na radu ili u vezi s radom drugog vrijeđa, ponižava, zlostavlja ili na drugi način uznemirava i time naruši njegovo zdravlje, čini krivično djelo zlostavljanja na radu i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine, pri čemu se krivično gonjenje preduzima po prijedlogu oštećenog.

Prema odredbi člana 211. KZ RS-a, ko drugome uskrati ili ograniči pravo na slobodno zapošljavanje pod jednakim uslovima propisanim zakonom ili drugim propisima, kao i ko se svjesno ne pridržava zakona ili drugih propisa o pravima građana za vrijeme nezaposlenosti i time nezaposlenom licu uskrati ili ograniči pravo koje mu pripada, čini krivično djelo povrede prava pri zapošljavanju i za

40 „Službeni glasnik RS, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, 9/2024 – Odluka US BiH i 105/2024 – Odluka US, 19/2025, Sl. glasnik BiH, br. 14/2025 - odluka US BiH, Sl. glasnik RS, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US (u daljem tekstu: KZ RS)

41 Član 209. KZ RS

42 Član 210. KZ RS

43 Član 211. KZ RS

44 Član 212. KZ RS

45 Član 213. KZ RS

46 Član 214. KZ RS

vrijeme nezaposlenosti i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine.

Član 212. određuje da, ko se svjesno ne pridržava zakona ili drugih propisa o socijalnom osiguranju i time nekom licu uskrati ili ograniči pravo koje mu pripada, čini krivično djelo povrede prava iz socijalnog osiguranja i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Nadalje, prema odredbi člana 213. KZ RS-a, ko simuliranjem ili prouzrokovanjem bolesti ili nesposobnosti za rad ili na drugi protivpravan način postigne da mu se prizna neko pravo iz socijalnog osiguranja koje mu po zakonu ili drugim propisima ne pripada, čini krivično djelo zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Prema odredbi člana 214. KZ RS-a, lice odgovorno za preduzimanje mjera zaštite na radu koje se svjesno ne pridržava zakona ili drugih propisa o mjerama zaštite na radu i time prouzrokuje opasnost za život ili zdravlje radnika, čini krivično djelo nepreduzimanja mjera zaštite na radu i kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, pri čemu sud može, uz izricanje uslovne osude, učiniocu odrediti obavezu da u određenom roku postupi po propisima i mjerama zaštite na radu.

Iz navedenog proizlazi da su krivična djela povrede prava iz socijalnog osiguranja, zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja i nepreduzimanje mjera zaštite na radu, na jednak način regulisana na nivou entiteta.

Kada je riječ o Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH[47], normativno uređenje krivičnih djela protiv radnih odnosa u u usklađeno je sa rješenjima sadržanim u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, te je regulisano u glavi XXIV, članovi 273.-279.

Ovakvo normativno regulisanje predstavlja osnovu za zaštitu prava radnika u cijeloj Bosni i Hercegovini, čime se osigurava pravna sigurnost i dosljedna primjena krivičnopravnih sankcija. Regulacija krivičnih djela protiv radnih odnosa na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH podcrtava značaj zaštite radnika kao osnovnog segmenta socijalne pravde i stabilnog tržišta rada. Iako postoje određene razlike u visini predviđenih kazni i terminologiji, suštinska pravna rješenja su prepoznatljiva i komplementarna. Posebno je važno da se kroz ove odredbe prepoznaje i sankcioniše rad na crno, odnosno neprijavljivanje radnika, kao oblik povrede prava iz radnih odnosa. Takva regulacija, uz postojeće zakonske odredbe, doprinosi jačanju preventivne funkcije krivičnog zakonodavstva i zaštiti prava radnika. S druge strane, primjena zakona u praksi može biti otežana zbog složenosti dokazivanja umišljaja učinioca, ograničenih inspekcijskih kapaciteta i nedostatka adekvatnog nadzora nad radom poslodavaca. Također, iako je rad na crno prepoznat kao problem, njegova krivičnopravna regulacija bi doprinijela efikasnijoj zaštiti radnika i snažnijoj preventivnoj funkciji zakona.

47 Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza tržišta rada i fenomena rada na crno u Bosni i Hercegovini pokazuje da se radi o složenom i višedimenzionalnom problemu koji ima duboke ekonomske, socijalne i pravne posljedice. Visoka stopa nezaposlenosti, posebno među mladima, fragmentirano tržište rada, neusklađenost obrazovnog sistema s potrebama privrede te složeno ustavno-pravno uređenje države stvaraju ambijent u kojem neformalno zapošljavanje postaje široko rasprostranjena i često prihvaćena praksa. Rad na crno, iako za mnoge predstavlja jedini izvor prihoda, dugoročno ugrožava socijalnu sigurnost radnika, stabilnost penzionog i zdravstvenog sistema te fiskalne interese države.

Radno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, na entitetskom nivou i u Brčko distriktu, normativno pruža relativno jasan okvir zaštite radnika kroz obavezu zaključenja ugovora o radu i prijave na obavezne oblike socijalnog osiguranja, uz propisivanje prekršajnih sankcija za poslodavce koji te obaveze krše. Međutim, efikasnost ove zaštite u praksi je ograničena nedovoljnim inspekcijskim nadzorom, slabom primjenom sankcija i općom tolerancijom prema radu na crno.

Krivičnopravna regulativa dodatno afirmiše značaj zaštite prava iz radnih odnosa i socijalnog osiguranja. Ipak, primjena krivičnopravnih normi često je otežana zbog zahtjeva dokazivanja umišljaja i ograničenih institucionalnih kapaciteta. Iz krivičnopravnog ugla, razmatranje uvođenja posebne inkriminacije rada na crno, ili barem preciznijeg normiranja težih oblika neprijavljenog rada, potvrdilo bi poseban društveni značaj zaštite radnika, te bi moglo doprinijeti jačanju pravne sigurnosti i efikasnijoj zaštiti radnika. Takvo rješenje bi omogućilo jasnije razgraničenje između prekršajne i krivične odgovornosti, te osnažilo preventivnu i represivnu funkciju krivičnog prava.

Zaključno, suzbijanje rada na crno zahtijeva integrisan i sistemski pristup koji podrazumijeva jačanje inspekcijskog nadzora, unapređenje normativnog okvira, dosljedniju primjenu sankcija te razvoj aktivnih politika zapošljavanja i obrazovanja. Samo kombinacijom pravnih, ekonomskih i socijalnih mjera moguće je smanjiti obim neformalnog zapošljavanja, unaprijediti zaštitu prava radnika i osigurati stabilnije i pravednije tržište rada u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA:

Knjige i članci:

1. Alston, P. (ed.), Labour Rights as Human Rights, Oxford University Press, 2005.
2. Dedić, S., Gradaščević-Sijerčić, J., *Radno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
3. Esim, S., Neformalno zapošljavanje žena u gospodarstvima u tranziciji, Financijska teorija i praksa 27 (1): 131-144, Zagreb, 2003
4. Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I., Kaznenopravna zaštita radnika prema odredbama novog Kaznenog zakona, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2/2012
5. Hadžić, M., Redefinisanje sadržaja osnovnih međunarodnih radnopravnih standarda, Nova pravna revija – časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo, Godina 4, vol. 6., juni 2013., Njemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ – Stiftung), (29-36)
6. Hadžić, M., Sistem socijalnog obezbjeđenja nezaposlenih osoba i politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIV – 2011., (145-169)
7. Layard, R., Nickell, S., Jackman, R., *Unemployment: Macroeconomic Performance and Labour Market*, Oxford University Press, 2005
8. Mlinarević, G.; Lalović, A., Ekonomska i socijalna prava u Bosni i Hercegovini: Izvještaj, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Fondacija Heinrich Böll, Ured u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
9. Pobrić, N., Ustavno pravo, Slovo, Mostar, 2000.
10. Ramić, E., Istraživanje uticaja naplate direktnih poreza na sivu ekonomiju u Bosni i Hercegovini, časopis Tranzicija, 26 (53), 1-25, Zagreb, 2025.
11. Tomić, Z., *Krivično pravo II, Posebni dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
12. Žepić, B., Radno i socijalno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Logos-Split, 2001.

Pravni izvori:

1. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH," br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024)
2. Krivični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025)
3. Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, 9/2024 – Odluka US BiH i 105/2024 – Odluka US, 19/2025, Sl. glasnik BiH, br. 14/2025 - odluka US BiH, Sl. glasnik RS, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US)

4. Službeni glasnik BiH-međunarodni ugovori, br. 8/08.
5. Službeni list RBiH br. 25/93
6. Ustav FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 1/94.)
7. Ustav Republike Srpske (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 21/92 – prečišćeni tekst 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05)
8. Zakon o radu („Službene novine FBiH“, br. 26/2016, 89/2018, 44/2022 i 39/2024)
9. Zakon o radu („Službeni glasnik BDBiH“, br. 12/2025 - prečišćen tekst)
10. Zakon o radu („Službeni glasnik RS“, br. 1/2016, 66/2018, 119/2021, 112/2023 i 39/2024)
11. Zakon o radu u institucijama BiH, („Službeni glasnik BiH“ br. 26/04, 07/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17

Internet izvori:

1. „Neformalni rad: uobičajena praksa?“ , www.lendahand.com
2. **Gradaščević-Sijerčić Jasminka,** Zaštita prava iz radnih odnosa uposlenika u institucijama BiH, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Jasminka_Gradascevic-Sijercic.pdf;
3. **Gradaščević-Sijerčić Jasminka.,** Normativni okvir radnih odnosa zaposlenih u institucijama Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Jasminka_Gradascevic-Sijercic2.pdf;
4. Hadžić Mehmed, Prijem državnih službenika u institucijama BiH, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Mehmed_Hadzic.pdf
5. Hadžić Mehmed, Radnopravni status osoba na čiji se rad i zapošljavanje primjenjuje Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Mehmed_Hadzic2.pdf
6. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102704
7. Mehmedović Emir, Neke specifičnosti primjene radnog zakonodavstva na nivou Bosne i Hercegovine, CJP-Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Emir_Mehmedovic2.pdf
8. Obradović Nikolina, Ostvarivanje socijalnih prava u BiH: nejednakost građana, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, str. 1., http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Nikolina_Obradovic1.pdf

Nerma Čolaković – Prguda, PhD, Associate Professor
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar
Emina Hasanagić, PhD, Associate Professor
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar
Amna Mustafić Grebović, LL. M, teaching assistant
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar

CRIMINAL LIABILITY OF EMPLOYERS FOR BLACK LABOUR IN THE FRAMEWORK OF THE LABOR MARKET

Summary: The labor market and social policy represent one of the greatest challenges for transition countries in the process of European integration, and in this context, Bosnia and Herzegovina is facing major problems of unemployment and informal employment. The complex constitutional and legal structure of the state, the division of competences between entities, cantons and the Brčko District, as well as the fragmentation of the labor market, significantly complicate the creation and implementation of a unified employment policy. A special problem is undeclared work, which prevents a realistic view of the situation on the labor market, undermines the social security of workers and reduces the fiscal revenue of the state. Informal employment is particularly prevalent in the construction, hospitality, agriculture, trade and service sectors, and affects young people, women and low-skilled workers the most. Workers engaged in undeclared work remain outside the labor and social protection system, without the right to health and pension insurance, paid leave and protection in the event of an injury at work or loss of employment. Labor legislation in Bosnia and Herzegovina, at the entity level and in the Brčko District, stipulates the obligation to conclude employment contracts and register workers for mandatory forms of social insurance, with misdemeanor sanctions for employers who violate these obligations. Although undeclared work is not regulated as a separate criminal offense, certain forms of it are sanctioned through criminal offenses against employment relations, and are especially important in cases of deliberate denial or restriction of workers' rights. A special part of the paper is dedicated to the criminal protection of workers' rights through the analysis of criminal offenses against employment relations in the legislation of Bosnia and Herzegovina. In this sense, considering the possibility of further normative improvement, including strengthening the criminal law response, is an important direction in order to improve the protection of workers' rights and the stability of the labor market.

Key words: labor market, undeclared work, worker protection, employment, criminal offenses against labor relations, criminal legislation

PRETHODNO SAOPĆENJE

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.249
UDK 342.565.2(497.5)

Prethodno saopćenje

Dr. sc. Gregori Graovac, docent i viši ustavnosudski savjetnik – mentor
Pravni fakultet Hrvatskog katoličkog sveučilišta
Ustavni sud Republike Hrvatske

USTAVNI SUD REPUBLIKE HRVATSKE KAO ZAŠTITNIK NAČELA JEDNAKOSTI ORUŽJA I KONTRADIKTORNOSTI POSTUPKA U ISTRAŽNOZATVORSKIM PREDMETIMA U POVODU USTAVNIH TUŽBI

Sažetak: Svrha članka 24. stavka 3. Ustava Republike Hrvatske, kojem korespondira članak 5. stavak 4. Konvencije, osigurati je osobi lišenoj slobode pravo na sudsku kontrolu zakonitosti mjere lišenja slobode. Taj postupak se, između ostalog, mora provoditi u skladu s načelima kontradiktornosti i jednakosti oružja, kao dijela jezgre postupovnih jamstava u toj materiji.

Ustavnosudska judikatura glede prava na osobnu slobodu značajno oblikuje hrvatsku sudsku praksu u toj domeni, provodeći njezinu konstitucionalizaciju. S obzirom na produženu tranziciju Republike Hrvatske u državu vladavine prava, iskustva te konstitucionalizacije mogu biti korisna uopće, ali ponajprije za države u (produženoj) tranziciji. U te svrhe cilj je ovoga rada ustanoviti neuralgične točke te judikature glede načela kontradiktornosti i jednakosti oružja i ponuditi rješenja za njihovo prevladavanje.

Ključne riječi: istražni zatvor, kontradiktornost, jednakost oružja, ustavna tužba.

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Pravo na osobnu slobodu jedno je od najvažnijih ljudskih prava pa ne treba naglašavati važnost ustavnih sudova u njegovoj zaštiti i promicanju vršenjem konstitucionalizacije (unosešenjem zahtijevanih ustavnih i konvencijskih standarda).

Cilj je ovoga rada provedenim istraživanjem ustanoviti neuralgične točke glede načela kontradiktornosti i jednakosti oružja pri zaštiti prava na osobnu slobodu, odnosno točke konvergencije i točke divergencije pri usporedbi prakse Ustavnog suda Republike Hrvatske[1] s praksom Europskog suda za ljudska prava[2] sa stajališta standarda u toj materiji, uz prijedloge poboljšanja prakse Ustavnog suda, a time, posredno, djelomice i redovnih sudova radi bolje zaštite prava na osobnu slobodu.

S obzirom na to da se stajališta ESLJP-a glede članka 6. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda[3] u velikoj mjeri primjenjuju kad je riječ o njezinom članku 5., u daljnjem tekstu najprije će u glavnim crtama biti riječi o načelu kontradiktornosti i jednakosti oružja općenito (napose u kontekstu članka 6. Konvencije), a zatim i u specifičnom kontekstu njezinog članka 5. Nakon toga će biti izloženi bitni predmeti ESLJP-a doneseni u toj materiji u postupcima protiv Republike Hrvatske, nakon čega će biti prikazano provedeno istraživanje prakse Ustavnog suda glede predmetne materije u kontekstu predmeta u kojima je osporavano određivanje ili produljivanje istražnog zatvora te će na kraju biti doneseni odgovarajući zaključci.

2. NAČELA JEDNAKOSTI ORUŽJA I KONTRADIKTORNOSTI POSTUPKA OPĆENITO, S NAGLASKOM NA ČLANAK 6. KONVENCIJE

Načela jednakosti oružja i kontradiktornosti postupka čine dio općih elemenata načela pravičnog postupka, koje je stožerno načelo kaznenog postupka.[4] Načelo jednakosti stranaka u postupku (jednakosti oružja; *equality of arms*), koje nije eksplicitno navedeno u Konvenciji, prema praksi ESLJP-a čini inherentni dio pravičnog postupka i zahtijeva da svaka stranka dobije razumnu priliku iznijeti svoje argumente u predmetu pod uvjetima koji ju ne stavljaju u nepovoljan položaj vis-à-vis protivne stranke.[5] Riječ je o temeljnom funkcionalnom načelu

1 U daljnjem tekstu: Ustavni sud.

2 U daljnjem tekstu: ESLJP.

3 "Narodne novine – Međunarodni ugovori" br. 18/97., 6/99. – pročišćeni tekst, 8/99. – ispravak, 14/02. , 1/06., 13/17. i 6/24.; u daljnjem tekstu: Konvencija.

4 Vidi detaljnije u: Davor Krapac, *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020., str. 162., 86. i *passim*.

5 Predmet ESLJP-a Öcalan protiv Turske (presuda, Veliko vijeće, 12. svibnja 2005., zahtjev br. 46221/99, § 140.). U daljnjem tekstu se neće navoditi riječi "predmet ESLJP-a".

suvremenog kaznenog postupovnog prava.[6] Uz njega je usko vezano pravo na kontradiktorni postupak (*adversarial proceedings*), izraženo starom maksimom *audiatur et altera pars*. To pravo u načelu podrazumijeva mogućnost da stranke saznaju za sve izvedene dokaze ili podnesena očitovanja i mogu na njih iznijeti svoje primjedbe kako bi mogle utjecati na odluku suda,[7] pri čemu se, u pravilu, ne mora utvrđivati je li propuštanje dostave relevantnog dokumenta nanijelo stranci štetu jer je postojanje povrede zamislivo čak i ako nije nastupila nikakva šteta budući da je na samoj stranci da procjeni zahtijeva li neki dokument njezin komentar.[8]

U nekim predmetima ESLJP utvrđuje povredu članka 6. stavka 1. Konvencije polazeći od oba ta "podnačela" zajedno. Štoviše, ta se dva "podnačela", kao opći elementi prava na pravično suđenje preklapaju s konfrotacijskim pravom,[9] posebnim elementom prava na pravično suđenje koji je sadržan u članku 29. stavku 2. alineji 6. Ustava[10] te članku 6. stavku 3. točki d) Konvencije[11] (praktički u identičnom izričaju) kao dvodijelna klauzula. Ona se, najšire gledajući, može definirati kao pravo obrane na suočavanje s dokazima optužbe i njihovo opovrgavanje svojim dokazima te se kao takva u literaturi proglašava ključnim aspektom prava na pravično suđenje.[12] U kaznenim predmetima članak 6. stavak 1. Konvencije se zapravo s posebnim jamstvima njezinog članka 6. stavka 3. općenito preklapa, ali nije ograničen na minimalna prava obrane sadržana u potonjim odredbama.[13] Konačno, sve navedeno vezano je uz generalni pristup ESLJP-a, prema kojem pravičnost svakog pojedinog kaznenog postupka ne promatra sagledavajući nacionalno pravo u svjetlu Konvencije (*in abstracto)* nego sagledavajući sve pravno relevantne činjenice i okolnosti razmatranog slučaja (*in concreto*), pri čemu taj postupak promatra kao jedinstvenu cjelinu (*in globo*).[14]

6 Elizabeta Ivičević Karas, *Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 57:4–5/2007, str. 761.

7 *Brandstetter protiv Austrije* (presuda, 28. kolovoza 1991., zahtjev br. 11170/84 i dr., § 67.).

8 *Bajić protiv Sjeverne Makedonije* (presuda, 10. lipnja 2021., zahtjev br. 2833/13, § 59.).

9 Više o tome vidi u: Marin Mrčela, *Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right – European Court of Human Rights recent jurisprudence*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), 1, 2018., str. 15 – 31. https://doi.org/10.25234/eclic/6519 (pristup: 29. prosinca 2025.).; Marin Mrčela – Ivana Bilušić, *Konfrontacijska mjerila*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 23:2/2016, str. 371. – 401.

10 "U slučaju sumnje ili optužbe zbog kažnjivog djela osumnjičenik, okrivljenik ili optuženik ima pravo: (...) da ispituje ili dade ispitati svjedoke optužbe i da zahtijeva da se osigura nazočnost i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe (...)"

11 "Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava: (...) da ispituje ili dade ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe".

12 Davor Krapac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 178.

13 *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda, Veliko vijeće, 13. rujna 2016., zahtjev br. 50541/08 i dr., § 251.).

14 Elizabeta Ivičević Karas, *op. cit.* (bilj. 6), str. 783.

2.1. Načelo jednakosti oružja na temelju članka 6. Konvencije

ESLJP smatra da država nije u obvezi nastojati zajamčiti potpunu jednakost oružja. Dovoljno je da stranka ima razumnu mogućnost zastupanja svojih interesa u uvjetima koji je ne stavljaju u znatno nepovoljniju situaciju (*substantial disadvantage*) u odnosu prema protivniku.[15] Stoga je važno istaknuti zapažanja iz literature "da eventualnu povredu 'jednakosti oružja' ne treba tražiti u tome što se jedna stranka koristi specifičnim povlasticama na štetu druge stranke, nego u učinku koji je ta povreda mogla imati u postupku razmatranom u cjelini"[16] te da stoga prema judikaturi ESLJP-a, "načelo jednakosti oružja ne nameće uspostavu aritmetičke ili simetrične jednakosti između stranaka u postupku, već uspostavu 'pravedne ravnoteže', odnosno ravnoteže prilagođene njihovim procesnim situacijama" pa zakon, da bi bio pravičan, ponekad mora različito tretirati stranke u postupku.[17] Pri tome demarkaciju u smislu termina *substantial disadvantage* predstavljaju (ne)prihvatljivi učinci nejednakosti za obranu.[18] U nastavku teksta bit će izneseni neki tipični primjeri u kojima se ESLJP bavio jednakošću oružja.

Ograničenje prava na obranu utvrđeno je u predmetu u kojem je podnositelj zahtjeva bio spriječen odgovoriti na podneske koje je kasacijskom sudu dostavio *avocat général* niti su podnositelju unaprijed dane preslike tih podnesaka, a nejednakost oružja bila je pogoršana time što je *avocat général* sudjelovao u vijećanju suda, neovisno o tome što je to učinio samo u savjetodavnoj ulozi.[19] ESLJP utvrdio je povredu i u kaznenom postupku u kojem je branitelj morao čekati petnaest sati prije nego što mu je u ranim jutarnjim satima omogućeno da iznese argumente[20] te u postupku u kojem podnositelju zahtjeva, za razliku od predstavnika tužiteljstva, nije bilo dopušteno prisustvovati ročištu pred žalbenim sudom, što je potonjem, makar sa stajališta vanjskog izgleda, dalo dodatnu mogućnost da pred sudom podupre svoja stajališta bez straha da će im podnositelj zahtjeva proturječiti.[21]

---

15 *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda, 15. veljače 2005., zahtjev br. 68416/01, § 62.).

16 *François* Fourment, *Procédure pénale*, Paradigme Publications universitaires, Orléans, 2003., str. 145.; citirano prema Elizabeta Ivičević Karas, *loc. cit.* (bilj. 14). U tom smislu treba promatrati i sljedeći citat s iste stranice istog izvora da "čak i 'lagana nejednakost' oružja između stranaka nužno ne krši odredbe članka 6. stavka 1. Europske konvencije, pod uvjetom da je konkretni postupak u cjelini bio pravičan". Andrew Grotrian, *L'article 6 de la Convention europeenne des Droits de l'Homme, Droit a un proces equitable*, Les editions du Conseil de l'Europe, 1994., str. 43 – 44.

17 Elizabeta Ivičević Karas, *ibid.*

18 Stefan, Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford, 2006., str. 99.; citirano prema Elizabeta Ivičević Karas, *ibid.*, str. 784.

19 *Borgers protiv Belgije* (presuda, Plenarna sjednica, 30. listopada 1991., zahtjev br. 12005/86).

20 *Makhfi protiv Francuske* (presuda, 19. listopada 2004., zahtjev br. 59355/00).

21 *Eftimov protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* (presuda, 2. srpnja 2015., zahtjev br. 59974/08, § 41.).

Svjedoci optužbe i obrane moraju se tretirati jednako, pri čemu utvrđivanje povrede ovisi o eventualnom povlaštenom položaju svjedoka.[22] Neprihvaćanje ispitivanja svjedoka obrane ili drugih dokaza obrane može u slučaju prihvaćanja ispitivanja svjedoka optužbe ili drugih dokaza optužbe otvoriti pitanja sa stajališta načela jednakosti oružja jer se u takvim situacijama iskazi svjedoka koje je sud saslušao ili drugi dokazi koje je izveo mogu činiti jednostranim i podržavati samo verziju događaja koju je iznijelo tužiteljstvo.[23] To uključuje i predmete u kojima raspravni sud odbije pozvati svjedoke obrane, pogotovo očevice, kako bi razjasnili situaciju koja je temelj optužbi.[24]

Prilikom odlučivanja je li postupak bio pravičan, možda će trebati primijeniti tzv. *Murtazaliyeva test*, koji se sastoji u tomu da je, kada raspravni sud odbije dokazni prijedlog obrane, potrebno provesti test u tri koraka (pitanja): 1) je li obrana svoj zahtjev za izvođenje određenog dokaza obrazložila i objasnila značaj tog dokaza za utvrđenje odlučnih činjenica o kojima ovisi odluka o biti stvari ili koje mogu ojačati poziciju obrane; 2) jesu li sudovi razmotrili važnost predloženog dokaza i dali dovoljne razloge za odbijanje tog dokaznog prijedloga obrane, i 3) kakav je utjecaj odbijanje dokaznog prijedloga obrane imao na pravičnost postupka, odnosno je li umanjio pravičnost postupka sagledanog u cjelini.[25]

Načelo jednakosti oružja bitno je i glede pitanja koja se odnose na imenovanje vještaka u kaznenom postupku. To što je vještaka angažirala jedna od stranaka nije samo po sebi dovoljno da postupak bude ocijenjen kao nepravičan. Ta činjenica može izazvati bojazan glede neutralnosti vještaka, ali ta bojazan, iako ima važnost, nije presudna. Presudni su položaj vještaka tijekom cijelog postupka, način na koji obavljaju svoje funkcije i način na koji suci ocijene njihovo mišljenje. ESLJP pri tomu uzima u obzir to da će mišljenje bilo kojeg vještaka kojeg imenuje sud vjerojatno imati značajnu težinu u ocjeni suda o pitanjima iz nadležnosti tog vještaka.[26] Kad se optužnica temelji na nalazu i mišljenju vještaka kojeg je u predraspravnom dijelu postupka imenovao javni tužitelj, a raspravni sud imenuje istog vještaka, to podrazumijeva rizik povrede načela jednakosti oružja. Protutežu tome predstavljaju posebne mjere postupovne zaštite.[27] U vezi s tim važno je napomenuti da raspravni sud nema obvezu odrediti vještačenje ili provesti druge dokazne radnje samo zato što to stranka traži. Stoga je, kad obrana inzistira da sud ispita svjedoka ili izvede druge dokaze (uključujući vještačenje), na sudovima da odluče je li potrebno ili dovoljno važno prihvatiti

22 Usp. *Bonisch protiv Austrije* (presuda, 6. svibnja 1985., zahtjev br. 8658/79, § 32.) i *Brandstetter protiv Austrije*, *op. cit.* (bilj. 7), § 45.

23 *Borisova protiv Bugarske* (presuda, 21. prosinca 2006., zahtjev br. 56891/00, §§ 47. – 48.).

24 *Kasparov i drugi protiv Rusije* (presuda, 3. listopada 2013., zahtjev br. 21613/07, §§ 64. – 66.).

25 *Murtazaliyeva protiv Rusije* (presuda, Veliko vijeće, 18. prosinca 2018., zahtjev br. 36658/05, §§ 150. – 168.) i *Abdullayev protiv Azerbejdžana* (presuda, 7. ožujka 2019., zahtjev br. 6005/08, presuda od 7. ožujka 2019., §§ 59. – 60.).

26 *Poletan i Azirovik protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* (presuda, 12. svibnja 2016., zahtjev br. 26711/07 i dr., § 94.).

27 *J. M. i drugi protiv Austrije* (presuda, 1. lipnja 2017., zahtjev br. 61503/14 i dr., § 121.).

da se ti dokazi ispituju na raspravi, pri čemu sudovi mogu slobodno, u skladu s uvjetima Konvencije, odbiti pozvati svjedoke koje je predložila obrana.[28] Slično se odnosi i na ocjenu jesu li nalaz i mišljenje vještaka pouzdani ili ne. Međutim, usprkos širokim diskrecijskim ovlastima sudova pri priklanjanju nekome od suprotstavljenih mišljenja vještaka kao dosljednih i vjerodostojnih, pravila o dopuštenosti dokaza ne smiju lišiti obranu prilike da učinkovito ospori nalaze vještaka, posebice dostavljanjem ili pribavljanjem alternativnih mišljenja i izvješća.[29] Tako je po prirodi stvari jer je teško osporiti nalaz i mišljenje vještaka bez drugog vještaka.[30]

Povreda načela jednakosti oružja može proizaći i iz toga što je optuženiku, zbog zaštite javnog interesa, ograničen uvid u spis predmeta ili druge dokumente.[31] Propust da se omogući takav uvid u spis govori u prilog zaključka da je načelo jednakosti oružja povrijeđeno.[32] U tom pogledu važnost se pridaje i dojmu i povećanoj osjetljivosti javnosti za osiguranje pravičnog djelovanja pravosudnog sustava pa poštovanje prava obrane zahtijeva da ograničenje uvida optuženika ili njegovog branitelja u spis predmeta ne sprječava optuženika da izvrši uvid u dokaze prije suđenja te da ima priliku dati primjedbe o dokazima putem svog branitelja usmenim očitovanjima.[33] Pri tome se u određenim slučajevima od optuženika može zahtijevati da navede razloge za svoj zahtjev za uvid u određeni dokument u spisu, a domaći sudovi imaju pravo ispitati valjanost tih razloga.[34]

2.2. Načelo kontradiktornosti postupka na temelju članka 6. Konvencije

Otkrivanje dokaza koji su u posjedu tijela optužbe polazna je točka pri razmatranju načela kontradiktornosti kaznenog postupka. Članak 6. stavak 1. Konvencija načelno zahtijeva da tijela optužbe obrani otkriju sve materijalne dokaze koje imaju u posjedu (i one koji jesu i one koji nisu u korist optuženika).[35]

---

28 Op. cit. (bilj 26), § 95.

29 *Stoimenov protiv protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* (presuda, 5. travnja 2007., zahtjev br. 17995/02, § 38.).

30 *Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije* (presuda, 25. srpnja 2013., zahtjev br. 11082/06 i dr., § 731.). Propust tužiteljstva da otkrije tehničke podatke na kojima se temelji nalaz i mišljenje vještaka može onemogućiti obrani da ospori nalaz i mišljenje vještaka, a to otvara pitanje jednakosti oružja, zajamčeno člankom 6. stavkom 1. Konvencije. *Kartoyev i drugi protiv Rusije* (presuda, 19. listopada 2021., zahtjev br. 9418/13 i dr., §§ 71. – 73.).

31 Matyjek protiv Poljske (presuda, 24. travnja 2007., zahtjev br. 38184/03, § 65.).

32 *Beraru protiv Rumunjske* (presuda, 18. ožujka 2014., zahtjev br. 40107/04, § 70.)

33 Öcalan protiv Turske, loc. cit. (bilj. 5).

34 *Matanović protiv Hrvatske* (4. travnja 2017., zahtjev br. 2742/12, § 177.).

35 *Rowe i Davis protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda, Veliko vijeće, 16. veljače 2000., zahtjev br. 28901/95, § 60.). U kaznenom postupku se i tužiteljstvu i obrani mora dati prilika da se upoznaju i komentiraju primjedbe i dokaze koje je iznijela druga stranka. *Brandstetter protiv Austrije*, *op. cit.* (bilj. 7), §§ 66. - 67.

Pitanje uvida u dokaze relevantno je u onoj mjeri u kojoj su dotični dokazi relevantni za predmet, napose ako su imali važan utjecaj na predmetne optužbe, to jest ako su bili upotrijebljeni i ako se na njih pozivalo kako bi se ustanovila krivnja ili ako su sadržavali takve podatke koji bi mogli omogućiti okrivljeniku da ga se oslobodi ili da mu se smanji kazna. To nisu samo dokazi koji su izravno važni za činjenično stanje predmeta nego i drugi dokazi koji bi se mogli odnositi na dopuštenost, pouzdanost i cjelovitost prvonavedenih dokaza.[36] U sustavima u kojima su tijela kaznenog progona zakonski dužna uzeti u obzir činjenice i za i protiv osumnjičenika, postupak u kojem ona pokušavaju procijeniti što može biti relevantno za predmet, bez ikakvih postupovnih zaštitnih mjera, nije u skladu sa zahtjevima članka 6. stavka 1. Konvencije.[37]

Pravo na otkrivanje relevantnih dokaza nije apsolutno pravo. Najšire gledajući, u kaznenom postupku se mogu javiti suprotstavljeni interesi, kao što je nacionalna sigurnost, potreba zaštite svjedoka koji su u opasnosti od odmazde ili potreba da se metode koje policija koristi za istraživanje zločina zadrže tajnima i ti se interesi moraju odvagnuti u odnosu na prava optuženika. Dakle, obrani može biti nužno uskratiti uvid u određene dokaze da bi se sačuvala temeljna prava drugih ili zaštitio važan javni interes, ali su dopuštene samo strogo nužne mjere.[38] Osim toga, da bi se osiguralo da optuženik dobije pošteno suđenje, poteškoće koje su obrani uzrokovane ograničavanjem njihovih prava moraju biti dostatno nadoknađene postupcima koje provode pravosudna tijela.[39] Poseban problem predstavljaju oni predmeti u kojima dokazi nikada nisu otkriveni pa nije moguće odvagnuti uključeni relevantni interes u odnosu na interes optuženika.[40]

Pri ocjenjivanju relevantnih postupovnih jamstava mora se uzeti u obzir važnost neotkrivenog materijala i njegova upotreba u postupku jer nekad neotkrivene informacije same po sebi nisu od pomoći obrani.[41] Sud se posebice mora uvjeriti da je postupak omogućio da se utjecaj relevantnog materijala na sigurnost osude razmatra u svjetlu detaljne i informirane argumentacije obrane.[42] Povreda prava na kontradiktorni postupak utvrđena je u predmetu u kojem stranke nisu primile izvješće suca izvjestitelja kasacijskog suda prije ročišta dok nezavisni odvjetnik jest niti su imale priliku odgovoriti na podneske nezavisnog

36 *Matanović protiv Hrvatske*, *op. cit.* (bilj. 34), § 161.

37 *Ibid.*, §§ 158. i 181. – 182.

38 *Paci protiv Belgije* (presuda, 17. travnja 2018., zahtjev br. 45597/09, § 85.

39 *Rowe i Davis protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, op. cit. (bilj. 35), § 61.

40 *Leas protiv Estonije* (presuda, 6. ožujka 2012., zahtjev br. 59577/08, § 79.) i Yüksel Yalçınkaya protiv Turske (presuda, Veliko vijeće, 26. rujna 2023., zahtjev br. 15669/20, §§ 330. i 331).

41 *Jasper protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda, Veliko vijeće, 16. veljače 2000., zahtjev br. 27052/95, §§ 54. – 55.).

42 *Rowe i Davis protiv Ujedinjenog Kraljevstva* op. cit. (bilj. 35), § 66. Posebno su kompleksna pitanja koja se odnose na otkrivanje elektroničkih podataka, što može podrazumijevati veliku količinu informacija u posjedu tužiteljstva.

odvjetnika.[43] Problem se javlja u zaoštrenom obliku kad optužba ne omogući čak ni sudu uvid u određene informacije kako bi sud odlučio o njihovom (ne) otkrivanju okrivljeniku.

3. NAČELA JEDNAKOSTI ORUŽJA I KONTRADIKTORNOSTI POSTUPKA SA STAJALIŠTA ČLANKA 5. KONVENCIJE

Članak 5. Konvencije[44] jamči pravo na slobodu i sigurnost. Postupovna pravičnost zajamčena u tom kontekstu člankom 5. stavkom 4. Konvencije ne nameće jedinstven, nepromjenjiv standard koji bi bilo obvezno primjenjivati neovisno o kontekstu, činjenicama i okolnostima pojedinog slučaja, ali postupak mora biti sudske prirode i pružati unaprijed propisana jamstva primjerena pojedinim oblicima oduzimanja osobne slobode, pri čemu nije nužno da ona uvijek u potpunosti odgovaraju jamstvima zahtijevanim u kontekstu kaznenog (i građanskog) postupka zajamčenim njezinim člankom 6.[45] Ipak, sa stajališta dramatičnog učinka oduzimanja osobne slobode na temeljna prava dotične osobe, postupci zahtijevani člankom 5. stavkom 4. Konvencije trebaju, u načelu, odgovarati – u najvećoj mogućoj mjeri u okolnostima istrage u tijeku – osnovnim zahtjevima pravičnog suđenja.[46] Stoga se, vodeći računa o specifičnim karakteristikama postupka oduzimanja osobne slobode, konvencijska judikatura glede postupovnih jamstava iz članka 6. Konvencije može primjenjivati samo *mutatis mutandis* pri ispitivanju poštovanja postupovnih jamstava njezina članka 5. stavka 4.[47] Odredbe potonjeg postupka jamče kontradiktornost, jednakost oružja, obrazloženu odluku, (osobno) saslušanje na usmenoj (javnoj) raspravi, pravnu pomoć, uvid u spis te vrijeme i uvjete za pripremu obrane. Zahtjevi

43 *Reinhardt i Slimane-Kaïd protiv Francuske* (presuda, 31. ožujka 1998., zahtjev br. 23043/93 i dr., §§ 105. – 106.).

44 Članak 5. Konvencije u dijelu relevantnom za potrebe ovog rada glasi: "1. Svatko ima pravo na slobodu i na osobnu sigurnost. Nitko se ne smije lišiti slobode, osim u sljedećim slučajevima i u postupku propisanom zakonom: (...) c) ako je zakonito uhićen ili pritvoren radi dovođenja nadležnoj sudbenoj vlasti kad postoji osnovana sumnja da je počinio kazneno djelo ili kad je razumno vjerovati da je to nužno radi sprječavanja izvršenja kaznenog djela ili bijega nakon njegova počinjenja; (...) 4. Svatko tko je lišen slobode uhićenjem ili pritvaranjem ima pravo pokrenuti sudski postupak u kojem će se brzo odlučiti o zakonitosti njegova pritvaranja ili o njegovu puštanju na slobodu ako je pritvaranje bilo nezakonito.(...)"
Analogne odredbe članaka 22. i 24. stavka 3. Ustava u relevantnim dijelovima glase:
"Čovjekova je sloboda (...) nepovrediva.
Nikomu se ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud." "(...) Svaka se osoba koja je uhićena ili pritvorena ima pravo žaliti sudu, koji će bez odgode odlučiti o zakonitosti lišenja slobode."

45 *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda, Veliko vijeće, 19. veljače 2009., zahtjev br. 3455/05, § 203.).

46 *Lanz protiv Austrije* (presuda, 31. siječnja 2002., zahtjev br. 24430/94, § 41.).

47 *Trepashkin protiv Rusije* (presuda, 16. prosinca 2010., zahtjev br. 14248/05, § 148.).

kontradiktornosti i jednakosti oružja predstavljaju dio zahtjeva koji se moraju poštovati i pred žalbenim sudovima.[48]

Pravo na kontradiktoran postupak, analogno tom pravu u okviru članka 6. Konvencije, u biti mora osobi kojoj je oduzeta osobna sloboda osigurati da sazna primjedbe i dokaze protivne stranke te da ima stvarnu mogućnost očitovanja na njih,[49] neovisno o tome sadrže li podnesci optužbe nove relevantne aspekte za oduzimanje osobne slobode, budući da se procjena potrebe reakcije na njih ostavlja prosudbi obrane.[50] Davanje prilike pritvoreniku da bude saslušan osobno ili preko zastupnika ulazi u temeljna postupovna jamstva postupaka na temelju članka 5. stavka 4. Europske konvencije. Kada je riječ o oduzimanjima osobne slobode na temelju članka 5. stavka 1. točke c) Konvencije uvijek se zahtijeva usmena rasprava[51] (načelno najprikladniji oblik kontradiktornog raspravljanja).

Međutim, članak 5. stavak 4. Konvencije ne zahtijeva da se pritvorenik sasluša svaki put kada se žali protiv odluka o produljivanju pritvora; dovoljno je da, s obzirom na također postojeći zahtjev ekspeditivnosti postupanja u predmetnoj materiji, može ostvarivati to pravo u razumnim intervalima,[52] a osobite okolnosti slučaja mogu zahtijevati i to da on osobno sudjeluje na ročištu iako ga na njemu zastupa njegov branitelj.[53] Vrijedi i obrnuto, to jest postoji potreba da ne samo da osoba ima priliku biti osobno saslušana nego i da ima učinkovitu pomoć odvjetnika[54] s obzirom na složena pravna pitanja s kojima se većina pritvorenika neće moći odgovarajuće nositi.[55] Neovisno o tomu brani li se pritvorenik sam ili uz pomoć branitelja, jednakost oružja zahtijeva da se obrani omogući nazočnost pred sudom u isto vrijeme kad i predstavniku optužbe, tako da bi mu mogao replicirati[56] i to vrijedi do krajnjih konzekvenca.[57]

---

48 Navedeno implicitno proizlazi iz predmeta ESLJP-a Çatal protiv Turske (presuda, 17. travnja 2012., zahtjev br. 26808/08, § 34.). Vidi i *Toth protiv Austrije* (presuda, 12. prosinca 1991., zahtjev br. 11894/85, §§ 83. – 84.) glede žalbenog ročišta u izočnosti okrivljenika i njegovog branitelja, a nazočnosti državnog odvjetnika.

49 *Garcia Alva protiv Njemačke* (presuda, 13. veljače 2001., zahtjev br. 23541/94, § 39.).

50 *Lanz protiv* Austrije, *op. cit.* (bilj. 46), § 44. Prijedlozi optužbe za produljivanje pritvora moraju biti dostavljeni obrani i taj se zahtjev ne može sanirati mogućnošću pojavljivanja okrivljenika ili njegova zastupnika na ročištu na kojem se odlučuje o pritvaranju jer to samo po sebi ne omogućava istinsku priliku komentiranja prijedloga tužiteljstva. *Osváth protiv Mađarske* (presuda, 5. srpnja 2005., zahtjev br. 20723/02, §§ 18. – 19.).

51 *Idalov protiv Rusije* (presuda, Veliko vijeće, 22. svibnja 2012., zahtjev br. 5826/03, § 161.).

52 *Çatal protiv Turske, op. cit.* (bilj. 48), § 33.

53 *Mamedova protiv Rusije* (presuda, 1. lipnja 2006., zahtjev br. 7064/05, §§ 87. – 93.).

54 *Černák protiv Slovačke* (presuda, 17. prosinca 2013., zahtjev br. 36997/08, § 78.).

55 ESLJP je u tom pogledu naveo da je "pravo na primanje pravne pomoći, ako je nužna, sadržano u samom pojmu kontradiktornog postupka". *Umirov protiv Rusije* (presuda, 18. rujna 2012., zahtjev br. 17455/11, § 147.).

56 *Wesołowski protiv Poljske* (presuda, 22. lipnja 2004., zahtjev br. 29687/96, § 66.).

57 Kada je podnositeljevim odvjetnicima nakon obraćanja sudu naloženo da napuste sudnicu, a u njoj je ostao predstavnik tužiteljstva, otvorena je mogućnost da potonji potkrjepljuje potrebu daljnjeg podnositeljeva pritvaranja bez kontradiktornosti. Budući da podnositelj i njegovi odvjetnici u toj fazi postupka nisu imali pristup spisu predmeta, ESLJP ocijenio je da zbog izostanka temeljnih

ESLJP smatra da jednakost oružja nije osigurana ako je podnositelju ili njegovu zastupniku onemogućen pristup dijelovima spisa koji su od esencijalne važnosti za učinkovito osporavanje zakonitosti pritvaranja,[58] iako može postojati potreba da određeni dijelovi spisa u interesu učinkovitosti istrage budu tijekom istrage tajni kako bi se okrivljenika spriječilo u potkopavanju dokazivanja i izvršavanju pravde, pri čemu ne smije doći do suštinskih ograničenja (*substantial restrictions*) nauštrb prava obrane.[59] Ograničenje prava pristupa dijelu dokumentacije spisa predmeta na kojem se temelji argumentacija optužbe protiv pritvorenika mora biti strogo nužno zbog jakog suprotstavljenog javnog interesa. Teškoće izazvane time moraju se uravnotežiti tako da dotična osoba usprkos tim teškoćama ima mogućnost učinkovitog suprotstavljanja navodima protiv nje;[60] čak i u slučajevima u kojima je potencijalno ugrožena nacionalna sigurnost mora joj biti osigurana supstancijalna mjera postupovne pravednosti (*substantial measure of procedural justice*).[61]

4. NAČELA JEDNAKOSTI ORUŽJA I KONTRADIKTORNOSTI POSTUPKA U KAZNENIM PREDMETIMA U PRAKSI ESLJP-A U PREDMETIMA PROTIV REPUBLIKE HRVATSKE

Načela jednakosti oružja i kontradiktornosti postupka u kaznenim predmetima u praksi ESLJP-a u predmetima protiv Republike Hrvatske prvenstveno su se javila u kontekstu članka 6. Konvencije, a samo jednom u kontekstu članka 5. Konvencije. Većina slučajeva u kontekstu članka 6. ticala se nedostavljanja podnesaka državnih odvjetništava obrani i/ili nepozivanja okrivljenika na sjednice žalbenog vijeća. U dijelu tih predmeta u tom kontekstu pojavio se i problem ograničene mogućnosti uvida u spis te neprihvaćanja dokaznih prijedloga obrane.

Prvi važni predmet ESLJP-a protiv Republike Hrvatske u tom kontekstu, *Dolenec protiv Hrvatske,*[62] ticao se ograničene mogućnosti podnositeljevog uvida u spis predmeta, koja je dovela do nejednakosti oružja te je predstavljala povredu njegovog prava na obranu. ESLJP je odlučio zajedno ispitati prigovore koje je podnositelj iznio na temelju članka 6. stavka 3. točaka b) i c) Konvencije[63], kao

postupovnih jamstava nisu bili zadovoljeni zahtjevi članka 5. stavka 4. Konvencije. *Włoch protiv Poljske* (presuda, 19. listopada 2000., zahtjev br. 27785/95, §§ 129. – 131.).

58 *Ovsjannikov protiv Estonije* (presuda, 20. veljače 2014., zahtjev br. 1346/12, § 72.).

59 *Garcia Alva protiv Njemačke* (presuda, 13. veljače 2001., zahtjev br. 23541/94, §§ 39. – 43.).

60 *Piechowicz protiv Poljske* (presuda, 17. travnja 2012., zahtjev br. 20071/07, § 203.).

61 Vidi detaljnije u: Gregori Graovac, *Zaštita prava na osobnu slobodu u kaznenom postupku u praksi Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Novi informator, Zagreb, 2018., str. 117. – 118.

62 Presuda, 26. studenoga 2009., br. 25282/06.

63 Članak 6. stavak 3. točke b) i c) Konvencije u relevantnim dijelovima glase:
"3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava: (...) b) da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane; c) da se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru (...)"

specifičnih elemenata prava na pravično suđenje, zajamčenog člankom 6. stavkom 1. Konvencije te je utvrdio povrede tih konvencijskih odredaba. Podnositelj u tom predmetu je opetovano, u raznim fazama postupka, uglavnom bezuspješno tražio uvid u spis predmeta; pravo na uvid uspio je ostvariti samo jednom i tada je napravio preslike određenih dokumenata. Čak je i žalbeni sud odbio njegove zahtjeve s obrazloženjem da je spis predmeta dostavljen Vrhovnom sudu, no ESLJP je smatrao da to samo po sebi ne opravdava takav pristup jer je čak i nakon što je Vrhovni sud odbio podnositeljev zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude, podnositelj imao mogućnost podnijeti ustavnu tužbu. Osim toga, podnositelj nije imao branitelja nakon što je pušten na slobodu (prestala je obvezna obrana). Konačno, ESLJP nije prihvatio navod Vlade da šutnju podnositelja na ročištu treba smatrati odlukom da se ne želi braniti.

U predmetu *Zahirović protiv Hrvatske*[64] ESLJP utvrdio je povredu članka 6. stavka 1. Konvencije zbog povrede načela jednakosti oružja do koje je došlo zbog propuštanja dostave očitovanja Državnog odvjetništva Republike Hrvatske podnositelju te povredu članka 6. stavaka 1. i 3. točke c) Konvencije glede podnositeljeve nenazočnosti na žalbenoj sjednici pred Vrhovnim sudom. Nedostavljanje okrivljeniku očitovanja višeg državnog odvjetništva o osnovanosti žalbe (koje je sadržavalo analizu činjeničnih i pravnih pitanja bitnih za odlučivanje, a Vrhovni sud je prihvatio argumente iz tog podneska donijevši presudu kojom je podnositelju zahtjeva povisio kaznu zatvora) predstavlja povredu načela jednakosti oružja i prava na kontradiktorni postupak.[65] Također, sud je imao dužnost osigurati nazočnost okrivljenika na žalbenoj sjednici vijeća ako je to okrivljenik tražio, iako prema tada važećem zakonskom uređenju sud to nije bio obvezan. Naime, Vrhovni sud ispitivao je činjenična i pravna pitanja te je preinačio odluku o kazni pa je, napose s obzirom na važnost za podnositelja pitanja o kojima je raspravljao, ESLJP zaključio da je podnositelj zahtjeva trebao moći "sam se osobno braniti", u skladu s člankom 6. stavkom 3. točkom c) Konvencije. Kada je žalbeni sud pozvan u potpunosti procijeniti krivnju ili nevinost nekog podnositelja u vezi s optužbama koje su protiv njega podnesene u pogledu ne samo argumenata koje je on naveo pred prvostupanjskim sudom nego i u pogledu argumenata koji su se odnosili na navodne propuste tog suda da utvrdi sve relevantne činjenice i ispravno primijeni odgovarajuće materijalne

64 Presuda, 25. travnja 2013., zahtjev br. 58590/11.

65 Vidi i predmete *Kliba protiv Hrvatske* (presuda, 18. travnja 2019., zahtjev br. 30375/16), *Lonić protiv Hrvatske* (presuda, 4. prosinca 2014., zahtjev br. 8067/12), *Bosak i drugi protiv Hrvatske* (presuda, 6. lipnja 2019., zahtjev br. 40429/14 i dr.) te *Romić i drugi protiv Hrvatske* (presuda, 14. svibnja 2020., zahtjev br. 22238/13 i dr.). S druge strane, u predmetu Šimundić protiv Hrvatske (odluka o nedopuštenosti, 26. ožujka 2019., zahtjev br. 22388/16) ESLJP smatrao je da je zahtjev podnositelja očigledno neosnovan i odbacio ga je jer podnesak nadležnog državnog odvjetništva nije sadržavao nikakvo mišljenje ili prijedlog vezan za podnositeljev predmet nego je bio tehničke prirode, bez ikakvih pravnih primjedbi glede kojih bi postojala potreba podnositeljevog komentiranja. Naime, podnesak u kojem je državno odvjetništvo navelo samo to da spis predmeta nakon pregleda žalbi stranaka vraća nadležnom sudu ne može ni teoretski predstavljati povredu načela jednakosti oružja i kontradiktornosti postupka.

i postupovne propise, potrebna je, kao pitanje pravičnosti, prisutnost okrivljenika na sjednici žalbenog vijeća.[66]

U predmetu *Topić protiv Hrvatske*[67] ESLJP presudio je da je došlo do povrede članka 6. stavaka 1. i 3. točke d) Konvencije jer sud nije ispitao svjedoke koji su možda mogli potvrditi podnositeljevu verziju događaja, što bi eventualno dovelo do njegovog oslobađanja, te zato što sud nije dostatno obrazložio svoju odluku kojom je odbio ispitivanje tih svjedoka.[68] Načelnu neprihvatljivost odbijanja baš svih dokaznih prijedloga obrane, kao oblik narušavanja načela jednakosti oružja i povrede članka 6. stavka 1. Konvencije, dobro ilustrira predmet *Horvatić protiv Hrvatske*.[69]

U predmetu *Matanović protiv Hrvatske*[70] ESLJP utvrdio je da nije došlo do povrede jednakosti oružja jer su podnositelju, iako mu nisu dane kopije snimki razgovora kao dokaza protiv njega, bili dostupni transkripti tih snimki i te su snimke slušane na raspravi. Što se tiče druge kategorije predmetnih snimki razgovora (uvrštenih u spis predmeta, ali nekorištenih za podnositeljevu osudu), ESLJP naveo je da podnositelj nije iznio nikakav razlog zbog kojeg bi te snimke bile važne za njegovu obranu. Stoga je ESLJP zaključio da niti u pogledu tih snimki nije došlo do povrede prava na jednakost oružja. Glede treće kategorije snimki (onih koje po odluci državnog odvjetništva nisu uključene u spis predmeta) ESLJP presudio je da je došlo do povrede članka 6. stavka 1. Konvencije ocijenivši da diskrecijska ovlast državnog odvjetništva da odlučuje o tome koji su dokazi bitni za predmet, a koji nisu – u sustavima poput hrvatskog, u kojima su tijela kaznenog progona zakonski dužna uzeti u obzir činjenice i za i protiv osumnjičenika – bez postupovnih jamstava nije u skladu s pravom na pravično suđenje.[71]

U predmetu *Oravec protiv Hrvatske*[72] ESLJP je u kontekstu članka 5. stavka 4. Konvencije, među ostalim, ponovio da njegove odredbe ne obvezuju države ugovornice da uspostave drugu razinu nadležnosti za ispitivanje zakonitosti istražnog zatvora i za saslušanje zahtjeva za puštanje na slobodu, ali država može uspostaviti takav sustav, no tada mora, u načelu, osobama protiv

66 Istovjetno stajalište ESLJP izrazio je i u predmetima *Lonić protiv Hrvatske* te *Romić i drugi protiv Hrvatske*, *ibid.* Vidi i predmete *Grubić protiv Hrvatske* (presuda, 18. ožujka 2021., zahtjev br. 33602/17), *Kraljević Gudelj i drugi protiv Hrvatske* (presuda, 10. lipnja 2021., zahtjev br. 42411/16 i dr.), *Pejkić protiv Hrvatske* (presuda, 17. siječnja 2023., zahtjev br. 49922/16) i *Blagajac protiv Hrvatske* (presuda, 9. svibnja 2023., zahtjev br. 50236/16).
Presuda, 11. srpnja 2017., zahtjev br. 51249/11.

67 Presuda, 10. listopada 2013., zahtjev br. 51355/10.

68 Suprotno tomu, u predmetu *Bosak i drugi protiv Hrvatske, op. cit.* (bilj. 66) ESLJP je, primjenjujući *Murtazaliyeva test* glede nepozivanja dva svjedoka obrane u odnosu na jednog od podnositelja zaključio da je obrazloženje raspravnog suda bilo odgovarajuće i primjereno okolnostima predmeta te nepozivanje nije dovelo u pitanje ukupnu pravičnost postupka.

69 Presuda, 17. listopada 2013., zahtjev br. 36044/09, §§ 84. - 86.

70 *Op. cit.* (bilj. 34).

71 Vidi bilj. 37. i tekst uz koji je ona vezana.

72 Presuda, 11. srpnja 2017., zahtjev br. 51249/11.

kojih je određen istražni zatvor dati ista jamstva u žalbenom postupku kao i u prvostupanjskom postupku. ESLJP nadalje je primijetio da u vrijeme podnošenja žalbe državnog odvjetništva podnositelj nije bio u istražnom zatvoru jer je on bio ukinut prvostupanjskim rješenjem istražnog suca i podnositelj je bio opušten na slobodu. Međutim, državno odvjetništvo podnijelo je žalbu protiv tog rješenja tražeći njegovo ukidanje. U slučaju odbijanja žalbe državnog odvjetništva rješenje o puštanju podnositelja na slobodu postalo bi pravomoćno, ali budući da je žalba usvojena, podnositelj je ponovno odveden u istražni zatvor. Žalba je zbog toga predstavljala nastavak postupka koji se odnosio na zakonitost pritvora podnositelja zahtjeva. ESLJP naveo je da smatra da je ishod žalbenog postupka bio presudan čimbenik u odlučivanju o zakonitosti pritvora podnositelja, bez obzira je li točno u to vrijeme podnositelj zahtjeva bio u istražnom zatvoru ili nije. Sud koji razmatra žalbu protiv odluke vezane uz pritvor mora pružiti jamstva sudskog postupka; taj postupak mora biti kontradiktoran i mora uvijek osigurati jednakost oružja između tužitelja i pritvorene osobe. U tom su slučaju u žalbi protiv rješenja istražnog suca kojim se nalaže puštanje podnositelja na slobodu bili navedeni brojni razlozi za određivanje pritvora, ali obrana nije bila obaviještena o toj žalbi pa nije imala priliku odgovoriti na tvrdnje koje je iznijelo tužiteljstvo. Štoviše, naveo je nadalje ESLJP, sudsko izvanraspravno vijeće koje je produljilo pritvor, učinilo je to na zatvorenoj sjednici bez obavještavanja, a kamoli pozivanja podnositelja ili njegova branitelja. Budući da obrana nije mogla iznijeti nikakve pisane ili usmene tvrdnje sudu, ESLJP utvrdio je da podnositelj nije mogao učinkovito ostvariti svoja prava na obranu te je na temelju toga ocijenio da je došlo do povrede članka 5. stavka 4. Konvencije sa stajališta načela jednakosti oružja.

5. ISTRAŽIVANJE PRAKSE USTAVNOG SUDA U PREDMETNOJ MATERIJI

5.1. Metodologija provedenog istraživanja ustavnosudske prakse

Praksa je pretražena u internoj ustavnosudskoj podatkovnoj bazi. Upotrjebljeni algoritam (korijeni ključnih riječi) bio je "istražn* zatvo*" i "jednakos* oružja" odnosno "istražn* zatvo*" i "kontradiktorn*". Iz uzorka su izbačeni "akcidentalni" rezultati (njih 110)[73]. U razmatranje su uzete sve odluke od osamostaljenja Hrvatske od bivše Jugoslavije do 31. listopada 2025., no treba imati u vidu razvoj ustavnosudske prakse jer je tek 2. prosinca 1998. u predmetu broj: U–III–1162/1997[74] donesena odluka kojom je Ustavni sud odlučio da su ustavne tužbe protiv (tadašnjih) pritvorskih odluka dopuštene.

73 Najčešće je bila riječ o dovršenim kaznenim postupcima u kojima su osporavane presude.

74 Odluke i rješenja Ustavnog suda za koje nije navedeno da su objavljene u Narodnim novinama nalaze se ili na internetskoj stranici Ustavnog suda (http://www.usud.hr/hr/praksa-ustavnog-suda) ili u arhivi Ustavnog suda.

5.2. Istraživanje ustavnosudske prakse

Broj "pogodaka" navedenim algoritmom treba relativizirati jer se veliki dio rezultata tiče isključivo problematičnog dijela "obrasca" u odlukama Ustavnog suda., ali u dijelu njih sadržani su i elementi relevantni za predmetno istraživanje. Naime, u čak 57 odluka (dakle, nešto malo više od polovice od 110 ukupnih odluka)[75] moguće je naći formulaciju koja, uz manje varijacije u pojedinim slučajevima, glasi: "Odluku o kaznenoj dogovornosti optuženika, stupnju krivnje i pravnoj kvalifikaciji kaznenih djela, ocjenjujući sve izvedene dokaze pojedinačno i u njihovoj ukupnosti, donijet će raspravni sud nakon provedenog kontradiktornog postupka". Problem s tim navodom je što se on može shvatiti na način da, makar i nehotice, implicira da postupak odlučivanja o određivanju istražnog zatvora nije kontradiktoran, što naravno nije točno.[76] Problem je tim izraženiji što Ustavni sud, u onom dijelu tih odluka u kojima podnositelji ističu povredu postupovnih jamstava, najčešće ističe i formulaciju: "i u prvom stupnju i u postupku po žalbi postupak mora biti kontradiktoran i mora uvijek osigurati jednakost oružja između stranaka, odnosno između državnog odvjetništva i osobe protiv koje je istražni zatvor određen". Stoga bi bilo poželjno napustiti isticanje kontradiktornosti postupka u prvoj od navedenih formulacija.

5.3. Prvo razdoblje

Početno razdoblje trajalo je gotovo devet godina: od donošenja prve odluke Ustavnog suda glede u ovom radu razmatrane materije 13. srpnja 2010 u predmetu

75 Riječ je o odlukama donesenim u sljedećim predmetima (svi imaju signaturu U–III–): 2250/2020, 2267/2020, 2514/2020, 3530/2020, 3976/2020, 4745/2020, 5208/2020, 6037/2020, 123/2021, 315/2021, 612/2021, 1007/2021, 2244/2021, 3315/2021, 4177/2021, 4449/2021, 5270/2021, 3111/2022, 3373/2022, 3670/2022, 3805/2022, 3806/2022, 4447/2022, 4597/2022, 4672/2022, 4951/2022, 5116/2022, 5976/2022, 6324/2022, 142/2023, 418/2023, 732/2023, 768/2023, 2988/2023, 3167/2023, 3405/2023, 3541/2023, 3586/2023, 3774/2023,3792/2023, 4086/2023, 4623/2023, 4725/2023, 5039/2023, 104/2024, 1941/2024, 1999/2024, 2154/2024, 2574/2024, 3478/2024, 45/2025, 242/2025, 1645/2025, 2064/2025, 3049/2025, 3457/2025, 3519/2025. Pri nabrajanju je radi izbjegavanja opterećivanja teksta izostavljeno preciziranje je li riječ o odlukama i/ili rješenjima, a zbog istog razloga su izostavljeni i datumi njihovog donošenja. U svakoj od godina, uključujući i prvih deset mjeseci 2025., riječ je o nezanemarivom broju.

76 Dovoljno je u tom pogledu uputiti na sljedeće odredbe članka 129. Zakona o kaznenom postupku ("Narodne novine" br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. - pročišćeni tekst, 91/12. - odluka USRH broj: U-I-448/2009 i dr., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17., 126/19., 80/22., 36/24. i 72/25.; u daljnjem tekstu: ZKP/08):
"(1) O određivanju, produljenju i ukidanju istražnog zatvora odlučuje sud na nejavnom usmenom ročištu. (...) (3) Obje stranke će na ročištu izložiti svoja stajališta o istražnom zatvoru, a prema potrebi i o visini jamstva. Prvo govori državni odvjetnik, zatim okrivljenik i njegov branitelj. Obje stranke imaju pravo na odgovor. Sud određuje koji će se dokazi izvesti i njihov redoslijed. Sud može na prijedlog stranaka ili po službenoj dužnosti izvesti dokaze koje smatra potrebnima za donošenje odluke o istražnom zatvoru i jamstvu. Stranke mogu svjedocima postavljati pitanja i stavljati primjedbe na provedene dokaze. Okrivljenik i njegov branitelj imaju pravo zadnji govoriti. Odluku o istražnom zatvoru sud usmeno objavljuje na završetku ročišta. (...)"

broj: U–III–3305/2010 do ugrubo sredine 2019.[77] U točki 2. obrazloženja te odluke navedeno je da podnositelj, među ostalim, "obrazlaže povredu članka 29. Ustava (članak 6. Europske konvencije) ističući da mu je povrijeđeno (...) pravo na (...) jednakost oružja". Međutim, odbijajući njegovu ustavnu tužbu, Ustavni sud se u obrazloženju svoje odluke nije dalje bavio tim pitanjem, pa makar na način da je naveo da je riječ o paušalnom, ničim dalje obrazloženom podnositeljevom prigovoru. Sljedeći je predmet broj: U–III–976/2011, u kojem su odluka i rješenje doneseni 1. ožujka 2011. Iz obrazloženja ustavnosudske odluke i rješenja vidljivo je da je drugostupanjskim rješenjem od 10. veljače 2011. odbijena podnositeljeva žalba protiv prvostupanjskog rješenja od 5. siječnja 2011., kojim je podnositelju produljen istražni zatvor. Podnositelj je u ustavnoj tužbi naveo da od 28. prosinca 2010. do 14. veljače 2011. ni on ni njegov branitelj nisu imali pravo uvida u predmetni spis, ali Ustavni sud na taj prigovor nije uopće odgovorio. Sljedeće godine (2012.) nije bilo ustavnih tužbi glede predmetne materije. Nakon toga se u odluci broj: U–III–1739/2013 od 11. travnja 2013. podnositelj, po svemu sudeći, paušalno poziva na povredu načela jednakosti oružja (navodeći da "je u postupku realizacije pravnih lijekova, kroz uporedo uspostavljeno načelo jednakosti oružja, onemogućen učinkovito osporavati razloge na kojima se utemeljuje ne samo prvostupanjska već i drugostupanjska rješidba"), a Ustavni sud ne navodi dalje ništa. Nakon toga, u daljnjem tijeku 2013. te cijelu 2014., 2015. i 2016. nije bilo nijedne ustavne tužbe koja bi sadržavala prigovore podnositelja glede predmetne materije.

Sljedeće 2017. Ustavni sud je odlučio o četiri predmeta te materije. U prvom od njih (po redoslijedu donošenja odluke) nije korespondirao s biti podnositeljeva prigovora glede povrede načela kontradiktornosti.[78] Drugi od njih ticao se (ne)primjerenosti trenutka upućivanja i (ne)dostavljanja poziva branitelju na sjednicu vijeća na kojoj odlučeno o produljenju istražnog zatvora podnositelju i u njemu je Ustavni sud donekle korespondirao s podnositeljevim prigovorom, ali ne uzimajući (dovoljno) u obzir okolnosti slučaja.[79] U odlukama

77 To je razdoblje obilježeno malim brojem predmeta koji se bave predmetnom problematikom i uvjetovano je dobrim dijelom i izostankom (dostatno obrazloženih) upućivanja u ustavnim tužbama podnositelja na takve povrede. Polazeći od navedenog, u početnom će razdoblju ukratko kronološki biti prikazane odluke donesene u razmatranoj materiji, dok će u drugom razdoblju te odluke biti grupirane u cjeline sa zajedničkom srodnom tematikom.

78 Odluka broj: U–III–3339/2017 od 3. kolovoza 2017. Podnositelj je prigovorio "da mu nije omogućen uvid u rezultate provedenih posebnih dokaznih radnji", a Ustavni sud je naveo da je sudac istrage održao ročište "u skladu s člankom 129. ZKP-a, na kojem je prisustvovao podnositelj zajedno sa svojim braniteljem" pa je navedeni prigovor neosnovan.

79 Odluka broj: U–III–2565/2017 od 28. studenoga 2017. U tom smislu Ustavni sud je u bitnome naveo:
"5.2. U ustavnoj tužbi podnositeljica je istaknula i prigovor (...) da su 'pozivi poslani braniteljU ex offo sat i pol prije održavanja sjednice optužnog vijeća, što svakako nije primjereni rok za obavještavanje o održavanju ročišta, a da pri tome prvostupanjski sud nije imao potvrdu da je branitelj vidio poslane pozive'.
U odnosu na navedeni prigovor Županijski sud u Zadru zaključio je da podnositeljici nije povrijeđeno pravo obrane činjenicom što je na ročište braniteljica pozvana putem telekomunikacijskih sredstava, i to putem e-maila i fax-a, a što je sukladno članku 169. stavku 1. točki 5. ZKP-a/08. Ustavni sud

u predmetima broj: U-III-4902/2017 i broj: U-III-4903/2017, obje od 14. prosinca 2017., podnositelji su se paušalno pozvali na načelo jednakosti oružja, a Ustavni sud je samo istaknuo te prigovore, ali nije konstatirao da su paušalni. U jedinom predmetu iz 2018. podnositeljica je u ustavnoj tužbi navela da joj je "povrijeđeno pravo na 'jednakost oružja' jer (...) nije imala mogućnost predlagati osobu vještaka". Ustavni sud to ispravno nije smatrao relevantnim samim po sebi.[80] Ustavni sud ispravno je postupio i odbivši ustavnu tužbu glede povrede načela kontradiktornosti u predmetu u kojem sjednici drugostupanjskog vijeća nije prisustvovao nitko iz državnog odvjetništva, ocijenivši nebitnim to što joj nije prisustvovao ni podnositeljev branitelj.[81]

5.4. Drugo razdoblje

5.4.1. Pravo na dostavljanje žalbe državnog odvjetnika okrivljeniku, pozivanje okrivljenika i njegovog branitelja na sjednicu izvanraspravnog žalbenog vijeća i uzimanje u obzir okrivljenikovog i braniteljevog odgovora na žalbu

Ovo je najbrojnija skupina srodnih predmeta razmatrane materije.[82] Već u prvom od njih Ustavni sud ispravno je primijenio stajališta ESLJP-a iz predmeta

napominje da se u konkretnom slučaju radi o istražnozatvorskom predmetu koji sam po sebi zahtjeva žurno i učinkovito postupanje, što je braniteljici bilo poznato pa je bila dužna organizirati rad svog odvjetničkog ureda na način da bude na vrijeme obaviještena o pristiglom e-mailu odnosno fax-u. S obzirom na navedeno, kao i same okolnosti konkretnog slučaja (pobliže opisane u točki 2.1. odluke) Ustavni sud ocjenjuje i ovaj prigovor podnositeljice ustavnopravno neosnovanim."
Međutim, s time se opravdano nije suglasio dio sudaca u svojim izdvojenim mišljenjima. Vidi zajedničko izdvojeno nesuglasno mišljenje sutkinje Lovorke Kušan i suca Gorana Selanca te nesuglasno izdvojeno mišljenje sutkinje Ingrid Antičević Marinović. U potonjem izdvojenom mišljenju sljedećim je riječima jezgrovito izražena bit pogrešnog većinskog stajališta: "Primjerenom roku imanentan je razumno predvidivi učinak; rok koji iziskuje trenutačnu reakciju sudionika u postupku nikako ne može bit primjeren. Posebna marnost i brzina u provođenju radnji u ovakvoj vrsti predmeta ne može imati takvu akceleracijsku prirodu da se samoj radnji u postupku - dostavi poziva za ročište oduzima njezin smisao, a to je da adresat sazna za sadržaj poziva. Nadalje, adresatu također treba omogućiti da pravovremeno reagira na poziv, jer čak i samo saznanje za sadržaj poziva bez ostavljanja dovoljno vremena za odaziv, ukazuje na suviše formalističko postupanje suda koje je u neskladu sa zahtjevima pravičnog suđenja. Drugim riječima, zahtjev efikasnosti nikada ne može ići na štetu temeljnih prava sudionika u postupku."

80 Odluka broj: U–III–4077/2018 od 28. studenoga 2018..

81 Odluka broj: U–III–240/2019 od 31. siječnja 2019.

82 U dijelu svojih odluka Ustavni sud se nije bavio tim pitanjima zbog raznih opravdanih razloga. Jedan od njih je predmet u kojem podnositelj, u skladu s načelom supsidijarnosti ustavnosudske zaštite, nije prije podnošenja ustavne tužbe iscrpio prethodni dopušteni pravni put. U tom je predmetu u odluci broj: U–III–3530/2020 od 2. rujna 2020. Ustavni sud naveo da podnositelj nije u žalbi isticao prigovore povreda načela kontradiktornosti i jednakosti oružja. Isto, *mutatis mutandis*, vrijedi i za odluku u predmetu broj: U–III–2200/2020 od 28. svibnja 2020. U druga dva predmeta Ustavni sud je otklonio prigovore kao paušalne (odluke broj: U–III–3976/2020 od 14. rujna 2020. i broj: U–III–2064/2025 od 11. lipnja 2025.). U daljnjem predmetu meritorno je odbacio ustavnu tužbu podnositelja koji je smatrao da mu je povrijeđeno načelo kontradiktornosti jer mu nije dostavljena žalba državnog odvjetnika jer je utvrđeno suprotno te da je podnositeljev odgovor na žalbu dostavljen nadležnom sudu (rješenje broj: U–III–988/2025 od 7. svibnja 2025.). U daljnja

Oravec protiv Hrvatske[83] na okolnosti slučaja, ocjenjujući da su okolnosti tih predmeta u bitnome istovjetne te je usvojio ustavnu tužbu, ukinuo drugostupanjsko rješenje i vratio predmet žalbenom vijeću na ponovni postupak.[84] Stajališta iz tog predmeta ESLJP-a Ustavni sud primijenio je i u dijelom sličnoj situaciji u predmetu u kojem je podnositelj na vrijeme podnio odgovor na žalbu, ali isti nije uložen u spis predmeta prije održavanja sjednice žalbenog vijeća.[85] Tome je

dva predmeta Ustavni sud nije se bavio prigovorima podnositelja jer ni na dan donošenja osporenog rješenja ni na dan donošenja predmetnih rješenja Ustavnog suda podnositelji nisu bili lišeni osobne slobode (rješenja broj: U–III–3531/2020 i broj: U–III–3617/2020, oba od 26. studenoga 2020.). Za neprihvatljivost takvog stajališta generalno vidi detaljno u: Gregori Graovac, *Nadležnost Ustavnog suda Republike Hrvatske* ratione materiae *glede istražnozatvorskih ustavnih tužbi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 24:1/2017, str. 130. – 132. U ovu "skupinu predmeta" valja na određeni način pribrojiti i one koji su obuhvaćeni u dvije odluke od 18. srpnja 2019. u kojima se Ustavni sud bavio razmatranom materijom, ali je riječ o predmetima na, u tom dijelu, granici meritornog odbačaja. Jedan od njih je broj: U–III–2624/2019, a u drugom je riječ o zajedničkoj odluci u predmetu broj: U–III–2777/2019 i još dva druga predmeta. Tim predmetima je zajedničko to što je podnositeljima i njihovim braniteljima bilo omogućeno ne samo iznositi argumente, što su branitelji čak činili nekoliko sati bez ograničenja, nego i stavljati primjedbe na argumente optužbe, a što je i činjeno pa je bila riječ o očito neosnovanim prigovorima. Konačno, tu "spada" i odluka broj: U–III–3957/2020 od 22. rujna 2020. Njome je, među ostalim, utvrđeno da predmetni sud nije udovoljio zahtjevima kontradiktornosti postupka i jednakosti oružja jer prvostupanjsko rješenje nije uredno dostavio branitelju podnositelja ustavne tužbe. Međutim, kad se pogledaju okolnosti slučaja, ispada da je u konačnici dostavom tog rješenja omogućena i kontradiktornost i jednakost oružja, ali je to bilo toliko zakašnjelo da je, čini se, zapravo povrijeđeno ustavno pravo iz članka 24. stavka 3. Ustava u aspektu odlučivanja bez odgode o žalbi protiv odluke o lišavanju osobne slobode, neovisno o brzini samog odlučivanja o žalbi jer to pravo krši i ("potpuno") zakašnjelo dostavljanje prvostupanjske odluke budući da prije njezine dostave žalba nije uopće moguća.

83 Vidi bilj. 72 i dio teksta za koji je ona vezana.

84 Odluka broj: U–III–2518/2019 od 19. lipnja 2019. Niti podnositelju niti njegovom branitelju nije bila pravovremeno dostavljena žalba državnog odvjetništva protiv prvostupanjskog rješenja niti su bili pozvani na žalbenu sjednicu na kojoj je prvostupanjsko rješenje preinačeno na način da je podnositelju određen istražni zatvor. Slična situacija s ukidanjem drugostupanjskog rješenja vidljiva je i iz odluke broj: U–III–5166/2022 od 27. rujna 2022., u predmetu u kojem žalba državnog odvjetnika podnositelju nije ni dostavljena na odgovor ni prevedena na gruzijski jezik, pri čemu ni podnositelj ni branitelj nisu pozvani na sjednicu žalbenog vijeća na kojoj je podnositelju povećan iznos jamčevine. Za izdvojeno nesuglasno mišljenje suca Branka Brkića vidi, *mutatis mutandis*, sljedeću bilj. 85.

85 Odluka broj: U–III–723/2020 od 5. ožujka 2020. U predmetu u kojem je donio odluku broj: U–III–1254/2020 od 29. travnja 2020. Ustavni sud utvrdio je "da Županijski sud u Osijeku nije udovoljio zahtjevima kontradiktornosti postupka i jednakosti oružja jer žalbu Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta podnesenu protiv rješenja tog suda broj: Kv I–Us–4/2020-8 od 27. siječnja 2020., prije žalbenog rješavanja na drugostupanjskom sudu, nije dostavio na odgovor podnositelju ustavne tužbe (...), koji se nalazi u istražnom zatvoru Zatvora u Osijeku i time mu je povrijedio pravo zajamčeno člankom 24. stavkom 3. Ustava (...)". Razlog zašto Ustavni sud nije ukinuo osporeni akt (kojim je preinačeno prvostupanjsko rješenje na način da je ukinuta njime određena mogućnost zamjene istražnog zatvora jamstvom) je što osporeni akt u vrijeme donošenja odluke Ustavnog suda više nije bio na snazi (vidi članak 76. stavak 3. Ustavnog zakona). Varijaciju te situacije predstavljaju i odluke broj: U–III–3616/2020 od 20. listopada 2020. i broj: U–III–4117/2022 od 27. rujna 2022., u kojima su također utvrđene iste povrede u predmetima u kojima nije bila riječ o jamstvu nego o mjerama opreza. Ustavni sud je u prvom od navedenih predmeta naveo da je, nakon što je drugostupanjski ukinuo pobijano rješenje, pred prvostupanjskim sudom održana sjednica na kojoj su bili prisutni i podnositelj i njegova braniteljica, te su imali mogućnost iznijeti sve argumente koji se tiču ponovnog određivanja istražnog zatvora podnositelju, pa je u odnosu na rješenje doneseno nakon toga udovoljeno zahtjevu kontradiktornosti postupka, zbog čega nema

donekle slična situacija ukidanja drugostupanjskog rješenja u predmetu u kojem je podnositeljev branitelj žalbu državnog odvjetnika primio isti dan kada je održana drugostupanjska sjednica, a podnositelj je zbog neuredne dostave nije ni primio pa se, po ocjeni Ustavnog suda, ne može smatrati da je obrana imala razumno vrijeme za davanje odgovora na žalbu državnog odvjetnika, a vremenski nije bilo moguće ni tražiti poziv na sjednicu, s obzirom na to da je ista već bila održana te je na toj sjednici doneseno osporeno rješenje kojim se podnositelju oduzima sloboda (prvostupanjskim rješenjem bio je odbijen prijedlog za određivanje istražnog zatvora te su podnositelju bile određene mjere opreza).[86]

S druge strane, Ustavni sud odbio je ustavnu tužbu podnositelja u dijelu u kojem je prigovarao da nije imao mogućnosti učinkovito se očitovati o navodima žalbe državnog odvjetnika jer je o toj žalbi odlučeno prije nego što je on podnio odgovor na nju. Ta žalba bitno je utjecala na odluku o produljenju istražnog zatvora jer je drugostupanjskim rješenjem preinačeno prvostupanjsko rješenje na način da je utvrđeno da osim opasnosti od bijega, na strani podnositelja postoji i opasnost od ponavljanja djela pa nije bilo moguće istražni zatvor zamijeniti jamstvom. Argumentacija Ustavnog suda sastojala se u tome da navodi iz podnositeljevog odgovora na žalbu ne bi ni na koji način utjecali na donošenje drugačije drugostupanjske odluke jer su se ograničavali na usporedbu podnositeljeve situacije sa situacijom drugog okrivljenika u drugom nepovezanom kaznenom postupku. Štoviše, takav je prigovor podnositelj u ustavnoj tužbi istaknuo i u odnosu na suokrivljenike u istom kaznenom postupku, no on je otklonjen u točki 17. obrazloženja predmetne odluke, a njegov je identičan prigovor već otklonjen i u odluci Ustavnog suda broj: U–III–4617/2022 (točka 5.14.), zbog čega je bio svjestan neosnovanosti takvog prigovora. Ustavni sud ocijenio je da podnositelju nije nastala šteta zbog činjenice da drugostupanjski sud pri donošenju odluke nije razmatrao njegove navode iz odgovora na žalbu, za koje je podnositelj već znao da su neosnovani.

Ustavni sud ispravno je odbio i ustavne tužbe trojice podnositelja (u spojenim predmetima šestorice podnositelja) koji su neosnovano tvrdili da je došlo do povrede načela kontradiktornosti i jednakosti oružja zbog toga što

---

razloga za ukidanje tog rješenja zbog postupovnih razloga. Polazeći, između ostalog i od potonjeg te od načelnih stajališta o žurnosti žalbenog postupka, sudac Branko Brkić izdvojio je nesuglasno mišljenje. U drugom od navedenih predmeta žalbeni sud je odlučivao bez da je odgovor na žalbu bio uložen u predmetni spis. Sudac Branko Brkić je i u tom predmetu izdvojio nesuglasno mišljenje uz, *mutatis mutandis*, u bitnome iste razloge kao i u prethodno navedenome predmetu. Isti obrazac kao u prethodno navedenim odlukama primijenjen je i u odluci broj: U–III–4787/2020 od 15. prosinca 2020. (varijacija s određivanjem istražnog zatvora i na temelju dodatne istražnozatvorske osnove za koju je predirano u žalbi). Ustavni sud naknadno je prešutno izmijenio praksu u tom pogledu u rješenju broj: U–III–7020/2022 od 1. veljače 2023. navodeći da kad se utvrdi da se podnositelj ustavne tužbe zakonito nalazi u istražnom zatvoru po jednoj istražnozatvorskoj osnovi, okolnost što možda postoje propusti vezani uz ostale istražnozatvorske osnove, ne čini lišenje slobode ni nezakonitim, ni protivnim zahtjevima koji proizlaze iz članka 22. Ustava.

86 Odluka broj: U–III–5357/2022 od 4. listopada 2022. Povreda je utvrđena i u situaciji u kojoj žalbeno vijeće nije pričekalo da prođe rok u kojem je okrivljeniku bilo dopušteno podnijeti odgovor na žalbu (odluka broj: U–III–989/2025 od 29. travnja 2025.).

im prije održavanja sjednice žalbenog vijeća nije dostavljena žalba državnog odvjetništva niti su pozvani na sjednicu tog vijeća, pri čemu su se dvojica od njih pozivala na prethodno navedenu odluku Ustavnog suda broj: U–III–2518/2019. Naime, Ustavni sud utvrdio je da je žalba državnog odvjetnika pravovremeno dostavljena i podnositeljima i njihovim braniteljima (pa su bili upoznati sa sadržajem žalbe koju je protiv rješenja suca istrage kojim je odbijen prijedlog za produljenje istražnog zatvora podnio državni odvjetnik), ali ni podnositelji osobno ni njihovi branitelji nisu podnijeli odgovore na žalbu niti prijedlog da ih se pozove na sjednicu žalbenog vijeća.[87]

Ustavni sud ispravno je odbio i ustavnu tužbu podnositelja koji je tvrdio da je bio nazočan sjednici žalbenog vijeća putem video uređaja, ali nije prihvaćen njegov zahtjev da mu se osigura i osobna nazočnost. U tom je smislu Ustavni sud u bitnome naveo da su predmetnoj sjednici bili osobno prisutni i svoja izlaganja iznijeli zamjenica državnog odvjetnika i branitelj podnositelja, dok je podnositelj bio prisutan putem konferencijskog uređaja i nije imao ništa za dodati nego se pridružio izlaganju svog branitelja.[88]

Nadalje, Ustavni sud ispravno je odbio i ustavnu tužbu podnositelja koji je u prigovorima naveo da on i njegov branitelj nisu bili ni pozvani ni obaviješteni o održavanju sjednice žalbenog vijeća te da je ista protivno zakonu održana u njihovoj odsutnosti usprkos tome što je u odgovoru na žalbu predložio Visokom kaznenom sudu da ga obavijesti o održavanju žalbene sjednice, navodeći i to da se Visoki kazneni sud nijednom riječju nije referirao na sadržaj njegovog odgovora na žalbu državnog odvjetnika nego je samo utvrdio da je taj odgovor podnesen po branitelju pa je izvjesno da njegovi argumenti izneseni u odgovoru na žalbu nisu ni razmotreni od strane žalbenog suda. Ustavni sud je na te prigovore odgovorio navodeći da je podnositelj zaprimio žalbu državnog odvjetnika i podnio svoj odgovor, a na sjednicu žalbenog vijeća nije ni pozvana ni pristupila ni jedna strana pa nepozivanjem na sjednicu drugostupanjskog vijeća nije

87 Odluka broj: U–III–4719/2019 i dr. od 18. prosinca 2019. Vidi bilj. 84 za odluku broj: U–III–2518/2019.

88 Odluka broj: U–III–125/2020 od 3. veljače 2020. Ustavni sud je tomu pridodao da podnositelj tijekom sjednice nije imao prigovore na sudjelovanje putem video-veze niti na rad predmetnog sustava video-veze tijekom održavanja javnog dijela sjednice žalbenog vijeća te je mogao uredno pratiti izlaganja suca izvjestitelja, zamjenice glavnog državnog odvjetnika i branitelja, čime je udovoljeno zahtjevima kontradiktornosti postupka. Osim toga, navedeno postupanje omogućilo je vijeću žalbenog suda da osobno upozna podnositelja i ocijeni njegovo držanje pred sudom, što je jedna od glavnih svrha zahtjeva za prisutnošću istražnog zatvorenika ročištu na kojem se odlučuje o istražnom zatvoru. Ista situacija zastupljena je i u odluci broj: U–III–315/2021 od 24. veljače 2021. (doduše glede sjednice prvostupanjskog vijeća), s dodatkom da je u toj odluci Ustavni sud otklonio i podnositeljev prigovor da jednakost oružja nije postojala ni uslijed toga što je sud potvrdio činjenice sastavljene u izvješću kojeg je sačinila optužba te je na tom izvješću potom utemeljio svoju odluku. Ustavni sud je pri tome propustio istaknuti da prema stajalištu koje je ESLJP naveo u predmetu *Merabishvili protiv Gruzije* (presuda, Veliko vijeće, 28. studenoga 2017., zahtjev br. 72508/13, § 227.) ništa ne sprječava nacionalne sudbene vlasti da podrže ili ugrade u svoja rješenja argumentaciju tijela koja traže primjenu mjera istražnog zatvora prema okrivljenicima. Pozivanje Ustavnog suda na ta stajališta je u analognom kontekstu uslijedilo u odlukama broj: U–III–5056/2021 od 28. rujna 2021. i broj: U–III–6619/2021 od 6. prosinca 2021.

doveden u neravnopravan položaj u odnosu na državnog odvjetnika.[89] Što se tiče podnositeljevog navoda da njegovi argumenti izneseni u odgovoru na žalbu nisu ni razmotreni od strane drugostupanjskog suda, Ustavni sud naveo je da takav neobrazložen podnositeljev zaključak ne proizlazi sam po sebi (automatski) niti je podnositelj svoj zaključak dokazao ostalim navodima ustavne tužbe, niti ga je učinio vjerojatnim. Pri tome je Ustavni sud naglasio da je žalbeni sud, polazeći od sadržaja žalbe, odgovora na žalbu i obrazloženja osporenog drugostupanjskog rješenja (točke 2.2. - 2.4. obrazloženja dotične odluke), implicitno "uzeo u obzir" navode podnositeljevog odgovora na žalbu koje nije sadržajno naveo u tom obrazloženju. Ustavni sud pri tome je posebno napomenuo da podnositelj u ustavnoj tužbi navodi da razlozi izneseni u osporenom rješenju, zbog kojih je preinačeno prvostupanjsko rješenje, predstavljaju samo reevaluaciju okolnosti koje je ocijenio i prvostupanjski sud pri ukidanju istražnog zatvora, a te razloge drugostupanjskog suda Ustavni sud ocijenio je ustavnopravno prihvatljivima (vidi točke 7. - 9. obrazloženja te odluke).[90]

---

89 Vidi i predmet u kojem također na izvanraspravnu žalbenu sjednicu nije pozvana nijedna strana (odluka broj: U–III–946/2023 od 22. ožujka 2023.). Posebno vidi odluku broj: U–III–3010/2024 od 6. kolovoza 2024. u predmetu u kojem je Ustavni sud iznio proširenu argumentaciju glede razmatrane problematike navevši da je uvidom u žalbu podnositelja protiv rješenja o određivanju istražnog zatvora primijetio da u njoj nisu izneseni drugačiji prigovori od onih koji su izneseni na prvostupanjskoj sjednici, a koji bi zahtijevali da se podnositelj ili njegova braniteljica dodatno usmeno očituju o prigovorima, niti da se radi o prigovorima o kojima državno odvjetništvo nije imalo ranije saznanja jer se isključivo odnose na podnositeljevu ocjenu onih posebnih okolnosti zbog kojih mu je istražni zatvor određen. Stoga prisutnost stranaka na sjednici žalbenog vijeća nije bila potrebna. Drugostupanjskim rješenjem u cijelosti je prihvaćena ocjena suca istrage o postojanju posebnih okolnosti za određivanje istražnog zatvora, pri čemu podnositelj nije niti u žalbi niti u ustavnoj tužbi obrazložio zbog čega smatra da je drugostupanjski sud unatoč tome bio dužan njega i braniteljicu izvijestiti o sjednici. Vidi i odluku broj: U–III–3823/2024 od 22. listopada 2024. u predmetu u kojem je od dostave podnositelju i njegovom braniteljuž žalbe državnog odvjetnika do održavanja sjednice žalbenog proteklo više od mjesec dana, tijekom kojih je podnositelju i njegovom braniteljuž bilo moguće očitovati se o navodima iz žalbe, ali oni nisu dostavili očitovanje o žalbenim prigovorima niti zatražili da ih žalbeno vijeće pozove na žalbenu sjednicu vijeća. Ista situacija vidljiva je i u odluci broj: U–III–3845/2024 od 22. listopada 2024.

90 Odluka broj: U–III–380/2023 od 2. veljače 2023. U bitnome ista logika Ustavnog suda zastupljena je i u njegovoj ranijoj odluci broj: U–III–4846/2019 od 18. prosinca 2019. U njoj je, među ostalim, kao i u brojnim prethodnim i naknadnim odlukama navedeno da se sukladno članku 495. ZKP-a/08 na postupak odlučivanja o žalbi na rješenje ne primjenjuju odredbe članka 475. ZKP-a/08, koje propisuju obvezu izvještavanja stranaka o sjednici drugostupanjskog vijeća u povodu odlučivanja o žalbi na presudu kada to stranke pravodobno zatraže, odnosno ako nisu zahtijevale ako bi njihova prisutnost bila korisna za razjašnjenje stvari. Nadalje je navedeno da Ustavni sud primjećuje da se podnositelj u odgovoru na žalbu očitovao na sve navode državnog odvjetnika iznesene u žalbi, ponavljajući sve što je naveo na ročištu od 4. listopada 2019. te da iz tog odgovora ne proizlazi prijedlog da se podnositelja i/ili njegovog branitelja pozove na sjednicu žalbenog vijeća. Također je spomenuto da iz predmetne ustavne tužbe ne proizlazi da je podnositelj naveo neke nove okolnosti nego je samo ponovio razloge (koje bi izložio da ga se pozvalo na sjednicu izvanraspravnog vijeća) koji su se ticali njegove ranije osuđivanosti te činjenicu da je zasnovao radni odnos. Ustavni sud je glede toga naveo da, iako iz obrazloženja osporenog rješenja ne proizlazi navođenje sadržaja podnositeljevog odgovora na žalbu, to ne znači da izvanraspravno vijeće nije bilo upoznato s istim nego je, suprotno podnositeljevim tvrdnjama, zaključilo da u konkretnom slučaju, a s obzirom na način počinjenja kaznenih djela i s obzirom na njegovu raniju osuđivanost, kao odlučne činjenice, postoji potreba daljnje primjene istražnog zatvora. Pri tome je Ustavni sud naglasio da iz žalbe

5.4.2. Pravo na učinkovitu pomoć branitelja

Ustavni sud je u važnoj odluci broj: U–III–2173/2020 od 24. lipnja 2020.[91] vrlo iscrpno i ispravno analizirao činjenični supstrat predmetnog slučaja i iznio važna pravna stajališta glede materije razmatrane u ovoj cjelini (učinkovite pomoći branitelja kao uvjeta istinske kontradiktornosti i jednakosti oružja). Zbog važnosti, između ostalog, i dijela načelnih stajališta koja se tiču u ovom radu razmatrane materije, ista se, izuzetno, usprkos njihove opširnosti, u pripadajućoj bilješci citiraju u cijelosti.[92]

U razmatranom predmetu ranjivog podnositelja ne samo da isti nije imao učinkovitu pomoć predmetne braniteljice nego nije ni saslušan. Podnositelj je, između ostalog, u ustavnoj tužbi tvrdio da s braniteljicom postavljenom po službenoj dužnosti nikada nije razgovarao niti se s njom konzultirao. Iz spisa predmeta bilo je, između ostalog, vidljivo da ona nije ulagala žalbe na rješenja o određenju/produljenju istražnog zatvora podnositelju, nije postavljala pitanja niti predlagala dokaze te je Ustavni sud zaključio da je ona zapravo djelovala

državnog odvjetnika ne proizlazi da je on predlagao da se istražni zatvor produlji na nekim novim okolnostima i razlozima koje ranije nije iznio te da su tvrdnje državnog odvjetnika na kojima se temelji žalba istovjetne onima koje je državno odvjetništvo iznijelo u prijedlogu za produljenje istražnog zatvora, a povodom kojeg prijedloga je i održano ročište 4. listopada 2019., na kojem je prisustvovao i podnositelji i njegov branitelj i na kojem su i osporavali istaknute navode državnog odvjetnika.

91 "Narodne novine" br. 92/20.

92 "9**.** Branitelj je procesni pomoćnik okrivljenika koji svojim pravnim znanjem i procesnom vještinom pomaže okrivljeniku u pronalaženju i utvrđivanju činjenica u njegovu korist, primjeni propisa koji su za okrivljenika najpovoljniji, te korištenju procesnih prava. Pomaganjem okrivljeniku branitelj uklanja nedostatke stvarnih mogućnosti obrane u usporedbi s državnim odvjetnikom kao ovlaštenim tužiteljem, ostvarujući tako postulat 'jednakosti oružja' i druge elemente načela 'pravičnog suđenja' iz članka 29. stavaka 1. i 2. Ustava i članka 6. stavaka 1. i 3. Konvencije.
U predmetu *Mađer protiv Hrvatske* (br. 56185/07, § 160. i 161., presuda od 21. lipnja 2011.) ESLJP je naveo da odgovornost država ugovornica proizlazi iz radnji njihovih tijela, međutim, naglasio je da se odvjetnik, čak i kad je imenovan po službenoj dužnosti, ne može smatrati tijelom države s obzirom na neovisnost odvjetničke profesije od države. Nadalje, ESLJP je naveo da je vođenje predmeta pitanje između okrivljenika i njegovog ili njezinog branitelja, bez obzira je li branitelj imenovan po službenoj dužnosti ili je privatno izabran i plaćen te kao takvo ne može, osim u posebnim okolnostima, dovesti do odgovornosti države. Ipak, imenovanje odvjetnika koji će zastupati stranku u postupku samo po sebi ne osigurava djelotvornost pomoći (*Imbrioscia protiv Švicarske,* presuda od 24. studenoga 1993., § 38., Serija A br. 275) jer mogu postojati okolnosti u kojima država treba postupati i ne smije ostati pasivna, u slučaju kada su problemi u vezi zastupanja izneseni pred nadležne vlasti, a pitanje hoće li se pravno zastupanje moći smatrati praktičnim i djelotvornim ovisit će o okolnostima predmeta, uzevši postupak u cjelini.
Kada se radi o osobama za koje je na temelju nalaza i mišljenja vještaka utvrđeno da su kazneno djelo počinile u stanju neubrojivosti te se protiv tih osoba predlaže određivanje/produljenje mjere prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu, država, odnosno sud koji vodi kazneni postupak mora s osobitom pažnjom voditi računa je li pravno zastupanje takvih osoba praktično i djelotvorno, a sam postupak mora biti kontradiktoran da bi interesi osoba s duševnim smetnjama bili stvarno, a ne samo formalno zaštićeni. Pri tome, kontradiktornost postupka pretpostavlja da osobama lišenim slobode mora biti omogućeno prisustvovanje raspravi na kojoj se odlučuje o određivanju prisilnog smještaja, a stvarna zaštita takvih osoba podrazumijeva da osoba lišena slobode ima učinkovitu pravnu pomoć bilo izabranog ili po službenoj dužnosti postavljenog branitelja (usporedi s predmetom *Čutura protiv Hrvatske,* br. 55942/15, § 47., presuda od 10. siječnja 2019.)."

samo kao pasivni promatrač predmetnog postupka. Na posljednjem ročištu na kojem se odlučivalo o produljenju mjere istražnog zatvora (na kojem je ujedno zaključena rasprava u postupku utvrđivanja kaznene odgovornosti podnositelja za inkriminirana protupravna djela)[93] ta je braniteljica bila prisutna, ali od podnositelja, koji se nalazio u zatvorskoj bolnici, sud je samo dan prije zakazanog ročišta tražio da dostavi potpisanu izjavu da je suglasan da se to ročište održi u njegovoj odsutnosti. U spisu se nalazila kopija dopisa upućenog zatvorskoj bolnici s potpisom podnositelja i rečenicom: "Suglasan sam!".[94] Uzevši u obzir sve okolnosti razmatranog slučaja, osobito to što se braniteljica na ročištu odrekla prava na žalbu te je rješenje o produljenju istražnog zatvora istoga dana postalo pravomoćno te da generalno gledajući nije odgovarajuće štitila podnositeljeve interese svog tijekom cijelog postupka koji je prethodio ustavnosudskom postupku, a i s obzirom na već utvrđenu povredu prava na pravično suđenje u odnosu na osporenu presudu, Ustavni sud ocijenio je da je u razmatranom slučaju došlo do povrede postupovnih jamstava u odnosu na pravo na osobnu slobodu podnositelja.[95]

Ustavni sud je pravo na učinkovitu pomoć branitelja ispravno zaštitio i odlukom broj: U–III–5500/2024 od 28. siječnja 2025. U tom predmetu bilo je vidljivo da je bila riječ o neurednoj dostavi poziva branitelju jer u trenutku održavanja ročišta nije istekao osmi dan od dana kojeg je podnositeljev branitelj zaprimio poziv u svoj sigurni elektronički poštanski pretinac. Sudac istrage je ročište ipak odlučio održati, ne zbog toga što je utvrdio da je branitelj izostao nakon uredne dostave poziva nego usprkos neuredne dostave poziva, zasnivajuću odluku na zaključku o nemogućnosti uredne dostave uslijed nedostupnosti podnositeljevog branitelja (članak 129. stavak 2. ZKP-a/08).

Ustavni sud primijetio je da je podnositelju istražni zatvor istjecao je 22. studenoga 2024. u 4,30 sati te da iako je to bilo poznato gotovo punih mjesec dana, nadležno državno odvjetništvo zbog nepoznatih je razloga podnijelo sucu istrage prijedlog za njegovo produljenje tek 20. studenoga 2024. (neposredno prije njegovog isteka). Istog tog dana sudac istrage poslao je podnositeljevom branitelju u siguran elektronički poštanski pretinac poziv za ročište za sljedeći dan u 12 sati na kojem će se odlučivati o produljenju istražnog zatvora.[96] Ustavni sud istaknuo je u tom kontekstu da je sudac istrage dužan pozvati okrivljenikovog

93 Predmetni sud podnositelju je produljio istražni zatvor i presudom i rješenjem od 15. travnja 2025. i posebnim rješenjem od istoga dana.

94 Pri tome je Ustavni sud utvrdio da je u situaciji uzrokovanoj virusom COVID-19 ostalo nejasno zašto podnositelj nije mogao biti ispitan putem video linka, kao što je bilo učinjeno na ročištu za odlučivanje o prijedlogu za produljenje istražnog zatvora od 12. prosinca 2019.

95 Kako bi, između ostalog, učinkovito zaštitio podnositeljevo pravo na osobnu slobodu, Ustavni sud ukinuo je osporene odluke navedene u bilj. 93, predmet vratio nadležnom sudu na ponovni postupak i naložio mu da najkasnije u roku od mjesec dana od dana primitka te odluke Ustavnog suda odluči o potrebi daljnjeg produljenja istražnog zatvora podnositelju te da će donošenjem te odluke osporeno prvostupanjsko rješenje prestati važiti.

96 Iz potvrde o otpravku nije bilo vidljivo u koliko je sati poziv otpremljen, što je u slučaju njegovog eventualnog kasnijeg otpremanja istog dana upućivalo na mogućnost da je riječ o iznimno kratkom

branitelja u primjerenom roku prije održavanja ročišta na kojem se odlučuje o produljenju istražnog zatvora te da iako je slanje poziva suca istrage bilo vezano uz vrijeme dostavljanja prijedloga državnog odvjetništva za produljenje istražnog zatvora, kasno dostavljanje prijedloga ne može se staviti na teret okrivljeniku.[97]

Ustavni sud ocijenio je da je zaključak sudova o dopustivosti održavanja ročišta bez prisutnosti podnositeljevog branitelja zbog njegove nedostupnosti proizvoljan jer sud nije uopće, a kamoli ustavnopravno prihvatljivo, obrazložio kako na taj zaključak utječe to što branitelj poziv za ročište nije zaprimio u kratkom vremenu od otpremanja do održavanja ročišta u sigurni elektronički poštanski pretinac. Stoga je Ustavni sud ocijenio da, onemogućivanjem bez relevantnog i dostatnog ustavnopravno prihvatljivog obrazloženja podnositelju da mu na ročištu pomaže branitelj kao procesni pomoćnik, nije udovoljeno zahtjevima kontradiktornosti postupka i jednakosti oružja prilikom predmetnog produljenja istražnog zatvora, čime su podnositelju povrijeđena prava zajamčena postupovnim aspektom članka 22. te člankom 24. stavkom 3. Ustava.[98]

Ustavni sud ispravno je zaštitio pravo na učinkovitu pomoć branitelja i odlukom broj: U–III–3715/2025 od 9. rujna 2025.[99] Obrazloženje prvostupanjskog i drugostupanjskog suda da se podnositelj, kojem je poznata dinamika zakazivanja ročišta za odlučivanje o produljenju istražnog zatvora, mogao s braniteljem konzultirati u istražnom zatvoru, Ustavni sud ocijenio je ustavnopravno neprihvatljivim, pri tome, između ostalog, citiravši navod podnositelja[100] i ocjenjujući da je sud, sve da se podnositelj prethodno već i konzultirao sa svojim braniteljem, dok eventualno ne bi bila riječ o zlouporabi

razdoblju od otpremanja poziva u siguran elektronički pretinac podnositeljevog branitelja (i to čak izvan njegovog "redovnog" radnog vremena) do održavanja ročišta narednog dana u podne.

97 Ono što je pak sudac istrage mogao napraviti neovisno o trenutku zaprimanja prijedloga za produljenje istražnog zatvora, primijetio je Ustavni sud, bilo je slanje podnositeljevom braniteljuprijedloga za produljenje istražnog zatvora zajedno s pozivom za ročište na kojem će se odlučivati prijedlogu, kako bi branitelj imao dovoljno vremena za pripremu, no sudac istrage to nije učinio niti je u svojem očitovanju naveo eventualne opravdavajuće razloge za to.

98 U osobitim okolnostima razmatranog slučaja Ustavni sud nije smatrao potrebnim ukinuti osporena rješenja jer podnositelj povredu materijalnog aspekta prava na osobnu slobodu nije obrazlagao, a nije osporavao niti postojanje osnovane sumnje niti iteracijske opasnosti nego je samo netočno prigovarao da pri produljenju istražnog zatvora nije razmotrena primjena mjera opreza kao blažih mjera kojima bi se ostvarila svrha istražnog zatvora.

99 I ovom odlukom Ustavni sud nije ukinuo predmetna rješenja nego je samo utvrdio da je podnositelju, onemogućavanjem konzultiranja s braniteljem na ročištu za odlučivanje o produljenju istražnog zatvora, u postupovnom aspektu (u dijelu koji se tiče prava na djelotvornu pomoć branitelja i s tim u vezi odgovarajuće mogućnosti za pripremu "obrane") povrijeđeno pravo na osobnu slobodu zajamčeno člankom 22. Ustava i člankom 5. stavcima 1. i 4. Konvencije. Naime, u ustavnoj tužbi podnositelj nije prigovarao osnovanosti osporenih rješenja glede postojanja općeg i posebnog uvjeta uslijed kojih mu je produljen istražni zatvor, nemogućnosti njegove zamjene blažim mjerama niti bilo čemu drugome zbog čega bi produljenje istražnog zatvora bilo neosnovano nego je isključivo prigovarao zbog postupovnih povreda počinjenih u predmetnom postupku produljenja istražnog zatvora.

100 U dijelu koji glasi: "čak i da je u konkretnom slučaju podnositeljev branitelj prije održavanja sjednice optužnog vijeća i bio uspio posjetiti podnositelja u istražnom zatvoru i s njim se konzultirati, svejedno bi opisano postupanje optužnog vijeća, u kojem podnositelju nije dopustilo

tog prava, dužan omogućiti (daljnje) konzultacije, za koje je podnositelj kao okrivljenik iskazao potrebu na ročištu.[101] Onemogućavanje toga oduzima smisao odredbama članka 129. stavka 3. ZKP-a/08 i negira pravo osobi protiv koje se određuje ili produljuje istražni zatvor da je učinkovito zastupa branitelj, zaključio je Ustavni sud, napominjući da je to dodatno delikatno u predmetima u kojima je, kao u razmatranom slučaju, okrivljeniku oduzeta osobna sloboda.

5.4.3. Pravo na (ne)ograničeni uvid u spis predmeta

U praksi Ustavnog suda pojavili su se i slučajevi u kojima se postavilo pitanje zaštite prava na (ne)ograničeni uvid u spis, koje također predstavlja važnu pretpostavku istinske kontradiktornosti i jednakosti oružja, kako u "običnim" predmetima tako u onima u kojima su provođene posebne dokazne radnje (kojima se privremeno ograničavaju određena ustavna prava podnositelja).[102]

Baš u prvoj odluci (broj: U–III–612/2021 od 16. veljače 2021.) koja se ticala prava obrane na uvid u spis u okviru u ovom radu razmatrane materije bila je riječ, između ostalog, o posebnim dokaznim radnjama i podnositelj ispravno odbijene ustavne tužbe prigovorio je nemogućnosti uvida u njih do dana podnošenja ustavne tužbe. Ustavni sud ocijenio je da nema nikakve povrede podnositeljevih ustavnih prava primijetivši da nije riječ o jedinom dijelu dokazne građe na kojem se temelji osnovana sumnja u počinjenje predmetnog kaznenog djela te dodajući da je na temelju uvida u, uz ustavnu tužbu dostavljen, ispis elektronički izmijenjenih poruka između braniteljice podnositelja i USKOK-a utvrdio da je 1. prosinca 2020. braniteljici podnositelja upućena e-mail poruka kojom je USKOK obavještava da su zatražene preslike spisa pripremljene za preuzimanje, da je "cijeli spis kopiran" te da u odnosu na provođenje posebnih dokaznih radnji "nije moguće izvršiti presnimavanje, već se jedino može omogućiti preslušavanje snimki u prostorijama Ureda".[103]

---

da se prije davanja svojeg očitovanja na sjednici optužnog vijeća posavjetuje sa svojim braniteljem, predstavljalo kršenje navedenog ustavnog i konvencijskog prava".

101 Pri tome je također naveo: "Članak 129. stavak 3. ZKP-a/08 propisuje tijek postupka na ročištu o istražnom zatvoru, te daje mogućnost iznošenje argumenata obrani usmeno pred sudom koji odlučuje o određivanju i produljenju istražnog zatvora. U njemačkoj doktrini to se naziva 'mini raspravom'. Na njoj je, prema navedenoj odredbi ZKP-a/08, moguće čak i izvoditi dokaze (vidi točku 4. obrazloženja ove odluke). U tom smislu je ustavnopravno neprihvatljivo stajalište optužnog vijeća prvostupanjskog suda da se podnositelj kao okrivljenik 'ima pravo konzultirati sa svojim braniteljem ali ne u tijeku ročišta za istražni zatvor'. Naime, analognom primjenom članka 439. ZKP-a/08, okrivljenik se na 'mini raspravi' može 'dogovarati sa svojim braniteljem, ali o tome kako će odgovarati na postavljeno pitanje ne može se savjetovati ni sa svojim braniteljem ni s kim drugim'. U razmatranom slučaju, što je vidljivo iz zapisnika, nije bila riječ o ispitivanju okrivljenika nego o iznošenju pravnih stajališta o (ne)postojanju uvjeta za daljnje produljenje istražnog zatvora podnositelju."

102 Za rane probleme ("ignoriranje") te materije u praksi Ustavnog suda (odluka i rješenje broj: U–III–976/2011 od 1. ožujka 2011. i odluka broj: U–III–3339/2017 od 3. kolovoza 2017.) vidi *supra* u cjelini 5.3.

103 U bitnome ista situacija vidljiva je i iz odluke broj: U–III–1007/2021 od 11. ožujka 2021.

U kontekstu razmatrane materije Ustavni sud je odlukom (eventualno upitne ispravnosti) broj: U–III–3431/2022 od 15. lipnja 2022. odbio podnositeljevu ustavnu tužbu u dijelu koji se tiče u ovom radu razmatrane materije. Podnositelj je prigovorio da mu nije dostavljen prijedlog državnog odvjetništva za određivanje istražnog zatvora pa se nije na njega mogao odgovarajuće očitovati "jer je isti samo u dijelu pročitan tek na ročištu, a pritom nisu prezentirani dokazi na kojima se isti temelji, a okrivljenik je objektivno bio onemogućen napraviti uvid u spis, dok mu na ročištu to pravo nije omogućeno". Ustavni sud je, među ostalim, naveo da je u podnositeljevoj žalbi protiv rješenja sutkinje istrage navedeno da se u predmetnom spisu "vidi da prijedlog nikad nije dostavljen okrivljenicima, a od prijedloga do ročišta im nije omogućen uvid u isti, kao niti u spis da bi se mogli kvalitetno pripremiti", na temelju čega je Ustavni sud zaključio da je obrani uvid u spis omogućen na ročištu koje je održano isti dan kada je prijedlog i podnesen, pri čemu nije bilo nužno prijedlog za određivanje istražnog zatvora fizički uručiti podnositelju ili njegovom branitelju nego je bilo dovoljno to što je nazočna zamjenica predmetnog državnog odvjetnika "usmeno izložila svoj pisani prijedlog za određivanje istražnog zatvora te da je sutkinja istrage podnositelju je dala mogućnost da se o njemu očituje i da ga osporava (usporedi s predmetom ESLJP-a *Atilla Taş protiv Turske*, br. 72/17, presuda od 19. travnja 2021.)". Ono što bi eventualno moglo biti sporno pri takvom zaključivanju tiče se toga je li zamjenica državnog odvjetnika čitajući prijedlog za određivanje istražnog zatvora "pokrila" u svojem izlaganju sve bitne elemente pisanog prijedloga jer je pitanje kako su i koliko podnositelj i njegov branitelj to mogli kontrolirati ako im nije predan primjerak prijedloga nego im je, po navodima Ustavnog suda, omogućen uvid u isti. Naime, ako optužba nije u potpunosti reproducirala neki bitan dio prijedloga koji je čitanjem mogao potencijalno utjecati na odluku sutkinje istrage, upitna je sukladnost postupanja suda s načelima kontradiktornosti i jednakosti oružja.[104]

Konačno, Ustavni sud ispravno je zaštitio pravo okrivljenika na uvid u spis odlukom broj: U–III–1466/2024 od 28. svibnja 2024. navevši da je podnositelju u potpunosti uskraćena mogućnost uvida u spis predmeta od 19. veljače do 14. ožujka 2024., slijedom čega se nije mogao upoznati sa sadržajem dokumenata koji su od ključne važnosti za osporavanje zakonitosti odluke o određivanju istražnog zatvora pa "nije mogao učinkovito osporavati razloge na kojima je utemeljena

104 Vidi i bilj. 50. Slična situacija vidljiva je i iz odluke broj: U–III–4392/2022 od 27. srpnja 2022., kojom je Ustavni sud odbio podnositeljevu ustavnu tužbu u kojoj je podnositelj, među ostalim, iznio prigovor da mu rješenje o proširenju istrage na još dva osumnjičenika nije na vrijeme dostavljeno nego je za njega saznao usmeno od suca istrage na ročištu na kojem se odlučivalo o predmetnom produljenju istražnog zatvora (naime, na teret mu se stavlja počinjenje kaznenog djela u sklopu zločinačkog udruženja, a za to je djelo nužno postojanje tri ili više osumnjičenika). Ustavni sud utvrdio je da je podnositelj prigovore vezane uz povredu načela kontradiktornosti i jednakosti oružja, koje ponovno ističe u ustavnoj tužbi, istaknuo u žalbi protiv rješenja suca istrage, a o tim njegovim prigovorima dostatno se i valjano očitovao žalbeni sud, osobito istaknuvši da je navedeno rješenje USKOK-a doneseno samo dan prije održavanja ročišta te da mu je dostavljen i pismeni otpravak rješenja, protiv kojega je mogao izjaviti žalbu.

odluka o određivanju istražnog zatvora te mu je na taj način povrijeđeno pravo na osobnu slobodu (vidi za slično predmet ESLJP *Ragip Zarakolu protiv Turske*, br. 15064/12, §§ 61. i 62., presuda od 15. rujna 2020.)".

5.4.4. Nedopuštena nejednakost (*substantial disadvantage*) u domeni dokazivanja

Ustavni sud ispravno je odbio podnositeljevu ustavnu tužbu u predmetnoj domeni u situaciji u kojoj je podnositelj prigovarao da mu je u žalbenom postupku, u predmetu u kojem su mjere opreza, zbog njihovog kršenja, zamijenjene istražnim zatvorom, povrijeđeno načelo jednakosti oružja jer je sud odbio analizirati priloženi ispis pisanih poruka koje je razmjenjivao sa žrtvom, a iz kojih proizlazi da je žrtva s njim svojevoljno komunicirala, razmjenjivala poruke i zvala ga i bez njegovog prethodnog poticaja. Ustavni sud primijetio je da su predmetni sudovi zaključak o postojanju osnovane sumnje da je podnositelj počinio kazneno djelo nametljivog ponašanja i kazneno djelo prijetnje, kao i iteracijske opasnosti, temeljili na okolnostima koje proizlaze iz policijskog izvješća koje sadrži "ispis poruka s mobilne aplikacije Whatsapp i snimku koju je podnositelj sačinio ispred stana žrtve, a koje sadrže i prijetnju lišavanjem života", a pri donošenju zaključka o kršenju mjera opreza nadležni sudovi oslonili su se i na drugo policijsko izvješće "koje, između ostaloga, sadrži ispis poziva i poruka s mobilnih aplikacija Viber i Whatsapp koje je podnositelj uputio žrtvi".[105]

I drugi predmet koji se ticao razmatrane materije odvijao se u kontekstu navodnog kršenja mjera opreza i njihove zamjene istražnim zatvorom.[106] Rješenjem nadležnog državnog odvjetništva podnositelju je određeno više mjera opreza, a među njima i zabrana uspostavljanja ili održavanja veze sa suprugom (s kojom je bila u tijeku brakorazvodna parnica) i njihovim zajedničkim mldb. djetetom, s kojima ne smije uspostavljati ili održavati ili pokušati uspostavljati ili održavati bilo kakve izravne ili neizravne kontakte ili veze. Tu je mjeru nakon podignute optužnice produljio nadležni sud, dok je odbio produljivanje ostalih mjera opreza te prijedlog državnog odvjetništva da se mjere opreza zamijene istražnim zatvorom. Nakon toga je taj sud još jednom produljio tu mjeru i, osim toga, odredio novu mjera opreza u vidu zabrane približavanja dotičnim osobama na udaljenost manju od sto metara, dok je, kao neosnovan, ponovno odbijen prijedlog državnog odvjetništva da se mjere opreza zamijene istražnim zatvorom. Nakon toga je policija obavijestila sud da je podnositelj kršio mjere opreza, o čemu je sačinjena službena zabilješka. U njoj je zapravo bila sadržana

105 Odluka broj: U–III–425/2025 od 25. veljače 2025. Ustavni sud je pri tome naveo da je žalbeno vijeće nadležnog suda u osporenom rješenju ocijenilo je da okolnost što je podnositelj nekad bio u ljubavnoj vezi sa žrtvom nema značaj koji mu se pridaje u podnijetoj žalbi, odnosno ne otklanja postojanje opravdanosti i nužnosti razloga za istražni zatvor kada se uzme u obzir da postoji osnovana sumnja da je od listopada 2023. do 25. prosinca 2024., unatoč odbijanju žrtve da se s njim susreće te komunicira, podnositelj nastavio pokušaje ostvarivanja takvih neželjenih kontakata.

106 Odluka broj: U–III–3952/2024 od 3. prosinca 2024. Zbog složenih okolnosti i, po svemu sudeći, pogrešne odluke Ustavnog suda, činjenice će u nastavku biti iznesene nešto detaljnije.

izjava podnositeljeve supruge da je podnositelj prekršio mjere opreza na način da je došao u mjesto u kojem ona i njihov sin žive jer je oko 7:40 sati vozilom krenula sa sinom prema školi i na svoj posao te je na putu, otprilike 60 - 70 metara udaljenom od kuće u kojoj žive, uočila supruga kako ih, prema njezinoj pretpostavci, snima mobitelom te im maše, a bio je neposredno udaljen od njih pa se jako uplašila kad ga je uočila jer je bio jako nasilan prema njoj. Istoga dana državno odvjetništvo dostavilo je sudu podnesak predlažući mu da postupi u skladu s člankom 101. stavkom 2. ZKP-a/08[107] jer im je nadležna policijska postaja dostavila izvješće iz kojeg proizlazi da je podnositelj prekršio određenu mu mjeru opreza. Prvostupanjski sud je mjere opreza zamijenio istražnim zatvorom, a drugostupanjski sud je odbio žalbu protiv takvog rješenja prvostupanjskog suda.

Podnositelj je u ustavnoj tužbi naveo da je odluka o određivanju istražnog zatvora zasnovana isključivo na iskazu njegove supruge, koja je prema priloženom psihološkom profilu sklona laganju (priložio je presliku mišljenja i prijedloga nadležnog područnog ureda Hrvatskog zavoda za socijalni rad, izrađenog za potrebe brakorazvodnog postupka, u kojem se navodi da "visoki rezultat na ljestvici laganja upućuje na profil sumnjive valjanosti jer se osoba nastoji prikazati pretjerano kreposnom"). Također je naveo da u spisu ne postoji dokaz, osim njezina iskaza, da je kršio mjere opreza, a on joj se nikada nije približio "na manje od 100 m niti pokušao s njom uspostaviti kontakt na način da je to utvrđeno kako to propisuje kazneni zakon". Zasnivanjem sudske odluke isključivo na njezinom iskazu, u postupku u kojem mu nije dana mogućnost da iznese svoju obranu, smatra povrijeđenom jednakost oružja. Naveo je i to da zbog bolesnog srca mora svaki dan trčati, tako da trči uobičajenom rutom do table na ulazu u mjesto u kojem supruga ima kuću, pri čemu nije ulazio u to mjesto niti se približavao toj kući. Nadalje je naveo da je njegov branitelj priložio u sudski spis "GPS rutu" njegovog trčanja "kritičnog jutra", a ona se ne može falsificirati i dokaz je da nije ulazio u mjesto bivše supruga niti prilazio njezinoj kući, a koji prvostupanjski sud, a kasnije niti drugostupanjski sud nisu prihvatili, iznijevši nevaljano objašnjenje.[108]

Ustavni sud lakonski je odbio ustavnu tužbu u tom dijelu navodeći da je njegova ocjena "da su sudovi u osporenim odlukama iznijeli ustavnopravno prihvatljive, relevantne i dostatne razloge za određivanje istražnog zatvora podnositelju na temelju članka 123. stavka 1. točke 3. (kojim je propisana iteracijska opasnost kao istražnozatvorska osnova) u vezi s člankom 101. stavkom 2. ZKP-a/08 (vidi

107 Odredbe članka 101. stavka 2. ZKP-a/08 glase:
"(2) O postupanju okrivljenika protivno zabrani ili neispunjavanju obveze naložene mjerom opreza, tijelo koje izvršava mjeru opreza odmah obavještava nadležno tijelo. Sud će odmah, a najkasnije u roku od 24 sata donijeti odluku o nepridržavanju mjere opreza te donijeti rješenje o zamjeni mjere opreza istražnim zatvorom i izdati nalog za predaju u istražni zatvor."

108 Pri tome je naveo da "GPS kao sustav dokazivanja državno odvjetništvo redovito koristi u kaznenom postupku kao zakoniti dokaz", što se spominje u odluci Ustavnog suda broj: U–III–1373/2022 od 22. ožujka 2022. kao dio dokaza tužiteljstva. Istaknuo je i to da mu nije određena mjera opreza zabrane posjećivanja određenog mjesta ili područja, ali da je određivanje istražnog zatvora u konačnici zapravo utemeljeno na kršenju te mjere opreza.

točke 5.1. i 5.2. obrazloženja ove odluke) obrazlažući među ostalim, implicitno, da mjere opreza zabrane približavanja određenoj osobi i zabrane uspostavljanja ili održavanja veze s određenom osobom u primjeni nije moguće mehanički odvajati jednu od druge i promatrati izolirano jer u predmetnom kontekstu čine jedinstveno zaštitno sredstvo žrtava" pa "Ustavni sud u osobitim okolnostima razmatranog slučaja zbog navedenog ističe da je ustavnopravno irelevantno (i) u ustavnoj tužbi problematizirano pitanje je li se podnositelj približio žrtvama na manje ili na više od sto metara udaljenosti od njih".

Pri izricanju predmetnih mjera opreza podnositelju prvostupanjski sud je prethodno u dva navrata svojim rješenjima odbijao prijedlog nadležnog državnog odvjetništva da se te mjere zamijene istražnim zatvorom zbog njihovog navodnog kršenja, smatrajući ih dostatnima. Državno odvjetništvo se protiv tih rješenja nije žalio. Jedini novi moment nakon toga ticao se pitanja je li se podnositelj približio na manje od sto metara dotičnim osobama. Kategoričko utvrđenje policije o podnositeljevom kršenju mjera opreza prema sadržaju predmetne službene bilješke proizlazilo je iz same tvrdnje podnositeljeve supruge, koja nije potvrđena bilo kojim drugim dokazom. Tu tvrdnju je kao utvrđenu činjenicu na određeni način, bez ikakve daljnje argumentacije, prihvatilo i državno odvjetništvo, koje je istog dana prvostupanjskom sudu dostavilo podnesak kojim je predložilo da sud postupi u skladu s člankom 101. stavkom 2. ZKP-a/08. Naime, u tom je podnesku, u bitnome, navedeno da mu je nadležna policijska postaja dostavila izvješće iz kojeg proizlazi kako je okrivljenik prekršio mjeru opreza prema svojoj supruzi.

Prvostupanjski sud je u obrazloženju prvostupanjskog rješenja naveo da je uzeo u obzir to da je podnositelj "od strane žrtve u više navrata prijavljivan zbog kršenja mjera opreza (bilješke policijske postaje i izjave žrtve – listovi 457 – 460 i 486 – 488 spisa), i to stoga što je sa svog mobilnog telefona pokušao ostvariti kontakt sa žrtvom, ali i zbog toga što je dolazio ispred njene kuće i sjedio u svom automobilu (izvješće policijske postaje s prilozima - listovi 469 – 471 spisa)". Međutim, svi se ti navodi tiču vremenskog razdoblja prije prethodnih sudskih odbijanja ukidanja mjera opreza i određivanja istražnog zatvora te nisu sudu bili dostatni da podnositelju odredi istražni zatvor prilikom prethodnih prijedloga da se mjere opreza zamijene njime iako je svim tim navodima taj sud raspolagao pri tim odbijanjima jer su mu bili dostavljeni od policijske postaje. Kao što je prethodno već navedeno, nadležno državno odvjetništvo se pri tome nije čak ni žalilo na odluke o odbijanju zamjene mjera opreza istražnim zatvorom.

Prvostupanjski sud nadalje je naveo da sam okrivljenik putem izabranog branitelja na sjednici vijeća prilaže dokaz da svoju aktivnosti trčanja provodi upravo u dotičnom mjestu, čime se "svjesno, unatoč određenim mjerama opreza, približava žrtvi i time dolazi u kontakt s njom, što sve okolnosno i uvjerljivo opisuje žrtva". Prema policijskoj službenoj bilješci, ta je žrtva 25. travnja 2024. nepozvana pristupila u njihove prostorije te navela da je istog dana oko 7:40 sati vozilom krenula sa sinom prema školi i na svoj posao te je na putu, otprilike

šezdeset do sedamdeset metara udaljenom od kuće u kojoj njih dvoje žive, uočila svojeg supruga kako ih, pretpostavlja, snima mobitelom. S druge strane, na sudskom ročištu je izjavila da je bila riječ o susretu "možda na 50 m od kuće", odnosno da je sigurna da je to bilo na svega pedeset metara udaljenosti od kuće.

Vezano uz navedeno, treba istaknuti da, čak i da je podnositeljeva supruga kao žrtva konzistentno iskazivala o udaljenosti o kojoj je bila riječ i neovisno o tome ima li ona ili nema psihološki profil sklon laganju, ostaje činjenica da je podnositeljev branitelj u spis priložio ispis navodne "GPS rute", pokušavajući njome dokazati da je pri susretu bila riječ o mjestu na udaljenosti koja nije manja od sto metara od te kuće, da nije mogao utjecati na susret i da se iz video snimke dijela njegovog kretanja koji se dešavao prilikom tog susreta vidi da mu je auto u kojem su bili bivša supruga i sin došao s leđa.

Notorna je činjenica da GPS (globalni sustav za pozicioniranje) u načelu, ako ne postoje izvanredne okolnosti, daje rezultate nečije pozicije koji su iznimno precizni, s pogreškom od najviše nekoliko metara. Priklanjajući se iskazu žrtve i istodobno odbijajući uopće pokušati provjeriti točnost podnositeljeve obrane u tom dijelu utvrđivanjem je li priloženom «GPS rutom» dokazao da do predmetnog susreta nije došlo na manje od sto metara od kuće u kojoj stanuju njegova bivša supruga i sin, sudovi su podnositeljevu mogućnost obrane praktički sveli na teoretsku i iluzornu razinu jer je riječ o dokazu koji u opisanim osobitim okolnostima razmatranog slučaja može biti potencijalno odlučujući za cijelu stvar.

U obrazloženju drugostupanjskog rješenja navedeno je da je prvostupanjski sud prvenstveno odluku donio temeljem iskaza svjedokinje jer se opisana snimka ne odnosi na događaj ispred njezine kuće jer je žrtva navela da je okrivljenika vidjela 50 metara udaljenosti od njezine kuće, te da on tada nije trčao već je stajao. Međutim, nije moguće isključiti proizvoljnost zaključka tog suda da je u postupku koji je prethodio ustavnosudskom postupku utvrđeno da se ta snimka ne odnosi na predmetni događaj. Naime, pregledavanjem te snimke na ročištu utvrđeno je da se na kraju te snimke "vidi jedan crveni auto kako prolazi", za koji je podnositeljev branitelj na ročištu naveo da je očito žrtvin auto, a prisutna podnositeljeva bivša supruga (kao jedna od dvije predmetne žrtve) i njezin punomoćnik nisu negirali da je riječ o automobilu u kojem su se nalazili ona i sin niti su se na bilo koji način osvrnuli na taj navod pa se ne može otkloniti ocjena da je riječ o potpuno proizvoljnom zaključku sudova. Osim toga, taj zaključak ne utječe na prethodne navode oko dvojbenog prostorno-vremenskog konteksta susreta u svijetlu pitanja je li, napose s obzirom na "GPS rutu", bila riječ o udaljenosti koja nije manja od sto metara od dotične kuće. Ni činjenica je li podnositelj baš u tom trenutku trčao ili stajao ništa ne govori o samoj njegovoj udaljenosti od te kuće, kao što ne govori niti o tome je li, čak i ako je u tom trenutku eventualno i stajao, ostatak vremena trčao.

U tom smislu je posebno nejasan navod iz obrazloženja drugostupanjskog rješenja da ne samo da je, suprotno podnositeljevoj obrani, prvostupanjski sud

utvrdio činjenice temeljem iskaza žrtve, iz kojih proizlazi da je podnositelj "bio u blizini kuće žrtve na udaljenosti manjoj od 100 metara" nego i da predmetna ruta trčanja i snimka ne isključuju navode žrtve s obzirom na to da se ne odnose na samo mjesto stanovanja žrtve. Naime, zaključak da se ta ruta i snimka ne odnose na samo mjesto stanovanja žrtve ne govori sam po sebi ništa o tome je li pri tome riječ o udaljenosti koja je ili nije manja od sto metara od mjesta stanovanja žrtve. Štoviše, taj bi zaključak, načelno, govorio više u prilog da je, s obzirom na to da se ne odnosi na samo mjesto stanovanja žrtve, riječ o prostorno udaljenijem događaju od te kuće pa to dodatno govori u prilog potrebe provjere vjerodostojnosti podnositeljeve obrane u dijelu u kojem navodi da je "GPS ruta" dokaz da se nije približio žrtvama na udaljenost koja mu je zabranjena. Osim toga, podnositelj je u žalbi protiv prvostupanjskog rješenja naveo da je sam snimak koji je pregledan na ročištu pred prvostupanjskim sudom nastao izvan dotičnog mjesta, više stotina metara od dotične kuće, tako da se ne može govoriti o neposrednoj blizini kuće. Potonji navod treba promatrati u odnosu na to što sudovi odbijanjem provjere vjerodostojnosti "GPS rute", kao objektivnog dokaza, nisu podnositelju dali šansu da predmetni događaj uopće smjesti u ikakve prostorne koordinate koje bi izlazile iz mjerama opreza naložene zabrane približavanja na udaljenost manju od sto metara. Pri tome treba ponoviti da se jedini novi moment koji se pojavio nakon prethodnih odbijanja ukidanja mjera opreza i njihove zamjene istražnim zatvorom ticao toga je li se podnositelj, suprotno zabrani, približio na manje od sto metara osobama kojima se nije smio približiti na manju udaljenost od navedene.

Na temelju svega spomenutoga treba zaključiti da prethodno opisano sudsko poklanjanje povjerenja personalnom dokazu u vidu iskaza oštećenice kao subjekta kaznenog postupka čiji su interesi suprotstavljeni okrivljenikovim – bez da se uopće i pokušalo provjeriti vjerodostojnost materijalnog dokaza u vidu navodne okrivljenikove "GPS rute" u vrijeme predmetnog događaja, i to još kao načelno vrlo preciznog i potencijalno odlučujućeg dokaza – ne može u opisanim osobitim okolnostima razmatranog slučaja otkloniti arbitrarnost pri zamjeni mjera opreza istražnim zatvorom, koja je neprihvatljiva kad je riječ o zaštiti ustavnih prava, napose prava na osobnu slobodu s obzirom na njegov značaj u demokratskom društvu.

Slijedom svega navedenog, čini se da je trebalo, suprotno ocjeni Ustavnog suda, ocijeniti da sudovi uslijed očito proizvoljnih zaključaka nisu iznijeli ustavnopravno prihvatljive relevantne i dostatne razloge za određivanje istražnog zatvora podnositelju na temelju članka 123. stavka 1. točke 3. u vezi s člankom 101. stavkom 2. ZKP-a/08. Podnositelja je na predmetnom ročištu zastupao branitelj, koji je predlagao dokaze i sudjelovao u njihovom izvođenju pa je tako predao u spis ispis "GPS rute", pregledana je na njegov prijedlog snimka navodnog dotičnog događaja i mogao je postavljati pitanja oštećenici kao svjedokinji, a pri svemu tome podnositeljev branitelj nije na zapisnik u tim

pogledima stavio nikakvih primjedbi.[109] Međutim, samo preuzimanje u spis ispisa "GPS rute" ne predstavlja izvođenje dokaza. U zapisniku predmetnog ročišta se navodi da "branitelj okrivljenika spisu prilaže primjerak rute iz koje proizlazi gdje je točno okrivljenik trčao", ali sud nakon toga ne utvrđuje o kojoj je ruti riječ, to jest gdje se to podnositelj na temelju te rute točno kretao, ne određuje telekomunikacijsko vještačenje glede tog pitanja niti čini bilo što drugo u vezi s provjerom utemeljenosti navoda za koje obrana ističe da proizlaze iz te rute.

Jednakost stranaka u postupku zahtijeva da svaka strana dobije razumnu priliku iznijeti svoje argumente u predmetu u uvjetima koji je ne stavljaju u nepovoljan položaj nasuprot protivne stranke. Već je vrednovana činjenicu da je predmetna "GPS ruta", kao potencijalno odlučujući dokaz u tom predmetu, proizvoljno ocijenjena nevažnom. Na ovom mjestu tome treba pridodati ocjenu da, u prethodno opisanim osobitim okolnostima predmetnog slučaja, odbijanjem suda da izvede taj dokaz, podnositelj nije, po svemu sudeći, dobio razumnu priliku iznijeti svoje argumente u uvjetima koji ga ne stavljaju u nepovoljan položaj nasuprot protivne stranke (*substantial disadvantage*) pa mu je povrijeđena jednakost stranaka u postupku ("jednakost oružja").[110]

Konstrukcija koju je upotrijebio Ustavni sud – da mjere opreza zabrane približavanja određenoj osobi i zabrane uspostavljanja ili održavanja veze s određenom osobom u primjeni nije moguće mehanički odvajati jednu od druge i promatrati izolirano jer u predmetnom kontekstu čine jedinstveno zaštitno sredstvo žrtava – načelno je točna. Međutim, problem s njom leži u tomu da na prethodno opisani način nije utvrđeno kršenje ni jedne od tih mjera, ni samih za sebe ni "sinergijski" te se teško oteti dojmu makar i nehotične "impresioniranosti" Ustavnog suda kontekstom (navodnog) obiteljskog nasilja.

Činjenica je da se Ustavni sud, kao ni ESLJP, u načelu ne bavi pitanjima vezanim uz ocjenu dokaza niti pitanjima vezanim uz utvrđivanje činjenica općenito, kao niti onima vezanim uz primjenu prava, ali samo ako u pogledu toga nije bila riječ o arbitrarnom, odnosno samovoljnom postupanju dotičnih sudova, do čega je, po svemu sudeći, zbog razloga navedenih u prethodnom tekstu, došlo u razmatranom predmetu.

---

109 Ustavni sud istaknuo je da podnositelj u žalbi protiv prvostupanjskog rješenja nije iznio prigovor da je prvostupanjski sud predmetno ročište za odlučivanje o određivanju istražnog zatvora zakazao i održao iako nije obavijestio samog podnositelja o njemu. Budući da zbog toga u pogledu tog pitanja nije iscrpio dopušteni pravni put, taj prigovor nije bilo dopušteno iznositi u ustavnoj tužbi pa ga Ustavni sud ispravno nije razmatrao.

110 Pri svemu navedenome treba posebno istaknuti i nesporni zdravorazumski argument. Razlika između pedeset i sto metara je značajna razlika. Podnositelj je tvrdio da "GPS ruta" dokazuje da se nije približio na manje od sto metara supruginoj kući, a ona pak, u izjavi danoj na predmetnom sudskom ročištu, da je bila riječ o susretu "možda na 50 m od kuće", odnosno da je sigurna da je to bilo na svega pedeset metara udaljenosti od kuće. Iako se od nikoga, a pogotovo od potencijalne žrtve nasilja, ne može očekivati preciznost glede metara udaljenosti u situaciji poput predmetne, nije baš jako vjerojatno da prosječan čovjek ne može razlikovati pedeset i sto metara udaljenosti jer je riječ o udaljenostima kojima se tijekom života ljudi višekratno služe pri upućivanju na pojedine udaljenosti u raznim životnim situacijama. Pogotovo to nije vjerojatno pri opisivanju udaljenosti od kuće u kojoj netko živi. Stoga je bilo nužno izvesti dokaze glede udaljenosti, pa makar i vještačenjem predmetne "GPS rute". U opisanim osobitim okolnostima razmatranog slučaja važnost prava na osobnu slobodu nije dopuštala manje od toga.

6. ZAKLJUČAK

Načela kontradiktornosti i jednakosti oružja dio su općih elemenata načela pravičnog postupka (koje tvore opći i posebni elementi), općeprihvaćenog stožernog načela kaznenog postupka, ali usprkos tome prilično neodređenog (otvorenog) pravnog standarda. Kao što navodi Ivičević Karas, "načelo jednakosti oružja ne nameće uspostavu aritmetičke ili simetrične jednakosti između stranaka u postupku, već uspostavu 'pravedne ravnoteže', odnosno ravnoteže prilagođene njihovim procesnim situacijama".[111] Ono "implicira da stranke imaju uravnotežene mogućnosti utjecati na odvijanje i rezultat postupka, posebice korištenjem pravom na dostupnost informacija i na sudjelovanje u kontradiktornom postupku".[112] Dakle, načelo kontradiktornosti "obuhvaćeno" je na određeni način načelom jednakosti oružja te se ta načela u judikaturama ESLJP-a i Ustavnog suda često razmatraju zajedno. Na taj način vršena konstitucionalizacija tih načela, kao dijela jezgre postupovnih jamstava, ne isključivo pri ustavnosudskoj kontroli u istražnozatvorskim predmetima, ima iznimnu važnost.

Provedeno istraživanje ustavnosudske prakse pokazalo je da ona, nakon početnih manjih lutanja, uvelike konvergira s praksom ESLJP-a. Dio koji divergira i koji će trebati potpunije uskladiti tiče se nedopuštene nejednakosti (*substantial disadvantage*) u domeni dokazivanja. Iako je taj zaključak donesen na temelju samo jedne (relativno novije), po svemu sudeći, pogrešne odluke Ustavnog suda, čini se da ta odluka, zbog izraženih nedostataka u argumentaciji, uslijed načina pristupa tom predmetu, opravdava taj zaključak. Korigiranjem tog dijela svoje prakse Ustavni sud, između ostalog, bit će i potpuniji orijentir redovnim sudovima glede bolje zaštite prava na osobnu slobodu sa stajališta načela jednakosti oružja i kontradiktornosti.

111 Vidi tekst vezan uz bilj. 17.

112 Elizabeta Ivičević Karas, *op. cit.* (bilj. 6), str. 784.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Fourment, *François, Procédure pénale*, Paradigme Publications universitaires, Orléans, 2003.
2. Graovac, Gregori, *Nadležnost Ustavnog suda Republike Hrvatske* ratione materiae *glede istražnozatvorskih ustavnih tužbi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 24:1/2017
3. Graovac, Gregori, *Zaštita prava na osobnu slobodu u kaznenom postupku u praksi Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Novi informator, Zagreb, 2018.
4. Grotrian, Andrew, *L'article 6 de la Convention europeenne des Droits de l'Homme, Droit a un proces equitable*, Les editions du Conseil de l'Europe, 1994.
5. Ivičević Karas, Elizabeta, *Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 57:4–5/2007.
6. Krapac, Davor, *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020.
7. Mrčela, Marin – Ivana Bilušić, *Konfrontacijska mjerila*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 23:2/2016
8. Trechsel, Stefan, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Pravni izvori:

1. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Narodne novine – Međunarodni ugovori" br. 18/97., 6/99. – pročišćeni tekst, 8/99. – ispravak, 14/02., 1/06., 13/17. i 6/24.)
2. Ustav Republike Hrvatske ("Narodne novine" br. 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10. i 5/14.)
3. Zakon o kaznenom postupku ("Narodne novine" br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. - pročišćeni tekst, 91/12. - odluka USRH broj: U-I-448/2009 i dr., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17., 126/19., 80/22., 36/24. i 72/25.)

Internet izvori:

1. Mrčela, Marin, *Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right – European Court of Human Rights recent jurisprudence*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), 1, 2018., https://doi.org/10.25234/eclic/6519
2. http://www.usud.hr/hr/praksa-ustavnog-suda (praksa Ustavnog suda)
3. https://hudoc.echr.coe.int/ (praksa ESLJP-a)

Gregori Graovac, PhD, Assistant Professor and Senior Constitutional Court Legal Advisor
Catholic University of Croatia, Faculty of Law
The Constitutional Court of the Republic of Croatia

THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF CROATIA AS THE GUARDIAN OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF ARMS AND THE ADVERSARIAL PRINCIPLE IN PRE-TRIAL DETENTION CASES RELATING TO THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT

Abstract: The purpose of Article 24 § 3 of the Constitution of the Republic of Croatia, to which Article 5 **§** 4 of the Convention corresponds, is to ensure the right to judicial review of the legality of measures of deprivation of liberty to persons deprived of it. This procedure must, among other things, be conducted in accordance with the principles of adversarial proceedings and equality of arms, as part of the core of procedural guarantees in this matter.

The Constitutional Court's jurisprudence regarding the right to personal liberty significantly shapes Croatian case law in this domain, implementing its constitutionalization. Given the prolonged transition of the Republic of Croatia into a state governed by the rule of law, the experiences of this constitutionalization may be useful in general, but primarily for the states in (prolonged) transition. To this end, the aim of this paper is to identify the neuralgic points of that case law regarding the principles of adversarial proceedings and equality of arms and to offer solutions for overcoming them.

Key words: pre-trial detention, adversarial principle, equality of arms, constitutional complaint

PREGLEDNI NAUČNI RADOVI

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.285
UDK 343:659.4]:004.8

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Dževad Mahmutović, redovni profesor
Pravni fakultet Univerzitet u Tuzli

Raisa Bušatlić, magistra engleskog jezik i književnosti
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

UMJETNA INTELIGENCIJA U FUNKCIJI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE NOVINARA

Sažetak: Rad analizira efikasnost postojećeg krivičnopravnog okvira u Bosni i Hercegovini u zaštiti novinara, istražujući potencijal umjetne inteligencije kao alata za unapređenje ovih normi. Polazna hipoteza je da umjetna inteligencija može pomoći u oblikovanju preciznijih, efikasnijih i međunarodno usklađenih odredbi koje štite novinare od nasilja i pritisaka. Metodološki, rad kombinira normativnu analizu međunarodnog i domaćeg prava (Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, preporuke Vijeća Evrope) s empirijskom analizom sadržaja četiri važeća krivična zakona u Bosni i Hercegovini. Za analizu se koriste alati umjetne inteligencije (veliki jezički modeli i Python skripte) za automatizovano pretraživanje i provjeru usklađenosti sa preporukama CM/Rec(2016)4 i CM/Rec(2022)4. Nalazi pokazuju da samo Krivični zakon Federacije BiH i Krivični zakon Republike Srpske sadrže eksplicitne odredbe koje spominju novinare, dok se u ostalim zakonima zaštita oslanja na opće norme, uz parcijalnu implementaciju međunarodnih standarda. Zaključuje se da umjetna inteligencija može značajno unaprijediti identifikaciju normativnih nedostataka i podržati reformske procese, ali uz nužne etičke okvire i neizostavan ljudski nadzor.

Ključne riječi: novinari, krivično pravo, umjetna inteligencija, Bosna i Hercegovina, zaštita slobode izražavanja

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Sloboda izražavanja i nezavisnost medija predstavljaju temeljne stubove svakog demokratskog društva, a novinari, kao nosioci javnog interesa, imaju ključnu ulogu u informiranju građana i pozivanju vlasti na odgovornost.[1] Uprkos ovom normativnom idealu, u Bosni i Hercegovini (BiH) i široj regiji Zapadnog Balkana sigurnost i profesionalni integritet novinara su sve više ugroženi.[2]

Izještaji međunarodnih organizacija i domaćih udruženja konzistentno ukazuju na pad na listama medijskih sloboda a kao razlozi se ističu rastući politički pritisci, zastrašivanje, prijetnje i verbalni napadi. Ovakva ugrožavanja novinara sve češće dolaze od strane javnih zvaničnika i ostaju bez adekvatnog institucionalnog odgovora.[3] Posebno ranjivim se pokazuju novinarke koje su sve češće izložene rodno zasnovanim napadima i prijetnjama smrću.[4] Ovakva ponašanja, pored toga što direktno ugrožavaju fizičku i psihičku sigurnost novinara imaju i svoj snažan "efekat zastrašivanja" (chilling effect), koji obeshrabruje istraživačko novinarstvo i potiče autocenzuru.[5]

Tradicionalni krivičnopravni pristup pokazao se nedovoljnim za efikasnu zaštitu novinara u ovakvom okruženju. Neefikasna normativna zaštita rezultat je uopćenih normi koje ne prepoznaju kontekst i motivaciju napada na novinare kao napada na samu demokratiju. Ova situacija se čak i pogoršava jer imamo trendove kojima se sloboda medija dodatno sužava a najeklatantiji primjer je ponovna kriminalizacija klevete u entitetu Republika Srpska (RS).[6] Zakonodavni procesi podložni političkom utjecaju, reaktivni, koji nisu utemeljeni na analizi podataka i stvarnim potrebama zaštite javnog interesa kakav je bio ovaj u RS značajno negativno utiču na slobodu medija a time i na demokratiju u društvu.[7]

Pored ovog normativnog nedostatka u smislu procesuiranja ugrožavanja novinara javljaju se prigovori efikasnosti istraga i blagoj kaznenoj politici, a što u konačnici stvara klimu nekažnjivosti i šalje opasnu poruku da je nasilje nad predstavnicima medija prihvatljivo. Očito je da u ovom dinamičnom vremenu

1 European Commission, *Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council* (Brussels, 2021), 1215.

2 Šire vidi: European Court of Human Rights, *Application of the European Convention on Human Rights in Cases Involving Attacks on Journalists* (Strasbourg, 2020), 45 48; International Federation of Journalists, *Safety of Journalists in the Western Balkans*: *Threats, Attacks and Legal Protection* (Brussels, 2019), 23-27.

3 International Federation of Journalists, op. cit. 1215.

4 European Commission, *Artificial Intelligence Act,* 12-15.

5 OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Media Freedom and Journalist Safety in Bosnia and Herzegovina* (Vienna, 2022), 31-34.

6 Šire vidi: European Commission, *Artificial Intelligence Act,* 12-15; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Media Freedom and Journalist Safety in Bosnia and Herzegovina*, 31-34.

7 Šire vidi: European Court of Human Rights, 45 48; International Federation of Journalists, 23-27.

tradicionalni pravni mehanizmi se pokazuju neefikasnim i nedovoljnim da zaštite novinare.[8]

Kako bi se prevazišli nedostaci tradicionalnih mehanizama ovaj rad istražuje mogućnosti primjene umjetne inteligencije (UI) za unapređenje zakonodavnog procesa. Upotreba UI sve je češća posebno u javnom sektoru s ciljem prevazilaženja postojećih institucionalnih slabosti i jačanja vladavine prava.[9]

Na osnovu spoznaje da UI ima sposobnost obrade velikih količina nestrukturiranih podataka (zakona, sudske prakse, međunarodnih standarda, medijskih izvještaja i sl.) ovo istraživanje ima namjeru provjeriti njenu sposobnost automatizirane identifikacije normativnih praznina te nedosljednosti i odstupanja od međunarodnih preporuka za već postojeće norme.[10] Pored dijagnostičke funkcije, UI omogućava i prediktivnu analizu, odnosno simulaciju učinaka potencijalnih zakonskih reformi.[11] Upotrebom UI u ovdje opisane svrhe zakonodavac bi mogao procjenjivati kvalitet planiranih reformi (npr. uvođenje kvalifikovanog oblika krivičnog djela napada na novinara), moglo bi se utjecati na povećanje stope procesuiranih djela napada na novinare, ujednačiti sudsku praksu i povećati stepen usklađenosti s međunarodnim obavezama a što bi u konačnici poboljšalo sigurnost novinara i potpomoglo razvoj demokratije u društvu.

Polazna hipoteza ovog rada glasi: *Umjetna inteligencija može služiti kao funkcionalan alat u oblikovanju preciznijih, efikasnijih i međunarodno usklađenih normi koje štite novinare od nasilja i prijetnji u vezi s obavljanjem profesionalne djelatnosti.*

Provjeravajući ovdje definiranu hipotezu ovaj rad će doprinijeti i razvoju interdisciplinarnog modela koji spaja pravnu nauku i nauku o podacima. Razvijeni model će obezbjeđivati kvalitetne podatke za bilo koju zakonodavnu reformu a posebno za reformu kojom se želi unaprijediti zaštita novinara a posredno i medija kao temelja vladavine prava i otvorenog društva.

2. ANALIZA NORMATIVNO-PRAVNOG OKVIRA U ZAŠTITI NOVINARA

Pravni okvir koji reguliše slobodu izražavanja, medijske slobode i sigurnost novinara u BiH predstavlja složen, višeslojan i duboko kontradiktoran sistem,

8 United Nations, *Report of the Independent Expert on the Promotion of a Democratic and Equitable International Order* (New York, 2012), 78-81.

9 B. van der Sloot and T. Demeester, *Leveraging Natural Language Processing for Normative Gap Analysis in Criminal Law*, International Journal of Law and Information Technology 31, no. 2 (2023): 145 166, 152 154.

10 A. Weigend and M. Riedl, *Predictive Simulation of Legislative Reforms: A Case Study on Hate Crime Statutes*, Journal of Computational Law 9, no. 1 (2021): 71 93, 78 80.

11 M. Živković and N. Kovačević, *The Legal Protection of Journalists in Bosnia and Herzegovina: Gaps and Prospects*, Bosnia and Herzegovina Law Review 45, no. 3 (2020): 219 242, 222 225.

satkan od najviših međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava i fragmentiranog, nekonzistentnog domaćeg zakonodavstva. Ova inherentna tenzija između proklamovanih demokratskih ideala i njihove implementacije u praksi stvara okruženje sistemske pravne nesigurnosti, institucionalne pasivnosti i duboke ranjivosti za medijske profesionalce. Ustavne garancije slobode izražavanja, iako formalno snažne i direktno utemeljene na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, ostaju apstraktni principi bez operativnih mehanizama koji bi osigurali njihovu efikasnu i dosljednu primjenu u svakodnevnom radu novinara. Ova fundamentalna diskrepancija između normativnog ideala i stvarnosti, u kojoj su prijetnje, pritisci i nasilje postali dio profesionalne svakodnevnice, pretvara novinarsku profesiju u jednu od najizloženijih u zemlji.

Zaštita novinara, umjesto da bude tretirana kao prioritet od javnog interesa i *conditio sine qua non* funkcionalne demokratije, svedena je na opće institute zaštite koji ne prepoznaju niti adekvatno adresiraju specifičnu ulogu i egzistencijalne rizike s kojima se suočavaju "psi čuvari demokratije". Ovaj sistemski propust nije samo tehničko-pravno pitanje; on ima negativan efekt na cjelokupno društvo, guši javni dijalog, podstiče autocenzuru i omogućava da korupcija, organizovani kriminal i zloupotreba vlasti ostanu skriveni od očiju javnosti.

Ovo poglavlje analizira međunarodne i domaće pravne instrumente koji obavezuju BiH, od UN konvencija i standarda Vijeća Evrope do zahtjeva evropskih integracija. Svaki standard se razmatra kao imperativ za zakonodavne reforme i institucionalno djelovanje. Nakon pregleda međunarodnog okvira, fokus je na domaćem zakonodavstvu u namjeri da se predstavi postojeći okvir krivičnopravne zaštite novinara.

2.1. Međunarodni pravni okvir i obaveze Bosne i Hercegovine u zaštiti novinara

BiH je, kao suverena država i članica ključnih međunarodnih organizacija, integrisana u globalni i regionalni sistem zaštite ljudskih prava. Ove međunarodne obaveze nisu samo političke deklaracije dobre volje nego one predstavljaju pravno obavezujuće standarde koji zahtijevaju aktivnu primjenu, zakonodavne reforme i konkretne mjere zaštite. Njihov značaj je dodatno osnažen Ustavom Bosne i Hercegovine, koji međunarodnim konvencijama daje primat nad domaćim zakonodavstvom, čineći ih integralnim i superiornim dijelom pravnog poretka zemlje.

Na samom vrhu međunarodnih obaveza u zaštiti novinara nalaze se univerzalni ugovori o ljudskim pravima, prije svega Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP)[12] i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR).[13]

12 Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima, EKLJP), otvorena za potpisivanje 4. novembra 1950, stupila na snagu 3. septembra 1953, 213 UNTS 221.

13 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom Generalne skupštine UN 2200A (XXI) 16. decembra 1966, stupio na snagu 23. marta 1976, 999 UNTS 171.

EKLJP ima ustavni status u BiH jer član II/2. Ustava propisuje njenu direktnu primjenu i prioritet nad domaćim zakonima. Posebno značajan je član 10, koji garantuje slobodu izražavanja i obuhvata pravo na primanje i širenje informacija bez miješanja vlasti. Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) kroz praksu je razvio doktrinu prema kojoj novinari, kao "psi čuvari demokratije", uživaju povišen stepen zaštite. Sud je utvrdio da država ima ne samo negativnu obavezu da se suzdrži od cenzure, već i pozitivnu obavezu da stvori sigurno okruženje za rad medija, uključujući zaštitu od napada i provođenje efikasnih istraga.

ICCPR, koji je BiH ratifikovala 1993. godine, dodatno obavezuje državu da osigura slobodu izražavanja na globalnom nivou. Član 19. Pakta garantuje pravo na traženje, primanje i širenje informacija, što uključuje zaštitu novinara od nasilja, prijetnji i cenzure. Ove odredbe zahtijevaju institucionalne garancije za pristup informacijama i zaštitu izvora, što domaće zakonodavstvo u BiH još uvijek ne ispunjava u potpunosti.

Članstvo BiH u Vijeću Evrope od 2002. godine donijelo je dodatne obaveze. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope usvojila je 2021. Rezoluciju o sigurnosti novinara, koju je BiH podržala. Rezolucija poziva na usvajanje nacionalnih akcionih planova za sigurnost novinara, uključujući mjere protiv fizičkih napada, online uznemiravanja i zloupotrebe pravnog sistema kroz SLAPP tužbe. Preporuke Odbora ministara, posebno CM/Rec(2016)4[14] i CM/Rec(2022)4,[15] daju detaljne smjernice za zaštitu novinarstva. One obuhvataju preventivne mjere, zaštitu povjerljivosti izvora, obavezu brzih i efikasnih istraga, te prilagođavanje izazovima digitalnog doba, uključujući transparentnost algoritama i otpornost medija. Ova dva dokumenta bit će korištena u okviru empirijskog dijela ovog istraživanja a kako bi provjerili domete UI u analizi usklađenosti domaćih krivičnih zakona sa datim preporukama.

Proces pristupanja Evropskoj uniji dodatno je pojačao obaveze BiH. Status kandidata iz 2022. i otvaranje pregovora 2024. godine stavili su slobodu izražavanja i medija u fokus. Mišljenje Evropske komisije iz 2019. godine, kroz 14 ključnih prioriteta, jasno nalaže BiH da garantuje slobodu izražavanja i zaštitu novinara. Konkretni zahtjevi uključuju sudsko procesuiranje prijetnji i nasilja nad novinarima te osiguranje finansijske održivosti javnih RTV servisa.[16] EU izvještaji redovno ukazuju na nedostatke, uključujući potrebu za koordinacijom na

14 Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka CM/Rec(2016)4 državama članicama o zaštiti novinarstva i sigurnosti novinara i drugih medijskih aktera, 13. april 2016 https://rm.coe.int/cm-rec-2016-4-bih-ba/1680a817ac pristupljeno 10. decembra 2025.

15 Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)4 državama članicama o promovisanju povoljnog okruženja za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu (17. mart 2022) https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2022-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-promoting-a-favourable-environment-for-quality-journalism-in-the-digita pristupljeno 10. decembra 2025.

16 Transparency International BiH, *Analiza 14 prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU*(maj 2021) <https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf> pristupljeno 10. decembra 2025.

državnom nivou i dekriminalizaciju klevete u Republici Srpskoj. U posljednjem izvještaju, iz novembra 2025. godine, EU je naglasila da je BiH na određenom nivou pripremljenost u oblasti slobode izražavanja, ali da nije ostvaren napredak u pogledu garantovanja slobode izražavanja i medija, te zaštite novinara, čak štaviše bilježi se stagnacija u oblasti slobode medija i zabrinjavajući znakovi pogoršanja.

Dodatni okvir predstavlja Evropski akt o slobodi medija (EMFA), usvojen 2024. godine.[17] EMFA postavlja standarde kojima će se zemlja morati prilagoditi. Akt zabranjuje politički nadzor nad novinarima, upotrebu špijunskog softvera, garantuje zaštitu izvora, zahtijeva transparentnost vlasništva nad medijima i predviđa mehanizme protiv SLAPP tužbi. Usklađivanje sa EMFA biće ključni pokazatelj spremnosti BiH za članstvo u EU.

Pored obavezujućih okvira, važnu ulogu imaju i međunarodni partneri. UNESCO-ova Preporuka iz 1997. godine o pluralizmu i slobodi izražavanja, iako nije pravno obavezujuća, predstavlja globalni standard.[18] Ona poziva države da osiguraju institucionalne mehanizme za zaštitu novinara i promovišu medijski pluralizam.

OSCE, kroz svoju Misiju u BiH, ima direktnu ulogu u praćenju stanja medijskih sloboda, objavljivanju izvještaja i pružanju tehničke podrške institucijama. Njihove preporuke često se odnose na depolitizaciju regulatornih tijela i zaštitu novinara od političkih pritisaka.

Sve navedeno pokazuje da BiH ima širok spektar međunarodnih obaveza. Ključni izazovi uključuju nekažnjivost napada, nedostatak koordinacije institucija i političke pritiske na medije. Međunarodni standardi jasno zahtijevaju da BiH uspostavi funkcionalan sistem zaštite novinara, što je nužan preduslov za demokratizaciju i evropske integracije.

2.2. Domaći normativno-pravni okvir u oblasti zaštite novinara

Domaći pravni okvir Bosne i Hercegovine u oblasti zaštite novinara pokazuje duboku kontradikciju između formalnog prihvatanja najviših demokratskih standarda i stvarne nemoći da se oni pretoče u funkcionalan sistem. Iako Ustav Bosne i Hercegovine garantuje slobodu izražavanja i osigurava primat Evropske konvencije o ljudskim pravima, ove odredbe ostaju izolovane i bez operativnih mehanizama koji bi ih učinili djelotvornim. Entitetski ustavi i Statut Brčko Distrikta ponavljaju iste deklarativne norme bez prepoznavanja novinarske profesije kao javne funkcije od posebnog značaja. Time se propušta prilika da se stvori ustavni osnov za specifičnu i pojačanu zakonsku zaštitu novinara.

17 Uredba (EU) 2024/1083 Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. aprila 2024. o uspostavljanju zajedničkog okvira za medijske usluge na unutrašnjem tržištu (Evropski akt o slobodi medija), Službeni list Evropske unije L 202 (8. august 2025).

18 UNESCO, *Deklaracija iz Sofije o zaštiti i promociji pluralizma i slobode izražavanja* (Evropski seminar o promovisanju nezavisnih i pluralističkih medija, Sofija, 13. septembar 1997) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000109559> pristupljeno 10. decembra 2025.

Krivični zakoni na državnom, entitetskom i distrikt nivou dodatno komplikuju situaciju. Nijedan od njih ne prepoznaje novinare kao posebno zaštićenu kategoriju, niti postoji krivično djelo koje bi eksplicitno sankcionisalo napad na novinara. Umjesto toga, prijetnje i fizički napadi tretiraju se kroz opća krivična djela poput ugrožavanja sigurnosti ili lake tjelesne povrede. Takav pristup zanemaruje činjenicu da napad na novinara nije samo napad na pojedinca, već i na javni interes i samu demokratiju. Kazne koje se propisuju za ova djela su blage i nemaju odvraćajući efekat, što dodatno ohrabruje nekažnjivost. Ovaj segment normativnog regulisanja bit će predmetom empirijskog istraživanja i tamo će se jasno i detaljno analizirati.

Neujednačenost kaznenih odredbi između entiteta i Brčko Distrikta stvara pravnu nesigurnost i dovodi do nejednake zaštite novinara u zavisnosti od teritorije na kojoj rade. Dok Federacija BiH propisuje kaznu zatvora do jedne godine za ugrožavanje sigurnosti, Republika Srpska predviđa kaznu do dvije godine, a Brčko Distrikt samo šest mjeseci ili novčanu kaznu. Ovakva fragmentacija šalje jasnu poruku o nedostatku institucionalne posvećenosti i odsustvu jedinstvenog stava o važnosti zaštite novinara.

Posebno alarmantna je odluka Republike Srpske da u julu 2023. godine ponovo kriminalizuje klevetu. Ovaj potez predstavlja drastičan korak unazad i direktno kršenje međunarodnih standarda slobode izražavanja. Vraćanje klevete u sferu krivičnog prava stvara atmosferu straha i autocenzure, dajući moćnim političkim i ekonomskim akterima efikasan alat za ušutkivanje kritičkog i istraživačkog novinarstva. Time se novinari izlažu riziku od istraga, saslušanja i krivičnih postupaka, što ozbiljno ugrožava njihovu profesionalnu sigurnost i slobodu da izvještavaju o temama od javnog interesa.

Sve navedeno pokazuje da domaći pravni okvir Bosne i Hercegovine, iako formalno zasnovan na najvišim standardima, u praksi ostaje fragmentiran, nedosljedan i nedovoljno funkcionalan. Ustavne garancije slobode izražavanja nisu praćene operativnim mehanizmima, krivični zakoni ne prepoznaju novinare kao posebnu kategoriju, kaznene odredbe su neujednačene, a rekriminalizacija klevete dodatno ugrožava slobodu medija. Ovakvo stanje zahtijeva sveobuhvatne reforme koje bi domaće zakonodavstvo uskladile sa međunarodnim standardima i osigurale stvarnu zaštitu novinara kao ključnih aktera demokratskog društva.

3. UI I UI U KRIVIČNOM PRAVOSUĐU

Opća diskusija o umjetnoj inteligenciji započeta je 1950. godine objavljivanjem Alana Turinga o stvaranju razmišljajućih mašina, dok je John McCarthy pokušao definirati UI još 1956. godine.[19] Značajan razvojni zamah

19 Carl Rigano, *Using AI to Address Criminal Justice Needs*, *NIJ Journal,* No. 280 (2019), 4.

I-ja povezan je s 2010. godinom, kada su duboko učenje (deep learning) i velike količine podataka došli u fokus istraživanja.[20]

UI predstavlja širok spektar tehnologija koje su duboko infiltrirale sve aspekte društvenog života, što je dovelo do postojanja više različitih definicija. Raznovrsnost definicija objašnjava se činjenicom da UI ne predstavlja jedno jedinstveno polje već čitav spektar tehnologija sa različitim aplikacijama i ciljevima. Russell i Norvig definiraju UI kao područje istraživanja i stvaranja mašina sposobnih za aktivnosti koje bi, ako ih obavljali ljudi, bila smatrana inteligentnom.[21] Europska komisija nudi širu perspektivu definirajući UI kao "sisteme koji pokazuju inteligentno ponašanje analizirajući okolinu i poduzimajući radnje s određenom autonomijom a kako bi postigli specifične ciljeve".[22] Ova definicija naglašava ključnu osobinu UI sistema: mogućnost nezavisnog djelovanja u ostvarivanju unaprijed postavljenih ciljeva.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), kao međunarodna institucija, donijela je preporuku o UI 2019. godine.[23] Prema toj preporuci, UI se definira kao "sistem temeljen na mašinama koji, za eksplicitne ili implicitne ciljeve, zaključuje iz primljenih podataka kako generirati izlaze kao što su prognoza, sadržaj, preporuke ili odluke koje mogu utjecati na fizičke ili virtualne okoline".[24] OECD je dodatno preporučio nekoliko načela koja bi trebala usmjeravati razvoj i primjenu UI: inkluzivni rast i održivi razvoj, poštovanje vladavine prava, ljudskih prava i demokratskih vrijednosti, transparentnost i objašnjivost algoritama, robusnost, sigurnost i odgovornost onih koji kreiraju i koji koriste UI sisteme. Ova načela odražavaju sve veće razumijevanje da UI tehnologije trebaju biti razvijane i korištene u skladu sa temeljnim vrijednostima demokratskog društva.

Evropska unija (EU) je preuzela vodeću ulogu u regulaciji UI donošenjem **Uredbe (EU) 2024/1689**, koja predstavlja prvi sveobuhvatan zakonski okvir za razvoj, plasiranje i upotrebu UI sistema na nivou EU. Ova regulativa uvodi kategoriju **visokorizičnih UI sistema** koji se koriste u osjetljivim poljima kao što su primjena zakona, migracijsko upravljanje, obrazovanje i zapošljavanje. Sistemi svrstavani u ovu kategoriju podliježu strožim zahtjevima: obaveznoj dokumentaciji, objašnjivosti kako funkcioniraju, nadzoru čovjeka i

20 Nataša Aljinović, *AI in the Criminal Justice System with an Emphasis on the Situation in the Republic of Croatia*, in Humberto Ribeiro, Daniel Tomic and Igor Klopotan (eds), 108th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Financial Literacy for Economic and Social Development (Aveiro, 21–22 March 2024) 66–75.

21 Stuart Russell and Peter Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (Pearson, 2020) 1.

22 Helge Sheikh, Cornelius Prins, and Eleni Schrijvers, *Mission AI: The New System Technology* (Springer, 2023) . 16.

23 OECD, Preporuka Vijeća o umjetnoj inteligenciji (OECD/LEGAL/0449, 2019) https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449 [pristupljeno 5. novembra 2025].

24 Ibid.

registraciji u EU bazi podataka.[25] Naročito je važno napomenuti da EU regulacija razlikuje vrste UI aplikacija prema nivou rizika koji predstavljaju za temeljna prava i slobode. U polju krivičnog prava, posebno pri biometrijskoj identifikaciji i automatiziranom donošenju odluka o mjeri osiguranja, EU strogo zahtijeva da UI može biti samo konsultativni alat čiji je output informativne prirode. Obzirom da se korištenjem UI često zadire u slobode i dostojanstvo pojedinca, kao najviše vrijednosti u demokratskom društvu vrlo je važno da kontrola i konačna odluka ostanu u isključivoj nadležnosti čovjeka.[26]

3.1. Opća razmatranja o upotrebi UI u pravosuđu

Primjena tehnologija UI u pravosuđu nije nov fenomen, iako je znatan razvojni skok ostvaren tek u zadnje vrijeme. Već od 1960-ih godina započele su rasprave o korištenju računara za analizu i predviđanje sudskih odluka, što pokazuje da je pravna profesija bila među ranim korisnicima informacijskih tehnologija.[27] Kako se tehnologija razvijala, specijalizacija aplikacija UI u pravosudnoj praksi postajala je sve veća. Ključno pitanje koje je privuklo pažnju istraživača jest kako će UI utjecati na budućnost radnih mjesta u pravilnom dobu tehnološke transformacije. Prema studiji koju su proveli Frey i Osborne iz 2013. godine, od približno 700 analiziranih zanimanja, čak 47% je na visokom riziku da bude zamijenjeno UI alatima i automatizacijom.[28] Za pravnu profesiju specifično, istraživanje pokazuje da će oko 40% radnih mjesta sudskih službenika biti potencijalno pogođeno do 2033. godine, što znači da će tehnologije UI vjerovatno preoblikovati sudsku praksu i funkcije koje sada obavljaju sudski službenici, pisari, stručnjaci za analizu sudske prakse i slični.

Evropska komisija kategorizira upotrebu UI u pravosuđu kao aktivnost visokog rizika što zahtijeva strogu regulaciju i stalni ljudski nadzor kako bi se zaštitilo pravo na pravičan sudski postupak, naročito u krivičnim postupcima gdje su u pitanju elementarna prava pojedinca.[29] Ova kategorizacija nije slučajna već oslikava rasprostranjenost problema koji mogu nastati pogrešnom ili netransparentnom primjenom UI sistema u sudskom odlučivanju.

UI u krivičnim postupcima najčešće se primjenjuje u nekoliko područja: prediktivno planiranje rada organa gonjenja, prepoznavanje lica i biometrijsku identifikaciju, analizu dokaza, procjenu rizika recidiva te pravna istraživanja

25 Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonized rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts [2024] OJ L168/1, Art. 6.

26 Ibid., Art. 4.

27 Gizem Yalcin Williams and others, *Perceptions of Justice by Algorithms', Artificial Intelligence and Law*, 31 (2023), 269–292..

28 Carl Benedikt Frey and Michael A. Osborne, *The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerization?* (2013) pp. 38 and 41 https://oms-www.files.svdcdn.com/production/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf [accessed 17 January 2025].

29 Regulation (EU) 2024/1689, Recital 71

zasnovana na obradi prirodnog jezika. Primjena UI u ovim područjima doprinosi brzini, tačnosti i objektivnosti odlučivanja, ali istovremeno otvaraju pitanja pristranosti, transparentnosti i zaštite ljudskih prava. Zbog obima i predmeta ovog rada, navedeni modeli neće biti detaljno analizirani, već upućujemo zainteresirane čitatelje na radove Mahmutovića, Milanovića i Ibrić, kao i na studije Novokmeta, Tomičića, Vidakovića, Glessa, Grimma i drugih autora koji su se ovim temama bavili iscrpnije.[30]

3.2. Primjena UI u krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini

Ustavna struktura Bosne i Hercegovine značajno je oblikovala organizaciju i nadležnost njenog pravosudnog sistema. Sistem funkcioniše na nivou države, entiteta Federacije BiH i Republike Srpske, te Brčko Distrikta, pri čemu svaki od ovih podsistema posjeduje vlastito materijalno, procesno i organizaciono zakonodavstvo. Krivični postupci se vode u skladu sa zakonima o krivičnom postupku na svim nivoima, a njihov osnovni cilj jeste da se osigura da nevini ne budu osuđeni, dok se počinioci krivičnih djela sankcionišu u skladu sa zakonom i kroz zakonom propisane procedure.[31]

Od 2003. godine važeći procesni zakoni predviđaju upotrebu savremenih tehnologija, naročito u kontekstu posebnih istražnih radnji, ali i u okviru

30 Claire Jasserand, *The European Regulatory Frameworks for Facial Recognition: From the LED to the AI Act*, *Technology and Regulation*, 6.1 (2025), 85–99; Ana Novokmet, Zdenka Tomičić, and Ivan Vidaković, *Facial Recognition Technology in EU Criminal Justice—Human Rights Implications and Challenges*, *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, Vol. 7 (2023), 525–570; Dževad Mahmutović, Sedžad Milanović i Ilda Ibrić, *The Judiciary and Artificial Intelligence: The Bosnia and Herzegovina Criminal Law Perspective* (2025) 32(1) *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu,*93-122; Aditya Kumar, Vinny Sharma, and Sudhir Kumar, *Artificial Intelligence in the Criminal Justice*, Journal of Forensic Science & Criminology, 12.1 (2024), 1–7, 2–3,https://www.annexpublishers.com/articles/JFSC/12104-Artificial-Intelligence-in-the-Criminal-Justice.pdf [accessed 12 October 2025]; Sabine Gless, *AI in the Courtroom: A Comparative Analysis of Machine Evidence in Criminal Trials*, Georgetown Journal of International Law, 51.2 (2020), 195–254, 198–205 and 230–235, https://ius.unibas.ch/fileadmin/user_upload/ius/09_Upload_Personenprofile/01_Professuren/Gless_Sabine/AI_in_the_courtroom_GT-GJIL2020.pdf; Paul W. Grimm, Maura R. Grossman, and Gordon V. Cormack, *Artificial Intelligence as Evidence*, Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property, 19.1 (2021), 9–106, 15–22 and 85–90, https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njtip/vol19/iss1/2/; Mayowa Farayola, Michael, *Fairness of AI in Predicting the Risk of Recidivism: Review and Phase Mapping of AI Fairness Techniques*, in The 18th International Conference on Availability, Reliability and Security (ARES 2023)(Benevento, 2023); Ivan Vidaković, *Uporaba prediktivnih sustava umjetne inteligencije namijenjenih tijelima kaznenog progona – perspektiva Europske unije*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 31.1 (2024), 93–126, 101–106 and 123–125

31 Zakono krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018); Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl. novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020); Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021) i Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020)

konvencionalnih istražnih postupaka. Većina ovih tehnologija ne spada u umjetnu inteligenciju u strogom smislu, već predstavljaju tehnički napredne alate za efikasnije prikupljanje i obradu podataka. Posebne istražne radnje regulisane su članom 116. Zakona o krivičnom postupku BiH i odgovarajućim odredbama entitetskih i zakona Brčko distrikta BiH. U kontekstu potencijalnih algoritamskih primjena, posebno se ističu radnje poput nadzora i tehničkog snimanja telekomunikacija, pristupa računarskim sistemima, upoređivanja podataka, nadzora prostorija te prikrivenog praćenja i snimanja osoba i objekata. Iako se ove procedure oslanjaju na digitalne tehnologije, njihova primjena još uvijek ne uključuje autonomno odlučivanje niti analitičke funkcije karakteristične za alate UI.

U okviru konvencionalnih istražnih radnji najčešće korištena tehnologija jeste audio i audiovizuelno snimanje, regulisano članom 155. Zakona o krivičnom postupku BiH i analognih odredbi drugih procesnih zakona. Ova tehnologija je obavezna u postupcima poput ispitivanja osumnjičenih, saslušanja svjedoka, uviđaja i rekonstrukcija, kao i tokom glavnog pretresa.[32] Djelomična integracija algoritamskih metoda u krivične postupke može se uočiti kroz proces vještačenja, gdje se povremeno koriste softverski alati sa elementima mašinskog učenja. Međutim, takve prakse nisu sistematski dokumentovane niti normativno priznate.

Praksa pokazuje da se pred Sudom BiH povremeno koriste videokonferencije za saslušanje svjedoka tokom glavnog pretresa kada to okolnosti zahtijevaju. Iako ova praksa nije eksplicitno regulisana zakonom, ona predstavlja primjer prilagođavanja pravosuđa savremenim komunikacijskim tehnologijama.

Primjena UI u pravosuđu BiH trenutno je obilježena institucionalnim barijerama, nedostatkom tehničke opreme i odsustvom regulatornog okvira. Ne postoje konkretne pravne inicijative koje bi regulisale upotrebu UI u krivičnim postupcima. Kao osnovu za izgradnju održivog sistema potrebno je razviti nacionalnu strategiju za primjenu UI u pravosuđu, uvesti obavezne edukacijske programe za sudije i tužioce, normativno priznati UI kao procesni subjekt sa jasno definisanim granicama upotrebe, te uspostaviti nezavisno nadzorno tijelo za evaluaciju algoritamskih alata.

U nastavku teksta a u skladu sa predmetom ovog rada fokus će biti usmjeren na specifične modele primjene umjetne inteligencije u krivično pravnoj zaštiti novinara.

4. SPECIFIČNA PODRUČJA PRIMJENE UI U ZAŠTITI NOVINARA

Zaštita novinara u savremenom društvu zahtijeva inovativne pristupe koji nadilaze tradicionalne mehanizme pravne i institucionalne zaštite. UI u tom kontekstu otvara nova specifična područja primjene, koja omogućavaju efikasnije prepoznavanje prijetnji, pravovremeno reagiranje i jačanje sigurnosnih

32 Zakon o krivičnom postupku BiH, čl. 79, 90, 94, 155.

standarda. Poseban značaj ima analiza adekvatnosti normativno-pravnog okvira i njegova usklađenost sa međunarodnim standardima a upravo će ovaj segment primjene UI u zaštiti novinara biti prezentiran kroz empirijsko istraživanje ovog rada. Nadalje, UI u zaštiti novinara može se provoditi kroz monitoring društvenih mreža, upotrebljavati u procjeni rizika od napada na pojedine novinare, može se koristiti kao forenzički alat i slično. U namjeri da se pokaže kako UI može postati važan instrument u jačanju sigurnosti novinara i očuvanju demokratskih vrijednosti u nastavku će se prikazati kako UI djeluje te koje su koristi i rizici njene upotrebe u ovim područjima.

4.1. Upotreba UI u pravnim istraživanjima važnim za zaštitu novinara

Godinama je pravno istraživanje sudske prakse, sadržaja različitih normativnih tekstova, njihovo kompariranje, međusobna usklađenost i sl., bilo oslonjeno na dugotrajno i mukotrpno fizičko pretraživanje kompleksnih baza podataka. Pojavom UI pojavili su se i alati koji su ovaj pristup promijenili. Danas je uz pomoć alata UI u vrlo kratkom vremenskom periodu moguće analizirati velike količine tekstualnih podataka, uključujući zakone, propise, sudske presude, međunarodne ugovore i druge relevantne dokumente, kako bi identificirali potencijalne nedostatke, neusklađenosti ili praznine u pravnom sistemu.[33]

Bez namjere da se ovaj rad bavi osnovama rada alata UI ipak je, radi boljeg razumijevanja, potrebno predstaviti sam tok procesa analize dokumenata uz pomoć UI. Ovaj proces obuhvata sve ključne faze, od prikupljanja podataka do izrade finalnog pravnog izvještaja.[34]

Prva faza obuhvata prikupljanje i pretvaranje pravnih dokumenata u mašinski čitljiv format. Pravne norme, presude ili drugi relevantni tekstovi učitavaju se iz različitih izvora, uključujući PDF, Word i obične tekstualne datoteke. Ukoliko dokument nije čitljiv potrebno je poduzeti mjere kako bi se isti digitalizirao i učinio podobnim za dalju obradu. Kada imamo digitalno čitljiv dokument, a radi

33 Mark J Davenport, *Enhancing Legal Document Analysis with Large Language Models: A Structured Approach to Accuracy, Context Preservation, and Risk Mitigation* (2025) 15(2) *Open Journal of Modern Linguistics*<https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=141892> accessed 25 December 2025; **Khrystyna Lipianina-Honcharenko et al., *A Cyclical Approach to Legal Document Analysis: Leveraging AI for Strategic Policy Evaluation* (2024) *CEUR Workshop Proceedings*, Vol. 3736**

34 O samom procesu više vidi: Ferraro G i dr., *Automatic Extraction of Legal Norms: Evaluation of Natural Language Processing Tools* u *JSAI International Symposium on Artificial Intelligence* (Springer 2019) 64–81; *Legal Document Analysis with AI: A Beginner's Guide* (TechBuzzOnline, 9 August 2025) <https://techbuzzonline.com/legal-document-analysis-ai-beginners-guide/> accessed 29 December 2025; **Mark J Davenport, *Enhancing Legal Document Analysis with Large Language Models: A Structured Approach to Accuracy, Context Preservation, and Risk Mitigation* (2025) 15(2) Open Journal of Modern Linguistics 232–280 https://www.scirp.org/pdf/ojml2025152_81642032.pdf; Khrystyna Lipianina-Honcharenko et al., *A Cyclical Approach to Legal Document Analysis: Leveraging AI for Strategic Policy Evaluation* (2024) *CEUR Workshop Proceedings*, Vol. 3736**

kasnije konzistentnosti i preciznosti analize, potrebno je isti očistiti od svega onoga što nije suština teksta kao što su zaglavlja, podnožja, tehničke oznake i slično. U narednim koracima a ako je tekst predugačak isti je potrebno podijeliti na logičke cjeline (glave, članove, stavove) kako bi se isti mogao obrađivati u pojedinačnim upitima. Nakon pripremljenog teksta neophodno je formulirati pitanja (promptove) koja mogu biti deskriptivna (analiziraj uzklađenost krivičnih zakona za EU UI Act. ili Pronađi pojam „novinar" u ovom dokumentu"). Kvalitet pitanja direktno određuje kvalitet odgovora kojeg UI pripremi. Ova pitanja se dostavljaju UI koja priprema odgovore u skladu sa postavljenim pitanjima. Ovako dobijeni podaci ne mogu se smatrati konačnim i potrebno ih je dodatno obraditi. Obrada podrazumijeva stručnu provjeru osposbljenih osoba, pravnika. Ova provjera osigurava da se automatski odgovor uskladi s pravnim standardima, terminologijom i pripremi za interpretaciju. U konačnici potrebno je pripremiti izvještaj koji objedinjuje ključne nalaze i preporuke. Izvještaji mogu biti korisni za donositelje odluka, zakonodavce, nevladine organizacije i druge aktere koji rade, u našem slučaju na zaštiti novinara.

Analiza pravnih dokumenata pomoću UI ima svojih i pozitivnih i negativnih posljedica. Ovaj članak će, u namjeri da se usmjere istraživači i zakonodavci, prezentirati neke moguće pozitivne i negativne efekte koji mogu pomoći u iskorištavanju potencijala i smanjivanju negativnih efekata korištenja UI u zaštiti novinara.

Upotreba UI u zaštiti novinara može pružiti nekoliko konkretnih koristi. Najprije, mogu brzo analizirati domaće zakone, uporediti nacionalne zakone sa međunarodnim obavezama (npr. obaveza efikasne istrage napada na novinare, zabrana zloupotrebe krivičnog prava za gušenje kritičkog izvještavanja) i identifikovati nedostatke poput odsustva specifičnih odredbi o zaštiti izvora ili nedovoljno preciznih standarda o proporcionalnosti ograničenja govora. Nadalje, UI može analizirati veliku količinu sudske prakse i izvještaja (npr. presuda međunarodnih sudova, izvještaja specijalnih izvjestilaca) te pripremiti sažetke relevantnih standarda za zakonodavce, sudove i regulatorna tijela, te pomoći u radu nevladinih organizacija kroz praćenju trendova napada, obrazaca nekažnjivosti i zakonskih inicijativa koje utiču na zaštitu novinare.[35]

Primjena UI u zaštiti novinara suočava se i sa određenim rizicima. Najčešće se ističe rodna i rasna pristrasnost sistema UI što može dovesti do daljnje marginalizacije i stigmatizacije ranjivih grupa.[36]

U konačnici, UI može biti veoma korisno sredstvo za zaštitu novinara u procjeni kvaliteta i usklađenosti normativnopravnih akata ali samo ako se koristi

35 **Colin Porlezza,** ***Artificial intelligence's implications for freedom of expression: Different institutional approaches to ensure a responsible use of AI in journalism*** **(2025) Ethical Space: International Journal of Communication Ethics <https://s3.amazonaws.com/assets.pubpub.org/8zqtjrxgiqusivfx7kow89uwtmofv8p0.pdf>.**

36 **Sunny Shrestha and Sanchari Das,** ***Exploring gender biases in ML and AI academic research through systematic literature review*** **(2022) Frontiers in Artificial Intelligence<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frai.2022.976838/full>**

u kombinaciji s jasnim normativnim ograničenjima, transparentnošću i uz snažan ljudski nadzor.

4.2. Upotreba UI u nadzoru društvenih mreža i procjeni rizika od napada na novinare

Kao što je ranije rečeno UI u zaštiti novinara značajno mjesto zauzima i u nadzoru društvenih mreža i stalnoj procjeni rizika od napada na pojedine novinare. Nadzor društvenih mreža najčešće obuhvata kampanje online uznemiravanja, govor mržnje i ciljane diskreditacije. Ovakvi napadi na novinare u konačnici rezultiraju ozbiljnim ugrožavanjem sigurnosti novinara pa i fizičkim nasiljem, naročito prema ženama novinarkama i novinarima koji izvještavaju o korupciji, organiziranom kriminalu ili ratnim zločinima. Istraživanja pokazuju da online napadi često prethode prijetnjama smrću ili fizičkom napadu. Ovi rezultati pokazuju značaj nadzora nad društvenim mrežama i rane detekcije prijetnji novinarima za šta je UI nezamjenjiv alat.[37]

I ove aktivnost se u tehničkom smislu zasnivaju na metodama obrade prirodnog jezika i analizi mreža (network analysis). Algoritmi za klasifikaciju teksta, osposobljeni na označenim skupovima podataka o govoru mržnje, prijetnjama i koordiniranim kampanjama uznemiravanja, automatski identifikuju objave koje sadrže nasilne, mizogine, rasističke ili politički motivisane prijetnje.[38] Upotreba ovih alata omogućava i prepoznavanje učestalih napada na određene novinare ili redakcije.[39]

Rezultati dobijeni nadzorom društvenih mreža mogu se koristiti i za procjenu rizika od napada na određene novinare i redakcije. Ova procjena uz pomoć UI može pružiti detekciju mogućih meta napada ali i kvantificirati vjerovatnoću eskalacije online nasilja u ozbiljnije sigurnosne incidente. UI u ovom procesu koristi različite varijable: intenzitet i učestalost prijetnji, historijat ranijih napada na istog novinara, tematski fokus njegovog rada (npr. istraživačko novinarstvo o organiziranom kriminalu), geopolitički kontekst i obrasce nekažnjivosti u datoj zemlji. Procjena rizika koju napravi UI može se koristiti za pružanje sigurnosne podrške (digitalni sigurnosni treninzi, pravna pomoć, fizička zaštita) i za aktiviranje mehanizmima ranog upozorenja za sigurnost novinara u nacionalnom sistemu ili međunarodnim organizacijama.[40]

Očito je da primjena UI u ovim aktivnostima zaštite novinara pokazuje da se ovi sistemi mogu koristiti za prevenciju napada na novinare što je mnogo

37 Julie Posetti i drugi, *The Chilling: Global Trends in Online Violence against Women Journalists* (UNESCO 2021).

38 Anna Schmidt i Michael Wiegand, *A Survey on Hate Speech Detection Using Natural Language Processing* (2017) 13(3) *Social Network Analysis and Mining*, 1–22.

39 Bertie Vidgen i drugi, *Challenges and Frontiers in Abusive Content Detection* (2019) 7(2) *Proceedings of the Third Workshop on Abusive Language Online*, 80–93.

40 Michelle Ferrier i Nisha GarudPatkar, *TrollBusters: Fighting Online Harassment of Women Journalists* (2018) 12(2) *Journalism Practice*, 178–197.

važnije od reaktivnog djelovanja koje je također moguće upotrebom ovih sistema. UI znatno skraćuje vrijeme detekcije ozbiljnih prijetnji novinarima, brže dokumentovanje i procesuiranje ovih slučajeva, te definira novinare i redakcije koje se suočavaju sa pojačanim rizicima, a sve u cilju njihove zaštite.[41] Rizik koji donosi upotreba UI u nadzoru društvenih mreža ogleda se u prijtnjama pravu na privatnost, ali i mogućnosti da se ista upotrijebiti za nadzor nad radom novinara. Obzirom na ranije iznešene nedostatke UI, njena upotreba u nadzoru društvenih mreža može dovesti i do podcjenjivanja prijetnji marginaliziranim grupama.[42]

Jasno je da upotreba sistemi UI u ovim područjima zaštite novinara upućuje na potrebu strogim normativnim okvirom, nezavisnim auditima i obaveznim ljudskim nadzorom nad rezultatima procjene rizika, kako bi se očuvala svrha sistema, zaštita, a ne kontrola novinara.

4.3. Upotreba UI kao forenzičkog alata u zaštiti novinara

UI u klasičnoj forenzici se već koristi kao pomoćni alat u analizi tragova, posebno u analizi digitalnih i vizualnih dokaza. Konkretno, a primjera radi, alati UI mogu služiti kao podrška pri analizi fotografija mjesta zločina tako što brzo izdvajaju relevantne objekte, nedostatke i potencijalne tragove što vještku pomaže da lakše, brže i objektivnije izradi svoj nalaz.[43] Kada je riječ o digitalnoj forenzici UI se koristi za automatizirano pretraživanje ogromnih skupova podataka, otkrivanje obrazaca i skrivenih veza koje bi inače ostale neprimijećene.[44]

Ovakva upotreba UI u forenzici direktno je primjenjiva i u kontekstu zaštite novinara. UI u zaštiti novinara, kako je ranije rečeno ima značajnu ulogu u detekciji prijetnji novinarima, ali kada je već došlo da napada UI može pomoći u rekonstrukciji hronologije napada (timeline reconstruction), što je ključno za dokazivanje uzročnoposljedične veze između online kampanja i eventualnih fizičkih napada ili institucionalnog pritiska.[45]

Sve ono što se može smatrati prednošću ili nedostatkom primjene UI u digitalnoj forenzici a ogleda se u standardizaciji postupaka, evaluacija tačnosti modela, sudskoj prihvatljivosti dokaza i sl. javlja se i kod primjene UI u slučajevima napada na novinare te je potrebno poduzimati mjere kojima bi se

41 Julie Posetti i drugi, *The Chilling: Global Trends in Online Violence against Women Journalists*.

42 Mark Latonero, *Stop Surveillance Humanitarianism* (2019) 62 *Survival* 31–40; Sandra Wachter, Brent Mittelstadt i Chris Russell, *Why Fairness Cannot Be Automated: Bridging the Gap Between EU NonDiscrimination Law and AI* (2021) 41 *Computer Law & Security Review* 105567.

43 Shai Farber, *AI as a Decision Support Tool in Forensic Image Analysis: A Pilot Study on Integrating Large Language Models into Crime Scene Investigation Workflows* (2025) 70(3) Journal of Forensic Sciences, 932–943.

44 Rashmi Mandayam, *The Impact of Artificial Intelligence on Digital Forensic* (2024) 3(6) Journal of Artificial Intelligence & Cloud Computing, 1–4.

45 R Alaifan et al., *Machine Learning in Digital Forensics: A Systematic Literature Review* (2023) arXiv:2306.04965

otklonili ovi nedostaci i kako bi se rezultati nalaza UI mogli koristiti krivičnim postupcima protiv počinilaca napada na novinare.[46]

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Radi provjere postavljene hipoteze i kao praktičan primjer upotrebe UI u analizi postojećih bosanskohercegovačkih normativnih rješenja kojima se štite novinari provedeno je empirijsko istraživanje koje predstavljamo u nastavku.

Predmet ovoga istraživanja čini analiza sadržaja i komparativna analiza zakonskih odredbi relevantnih za zaštitu novinara i medijske slobode u četiri pozitivna krivična zakona u BiH. Istraživanjem će se utvrditi prisutnost i eksplicitnost normi kojima se štite novinari te postojanje proceduralnih mehanizama zaštite novinara. Procjena će obuhvatiti normativnu i desktiptivnu analizu uz pomoć alata UI, bez osvrta na sudsku praksu. Pored ovoga primijenjenim alatom UI procijenit će se usklađenost bosanskohercegovačkih krivičnih zakona sa odabranim preporukama Vijeća Evrope za zaštitu novinara. Na osnovu rezultata ovih istraživanja identificirat će se normativni nedostatci i te definirati preporuke za unaprijeđenje zakonske zaštite novinara.

5.1. Metode rada

Istraživanje se temelji na analizi sadržaja krivičnih zakona u BiH (content analysis) i komparativnoj kvalitativnoj analizi prava (comparative legal analysis) u kojoj provjeravamo usklađenost domaćih krivičnih zakona sa preporukama iz odabranih međunarodnih dokumenta o zaštiti novinara. Analiza sadržaja osigurava sistematsku kategorizaciju relevantnih odredbi prema unaprijed definiranim tematskim kodovima izvedenim iz međunarodnih preporuka. Komparativna metoda omogućava sistematsku analizu sličnosti i razlika te primjenjivost međunarodnih standarda u domaćim propisima.

Primarne izvore istraživanja čine službeni tekstovi krivičnih zakona (Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakonik Republike Srpske i Krivični zakon Brčko distrikta BiH)[47] i dvije preporuke Vijeća Evrope (Preporuka CM/Rec(2016)4 državama članicama o zaštiti novinarstva i sigurnosti novinara i drugih medijskih aktera i Preporuka CM/Rec(2022)4 državama članicama o unapređenju povoljnog okruženja za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu).[48]

46 **Dipo Dunsin, Mohamed Chahine Ghanem, Karim Ouazzane and Vassil Vassilev,** ***A Comprehensive Analysis of the Role of Artificial Intelligence and Machine Learning in Modern Digital Forensics and Incident Response*** **(2024) 48** ***Forensic Science International: Digital Investigation*** **301675 <https://arxiv.org/pdf/2309.07064>**

47 Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine – Nadležnosti i dokumenti*, pristupljeno*[5.1.2026.]*,https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=4&id=40&jezik=b

48 Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka CM/Rec(2016)4 državama članicama o zaštiti novinarstva i sigurnosti novinara i drugih medijskih aktera, 13. april 2016 <https://rm.coe.int/

Tekstovi su preuzeti u svojoj izvornoj formi i arhivirani bez izmjena. Radi bolje obrade svi tekstovi su formatirani na način da su iz istih uklanjeni tehnički elemenati koji ne utiču na sadržaj. Osnovna jedinica analize je član zakona. Svi materijali čuvani su u jedinstveno obliku s jasnom oznakom datuma pristupa i verzije dokumenta.

U cilju sistematske identifikacije relevantnih odredaba, definirani su ključni pojmovi i njihove varijacije: novinar, novinari, novinarstvo; prijetnja, prijetnje, prijeteće ponašanje; otkrivanje identiteta; govor mržnje, huškački govor; štampa, mediji, medijske slobode; nasilje nad novinarima, fizički i verbalni napadi, online napadi, doxing, rodno zasnovani napadi.

Analiza, najprije izdvaja (1) članovi zakona koji eksplicitno spominju novinare kao subjekte zaštite, a potom se izdvajaju (2) članovi koji uopćeno regulišu prijetnje i mogu biti primjenjivi i na novinare (npr. govor mržnje, prijetnje smrću, doxing i sl.) i na kraju će se provjeriti (3) stepen implementacije međunarodnih preporuka u krivične zakone u BiH.

U okviru analitičkog postupka korišten je i veliki jezički model (LLM asistent) GitHub Copilot, ali isključivo kao tehnička podrška u organizaciji, strukturiranju i dokumentiranju procesa obrade podataka. Sama analiza zakonskih tekstova provedena je primjenom jasno definisanih, provjerljivih i reproducibilnih postupaka implementiranih u programskom jeziku Python 3.10 i pratećim alatima (npr. beautifulsoup4 za raščlanjivanje zakonskog teksta na članke i stavove; grep za pretraživanje po ključnim riječima; te drugi standardni alati za obradu teksta).

Kako bi se demonstrirala mogućnost primjene savremenih digitalnih alata u pravnoj analizi, korišten je unaprijed definisani upit (prompt) kojim je zatražena pretraga zakonskih tekstova prema sljedećim ključnim riječima i pojmovima: novinar, novinari, novinarstvo; prijetnja, prijetnje, prijeteće ponašanje; otkrivanje identiteta; govor mržnje, huškački govor; štampa, mediji, medijske slobode; nasilje nad novinarima, fizički i verbalni napadi, online napadi (doxing), rodno zasnovani napadi. Analiza je prvo izdvojila odredbe u kojima se ovi pojmovi direktno spominju, a zatim i opće zakonske odredbe koje se mogu primijeniti u kontekstu zaštite novinara.

Napominje se da autori, ne raspolažu tehničkim znanjem o unutrašnjem načinu rada LLM modela, algoritama ili programskim procedurama koje stoje iza njihovog funkcionisanja. Cilj nije bio rekonstruisati tehnički proces, nego pokazati kako se uz pomoć ovakvih alata može olakšati analiza obimnih tekstova, ubrzati identifikacija relevantnih odredbi i unaprijediti transparentnost i reproduktivnost istraživačkog postupka. U tom smislu,

cm-rec-2016-4-bih-ba/1680a817ac> pristupljeno 10. decembra 2025; Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)4 državama članicama o promovisanju povoljnog okruženja za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu, 17. mart 2022 <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2022-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-promoting-a-favourable-environment-for-quality-journalism-in-the-digita> pristupljeno 10. decembra 2025.

LLM asistent je korišten kao podrška, dok su ključne analitičke odluke, interpretacije i pravni zaključci rezultat isključivo autorskog rada.

Odredbe koje su identificirane pretragom na osnovi ključnih pojmova a uz pomoć LLM asistenta ručno su provjerene od strane istraživača radi potvrde relevantnosti, konteksta i tačnosti.

5.2. Rezultati istraživanja i diskusija

Eksplicitne odredbe o zaštiti novinara prema UI nalaze se u KZ FBiH (član 363. stav (2)) i KZ RS (član 161. stav (2)). Prema UI ove dvije odredbe su izuzetno pozitivni primjeri i putokaz u kojem pravcu treba da se razvija sistemska krivičnopravna zaštita novinara u BiH. UI je ocijenila da najbolju krivičnopravnu zaštitu novinarima pruža KZ RS, a odličnom ocjenom ocjenjuje i odredbe KZ FBiH koje se odnose na medije i novinare. Krivični zakoni BiH i BD BiH nemaju nikakvih odredaba koje se direktno odnose na zaštitu novinara a UI je KZ BD BiH ocjenila kao slab a KZ BiH kao najslabiji zakon u smislu krivičnopravne zaštite novinara.

Tabela 1. Pozitivni primjeri krivičnopravne zaštite novinara u BiH prepoznati od strane UI

Zakon i član	Tekst	Značaj odredbe	Primjena odredbe
KZ FEDERACIJE BiH - Član 363. stav (2)	Ko grubo kršeći standarde profesionalnog ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodnosne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnog reda ili mira, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine	- Eksplicitno spominje "medije i novinare" - Kažnjava huškački govor protiv novinara - Kažnjava pozivanje na nasilje prema novinarima kroz medije - Olakšava primjenu zakona u slučajevima koordiniranih online kampanja - Može se koristiti za zaštitu od organizovanih medijskih napada - Kazna: novčana ili do 3 godine zatvora - Omogućava argument da su novinari posebno zaštićena kategorija	- Kampanje mržnje na društvenim mrežama protiv novinara - Koordinirani napadi kroz medije - Pozivanje javnosti na nasilje prema novinarima - Organizovani pritisci kroz huškački govor
KZ REPUBLIKE SRPSKE - Član 161. stav (2)	Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i ko naredi ili sprovodi cenzuru, novinaru uskrati ili ograniči pristup informaciji ili slobodu obavještavanja, osim ako se ne radi o državnoj ili službenoj tajni.	- Eksplicitno spominje "novinara" - Zabranjuje cenzuru - jedini zakon koji to direktno navodi - Štiti pravo novinara na pristup informacijama** - ključno za novinarstvo - Štiti slobodu obavještavanja** novinara - Jedinstvena odredba u BiH koja direktno štiti novinarsko pravo na informaciju - Kazna: novčana ili do 1 godine zatvora	- Uskraćivanje informacija novinarima - Blokiranje pristupa podacima od javnog značaja - Sprečavanje novinara da izvještavaju - Cenzura novinarskog rada - Neodazivanje na zahtjeve za pristup informacijama

Za potrebe ovog rada zatraženo je od UI da pripremi uporednu analizu općih odredaba krivičnih zakona u BiH koje se mogu odnositi na zaštitu novinara. UI je ovu analizu napravila kroz pregled zakonskih odredaba koje se odnose na zaštitu medijskih sloboda i mjere hitne zaštite.

Tabela pokazuje da krivični zakoni BiH, FBiH, RS i BD BiH parcijalno sadrže više općih odredbi koje se mogu koristiti za zaštitu novinara. Može se reći da je na ovaj način formalno uspostavljen određen zaštitni okvir koji je u skladu s logikom CM/Rec(2016)4 da se napadi i nezakonita ograničenja medijskih sloboda mogu procesuirati kroz opće norme.

Međutim, istraživanja pokazuju da je efektivnost tih normi ograničena. Analiza procesuiranja govora mržnje u BiH ukazuje da većina predmeta uopće ne dostiže prag krivičnog djela i da postoji ozbiljno nerazumijevanje standarda govora mržnje među tužiocima i sudijama, što direktno slabi zaštite grupe koje su česte mete, uključujući i novinare. Istovremeno, međunarodni izvještaji konstatuju trajne prijetnje, pritiske i zastrašivanja, naročito od političkih aktera, uz porast rodno zasnovanih i online napada na novinarke, te rekriminalizaciju klevete u RS što je u otvorenom sukobu sa standardima Vijeća Evrope. Regionalne i međunarodne analize posrednog i rodno zasnovanog nasilja dodatno pokazuju da ti fenomeni nisu jasno prepoznati u zakonima, pa BiH, i pored postojanja općih krivičnih normi, faktički nema specifične politike za ove rizike.[49]

Tabela 2. Uporedna analiza općih odredaba/mjera koje sadrže krivični zakoni u BiH a koje se mogu odnositi na krivičnopravnu zaštitu novinara

Odredba/mjera	**KZ BiH**	**KZ FBiH**	**KZ RS**	**KZ BDBIH**
Zaštita medijskih sloboda				
Sprečavanje štampanja	X	Član 191.	Član 162. (šira zaštita)	Član 188.
Zabrana cenzure	X	X	Član 161.(2)	X
Pravo na pristup informacijama	X	X	Član 161. (2)	X
Zaštita od govora mržnje	Opće odredbe!	Član 363. (2)	Član 359.	Član 355a.
Mjere hitne zaštite				
Zabrana približavanja	Opće odredbe!	Član 78a.	Postoji	Postoji

Istraživanje je nastavljeno poređenjem dviju preporuke Vijeća Evrope i četiri krivična zakona u Bosni i Hercegovini (državni nivo, FBiH, RS, Brčko Distrikt), fokusirano na preporuke relevantne za krivičnopravnu zaštitu novinara i stepen njihove implementacije. Ova analiza je započeta tako što je UI najprije izvukla ključne obaveze/preporuke za domaće zakonodavce iz: Preporuke CM/

49 Šire vidi: OHCHR, *Evaluation of the Global Drive for Media Freedom and the Safety of Journalists: Case Study Bosnia and Herzegovina* (2024); M. LučićĆatić, M. Kavazović i E. Hasković, *Prosecution of Hate Crime and Hate Speech in Bosnia and Herzegovina* (2023); U.S. Department of State, *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina* (2024); Media.ba, *Regulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina*; UNDP, *Assessment of Legal, Policy, Institutional, and Technological Frameworks on TF GBV in the Western Balkans* (2025); C. Agha Ebrahim i A. Cozijnsen, *Online Violence against Female Journalists in the OSCE Region* (OSCE, 2024).

Rec(2016)4 o zaštiti novinarstva i sigurnosti novinara i drugih medijskih aktera i Preporuke CM/Rec(2022)4 o unapređenju povoljnog okruženja za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu a zatim ih uporedila s relevantnim karakteristikama krivičnopravnog okvira u BiH.

Nalazi koje je UI generisala u suštini su vrlo usklađeni s nalazima istraživanja rađenih drugim metodama: svi ukazuju na parcijalnu, neujednačenu i uglavnom „formalnu" implementaciju CM/Rec(2016)4, uz izostanak stvarno efikasnih, specijaliziovnih mehanizama zaštite novinara.

Podaci o implementaciji preporuka jasno pokazuje obrazac djelimične implementacije CM/Rec(2016)4 u BiH: napadi na novinare u svim krivični zakoni (BiH, FBiH, RS, BD) uglavnom su inkriminirani kroz opća krivična djela (ubistvo, tjelesna povreda, prijetnja, prisila, određeni oblici cybernapada), uočava se nedostatak posebnih krivičnih djela ili barem normiranja napada na novinare kao otežavajuće okolnosti. Ovaj nalaz generisan od strane UI je, između ostalog, u skladu s nalazima m OHCHRa o Global Drive inicijativi u BiH, prema kojima je zaštita novinara regulisana dominantno općim okvirom bez duboljih strukturnih izmjena u domaćem pravu.[50]

Nalazi UI koji se odnose na prijetnje, zastrašivanje i napade na novinare koreliraju sa nalazima izvještaja State Departmenta za 2023, koji registruje kontinuirane prijetnje, pritiske i zastrašivanje novinara, često inicirane od strane političara i javnih funkcionera, te posebno ističe porast rodno zasnovanih napada i online govora mržnje prema novinarkama.[51] UI je ocjenila da je implementacija ovih preporuka obuhvaćena općim okvirom i da je na nivou deklarativnog ali da to nije dovoljno za stvarnu zaštitu novinara. Dodatno je od strane UI prepoznata štetnost rekriminalizaciju klevete u RSu i ocjenila ju je suprotnom preporukama CM/Rec(2016)4 da se izbjegavaju krivične sankcije koje imaju „chilling effect" na novinare. Štetnost ovakvih zakonodavnih aktivnosti prepoznala je i misija ARTICLE 19 i drugi u svom izvještaju iz 2023. godine.[52]

Preporukama iz CM/Rec(2016)4 posebno su prepoznate online prijetnje, govoro mržnje i kampanje blaćenja novinara a nalazi UI prezentirani u tabeli ocjenjuju da bosanskohercegovačke vlasti su i ovu potrebnu vrstu zaštite novinara zadržali na općem nivou i da specifičnu zaštitu novinara nisu nikako implementirala. Ovakvi nalazi su i u drugim dostupnim studijama.[53]

Kada je riječ o sumarnoj ocjeni nalaza UI u vezi sa implementacijom preporuka iz CM/Rec(2016)4 oni su usklađeni i potvrđuju ono što međunarodni

50 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Evaluation of the Global Drive for Media Freedom and the Safety of Journalists: Case Study Bosnia and Herzegovina*, July 2024.

51 U.S. Department of State, *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina*, April 2024.

52 ARTICLE 19 Europe et al., Bosnia and Herzegovina: *Report on Media Freedom in Survival Mode, Media Freedom Rapid Response mission report*, 2023.

53 Media.ba, *Regulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina*, *studija o štetnom sadržaju na internetu u BiH* (bez naznačenog autora).

izvori već neko vrijeme konstatuju a to je da je implementacija u BiH parcijalna i neujednačena te da postoji solidna implementacija preporuka na općem nivou bez posebnih odredaba koje bi novinarima, a naročito novinarkama i onima koji rade online, pružile nivo zaštite koji preporuka zahtijeva.

Tabela 3. Pregled preporuka iz CM/Rec(2016)4 i njihove implementacije u KZ-ima u BiH

Preporuka	Sadržaj preporuke	Stanje u KZ u BiH	Procjena
Kriminalizacija nasilja i prijetnji protiv novinara	Preporuka zahtijeva da države krivično sankcionišu nasilje i prijetnje protiv novinara, osiguraju efikasne zaštitne i preventivne mjere kada postoji stvaran rizik po njihov život ili integritet (uključujući rodno osjetljive mjere za novinarke), te ispune pozitivne obaveze iz EKLJPa da zaštite život, spriječe nečovječno postupanje, provedu djelotvorne istrage i obezbijede učinkovite pravne lijekove.	Sve četiri krivična zakona sadrže opće odredbe koje kriminaliziraju ubistvo, tjelesne povrede, protivpravno lišenje slobode, prijetnje, prinudu i druge oblike nasilja i ugrožavanja javne sigurnosti, a koje se jednako primjenjuju na novinare kao i na sve druge osobe te predstavljaju osnovni okvir krivičnopravne zaštite njihovog fizičkog integriteta.	Posebna zaštita novinara, preventivne obaveze i zaštitne mjere, u krivičnim zakonima nisu eksplicitno vezane za novinare
Kleveta, krivične sankcije i efekt zastrašivanja	Zakoni o kleveti trebaju biti usklađeni s čl. 10 EKLJP, krivične sankcije za izražavanje treba izbjegavati zbog njihovog zastrašujućeg efekta, a kazna zatvora smije se primjenjivati samo u izuzetnim slučajevima poput govora mržnje ili podsticanja nasilja.	Na nivou BiH, FBiH i Brčko Distrikta kleveta je dekriminalizirana i regulisana kao građanska odgovornost, dok se krivična djela govora uglavnom odnose na govor mržnje, prijetnje i javno podsticanje na terorizam, za razliku od RS-a koja je 2023. ponovo uvela krivičnu klevetu, što je široko kritikovan regresivan korak	BiH, FBiH, BD – visok stepen usklađenosti RS – nizak / negativan trend.

Nediskriminatorna primjena zakona i zabrana zloupotrebe protiv novinara	Novo krivično djelo ili otežavajuću okolnost: „zloupotreba položaja radi zastrašivanja novinara“**,** preciziranje da je selektivna primjena zakona prema novinarima otežavajuća okolnost, Posebno djelo „ometanje novinarskog rada“.	Opći principi jednakosti postoje, ali ne specifično za novinare. Postoje djela zloupotrebe položaja, prijetnje, prinude – ali ne specifične zaštite novinara	Indirektno / djelimično. Specifične zaštite – nema.
Posebna zaštita novinara u krizama, izborima, demonstracijama, sukobima	Preporuka bi se u krivične zakone trebala implementirati kroz uvođenje posebnih krivičnih djela ili otežavajućih okolnosti za napade i ometanje novinara tokom kriznih situacija, protesta, izbora i sukoba, uz jasnu definiciju novinara i dodatne sankcije za službene osobe koje nezakonito ograničavaju njihov rad.	KZovi su kontekstualno neutralni. Nema posebnih odredbi za novinare u kriznim situacijama	Nema eksplicitne implementacije u KZovima
Rodno zasnovano nasilje i online uznemiravanje novinarki	Države moraju posebno prepoznati i suzbiti rodno zasnovano nasilje i online uznemiravanje kojima su izložene novinarke, uključujući prijetnje, seksualizirano nasilje, digitalne napade i druge oblike zastrašivanja, te obezbijediti efikasnu, rodno osjetljivu zaštitu, istrage i podršku žrtvama.	Sva četiri zakona kriminaliziraju seksualno nasilje, uznemiravanje, cybernapade. Nema posebnih odredbi za novinarke.	Opća zaštita – postoji. Specifična zaštita novinarki – ne postoji.

Ostale preporuke iz CM/Rec(2016)4 koje je identificirala UI a odnose se na efikasne istrage, procesuiranje i borbu protiv nekažnjivosti, kao i one koje se tiču nadzora, presretanja komunikacija i zaštite izvora, te međunarodne saradnje i prekograničnog/online kriminala, ne spadaju u domen materijalnog krivičnog prava. Ove oblasti su primarno regulisane zakonima o krivičnom postupku, zakonima o obavještajnim i sigurnosnim službama, te propisima o međunarodnoj pravnoj pomoći, dok krivični zakoni obuhvataju tek pojedina opća krivična djela

poput neovlaštenog presretanja ili otkrivanja podataka. Budući da se navedene preporuke odnose na procesne garancije, institucionalne mehanizme nadzora i međunarodnu saradnju, a ne na definisanje krivičnih djela i sankcija, one ne ulaze u okvir ove analize materijalnog krivičnog prava i stoga ih ovdje ne razmatramo.

Preporuka Vijeća Evrope CM/Rec(2022)4, koja se bavi unapređenjem okruženja za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu, u najvećoj mjeri usmjerena je na oblasti medijske politike, finansiranja medija, radnih uslova, profesionalne etike i obrazovanja. Zbog toga krivični zakoni imaju samo indirektnu ulogu u njenoj implementaciji. Većina zahtjeva iz ove preporuke ne može se realizirati kroz krivičnopravne norme, jer se odnose na regulatorne, radnopravne, poreske i institucionalne mehanizme koji su izvan dometa krivičnog zakonodavstva. Jedina oblast u kojoj krivični zakoni mogu dati doprinos jeste kriminalizacija nasilja i uznemiravanja novinara, što je u BiH već obuhvaćeno općim odredbama o zaštiti fizičkog integriteta i sigurnosti ali i preporukom CM/Rec(2016)4 i njenom implemetacijom kako je to pokazano u prethodnoj tabeli.

U tom smislu, CM/Rec(2022)4 ima ograničen značaj za krivičnopravni okvir, jer se njene ključne preporuke odnose na druge grane prava i javne politike. Ovaj sažeti prikaz generisan je uz podršku UI alata, na osnovu analize sadržaja preporuke i procjene njenog dometa u odnosu na krivične zakone u Bosni i Hercegovini.

ZAKLJUČAK

Istraživanje provedeno za ovaj članak pokazuje da zaštiti slobode izražavanja Bosna i Hercegovina, iako formalno prihvata visoke standarde, u praksi to čini na fragmentiran i nedosljedan način, bez stvarnih mehanizama za zaštitu novinara. Iako Evropska konvencija o ljudskim pravima ima ustavni status, a preporuke Vijeća Evrope i zahtjevi EU jasno definiraju obaveze države, domaći krivični sistem ne prepoznaje novinare kao posebno zaštićenu kategoriju niti osigurava adekvatne mjere zaštite. Posebno zabrinjava rekriminalizacija klevete u entitetu Republika Srpska, što predstavlja ozbiljan korak unazad u zaštiti slobode izražavanja i otvara mogućnosti za zloupotrebe protiv kritičkog novinarstva.

Analiza četiri krivična zakona u BiH pokazuje da samo KZ FBiH i KZ RS imaju jasne odredbe koje se odnose na novinare, dok se u ostalim zakonima zaštita temelji na općim normama koje ne prepoznaju specifičnu ulogu novinara. Kaznena politika je blaga i neujednačena, što doprinosi klimi nekažnjivosti i obeshrabruje novinare. Ova situacija ukazuje na potrebu za sveobuhvatnom reformom koja bi uskladila krivične odredbe s međunarodnim standardima.

Kada je riječ o umjetnoj inteligenciji, analiza pokazuje da UI, posebno u evropskom kontekstu, može biti snažan alat za unapređenje zakonodavnog procesa, ali samo uz stroga pravna i etička ograničenja i uz ljudski nadzor. Tehnologije UI, uključujući velike jezičke modele, pokazale su se korisnim u

identifikaciji normativnih praznina i provjeri usklađenosti domaćih propisa s međunarodnim preporukama. Ovi alati omogućavaju bržu i precizniju analizu nego tradicionalne metode, što doprinosi kvalitetnijem zakonodavnom procesu.

Empirijski dio istraživanja potvrdio je da UI može efikasno analizirati velike količine pravnih tekstova, identifikovati nedostatke u postojećim normama i ukazati na odstupanja od preporuka CM/Rec(2016)4 i CM/Rec(2022)4. Iako UI ne zamjenjuje pravnu ekspertizu, značajno je unapređuje, pružajući zakonodavcima alat za objektivniju procjenu postojećeg stanja i planiranih reformi.

Na osnovu istraživanja, zaključujemo da je početna hipoteza potvrđena: umjetna inteligencija može biti koristan alat u oblikovanju preciznijih i međunarodno usklađenih normi koje štite novinare. Ipak, ovako potvrđenu hipotezu treba pratiti upozorenje da UI treba poslužiti kao podrška ljudskom djelovanju u izgradnji zakonodavnog okvira koji će osigurati stvarnu zaštitu novinara kao ključnih aktera demokratskog društva.

LITERATURA

Monografije, članci i izvještaji

1. R. Alaifan et al., "Machine Learning in Digital Forensics: A Systematic Literature Review", arXiv:2306.04965, 2023.
2. Nataša Aljinović, "AI in the Criminal Justice System with an Emphasis on the Situation in the Republic of Croatia", in Humberto Ribeiro, Daniel Tomic and Igor Klopotan (eds), 108th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Financial Literacy for Economic and Social Development, Aveiro, 2024, 66–75.
3. ARTICLE 19 Europe et al., Bosnia and Herzegovina: Report on Media Freedom in Survival Mode, Media Freedom Rapid Response mission report, 2023.
4. C. Cozijnsen, Online Violence against Female Journalists in the OSCE Region, OSCE, 2024.
5. Paul W. Cormack, "Artificial Intelligence as Evidence", Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property, 19(1), 2021, 9–106.
6. Mark J. Davenport, "Enhancing Legal Document Analysis with Large Language Models: A Structured Approach to Accuracy, Context Preservation, and Risk Mitigation", Open Journal of Modern Linguistics, 15(2), 2025, 232–280.
7. Dipo Dunsin, Mohamed Chahine Ghanem, Karim Ouazzane and Vassil Vassilev, "A Comprehensive Analysis of the Role of Artificial Intelligence and Machine Learning in Modern Digital Forensics and Incident Response", Forensic Science International: Digital Investigation, 48, 2024, 301675.
8. International Federation of Journalists, Safety of Journalists in the Western Balkans: Threats, Attacks and Legal Protection, Brussels, 2019.
9. Claire Jasserand, "The European Regulatory Frameworks for Facial Recognition: From the LED to the AI Act", Technology and Regulation, 6.1, 2025, 85–99.
10. Aditya Kumar, Vinny Sharma, and Sudhir Kumar, "Artificial Intelligence in the Criminal Justice", Journal of Forensic Science & Criminology, 12(1), 2024, 1–7.
11. Mark Latonero, "Stop Surveillance Humanitarianism", Survival, 62, 2019, 31–40.
12. "Legal Document Analysis with AI: A Beginner's Guide", TechBuzzOnline, 9 August 2025.
13. Khrystyna Lipianina-Honcharenko et al., "A Cyclical Approach to Legal Document Analysis: Leveraging AI for Strategic Policy Evaluation", CEUR Workshop Proceedings, 3736, 2024.
14. M. Lučić-Ćatić, M. Kavazović i M. Hasković, "Prosecution of Hate Crime and Hate Speech in Bosnia and Herzegovina", 2023.

15. Dževad Mahmutović, Sedžad Milanović i Ilda Ibrić, "The Judiciary and Artificial Intelligence: The Bosnia and Herzegovina Criminal Law Perspective", Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 32(1), 2025, 93–122.
16. Rashmi Mandayam, "The Impact of Artificial Intelligence on Digital Forensic", Journal of Artificial Intelligence & Cloud Computing, 3(6), 2024, 1–4.
17. Media.ba, "Regulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina" (studija o štetnom sadržaju na internetu u BiH, bez naznačenog autora).
18. Ana Novokmet, Zdenka Tomičić, and Ivan Vidaković, "Facial Recognition Technology in EU Criminal Justice—Human Rights Implications and Challenges", EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), 7, 2023, 525–570.
19. OECD, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449), 2019.
20. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Evaluation of the Global Drive for Media Freedom and the Safety of Journalists: Case Study Bosnia and Herzegovina, July 2024.
21. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Media Freedom and Journalist Safety in Bosnia and Herzegovina, Vienna, 2022.
22. Colin Porlezza, "Artificial intelligence's implications for freedom of expression: Different institutional approaches to ensure a responsible use of AI in journalism", Ethical Space: International Journal of Communication Ethics, 2025.
23. Julie Posetti et al., The Chilling: Global Trends in Online Violence against Women Journalists, UNESCO, 2021.
24. Carl Rigano, "Using AI to Address Criminal Justice Needs", NIJ Journal, no. 280, 2019, 1–8.
25. Stuart Russell and Peter Norvig, Artificial Intelligence: A Modern Approach, Pearson, 2020.
26. Anna Schmidt and Michael Wiegand, "A Survey on Hate Speech Detection Using Natural Language Processing", Social Network Analysis and Mining, 13(3), 2017, 1–22.
27. Helge Sheikh, Cornelius Prins, and Eleni Schrijvers, Mission AI: The New System Technology, Springer, 2023.
28. Sunny Shrestha and Sanchari Das, "Exploring gender biases in ML and AI academic research through systematic literature review", Frontiers in Artificial Intelligence, 2022.
29. Transparency International BiH, Analiza 14 prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU, maj 2021.
30. U.S. Department of State, 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina, April 2024.

31. UNDP, Assessment of Legal, Policy, Institutional, and Technological Frameworks on TF GBV in the Western Balkans, 2025.
32. UNESCO, "Declaration of Sofia on the Protection and Promotion of Pluralism and Freedom of Expression", 13 September 1997.
33. United Nations, Report of the Independent Expert on the Promotion of a Democratic and Equitable International Order, New York, 2012.
34. B. van der Sloot and T. Demeester, "Leveraging Natural Language Processing for Normative Gap Analysis in Criminal Law", International Journal of Law and Information Technology, 31(2), 2023, 145–166.
35. Ivan Vidaković, "Uporaba prediktivnih sustava umjetne inteligencije namijenjenih tijelima kaznenog progona – perspektiva Europske unije", Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 31(1), 2024, 93–126.
36. Bertie Vidgen et al., "Challenges and Frontiers in Abusive Content Detection", Proceedings of the Third Workshop on Abusive Language Online, 2019, 80–93.
37. Sandra Wachter, Brent Mittelstadt and Chris Russell, "Why Fairness Cannot Be Automated: Bridging the Gap Between EU Non-Discrimination Law and AI", Computer Law & Security Review, 41, 2021, 105567.
38. Weigend and M. Riedl, "Predictive Simulation of Legislative Reforms: A Case Study on Hate Crime Statutes", Journal of Computational Law, 9(1), 2021, 71–93.
39. Gizem Yalcin Williams et al., "Perceptions of Justice by Algorithms", Artificial Intelligence and Law, 31, 2023, 269–292.
40. M. Živković and N. Kovačević, "The Legal Protection of Journalists in Bosnia and Herzegovina: Gaps and Prospects", Bosnia and Herzegovina Law Review, 45(3), 2020, 219–242.
41. Michelle Ferrier and Nisha Garud-Patkar, "TrollBusters: Fighting Online Harassment of Women Journalists", Journalism Practice, 12(2), 2018, 178–197.
42. Ferraro G. et al., "Automatic Extraction of Legal Norms: Evaluation of Natural Language Processing Tools", in JSAI International Symposium on Artificial Intelligence, Springer, 2019, 64–81.
43. Carl Benedikt Frey and Michael A. Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerization?", 2013.
44. Mayowa Farayola et al., "Fairness of AI in Predicting the Risk of Recidivism: Review and Phase Mapping of AI Fairness Techniques", in The 18th International Conference on Availability, Reliability and Security (ARES 2023), Benevento, 2023.
45. Shai Farber, "AI as a Decision Support Tool in Forensic Image Analysis: A Pilot Study on Integrating Large Language Models into Crime Scene Investigation Workflows", Journal of Forensic Sciences, 70(3), 2025, 932–943.

46. Dževad Mahmutović, Sedžad Milanović i Ilda Ibrić, "The Judiciary and Artificial Intelligence: The Bosnia and Herzegovina Criminal Law Perspective", Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 32(1), 2025, 93–122.
47. C. Cozijnsen, Online Violence against Female Journalists in the OSCE Region, OSCE, 2024.
48. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Evaluation of the Global Drive for Media Freedom and the Safety of Journalists: Case Study Bosnia and Herzegovina, July 2024.
49. International Federation of Journalists, Safety of Journalists in the Western Balkans: Threats, Attacks and Legal Protection, Brussels, 2019.

Pravni izvori

1. Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2016)4 to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors, 13 April 2016.
2. Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2022)4 to member States on promoting a favourable environment for quality journalism in the digital age, 17 March 2022.
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights, ECHR), 213 UNTS 221, 1950.
4. European Commission, Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council, Brussels, 2021.
5. International Covenant on Civil and Political Rights, 999 UNTS 171, 1966.
6. Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH", br. 3/03, 32/03 – ispr., 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/23 i 47/23).
7. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 10/03, 6/05, 21/10, 9/13, 26/16, 13/17, 50/18, 19/20 – prečišćeni tekst, 3/24 i 14/24).
8. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17).
9. Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/17, 104/18 – odluka US, 15/21, 89/21, 73/23, 105/24 – odluka US, 19/25, 31/25 i 85/25 – odluka US; „Službeni glasnik BiH", br. 9/24 i 14/25 – odluke US BiH).
10. OECD, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449), 2019.
11. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market (European Media Freedom Act), [2024] OJ L 202.

12. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonized rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts, [2024] OJ L168/1.
13. UNESCO, "Declaration of Sofia on the Protection and Promotion of Pluralism and Freedom of Expression", 13 September 1997.
14. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).
15. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).
16. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl. novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020).
17. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021).

Dževad Mahmutović, Full Professor
Faculty of Law, University of Tuzla

Raisa Bušatlić, MA in English Language and Literature,
Ministry for Human Rights and Refugees of BiH

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FUNCTION OF CRIMINAL-LAW PROTECTION OF JOURNALISTS

Abstract: This paper analyzes the effectiveness of the existing criminal-law framework in Bosnia and Herzegovina in protecting journalists, exploring the potential of artificial intelligence as a tool for improving these norms. The starting hypothesis is that AI can help shape more precise, more effective and internationally harmonized provisions that protect journalists from violence and pressure. Methodologically, the paper combines a normative analysis of international and domestic law (the ECHR, Council of Europe recommendations) with an empirical content analysis of the four applicable criminal codes in BiH. Artificial intelligence tools (large language models and Python scripts) are used to conduct automated searches and verify compliance with recommendations CM/Rec(2016)4 and CM/Rec(2022)4. The findings show that only the Criminal Code of the Federation of BiH and the Criminal Code of the Republika Srpska contain explicit provisions that mention journalists, while in the remaining codes protection relies on general norms, with only partial implementation of international standards. The paper concludes that artificial intelligence can significantly improve the identification of normative shortcomings and support reform processes, but only within necessary ethical frameworks and under indispensable human supervision.

Key words: journalists, criminal law, artificial intelligence, Bosnia and Herzegovina, protection of freedom of expression

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.315
UDK 343.211.6:343.54/.55

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Milijana Buha, vanredna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

ZAŠTITA ŽRTAVA NASILJA U PORODICI I PRITUŽBA OŠTEĆENOG U KRIVIČNOM POSTUPKU

Sažetak: Radi uspješnog okončanja krivičnog postupka u predmetima nasilničkih krivičnih djela, značajno je poboljšati procesni položaj oštećenog. Osnovna teza iznesena u radu jeste da nemogućnost oštećenog da utiče na negativnu tužilačku odluku, tj. da zahtijeva ponovno otvaranje istrage ili predlaže provođenje određenih radnji dokazivanja u istrazi, otežava dokazivanje izvršenja bilo kojeg nasilničkog krivičnog djela.

U radu se ukazuje na značaj Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, koji omogućava da se žrtvama nasilja pruži pomoć određivanjem hitnih i zaštitnih mjera prije pokretanja krivičnog postupka. Međutim, iako se te mjere određuju odlukom nadležnog suda u prekršajnom postupku, u radu se ističe da bi bilo korisno da iste mjere može odrediti i policija odmah po prijavi krivičnog djela, dok bi sud u najkraćem roku ispitao njihovu opravdanost i odobrio njihovu primjenu. Propisane hitne mjere zaštite iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici trebalo bi posmatrati kao obavezne mjere po prijavi o izvršenom krivičnom djelu, radi sprječavanja daljeg nasilja. Poredeći zakonska rješenja u pogledu određivanja hitnih zaštitnih mjera u Republici Srpskoj sa zakonskim rješenjima za određivanje hitnih zaštitnih mjera u Federaciji Bosne i Hercegovine, uočavamo da u Federaciji Bosne i Hercegovine nadležni policijski organ donosi odluku o zahtjevu za određivanje hitne mjere u roku od šest sati od prijema zahtjeva. U skladu s tim, u radu ćemo se osvrnuti na nova zakonska rješenja u postupku zaštite žrtava nasilja, propisana Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Jedno od pitanja koje je razmatrano u radu je i značaj pritužbe oštećenog, posebno imajući u vidu da se odluka republičkog tužioca o nesprovođenju istrage, donesena po toj pritužbi, ne može osporavati.

Ključne riječi: nasilje u porodici, žrtva, mjere zaštite, pritužba oštećenog, obustava istrage

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVODNA RAZMATRANJA - ZAŠTITA ŽRTAVA NASILJA U PORODICI

Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici[1] omogućena je brža i efikasnija zaštita od nasilja kao društveno neprihvatljivog ponašanja.[2] Tolerancija na nasilje je posljedica neprimjene zakonom propisanih zaštitnih mjera za sprečavanje nasilja. Ove okolnosti nasilnicima daju još veću slobodu da nasilje vrše bez razmišljanja o posljedicama, a žrtvama otežavaju i onemogućavaju da prijave nasilje zbog straha od „nemoći". Pomenuti zakoni o zaštiti žrtava nasilja u porodici imaju za cilj da spriječe izvršenje nekih težih krivičnih djela kao što su krivična djela protiv života i tijela, djela poriv polnog integriteta. Nasilje u porodici ostaje sveprisutan problem širom svijeta, često ostavljajući žrtve bez osjećaja pravde ili adekvatne zaštite, posebno kada izostane primjena zaštitnih mjera. Radi sprečavanja da nasilje za posljedicu ima i izvršenje nekog teškog krivičnog djela Zakonom o zaštiti nasilja u porodici Republike Srpske (u daljem tekstu: ZZNP RS) su propisane hitne mjere zaštite kao što su: udaljenje učinioca nasilja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora, i/ili zabrana približavanja i kontaktiranja učiniocu nasilja sa žrtvom nasilja u porodici.[3] Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ZZNPPŽ FBiH) hitne mjere su: udaljenje iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili drugi stambeni prostor; zabrana približavanja žrtvi, a prema potrebi djeci žrtve i osobama u odnosu na koje postoji opasnost od vršenja nasilja, kao i zabrana komunikacije, uznemiravanja i uhođenja žrtve nasilja. [4] Hitne mjere zabrane u FBiH može odrediti nadležni policijski organ, što nije slučaj u RS jer se hitne mjere određuju sud u prekršajnom postupku, što usporava potrebu žrtve za hitno zaštitom od nasilja. U Njemačkoj *policija* može nasilniku odrediti privremeno pritvor.[5] Pritvor je krajnja represivna mjera koja se može počiniocu krivičnog djela nasilja u porodici odrediti i prema pravilima krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini ali *odlukom suda* na prijedlog tužioca i samo ako npr. *naročite okolnosti* opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično djelo ili da će dovršiti pokušano krivično djelo ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti, a za ta krivična djela može se izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna (jedan od pritvorskih razloga).[6] U smislu hitnog djelovanja u borbi i prevenciji nasilja u porodici policija prema pravilima

1 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik RS", br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019) i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine FBiH", br. 19/2025).

2 Marković, I., Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj, *Temida*, vol. 11, br. 1, 2008, str. 10.

3 Čl. 13 st. 4 ZZNP RS.

4 Čl. 23. ZZNPPŽ FBiH.

5 Više Greater Protection in Cases of Domestic Violence Information on the Act on Protection Against Violence, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2019, str.

6 Više član 197 stav 1 tačka v) ZKP RS.

krivično procesnog zakonodavstva u BiH može primjeniti neke od procesnih radnji prema nasilniku kao što su zadržavanje,[7] lišavanje slobode[8], ali ne i pritvor jer je riječ o krajnnjoj represivnoj mjeri koja se primjenjuje odlukom suda samo ako se sprečavanje izvršenja krivičnog djela ne može ostvariti drgim mjerama zabrane propisanim zakonima o krivičnom postupku u BiH. Bina razlika između policijskih mjera za sprečavanje izvršenja krivičih djela (kao što su: zadržavanja i lišavanja slobode) i pritvora kao krajnje represivne sudske mjere za obezbjđenje prisustva osumnjičenog odnosno optuženog je u zakonom propisaom dokaznom standardu za određivanje pritvora je osnvana sumnja, dok je za zadržavanje i lišavanje slobode dovoljno postojanje osnova sumnjne.

Efikasnija zaštita žrtava nasilja u porodici je i Njemačkoj jer policija ima ovlašćenje da odredi primjenu zaštitnih mjera. Žrtve nasilja u porodici u Njemačkoj mogu zatražiti dodjelu stana, naknadu štete, sudsko poravnanje o starateljstvu nad zajedničkom djecom, zabranu ili ograničenje pristupa.[9] Zakon o zaštiti od nasilja u Njemačkoj se ne odnosi samo na bračne ili razvedene parove, građanske partnere ili vanbračne partnerstva, već generalno na svakoga ko je postao žrtva nasilja ili pretnje nasiljem. Tako da bi bilo korisno i našim zakonima propisati da pravo na zaštitu od nasilja ima svako ko je žrtva nasilja. Nasilje u smislu Zakona o zaštiti od nasilja u Njemačkoj podrazumijeva svaki fizički napad, narušavanje zdravlja ili zadiranje u slobodu drugog lica, bez obzira na to da li se djela dešavaju u ili van konteksta zajedničkog domaćinstva. Zaštitne mjere koje sprečavaju kontakt osumnjičenog sa žrtvom kako je popisano Zakonom u Njemačkoj treba da budu dovoljno širokog dometa da obuhvate različite opasne i prijeteće situacije po žrtvu. To znači da zaštitne mjere u cilju sprečavanja kontakta žrtve i nasilnika treba da se odnose na različita mjesta i objekti van kuće koje žrtva često posjećuje (npr. radno mjesto, vrtić, škola, prodavnica, razonoda). U Španiji mogu da se odrede kao zaštitne mjere u cilju sprječavanja nasilja, oduzimanje oružja, obavezno izdržavanje žrtve, suspenzija roditeljskog prava i druge mjere.[10]

7 Vidi vise 228 ZKP RS.

8 Više član 204 ZKP RS

9 *Greater Protection in Cases of Domestic Violence Information on the Act on Protection Against Violence*, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2019, str. 9
https://www.bundesjustizamt.de/SharedDocs/Downloads/EN/HKUE/Brochure_Information_protection_against_violence.pdf?__blob=publicationFile&v=1

10 UN Women, *Good Practices in Responding to Domestic Violence: A Comparative Study*, Sarajevo, 2019, str. 15

2. POSTUPAK ZA IZRICANJE HITNIH MJERA ZAŠTITE

Krivičnim zakonikom Republike Srpske[11] (u daljem tekstu: KZ RS) je propisano ko prekrši hitne mjere zaštite[12] i zaštitne mjere koje mu je sud odredio primjenom zakona o zaštiti od nasilja, kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do tri godine. Hitne mjere zaštite mogu se primijeniti bez obzira da li je pokrenut krivični postupak jer subjekti zaštite[13] su dužni pružiti zaštitu, podršku i pomoć žrtvama nasilja u porodici i spriječiti ponavljanje nasilja bez obzira na to da li je protiv učinioca pokrenut krivični postupak. Hitne mjere zaštite se određuju radi otklanjanja neposredne opasnosti po fizički i psihički integritet, radi sprečavanja ponavljanja nasilja i garantovanja bezbjednosti žrtve. Prijedlog za izricanje hitne mjere zaštite u RS može podnijeti: nadležni policijski službenik, centar za socijalni rad ili žrtva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, a izriču se najkasnije u roku od 24 časa od prijema prijedloga, odnosno izvođenja učinioca nasilja u porodici pred sud. [14] U FBiH zahtjev za određivanje hitnih zaštitnih mjera nadležnom policijskom organu mogu podnijeti i nadležni tužilac, žrtva ili organ starateljstva. O zahtjevu nadležni policijski organ je dužan odlučiti u roku od šest sati od sata prijema zahtjeva.[15]

U RS sudija prekršajnog odjeljenja nadležnog suda određuje hitne mjere zaštite rješenjem. Protiv rješenja kojim se određena hitna mjera zabrane može se uložiti žalba u roku od tri dana od dana izricanja. O žalbi odlučuje vijeće nadležnog osnovnog suda koji je donio odluku u roku od 48 časova od prijema žalbe. Hitne mjere zaštite izriču se u trajanju koje ne može biti duže od 30 dana. Žalba na odluku suda o izrečenoj hitnoj mjeri zaštite ne odgađa njeno izvršenje. U FBiH nadležni policijski organ može odrediti jednu ili više hitnih mjera zaštite. Hitne mjere zaštite određuju se naredbom u kojoj će se unijeti upozorenje o posljedicama kršenja hitnih mjera zaštite. Lice prema kojem su hitne mjere određene, za vrijeme trajanja mjera, ima pravo podnijeti pritužbu nadležnom tužilaštvu, koji je o pritužbi dužan odlučiti u roku od 12 sati od podnošenja pritužbe. Hitne mjere zaštite na osnovu naredbe policijskog organa stupaju na snagu odmah i mogu trajati najduže 48 sati.[16]

Bilo bi korisno radi sprječavanja nasilja u porodici u RS izmijeniti postupak koji se odnosi na izricanje hitnih mjera zaštite i dati ovlašćenje polici da izriče iste mjere kao i da pravo žalbe ima lice kome je izrečena hitna mjera. Hitne

11 Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, „Službeni glasnik BiH”, br. 9/2024 - odluka US BiH, „Službeni glasnik RS“ 105/2024 - odluka US, 19/2025, „Službeni glasnik BiH“, br. 14/2025 - odluka US BiH, „Službeni glasnik RS“, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US).

12 Detaljnije: Marković, I., Primjena odredbe o nasilju u porodici i porodičnoj zajednici u Republici Srpskoj, *Temida*, vol. 6, br. 2, str. 53-60.

13 Čl. 9 st. 2 ZZNP RS i čl. 13 st. 3. ZZNPPŽ FBiH.

14 Čl. 13. st. 3. ZZNP RS.

15 Čl. 24. st. 3. ZZNPPŽ FBiH.

16 Čl. 24 st. 4-8. ZZNPPŽ FBiH

mjere zaštite se izriču kako bi se spriječilo neposredno ili dalje nasilje ili kako bi se izbjegli veći problemi za žrtvu, zato je značajno dati ovlašćenje policiji da izrekne mjeru zabrane uz zahtjev za naknadnim odobrenjem od strane suda u roku npr. od 72 časa.

Po prijavi nasilja u porodici nadležni policijski službenik vrši procjenu rizika od po ponavljanja nasilja. Procjena rizika[17] se vrši na osnovu saznanja da li je učinilac ranije ili neposredno prije procjene rizika učinio nasilje u porodici ili neki drugi vid nasilja, da li je prijetio ubistvom ili samoubistvom, da li posjeduje oružje, da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance, da li postoji sukob oko starateljstva nad dijetetom ili oko načina održavanja ličnog kontakta dijeteta i roditelja koji je učinilac. Jedna od okolnosti koja se uzima u obzir pri ocjeni rizika od nasilnog ponašanja je i da li je žrtva doživljava strah i kako ona procjenjuje rizik od ponavljanja nasilja. Kako bi se spriječilo u praksi da žrtva opozove svoj raniji dat iskaz o preživljenom nasilju u porodicu u Zakonu o krivičnom postupku Njemačke je propisano da dokazna snaga tako date izjave ne može se kasnije osporiti, jer sudija naknadno ispituje svjedoka samo u pogledu činjenice da li je dao takvu izjavu pred tužiocem ili ne.[18]

3. NASILNIČKA KRIVIČNA DJELA

Stepen nasilja i nasilništva u jednom društvu je pokazatelj stepena otuđenosti njegovih članova ili anomije, uprkos zakonskim propisima, zbog neprimjene zakonom propisanih mjera u cilju suzbijanja i kažnjavanja društveno opasnog ponašanja. Značajne brojke nasilničkih krivičnih djela zabilježene su i u BiH ali je zanimljivo primjetiti da je najviše prijavljenih krivičnih djela je protiv imovine, zatim protiv braka i porodice, zdravlja ljudi, te protiv života i tijela, kao i protiv sloboda i prava građana.[19] Nasilničko ponašanje je neprihvatljivo imajući u vidu da je zabrana mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja sadržana ne samo u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, već predstavlja i dio međunarodnog običajnog prava i smatra se za *ius cogens* (prinudno pravo). Kriminalitet nasilja u krivičnim zakonodavstvima nije inkriminisan kao samostalno krivično djelo već samo postoje inkriminacije kod kojih je nasilje elemenat bića krivičnog djela ili se javlja kao način njihovog izvršenja. kriminalitet nasilja definiše kao ekstremni oblik ispoljavanja agresije. U kriminalitet nasilja ubrajaju se kriminalna ponašanja protiv života i tela,

17 Član 21 ZZNPPŽ FBiH, član 12a stav 2 ZZNP RS

18 Vidi više: *Protection against Violence Strategy based on the Istanbul Convention*, Federal Government strategy to prevent and combat violence against women and domestic violence based on the Istanbul Convention 2025–2030, Berlin, 2025.
https://www.bmbfsfj.bund.de/resource/blob/257164/6c90795e9e59264b58bb6949099b560f/gewaltschutzstrategie-der-bundesregierung-englisch-data.pdf

19 Detaljnije: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Demografija i socijalne karakteristike, Punoljetni počinioci krivičnih djela u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2024.
https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2024/CRI_02_2023_Y1_1_BS.pdf

polne slobode i polnog morala, djela učinjena iz koristoljublja, protiv sloboda i prava građana, djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja, kao i nasilničko ponašanje na javnom mjestu. U najteže oblike kriminaliteta ove vrste spadaju terorizam, politički delikti nasilja, te zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava.[20] Kriminalitet nasilja obuhvata: krvne delikte, delikte nasilja u porodici, seksualne delikte, trgovinu ljudima, zločine mržnje, terorizam, nasilje u sportu, kriminalitet proganjanja i mobing.[21] U cilju sprječavanja nasilničkog ponašanja predviđene su brojne procesne radnje u krivičnom postupku, a neke od mjera se mogu izreći i prije pokretanja krivičnog postupka a to su pomenute hitne zaštitne mjere. Mjere zabrane propisane zakonima o krivičnom postupku[22] koje se mogu izreći i za nasilnička krivina djela su: zabranu posjećivanja određenih mjesta ili područja, zabranu sastajanja sa određenim licima, naredbu da se povremeno javlja određenom državnom organu. Mjere zabrane propisane zakonom o krivičnom postupku spriječavaju da se ponovi nasilničko ponašanje i pruža se zaštiti žrtvi krivičnog djela.

Krivično djelo nasilja u porodici je uvijek u prividnom sticaju sa krivičnim djelima zlostavljanja i mučenja,[23] ali i čitavim spektarom krivičnih djela koja bi se mogla izvršiti „nasiljem" (od lake tjelesne povrede do ubistva), te da se od njih razlikuje po posljedici.[24] Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[25] predstavlja prvi regionalni pravni međunarodno pravni instrument usmjerena na zaštitu prava žrtava nasilja. Cilj Konvencije je zaštita žena od svih vidova nasilja i sprječavanje, krivično gonjenje i eliminisanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Žena je prepoznata u Konvenciji kao primarna žrtava porodičnog nasilja i propisano je da nasilje u porodici pogađa žene nesrazmjerno više u odnosu na muškarce. Konvencijom je utvrđena obaveza za države potpisnice da inkriminišu određena ponašanja u svom krivičnom zakonodavstvu i to: zaključivanje prinudnih brakova, psihičko nasilje,

---

20 Đurđić, V., Mere lišenja slobode kao instrument obezbeđenja prisustva lica okrivljenog za krivično delo nasilničkog kriminaliteta u krivičnom postupku, *Nasilnički kriminal: etiologija, fenomenologija, prevencija,* ur. Leposava Kron, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010, str. 60.

21 Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., *Kriminologija*, Pravni fakultet, Niš, 2009, str. 113.

22 Čl. 185. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik RS", br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021) u daljem tekstu: ZKP RS i čl. 140a. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020) u daljem tekstu: ZKP FBiH.

23 Neka od krivičnih djela koja član 149 KZ RS Zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje, član 125 stav 3 KZ RS, član 132 stav 5 KZ RS…

24 Ristivojević, B. R., Samardžić, S. S., Geneza krivičnog dela nasilje u porodici u srpskom krivičnom pravu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 55(2), Novi Sad, 2021, str. ???.

25 *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Istanbul, 11.5.2011. https://arsbih.gov.ba/istanbulska-konvencija/

proganjanje,[26] fizičko nasilje, seksualno nasilje, uključujući silovanje, genitalno sakaćenje žena,[27] prinudne abortuse i sterilizaciju[28] i seksualno uznemiravanje.

4. HITNO POSTUPANJE U POSTUPKU ZAŠTITE ŽRTAVA NASILJA

Zaposleni u obrazovnim, socijalnim i zdravstvenim ustanovama, kao i svaki građanin, dužni su *odmah* nakon saznanja da je počinjeno nasilje u porodici ili da postoji osnov sumnje da je počinjeno nasilje u porodici, prijavi policiji. Nadležni policijski službenik je dužan da odmah nakon prijema prijave da je učinjeno nasilje u porodici o počinjenom djelu obavijesti centar za socijalni rad,[29] koji će odmah neposredno pružiti socijalnu zaštitu i psihosocijalnu pomoć žrtvi, preduzeti druge mjere iz svoje nadležnosti, te o tome sačiniti službeni izvještaj. Žrtvi nasilja ima pravo na besplatan ljekarski pregled radi utvrđivanja postojanja povreda fizičkog ili psihičkog integriteta.

U krivičnom postupku žrtva nasilja u porodici ima pravo i na besplatnu pravnu pomoć radi ostvarivanje procesnih prava u krivičnom postupku. Korisnici besplatne pravne pomoći u krivičnom postupku su pored osumnjičenog odnosno optuženog i žrtve krivičnog djela trgovine ljudima i nasilja u porodici. Pravno na besplatnu pravnu pomoć u krivičnom postupku imaju i žrtve nasilničkih krivičnih djela jer to nalaže i načelo jednakosti postupanja u krivičnom postupku. Načelo jednakosti postupanja u krivičnom postupku je ograničeno na stranke krivičnog postupka. Međutim, žrtva krivičnog djela nije stranka u krivičnom postupku ali je lice čija prava u krivičnom postupku zastupa tužilac kao stranka u postupku koji prikuplja dokaze i koji se odnose na utvrđuje činjenice potrebne za odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu.[30] S tim da u Republici Srpskoj oštećeni tj. žrtva krivičnog djela može da preuzme krivično gonjenje od tužioca tako da ima svojstvo stranke u krivičnom postupku tek nakon potvrđivanja optužnice. Stoga je veoma značajno žrtvi krivičnog djela odmah po prijavi nasilja u porodici predočiti da ima pravo na besplatnu pravnu pomoć punomoćnika i tj. pomoć u preduzimanju procesnih radnji radi krivičnog gonjenja počinioca krivičnog djela.

Zakon o zaštiti nasilja u porodici ima za cilj da pruži pomoć i zaštitu žrtvama nasilja u porodici dok se prikupe dokazi o izvršenom krivičnom djelu radi pokretanja krivičnog postupka. Nasilje u porodici je krivično djelo i znači obavezu za nadležne organe da pokrenu krivični postupak ako postoje dokaz o izvršenom djelu nasilja u porodici. Ako se pokretanje krivičnog postupka vezuje

26 Čl. 144. KZ RS, čl. 173a. KZ BDBiH.

27 Čl. 133. KZ RS, čl. 173a. KZ FBiH i čl. 170a. KZ BDBiH.

28 Prinudna sterilizacija je inkriminisano kao krivično djelo u čl. 134 KZ RS, čl. 170a. KZ BDBiH i čl.173b. KZ FBiH.

29 Čl. 12. ZZNP RS i čl. 20. ZZNPPŽ FBiH.

30 Više: Buha, M., Pravo na besplatnu pravnu pomoć u krivičnom postupku BiH, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 86, god. LIX, Niš, 2020, str. 158.

za narednu o sorvođenju istrage, tužilac ne može da izda naredbu ako ne postoji dokaz o izvršenom krivičnom djelu.[31] Policijski službenik o izvršenom nasilju u porodici će obavijestiti i nadležnog javnog tužioca i dostaviti prikupljene dokaze. Javni tužilac, nakon okončanja istrage, u pisanoj formi, obavještava nadležnog policijskog službenika o podizanju optužnice protiv osumnjičenog lica ili o obustavi istrage, kao i o razlozima za obustavu istrage. Nažalost u praksi se dešava da žrtva nasilja u porodici najprije prijavljuje krivično djelo i učinioca i sarađuje sa policijom i pravosudnim organima, ali se potom u krivičnom postupku poziva na privilegiju ne svjedočenja protiv nasilnika. Brojne su poteškoće u prikupljanju dokaza u krivičnim postupcima za krivična djela nasilja u porodici, jer žrtve često opovrgnu svoje svjedočenje nakon izvjesnog vremena jer im nasilnik obeća da se nasilje neće ponoviti.[32]

O izvršenom nasilju u porodici policijski službenik odmah obavještava i nadležnog javnog tužioca i, uz izvještaj, dostavlja prikupljene dokaze i procjenu rizika. Tužilac nakon okončanja istrage, u pisanoj formi, obavještava policijskog službenika o podizanju optužnice protiv osumnjičenog lica ili o obustavi istrage, kao i o razlozima za obustavu istrage.[33]

Medicinski radnicu su često prvi koji dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja u porodici tako da je značajna i njihova podrška žrtvama jer ljekari kroz razgovor sa žrtvom kao pacijentom istu mogu ohrabriti da potraže pomoć od službi zaštite od nasilja u porodici. Tako da je značajna uloga i medicinskih radnika u hitnom postupanju radi zaštite žrtava od nasilja u porodici.[34]

5. MJERE ZABRANE U KRIVIČNOM POSTUPKU

Mjere zabrane u krivičnom postupku imaju za cilj da obezbijede prisustvo osumnjičenog u krivičnom postupku kao i da spriječe istog da ponovi krivično djelo ili dovrši započeto krivično djelo. Mjere zabrane su blaži represivne mjere po osumnjičenog čiji je cilj zaštite žrtava, svjedoka te osiguravanja nesmetanog odvijanja krivičnog postupka. Mjere zabrane su preventivni instrument kojima se sprječava ili smanjuje mogućnost da osumnjičeni ponovi krivično djelo ili ugrozi sigurnost žrtve, svjedoka prije pravosnažne presude. Naime, mjere

31 Vidi član 224 stav 2 ZKP RS O sprovođenju istrage donosi se naredba koja sadrži…… *okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje da je izvršeno krivično djelo i postojeće dokaze*. Isto je propisano i u članu 231 stav 2 ZKP FBiH. Sadržina odredbe o sačinjavanju naredbe o sprovođenju istrage upućuje da naredba mora da sadrži i dokaz o izvršenom krivičnom djelu, pa bi se moglo reći da su tužilaštvu vezane ruke za izdavanje naredne o sprovođenju istrage ako ne postoji dokaz izvršenom krivičnom djelu.

32 Detaljnije o zaštiti svjedoka/oštećenih u predmetima nasilja u porodici: Pajić, D., Zaštita osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 5, br. 10, Zenica, 2012, str. 93-114.

33 Čl. 12. st. 5. ZZNP RS i čl. 20. st. 5. ZZNPPŽ FBiH.

34 Više: Choo, E. K., Houry, D., Managing Intimate Partner Violence in the Emergency Department, *Annals of Emergency Medicine*, vol. 65, br. 4, 2015, 447–451.

zabrane propisane krivičnim postupkom[35] su procesne odluke, a svrha im je da se prije donošenja presude brzo i učinkovito suzbije protivpravno djelovanje i onemogući učiniocu da nastavi s činjenjem protivpravnih djela. Mjere zabrane samostalno egzistiraju i uslovi za određivanje mjera zabrane razlikuju od uslova za određivanje mjere pritvora kao najteže mjere za obezbjeđenje prisustva osumnjičenog/optuženog radi uspješnog vođenja krivičnog postupka. Tako da se mjere zabrane razlikuju od pritvora jer se radi o različitim mjerama procesne prirode kojima se i otklanjaju različite opasnosti.

Mjere zabrane se razlikuju od pritvora u stepenu represivnosti jer se pritvoreno lice lišava slobode kretanja a mjerama zabrane ograničava se sloboda kretanja. Tako i praksa Evropskog sud za ljudska prava ukazuje da su mjere zabrane zapravo usmjerene na ograničenja ali ne i na lišenja slobode.[36] Vremenski faktor je odlučujući za ocjenu da li se radi o lišenju slobode ili pak ograničenju prava slobode kretanja. Međutim, u odnosu na kratkotrajna hapšenja koja vrši policija (policijski pritvor,[37] prinudno dovođenje svjedoka, prinudni tjelesni pregled lica, zadržavanje lica radi identifikacije), Evropski sud smatra da se i takvi slučajevi, s obzirom na intenzitet i svrhu mjere, smatraju lišenjem slobode.[38]

6. OBUSTAVA ISTRAGE I PRITUŽBA OŠTEĆENOG

Istrage u predmetima nasilja u porodici su često teške jer kada se dogodi porodično nasilje, nasilje koje je posljedica trgovine ljudima, često nema svjedoka osim žrtve. Tužilaštvo prikuplja informacije o elementima nasilja na osnovu ljekarskog uvjerenja o zadobijenim povredama, nalaza vještaka, izjave žrtve nasilja.

Oštećeni ima pravo da osporavana negativnu tužilačku istragu ali u konačnici protiv odluke glavnog republičkog tužioca oštećeni nema pravo prigovora. Stoga odluka o sprovođenju istrage isključivo zavisi od odluke tužioca. Pravo oštećenog navedeno u članu 46a. ZKP RS kojim je propisano da oštećeni ima pravo da ukaže na činjenice i predlaže dokaze koji su od važnosti

35 Čl. 184. i 185. ZKP RS, čl. 140 i 140a. ZKP FBiH.

36 ESLJP, *Vito Ciancimino protiv Italije*, zahtjev br. 12541/86, odluka o dopustivosti od 27. maja 1991. godine.

37 Policijski organ može lice lišiti slobode ako postoje osnovi sumnje da je to lice počinilo krivično djelo i ako postoji bilo koji pritovorski razlog, a policijski organ dužan je da takvo lice bez odgađanja, a najkasnije u roku od 24 časa sprovede tužiocu. Prilikom dovođenja, policijski organ će obavijestiti tužioca o razlozima i o vremenu lišenja slobode. Upotreba sile prilikom dovođenja dopuštena je u skladu sa zakonom. kada je riječ o krivičnim djelima za koja se može izreći kazna doživotnog zatvora, lice se mora sprovesti tužiocu najkasnije u roku od 48 časova, a kada je riječ o krivičnim djelima terorizma, u roku od 72 časa. Tužilac je dužan da lice lišeno slobode ispita bez odgađanja, a najkasnije u roku od 24 časa i u tom roku odluči da li će lice lišeno slobode pustiti na slobodu ili će postaviti obrazloženi prijedlog za određivanje pritvora osiguravajući dovođenje lica pred sudiju za prethodni postupak. Naime policijski pritvor moze trajati 48 casova a i duze ako su u pitanju teza krivicna djela.

38 ESLJP, *Guzzardi protiv Italije*, zahtjev br. 7367/76, presuda od 6. novembra 1980. godine.

za predmet dokazivanja ima smisla samo u pogledu prava da podnese prijedlog i dokaze za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva i da predloži privremene mjere za njegovo obezbjeđenje. Oštećeni nema pravo koje je nekada imao kada je obustavljena istraga preuzeti krivično gonjenje i predložiti istražnom sudiji sprovođenje istrage ili održavanje dokaznog ročišta.[39] Krivičnim procesnim zakonima u BiH[40] je propisano da oštećeni ima pravo pritužbe na negativnu tužilačku odluku, ali je istina sljedeća da to svoje prava i rijetko koriste što su potvrdili i primjeri iz tužilačke prakse Kantonalnog tužilaštva Tuzla[41] prema kojim često izostane i pritužba na negativnu tužilačku odluku, kao da ovo pravo oštećeni doživljavaju beznačajnim.

Procesni položaj oštećenog u istrazi je bolji nego u Republici Srpskoj jer prema Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske oštećeni ima pravo predložiti istražnom sudiji provođenje istrage i sudija ako odbori provođenje istrage određuje radnje dokazivanja koje se imaju sprovesti.[42] Radnje dokazivanja[43] koje se provode u istrazi po prijedlogu tužioca moraju biti odobrene naredbom suda,[44] koji kontroliše zakonitost rada tužioca u istražnom postupku i time štiti osnovna ljudska prava i osumnjičenog/optuženog u krivično postupku. Procesni položaj oštećenog je nešto bolji i u Republici Srbiji jer ako osumnjičeni i njegov branilac smatra da je potrebno preduzeti određenu radnju dokazivanja, predložiće javnom tužiocu da je preduzme. Međutim, ako javni tužilac odbije prijedlog za preduzimanje određene dokazne radnje, osumnjičeni i njegov branilac može podnijeti prijedlog sudiji za prethodni postupak.[45] Značajno je pomenuti i rješenje iz Zakona o krivičnom postupku Njemačke u kom je propisano pravo oštećenog da uloži žalbu na negativnu tužilačku odluku Kancelariji javnog tužioca a ako ista bude dobijena potom se žalba može podnijeti i Višem regionalnom sudu

39 Vidi: Bejatović, S.,Tužilačka istraga kao obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona (kriminalnopolitički razlozi ozakonjenja, stanje i pespektive*)", Tužilačka istraga regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primen*, ur. Jovanović, I., i Petrović-Jovanović, A., Misija OEBSA, Beograd, 2014, str. 11-32

40 Čl. 231 st. 4 ZKP FBiH, čl. 216 st. 4 ZKP BiH i čl. 216. st. 4 ZKP BD BiH.

41 Detaljnije o ovom istraživanju: Tulumović, M., Pritužba o nesprovođenju i obustavi istrage u praksi Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 5, br. 10, Zenica, 2012, str. 299-317.

42 Čl. 226. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske („Narodne novine" br. 152/08, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25).

43 Neke od radnji dokazivanja nije nužno da postoi naredba suda zakon propisuje… *ili* … Pisanu naredbu za vještačenje izdaje tužilac ili sud član 161 ZKP RS. Član 110 stav 1 ZKP FBiH. Član 229 ZKP RS Ovlašćeno službeno lice može, izuzetno, nakon obavještavanja tužioca, izvršiti uviđaj i odrediti potrebna vještačenja, osim pregleda, obdukcije i ekshumacije leša. Radnje dokazivanja za koje niije nužna naredba suda su uviđaj, vještačenje.

44 Vidi...Škulić, M., *Krivično procesno pravo*, *12. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2020, str. 57.

45 Čl. 302. Zakona o krivičnom postupku Srbije (Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

radi ponovnog pokretanja istrage.[46] Žrtve seksualnog nasilja u Njemačkoj imaju pravo na privatnu tužbu tj. da se pridruže postupku kao privatni pomoćni tužilac. Takođe, zakon u Njemačkoj daje pravo da se rođaci, supružnici pridruže krivičnom postupku kao pomoćni tužiocu u slučaju da j žrtva krivičnog djela preminula.[47]

Oštećeni ima pravo da bude obaviješten o nesprovođenju istrage,[48] o pokretanju istrage, o obustavi istrage, o povlačenju optužnice ili o odustanku tužioca od optužnice.[49] Ako tužilac donese naredbu o nesprovođenju istrage, obustavi istragu, ili odustane od krivičnog gonjenja do potvrđivanja optužnice, dužan je da u roku od osam dana od dana donošenja naredbe o tome obavijesti oštećenog i pouči oštećenog da može podnijeti pritužbu glavnom okružnom tužiocu. Oštećeni ima pravo da podnese pritužbu u roku od osam dana od dana kada je primio obavještenje o nesprovođenju ili obustavi istrage. Ako oštećeni nije primio obavještenje o obustavi ili nesprovođenju istrage, može da podnese pritužbu u roku od tri mjeseca od dana kada je tužilac donio naredbu o nesprovođenju istrage, obustavio istragu, ili odustao od krivičnog gonjenja.

Glavni okružni tužilac će u roku od 30 dana, a u složenim predmetima do tri mjeseca od dana prijema pritužbe oštećenog, pritužbu odbiti, usvojiti ili odbaciti rješenjem, protiv kojeg je dozvoljen prigovor glavnom republičkom tužiocu u roku od osam dana od dana prijema rješenja. Glavni republički tužilac će u roku od 30 dana, a u složenim predmetima do tri mjeseca od dana prijema prigovora, odlučiti o prigovoru. Protiv rješenja glavnog republičkog tužioca, prigovor nije dozvoljen.

Oštećeni ima pravo da podnese pritužbu glavnom okružnom tužiocu[50] zbog trajanja postupka, kada istraga nije završena u novom roku koji je odredio glavni

---

46 Peter, M., Measures to Protect Victims in German Criminal Proceedings: A Summary with Special Focus on the Key Points of the Second Victims' Rights Reform Act, *Resource Material Series No. 81*, Tokyo, UNAFEI, 2010, str. 123. preuzeto sa
https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No81/No81_13VE_Peter.pdf

47 Rostalski, F., The Rights of (Minor) Victims of Sexual Violence in German Criminal Procedure, U: M. Kubiciel, A. Ohly, M. Pawlik (Ur.), *The Pulse of German Criminal Law*, Duncker & Humblot, Berlin, 2018, str. 246–248.
https://www.nomos-elibrary.de/document/download/pdf/uuid/dfedc3b6-fd2f-3af7-9d8a-5e401a36c93b

48 Iako se položaj oštećenog u krivičnom procesnom zakonu Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine po malo razlikuju, u oba procesna zakona oštećeni ima pravoda bude obavještne, član 231 stav 4 ZKP FBiH *o neprovođenju istrage, kao i o razlozima za to tužitelj će obavijestiti oštećenog i podnositelja prijave u roku od tri dana. Oštećeni i podnositelj prijave imaju pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužitelja*. Član 239 stav 2 ZKP FBiH *O obustavi istrage kao i o razlozima za obustavu istrage tužitelj će u pisanoj formi obavijestiti oštećenog koji ima prava predviđena u Zakona kao i osumnjičenog, ako je ispitan, i osobu koja je prijavila krivično djelo. Član 232 stav 2 ZKP RS O obustavi istrage, kao i o razlozima za obustavu istrage tužilac će u pisanoj formi obavijestiti oštećenog.* Član 224 stav 5 ZKP RS o *nesprovođenju istrage, kao i o razlozima za to, tužilac će obavijestiti oštećenog i podnosioca prijave u roku od tri dana.*

49 Više Škulić, M., Buha, M. *Krivično procesno pravo – posebni dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2025, str. 36.

50 U Brčkom distriktu pritužba se podnosi uredu tužioca tako da odluku ispituje ne pojedinac već više tužilaca što je garancija demokratičnije i objektivnije odluke.

okružni tužilac i ako optužnica ne bude podignuta ni u dodatnom roku koji je odredio glavni tužilac.

7. ZAKLJUČAK

Dokazivanje nasilničkih krivičnih djela nije jednostavno jer žrtve bježe od sjećanja, svjedočenja o pretrpljenom strahu, nasilju, bolu, posebno zbog bojaznosti da im neće biti pružena stvarna zaštita u postupku. U nekim pravnim sistemima (npr. Njemačka) žrtva ako naknadno opovrgne da je pretrpila nasilje takav iskaz nije od značaja. Često na putu uspješnog završetka krivičnog postupka protiv nasilnika stoje procesne nemogućnosti oštećenog da predlaže provođenje radnji dokazivanja u istrazi. Oštećeni, iako je neposredno pogođen krivičnim djelom, ima vrlo sužen uticaj na tok postupka. Pritužba je jedini mehanizam kontrole tužilačke odluku. Sud ne odlučuje o osnovanosti negativne odluke tužioca, već to čini hijerarhijski nadređeni tužilac. Na taj način se isključuje nezavisna kontrola negativne tužilačke odluke.

Nasilnička krivična djela, a posebno nasilje prema ženama, često se dešavaju bez svjedoka, u privatnosti. Žrtva je glavni, a ponekad i jedini izvor informacija, postoji visok stepen straha, zavisnosti ili stida, nasilje se ponavlja u pravilu, i nije jednokratan događaj, tako da je značajno odmah po prijavi o izvršenom krivičnom djelu žrtvu upoznati sa pravom na besplatnu pravnu pomoć i pravom na punomoćnika koji bi preduzimao procesne radnje u pravcu dokazivanja nasilja koje je žrtva pretrpjela. Ako procesna prava žrtve, oštećenog u krivičnom postupku zavisna samo od odluke javnog tužioca da li će se provesti istraga, prikupljati dokazi i sl., moguće je da dokazi ostaju nedovoljni za dokazivanje i utvrđivanje da je izvršeno krivično djelo nasilja u porodici ili neko drugo krivično djelo sa elementima nasilja. Međutim, ako žrtva ima adekvatnu procesnu ulogu (pravo da predlaže vještačenja, izricanje zaštitnih mjera i sl.) neće odustati od prijave o izvršenom nasilju, učestvovaće u dokazivanju, i smanjuje se rizik od kontradiktornih iskaza u postupku.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. **Bejatović, S.**,Tužilačka istraga kao obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona (kriminalnopolitički razlozi ozakonjenja, stanje i pespektive*)", Tužilačka istraga regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primen*, ur. Jovanović, I., i Petrović-Jovanović, A., Misija OEBSA, Beograd, 2014, str. 11-32
2. Choo, E. K., Houry, D., Managing Intimate Partner Violence in the Emergency Department, *Annals of Emergency Medicine*, vol. 65, br. 4, 2015, str. 447–451.
3. Đurđić, V., Mere lišenja slobode kao instrument obezbeđenja prisustva lica okrivljenog za krivično delo nasilničkog kriminaliteta u krivičnom postupku, *Nasilnički kriminal: etiologija, fenomenologija, prevencija,* ur. Leposava Kron, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010, str. 59-77
4. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., *Kriminologija*, Pravni fakultet, Niš, 2009.
5. Marković, I., Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj, *Temida*, vol. 11, br. 1, 2008, str. 5-24.
6. Marković, I., Primjena odredbe o nasilju u porodici i porodičnoj zajednici u Republici Srpskoj", *Temida*, vol. 6, br. 2, 53–60.
7. Peter, M., Measures to Protect Victims in German Criminal Proceedings: A Summary with Special Focus on the Key Points of the Second Victims' Rights Reform Act. *Resource Material Series No. 81*, Tokyo, UNAFEI, 2010, str.123–134.
8. Škulić, M., *Krivično procesno pravo*, *12. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2020.
9. Škulić, M., Buha, M., *Krivično procesno pravo – posebni dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2025, str. 36.
10. Buha, M., Pravo na besplatnu pravnu pomoć u krivičnom postupku BiH, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 86, god. LIX, Niš, 2020, str. 157-176.
11. Pajić, D., Zaštita osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 5, br. 10, Zenica, 2012, str. 93-114.
12. Rostalski, F., The Rights of (Minor) Victims of Sexual Violence in German Criminal Procedure. U: M. Kubiciel, A. Ohly, M. Pawlik (Ur.), *The Pulse of German Criminal Law*, Duncker & Humblot, Berlin, 2018, str. 241-254.
13. Ristivojević, B. R., Samardžić, S. S., Geneza krivičnog dela nasilje u porodici u srpskom krivičnom pravu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 55(2), Novi Sad, 2021, str. 451–466.

14. Tulumović, M., Pritužba o nesprovođenju i obustavi istrage u praksi Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 5, br. 10, Zenica, 2012, str. 299-317.

Publikacije:

1. Protection against Violence Strategy based on the Istanbul Convention 2025–2030, Federal Government (PDF). Preuzeto https://www.bmbfsfj.bund.de/resource/blob/257164/6c90795e9e59264b58bb6949099b560f/gewaltschutzstrategie-der-bundesregierung-englisch-data.pdf
2. UN Women, *Good Practices in Responding to Domestic Violence: A Comparative Study*, Sarajevo, 2019.
3. *Greater Protection in Cases of Domestic Violence Information on the Act on Protection Against Violence*, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2019, str. 9
4. https://www.bundesjustizamt.de/SharedDocs/Downloads/EN/HKUE/Brochure_Information_protection_against_violence.pdf?__blob=publicationFile&v=1

Propisi:

1. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019).
2. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“, br. 19/2025).
3. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021).
4. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, („Službene novine FBiH“, br. 35/2003, 56/2003 - ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020).
5. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).
6. Zakon o krivičnom postupku Brčkog distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).
7. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske („Narodne novine“ br. 152/08, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25).
8. Zakon o krivičnom postupku Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

9. Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, „Službeni glasnik BiH”, br. 9/2024 - odluka US BiH, „Službeni glasnik RS“ 105/2024 - odluka US, 19/2025, „Službeni glasnik BiH“, br. 14/2025 - odluka US BiH, „Službeni glasnik RS“, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US).
10. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025).
11. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024).
12. Istanbul Convention, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. 5. 2011.

Milijana Buha, associate professor
Faculty of Law, University of Banja Luka

PROTECTION OF VICTIMS OF VIOLENCE AND THE COMPLAINT OF THE INJURED PARTY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract: Proving violent criminal offenses is not simple, as victims often avoid recalling or testifying about the fear, violence, and pain they have experienced, especially due to concerns that they will not receive effective protection during the proceedings. In some legal systems (e.g., Germany), if a victim later denies having suffered violence, such testimony is considered irrelevant.

Frequently, obstacles to successfully concluding criminal proceedings against perpetrators arise from the procedural inability of the victim to propose investigative actions. Although directly affected by the crime, the victim has very limited influence on the course of the proceedings. Filing a complaint is the only mechanism to control the prosecutor's decision. The court does not decide on the merits of the prosecutor's negative decision; instead, this is done by a hierarchically superior prosecutor. This system excludes independent review of the prosecutor's negative decision.

Violent criminal offenses, particularly violence against women, often occur without witnesses and in private settings. The victim is the primary, and sometimes the only, source of information. There is a high degree of fear, dependence, or shame, and violence usually recurs rather than being a one-time event. Therefore, it is crucial to inform the victim immediately after reporting a criminal offense about the right to free legal aid and the right to have a legal representative who can take procedural actions to gather evidence of the violence suffered.

If the victim's procedural role depends solely on the prosecutor's decision, evidence may remain insufficient or inaccessible. However, if the victim has an adequate procedural role (e.g., the right to propose expert evaluations, request protective measures, etc.), they are less likely to withdraw the report, will participate in the evidence-gathering process, and the risk of contradictory testimony in the proceedings is reduced.

Key words: victim, complaint of the injured party, urgent action

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.331
UDK 343.988(497.6)

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Azra Adžajlić-Dedović, redovna profesorica
Fakultete za Kriminalsitiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerzitet u Sarajevu

PRAVA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA U BOSNI I HERCEGOVINI: SISTEMSKA DISKRIMINACIJA I SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA

Sažetak: Žrtve su „oštećene osobe" u Bosni i Hercegovini. Zakonodavci u Bosni i Hercegovini ne prepoznaju primarne i sekundarne žrtve krivičnih djela, niti naše međunarodne obaveze u vezi s isplatom odštete kako za primarne, tako i za sekundarne žrtve. Neujednačeno zakonodavstvo i nepoštivanje Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950) koja je prema Ustavu Bosne i Hercegovine direktno izvršiva u Bosni i Hercegovini urušavanje je ustavnopravnog poretka i sekundarna viktimizacija žrtava krivičnih djela u Bosni i Hercegovini.

U Bosni i Hercegovini, osim prava na odštetu od države, žrtvama se uskraćuje pravo na pristup pravdi jer prijavljivanje krivičnog djela ne pokreće krivičnu istragu (što je posebno problematično u slučaju seksualnih delikata jer biološki tragovi krivičnog djela nestaju u roku od 24 do 48 sati, nakon čega je teško dokazati odgovornost počinitelja); žrtva nema pravo aktivno učestvovati u dokazivanju počiniteljeve odgovornosti za izvršeno krivično djelo jer policija nije obavezna prikupljati dokaze o šteti koju je žrtva pretrpjela kao rezultat viktimizacije, a odštetu može prema zakonodavstvu na snazi postići samo od počinitelja zločina?! Kakva je to država koja ne želi obezbjediti brzu i efikasnu pravdu za žrtve krivičnih djela? Demokratska ili ona u kojoj vlada Narod sigurno nije, jer ne samo da ne garantira naknadu štete za žrtve krivičnih djela, već i niko nije odgovoran, i ne podliježe disciplinskoj (posebno ne krivičnoj) odgovornosti kada sekundarno viktimizira žrtve krivičnih djela.

Žrtva je sekundarno viktimizirana tokom krivičnog postupka kroz «dužnost svjedočenja» i ostaje uskraćena za fizičku zaštitu i psihološku podršku kada god su u pitanju krivična djela koja nisu definirana Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine ili kada su u pitanju krivična djela koja su definirana krivičnim zakonodavstvom entiteta i Brčko Distrikta (kao što su silovanje ili nasilje u

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

porodici). Na ovaj način, zakonodavac u Bosni i Hercegovini diskriminira žrtve krivičnih djela i drugačije tretira žrtve silovanja od žrtava trgovine ljudima jer žrtve trgovine ljudima imaju pravo na fizičku zaštitu i psihološku podršku tokom krivičnog postupka, dok su žrtve silovanja prepuštene same sebi, pa čak i «nevidljive» za policiju dok ih tužilac ne uključi kao svjedoke ili im ne dodjeli status zaštićenih svjedoka ili ih ne definiše kao «oštećene osobe» sa podizanjem optužnice (a nekada od prijave krivičnog djela do podizanja optužnice prođu i godine u Bosni i Hercegovini)!?

U ovom radu predstaviti ćemo sekundarne viktimizacije žrtava krivičnih djela u toku krivičnog postupka i uskraćivanje u pravima žrtava krivičnih djela koja predstavljaju direktnu povredu "prava na pravično postupanje" ili člana 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950), a što je svakako ne samo urušavanje ustavnopravnog poretka, već i urušavanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: primarne i sekundarne žrtve, prava žrtava krivičnih djela, viktimologija, pravo na pravičan tretman, vladavina zakona/prava

1. PRAVA ŽRTAVA KAO "OŠTEĆENIH" U KRIVIČNIM POSTUPCIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prava žrtava krivičnih djela u Bosni i Hercegovini svedena su na prava "oštećenih" kao svjedoka saradnika pravosuđa, jer su "oštećeni" pasivni objekti izvršenja krivičnih djela. Žrtva krivičnog djela nije objekat već je subjekat krivičnog djela bez kojeg nema krivi;nog djela. (Napr. Žrtve krivičnog djela podmićivanja ako ne prijave i ne priznaju davanje "mita" ili ako "mito ne daju" nema krivičnog djela, što je jasan dokaz da bez žrtava krivičnih djela nema zločina). ESLJP smatra da država članica uživa „široko polje procjene" na koji način će određeno pitanje urediti, imajući u vidu činjenicu da nacionalne vlasti najbolje poznaju svoju državu kao i ostale okolnosti od značaja za donošenje konkretnog zakona i da samim tim najbolje može procijeniti koje je zakonsko rešenje najadekvatnije. To je velika prednost koju uživaju nacionalne države, ali samim time i odgovornost za izbor najadekvatnijeg zakonskog rješenja.[1] Definiranje žrtava krivičnih djela "kao oštećenih" uskraćivanje je žrtava u njihovim pravima i ostvarivanju njihovih potreba, a za što je već 30 godina nakon rata odgovoran isključivo zakonodavac u Bosni i Hercegovini. Definiranje žrtava kao "oštećenih" uskraćivanje je žrtava u pravima koja im garantira Ustav Bosne i Hercegovine, o čemu najbolje svjedoče žrtve grubog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, ili žrtve rata, u Bosni i Hercegovini koje bivaju uskraćene ne samo "u pravu na suđenje u razumnom roku", već i u "pravu na zadovoljenje osjećaja pravičnosti" i "naknadi štete od počinitelja zločina", a koje i danas (2025) zbog "važećih zakonodavnih odredbi" bivaju sekundarno viktimizirane u sudskim postupcima u Bosni i Hercegovini. "Status žrtve" u Americi ne zahtijeva dokaz da je osoba koja tvrdi da ima status žrtve bila meta zločina. Umjesto toga, prema jednostavnom jeziku CVRA-e, status žrtve postoji kad god je zločin direktno i neposredno oštetio osobu. Zločini mogu uzrokovati štetu na mnogo različitih načina i u mnogim različitim oblicima.[2] «Žrtve» označavaju osobe koje su, pojedinačno ili kolektivno, pretrpjele štetu, uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno kršenje svojih osnovnih prava, kroz radnje ili propuste koji još uvijek ne predstavljaju kršenje nacionalnih krivičnih djela. Jedna detaljna diskusija bila je mišljenje Vrhovnog suda Kalifornije iz 1860. godine, koje je preispitivalo da li korištenje riječi "žrtva" u uputama za porotu nanosi štetu optuženom osuđenom za ubistvo. Prilikom poništavanja osude, sud je objasnio da "[k]ada se pokojnik naziva 'žrtvom', prirodno se stvara utisak da je nad njegovom osobom vršena neka nezakonita moć ili vlast".[3]

---

1 Dr. sc. Sanja Grbić i dr. sc. Dejan Bodul: (Nefunkcionalan) institucionalni okvir i problemi... Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 55, 4/2018., str. 755.- 769.

2 Paul Cassell and Michael Ray Morris, Defining 'Victim' Through Harm: Crime Victim Status in the Crime Victims' Rights Act and Other Victims' Rights Enactments, AMERICAN CRIMINAL LAW REVIEW [Vol. 61:329, p.387.

3 Ibid, p.334.

Činjenica da uključenost žrtve u krivični proces sve više postaje stvarnost u mnogim zemljama znači da će sve više praktičara koji rade u oblasti krivičnog pravosuđa morati uzeti u obzir potrebe i prava žrtava u svom svakodnevnom radu.[4] U suvremenoj pravnoj literaturi navode se brojna opravdavanja za zahtjeve žrtve na postupovna prava, pomoć i obeštećenje. Ističe se da žrtva ima prava na zadovoljenje imovinskih interesa radi naknade štete nastale kaznenim djelom, te na zaštitu od sekundarne viktimizacije. Pravo na poštovanje i priznanje njezina prava da se uvjeri u funkcioniranje državnog sustava sankcioniranja počinitelja te vezano s tim povrat njezina osjećaja sigurnosti također bi, navodi se, trebali biti ciljevi kaznenog pravosuđa.[5] Zbog toga professor Simović N. Miodrag zaključuje "da nam je ako želimo ostvariti ravnopravniji odnos države i građana na cjeloj teritoriji države neophodna radikalna reforma krivičnog postupka"[6] jer je to princip koji svaka zajednica treba da obezbijedi ukoliko teži vladavini zakona/ prava.

Neki naučnici tvrde da je prepoznavanje potreba žrtava radikalna opcija (Herman, Citation 2005; Walklate, Citation 2017). Upravo na potrebe ljudi odgovaraju usluge (Holmberg, Johansen, Asmussen, Birkmose i Adrian).[7] Međutim, građani Bosne i Hercegovine iako uredno ispunjavaju obaveze prema državi (npr. porezi bez kojih država ne bi mogla da funkcionira), i iako je država garant njihove fizičke, psihičke i imovinske sigurnosti, posebno jer se na to obavezala Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks 4) koji državnim službama nalaže zaštitu dostojanstva, života, psihofizičkog integriteta, imovine i drugih prava i sloboda svih građana, uskraćeni su u pravu na pravnu, ali i na fizički zaštitu, o čemu svjedoče žene žrtve silovanja i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, koje nakon prijavljivanja zločina nemaju pravo na fizičku zaštitu, niti na besplatno pravno zastupanje u sudskim postupcima, što je za počinitelje zločina obezbjeđeno od države. Ako država nije spoobna da zaštiti "svog građanina" dužna je obezbjediti mu brzu i efikasnu pravdu kroz kaznu za počinitelja i naknadu štete radi zadovoljenje osjećaja pravičnosti zbog viktimizacije i štete koja mu je učinjena izvršenjem krivičnog djela. Žrtva krivičnog djela nije samo "oštećeni" ona je "čovjek koji je nedužno stradao i trpio posljedice vršenja krivičnog djela, ali je i čovjek – kojem smo ako smo ljudi dužni pomoći u momentu stradanja kroz zadovoljenje njegovih osnovnih potreba radi oporavka od posljedica viktimizacije. Upravo zbog toga pojam "žrtve" mnogo je

4 van der Aa,Suzan, The right to protection. in Strengthening judicial cooperation to protect victims of crime : Handbook. Superior Council of Magistracy of Romania, Bucarest, pp. 112-127.

5 G. Tomašević, M. Pajčić: Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika... Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008, str. 817-857., str.826.

6 Miodrag N. Simović1 1 Prof. dr. sci., Pravni fakultet u Banjoj Luci; sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku, Kriminalističke teme, Sarajevo, file:///C:/Users/Azra/Downloads/admin,+07.pdfstr.156.

7 Holder, R., Kirchengast, T., & Cassell, P. (2020). Transforming crime victims' rights: from myth to reality. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 45(1), 1–13. https://doi.org/10.1080/01924036.2020.1857278

širi od pojma "oštećenog" koji je terminološki u pravu vezan za građansko parvo i naknadu štete. Međutim, ako posmatramo pojam "oštećenika" iz ugla građanskog prava "oštećenik" je osobu koja trpi neku štetu, koja može biti izravna i neizravna. Upravo u ovom tumačenju sadržana je i osnovna razlika izmežu pojma žrtve koja je uvijek "izravno" pogođena krivičnim djelom, i predstavlja kako personalni, tako i materijalni dokaz o počinjenom krivičnom djelu. Dakle, "oštećenik" mora biti "uzgredni tužitelj (po privatnoj tužbi) o učinjenom krivičnom djelu, što znači da njegova prava i obavezu trebaju proizilaziti iz njegove vezanosti za pravno zastupanje od države kako bi se žrtvama omogućilo da budu "stranke u krivičnom postupku". Učešće "oštećenog" u krivičnom procesu prema sadašnjim odredbama onemogućava njegov uticaj na krivični postupka. Tačnije, on je samo saradnik pravosuđa, ali bez mogućnosti "aktivnog učešća u krivičnom postupku", jer prema odredbama zakona o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini nije definiran "kao stranka" u krivičnom postupku, niti njegova prijava i izjava o zločinu pokreću krivični postupak, a nije moguće ni ostvarenje "obeštećenja" u toku krvičnog već građanskog postupka, što znači da žrtva "kao oštećeni" ukoliko želi ostvariti naknadu štete od počinitelja mora proći kroz dva sudska postupka (parnice) čime se žrtva sekundurno viktimizira jer kroz imovinsko-pravni zahtjev ne može ostvaritit naknadu štete u krivičnom postupku. Osim toga, svaki put kada "oštećeni" istraje u imovinsko-pravnom zahtjevu, a počinitelj je nesolventan, žrtva ili "oštećeni" ostaje uskraćenu u naknadi za štetu, bol i patnju koju je pretrpio sa viktmizacijom koju je pretrpio izvršenjem krivičnog djela, što je ne samo uskraćivanje žrtve u pravu na zdovboljenje osjećaja pravičnosti kroz ostvarivanje naknade štete, već i uskraćivanje žrtava u pravu na pristup pravosuđu i adekvatnom pravnom lijeku ili povreda člana 6. Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda ili odredbi Ustava Bosne i Hercegovine o direktnoj izvršivosti ove Konvencije.

Prava žrtava krivičnih djela kao "oštećenih" u toku krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini su:

1. Pravo na podnošenje prijave za počinjeno krivično djelo (čl. 214 ZKPBIH).
2. Pravo na podnošenje imovinsko-pravnog zahtjeva (čl. 194. st. 1. ZKP BiH).
3. Pravo podnijeti pritužbu u roku od 8 dana od prijave krivičnog djela uredu tužitelja (čl. 216. st. 3. ZKP BiH).
4. Pravo oštećenog da ga se obavijesti o obustavi istrage kao i o razlozima (čl. 224. st. 2. ZKP BiH).
5. Pravo oštećenog da bude upoznat sa rezultatima pregovaranja o krivnji (čl. 231. st. 9. ZKP BiH).
6. Pravo da bude obaviješten o povlačenju optužnice, kao i o obustavi krivičnog postupka (čl. 232. st. 2. ZKP BiH).
7. Pravo oštećenog da prisustvuje saslušanju svjedoka ili vještaka izvan sudnice, kao i rekonstrukciji događaja (čl. 272. st. 3. ZKP BiH).

8. Pravo na završnu riječ (čl. 277. st. 1. ZKP BiH).
9. Pravo na izjavljivanje žalbe na odluku suda o troškovima krivičnog postupka i imovinsko-pravnom zahtjevu (čl. 293. st. 4. ZKP BiH).
10. Pravo na podnošenje prijedloga za gonjenje nadležnom tužitelju (čl. 213. st. 2. ZKP RS).
11. "Oštećenog" nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koje je predmet postupka (čl. 264. st. 1. ZKP BiH).
12. Nezakonitosti pribavljenih dokaza nema kada se u postupku koristiti kao dokaz sperma, medicinska dokumentacija o povredama ili drugi materijalni dokazi koji potiču od druge osobe, a ne od optuženog (čl. 264. st. 2. ZKP BiH).
13. Konačno u pogledu krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava ustanovljena je i nemogućnost da se pristanak žrtve upotrijebi u prilog odbrane optuženog (čl. 264. st. 3. ZKP BiH).
14. Sva tijela koja učestvuju u postupku povodom krivičnih djela učinjenih na štetu djece i maloljetnika dužna su obazrivo postupati (čl. 187.), zatim odredba o zabrani suočenja (čl. 188.) i dr.
15. Posebna zaštita pružena je žrtvama trgovine ljudima prema Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (Službeni glasnik BiH, br. 90/08) i Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 66/07).

Nakon komparacije sa međunarodnim i evropskim pravnim dokumentima zaključujemo da žrtva kao "oštećeni" u Bosni i Hercegovini nema sljedeća prava:

1. Oštećeni" nema parvo "informaciju o pravima žrtava krivičnih djela".
- Članovi porodice (sekundarne žrtve) žrtve treba li biti sistematski obaviještavani o napretku i rezultatima istrage, o proceduralnim mjerama usvojenim tokom krivičnog postupka i o odlukama o slanju nekoga na sud ili ne.
- Članovi porodice (sekundarne žrtve) žrtve trebale bi imati pristup dokumentima tokom tužilaštva i suđenja, uključujući iskaze svjedoka.
- Članovi porodice (sekundarne žrtve) trebali bi imati pravo na pravnog zastupnika, kao i primarne žrtve (besplatno pravno zastupanje ili pravno zastupanje plaćeno od države).
- Članovi porodice (sekundarne žrtve), kao i primarne žrtve, trebali bi imati mogućnost podnošenja novih zahtjeva u vezi s dokazima, kao i pristup informacijama korištenim tokom postupka.

2. "Oštećeni" nema parvo na efikasnu i brzu pravdu jer prijava krivičnog djela ne pokreće krivični postupak, već ovisi od volje tužitelja.
3. "Oštećeni" koji nisu solventni ne mogu pokretati progone počinitelja zločina po privatnoj tužbi čime su uskraćeni u parvo na pristup pravosuđu svaki put kada tužitelj odustane od progona počinitelja zločina.

4. “Oštećeni” nema parvo na predlaganje dokaza (dok je isto omogućeno isključivo strankama i branitelju), što je svakako nejednako tretiranje “strana” u postupku” ili narušavanje načela jednakosti strana u krivičnom postupku.
5. “Oštećeni” nema parvo na besplatno pravno zastupanje od države, dok to parvo ima “optuženi” i “okrivljeni” za krivično djelo, a što je svakako nejednako tretiranje “strana” u postupku” ili narušavanje načela jednakosti strana u krivičnom postupku.
6. “Oštećeni” nema parvo odbiti svjedočenje (kada je žrtva psihološki zastrašena ili kada trpi nasilje), što je sekundarna viktimizacija žrtava krivičnih djela (i posebno traumatiziranih žrtava seksualnog nasilja i žrtava organiziranog kriminala).
7. Fizička zaštita “oštećenih” uslovljena je obavezom svjedočenja, te ukoliko žrtava odbije svjedočenje ova, kao i svi drugi vidovi zaštite joj se uskraćuju, i biva novčano kažnjena za “odbijanje svjedočenja”, dok “optuženi” ili “okrivljeni” može odbiti dati iskaz o zločinu za koji ga “terete”, u toku predkrivičnog i krivičnog postupka.
8. “Oštećeni” nema mogućnosti da podnese žalbu na odluku o kazni počinitelja zločina već isključivo samo na odluku o troškovima krivičnog postupka i imovinsko-pravnom zahtjevu, dok “okrivljeni” kroz sporazum o krivinji može odlučivati o kazni, a i naknada štete biti ćemu isplaćena svaki put kada su njegova prava povrijeđena kroz pogrešno postupanje represivnih organa.
9. “Oštećeni” nema prava na naknadu štete od države za posljedice viktimizacije kada plaećenje nije moguće od počinitelja zločina, dok zločinac bez ikakve prinude može nekažnjeno izbjeći “obavezu plaćanja naknade oštećenom”, i naknada štete mu je obezbjeđena od države svaki put kada su povrjeđena njegova prava.
10. “Oštećeni” kroz učešće u krivičnom postupku ne može kroz Izjavu o posljedicama zločina uticati na visinu kazne dok zločinci kroz sporazum o krivinji i uslovno kažnjavanje izbjegavaju sankcioniranje za krivična djela, čime se urušava pravne sigurnosti kroz povredu prava na pravično postupanje u toku krivičnih postupaka u Bosni i Hercegovini.

Prava “oštećenog” u krivičnom, i u građanskom postupku nisu jednaka, prema Senadu Osmiću[8], zbog čega različiti sudovi primjenjuju različite pravne standarde zaštite istog prava građanina prilikom odlučivanja o istim pravnim pitanjima što proizvodi pravnu nesigurnost u Bosni i Hercegovini. Pravnu nesigurnost imamao i svaki put kada žrtve kao “oštećeni” budu uskraćene u pravu na “jednakost strana u postupku”, počev od besplatnog pravnog zastupana od države za počinitelje zločina, do uskraćivanja žrtava u pravu na naknadu štete

8 Senad Osmić, Položaj oštećenog u krivičnim postupcima u Bsoni I Hercegovini, Časopis za pravnu teoriju i praksu, XX, 1, (2022)

svaki put kada je žrtva sekundarno viktimizirana kroz pogrešno ili nesavjesno ili protivzakonito postupanje državnih organa.

Dužnosti žrtve kao "oštećenog" u toku krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini:

- Prema članu 266. St.1. ZKPBiH[9] oštećeni je dužan:
- da se odazove na poziv suda,
- da pristupi krivičnom postupku, pod odgovarajućim okolnostima,
- da položi prisegu da će prilikom svjedočenja govoriti istinu.

Kazna za nepoštivanje suda i ometanje istrage propisana je za "oštećenog" (udaljenje iz sudnice i kažnjavanje novčanom kaznom u iznosu od 10.000 konvertibilnih maraca) prema krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, dok nagrada za saradnju sa pravosuđem u progonu počinitelja zločina nije, što je svakako nepravedno, kao i ne prepoznavanje sekundarnih žrtava i njihovo uskraćivanje u pravima u toku krivičnog postupka, te ne kažnjavanje "sekundarne viktimizacija" žrtava krivičnih djela u toku krivičnog postupka.

Dužnost sankcioniranja sekundarne viktimizacije žrtava obaveza je država koja proizilzi iz Evropske konvencije o minimum pomoći, podrške i zaštite za žrtve krivičnih djela, ali i iz Deklaracije o principima pravde i pravičnosti za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći i vlasti Ujedinjenih Naroda (1985). U skladu s načelom proporcionalnosti i nužnosti djelovanja EU-a, ovim će se Prijedlogom uspostaviti minimalna pravila za jačanje mjera koje države članice poduzimaju u području spiječavanja, zaštite i potpore žrtvama, pristupa pravosuđu i koordinacije. Prijedlogom će se poboljšati pravna sigurnost, učinkovita provedba i zaštita žrtava. Ovim Prijedlogom prvi je put izrađen usmjereni i koordinirani pristup EU-a u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Ovaj pristup temelji se na skupu minimalnih pravila kojima se dodaje vrijednost postojećim nacionalnim i međunarodnim pravilima te pravilima EU-a, a državama članicama ostavlja se fleksibilnost u provedbi.[10] Kako bi se izbjegao svaki rizik od sekundarne viktimizacije, žrtvi je potrebno omogućiti:

1. Posebno pravno i psihološko savjetovanje,
2. Psihološku potporu i fizičku zaštitu,
3. Pravnu pomoć i zastupanje,
4. Prava primarnih i sekundarnih žrtava u krivičnom postupku,
5. Prava na pristup uslugama i službenike specijalizirane za probleme žrtava.

Primjer br. 1.: Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o dopustivosti i meritumu, broj AP 1101/17 od 22. marta 2018. godine, U navedenoj odluci Ustavnog suda Bosne i Hercegovine zaključeno je **da je prekršeno apelanticino**

9 Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13 i 59/14 I 74/2020").

10 DIREKTIVE EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Strasbourg, 8.3.2022., 2022/0066(COD)

pravo na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, te **pravo na pristup sudu** kao dio prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije, u situaciji kada je apelantica obavezana da plati troškove Pravobranilaštvu u postupku za naknadu nematerijalne štete koju je apelantica pretrpjela kao žrtva ratnog zločina, zato što u okolnostima konkretnog slučaja takva odluka suda predstavlja neproporcionalan i pretjeran teret za apelanticu.

Primjer br .2.: U saopštenju sa sjednice Ustavni sud je izdvojio informaciju da je u predmetu AP 1768/19 utvrđena povreda prava iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija) u situaciji kada mjera zabrane obavljanja svih advokatskih poslova zastupanja u krivičnim i parničnim postupcima izrečena apelantu ne postiže pravičnu ravnotežu između cilja kojem se teži i apelantovih ustavnih prava. Također, Ustavni sud je zaključio **da je došlo i do povrede apelantovog prava na djelotvoran pravni lijek** iz člana 13. Evropske konvencije budući **da apelantova žalba u konkretnom slučaju nije bila „djelotvorna" u smislu sprečavanja navodne povrede njegovog prava na imovinu, te trajanja te povrede.**

Primjer br. 3.:U svom saopštenju sa sjednice Ustavni sud je izdvojio informaciju da je u predmetu AP 1080/18 utvrđeno postojanje **kršenja apelanticinog ustavnog prava na pravično suđenje** iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine jer **redovni sud nije razmotrio važno pitanje, odnosno da li se u konkretnom slučaju radi o državnoj imovini u smislu Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine**, te je arbitrarno primijenio materijalno pravo smatrajući da Zakon o stvarnim pravima Federacije BiH kao lex posterior derogira Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine.

Primjer br. 4.: U predmetu AP 5055/18 Ustavni sud je zaključio da je prekršeno apelantovo **pravo na djelotvoran pravni lijek iz člana 13. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija)** u vezi sa pravom na pristup sudu iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije kada sud odbaci zahtjev za vanredno preispitivanje analognom primjenom Zakona o parničnom postupku Federacije BiH **kojim se ograničava parnična sposobnost stranke da izjavi reviziju**, budući da takvo ograničenje nije propisano u Zakonu o upravnim sporovima Federacije BiH (ZUS), koji sadrži odredbe o tome ko i kako može izjaviti zahtjev za vanredno preispitivanje, pa je primjena člana 55. ZUS-a proizvoljna.

Primer br. 5.: Ustavni sud Bosne i Hercegovine je 11. septembra 2018. godine održao 76. sjednicu Velikog vijeća.U saopštenju sa sjednice se navodi da je u velikom broju odluka ustanovljena **povreda prava apelanata na pravično suđenje u razumnom roku**, zbog čega Ustavni sud ponovo ukazuje na sistemski problem nedonošenja odluka u razumnom roku, odnosno činjenicu

da sudovi i upravna tijela, zbog različitih razloga, često u dovoljnoj mjeri ne vode brigu o standardima prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Primjer br. 6.: Ustavni sud je u svom saopštenju sa sjednice izdvojio informaciju da je u predmetu AP 1857/18 zaključeno **da postoji povreda prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija)** kada je u okolnostima konkretnog slučaja od momenta apelantovog saznanja za postojanje „optužbe" proteklo nešto više od tri godine, **a nadležno tužilaštvo nije ponudilo bilo kakve razloge i obrazloženja za trajanje istrage,** odnosno nije obavijestilo Ustavni sud o tome da li je Kolegij Tužilaštva preduzeo ili preduzima mjere s ciljem okončanja istrage.

Primjer br. 7.: U predmetu AP 1118/18 Ustavni sud je zaključio **da postoji povreda prava na pravično suđenje** iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije jer je arbitraran stav redovnih sudova da se pravni institut vremenskog važenja Krivičnog zakona iz člana 5. Krivičnog zakona FBiH ne može primijeniti na institut zamjene kazne zatvora za novčanu kaznu iz člana 43a. Krivičnog zakona FBiH.

Primjer br. 8.: U saopštenju sa sjednice Ustavni sud je izdvojio informaciju da je u predmetu AP 5509/18 Ustavni sud zaključio **da je apelantu povrijeđeno pravo na ličnu slobodu i sigurnost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. stav 1. tačka c) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda** kada je redovni sud apelantu odredio pritvor iako iz osporenih rješenja proizlazi da za to nije bio ispunjen osnovni zakonski uvjet, a to je da postoji osnovana sumnja da je apelant učinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret. Također, iz obrazloženja osporenih odluka Ustavni sud nije mogao zaključiti da je zadovoljen standard postojanja „osnovane sumnje", kako je to definirano odredbama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, niti da postoje „činjenice ili informacije na osnovu kojih će objektivni posmatrač zaključiti da je osoba u pitanju mogla počiniti krivično djelo za koje se tereti", kako to zahtijevaju standardi člana 5. stav 1. tačka c) Evropske konvencije.

Sve ove izabrane odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine jasno ukazuju na mnogobrojne sekundarne viktimizacije kako primarnih, tako i sekundarnih žrtava krivičnih djela kao "oštećenih" u krivičnim postupcima, ali su u u predmetu AP 5509/18 Ustavnog suda Bosne i Hercegovine dokaza i ugrožavanja prava na ličnu slobodu i sigurnost bosanskohercegovačkih građana kroz pogrešno postupanje represivnih organa koje proizvodi sekundarne viktimizacije kako primarnih žrtava, tako i sekundarnih žrtava krivičnih djela (porodice primarne žrtve) kao u slučaju Memić (gdje su lica procesuirana kao počinitelji saobraćajne nesreće, a zatim oslobođeni) a počinitelj zločina nije kažnjen iako je prošlo 10 godina od ubistva (08.02.2016.).Upravo zbog toga zaključujemo na osnovu pretodno

navedenih primjera, ali i dosadašnjeg dugogodišnjih viktimoloških istraživanja o sekundarnim viktimizacijama žrtava krivičnih djela koje predstavljaju urušavanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini, da su prema presudama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine one nastavljene i nakon Pribeovog izvještaja o urušavanu vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Pored prakse Ustavnog suda mnoge druge presude bosanskohercegovačkih sudova, kao i preporuke Ombudsmana Bosne i Hercegovine, dokazuje to:

1. Sekundarna viktimzacija žrtava silovanja i ostalih seksualnih delikata u toku krivičnog postupka kroz "unakrno ispitivanje" na glavnoj raspravi i uslovljavanje fizičke zaštite žrtava trgovine ljudima obavezom svjedočenja.

Primjer.br. 9.: Sa druge strane, Misija OSCE u Bosni i Hercegovini podstiče posvećenost pravosudnih institucija zaštiti svjedoka, ali naglašava da je potrebno još angažovanja kako bi ta zaštita bila efikasna [11] U tri promatrana predmeta koja su okončana sporazumom o priznanju krivnje izrečene su kazne zatvora u dva predmeta u trajanju od šest mjeseci iako se u oba slučaja radilo o povratnicima u izvršenju krivičnog djela, a u jednom čak i o ranijoj osuđivanosti za istovrsno krivično djelo, dok je u trećem predmetu izrečena kazna zatvora u trajanju od pet godina.[12]

Komisija je naglasila da su krivični postupci koji se tiču silovanja i drugih seksualnih delikata često doživljavaju **kao mučenje žrtve posebno u slučaju kada se žrtva suočava sa osobom koja joj je nanijela bol i patnju.** Pri ocjenjivanju pitanja je li u takvom postupku optuženi imao pošteno suđenje ili **ne mora se uzeti u obzir pravo na poštovanje privatnog života žrtve, njene ličnosti i dostojanstva**. Stoga je Komisija prihvatila stav da se u krivičnim postupcima koji se tiču seksualnog zlostavljanja mogu preduzeti **određene mjere radi zaštite žrtve pod uslovom da se takve mjere mogu uskladiti sa odgovarajućim i učinkovitim ostvarivanjem prava na odbranu** (ESLJP, Baegen protiv Nizozemske, paragraf).

2. Kada je riječ o pravu na zaštitu od zastrašivanja, sekundarne viktimizacije i odmazde, u Bosni i Hercegovini su doneseni posebni zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ranjivih svjedoka, koji se, iako sadrže odredbe o zaštiti svjedoka, ne odnose i na žrtve krivičnih djela koje zbog nekog razloga nisu svjedoci u krivičnom postupku. **Pravo žrtve na fizičku zaštitu od nasilnika i zločinca definirano je samo za policije i pravosudnih tijela nije izričito definisano u zakonima o krivičnom**

11 „Misija OSCE – a u BiH još jednom ističe svoju zabrinutost zbog nesmotrenog otkrivanja identiteta zaštićenih svjeodka od strane stranaka u postupku, pa čak i nekih sudija, koji su dozvoljavali da se saslušanje zaštićenog svjedoka održi na ročištu otvorenom za javnost. Zabrinjavajuće je što se to desilo u značajnom broju predmeta." Postizanje pravde u Bosni i Hercegovini: Procesuiranje predmeta ratnih zločina od 2005. do 2010. godine, Organization for Security and Co – operation in Europe, Mission to Bosnia and Herzegovina, 2011, str. 63

12 Haris Halilović at all, PRIRUČNIK za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini , Atlantska inicijativa, 2019, Sarajevo, BiH

postupku u Bosni i Hercegovini, niti drugim zakonima poput odredaba Zakona o policijskim službenicima, a važećim zakonodavstvom nije definirana zaštita od sekundarne viktimizacije na način da je onim u državnim i javnim službama koji je učine"zabranjeno obavljanje te djelatnosti ubuduće".

Primjer br. 10.: Vinko Bajić, nekadašnji policajac banjalučke Policijske uprave, dobio je pravosnažnu presudu u svoju korist nakon tužbe koju je podnio protiv Republike Srpske i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, koji su ga sankcionisali zbog pozdravljanja članova grupe "Pravda za Davida". Predmet Ž-BL-05-1012/18 – Registrovan je dana, 26.12.2018. godine po žalbi Transparency International Bosne i Hercegovine (Ivan Begić i Adam Šukalo). **Navodi žalbe odnose se na navodnu prekomjernu i nedozvoljenu upotrebu sile, te navodno provođenje torture i ponižavajućeg tretmana u službenim prostorijama od strane policijskih službenik**a Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske povodom okupljanja neformalne grupe građana „Pravda za Davida"[13]

Primjer br. 11.: U drugom predmetu iz 2017. godine Ombudsmeni Bosne i Hercegovine postupali su po službenoj dužnosti u vezi s događajem u selu Kruščica, Općina Vitez, **u vezi s prekomjernom upotrebom sile od strane pripadnika policije Srednjobosanskog kantona, a u kontekstu prava na slobodu javnog okupljanja**. Povod za policijsku intervenciju bila je blokada puta od strane građana koji su osporavali zakonitost akata koje je dobio investitor, a koji su se odnosili na gradnju hidroelektrane Kruščica.[14]

Primjer br. 12.: Općinski sud u Kaknju donio je i javno objavio osuđujuću presudu u krivičnom predmetu broj: 36 0 K 072060 25 K protiv optuženog Dž.K. **zbog krivičnog djela „nasilje u porodici**" iz člana 222. stav 4. u vezi sa stavom 2. Krivičnog zakona FBiH, koja je stekla svojstvo pravosnažnosti. **Optuženom je izrečena uslovna osuda** kojom se utvrđuje kazna zatvora u trajanju od 1 (jedne) godine, a koja se neće izvršiti ako optuženi u roku od 2 (dvije) godine dana od dana pravosnažnosti presude ne počini novo krivično djelo. Uslovna kazna za napad na život i tijelo, kao i kazna od 1 godine, reviktimizacija je žrtve nasilja u porodici.

13 Dana 14.12.2018. godine i 19.09.2019. godine, aktom broj Ž-BL-05-1012/18, zatraženo je izjašnjenje Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka. Odgovori su zaprimljeni, dana 28.01. i 26.09.2019. godine, akt broj IT-26/19 od 24.01.2019. godine i akt broj IT-254/19 od 24.09.2019. godine

14 Ombudsmeni Bosne i Hercegovine otvorili su predmet po službenoj dužnosti 25.08.2017. godine, a u vezi s događajem u selu Kruščica, Općina Vitez koji se desio u noći s 23. na 24. avgust 2017. godine

2.PRAVA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA PREMA MEĐUNARODNOM PRAVU

Kada je riječ o evropskom pravnom prostoru, odgovornost države za pomoć žrtvama prvenstveno proizlazi iz obaveza propisanih u EKLJP s obzirom na pozitivnu obavezu država članica da "osiguraju svakome pod njenom jurisdikcijom prava i slobode definisane u ovoj konvenciji" (član 1. EKLJP), a posebno njihovo pravo na život (član 2), sigurnost (član 5), te privatni i porodični život (član 8). Vjeće Evrope je prava žrtava krivičnih djela definiralo kroz norme mehkog prava i evropske konvencije. Države ako žele biti članicom Evropske unije moraju implementirati ove noreme i preporuke iz konvencija. Bosna i Hercegovina, Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks 4), obavezale se sa potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini da će Evropska konvencija o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda biti direktno izvršiva u Bsoni i Hercegovini. Pored ove Konvencije za pravnu zaštitu žrtava krivičnih djela od posebnog su značaja seljedeće konvencije i preporuke Evropske Unije:

1. Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih zločina (ETS br. 116);
2. Konvenciju Vijeća Evrope o spriječavanju terorizma (CETS br. 196), a posebno njen član 13 o „zaštiti, naknadi štete i podršci žrtvama terorizma";
3. Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (CETS br. 197) a posebno njeno Poglavlje III „Mjere za zaštitu i promovisanje prava žrtava, garantujući rodnu ravnopravnost (Projekat JUST/2012/JPEN/AG/2949 „Jačanje pravosudne saradnje radi zaštite žrtava kriminala" finansiran u okviru Posebnog programa krivičnog pravosuđa Evropske unije jednakost", članovi 10, 12 i 15);
4. Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (CETS br. 201);
5. Preporuka br. R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i postupka;
6. Preporuka (2002) Komiteta ministara o zaštiti žena od nasilja;
7. Smjernice o zaštiti žrtava terorističkih akata (usvojene od strane Komiteta ministara 2. marta 2005. godine);
8. Preporuka (2006) 8 Komiteta ministara o pomoći žrtvama kriminala;
9. Rezolucija br. 1 o žrtvama kriminala koju su usvojili evropski ministri pravde u Jerevanu 2006. godine; i
10. Rezolucija br. 2 o pravosuđu prilagođenom djeci koju su usvojili evropski ministri pravde tokom svoje 28. konferencije na Lanzaroteu.

Pravo na pravnu zaštitu žrtava krivičnih djela obuhvata:

1. pravo na pravno savjetovanje,
2. pravo na pravno zastupanje,
3. pravo na informisanje,

4. pravo na aktivno učešće u toku krivičnog postupka,
5. pravo na naknadu štete od počinitelja zločina,
6. pravo na naknadu štete od države,
7. pravo na zaštitu od sekundarne viktimizacije,
8. pravo na zadovoljenje osjećaja pravičnosti,
9. pravo na nagradu zbog suradnje sa pravosuđem u progonu počinitelja zločina,
10. pravo na želbu u trećem stepenu svaki put kada su mu povrjeđena elementarna ljudska prava , i parvo na pravično postupanje ili član 6. Evropske konvencije o elementarnim ljudskim pravima i slobodama (Rim, 1950).

Prema Zakonu o pravima žrtava i restituciji Sjedinjenih Američkih Država žrtve imaju pravo:

1. Da budu obaviještene da su žrtve zločina – potvrda ili zapisnik policije o prijavljenom krivičnom djelu;
2. Da budu obaviještene o mjestu gdje mogu dobiti medicinske i socijalne usluge;
3. Da budu obaviještene o javnim i privatnim programima dostupnim za savjetovanje, liječenje i druge usluge podrške;
4. Da dobiju razumnu zaštitu od osumnjičenog počinitelja i osoba koje djeluju u dogovoru sa ili po nalogu osumnjičenog počinitelja;
5. Da znaju status istrage zločina, u mjeri u kojoj je to primjereno i neće ometati istragu;
6. Da se lična imovina koja se drži u svrhu dokazivanja održava u dobrom stanju i vraća čim više nije potrebna u svrhu dokazivanja.

Informiranjem žrtava o pravima žrtava u krivičnom postupku, kao i zabrani i kažnjavanju sekundarne viktimizacije, prava su koja proizilaze iz prava na pristup pravosuđu ili člana 6. Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950). Pravo na fizičku zaštitu žrtava ostvaruje se omogućavanjem da se stavovi i zabrinutosti žrtava iznesu i razmotre u odgovarajućim fazama postupka kada su ugroženi njihovi lični interesi, bez predrasuda prema optuženom i u skladu s relevantnim nacionalnim sistemom krivičnog pravosuđa; **Poduzimanje mjera za minimiziranje neugodnosti za žrtve, zaštitu njihove privatnosti, kada je to potrebno, i osiguranje njihove sigurnosti, kao i sigurnosti njihovih porodica i svjedoka u njihovo ime, od zastrašivanja i odmazde neophodne su radi vraćanja povjerenja u rad represivnih organa u Bosni i Hercegovini**. Isto kao što je prepoznavanje žrtava kao subjekata, a ne pasivnih objekata, ključno za funkcionisanje sistema krivičnog pravosuđa. Bilo da se radi o domaćem ili međunarodnom krivičnom pravosuđu, žrtve učestvuju prijavljivanjem viktimizacije vlastima, davanjem izjava, davanjem informacija, dostavljanjem dokaza, odgovaranjem na pitanja, davanjem iskaza svjedoka, odgovaranjem na unakrsno ispitivanje, podnošenjem

podnesaka u različite svrhe i prisustvom.[15] U Bosni i Hercegovini žrtve ne samo da nisu prepoznate kao stranke u krivičnom postupku, već im je onemogućeno parvo na aktivno učećšće u toku krivičnog postupka, kao i mnoga druga prava žrtava krivičnih djela.

Vlade trebaju preispitati svoje prakse, propise i zakone kako bi razmotrile restituciju kao dostupnu opciju izricanja kazni u krivičnim slučajevima, pored drugih krivičnih sankcija. U slučajevima značajne štete po okoliš, restitucija, ako se naloži, treba da uključuje, koliko je to moguće, obnovu okoliša, rekonstrukciju infrastrukture, zamjenu zajedničkih objekata i naknadu troškova preseljenja, kad god takva šteta rezultira dislokacijom zajednice.

U slučajevima kada su javni službenici ili drugi agenti koji djeluju u službenom ili kvazi-službenom svojstvu prekršili nacionalne krivične zakone, žrtve trebaju dobiti restituciju od države čiji su službenici ili agenti bili odgovorni za nanesenu štetu.

U slučajevima kada vlada pod čijim ovlaštenjem se dogodio čin ili propust koji je doveo do viktimizacije više ne postoji, država ili vlada koja je njen pravni nasljednik trebaju obezbijediti restituciju žrtvama.

Pored naknade štete od počinitelja zločina, države su dužne da obezbijede naknadu štete iz državnih budžeta:

(a) Žrtvama koje su pretrpjele značajne tjelesne povrede ili oštećenje fizičkog ili mentalnog zdravlja kao posljedicu teških krivičnih djela (primarnim žrtvama krivičnih djela);
(b) Porodici, posebno izdržavanim licima osoba koje su umrle ili postale fizički ili mentalno onesposobljene kao posljedica takve viktimizacije (sekundarnim žrtvama krivičnih djela).

Treba podsticati uspostavljanje, jačanje i proširenje nacionalnih fondova za naknadu štete žrtvama. Gdje je to primjereno, mogu se uspostaviti i drugi fondovi u tu svrhu, uključujući i one slučajeve kada država čiji je žrtva državljanin nije u mogućnosti da žrtvi nadoknadi štetu. Napori da se prošire i pojačaju glasovi žrtava u krivičnim postupcima su opravdani i vjerovatno će se nastaviti u budućnosti.[16] **Međutim, sveobuhvatni cilj je osigurati da se sa žrtvama postupa dostojanstveno, s poštovanjem i pravedno, te da se njihove potrebe uzimaju u obzir tokom cijelog pravnog postupka.**[17] Socijalni radnici nemaju profesionalno razumijevanje žrtava kriminala i opisuju svoju ulogu kao

15 Holder, R. L., & Englezos, E. (2023). Victim participation in criminal justice: A quantitative systematic and critical literature review. *International Review of Victimology*, *30*(1), 25-49. https://doi.org/10.1177/02697580231151207 (Original work published 2024)

16 Cassell, Paul G., Keynote Address for the 2025 University of the Pacific Law Review Symposium: The Crime Victims' Rights Movement: Historical Foundations, Modern Ascendancy, and Future Aspirations (February 11, 2025). University of Utah College of Law Research Paper No. 624, 56 U. PAC. L. REV. ___ (forthcoming 2025), Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=5133182 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5133182

17 DIVAKAR DAS, RIGHTS OF VICTIMS OF VIOLENT CRIME, UNDER THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM, www.ijcrt.org, 2023 IJCRT | Volume 11, Issue 7 July 2023 | ISSN: 2320-2882

nejasnu. Njihove priče se zasnivaju na uobičajenoj ideji idealne žrtve, nevine žrtve kriminala, obično žene ili djeteta. Jedan od izraza za to je da gotovo nikada, kako kažu, ne dolaze u kontakt sa običnim žrtvama kriminala ili nekim ko je samo bio izložen kriminalu. **Ipak, ovi socijalni radnici su ti koji procjenjuju potrebe žrtava kriminala i također su u poziciji da odluče da li će ih se prepoznati kao one u potrebi ili ne**.[18] Iako instrumenti o ljudskim pravima, poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, ne spominju konkretno žrtve kriminala, identificiran je niz prava koja se mogu posmatrati iz perspektive žrtve. **Kao osobe s dostojanstvom, žrtve imaju pravo na priznanje kao osobe pred zakonom. Međutim, takva prava imaju smisla samo ako se mogu provoditi**.[19]

Da bi žrtve mogle uživati prava žrtava krivičnih djela neophodno je:

- Proširiti postojeću definiciju "oštećenog" ili kao u Americi usvojiti ustavnim amandman o pravima žrtava krivičnih djela i s tim u vezi Zakon o zaštiti žrtava krivičnih djela;
- Definirati primarne i sekundarne žrtve;
- Definirati prava žrtava krivičnih djela;
- Predvidjeti sankcije za povrede prava žrtava krivičnih djela;
- Zaštiti žrtve od sekundarne viktimizacije i propisati adekvatne sankcije;
- Zaštititi žrtve od zloupotrebe moći i vlasti;
- Obezbjediti besplatno pravno zastupanje žrtava od države /državno odvjetništvo;
- Obezbjediti naknadu štete od države za sve žrtve koje ovu naknadu nisu mogle ostvariti zbog nesolventnosti počinitelja zločina ili zbog neinformiranosti žrtava krivičnih djela o njihovim pravima u okviru krivičnog zakonodavstva.

Prava žrtava moraju bit garantirana ustavom i zakonom jer je žrtva subjekat, a ne pasivni objekt krivičnog djela, i jer joj postojeći zakonodavni okvir ne omogućava fizičku i pravnu zaštitu, niti ostvarivanje naknade štete u skladu sa međunarodno preuzetim obavezama i dokumentima.

3. DISKUSIJA O SEKUNDARNPOJ VIKTIMIZACIJI ŽRTAVA KROZ POVREDU PRAVA NA PRAVIČNO POSTUPANJE KROZ USKRAĆIVANJE ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA U PRAVIMA

Prema članu 6. Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950) žrtvama i njihovim bliskim srodnicima garantirana su sljedeća prava:

1) pravo na pristupa sudu.

18 Carina Ljungwald and Kerstin Svensson, Crime Victims and the Social Services: Social Workers' Viewpoint, Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime PreventionVol.8, Iss.2, pp. 138-156.

19 jo-an n e we M M e r s, Victims' rights are human rights: The importance of recognizing victims as persons, TEMIDA, Beograd, 2012, str. 71-84

2) pravo na informaciju,
3) pravo na pristup spisu i svim dokumentima,
4) pravo da budu saslušane,
5) pravo na dobijanje obrazložene sudske odluke,
6) pravo na zadovoljenje osjećaja pravičnosti, i
7) pravo na naknadu štete od države.

Država je dužna obezbjediti naknadu štete za žrtve krivičnih djela jer je zabranila "privatnu osvetu" i jer je ustavom garantirala zaštitu ustavom garantiranih ljudskih prava, kao i prava na pravično postupanje sa žrtvama krivičnih djela, i jer je demokratska (ili u službi svojih građana/ Naroda!). Krivično zakonodavstvo u Bosne i Hercegovine nije obezbjedilo dovoljnu zaštitu žrtava krivičnih djela, kao i adekvatnih sredstava za dobivanje pravnog lijeka svaki put kada je krivičnim djelom povrjeđen fizički i moralni integritet, kako je utvrđeno članom 8., a koji se odnosi na pravo na privatni život.

Države članice će osigurati da se žrtvama, bez nepotrebnog odlaganja, od njihovog prvog kontakta s nadležnim tijelom ponude sljedeće informacije:

(a) vrsta podrške koju mogu dobiti i od koga, uključujući, gdje je to relevantno, osnovne informacije o pristupu medicinskoj podršci, bilo kojoj specijalizovanoj podršci, uključujući psihološku podršku, i alternativnom smještaju;
(b) postupci za podnošenje pritužbi u vezi s krivičnim djelom (potvrda ili zapisnik policije o prijavljenom krivičnom djelu);
(c) mjere zaštite (procesne i vanprocesne mjere zaštite žrtava krivičnih djela);
(d) obezbijeđenje pravne pomoći i pravnog zastupanja od države;
(e) naknada štete od države za žrtve krivičnih djela, i posebno za žrtve terorizma i trgovine ljudima;
(f) pravo na tumačenje i prevođenje;
(g) ako imaju prebivalište u državi članici koja nije ona u kojoj je krivično djelo počinjeno, sve posebne mjere, postupci ili aranžmani koji su dostupni za zaštitu njihovih interesa u državi članici u kojoj je ostvaren prvi kontakt s nadležnim organom;
(h) dostupni postupci za podnošenje pritužbi u slučaju da nadležni organ koji djeluje u kontekstu krivičnog postupka ne poštuje njihova prava;
(i) kontakt podaci za komunikaciju o njihovom slučaju;
(j) dostupne usluge restorativne pravde;
(k) informaciju kako se troškovi nastali kao rezultat njihovog učešća u krivičnom postupku mogu nadoknaditi.

Sekundarne viktimizacije koje vrše državni službenici u toku krivičnog postupka:

1. Predkrivični postupak - sekundarna viktimizacija kroz uskraćivanje žrtav u pravu da se čuje njihov glas i da budu **prepoznate kroz izdvanje potvrde ili kopije zapisnika o prijavi krivičnog djela ili zločina**;

2. Predkrivični postupak . uskraćivanje žrtava krivičnih djela u pravu žrtve na informaciju o pravima žrtava krivičnih djela (**oštećeni je uži pojam od žrtve koji ne obuhvata sva prava žrtava krivičnih djela**);;
3. Predkrivični postupak – uskraćivanje žrtava u pravu na pristup pravosuđu (**žrtav nije stranka u postupku**),
4. Krivični postupak – **uskraćivanje žrtava u parvo na besplatno pravno zastupanje od države je nejednako tretiranje žrtava i optuženih, jer je isto omogućeno za počinitelje zločina svaki put kada je nesolventan**;
5. Krivični postupak – **uskaćivanje žrtava u ostalim pravima žrtava krivičnih djela svakako je sekundarna viktimizacija žrtava koju vrše državni organi i za koju trebaju isplatiti naknade štete žrtvama;**
6. Krivični postupak – uskraćivanje žrtava u pravu na ostvarivanje naknade štete od države, i posebno kada joj je učinjena sekundarna viktimizacija od strane represivnih organa, **ne samo da je nejednako tretiranje žrtava i optuženih i okrivljenih, već i stvaranje pravne nesigurnosti koja void urušavanje vladavine zakona/prava.**

LITERATURA:

1. Cassell, Paul G., Keynote Address for the 2025 University of the Pacific Law Review Symposium: The Crime Victims' Rights Movement: Historical Foundations, Modern Ascendancy, and Future Aspirations (February 11, 2025). University of Utah College of Law Research Paper No. 624, 56 U. PAC. L. REV. ___ (forthcoming 2025), Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=5133182 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5133182
2. Carina Ljungwald and Kerstin Svensson, Crime Victims and the Social Services: Social Workers' Viewpoint, Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime PreventionVol.8, Iss.2, pp. 138-156.
3. DIVAKAR DAS, RIGHTS OF VICTIMS OF VIOLENT CRIME, UNDER THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM, www.ijcrt.org, 2023 IJCRT | Volume 11, Issue 7 July 2023 | ISSN: 2320-2882
4. Dr. sc. Sanja Grbić i dr. sc. Dejan Bodul: (Nefunkcionalan) institucionalni okvir i problemi... Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 55, 4/2018., str. 755.- 769. G. Tomašević, M. Pajčić: Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika... Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008, str. 817-857.
5. Haris Halilović at all, PRIRUČNIK za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini , Atlantska inicijativa, 2019, Sarajevo, BiH
6. Holder, R., Kirchengast, T., & Cassell, P. (2020). Transforming crime victims' rights: from myth to reality. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 45(1), 1–13. https://doi.org/10.1080/01924036.2020.1857278
7. Joanne M Mers, Victims' rights are human rights: The importance of recognizing victims as persons, TEMIDA, Beograd, 2012, str. 71-84.
8. Miodrag N. Simović, Ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku, Kriminalističke teme, Sarajevo, file:///C:/Users/Azra/Downloads/admin,+07.pdfstr
9. Paul Cassell and Michael Ray Morris, Defining 'Victim' Through Harm: Crime Victim Status in the Crime Victims' Rights Act and Other Victims' Rights Enactments, AMERICAN CRIMINAL LAW REVIEW [Vol. 61:329, p.334.
10. Senad Osmić, Položaj oštećenog u krivičnim postupcima u Bsoni I Hercegovini, Časopis za pravnu teoriju i praksu, XX, 1, (2022)
11. Van der Aa,Suzan, The right to protection. in Strengthening judicial cooperation to protect victims of crime : Handbook. Superior Council of Magistracy of Romania, Bucarest, pp. 112-127.

Prof.dr. Azra Adžajlić-Dedović
Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies
University of Sarajevo
E-mail: aadzajlić@fkn.unsa.ba

THE RIGHTS OF VICTIMS OF CRIME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: SYSTEMIC DISCRIMINATION AND SECONDARY VICTIMIZATION

Abstract: Victims are "injured persons" in Bosnia and Herzegovina. Legislators in Bosnia and Herzegovina do not recognize primary and secondary victims of crimes, nor our international obligations regarding the payment of compensation for both primary and secondary victims. Inconsistent legislation and non-compliance with the European Convention for the Protection of Fundamental Human Rights and Freedoms (Rome, 1950), which is directly enforceable in Bosnia and Herzegovina under the Constitution of Bosnia and Herzegovina, is a collapse of the constitutional order and secondary victimization of victims of crimes in Bosnia and Herzegovina.

In Bosnia and Herzegovina, in addition to the right to compensation from the state, victims are denied the right to access to justice; reporting a crime does not initiate a criminal investigation (which is particularly problematic in the case of sexual offenses because biological traces of the crime disappear within 48 hours, after which it is difficult to prove the responsibility of the perpetrator). The victim does not have the right to actively participate in proving responsibility for the crime because the police are not obliged to collect evidence of the damage suffered by the victim as a result of victimization, and compensation can only be obtained from the perpetrator of the crime under the applicable legislation?! What kind of state is it that does not want to provide quick and efficient justice for victims of crimes? It is certainly not a democratic one or one ruled by the People, because not only does it not guarantee compensation for victims of crimes, but no one is responsible, and is not subject to disciplinary (especially not criminal) liability when secondary victimizing victims of crimes. The victim is secondary victimized during criminal proceedings through the "duty to testify" and remains deprived of physical protection and psychological support whenever crimes that are not defined by the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina or when crimes that are defined by the criminal legislation of the entities and the Brčko District (such as rape or domestic violence) are involved. In this way, the legislator in Bosnia and Herzegovina discriminates against victims of criminal offenses and treats rape victims differently from victims of human trafficking because victims of human trafficking have the right to physical protection and psychological support during criminal proceedings, while rape victims are left to fend for themselves and even are "invisible" to the police until the prosecutor includes them as witnesses or grants them the status of protected witnesses or

defines them as “injured persons” with the filing of an indictment (and sometimes years pass from the reporting of a criminal offense to the filing of an indictment in Bosnia and Herzegovina)!?

In this paper, we will present secondary victimization of victims of criminal offenses during criminal proceedings, but also through the denial of rights of victims of criminal offenses, which represent a direct violation of the “right to fair treatment” or Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 1950), which is certainly not only a collapse of the constitutional order, but also a collapse of the rule of law in Bosnia and Herzegovina.

Key words: primary and secondary victims, rights of victims of criminal offenses, victimology, right to fair treatment, rule of law/laws

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.352
UDK 343.1(497.6)(091)

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Nikola Findrik, vanredni profesor
Dr. sc. Amna Toromanović, vanrednna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću

BOSANSKOHERCEGOVAČKO KRIVIČNO PRAVO – HISTORIJSKI RAZVOJ, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Sažetak: Bosna i Hercegovina je od vremena nastanka u ranom evropskom srednjem vijeku, a i kasnije tokom historijskog razvoja pa sve do danas bila suočena sa brojnim i velikim unutrašnjim i vanjskim izazovima, odlikujući se u svakoj etapi svog razvoja određenim specifičnostima. Cilj rada je da prikaže razvoj krivičnog prava na području Bosne i Hercegovine kroz historijske periode počevši od južnoslavenske podloge, preko srednjovjekovne Bosne, osmanske uprave u Bosni, Austro-ugarske okupacije i aneksije, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, Bosne i Hercegovine u vremenu NOR-a, zatim SR Bosne i Hercegovine i njene tranzicije u samostalnu i suverenu državu u posljednjoj deceniji XX stoljeća, sve do postdejtonske Bosne i Hercegovine**.** S obzirom da je u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini prisutno stanje neusklađenosti krivičnopravne materije, te zbog procesa pristupanja evropskim integracijama, nameće se potreba noveliranja krivičnog prava u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Krivično pravo, Bosna i Hercegovina, evropska perspektiva, noveliranje

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Bosna i Hercegovina je jedna hiljadugodišnja, stoljećima stara državna, političko-teritorijalna, demografska, vjerska i u državnopravnom smislu riječi jedinstvena cjelina. Njen teritorijalno-politički kontinuitet pratio je i kontinuitet u razvitku prava, nastalog i primjenjivanog u pojedinim razdobljima njenog milenijskog trajanja kao nadgradnja nad državnom strukturom. Kroz svoju burnu i tešku historijsku prošlost, od vremena svog nastanka i kasnijeg razvoja pa sve do danas Bosna i Hercegovina je bila suočena sa brojnim i velikim unutrašnjim i vanjskim izazovima, odlikujući se u svakoj etapi svog razvoja određenim specifičnostima. Iako je bosansko pravo, oblikovano i razvijano stoljećima, ono je uvijek imalo odliku jednog jedinstvenog pravnog sistema, te je bilo sposobno djelovati u skladu sa pravnim shvatanjima i prilikama date historijske epohe, a što je obilježje modernog pravnog sistema.[1]

Krivično pravo ima dugu tradiciju na području Bosne i Hercegovine, jer je postojalo kao autnomno krivično pravo još u dalekoj prošlosti ranog srednjeg vijeka kad se pojam Bosne po prvi put spominje. Ono je evoluiralo zbog raznih utjecaja, kako unutrašnjih tako i vanjskih. Bosna i Hercegovina je kroz svoj historijsko-pravni razvitak imala organiziran krivičnopravni sistem sukladno svakom historijskom periodu.

Posmatrajući krivično pravo Bosne i Hercegovine u svim njegovim fazama možemo zapaziti da je ovo pravo imalo svoje autohtone elemente. U periodima uprave od strane velikih carstava Bosna i Hercegovina je područje sa specifičnim i osobenim pravnim sistemom. Krivično pravo u Osmanskoj državi je predstavljalo dosta složeniji i uređeniji sistem krivičnopravnih normi u odnosu na srednjovjekovnu Bosnu. Zato je taj period tranzicije iz jednog sistema u drugi prolazio jako sporo i prihvatanje drugačijih načela je iziskivalo velike promjene kako za stanovništvo tako i za državu. U drugoj polovini XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini je izvršena temeljna pravna reforma koja je bila zasnovana na recepciji stranog prava. U sastavu Države SHS/Kraljevine Jugoslavije dolazi do modernizacije prava pa tako i u Bosni i Hercegovini. Reformisano krivično zakonodavstvo zajedničke države rezultat je potreba koje su se do tada pokazale u zakonodavstvu i praksi, s jedne strane, i postulata modernog krivičnog prava, s druge strane. U ratnim uslovima od 1941. do 1945. godine nije se sistemski moglo izgrađivati pravosuđe već se djelovalo preventivno, a izvori prava su prije svega bili običaji i ideali narodnooslobodilačke borbe tj. sve što se protivilo ovim idealima i narodnoj pravdi bivalo je sankcionisanono. Poslijeratni razvoj krivičnog prava otpočeo je u osnovi već izgrađenim sistemom i mrežom sudova i određenim krivičnopravnim propisima nastalim u vrijeme NOB-a. Razvoj je išao u pravcu donošenja pojedinih krivičnih zakona, prvenstveno prema najaktuelnijim problemima i zadacima određenog vremena, a s ciljem da se postepeno dođe do cjelovitog kodeksa. Nakon 1945. godine Jugoslavija je centralizirana država pa

1 Imamović, M., *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006., str. 10.

se u Bosni i Hercegovini primjenjuje savezno pravo, tek nakon Ustava 1974. godine Jugoslavija se decentralizira te dolazi do donošenja KZ SR BiH 1977. godine koji je moderan i savremen zakonik u uslovima socijalizama. Raspadom SFRJ na snazi ostaju savezni i republički krivični zakoni. Nakon agresije i rata u BiH na snagu stupa novi Krivični zakon BiH 2003. godine koji uvodi novitete zbog prelaska na drugačije društveno uređenje ali i zbog međunarodnih standarda poštivanja ljuskih prava i sloboda. Ovaj krivični zakon je na snazi do danas.

2. JUŽNOSLAVENSKA PODLOGA – OD NEPISANOG PRAVA DO NASTANKA DRŽAVE

Nastanak prava uopće, pa tako i krivičnog prava, vezan je za nastanak države kao posebne društvene organizacije koju karakterizira raslojavanja prvobitne društvene zajednice na antagonističke klase i korištenje organizirane prisile za ostvarivanje interesa vladajuće klase. Međutim, nastanak države je dugotrajan proces na početku kojega je i upotreba prisile bila ograničena samo na neke manifestacije ljudskih ponašanja.[2]

U prvobitnoj zajednici postojalo je samo običajno krivično pravo. Kažnjavanje je prepušteno osnovnim društvenim ćelijama tadašnjeg vremena, tj. porodici, rodu i plemenu. To je era tzv. privatne reakcije ili privatne pravde, koja je u osnovi kolektivna jer ne pogađa samo pojedinca već i njegovu užu socijalnu grupu. Kažnjvanje pripadnika druge grupe bilo je ostvarivanje osvete u obliku istrebljenja čitave te grupe, a neposlušni pojedinac unutar grupe kažnjavao se isključenjem iz grupe, što je za njega praktično značilo smrt jer je bio lišen zaštite svoje grupe. Iz najstarijih vremena vuče se zastarjeli običaj tzv. krvne osvete, koji se još zadržao u nekim krajevima svijeta, pa i u Evropi. Dalji korak u ublažavanju krvne osvete je primjena principa taliona, po kome se izvršeni delikt kažnjavao istom mjerom i na isti način kako je izvršen („oko za oko, zub za zub“). Sa razvojem materijalne proizvodnje, na srednjem stepenu barbarstva učinjen je dalji korak u njenom ublažavanju primjenom sistema kompenzacije ili otkupa. Delinkvent se sporazumijeva sa žrtvom ili njenom porodicom (ukoliko se radi o ubistvu) da materijalnom nadoknadom „otkupi“ zločin („umiri krv“). U početku ona je bila dobrovoljna, jer je njena primjena zavisila isključivo od volje oštećene strane, ali je nastankom države dobila oblik obavezne, zakonske odnosno legalne kompozicije. Delinkvent se mogao zaštititi od osvete davanjem otkupa oštećenom ili porodici ubijenog. Kasnije ovaj sistem potiskuje ostale oblike krvne osvete, jer je mogućnost davanja naknade postajala veća razvojem sredstava za proizvodnju i stvaranjem viška proizvoda.[3]

Oblici reakcija starog pretklasnog društva protiv počinitelja određenih delikata, kao progonstvo, krvna osveta, talion, kompozicija, sreću se i u vrijeme

2 Findrik, N., *Krivično djelo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2024., 61.

3 Blagojević, B. T. (ur.), *Pravna enciklopedija 1*, Savremena administracija, Beograd, 1989.

kad se već formirala država, i još dugo poslije u procesu njezina jačanja. Ta zamjena društvene represije javnom, državnom, bila je usko povezana s procesom jačanja državne vlasti.[4]

Razvoj krivičnog prava na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine usko je vezan za razvoj državne organizacije, čiji počeci sežu u vrijeme seobe i dolaska Slavena u ove krajeve. Slavensko rodovsko-plemensko društvo tog vremena funkcionisalo je na principima koji su zajednički svim narodima na prelasku iz prvobitne zajednice u civilizaciju, ili iz preddržavnog uređenja u državno uređenje. Kada su se Slaveni naselili u ove krajeve oni su svoj život u prvim stoljećima organizovali u županama i oblastima kao odvojenim geografskim područjima u kojima su izgrađivali i svoju materijalnu kulturu. U okviru tih župa i plemena, kasnije povezanih u jednu cijeluinu, počelo je formiranje klasnog društva i stvaranje prvih elemenata državne organizacije i vlasti koju je predstavljao ban. Taj proces izgradnje državne organizacije trajao je negdje sve do XI stoljeća.[5] U preddržavnom razdoblju možemo govoriti o pravu prije svega kao instrumentu opstanka same zajednice, a što je odlika i savermenih pravnih sistema. Možemo slobodno reći da je pojava rudimentarnog krivičnog prava začetak same državne organizacije što govori u prilog značaju izučavanja krivičnog prva općenito.

3.KRIVIČNO PRAVO I SISTEM KAZNI U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI

Pojam bosanskog srednjovjekovnog prava obuhvata cjelokupno pravo koje se od ranog srednjeg vijeka pa sve do pada kraljevstva 1463. godine, primjenjivalo na području banovine, odnosno kraljevine Bosne. O njemu možemo govoriti tek od 1189. godine kada se pojavljuje prvi tekst sa pravnom sadržinom - povelja bana Kulina. Kao prvorazredni pravni izvori pojavlju se povelje o slobodi trgovanja sklapane sa susjednim zemljama i gradovima, koje imaju karakter međunarodnih ugovora (sačuvano ih je oko 60), potom vladarske darovne povelje (sačuvano 30), vlastelinske povelje i sudske odluke, dok dragocijena saznanja dobijamo iz notarskih zapisa primorskih gradova, naročito Dubrovnika.[6]

Izvori krivičnog prava u srednjovjekovnoj Bosni su bili jako oskudni. Pravo po sebi nije bilo kodificirano, već se radilo o običajnom pravu. Stoga, ne postoji jedinstven izvor krivičnog prava u periodu srednjovjekovne Bosanske države. Uglavnom se radilo o posrednim izvorima tj. poveljama bosanskih vladara (banova i kraljeva) koje su sadržavale neke odredbe krivičnog prava i krivičnog postupka. S tim u vezi, možemo navesti nekoliko povelja koje su sadržavale

4 Bačić, F., *Krivično pravo: opći dio*, Informator, Zagreb, 1995., 29.

5 Sokolović, S., Krajina, B., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1981., 9.

6 Drino, DŽ., Londrc, B., *Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (Europeizacija bosanskog prava*?), Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, br. 1/2017., 47-48.

te odredbe: 1) Povelja bana Mateja Ninoslava Dubrovniku iz 1240. godine, 2) Povelja bana Mladena Šubića iz 1302. godine, 3) Povelja Pavla I Šubića Hrvatinu Stjepaniću iz 1305. godine 4) Povelja bana Stjepana II Kotromanića iz 1332. godine i 5) Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića iz 1380. godine.[7]

U srednjovjekovnoj Bosni svaka protivpravna radnja, tj. svako krivično djelo se nazivalo krivina. Od krivina, odnosno krivičnih djela u Bosni se obično sreću ubistvo, krađa, nevjera ili izdaja. Krivina se sreće već u ugovoru bana Mateja Ninoslava sa Dubrovnikom 1240. godine.[8] Suprotno pojmu krivine je pojam pravina koja predstavlja svako ponašanje koje je u skladu sa pravom odnosno pravdom. S tim u vezi, u istom ugovoru sa Dubrovnikom ban Ninoslav kaže da se učinjena nepravda tj. krivina ispravi pravdom tj. pravinom. U krivičnom pravu srednjovjekovne Bosne preovladavale su imovinske kazne. One su obično naplaćivane u naturi, a rjeđe u novcu. Imovinska kazna primjenjivala se čak i u slučaju krivičnog djela ubistva. Za krivično djelo ubistva u Bosni prakticirala se globa, zvana vražda ili umir.[9]

Tjelesne kazne u vidu batinjanja, mučenja i sakaćenja u raznim vidovima poput odsijecanja ruke, oslijepljivanja, paljenja brade i slično nisu postojale niti su bile poznate razne u srednjovjekovnoj Bosni. U feudalnim državama ove su kazne obično primjenjivane kod krivičnih djela krađe i razbojništva[10]. Kada je Bosna u pitanju, povelja bana Stjepana II Kotromanića iz 1332. godine predviđala je za ova krivična djela samo naknadu štete i imovinsku kaznu. Ova kazna je naplaćivana u starom obliku, tj. u naturi. Svaki uhvaćeni krivac, bilo da se radi o krađi ili razbojništvu, je morao platiti, odnosno dati banu šest volova.[11]

Također, u Bosni nije postojala ni kazna lišenja slobode, pa čak ni kao zamjena za smrtnu kaznu. Smrtna kazna spominje se samo za krivično djelo nevjere ili izdaje. Obično se predviđa kao alternativa za imovinsku kaznu. Kralj Tvrtko I Kotromanić predviđa u jednoj svojoj povelji iz 1380. godine da onaj koji „sgriješi“ (tj. počini izdaju) plaća „glavom svojom ili blagom“, na što ga već „Bosna“ (tj. državni sabor) „osudi“. Ove povelje fragmentarno prikazuju pojedine odredbe koje se odnose na krivična djela. Primjenjivanje globe za krivično djelo ubistva pokazuje da je i među Slavenima u Bosni nekad bila

7 Silajdžić, H., *Krivično pravo za vrijeme srednjovjekovne Bosne i osmanske uprave: komparativna analiza i tranzicija*, Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici, god. 15, br. 31/2022., 309.

8 Više u: Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo, 2005., 33.

9 Imamović, M., *Uvod u historiju...,* 105.

10 U srednjovjekovnoj Srbiji prema Dušanovom zakoniku za razbojnika je bila predviđena smrtna kazna i izvršavana je vješanjem strmoglavce. Lopov je oslijepljivan. S druge strane, gospodar sela je odgovarao i imovinski i životom, ili tjelesnom kaznom. Dušanov zakonik očigledno pravi razliku u sankcionisanju lopova, s jedne, i razbojnika, sa druge strane. Vujović, O. B., *O korenima i karakteru normativnog uređenja krivičnog dela krađe*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini, god. XLV, br. 1/2015., 83.

11 Imamović, M., *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, str. 106.; Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 38.

poznata krvna osveta[12], odnosno sistem taliona. Prema običajnom pravu osveta se može vršiti bilo kad i u bilo koje vrijeme, a sasvim je nebitno kada se dogodio događaj koji je bio povod osveti.[13] Krvna osveta je kasnije zamijenjena otkupom tj. kompozicijom. Otkup odnosno „umir krvi", bila je stvar privatne nagodbe oštećenog sa krivcem ili krivcima. Tek ako nagodba ne bi uspjela, predmet spora se iznosio pred sud. Država je vremenom otkup ili kompoziciju ozakonila u vidu globe. Vražda ili globa je obično plaćena u novcu i iznosila je 500 dukata.[14]

Bosansko krivično pravo iz doba feudalizma imalo je svoje posebnosti. Najvažnija je da su krivične sankcije bile puno blaže u odnosu na susjedne zemlje, posebno Srbiju koja je bila pod većim utjecajem Bizanta.[15] Za sva krivična dijela postojala je alternacija novčanom kompenzacijom, globom. Bosansko krivično pravo nije poznavalo odvojenost na crkveni i svjetovni postupak što govori da religija nije imala toliki utjecaj kao u drugim državama toga doba.[16]

4. KRIVIČNO PRAVO BOSANSKOG EJALETA (VILAJETA)

U Bosni kao dijelu Osmanske države važeće je bilo šerijatsko pravo.[17] Sultani su izdavali kanune i kanuname, i to državno ili kanunsko pravo se razlikovalo od šerijatskog kao vjerskog prava. Pored šerijatskog i državnog prava, u stalnoj upotrebi je bilo i miletsko pravo koje je imalo svoje posebne izvore (kanonsko pravo rimokatoličke crkve, srpsko-pravoslavno pravo i običajno pravo Jevreja).

Nosioci pravosudne funkcije u Osmanskom carstvu bile su kadije. U svim predmetima kadija je imao potpunu jurisdikciju nad muslimanima, a nad nemuslimanima tek djelimično, i to u krivičnim pitanjima.[18] U krivičnim sporovima, sa kadijom su sarađivali beglerbeg, spahija, subaša i drugi predstavnici državne uprave.

---

12 Ponekad su okolnosti bile takve da se na osvetu čekalo dugo, vrebajući zgodnu priliku. Na primjer, 1426., sedam godina nakon što je počinjeno ubistvo među Dubrovčanima nastanjenima u trgovištu Drijeva na ušću Neretve, članovi šire obitelji žrtve dvaput su bezuspješno pokušali smaknuti ubicu. Lonza, N., *Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 40/2002., 89.

13 Čučković, V., *Krvna osveta u srednjovjekovnom bosanskom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, XIX - 1971., 259.

14 Imamović, M., *Historija države i prava Bosne i Hercegovine,* University Press izdanja Magistrat, Sarajevo, 2014., 105.

15 Jakšić, D., Davidović, D., *Razvoj kaznenog sistema u krivičnom pravu Srbije*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, vol. 12, br. 4/2013., Beograd, 525-528.

16 Bečić, M., *Komparativna analiza instituta krivičnog prava srednjovjekovne Bosne i Srbije – esej*, Pravni fakultet Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2017.

17 Younis, H., *Biti kadija u kršćanskom carstvu, rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021., 24.

18 Husić, A., *O organizaciji i načinu funkcioniranja sudske vlasti u kadiluku Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća*, Godišnjak ANUBiH, Sarajevo, 2018., 201. (201-213)

Podaci iz općih i posebnih kanunama[19] pokazuju da kaznena politika nije bila svugdje ista, jer nije bio isti položaj svih zemalja pod osmanskom vlašću. Najviše krivičnopravnih odredaba sadrže opće kanunname Mehmeda II i Sulejmana II[20]. U tim kanunnnamama čak i za najteža krivična djela bila je propisana imovinska kazna. Pri tome je kazna stepenovana zavisno od imovinskog stanja učinioca djela.

Prema načinu određivanja kazni sva krivična djela dijelila su se u tri grupe: krivična djela za koja su kazne bile tačno određene (hadd) jer su direktno uperena protiv vjere i javnog morala, pa ih je država službeno progonila i strogo kažnjavala u smislu propisa islama; krivična djela poznata pod nazivom džinajet („zabranjeni čin koji se tiče imovine ili života"), u koja spadaju djela protiv ličnosti, a koja povlače za sobom odmazdu ili novčanu kompenzaciju;[21] krivična djela kod kojih se vrši diskreciono kažnjavanje zbog učinjenih grijehova ili zabranjenih ponašanja koja nisu unaprijed bila predviđena. Šerijatsko krivično pravo se po mnogo čemu razlikuje od sekularnih krivičnopravnih sistema prije svega što nije pravilo razliku s obzirom na stalešku pripadnost učinioca krivičnog djela. Pravila se jedino vjerska i spolna razlika, pa su u tom smislu muslimani (od kojih su zahtijevani viši moralni standardi ponašanja) strožije kažnjavani od nemuslimana. Isto tako rob je blaže kažnjavan od slobodnog čovjeka. U pogledu spolne razlike kazne za ženu, iz moralno-patrijarhalnih razloga, ponekad su bile strožije nego za muškarca, dok su kod nekih djela žene blaže kažnjavane.

U XIX stoljeću Osmansko carstvo potresaju unutrašnje krize, više izražene u Bosni nego u centralnim djelovima carstva. Porta na čelu sa sultanom odlučuje se na provođenje korijenitih reformi u Carstvu. Inspiraciju su tražili u građanskim društvima zapadne Evrope. Tanzimat (dovođenje stvari u red) je program i politika reformi i modernizacija tradicionalnih osmanskih insitucija kako bi se spriječilo propadanje i disolucija Carstva. Modernizacijske reforme bile su objavljene i u pokrajinama, uključujući ejalet, odnosno, nakon 1865. godine, Vilajet Bosnu. U ovom periodu trebaju se razlikovati dva reformska konteksta: reforma i recepcija prava u tanzimatu (u okviru Osmanskog carstva) i recepcija prava koju je u Bosni i Hercegovini provodila austrougarska uprava (nakon 1878. godine). Obje reforme zahvatile su i područje krivičnog prava, a rezultirale su recepcijom francuskih, a zatim austrijskih ustanova, te napuštanjem klasičnog osmanskog i šerijatskog krivičnog prava.[22]

---

19 Propise krivičnog prava u većem obimu sadrži i jedna kanunama iz 1637. godine koja se odnosi na Bosnu. Truhelka, Ć., *Stari turski agrarni zakonik za Bosnu*, GZM, XXVIII, Sarajevo, 1916., 427-475.

20 Silajdžić, H., *Krivično pravo za vrijeme srednjovjekovne Bosne i osmanske uprave: komparativna analiza i tranzicija*, Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici, god. 15, br. 31/2022., 317-318.; Sućeska, A., *Elementi našeg srednjovjekovnog prava u turskim zakonskim spomencima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, br. 3/1982., 185.

21 Ibid., 47-48.

22 Bečić, M., *Recepcija krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX stoljeća*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIX - 2016., 220-221.

Jedan od važnijih aspekata tanzimatskih reformi bilo je pravo i sudstvo. O reformi krivičnog prava govori više vladinih intervencija u ovu pravnu oblast. Tako je, naprimjer, godinu dana nakon proglašenja Hatt-i šerifa od Gulhane, maja 1840. godine, objavljen zakon koji je izvršio izmjene i u materijalnom i procesnom krivičnom pravu. Godine 1850. donijet je novi krivični zakon poznat kao *Kanun-i cedid*. On se prvenstveno bavio pitanjem zaštite države i javnog reda i poretka, tradicionalnim područjem osmanskih kanuna. Sadržavao je i propise koji su se bavili kažnjavanjem krivičnih djela protiv života, zaštite časti i zaštite imovine. Konačno, 9. augusta 1858. godine proglašen je Osmanski krivični zakonik pod imenom Ceza Kanunnamei-i Humayunu (Carski krivični zakonik). Ovaj zakonik je bio praktična posljedica Hatt-i humayuna iz 1856. godine i osmanskog učešća u Krimskom ratu. Carska proklamacija iz 1856. godine garantovala je jednakost svim osmanskim podanicima, te je delegirala sve građanske i krivične stvari između muslimana i nemuslimana mješovitim sudovima.[23] U tom kontekstu, Hatt-i humayun iz 1856. godine propisao je da će se krivični i trgovački zakoni i propisi koji se tiču postupka pred mješovitim sudovima napisati i kodifikovati u jednom zborniku što je brže moguće, objaviti i proglasiti nakon prevođenja na različite jezike „širom naših od Boga zaštićenih dominiona".[24] Rezultat ovog razvoja bilo je donošenje Osmanskog krivičnog zakonika (OKZ) 9. augusta 1858. godine. Izvorni tekst zakonika bio je na osmanskoturskom jeziku. Kasnije je doživio više prevoda na evropske jezike uključujući i bosanski jezik. Ovaj zakonik je bio pod značajnim uticajem francuskog Krivičnog zakona iz 1810. godine. Po svojim izvorima OKZ je bio spoj islamske i evropske kontinentalne pravne tradicije. OKZ uređuje pitanja odnosa ovog zakonika i vjerozakona, vrste krivice i kazne uopće, podobnosti za kažnjavanje i slučajevi koji doprinose oproštaju ili kažnjavanju, zabranjuje retroaktivno važenje zakona, slijedi koncepciju subjektivne odgovornosti učinioca krivičnog djela i sl.

Donošenje ovog zakonika nije u potpunosti dokinulo važenje islamskog krivičnog prava za što su bili nadležni šerijatski sudovi. Prije bi se moglo reći da je sužen obim primjene tog prava. U historijsko-pravnoj literaturi ovaj zakonik je okarakterisan kao „neuporedivo moderan u pogledu forme i sadržine". U tom smislu on je označio prelazak osmanskog krivičnog zakonodavstva od kodifikacije običaja prema znatnoj recepciji evropskih prava.

U tadašnjem Vilajetu Bosna, ovaj zakonik je važio za cjelokupno stanovništvo Bosne i Hercegovine sve do austrougarske okupacije. [25]

23 Karčić, F., *Osmanski krivični zakonik iz 1858. i njegova primjena u BiH*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LVIII – 2015., 295-296.

24 Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 140.

25 Karčić, F., *Osmanski krivični zakonik iz 1858. i njegova primjena u BiH*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LVIII – 2015., 297-302.

5. KRIVIČNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTROUGARSKE UPRAVE

Usljed državnopravnih i političkih okolnosti u kojima je izvršena okupacija Bosne i Hercegovine od strane austrougarske uprave i iz administrativno-tehničkih razloga, prekid sa zatečenim osmanskim pravnim poretkom nije se mogao izvesti naglo.[26] Oprezna normativna politika Austro-Ugarske bila je društveno, pravno i historijski opravdana. Ona bi se mogla obrazložiti i sui generis državnopravnim položajem BiH, odnosno javnopravnim karakterom okupacije. Osmanski propisi postepeno su mijenjani novim pravom, prilagođenog potrebama nove uprave i novonastalim društveno-ekonomskim uslovima u zemlji, te je u velikoj mjeri zadržan kontinuitet između stare osmanske i nove austrougarske vlasti što je pravni sistem Bosne i Hercegovine činilo vrlo složenim. Do početka rada Bosanskog sabora 1910. godine postojalo je pet grupa pravnih izvora: zakoni, odluke i naredbe zajedničkog ministarstva i Zemaljske vlade i odluke Zemaljskog (Vrhovnog) suda u Sarajevu; zakoni i propisi donijeti u doba osmanske uprave i propisi islama, ukoliko su u Bosni stvarno stupili u život; porodičnopravni propisi rimokatoličkog i pravoslavnog kanonskog prava i običajno pravo Jevreja; običajno pravo, djelimično modificirano pod uticajem hrvatsko-mađarskog, mletačkog i turskog prava i kao pomoćni pravni izvor služio je Austrijski Opći građanski zakonik iz 1811. godine.[27]

Okupacijom Bosne i Hercegovine od austrougarskih trupa u ljeto 1878. godine nastao je prekid u funkcioniranju pravosudnog aparata u zemlji. Ponovna uspostava civilnih organa i funkcionalnog pravosuđa trajala je nekoliko mjeseci. U međuvremenu je procesuiranje najtežih krivičnih djela prepušteno vojnom prijekom sudu, koji je proglašen 4. augusta 1878. godine. Pored krivičnih djela protiv vojne sile, pred prijekim sudom procesuirana su ubistva, pljačke, podmetanje požara, pobune i ustanci. Prijeki sud u Sarajevu počeo je djelovati 23. augusta 1878. godine, a vojni prijeki sudovi postojali su još u Mostaru, Livnu, Bišću, Banjoj Luci, Brčkom, Tuzli, Maglaju, Žepču i Travniku, te da je po njihovoj osudi životom platilo oko stotinu ljudi, među kojima je bilo mnogo nevinih. Nova vlast se suočavala sa značajnim problemima u vezi s uspostavom redovnog (civilnog) pravosuđa i održavanjem pravnog kontinuiteta u okupiranoj zemlji. Krajem decembra 1878. godine Zajedničko ministarstvo i Zemaljska vlada izdali su posebne naredbe i instrukcije kojima je stvoren provizorni pravni okvir za organizaciju i rad pravosuđa u zemlji. Cirkularna naredba Zemaljske vlade u Sarajevu o organizaciji sudova od 30. decembra 1878. godine propisala je nastavak rada postojeće sudske strukture, uz određene izmjene. Sudstvo je reorganizirano u dvije instance, pri čemu je naglašeno da će u Sarajevu biti uspostavljen vrhovni sud, kao drugostepena i konačna sudska vlast. U pogledu

26 Ibrahimagić, O., *Državopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, autor, Sarajevo, 2009., 201.

27 Imamović, M., *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914*., Svjetlost, Sarajevo, 1976., 41 - 42.

postupanja kod krivičnih predmeta, Naredba Zajedničkog ministarstva o organizaciji pravosudne uprave od 29. decembra 1878. godine propisala je da se "(...) sudske vlasti imaju pridržavati zakonodavstva koje je na snazi u zemlji. Samo ukoliko takvo zakonodavstvo ne postoji ili pod trenutnim okolnostima nije primjenjivo ili je nedovoljno, sudske vlasti će u krivičnim stvarima postupati prema Vojnom krivičnom zakonu od 15. januara 1855. godine (...)." Nakon nekoliko mjeseci službe u Bosni i Hercegovini, austrougarski činovnici, koji su bili postavljeni na čelo okružnih sudova, iznijeli su procjenu zatečenog krivičnog prava u zemlji koja se uklapa u ranije iznesene zaključke moderne nauke. Oni su, naime, zaključili da je postojeće materijalno krivično zakonodavstvo „zasnovano na šerijatu", iako je predstavljalo recepciju „tuđeg prava", zatim da je dostupno samo u formi neautoriziranog prijevoda na „zemaljskom jeziku", te da i ranije nije dosljedno primjenjivano u praksi, zbog čega je i članovima medžlisa, koji su bili uključeni u procese, bilo nepoznato.

Imajući u vidu neuređenost i pravnu nesigurnost na polju krivičnog zakonodavstva, Zemaljska vlada je već 27. marta 1879. godine od Zajedničkog ministarstva tražila da se za Bosnu i Hercegovinu formalno proglasi vojno krivično zakonodavstvo. Rezultat ove inicijative bit će izrada i proglašenje prvog krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu. Recepcija prava predstavljala je uobičajen metod kod donošenja novih zakonskih propisa u Austro-Ugarskoj. U tom smislu je Zajedničko ministarstvo naredilo da se kao podloga za izradu novog krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu uzme austrijski Vojni krivični zakon iz 1855. godine, koji bi bio modificiran i prilagođen prilikama u okupiranoj zemlji. Na ovom principu je, u proljeće 1879. godine, izrađen tekst zakonskog nacrta, koji je 26. juna 1879. godine ozakonjen carevom previšnjom odlukom, a objavljen Naredbom Zemaljske vlade od 17. jula 1879. pod nazivom *Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen* (u službenom prijevodu: Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu), te je stupio na snagu 45 dana nakon objavljivanja.

Ovo krivično zakonodavstvo izričito je zabranjivalo kažnjavanje po analogiji i usvojilo je teoriju generalne prevencije. Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu sadržavao je opće odredbe o zločinima i prijestupima, odredbe o zločinima i prijestupima te kaznama. Pored odredbi koje su recipirane iz austrijskog krivičnog zakonodavstva, Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu sadržavao je i norme koje nisu postojale u austrijskim izvornicima. On se može smatrati uspjelim zakonodavnim projektom, koji je do kraja austrougarske uprave ostao na snazi. Izmijenjen i dopunjen je tek u postaneksionom periodu, s tim da je nešto ranije materijalno krivično pravo dopunjeno i posebnim zakonima.[28]

28 Bečić, M., *Recepcija krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX stoljeća*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIX - 2016., 219-244.

6. KRIVIČNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME STARE JUGOSLAVIJE

Na početku postojanja, jugoslovenska državna zajednica predstavljala je pravni mozaik sastavljen od šest područja: područja bivših kraljevina Srbije i Crne Gore, područja Hrvatske i Slavonije, Slovenije i Dalmacije, Bosne i Hercegovine i područja Banata, Bačke i Baranje.[29] Usljed postojanja različitih područnih „zakona i naredbi o jednom te istom predmetu", građani su stavljani u nejednak položaj. Proklamovano ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenu (unitarnu) državu podrazumijevalo je stvaranje jedinstvenog pravnog poretka.[30]

Osnovna karakteristika pravnog sistema Kraljevine SHS bio je pravni partikularizam je uz istovremeni rad na izjednačavanju (unifikaciji) zakona s ciljem pružanja jednake pravne zaštite svim građanima. Zemlje i pokrajine koje su ušle u sastav nove države stoljećima su imale različit privredni i politički razvitak i svoje posebno pravo. Sve je to otežavalo promet, tako da su čak i protivnici državnog centralizma tražili što efikasnije izjednačavanje zakona, i to je novoj vlasti bio prioritet. U tom cilju uspostavljeno je Ministarstvo za izjednačavanje zakona, a Vidovdanski ustav je predvidio i kraći zakonodavni postupak prilikom donošenja zakona koji se odnose na to. Taj proces je tekao veoma sporo, s obzirom na sve okolnosti i posebnosti. Vremenom je izjednačeno materijalno i procesno krivično pravo.

Bosansko-hercegovačko pravno područje obuhvatalo je teritoriju Bosne i Hercegovine a krivično pravo je bilo regulisano Krivičnim zakonikom Austrije od 1852. godine, a primjenjivan je i Kazneni (krivični) zakon o zločinstvima i prestupima iz 1879. godine.[31] Nakon ujedinjenja, kodifikacija krivičnog prava postala je nužnija jer je bilo neophodno predvidjeti krivičnopravne norme koje će se primjenjivati na teritoriji cijele Kraljevine.

Do donošenja Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, „izjednačenje zakonodavstva" vršeno je uredbama. Privremeno narodno predstavništvo donijelo je dvanaest zakona, a vlada blizu 800 uredaba, pravilnika i rješenja. Vladavinom uredbama, degradirana je sama ideja parlamenta kao zakonodavnog tijela.[32] Uzevši u obzir politička dešavanja u zemlji i krizu parlamentarizma, rad na novom zakoniku koji će regulisati materiju krivičnog prava stavljen je

29 Živanović, T., *Dosadanji rad na izjednačenju zakonodavstva u Kraljevini S.H.S.*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XV (XXXII), br. 3/1927., Beograd, 1927., 161.

30 Pavlović, M., *Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji*, Zbornik Pravnog fakulteta, 68, br. 3-4/2018., Zagreb, 494.

31 Lazić, D., *Krivični zakonik za Kraljevinu Jugoslaviju od 27.01.1929. sa izmenama i dopunama od 09.10.1931. god. I knjiga – Opšti deo*, Štamparija Vladete S. Janićijevića, Beograd, 1932., 18.

32 Jovanović, S., *Nestajanje zakona*, Iz istorije i književnosti, I, BIGZ, Beograd, 1991., 401., 405- 409.; Gligorijević, B., *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929*), Institut za savremenu istoriju: Narodna knjiga, Beograd, 1979., 58., 61 – 63.; Čulinović, F., *Jugoslavija između dva rata*, I, Jugoslavenska akdemija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., 211.; Engelsfeld, N., Sirotković, H., Čepulo, D., Krizman, B., *Pitanje unifikacije prava u Kraljevini Jugoslaviji s obzirom na problematiku odvjetništv*a, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., 373.

u drugi plan. Ovoj problematici ponovno je posvećena pažnja tek početkom 1929. godine, kada je Kralj Aleksandar Karađorđević ukinuo Vidovdanski ustav i uveo diktaturu. Nasuprot desetogodišnjoj zakonodavnoj inertnosti parlamenta, diktatura se pokazala veoma efikasnom. Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, donijet je 27. januara 1929. godine, a obnarodovan je 9. februara 1929. godine. Spadao je među najmodernije krivične zakonike u Evropi. Izgrađen na modernijim idejama u odnosu na francuski, njemački i italijanski krivični zakonik, služio je za ugled svim zakonicima evropskog kontinenta.[33] Bio je osnovni izvor krivičnog prava u Kraljevini i regulisao je materijalno krivično pravo. Sastoji se iz dva dijela – općeg i posebnog. Kod Krivičnog zakonika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije), u odnosu na krivične zakonike i sisteme svih pravnih područja države novina je upravo uvođenje tripartitnog sistema Tome Živanovića po kome se predmet ktivičnog prava sastoji se iz tri osnovna pojma – elementa: krivično djelo, krivac i kazna s privremenom mjerom. Sam Krivični zakonik predviđa princip legaliteta, retroaktivnu primjenu blažeg zakona, pitanja teritorijalnog i personalnog važenja, načelo individualne i subjektivne odgovornosti. Izvršena je podjela krivičnih djela na zločine i prijestupe i podjela kazni na glavne i sporedne. Glavne kazne su: smrtna kazna, robija, zatočenje, strogi zatvor, zatvor i novčana kazna. One se izriču samostalno ili uz neku od sporednih kazni. Krivični zakonik je predvidio da će se smrtna kazna izvršiti isključivo vješanjem, i to iz razloga što se ovaj vid pogubljena u to vrijeme smatrao najlakšim za osuđenika. Zabranjeno je da se lice mlađe od 21 godine osudi na smrt.[34] Novčana kazna jedina je imovinskopravna sankcija koja se može se izreći i kao glavna i kao sporedna kazna. Krivični zakonik predviđa dvije vrste sporednih kazni – gubitak časnih prava i gubitak službe.

Zakonikom o sudskom krivičnom postupku koji je donesen 16. februara 1929. godine, sistematski je uređena materija krivičnog procesnog prava za jugoslavenske zemlje.

7. KRIVIČNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI TOKOM NOR-a

Od prvog dana ustanka narodnooslobodilački pokret u Bosni i Hercegovini suočavao se sa nizom izazova i negativnih pojava od djelovanja okupatora, špijunaže u korist neprijatelja, dezerterstva iz vojske, krađe, tuče, pljačke te i ostala krivična djela koje je trebalo bez odlaganja suzbijati i kažnjavati u cilju zaštite stanovništva, kao i boraca na frontu. U to vrijeme malobrojni normativni

33 Jakšić, D., Davidović, D., *Razvoj kaznenog sistema u krivičnom pravu Srbije*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, vol. 12, br. 4/2013., Beograd, 2013., 528.

34 Više u: čl. 20-33, 39, *Zakona o izvršivanju kazni lišenja slobode,* „Sl. novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“ br. 47/29; Dolenc, M., *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Tipografija, Zagreb, 1930., 92-93.

akti koje su donosili vojni, a zatim i civilni organi vlasti odnosili su se upravo na oblast krivičnog prava. Stvarano je jedno novo pravo koje je u sebi nosilo sva obilježja revolucionarog poretka. [35]

Članak Edvarda Kardelja o NOO-ima[36], objavljen 19. oktobra 1941. godine u listu „Borba“,[37] sadržavao je izvjesne odredbe koje su se odnosile na materiju iz oblasti krivičnog prava. [38] U isto vrijeme u oktobru 1941. godine, izdat je jedan važan dokument, prvi te vrste na području cijele Bosne i Hercegovine, a riječ je o Uredbi o kaznama u Posavskom NOP odredu[39] koja je sadržavala 22 člana u kojima se razrađuju greške i određuju istovremeno kazne za njihovo izricanje te način njihovog izvršavanja. Prema ovoj Uredbi, bilo je predviđeno i uvođenje „Knjige kažnjenih“.

Izuzetno značajan pravni dokument za za razvoj krivičnog prava u Bosni i Hercegovini predstavljaju Fočanski propisi[40] iz februara 1942. godine. To je prva kodifikacija odredaba o radu, zadacima i organizaciji NOO-a te prvi pisani izvor krivičnog materijalnog prava iz perioda narodnooslobodilačke borbe od općeg značaja. U njima je prvi put detaljnije razrađeno pitanje krivične odgovornosti narodnih neprijatelja i dat pojam narodnog neprijatelja čija je imovina podvrgnuta konfiskaciji. Konfiskacija je tako prvi put u jednom pisanom dokumentu predviđena kao krivična sankcija, a ujedno je propisan i način njenog izvršenja. Pri izricanju konfiskacije došlo je do izražaja niz krivičnopravnih principa koji su predstavljali osnovu daljeg razvitka krivičnog prava. Bitno je i načelo preciznog određivanja krivičnih djela, koje je tako jasno ispoljeno u definisanju pojma narodnog neprijatelja, a ta definicija je omogućavala razlikovanje narodnog neprijatelja i ratnih zločinaca s jedne strane i zavedenih građana[41] s druge strane.[42] Važno je napomenuti da je narodnim neprijateljem mogao biti proglašen samo

35 Čaušević, Dž., *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, Glas, Banja Luka, 1988., 127.; Čulinović, F. *Nastajanje novog jugoslavenskog prava*, Nova Jugoslavija, Zagreb, 1954., 199.

36 Članak Edvarda Kardelja – Narodnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti (19. oktobar 1941. godine), Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 380-381.

37 Sadiković, E., *Ideja i značaj razvoja mreže narodnooslobodilačkih odbora u vremenu antifašističke borbe u Bosni i Hercegovini (1941–1945),* Međunarodna naučna konferencija: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a - Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Posebna izdanja ANUBiH, 2019., 134.

38 Zovko, Lj., *Bosna i Hercegovina 1918-1943*., Pravni fakultet, Mostar, 1990., 208.

39 Uredba o kaznama u Posavskom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu od oktobra 1941, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, t. I, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1949., 161-165.

40 Fočanski propisi (2. februar 1942. godine), Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 382-390.

41 U određivanju pojma narodnog neprijatelja ističe se i značaj zablude (iz tog pojma isključuju se oni „koji su bili zavedeni“), što pokazuje da je krivično pravo u toku NOB-a stajalo na principu subjektivne odgovornosti na osnovi krivnje. Zlatarić, B., *Krivično pravo – Opći dio – prvi svezak*, Informator, Zagreb, 1977., 55.

42 Srzentić, N. - Stajić, A. - Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1998., 75.

neko na osnovu sopstvene krivice. Član porodice, niti bilo kakva druga zajednica, nisu mogli potpasti pod odredbe o narodnim neprijateljima zbog djelovanja jednog svog člana čime je došao do izražaja princip individualne krivične odgovornosti. Prema tome, propisi o kojima je ovdje riječ nose već u to vrijeme jak pečat humanizma, kako po formi tako i po svojoj sadržini. Gotovo sva pomenuta načela iz Fočanskih propisa opširnije su razrađena u Krajiškim propisima izdatim u septembru mjesecu 1942. godine na oslobođenoj teritoriji Bosanske Krajine[43] kojim su NOO-i od „privremenih" postali stalni organi narodne vlasti.[44] Među brojnim propisima koje je izdavao VŠ u ovom periodu posebno mjesto pripada Naredbi o osnivanju vojnih sudova od 29. decembra 1942. godine kojom je data čvrsta osnova za daljnji razvoj i izgradnju vojnog sudstva i krivičnog prava u Bosni i Hercegovini.[45] Donošenjem ove Naredbe prestali su da važe svi dotadašnji propisi o vojnim sudovima, a njenim odredbama su modifikovana rješenja i udarena je čvrsta i jedinstvena osnova vojnog sudstva.[46] Formiranjem Izvršnog odbora AVNOJ-a i sa početkom njegovog djelovanja, može se uočiti i izvjesna normativna aktivnost ovog organa.

Za razvoj krivičnog prava od posebnog je značaja Odluka o odobravanju odluka, naredaba i izjava Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ donijeta na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, kojom je svim aktima donijetim u prethodnoj fazi razvoja prava data snaga državnopravnog propisa, tj. pravnih normi, čime je *de facto* pravni poredak stare Jugoslavije stavljen van snage. Za izgradnju novog pravnog poretka ova Odluka je imala ustavni značaj.[47]

Razvoj događaja poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a nametao je potrebu da se civilno i vojno sudstvo na cijeloj teritoriji Jugoslavije izgrade u jedinstven sistem. Iz tih razloga Vrhovni štab NOV i POJ izdao je Uredbu o vojnim sudovima 24. maja 1944. godine, koja predstavlja najvažniji pisani izvor materijalnog krivičnog prava u tom razdoblju. Samim tim to je prva kodifikacija krivičnog prava. Uredba je sadržavala obimnije krivičnopravne odredbe, te je imala poseban značaj za razvitak kasnijeg krivičnog zakonodavstva. U njoj su navedene odredbe o krivičnim djelima, kaznama i zaštitnim mjerama. Na osnovu ove Uredbe suđeno je ratnim zločincima i nakon završetka rata.

Organizovana djelatnost na izgradnji novog pravnog poretka u Bosni i Hercegovini počela je odlukama Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a. Svu tu normativnu djelatnost je obavljalo Odjeljenje za pravosuđe pri ZAVNOBiH-

43 Septembarski (Krajiški) propisi (26. septembar 1942. godine), Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 391-406.

44 Zovko, Lj., *Bosna i Hercegovina 1918-1943*., 209.

45 Zlatarić, B., *Razvitak novog jugoslavenskog krivičnog prava*, Nova Jugoslavija, Zagreb, 1954., 313.

46 Gaković, G., *Vojni sudovi u novoj Jugoslaviji*, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, br. 15/1975., 104.

47 Čaušević, Dž., *Uloga ZAVNOBiH-a u stvaranju novog pravnog poretka u BiH tokom NOR-a,* u: Filipović, M. (ur.) Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo, 23. i 24. novembar 2007 (76-84), Posebna izdanja CXXIV, ODN 37. ANUBiH. Sarajevo, 2007., 79.

u.[48] Na temelju normativnih akata VŠ NOV i POJ, ZAVNOBiH je krenuo dalje, stvarajući pravne osnove materijalnog krivičnog prava na oslobođenom području Bosne i Hercegovine uvažavajući princip zakonitosti u jednoj za revoluciju važnoj pravnoj oblasti. U Odjeljenju za pravosuđe obavljen je obiman rad na izradi Uputa za rad sudova u krivičnim stvarima i Uputa za vođenje krivičnog postupka pred narodnim sudovima.[49] Posebno je interesantan posljednji član Uputa za rad sudova u krivičnim stvarima pod nazivom „Krivična djela ovdje ne spomenuta“,[50] koji je legalizovao princip analogije.[51] Navedene Upute Predsjedništvo ZAVNOBiH-a do konca rata nije uspjelo uvrstiti u dnevni red ni jedne od svojih sjednica razmatranje, tako da oni nisu ni usvojeni do kraja rata. Materija iz oblasti krivičnog prava odmah nakon oslobađanja zemlje regulisana je saveznim propisima.[52]

Općenarodni ustanak uslovljavao je i revolucionarni prekid važenja krivičnog prava predratne Jugoslavije. To pitanje je i zvanično riješilo Predsjedništvo AVNOJ-a Odlukom od 3. februara 1945. godine,[53] koja postaje primarni izvor novog pravnog sistema, koji je dakako još *in statu nascendi.* Sve nedoumice i nejasnoće u pogledu primjene starog prava su kasnije riješene Zakonom o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije.[54] Njime je omogućena primjena pravnih pravila iz predratnog zakonodavstva ako ona nisu bila u suprotnosti s novim propisima i tekovinama NOB-a čime se osigurala u priličnoj mjeri ujednačenost sudske prakse pri rješavanju krivičnih predmeta i uspostavljena zakonitost do one mjere koja je bila moguća u odsustvu krivičnopravnih propisa.[55] Iako brojni akti doneseni tokom NOR-a nisu bili u formi zakona, oni nisu imali samo privremeni karakter, kako su bili naslovljeni, već su predstavljali temelj poslijeratne zakonske regulative. Iz tih razloga po svojoj suštini predstavljaju neprocjenjivu historijsku vrijednost u razvoju krivičnog prava u periodu narodnooslobodilačke borbe.[56]

48 Čaušević, Dž., Toromanović, A., *Izazovi u nastanku krivičnog prava tokom NOR-a u Bosni i Hercegovini - historijski pogled*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Mostaru, god. 8., br. 8/2024., 264.

49 Ove upute su u konačnom dijelu izrade dobile oblik Nacrta privremenog krivičnog zakonika za Bosnu i Hercegovinu i Nacrta privremenog zakona o sudskom krivičnom postupku za Federalnu Bosnu i Hercegovinu. Brajković, B., *Djelatnost ZAVNOBiH-a u oblasti pravosuđa,* Institut za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu, br. 4/1968., Sarajevo, 357.

50 Upute za rad sudova u krivičnim stvarima. – *Ibid.*, 773-786.

51 Kisić-Kolanović, N., *Vrijednosni principi novoga pravnog poretka u narodnooslobodilačkoj borbi na području Hrvatske 1941-1945. godine,* ČSP 16 (1), Zagreb, 1984., 14.

52 Upute za vođenje krivičnog postupka pred narodnim sudovima. – *ZAVNOBiH, Dokumenti 1943-1944, knj. I*, 787-795.

53 Odluka o ukidanju i nevažnosti svih pravnih propisa donijetih od strane okupatora i njihovih pomagača za vrijeme okupacije, odnosno o važnosti odluka koje su za to vrijeme donijete, te o ukidanju pravnih propisa koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije („Sl. list DFJ“ br. 4/45); Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine...*, 470-473.

54 Zakon o nevažnosti propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije („Sl. list FNRJ“ br. 86/46, 105/46, 96/47).

55 Srzentić, N. - Stajić, A. - Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije*, 79.

56 Levi, A., *Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava iz aspekta jugoslovenskog*

8. KRIVIČNO PRAVO BOSNE I HERCEGOVINE ZA VRIJEME NOVE JUGOSLAVIJE (1945-1992.)

Poslije oslobađanja zemlje pristupilo se intenzivnom radu na donošenju zakona i usavršavanju novog pravnog sistema. U oblasti krivičnog prava, koje je prvo vrijeme parcijalno rješavano, što je i razumljivo s obzirom na poslijeratne prilike, doneseno je više zakona. Odmah je donesen Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora od 24. maja 1945. godine i Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. juna 1945. godine. Zakon o vrstama kazni donijet 5. jula 1945. godine predviđao je dvanaest kazni[57] (u okviru njih samo dvije kazne lišenja slobode, s prinudnim radom i bez njega), kojima su 1946. godine pridodate i tri vaspitno-popravne mjere. S obzirom da Zakon nije sadržavao odredbe o načinu izvršenja kazni, već 27. septembra 1945. godine, donijeto je Privremeno uputstvo o izvršenju kazni.[58] Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države donijela je Privremena narodna skupština DFJ 25. augusta 1945. godine. Prilikom izglasavanja Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države u augustu 1945. godine Moša Pijade se obratio grupi poslanika oko Milana Grola u Privremenoj narodnoj skupštini odbacivši njihove prigovore o nepreciznosti inkriminacija i retroaktivnom važenju zakona. Naprotiv, tvrdio je da će taj zakon zaustaviti „proizvoljne i nejednake“ presude na koje mu se već mjesecima tužio Grol.[59] Represivni karakter tog zakona nedvosmisleno je proizilazio iz činjenice da zakonom nisu bili tačno opisani modaliteti krivičnog djela protiv naroda i države. Time se kršio osnovni princip modernoga krivičnog prava *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*. Istodobno je prihvaćeno i načelo retroaktivnog važenja zakona, čemu se posebno usprotivio dio opozicionih poslanika u Privremenoj narodnoj skupštini. Pojam krivičnog djela teoretski je utemeljen na materijalnom elementu, pa je s gledišta suda osnovna karakteristika djela morala biti „društvena opasnost“, a ne određenost djela kao krivičnog u zakonu. To je, dakako, imalo posljedice za načelo zakonitosti, omogućujući njegove vrlo različite „revolucionarne“ verzije. Sistem posebnih inkrimmacija ovdje je izveden iz osnovnog načela o zaštiti nove države i pojedinaca nosilaca političkih, vojnih i državnih funkcija. U biće krivičnog djela nije uvršteno samo dovršeno djelo već i sama pripremna radnja, ako je išla za tim da ugrozi državno uređenje DFJ, njezinu vanjsku sigurnost, temeljne tekovine NOB-a i ravnopravnost naroda.[60]

Donošenjem prvog Ustava FNRJ od 31. januara 1946. godine stvorena je mogućnost za izgradnju pravnog sistema u novoformiranoj državi i svi ovi zakoni su usklađeni sa odredbama tog Ustava, te su ostali u važnosti sve do donošenja

zakonodavstva, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Jevrejski almanah, Beograd, 1963/64., 113.

57 „Sl. list FNRJ“, br. 92/1948.

58 *Privremeno uputstvo o izvršenju kazni,* kab. br. 1199 od 27. septembra 1947. godine.

59 Pijade, M., *Izabrani govori i članci 1941-1947*, Kultura, Beograd, 1948., 57-62.

60 Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države, „Sl. list DFJ“ br. 66/45.

jedinstvenog krivičnog zakona 1951. goodine. Istovremeno kada su pripremani i donošeni ovi zakoni kojim je krivičnopravna oblast parcijalno rješavana, vršene su pripreme za kodifikaciju krivičnog prava. Narodna skupština FNRJ 4. decembra 1947. godine donijela je Krivični zakonik – Opći dio koji je stupio na snagu 12. februara 1948. godine. U ovom zakoniku, kojim je djelimično kodifikovano krivično pravo, usvojeno je materijalno shvatanje krivičnog djela po sličnosti i analogija kao sredstvo za stvaranje novih krivičnih djela po sličnosti sa propisanim krivičnim djelima. Ovaj zakonik je rađen pod uticajem sovjetske krivičnopravne teorije i krivičnog zakonodavstva.

Potpuna kodifikacija materijalnog krivičnog prava izvršena je donošenjem Krivičnog zakonika FNRJ (opći i posebni dio)[61] 27. februara 1951. godine, a koji je stupio na snagu 1. jula 1951. godine. Ovaj zakonik spadao je u red modernih krivičnih zakona, noveliran je više puta i bio je na snazi sve do 1. jula 1977. godine kada je stupilo na snagu novo zakonodavstvo. Proces jačanja neprikosnovenog položaja republika i decentralizacije jugloslovenske federacije, započet ustavnim amandmanima šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, kulminirao je donošenjem Ustava SFRJ iz 1974. godine,[62] što je rezultiralo značajnim promjenama i u ovoj oblasti. Naime, Ustav iz 1974. godine promoviše koncepciju o podjeli zakonodavne nadležnosti između federacije i federalnih jedinica u oblasti materijalnog krivičnog zakonodavstva, tako da je umjesto Krivičnog zakonika iz 1951. godine, 1. jula 1977. godine stupilo na snagu devet krivičnih zakona. Najznačajnija promjena u ovom periodu bila je što je napuštena koncepcija jedinstvenog krivičnog zakonodavstva na cjeloj teritoriji SFRJ. Republike SFRJ su Ustavom iz 1974. godine dobile visoki nivo samostalnosti što se posebno ogledalo u krivčnom zakonodavstvu. Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine je 23. maja 1977. godine donijela Krivični zakon SR BiH.

9. KRIVIČNO PRAVO BOSNE I HERCEGOVINE KAO SAMOSTALNE I SUVERENE DRŽAVE

Disolucijom Jugoslavije došlo je do potpunog osamostaljenja bivših federalnih jedinica u samostalne države. U ovom periodu razvoj krivičnog prava u Bosni i Hercgovini može se sagledati kroz tri faze. Prva faza je period od izdvajanja Bosne i Hercegovine iz sastava bivše Jugoslavije i njenog konstituisanja u samostalnu državu početkom 1992. godine, do kraja rata (Dejtonskog sporazuma krajem 1995. godine). Druga faza počinje od kraja 1995. godine pa do 2003. godine. Treća faza počinje od 2003. godine, donošenjem Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u januaru te godine.

Prva faza razvoja krivičnog prava Bosne i Hecegovine nastala je u ratnim

61 „Sl. list FNRJ“, br. 13/51.

62 “Sl. list SFRJ“, br. 9/74.

uslovima. Kao posljedica toga došlo je do stvaranja triju teritorijalnih cjelina koje su bile pod kontrolom vlastitih oružanih snaga, što je značilo potpuno samostalnu izgradnju pravnog sistema svake od tih cjelina. Zbog ratnih okolnosti, tako važna i osjetljiva pravna oblast, kao što je krivično pravo, nije se moglo u tako kratkom roku reformisati u smislu da se izgradi novo autonomno krivično zakonodavstvo. Iz tih razloga je preuzeto krivično zakonodavstvo bivše Jugoslavije.

Druga etapa razvoja krivičnog prava u Bosni i Hercegovini otpočinje završetkom rata i potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma krajem 1995. godine. Dejtonskim ustavom nije bilo jasno riješeno pitanje zakonodavne nadležnosti u oblasti krivičnog prava. Zatraženo je mišljenje Venecijanske komisije koja je zaključila da u toj oblasti nadležnost imaju državni, entitetski, pa čak i kantonalni zakonodavci. Tako je iz Ustava Federacije Bosne i Hercegovine proizilazilo da u nadležnost Federacije spada uređenje samo manjeg broja krivičnopravnih pitanja, kao što je terorizam, kriminalitet koji se odnosi na proizvodnju i promet opojnih droga, organizovani kriminalitet i tzv. međuentitetski kriminal, dok je uređenje problematike svih ostalih krivičnih djela u nadležnosti kantona, što znači da je svaki kanton mogao donijeti svoj krivični zakon. Ovakvo rješenje podjele zakonodavne nadležnosti u Federaciji smatralo se neprihvatljivim, zbog čega su kantoni prenijeli nadležnost u uređenju krivičnopravne materije na Federaciju. Na osnovu toga donešen je Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu u novembru 1998. godine. Republika Srpska je 2000. godine donijela Krivični zakonik Republike Srpske, koji je stupio na snagu u oktobru te godine, a nešto kasnije Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine donosi svoj Krivični zakon. Svi navedeni zakoni uz manje razlike i neke inovacije su uglavnom bili izgrađeni po uzoru na krivično zakonodavstvo bivše Jugoslavije, pri čemu je svaki od njih važio samo na jednom dijelu Bosne i Hecegovine.

Treća faza razvoja krivčnog prava u Bosni i Hercegovini otpočela je u januaru 2003. godine. Odlukom Visokog predstavnika nametnut je Krivični zakon Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 1. marta 2003. godine. Po donošenju KZ BiH donešeni su novi entitetski krivični zakoni i KZ Brčko Distrikta BiH, koji su stupili na snagu 1. jula, i 1. augusta iste godine. Ova reforma prati potrebe novog uređenja Bosne i Hercegovine koje se nameće nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini. Ovim je Bosna i Hercegovina ušla u sasvim novu etapu u uređenju krivičnopravne materije zasnovane na koncepciji tzv. paralelno - podijeljene zakonodavne nadležnosti u oblasti krivičnog prava. Paralelna nadležnost postoji u odnosu na materiju općeg dijela, jer je ovaj dio u nadležnosi ne samo Bosne i Hercegovine, već i entiteta i Distrikta, dok je u odnosu na materiju posebnog dijela nadležnost podijeljena. Radi se o dosta specifičnom modelu uređenja krivičnopravne materije i njene regulative, što zapravo predstavlja odraz ustavnopravnog uređenja Bosne i Hercegovine. To je jednim dijelom učinjeno na osnovu prirode pravnih dobara, čija pravna uređenost pa i krivičnopravna zaštita spada u nadležnost BiH (npr. vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom,

monetarna oblast) ili na osnovu svojstva samog učinioca (službene ili odgovorne osobe u institucijama Bosne i Hercegovine), itd.[63]

10. UMJESTO ZAKLJUČKA

U postdejtonskoj Bosni i Hercegovini zbog stanja neusklađenosti krivičnopravne materije i integracijskih procesa nameće se i potreba noveliranja krivičnog prava. Iako je neke veze sa prethodnim zakonodavstvom prekinulo, novo materijalno krivično zakonodavstvo ipak predstavlja samo jednu stepenicu u evoluciji našeg krivičnog prava, koje je kod mnogih instituta ostalo u vezi sa dobrim rješenjima prethodnog zakonodavstva, ali je zadržalo ili prihvatilo neka rješenja koja nisu u skladu sa vladajućim u savremenom krivičnom zakonodavstvu. Pri tome se prije svega misli na psihološku koncepciju vinosti i neka prilično upitna rješenja kod odgovornosti pravnih lica.

Bosna i Hercegovina je recipirala međunarodne ugovore koji tretiraju krivičnopravnu materiju te se na taj način dodatno štite evropske vrijednosti poštivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda. Potrebe za internacionalizacijom i evropeizacijom krivičnog prava za Bosnu i Hercegovinu kao tranzicijsku zemlju, zahtijevaju reforme zasnovane na pravnim principima koji su odraz promjena u socijalnom, ekonomskom i političkom životu, historijskih i komparativnih perspektiva, kao praktičnih iskustava.

Integracijski procesi će zahtijevati daljnje usklađivanje domaćeg prava sa pravnom stečevinom EU (*acquis communautaire*). U perspektivi reforma materijalnog krivičnog zakonodavstva treba da odražava nove trendove u kriminalnoj politici i druge novonastale izazove što će dovesti do značajnih promjena u katalogu krivičnih djela i odgovarajućih krivičnih sankcija.

63 Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini*, Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, DES - Sarajevo, 2005., 12.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovin*i, Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, DES - Sarajevo, 2005.
2. Bečić, M., *Recepcija krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX stoljeća*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIX - 2016., 219-244.
3. Bečić, M., *Komparativna analiza instituta krivičnog prava srednjovjekovne Bosne i Srbije – esej*, Pravni fakultet Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2017.
4. Brajković, B., *Djelatnost ZAVNOBiH-a u oblasti pravosuđa,* Institut za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu, br. 4/1968., Sarajevo, 1968., 351-365.
5. Čaušević, Dž., *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, Glas, Banja Luka, 1988.
6. Čaušević, Dž., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo, 2005.
7. Čaušević, Dž., *Uloga ZAVNOBiH-a u stvaranju novog pravnog poretka u BiH tokom NOR-a,* u: Filipović, M. (ur.) Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo, 23. i 24. novembar 2007, Posebna izdanja CXXIV, ODN 37. ANUBiH, Sarajevo, 2007., 76-84.
8. Čaušević, Dž., Toromanović, A., *Izazovi u nastanku krivičnog prava tokom NOR-a u Bosni i Hercegovini - historijski pogled*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Mostaru, god. 8., br. 8/2024., 264-283.
9. Čučković, V., *Krvna osveta u srednjovjekovnom bosanskom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, XIX - 1971., 255-274.
10. Čulinović, F., *Jugoslavija između dva rata, I*, Jugoslavenska akademija znanosti u umjetnosti, Zagreb, 1961.
11. Čulinović, F., *Nastajanje novog jugoslavenskog prava, Nova Jugoslavija*, Zagreb, 1954.
12. Dolenc, M., *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Tipografija, Zagreb, 1930.
13. Drino, DŽ., Londrc, B., *Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (Europeizacija bosanskog prava?)*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, br. 1/2017., 45-59.
14. Engelsfeld, N., Sirotković, H., Čepulo, D., Krizman, B., *Pitanje unifikacije prava u Kraljevini Jugoslaviji s obzirom na problematiku odvjetništva*, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998.
15. Findrik, N., *Krivično djelo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2024.
16. Gaković, G., *Vojni sudovi u novoj Jugoslaviji*, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, br. 15/1975., 103-109.

17. Gligorijević, B., *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929*), Institut za savremenu istoriju: Narodna knjiga, Beograd, 1979.
18. Husić, A., *O organizaciji i načinu funkcioniranja sudske vlasti u kadiluku Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća*, Godišnjak ANUBiH, Sarajevo, 2018., 199-213.
19. Ibrahimagić, O., *Državopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, autor, Sarajevo, 2009.
20. Imamović, M., *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006.
21. Imamović, M., *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914*., Svjetlost, Sarajevo, 1976.
22. Jakšić, D., Davidović, D., *Razvoj kaznenog sistema u krivičnom pravu Srbije*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, vol. 12, br. 4/2013., Beograd, 2013., 525-538.
23. Jovanović, S., *Nestajanje zakona*, Iz istorije i književnosti, I, BIGZ, Beograd, 1991.
24. Karčić, F., *Osmanski krivični zakonik iz 1858. i njegova primjena u BiH*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LVIII – 2015., 295-304.
25. Kisić-Kolanović, N., *Vrijednosni principi novoga pravnog poretka u narodnooslobodilačkoj borbi na području Hrvatske 1941-1945. godine,* ČSP 16 (1), Zagreb, 1984., 1-26.
26. Lazić, D., *Krivični zakonik za Kraljevinu Jugoslaviju od 27.01.1929. sa izmenama i dopunama od 09.10.1931. god. I knjiga – Opšti deo*, Štamparija Vladete S. Janićijevića, Beograd, 1932.
27. Levi, A., „*Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava iz aspekta jugoslovenskog zakonodavstva*“, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Jevrejski almanah, Beograd, 1963/64., 103-128.
28. Lonza, N., *Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 40/2002., 57-104.
29. Pavlović, M., *Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji*, Zbornik Pravnog fakulteta, 68, br. 3-4/2018., Zagreb, 2018., 493-523.
30. Pijade, M., *Izabrani govori i članci (1941-1947*), Kultura, Beograd, 1948.
31. Sadiković, E., *Ideja i značaj razvoja mreže narodnooslobodilačkih odbora u vremenu antifašističke borbe u Bosni i Hercegovini (1941–1945),* Međunarodna naučna konferencija: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a - Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Posebna izdanja ANUBiH, 2019., 131-149.
32. Silajdžić, H., *Krivično pravo za vrijeme srednjovjekovne Bosne i osmanske uprave: komparativna analiza i tranzicija*, Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici, god. 15, br. 31/2022., 307-325.

33. Sokolović, S. - Krajina, B., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1981.
34. Srzentić, N. - Stajić, A. - Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1998.
35. Vujović, O. B., *O korenima i karakteru normativnog uređenja krivičnog dela krađe*, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Prištini, god. XLV, br. 1/2015., 79-96.
36. Younis, H., *Biti kadija u kršćanskom carstvu, rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021.
37. Zlatarić, B., *Krivično pravo – Opći dio – prvi svezak*, Informator, Zagreb, 1977.
38. Zlatarić, B., *Razvitak novog jugoslavenskog krivičnog prava*, Nova Jugoslavija, Zagreb, 1954.
39. Zovko, Lj., *Bosna i Hercegovina 1918-1943*., Pravni fakultet, Mostar, 1990.
40. Živanović, T., *Dosadašnji rad na izjednačenju zakonodavstva u Kraljevini S.H.S.*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XV (XXXII), br. 3/1927., Beograd, 1927., 161-163.

Pravni izvori:

1. Krivični zakon BiH („Sl. glasnik BiH“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18,46/21, 31/23 i 47/23)
2. Krivični zakon Brčko distrikta BiH („Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 19/2020 - prečišćeni tekst, 3/24 i 14/24)
3. Krivični zakon FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23 i 58/25)
4. Krivični zakon FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 43/98, 2/99, 15/99, 29/00 i 59/02)
5. Krivični zakon RS („Sl. glasnik RS“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 37/13)
6. Krivični zakon SFRJ („Sl. list SFRJ“, br. 44/76)
7. Krivični zakon SR BiH („Sl. list SRBiH“, br. 16/77)
8. Krivični zakonik Opšti dio („Sl. list FNRJ“, br. 106/47)
9. Krivični zakonik („Sl. list FNRJ“, br. 13/51)
10. Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, (“Sl. novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, br. 33/29)
11. Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije („Sl. list DFJ“, br. 40/45)
12. Zakon o vrstama kazni („Sl. list DFJ“, br. 48/45)
13. Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države („Sl. list DFJ“, br. 66/45)
14. Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države („Sl. list FNRJ“, br. 59/46)
15. Zakon o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije („Sl. list FNRJ“, br. 86/46)

16. Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora („Sl. list DFJ“, br. 36/45)
17. Zakonik o sudskom krivičnom postupku za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, (“Sl. novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, br. 45/29)

Nikola Findrik, PhD, Associate Professor
Amna Toromanović, PhD, Associate Professor
Faculty of Law, University of Bihać

BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN CRIMINAL LAW – HISTORICAL DEVELOPMENT, CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Abstract: Since its emergence in the early European Middle Ages and throughout its subsequent historical development up to the present day, Bosnia and Herzegovina has faced numerous significant internal and external challenges, characterized by certain specificities at each stage of its development. The aim of this paper is to present the development of criminal law in the territory of Bosnia and Herzegovina through different historical periods — starting from the South Slavic foundations, through medieval Bosnia, the Ottoman rule, the Austro-Hungarian occupation and annexation, the Kingdom of SHS, the Kingdom of Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina during the People's Liberation War (WWII), the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina and its transition into an independent and sovereign state in the final decade of the 20th century, up to the post-Dayton Bosnia and Herzegovina. Considering that post-Dayton Bosnia and Herzegovina faces inconsistencies in its criminal law framework, and in light of the ongoing process of European integration, there arises a need for the revision and modernization of criminal law in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Criminal law, Bosnia and Herzegovina, European perspective, Revision

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.376
UDK 343.1

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Sadmir Karović, vanredni profesor
Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku
Državna agencija za istrage i zaštitu, Bosna i Hercegovina

Dr.sc. Suad Orlić, **vanredni profesor**
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

ULOGA I ZNAČAJ KRIVIČNOPROCESNIH SUBJEKATA U ISTRAZI

Sažetak: U ovom radu autori su posebnu pažnju posvetili ulozi krivičnoprocesnih subjekata u istrazi, s obzirom na specifičnosti tužilačkog koncepta istrage u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, uvažavajući propisane zakonske nadležnosti. Naime, procesna transformacija iz jedne u drugu procesnu fazu je povezana i uslovljena sa određenim zakonskim uslovima u vezi zadovoljenja standarda dokazivanja. Iz navedenog proizilazi da efikasno vođenje i okončanja krivičnog postupka u cjelini, prije svega zavisi od efikasnosti nadležnih krivičnoprocesnih subjekata u istrazi kao prvoj fazi prethodnog postupka. Okončanje istrage u smislu postupka stavljanja pod optužbu, odnosno podizanja optužnice, zavisi od prikupljenih dokaza u istrazi i utvrđivanja postojanja dokaznog standarda osnovana sumnja. Dakle, intencija autora je da se kritički osvrnu na ulogu i značaj tužioca koji ima teret prikupljanja dokaza, odnosno teret dokazivanja u krivičnom postupku, zatim policije, odnosno ovlaštenih službenih lica koja imaju dominantnu ulogu na provedbenom nivou i suda koji vrši kontrolnu ulogu, te drugih učesnika u ovoj procesnoj fazi (stručna lica, vještak i dr.). S obzirom da se u naučnoj, stručnoj i opštoj javnosti sve više aktualizira i problematizira pitanje (ne)efikasnosti krivičnog pravosuđa, smatramo opravdanim i svrsishodnim da posebnu pažnju posvetimo upravo ulozi i značaju nadležnih krivičnoprocesnih subjekata u istrazi sa posebnim osvrtom na određene teorijsko – praktične dileme i probleme.

Ključne riječi: istraga, krivično djelo, krivični postupak, krivičnoprocesni subjekti.

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVODNA RAZMATRANJA

U cilju adekvatnijeg i pravilnog razumijevanja pravne prirode koncepta istrage kao prve faze prethodnog postupka ali i krivičnog postupka u cjelini, pitanje nadležnosti, odnosno uloge i značaja krivičnoprocesnih subjekata je od suštinskog značaja. Glavni ili osnovni procesni subjekti su sud (kao samostalni i nezavisni državni organ), tužilac (koji vrši funkciju krivičnog gonjenja) i osumnjičeni, odnosno optuženi koji vrši funkciju odbrane.[1] Pored glavnih ili osnovnih procesnih subjekata u istrazi, posebnu pažnju zavređuju i pomoćni ili sporedni procesni subjekti u istrazi (ovlaštena službena lica, oštećeni, vještaci i dr.) ali i krivičnom postupku u cjelini na planu rasvjetljavanja i rješenja konkretne krivične stvari. Uvažavajući značajne ili radikalne promjene koncepta istrage u Bosni i Hercegovini koje su nastale kao rezultat zadnje opšte reforme krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini iz 2003. godine izradom, usvajanjem i stupanjem na snagu zakona o krivičnom postupku na sva četiri nivoa, sa ove vremenske distance moguće je ostvariti kritički osvrt sa posebnim akcentom na efikasnost i pravnu opravdanost i svrsishodnost određenih zakonskih rješenja procesne prirode.

Evidentno je da se nadležni organi, subjekti i agencije za sprovođenje zakona susreću sa brojnim i raznovrsnim izazovima i problemima praktične pririode u zadnje dvije decenije iz čega proizilazi realna potreba pronalaženja adekvatnih zakonskih rješenja na planu otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela i kaznene odgovornosti (krivice).[2] Dakle, kriminalitet se u određenom smislu „modernizuje“ i u korak s vremenom prati globalne društvene, ekonomske, kulturološke i druge tokove i procese u svijetu.[3] Kriminalitet kao realan društveni i pravni fenomen čini sastavni dio naših života i neposredno ili posredno utiče na sve druge oblasti ljudskog djelovanja i egzistencije iz čega proizilazi izražen interes i potreba društva, odnosno države da putem institucionalnog djelovanja nadležnih subjekata stvro povoljan društveni ambijent za razvoj i prosperitet. Nema sumnje da je blagovremeno i efikasno otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela, odnosno otkrivanje i procesuiranje izvršilaca i saučesnika, te utvrđivanje kaznene odgovornosti, izuzetno kompleksan i zahtjevan procesni zadatak koji se postavlja pred nadležne krivičnoprocesne subjekte.

Shodno navedenom, u zadnje vrijeme sve više se u naučnim i stručnim raspravama i diskusijama aktualizira i problematizira, te kritički preispituje pitanje adekvatnosti zakonske norme, opravdanosti i svrsihodnosti pojedinih zakonskih rješenja ali i krucijalno pitanje ukupne efikasnosti krivičnog pravosuđa na planu

1 Simović, N.M, Marina, Simović, M. M., Govedarica, M, *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti dio, Šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, 2021, 47.

2 Karović, S, *Savremeni izazovi u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine–očekivanja i stvarnost,* Uporednopravni izazovi u savremenom pravu – in memorian dr Stevan Antonović, ured, Jovana Rajić Čalić. Beograd: Institut zauporedno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2023, 639-657.

3 Karović, S, *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini – mogućnosti, izazovi i perspektive,* Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 55, 4/2018, 838.

postizanja očekivanih rezultata u vezi sprečavanja i otkrivanja kriminaliteta, odnosno rasvjetljavanja i rješenja konkretnih krivičnih stvari, utvrđivanja kaznene odgovornosti i donošenja ispravnih i zakonitih odluka suda u konačnici. Kada se iscrpe mogućnosti djelovanja drugih grana prava (npr. socijalno pravo, porodično pravo, građansko pravo i dr.) i takvo djelovanje se pokaže nedostatnim, poseže se za krivičnim pravom koje je primarno represivne naravi. S druge strane, krivično pravo je neophodno promatrati istovremeno i kroz prizmu prevencije kriminaliteta, odnosno odvraćanja od vršenja zabranjenih, kažnjivih ponašanja (krivičnih djela).

2. OPŠTE NAPOMENE O KONCEPTU ISTRAGE U BOSNI I HERCEGOVINI – DVIJE DECENIJE POSLIJE

Reformom krivičnog procesnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine iz 2003. godine, usvojeni su novi zakoni o krivičnom postupku na svim nivoima vršenja vlasti (državni nivo, entitetski nivo[4]: Federacija Bosne i Hercegovine[5] i Republika Srpska[6], i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine[7]), s obzirom na kompleksnu ustavnopravnu strukturu koja neposredno determinira način organizacije i funkcionisanja krivičnog zakonodavstva u cjelini. Polazeći od opšte opredijeljenosti i intencije suzbijanja kriminaliteta, odnosno efikasne i energične borbe prije svega protiv specifičnih oblika organizovanog kriminaliteta kao pošasti savremenog doba i korupcije, prihvaćena su i neka nova zakonska rješenja procesne prirode iz anglosaksonskog pravnog sistema koja su na određen način prilagođena i modifikovana realnim potrebama (modifikovan koncept istrage, pojednostavljene forme postupanja, procesna forma posebnih istražnih radnji i dr.).

Tranzicioni period u kojem se našla i država Bosna i Hercegovina pred zakonodavca je postavio i određene zahtjeve na planu propisivanja adekvatnih zakonskih rješenja u vezi blagovremenog, efikasnog i zakonitog otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela, te u konačnici utvrđivanja kaznene odgovornosti (krivice). S druge strane, talas reformskih procesa od zakonovca je zahtijevao i poštivanje međunarodnih standarda u pogledu zaštite osnovnih ljudskoh prava i sloboda svakog pojedinca bez obzira na njegovu nacinalnu, etničku, vjersku ili rasnu pripadnost, a koja se praktično artikulišu i operacionaliziraju kroz katalog

4 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/5, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 i 65/18.

5 Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine - „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 i 74/20.

6 Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske - „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/12, 91/17, 66//18 i 15/21.

7 Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“ br. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 27/14, 3/19 i 16/20.

prava i unverzalnih garancija osumnjičenog, odnosno optuženog lica u krivičnom postupku.[8]

Shodno navedenom, postupanje nadležnih krivičnoprocesnih subjekata u svim fazama krivičnog postupka je uslovljeno i determinirano restriktivnim zakonskim uslovima procesne prirode, kako bi preduzete, odnosno realizovane aktivnosti, prije svega sve mjere i radnje ali i odluke po prirodi stvari bile ispravne i zakonite. Također, zakonodavac se u zadnje dvije decenije suočio i sa nekim novim fenomenološkim oblicima ispoljavanja kriminaliteta svojstvenim za savremeno doba (npr. različiti oblici visokotehnološkog kriminaliteta i dr.) što po prirodi stvari zahtijeva i određene parcijalne intervencije zakonodavca u vezi krivičnopravne reakcije. Povećana zabrinutost uzrokovana pojavom prijetnji sajber kriminala i potraga za novim načinima zaštite podstiče društvo da postavi zadatak državi da osigura odgovarajući nivo sigurnosti, a naučnoj zajednici da sprovede neophodna savremena istraživanja.[9] Rapidan razvoj informaciono – komunikacionih tehnologija zahtijeva adekvatan i srazmjeran institucionalni krivičnopravni odgovor i reakciju države putem nadležnih organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona. Informaciona i komunikacijska tehnologija je veoma korisna, a potencijal za kriminal u njoj je također veoma velik.[10] Najznačajnije promjene kao rezultat reformskih procesa krivičnog procesnog zakonodavstva primjećujemo upravo u fazi istrage, tačnije u radikalno izmijenjenoj ulozi krivičnoprocesnih subjekata u vezi nadležnosti, na planu preduzimanja određenih istražno – dokaznih aktivnosti, donošenja odluka i dr. Osnovna svrha istrage jeste da se na osnovu preduzetih dokaznih radnji omogući javnom tužiocu da osluči o podizanju optužnice, ili o obustavi istrage.[11]

Pored navedenog, u vezi postojanja i utvrđivanja materijalnopravnog uslova za pokretanje i sprovođenje istrage kao prve faze prethodnog postupka, zakonodavac je propisao postojanje osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo, a što se razlikuje u odnosu na raniji sudski model istrage gdje je za provođenje istrage bio propisan dokazni standard osnovana sumnja. Iz navedenog primjećujemo da je zakonodavac propisao niži stepen sumnje kao materijalnopravni uslov za pokretanje i sprovođenje istrage. Također, koncept istrage iz 2003. godine inkorporira jedinstvenu istragu, tj. bez predistražnog postupka. Naime, podsjetićemo, ranijim zakonom o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini koji je važio do 2003. godine postojao je predkrivični postupak koji se je pokretao i sprovodio kada se zadovolji postojanje osnova

8 Zadorozhnaya, A.V., & Karović, S, *Human Rights and Criminal Process: Modern Tendencies*, European and Asian Law Review, 5(3), 15–21. http://dx.doi.org/10.34076/27821668_2022_5_3_15

9 Mayorov, V. A, Виктимология цифровой преступности:концепция научного направления, *Victimology of Digital Crime:Research Direction Concept*, Виктимология, Tom 11, No 1, 9. https://victimolog.ru/index.php/victimo/article/view/620/567

10 Syahril, M.A.F, *Cyber Crime in Terms of the Human Rights Perspective*, International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, Vol. 10, No. 5, 2023, 120.

11 Knežević, S. S, *Krivično procesno pravo, posebni dio, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Centar za publikacije, Niš, 2023, 36.

sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo, dok se za za sprovođenje istrage zahtijevalo utvrđivanje postojanja dokaznog standarda osnovana sumnja. Kao što je već naprijed naglašeno, koncept istrage iz 2003. godine je prepoznatljiv upravo po znatno izmijenjenim procesnim ulogama procesnih subjekata gdje tužilac preuzima dominantu istražno – dokaznu ulogu na planu pokretanja i sprovođenja istrage, odnosno donošenja naredbe o sprovođenju istrage, odlučivanju o izboru izvođenja ili primjene adekvatnih krivičnoprocesnih radnji (opšte radnje dokazivanja, posebne istražne radnje), prikupljanju dokaza u fazi istrage, te donošenju odluke o okončanju konkretne krivične istrage. S obzirom na dominantnu ulogu nadležnog tužioca u fazi istrage, koncept istrage se veoma često naziva i tužilački koncept istrage.

U vezi, nadležnosti, odnosno postupanja policije tj. ovlaštenih službenih lica, primjećujemo (pre)široka ovlaštenja na provedbenom ili izvršnom nivou na planu preduzimanja određenih krivičnoprocesnih radnji, uključujući i ispitivanje osumnjičenog lica u istrazi, a po naredbi nadležnog tužioca i suda u zavisnosti koja se radnja dokazivanja u konkrenom slučaju ima preduzeti. U tom kontekstu, veoma važno je naglasiti nadzor nadležnog tužioca nad radom policije, odnosno ovlaštenih službenih lica, s obzirom da istragom rukovodi upravo nadležni tužilac, iz čega jasno proizilazi da svako samovoljno ili arbitrarno postupanje policije predstavlja put u nezakonitost. Apsolutno isključenje ili izdvajanje nezakonitih dokaza iz spisa po prirodi stvari obavezuje na pravilnu primjenu procesnih zakona, odnosno dosljedno poštivanje restriktivnih zakonskih uslova procesne prirode.

Analizom zakonskog teksta zakona o krivičnom postupku iz država nastalih raspadom bivše Jugoslavije, primjećujemo da je prihvaćen, odnosno usvojen tužilački koncept istrage sa određenim razlikama, npr. u susjednoj Srbiji, postoji predistražni postupak, odnosno nije propisana jedinstvena istraga kao u Bosni i Hercegovini, dok je u Sloveniji zadržan sudski model istrage za određenim izmjenama i modifikacijama. Zato što se shvata i zakonski je uređena kao strogo formalna faza krivičnog postupka, dokazna snaga prikupljenih i izvedenih dokaza u javnotužilačkoj istrazi ostala je ista kao da ih izvodi istražni sudija, iako će dokaze redovno izvoditi javni tužilac, uistinu po pravilima koja su do sada važila za istražnog sudiju.[12]

Konkretni rezultati i efekti reformskih procesa krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini ali i susjednim državama u zadnje dvije decenije su u fokusu interesovanja i kritičkog preispitivanja naučne, stručne ali i opšte javnosti (mediji, nevladin sektor i dr.) gdje se u prvi plan apostrofira pitanje (ne)efikasnosti na planu otkrivanja i dokazivanja specifičnih oblika organizovanog kriminaliteta i korupcije. Neposredni cilj pokrenutog krivičnog

12 Đurđić, V, *Perspektiva novog modela krivičnog postupka Srbije*, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Vol. 20, No. 2, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2015, 74.

postupka je pravilna promjena odredaba krivičnog zakonika na konkretan slučaj.[13] Procesuiranje i dokumentovanje „bagatelnih" slučajeva korupcije praktično „zamagljuju" stvarno stanje i realnu sliku, s obzirom da tzv. kapitalni slučajevi korpcije uglavnom ostaju izvan dometa organa krivičnog pravosuđa. Analogno navedenom postavljaju se pitanja opravdanosti i svrsishodnosti određenih zakonskih rješenja, uključujući i adekvatnost koncepta istrage, odnosno procesnih normi koje propisuju nadležnosti i ulogu procesnih subjekata na planu pokretanja i sprovođenja istrage, sudske kontrole u fazi istrage, prikupljanja dokaza, prikupljanja dokaza i dr. U nekim stručnim i naučnim raspravama se navode i određene kritike da je raniji sudski model bio adekvatniji promatrano sa aspekta zakonitosti prikupljanja dokaza i tereta dokazivanja u krivičnom postuku. Dakle, postavlja se pitanje da li nadležni tužilac ima preširoka ovlaštenja u fazi istrage, te da li je neophodno uspostaviti i propisati adekvatnije mehanimzme kontrole nad radom tužioca, u cilju postizanja većeg stepena efikasnosti i zakonitosti u postupanju, te eventualno sprečavanja ili onemogućavanja samovoljnog postupanja ili neisparvnog postupanja tužioca. Ovo pitanje dobija posebno na značaju ako se uzme u obzir da praktično od efikasnosti tužioca u fazi istrage i konkretnih rezultata na planu prikupljanja potrebnih dokaza u istrazi, neposredno zavisi i zadovoljenje standarda dokazivanja koji je materijalnopravni uslov za procesnu transformaciju, tačnije prelazak u narednu procesnu fazu (stavljanje pod optužbu/podizanje optužnice).

Također, efikasnost krivičnog postupka u cjelini neposredno zavisi od stručnog, savjesnog i odgovornog postupanja nadležnog tužioca, s obzirom da je teret dokazivanja postojanja krivičnog djela i kaznene odgovornosti (krivice) na glavnom pretresu, odnosno dokaznom postupku kao centralnom stadiju, upravo na nadležnom tužiocu. Pored ostvarivanja adekvatnije sudske kontrole nad radom nadležnog tužioca u istrazi ali i u drugim procesnim fazama krivičnog postupka, neophodno je aktualizirati i problematizirati i pitanje adekvatne instruktivne kontrole nad radom nadležnog tužioca sa ciljem otklanjanja određenih nedostataka, odnosno redukcije nepravilnosti u radu.

Uvažavajući da je od zadnje opšte reforme krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini prošlo nešto više od dvije decenije, sa ove vremenske distance moguće je izvršiti sveobuhvatnu i svestranu analizu, te kritičko preispitivanje i sagledavanje postojećih zakonskih rješenja na planu prepoznavanja i identifikacije određenih nedostataka u kontekstu adekvatnosti zakonske norme, a u ove aktivnosti nephodno je uključiti istovremeno stručnu i naučnu javnost.

13 Knežević, S.S, *Krivično procesno pravo, Opšti dio, Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Umiverziteta u Nišu, Centar za publikacije, Niš, 2023, 37.

3. OTKRIVAČKA I DOKAZNA ULOGA I ZNAČAJ POLICIJE U ISTRAZI SA OSVRTOM NA SARADNJU SA TUŽILAŠTVOM

Analizom zakonskog teksta, odnosno normi važećih procesnih zakona u Bosni i Hercegovini na sva četiri nivoa primjećujemo da je zakonodavac propisao značajnu otkivačku i dokaznu ulogu policiji, odnosno ovlaštenim službenim licima u istrazi kao prvoj fazi prethodnog postupka. Usporednom analizom policijskih sustava država iz okruženja (Srbija, Crna Gora, Hrvatska,Slovenija, Makedonija) ali i šire, evidentno je da je sprječavanje i otkrivanje kaznenih djela primarna aktivnost policije odnosno ovlaštenih službenih osoba s akcentom na prevenciju kriminaliteta.[14] Međutim, u cilju pravilnog razumijevanja uloge i značaja policije u istrazi, neophodno je uspostaviti i naglasiti jasnu liniju razgraničenja tj. diferencijaciju između otkrivanja postojanja krivičnih djela i sprovođenja istrage, odnosno preduzimanja određenih krivičnoprocesnih radnji od strane ovlaštenih službenih lica policije pod nadzorom postupajućeg, odnosno nadležnog tužioca.

U otkrivačkoj fazi, ovlaštena službena lica policije obavljaju redovne poslove i zadatke iz nadležnosti operativno samostalno i nezavisno od tužilaštvo, odnosno tužioca primjenjujući policijska ovlaštenja propisana Zakonom o policijskim službenicima (prevencija kriminaliteta, javni red i mir, kontrola poštivanja saobraćajnih propisa od strane učesnika u saobraćaju i dr.) sve do momenta utvrđivanja postojanja osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo. Sem toga, pravilnim usmjeravanjem sopstvene djelatnosti, a to znači organizovanim, planskim, smišljenim postupanjem i usredsređivanjem pažnje na pojave i ponašanja ko sebe, ovlašćena službena lica neposredno će zapaziti i na taj način dolaziti do saznanja o kriminalnim deliktima i učiniocima.[15] U tim situacijama ovlaštena službena lica policije imaju propisanu dužnost u skladu sa odredbama važećih procesnih zakona obavještavanja nadležnog tužioca u cilju preduzimanja određenih krivičnoprocesnih radnji pod nadzorom nadležnog tužioca, kako bi sve preduzete aktivnosti imale procesnu formu. Dakle, ovlaštena službena lica od momenta utvrđvanja postojanja osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo i obavještavanja nadležnog tužioca pismeno ili usmeno u hitnim ili nedoložnim situcijama, postupaju pod nadzorom nadležnog tužioca što znači da ovlaštena službena lica policije ne mogu sprovoditi istragu, odnosno ne mogu sprovoditi određene krivičnoprocesne mjere i radnje samostalno i nezavisno od nadležnog tužioca.

Nakon utvrđivanja materijalnopravnog uslova (osnov sumnje) za pokretanje i sprovođenje istrage od strane nadležnog tužioca preduzimanje istražno – dokaznih aktivnosti od strane ovlaštenih službenih lica policije mora biti pod nadzorom nadležnog tužioca koji rukovodi istragom. S obzirom na vrstu i prirodu

14 Karović, S, Orlić, S, *Otkrivačka, istražna i dokazna uloga ovlaštenih službenih osoba u kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini,* Policija i sigurnost, god. 9, br. 1-2, Ministarstvo unutarnjih poslova R. Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2020, 117.

15 Aleksić, Ž, Škulić, M, *Kriminalistika, Deseto izdanje,* Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2018, 52.

poslova i zadataka iz nadležnosti policije, te njihovu preventivnu ulogu, odnosno prisustvo i operativnost na terenu na planu sprečavanja i otkrivanja krivičnih djela, ovlaštena službena lica imaju realnu mogućnost da prikupe inicijalna ili početna saznanja o postojanju osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo. Također, ovlaštena službena lica policije sarađuju sa drugim organima, subjektima i agencijama za sprovođenje zakona (zdravstvene ustanove, carinska služba, porezna uprava, službe socijalne zaštite i dr.) na planu razmjene informacija i podataka, tako da mogu i na taj način prikupiti inicijalna saznanja koja ukazuju na postojanje određenog krivičnog djela. U cilju utvrđivanja postojanja materijalnopravnog uslova za pokretanje i sprovođenje istrage, ovlaštena službena lica u pravilu provjeravaju osnovanost saznanja iz više izvora.

S druge strane, prikupljanje dokaza od strane ovlaštenih službenih lica policije zavređuje posebnu pažnju promatrano kroz prizmu zakonitosti, odnosno zadovoljenja restriktivnih zakonskih uslova procesne prirode, s obzirom da se sudska odluka kojom se konkretna krivična stvar u konačnici rješava ne može zasnivati na nezakonitim dokazima. U suprotnom, ukoliko bi ovlaštena službena lica policije samostalno i nezavisno sprovodila određene istražno –dokazne aktivnosti tj. određene krivičnopravne radnje bez obavještavanja nadležnog tužioca i ostvarivanja njegovog nadzora nad njihovim radom, takvi dokazi koji su prikupljeni u „kvazi istrazi“ ne bi bili zakoniti, odnosno ne bi bili pravno prihvatljivi i kao takvi se ne bi mogli koristiti za efikasno vođenje i okončanje krivičnog postupka. Također, postupanje ovlaštenih službenih lica policije na naprijed opisani način impliciraju po prirodi stvari i utvrđivanje postojanja odgovornosti (disciplinske i kaznene), s obzirom da se primjenom određenih krivičoprocesnih radnji neposredno zadire u osnovna prava i slobode građana (npr. pravo na privatnost, slobodu kretanja i dr.).

Iz naprijed navedenog proizilazi suštinska procesna važnost i značaj jasne diferencijacije između otkrivanja postojanja krivičnih djela, i s druge strane, pokretanja, odnosno sprovođenja istrage, kako bi se izbjeglo samovoljno ili arbitrarno postupanje i različiti oblici zloupotrebe od strane lica kojima su zakonom povjerena ovlaštenja na planu primjene zakona. Nakon utvrđivanja postojanja osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo, ovlaštena sllužbena lica na provedbenom ili izvršnom planu imaju dominantnu istražno – dokaznu ulogu i značaj, s obzirom da nadležni tužilac značajne, brojne i raznovrsne istražno – dokazne aktivnosti povjerava na izvršenje upravo njima, uključujući opšte radnje dokazivanja i posebne istražne radnje. Propisivanje posebnih istražnih radnji kao izdvojene kategorije dokaznih radnji i njihova primjena u praktičnom smislu je srazmjeran odgovor države, tj. organa krivičnog gonjenja na sve složenije pojavne oblike savremenog organizovanog kriminala u cilju efikasnije borbe protiv tog vida kriminala i procesuiranja krivično odgovornih lica.[16]

16 Karović, S, *Posebne istražne radnje u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Civitas, Vol. 2, No. 4, Fakultet za pravne i poslovne stdudije Dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, 2012, 24.

Također, polazeći od činjenice da ovlaštena službena lica policije na terenu neposredno izvršavaju naredbe nadležnog tužilaštva i suda, po prirodi stvari imaju i realnu mogućnost da iniciraju i predlažu nadležnom tužiocu primjenu određenih krivičnoprocesnih radnji, a koji donosi odluku o opravdanosti i svrsishodnosti izvođenja ili primjene predložene krivičnoprocesne radnje u konkretnom slučaju. S obzirom na nove fenomenološke oblike kriminaliteta (npr. visokotehnološki/ sayber kriminalitet, privredni i finansijski kriminalitet, krivična djela terorizma i dr.) u fazi istrage pored ovlaštenih službenih lica policije angažuju se i stručna lica raznih profila u zavisnosti od vrste i prirode konkretne krivične stvari.

Pored sprovođenja istražno – dokaznih aktivnosti, odnosno neposredne primjene krivičnoprocesnih radnji, ovlaštena službena lica pored klasične istrage, sprovode i brojne i raznovrsne istražno – dokazne aktivnosti na planu sprovođenja finansijske istrage po naredbi nadležnog tužioca. Primjena mjere oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom opravdana je iz restorativnih razloga, jer niko ne može ostvariti ili zadržati korist od nekoga oblika „neprava"; kao i iz preventivnih razloga, jer kriminalce najviše boli oduzimanje imovine, odnosno stavljanje u izgled da će se nezakonito stečena imovina oduzeti, obezvrjeđuje se motivacija potencijalnih počinitelja.[17]

Naime, izvršenje određenih krivičnih djela implicira, odnosno podrazumijeva i sticanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, tako da se opravdanost i svrsishodnost sprovođenja finansijske istrage od strane ovlaštenih službenih lica policije pod nadzorom nadležnog tužioca manifestuje u identifikaciji i utvrđivanju nelegalno stečene imovine u cilju privremenog, odnosno trajnog ili proširenog oduzimanja, a u skladu sa resktriktivnim zakonskim uslovima. U prvom redu radi se o krivičnim djelima iz kataloga finansijskog kriminaliteta i korupcije, specifičnim oblicima organizovanog kriminaliteta (zloupotreba opojnih droga, trgovina ljudima, pranje novca i dr.), te drugih krivičnih djela koja po prirodi krivične stvari impliciraju nelegalno sticanje imovinske koristi. Bez pretjerivanja možemo reći – od momenta kada je prvi put upotrijebljen – izraz organizovani kriminalitet jedan je od najkontraverznijih pojmova kojim se operiše u humanitarnim naukama.[18]

U tom kontekstu značajno je apostrofirati da je zakonodavac je pored redovnog oduzimanja, propisao i prošireno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u slučaju kada se krivični postupak vodi za krivična djela iz glava XVII, XVIII, XIX, XXI, XXIa i XXII ovog zakona, kada sud može odlukom oduzeti i onu imovinsku korist prihod, profit ili drugu korist iz imovinske koristi za koju tužilac pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je takva imovinska korist, prihod, profit ili druga korist iz imovinske koristi pribavljena izvršenjem ovih krivičnih djela, a počinilac nije pružio dokaze da je

17 Buha, M, *Finansijske istrage u Bosni i Hercegovini,* CRIMEN, XIV 1/2023, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2023, 82.

18 Ignjatović, Đ, Škulić, M, *Organizovani kriminalitet, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo, Beograd, 2019, 23.

korist pribavljena zakonito.[19] Kada je u pitanju rukovodna i nadzorna uloga u vezi sprovođenja finansijske istrage, primjećujemo da nadležni tužilac rukovodi i vrši nadzor nad radom ovlaštenih službenih lica policije i eventualno drugih službenih lica koja su uključena u realizaciju određenih aktivnosti kao što je slučaj i kod klasične istrage. Prilikom sprovođenja finansijske istrage, primjećujemo važnu otkrivačku, istražnu i dokaznu ulogu i značaj ovlaštenih službenih lica policije, s obzirom da isti u principu iniciraju i predlažu nadležnom tužiocu sprovođenje istrage kada se steknu uslovi (npr. sumnjive finansijske transakcije i dr.). Ono što je posebno značajno jeste da se pokretanje i sprovođenje finansijske istrage inicira u ranoj fazi istrage, kako bi se blagovremenim, efikasnim i zakonitim djelovanjem spriječilo ili onemogućilo raspolaganje nelegalno stečenom imovinom (prikrivanje, prenos, prodaja itd.). Adekvatnost državne (institucionalne) reakcije na kriminalitet upravo se ispoljava primjenom adekvatne krivičnopravne sankcije i krivičnopravne mjere, odnosno oduzimanjem imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u skladu sa restriktivnim zakonskim uslovima za njihovu primjenu od strane nadležnih krivičnoprocesnih subjekata. U vezi iniciranja i primjene krivičnopravne mjere oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, neophodno je navesti da se to odnosi i na imovinu izvan Bosne i Hercegovine.

4. RUKOVODNA I NADZORNA ULOGA TUŽIOCA U ISTRAZI: BLAGOVREMENOST, EFIKASNOST I ZAKONITOST

Koncept istrage u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, prepoznaje nadležnog tužioca kao glavnog i jedinog autoriteta na planu pokretanja i sprovođenja istrage, odnosno izdavanja naredbe o sprovođenju istrage kada je utvrđeno postojanje osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo. Zakonodavac je isključivo tužiocu povjerio ovlašćenja kada je u pitanju pokretanje i sprovođenje istrage iz čega proizlazi i najveća odgovornost upravo tužioca, koji se stara o tome da cjelokupno postupanje u okviru istrage bude u skladu s odredbama Zakona o krivičnom postupku.[20] Na taj način tužilac je postao gospodar *(dominus litis)* jedne veoma značajne, a ujedno i delikatne faze krivičnog postupka od koje uveliko zavisi i sam ishod krivičnog postupka.[21] Prepoznajemo bitnu ili suštinsku razliku u odnosu na raniji sudski model istrage koji je važio do 2003. godine, odnosno prije usvajanja novih procesnih zakona u Bosni i Hercegovini, s obzirom da sada tužilac preuzima dominantnu istražno - dokaznu ulogu u istrazi, uključujući i prikupljanje dokaza. Dakle, također, subjekt

19 Detaljnije vidjeti: Član 110a stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine

20 Karović, S, *Tužilački koncept istrage u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova, Fakultet pravnih nauka, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“, Vitez, broj 4, 2013, 168.

21 Pivić, N, *Koncept istrage prema krivičnoporcesnom zaknodavstvu Bosne i Hercegovine,* Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, broj 19, godina 10, 2017, 10.

bez kojeg krivični postupak nije moguće pokrenuti, niti se on može odvijati bez tužiteljeva optužnog zahtjeva do okončanja postupka.[22]

Naime, kada je ispunjen navedeni materijalnopravni uslov, nadležni tužiac autonomno i samostalno donosi odluku o izdavanje naredbe o sprovođenju istrage i sprovođenju adekvatnih krivičnoprocesnih radnji u zavisnosti od vrste i prirode konkretnog krivičnog djela, način izvršenja, pričinjene štete i drugih specifičnosti. Iz navedenog proizilazi da nadležni tužilac nije dužan prethodno pribaviti bilo kakvu saglasnost ili odobrenje od strane suda za pokretanje i sprovođenje određene krivične istrage. Identična je situacija i kada je u pitanju pokretanje i sprovođenje finansijske istrage, s obzirom da i u ovom slučaju nadležni tužilac, također, autonomno i samostalno donosi odluku o izdavanju naredbe o sprovođenju finansijske istrage. Rukovodna i nadzorna uloga tužioca nad radom ovlaštenih službenih lica počinje od momenta utvrđivanja postojanja osnova sumnje da je izvršeno konkretno krivično djelo. Od tog momenta, praktično ostvaruje se veoma intenzivna i dinamična saradnja između ovlaštenih službenih lica policije i nadležnog tužioca na planu blagovremenog izvještavanja (pismeno i usmeno), održavanja povremenih radnih sastanaka, razmjene podataka i informacija, konsultacija i dr.

U tom kontekstu, sve opšte radnje dokazivanja i posebne istražne radnje koje se u konkretnom krivičnom predmetu primjenjuju zahtijevaju proaktivan odnos i angažman nadležnog tužioca. Zakoni o krivičnom postupku nisu izričito propisali koje istražno – dokazne aktivnosti preduzima nadležni tužilac, a koje ovlaštena službena lica, tako da nadležni tužilac opet autonomno i samostalno odlučuje da li će i u kojoj mjeri neposredno učestvovati u preduzimanju određenih radnji dokazivanja (npr. ispitivanje osumnjičenog, vršenje uviđaja ili dr.) ili će iste u cjelosti povjeriti na izvršenje ovlaštenim službenim licima policije.

Međutim, neophodno je naglasiti da od profesionalne posvećenosti, stručne osposbljenosti i ličnog angažmana nadležnog tužioca na operativnom ili provedbenom nivou neposredno zavisi konačan ishod istrage na planu prikupljanja potrebnih dokaza za podizanje optužnice ali i efikasno vođenje i okončanje krivičnog postupka. Posebnu pažnju zavređuje prikupljanje potrebnih dokaza od koji zavisi zadovoljenje ili utvrđivanje dokaznog standarda osnovana sumnja. Naime, u članu 35. stav 1. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine zakonodavac je propisao prava i dužnosti nadležnog tužioca, odnosno da osnovno pravo i osnovna dužnost tužioca otkrivanje i gonjenje počinilaca krivičnih djela koja su u nadležnosti Suda. U stavu 2. član 35. istog zakona, navodi se da tužilac ima pravo i dužan je: a) odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i sprovođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i radi upravljanja aktivnostima ovlašćenih službenih lica vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza, b) sprovede istragu

22 Halilović, H, *Krivično procesno pravo, Knjiga prva: Uvod i temeljni pojmovi,* Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, 2021, 95.

u skladu s ovim zakonom, c) daje imunitet u skladu s članom 84. ovog zakona, d) zahtijeva dostavljanje informacija od strane državnih organa, preduzeća, pravnih i fizičkih lica u Bosni i Hercegovini, e) izdaje pozive i naredbe i predlaže izdavanje poziva i naredbi u skladu s ovim zakonom, f) naredi ovlašćenom službenom licu da izvrši naredbu izdatu od strane Suda u skladu s ovim zakonom, g) utvrđuje činjenice potrebne za odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu u skladu sa članom 197. ovog zakona i o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u skladu sa članom 392. ovog zakona, h) predlaže izdavanje kaznenog naloga u skladu s članom 334. ovog zakona, i) podiže i zastupa optužnicu pred Sudom, j) podnosi pravne lijekove, k) obavlja i druge poslove određene zakonom. Također, u stavu 3. član 35. istog zakona se navodi da u skladu sa st. 1. i 2. ovog člana, svi organi koji učestvuju u istrazi dužni su da o svakoj preduzetoj radnji obavijeste Tužioca i da postupe po svakom njegovom zahtjevu. Analizom propisanih prava i dužnosti nadležnog tužioca prepoznajemo njegovu dominantnu ulogu u fazi istrage na planu: 1) pokretanja i sprovođenja istrage (naredba o sprovođenju ili nesprovođenju istrage), 2) donošenja odluke o izboru sprovođenja određenih krivičnoprocesnih radnji (opštih radnji dokazivanja i posebnih istražnih radnji) u skladu sa zakonom, 3) rukovođenja istragom u cjelosti, 4) vršenja nadzora nad radom ovlaštenih službenih lica policije i drugih ovlaštenih lica koja postupaju po njegovoj naredbi, 5) donošenja odluke o stavljanju pod optužbu, odnosno podizanju optužnice ili obustavi istrage ukoliko nije utvrđeno postojanje osnovane sumnje.

Također, sprovođenje finansijske istrage pod po naredbi i nadzorom nadležnog tužioca povjereno je ovlaštenim službenim licima policije, posebno kada se radi o istragama u krivičnim predmetima koji se odnose na specifične oblike organizovanog kriminala i korupcije ali i drugim krivičnim djelima koja po prirodi krivične stvari impliciraju pribavljanje nezakonito stečene imovine. Dakle, i prilikom pokretanja i sprovođenja finansijske istrage dominantna istražno - dokazna uloga pripada nadležnom tužiocu koji rukovodi i vrši nadzor nad radom ovlaštenih službenih lica policije prilikom neposredne realizacije određenih aktivnosti na izvršnom ili provedbenom nivou. U vezi blagovremenog, efikasnog i zakonitog sprovođenja finansijske istrage neophodno je apostrofirati nekoliko ključnih ili prioritetnih pitanja koja se odnose na zakonski okvir i harmonizaciju domaćih (nacionalnih) propisa sa međunarodnim standardima, adekvatnu institucionalnu i međusektorsku saradnju na operativnom ili provedbenom nivou (npr, blagovremeno i efikasno pribavljanje informacija i podataka te relevantne dokumentacije), adekvatna međunarodna saradnja u krivičnim stavrima, stručno usavršavanje i specijalizacija sudija, tužilaca, istražitelja i drugih učesnika u sprovođenju finansijske istrage, način tretiranja kriptoimovine i dr.

5. KONTROLNA ULOGA SUDA U ISTRAZI

S obzirom na koncept istrage, odnosno njegovu, pravnu prirodu i zakonska rješenja koja su preuzeta i na određen način modifikovana realnim potrebama i speicfičnostima u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, primjećujemo da je uloga suda u fazi istrage pasivna. Nadležnosti, odnosno ovlaštenja istražnog sudije koja je imao prema sudskom modelu istrage, prenesena su na nadležnog tužioca, tako da je koncept istrage suštinski izmijenjen. Sudac za prethodni postupak je supstitut istražnog suca.[23] Naime, prema tužilačkom konceptu istrage, kao što je već naprijed navedeno, dominantnu istražno – dokaznu ulogu ima nadležni tužilac dok je uloga suda kontrolnog karaktera i odnosi se prvenstveno na poštivanje kataloga prava osumnjičenog lica, s obzirom da se primjenom određenim krivičnoprocesnih radnji neposredno zadire u osnovna ljudska prava i slobode.

Primjena ili izvođenje određenih krivičnoprocesnih radnji, tačnije određenih opštih radnji dokazivanja i svih posebnih istražnih radnji, uslovljeno je pribavljanjem, odnosno izdavanjem naredbe od strane suda, tj. sudije za prethodni postupak koji u svakom konkretnom zahtjevu nadležnog tužioca cijeni njegovu osnovanost u smislu primjene predložene krivičnoprocesne radnje. Dakle, kontrolna uloga suda u fazi istrage kao prvog dijela prethodnog postupka odvija se kroz aktivnosti sudije za prethodni postupak (izdavanje naredbi, rješenja). Jedna od specifičnih uloga suda u istražnom postupku je sudsko obezbjeđenje dokaza u kojem sud uzima aktivnije učešće u obezbjeđivanju dokaza za koje postoji opasnost da se u vrijeme suđenja neće moći izvesti pred sudom.[24]

6. POLOŽAJ OSUMNJIČENOG LICA U ISTRAZI

U katalogu osnovnih pojmova propisano je da se pod pojmom osumnjičenog podrazumijeva osoba za koju postoje osnovi sumnje da je počinila krivično djelo.[25] Osumnjičeno lice u fazi istrage praktično i nije obaviješteno da se protiv njega vodi određena istraga, odnosno sprovode određene istražne aktivnosti sve do momenta preduzimanja određenih istražnih radnji koijma se ograničavaju određena prava i slobode građana kao što su npr. radnja pretresanja ili ispitivanje osumnjičenog lica kada se praktično osumnjičeno lice obavještava o osnovama sumnje protiv njega. Osumnjičeni već na prvom ispitivanju mora biti obaviješten o djelu za koje se tereti i o osnovama sumnje protiv njega i da njegov iskaz može biti korišćen kao dokaz u daljnjem toku postupka.[26] Praktično od momenta

23 Primorac, D, *Istraga u hrvatskom kaznenom zakonodavstvude lege lata i de lege ferenda,* Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. IV, No. 1, Akademija pravnih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2013, 62.

24 Simović, N.M, Simović, M.M, *Istraga u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Strani pravni život, 3/2011, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011, str. 218.

25 Član 20 tačka a) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

26 Član 6. stav 1. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

saznanja ili obavještavanja o djelu za koje se tereti i o osnovama sumnje protiv njega, osumnjičeno lice ostvaruje pravo na odbranu (materijalnu i formalnu) u zavisnosti od vrste i prirode krivičnog djela, propisane kazne i drugih specifičnosti. Osumnjičenom, odnosno optuženom se mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.[27] Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja.[28]

Iz navedenog primjećujemo da je uloga osumnjičenog lica i njegovog branioca ugalvnom pasivna, s obzirom da se primarno odnosi na ostvarivanje prava u smislu zaštite ustavnih prava i sloboda osumnjičenog lica. Također, neophodno je naglasiti da se pravo na odbranu ne ostvaruje u punom kapacitetu u fazi istrage, cijeneći prije svega pravnu prirodu istrage i dominantnu ulogu nadležnog tužioca, te da u ovoj procesnoj fazi ne dolazi do izražaja u punom kapacitetu načelo kontradiktornosti.[29] Također, prilikom preduzimanja radnje dolazivanja ispitivanje osumnjičenog neophodno je apostrofirati član 78. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine koji se odnosi na pouke osumnjičenog o njegovim pravima. U suprotnom, ako je postupljeno protivno odredbama ovog člana, na iskazu osumnjičenog ne može se zasnivati sudska odluka.[30] Pored navedenih prava, osumnjičeni ima i određene i dužnosti kao što su dužnost da dopusti da bude predmet dokazivanja, dužnost da se odazove na pozive organa krivičnog postupka i dužnost poštivanja suda, odnosno procesna disciplina i red u sudu.

7. ULOGA I POLOŽAJ OSTALIH UČESNIKA U ISTRAZI

Pored glavnih ili osnovnih krivičnoprocesnih subjekata važno je navesti i ulogu oštećenog u fazi istrage. Naime, uloga oštećenog u fazi istrage je gotovo u potpunosti pasivna, s obzirom da se istraga, odnosno istražne aktivnosti sprovode bez prethodnog obavještavanja oštećenog. Jedina obaveza prema ošećenom licu od strane nadležnog tužioca u istrazi se ispoljava o obavezi obavještavanja oštećenog u vezi mogućnosti stavljanja prijedloga za privremenu mjeru obezbjeđenja imovinskopravnog zahtjeva. Također, pored navedenog, oštećeni ima pravo uloži pritužbu na odluku tužioca o nesprovođenju, odnosno obustavi istrage. I pored razvoja viktimologije koja se izdvojila iz okrilja kriminologije u samostalnu nauaku, primjećujemo da su prava oštećenog, posebno u fazi istrage još uvijek znatno ograničena, odnosno pasivna, iako se radi o licu čija su prava i slobode povrijeđeni, odnosno ugroženi konkretnim

27 Član 6. stav 2. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

28 Član 6. stav 3. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

29 Karović, S, Orlić, S, *Svrsishodnost i primjena načela kontradiktornosti (raspravnosti) u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Revija za pravo i ekonomiju, God. 25, Broj 1, Pravni fakultet Unoverziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 2024, 33-38.

30 Član 78. stav 6. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

krivičnim djelom koje je predmet krivične istrage. U zadnje dvije decenije, u fazi istrage se sve više angažuju i stručna lica iz pojedinih specifičnih oblasti, čija znanja i vještine omogućavaju blagovremeno, efikasno i zakonito preduzimanje istražnih radnji, odnosno prikupljanje potrebnih dokaza neophodnih za efikasno vođenje i okončanje krivičnog postupka (npr. stručnjak iz oblasti informaciono – komunikacionih tehnologija kada su u pitanju razni oblici visokotehnološkog/ sayber kriminaliteta, ekonomski stručnjaci za oblast finansijskog kriminaliteta i korupcijei dr.). Također, jedan od sporednih ili pomoćnih krivičnoprocesnih subjekata je i branitelj koji vrši formalnu odbranu. U grupu sporednih ili pomoćnih krivičnoprocesnih subjekata ubrajaju se i svjedoci i vještaci kao dokazni izvori.

8. ZAKLJUČAK

Uloga i značaj nadležnih krivičnoprocesnih subjekata u istrazi kao prvoj fazi prethodnog postupka zavređuje osebnu pažnju naučne i stručne javnosti, s obzirom da u komarativnom smilsu postoje značajne razlike između nadležnosti krivičnoprocesnih subjekata prema ranijem zakonu koji je propisivao sudski model istrage i prema tužilačkom konceptu istrage gdje nadležni tužilac ima dominantnu rukovodnu i nadzornu ulogu. U krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, prepoznajemo jedinstven koncept istrage, bez postojanja pretkrivičnog postupka. Također, zakonodavac je u pogledu standarda dokazivanja kao materijalnopravni uslov za pokretanje i sprovođenje istrage propisao postojanje osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo, iz čega primjećujemo da je spustio stepen sumnje. Naime, prema tužilačkom konceptu istrage koji važi od stupanja na snagu procesnih zakona na sva četiri nivoa u Bosni i Hercegovini iz 2003. godine, primjećujemo da je uloga suda pasivna kada je u pitanju pokretanje i sprovođenje istrage, primjena određenih krivičnoprocesnih radnji i preduzimanje drugih istražno – dokaznih aktivnosti. Kao što je naglašeno dominantnu ulogu ima nadležni tužilac koji samostalno i autonomno odlučuje o pokretanju i sprovođenju istrage, tako da se je uloga suda kontrolnog karaktera i svodi se na aktivnosti sudije za prethodni postupak koji je nadležan u ovoj procesnoj fazi.

S obzirom na vremensku distancu od usvajanja i stupanja na snagu procesnih zakona u Bosni i Hercegovini, moguće je kritički preispitati i sagledati opravdanost i svrsishodnost pojedinih zakonskih rješenja. Postavlja se pitanje da li je prihvatljivije i adekvatnije rješenje da istražni sudija, kako je to bio slučaj u ranijem sudskom modelu istrage, ima aktivnu istražno – dokaznu ulogu, pogotovo u vezi prikpljanja dokaza u istrazi (zakonitost dokaza), od važeg koncepta istrage koji nadležnom tužiocu povjerava dominantnu ulogu u istrazi. Drugo važno pitanje se samo po se bi nameće, a odnosi se na preširoka ovlaštenja nadležnog tužioca te potrebu propisivanja adekvatnih mehanizama kontrole od strane suda u vezi pokretanja i sprovođenja istrage i donošenja odluka. Treće

pitanjekoje zavređuje posebnu pažnju odnosi se na potrebu kontinuirane edukacije i specijalizacije krivičnoprocesnih subjekata kao i svih učesnika u krivičnom postupku, posebno kada se radi o specifičnim krivičnim djelima koja po prirodi stvari, načinu izvršenja i drugim specifičnostima zahtijevaju posjedovanje specifičnih znanja i vještina (npr. oblast visokotehnološkog/sayber kriminala, sprovođenje finansijskih istraga i dr.).

LITERATURA:

1. Aleksić, Ž, Škulić, M, *Kriminalistika, Deseto izdanje,* Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2018;
2. Buha, M, *Finansijske istrage u Bosni i Hercegovini,* CRIMEN, XIV 1/2023, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2023;
3. Đurđić, V, *Perspektiva novog modela krivičnog postupka Srbije*, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Vol. 20, No. 2, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2015;
4. Halilović, H, *Krivično procesno pravo, Knjiga prva: Uvod i temeljni pojmovi,* Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, 2021;
5. Ignjatović, Đ, Škulić, M, *Organizovani kriminalitet, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo, Beograd, 2019;
6. Karović, S, *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini – mogućnosti, izazovi i perspektive,* Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 55, 4/2018;
7. Karović, S, Orlić, S, *Otkrivačka, istražna i dokazna uloga ovlaštenih službenih osoba u kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini,* Policija i sigurnost, god. 9, br. 1-2, Ministarstvo unutarnjih poslova R. Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2020;
8. Karović, S, Orlić, S, *Svrsishodnost i primjena načela kontradiktornosti (raspravnosti) u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Revija za pravo i ekonomiju, God. 25, Broj 1, Pravni fakultet Unoverziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru, 2024;
9. Karović, S, *Posebne istražne radnje u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Civitas, Vol. 2, No. 4, Fakultet za pravne i poslovne stdudije Dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, 2012;
10. Karović, S, *Savremeni izazovi u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine– očekivanja i stvarnost,* Uporednopravni izazovi u savremenom pravu – in memorian dr Stevan Antonović, ured, Jovana Rajić Čalić. Beograd: Institut zauporedno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2023;
11. Karović, S, *Tužilački koncept istrage u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova, Fakultet pravnih nauka, Sveučilište/ Univerzitet „Vitez", Vitez, broj 4, 2013;
12. Knežević, S. S, *Krivično procesno pravo, posebni dio, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Centar za publikacije, Niš, 2023;
13. Knežević, S.S, *Krivično procesno pravo, Opšti dio, Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Umiverziteta u Nišu, Centar za publikacije, Niš, 2023;

14. Mayorov, V. A, Виктимология цифровой преступности:концепция научного направления, *Victimology of Digital Crime:Research Direction Concept*, Виктимологија, Tom 11, No 1, 9. https://victimolog.ru/index.php/victimo/article/view/620/567;
15. Pivić, N, *Koncept istrage prema krivičnoporcesnom zaknodavstvu Bosne i Hercegovine,* Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, broj 19, godina 10, 2017;
16. Primorac, D, *Istraga u hrvatskom kaznenom zakonodavstvude lege lata i de lege ferenda,* Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. IV, No. 1, Akademija pravnih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2013;
17. Simović, N.M, Simović, M.M, *Istraga u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Strani pravni život, 3/2011, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011;
18. Simović, N.M, Marina, Simović, M. M., Govedarica, M, *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti dio, Šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, 2021;
19. Syahril, M.A.F, *Cyber Crime in Terms of the Human Rights Perspective*, International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, Vol. 10, No. 5, 2023;
20. Zadorozhnaya, A.V., & Karović, S, *Human Rights and Criminal Process: Modern Tendencies*, European and Asian Law Review, 5(3), 15–21. http://dx.doi.org/10.34076/27821668_2022_5_3_15;

PROPISI:

1. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/5, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 i 65/18.
2. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine - „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 i 74/20.
3. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske - „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/12, 91/17, 66//18 i 15/21.
4. Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“ br. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 27/14, 3/19 i 16/20.

Sadmir Karović, PhD, Associate Professor
Faculty of Law, University of Travnik
State Investigation and Protection Agency, Bosnia and Herzegovina
Suad Orlić, PhD, Associate Professor
Faculty of Law, University of Zenica

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CRIMINAL PROCEDURE SUBJECTS IN THE INVESTIGATION

Summary: In this paper, the authors have paid special attention to the role of criminal procedure subjects in the investigation, given the specifics of the prosecutorial concept of investigation in the criminal procedure legislation of Bosnia and Herzegovina, taking into account the prescribed legal competencies. Namely, the procedural transformation from one procedural phase to another is connected and conditioned by certain legal conditions regarding the satisfaction of the standard of proof. It follows from the above that the efficient conduct and completion of criminal proceedings as a whole primarily depends on the efficiency of the competent criminal procedure subjects in the investigation as the first phase of the preliminary proceedings. The completion of the investigation in terms of the procedure of placing charges, or filing an indictment, depends on the evidence collected in the investigation and determining the existence of the standard of proof of reasonable suspicion. Therefore, the author's intention is to critically review the role and importance of the prosecutor who has the burden of collecting evidence, i.e. the burden of proof in criminal proceedings, then the police, i.e. authorized officials who have a dominant role at the implementation level and the court that performs a control role, and other participants in this procedural phase (experts, expert witnesses, etc.). Given that the issue of (in) efficiency of criminal justice is increasingly being raised and problematized in the scientific, professional and general public, we consider it justified and expedient to pay special attention to the role and importance of competent criminal procedural subjects in the investigation with special reference to certain theoretical - practical dilemmas and problems.

Key words: Investigation, Criminal offense, Criminal procedure, Criminal procedural subjects.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.395
UDK 341.485(497.6)

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Maid Pajević , docent
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

PORICANJE GENOCIDA I TRIJUMFALIZAM: PRIJETNJA POSTKONFLIKTNOJ STABILNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: Rad analizira negiranje genocida u Bosni i Hercegovini, a naročito u Srebrenici i fenomen genocidnog trijumfalizma u političkom i javnom diskursu Republike Srbije i entiteta Republika Srpska, s posebnim fokusom na njihove sigurnosne implikacije za Bosnu i Hercegovinu i region Zapadnog Balkana. Polazeći od distinkcije između pravne krivice i moralne odgovornosti, oslonjene na teoriju Karla Jaspersa, članak argumentira da institucionalizirano poricanje i glorifikacija počinilaca podrivaju vladavinu prava, otežavaju reformsku agendu i euroatlantske integracije te produbljuju međugrupno nepovjerenje. Analiza pokazuje da takvi narativi ne ostaju u simboličkoj sferi, već djeluju kao sigurnosni multiplikatori rizika kroz normalizaciju revizionizma, delegitimizaciju sudskih presuda i destabilizaciju političkog dijaloga. U tom kontekstu razmatraju se preporuke Vijeća Evrope i značaj međunarodnih rezolucija kao normativnih instrumenata suprotstavljanja poricanju. Rad zaključuje da održiva postkonfliktna stabilnost zahtijeva integraciju pravne, političke i društvene odgovornosti u cilju jačanja institucionalne kohezije i dugoročne regionalne sigurnosti.

Ključne riječi: genocid, pravda, odgovornost, krivica i sigurnost.

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU: ODGOVORNOST I KONCEPTI KRIVICE

Nakon završetka Drugog svjetskog rata usvojena je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Konvencija o genocidu).[1] Izrečeno je i obećanje "nikad više", prije svega, zbog ogromnih razmjera počinjenih zločina nad Jevrejima. Uprkos cilju da se čovječanstvo oslobodi od takvih zločina, genocidi su nakon toga počinjeni na mnogim drugim prostorima uključujući i "srce" Evrope, odnosno Bosnu i Hercegovinu.[2]

Massey ističe da su u julu 1995. godine, u i oko grada Srebrenice, više od 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka ubile snage bosanskih Srba. Ovi događaji su u konačnici doveli do utvrđivanja genocida od strane Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Uprkos neoborivim dokazima o počinjenom zločinu i njegovoj organizaciji na najvišim nivoima, u Srbiji i takozvanoj Republici Srpskoj (RS) negiranje i dalje predstavlja prihvaćeni javni narativ. Osobe osuđene za ratne zločine zapravo se slave kao heroji. Kako bi se istražilo na koji je način ovakav nivo negiranja moguć, Massey predlaže analitički okvir koji naziva „Kontinuum negiranja" (engl. *The Continuum of Denial*).[3]

Dana 12. maja 1992. godine Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini izabrala je Radovana Karadžića za predsjednika Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine, donijela odluku o formiranju vojske ove republike, koja će kasnije prerasti u Vojsku Republike Srpske (u daljem tekstu: VRS), te imenovala Ratka Mladića za komandanta Glavnog štaba ove vojne formacije. Na istoj sjednici usvojena je i Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, kojom su definirani ciljevi državnog razgraničenja od preostale dvije nacionalne zajednice, uspostavljanje teritorijalnog koridora između Semberije i Krajine, formiranje koridora u dolini rijeke Drine s ciljem njenog uklanjanja kao granice između srpskih država, uspostavljanje granica na rijekama Uni i Neretvi, podjela grada Sarajeva na srpski i bošnjački dio uz uspostavljanje efektivne državne vlasti u svakom od tih dijelova, te osiguravanje izlaza Republike Srpske na more.[4] Navedena odluka predstavljala je svojevrsni idejni preludij, odnosno

1 U smislu člana II Konvencije, genocidom se smatra svako djelo učinjeno u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve, pri čemu ta djela obuhvataju ubijanje članova grupe, nanošenje teških povreda njihovog fizičkog ili mentalnog integriteta, namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja, primjenu mjera usmjerenih na sprječavanje rađanja u okviru grupe, kao i prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu. Prema članu III Konvencije, pored samog genocida, kažnjivim se smatraju i planiranje njegovog izvršenja, neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida, pokušaj genocida, kao i saučesništvo u genocidu.

2 Džananović, "Od klasifikacije do trijumfalizma",, str. 59.

3 Massey, „The Bosnian genocide and the "Continuum of Denial", str. 113.

4 Nettelfield L. J., Courting Democracy in Bosnia and Herzegovina: The Hague Tribunal's Impact in a Postwar State, Cambridge University Press, 2010., str. 68; cit. po. Gurda, „Hronologija suđenja Ratku Mladiću za genocid u Srebrenici i druge zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju", str. 29.

uvertiru za zločine ogromnih razmjera, a koji su svoju zločinačku kulminaciju dobili u zločinima u Srebrenici tokom jula 1995. godine, koje su izvršili pojedini pripadnici VRS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (u daljem tekstu: MUP RS), nad pripadnicima muslimanskog (bošnjačkog) stanovništva sa područja Srednjeg Podrinja, odnosno Srebrenice, a koji zločin je u presudama Međunarodnog suda pravde u Hagu (eng. International Court of Justice)[5], MKSJ-a[6], Suda Bosne i Hercegovine[7] te pojedinih njemačkih sudova[8] okarakteriziran kao zločin genocida.[9]

Radovan Karadžić osuđen je kao najviše rangirana osoba s teritorije bivše Jugoslavije. Proglašen je krivim za genocid počinjen na području Srebrenice 1995. godine, kao i za progon, istrebljenje, ubistva, deportacije, nehumana djela (prisilno premještanje), teroriziranje civilnog stanovništva, nezakonite napade na civile i uzimanje talaca, učestvujući u četiri udružena zločinačka poduhvata (UZP).[10]

Premda je genocid u Srebrenici zbog svoje apokaliptične naravi postao planetarno poznat, vrijedi istaći da su od strane njemačkog pravosuđa i pojedini zločini koji su se desili u drugim općinama u Bosni i Hercegovini pravno kvalifikovani zločinom genocida. S tim u vezi, pripadnici Vojske Republike Srpske Nikola Jorgić, Maksim Sokolović i Đurađ Kušljić pravosnažno su osuđeni za zločin genocida nad bosanskim Muslimanima (Bošnjacima) u Doboju, Osmacima kod Zvornika i Kotor Varoši. Iz tih razloga pojedini autori ne govore isključivo o srebreničkom genocidu, već o genocidu u Bosni i Hercegovini, odnosno tzv. bosnacidu.[11] Najmlađa žrtva bila je Fatima Muhić, djevojčica rođena 13. jula 1995. godine, stara svega dva dana. Najstarija žrtva bila je Šaha Izmirlić – rođena 1901. godine.[12]

Član 4 Statuta Tribunala, kao i Konvencija o genocidu, obuhvata određene radnje počinjene s „namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva“. U optužnici u ovom predmetu, u

5 Vidi: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26. February 2007. i Omerović, „Presuda Međunarodnog suda pravde: mogućnost obnove postupka i rasprava pred Vijećem sigurnosti UN-a“, str. 126-135;

6 Vidi: Hoare, „The Bosnian Genocide and the Srebrenica massacre“. str. 40-52.

7 Vidi: Gurda et al. „Postdejtonsko traganje za pravdom“, str. 267-268.

8 Njemački sudovi u prvom suđenju za genocid poslije Drugog svjetskog rata, pravosnažno presudili da je u dobojskom području počinjen genocid. U ovom postupku je osuđen Nikola Jorgić na kaznu doživotnog zatvor, koju izdržava u zatvoru u Bohumu. Cit. po. Mahmutović, „Prva presuda za genocid u Evropi poslije drugog svjetskog rata“. str. 130.

9 Gurda, „Hronologija suđenja Ratku Mladiću za genocid u Srebrenici i druge zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju“, str. 29.-30.

10 Mahmutović, “Hronologija sudskog procesa Radovanu Karadžiću za zločin genocida u Srebrenici i ostale zločine”. str. 53-80

11 Gurda, „The Prosecution of Genocide in Bosnia and Herzegovina Before International, Domestic and National Courts of Other Jurisdictions“, str. 39

12 Dimitrijević, “Life After Death: A View From Serbia”, str. 36.

vezi s tačkom optužbe za genocid, navodi se da je Radislav Krstić „namjeravao da uništi dio bosanskih Muslimana kao nacionalne, etničke ili vjerske grupe". Ciljana grupa identificirana u optužnici, a koju je prihvatilo Pretresno vijeće, bila je grupa bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće je utvrdilo da bosanski Muslimani predstavljaju posebnu i različitu nacionalnu grupu, te da su stoga obuhvaćeni članom 4. Ovaj zaključak nije osporen u žalbenom postupku. [13]

Od aprila 1992. godine srpska vojska ciljala je na uništavanje velikih biblioteka, muzeja i drugih kulturnih institucija u Sarajevu, Mostaru i drugim opkoljenim gradovima.[14] Ono što srpska artiljerija nije uništila, učinio je HVO. Gdje su srpska i hrvatska vojska mogle prići bliže od dometa artiljerije, uništavanje je bilo još veće: HVO je minirao džamije i pravoslavne crkve, dok su srpske snage minirale preko 600 džamija, uključujući remek-djela evropske arhitekture poput Ferhadije u Banjoj Luci i Obojene džamije u Foči iz 1551. godine. Procjenjuje se da su Srbi i Hrvati zajedno uništili oko 1.400 džamija, mnoge od njih zatrpane ili pretvorene u parkirališta ili parkove, brišući svaki trag postojanja. Groblja, matične knjige i drugi tragovi bosanskih Muslimana također su uništeni.[15]

Presuda Međunarodnog suda pravde (ICJ), 2007 – *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore.* ICJ je odlučivao o tužbi BiH za genocid protiv Srbije. Sud nije utvrdio da je Srbija izvršila genocid, ali je: potvrdio da je genocid počinjen u Srebrenici[16] (juli 1995), presudio da Srbija nije spriječila genocid niti kaznila počinioce (naročito Ratka Mladića[17]), istakao da je Srbija prekršila obavezu saradnje sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY). Iako ICJ nije formalno presudio agresiju, implicirao je državnu odgovornost Srbije za nesprječavanje i nekažnjavanje genocida.[18]

„Svi ratovi vode se dvaput: prvi put na bojnom polju, drugi put u sjećanju." [19] Genocid u Bosni i Hercegovini, a naročito u Srebrenici, proizveo je snažan negatorski tok unutar određenih političkih krugova u svijetu, kako lijevice tako i konzervativaca (desnice).[20] Dana 10. oktobra 2019. godine, Švedska akademija objavila je da će Nobelova nagrada za književnost biti dodijeljena Peter Handkeu.

13 Prosecutor v. Krstic´ (Case No. IT-98-33-A), Judgment, 19 April 2004, para. 6.

14 Vidi: Walasek, *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage,*

15 Sells, *The Bridge Betrayed.*

16 Vidi: Trial Judgement Summary for Ratko Mladić The Hague, 22 November 2017; Sažetak presude u predmetu Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih Haag,; Presuda u predmetu tužilac protiv Momira Nikolića.

17 Čekić, *Genocid i istina o genocide u Bosni i Hercegovini*, str. 66.

18 Primjena Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore)

19 Maass, "The Second War", str. 15.

20 Mnoge od najistaknutijih ličnosti radikalne ljevice, u Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američkim Državama i drugdje, podržavale su srpske počinioce genocida i zločina protiv čovječnosti, ili su ih barem opravdavale ili nastojale umanjiti njihovu odgovornost, predstavljajući ih kao žrtve neke vrste neprijateljske zapadne imperijalističke zavjere ili agresije. Među takvim ličnostima i publikacijama bili su Noam Chomsky, John Pilger, bivši lider Laburističke stranke Jeremy Corbyn,

Odluka je izazvala šok širom velikog dijela Balkana. Ovaj austrijski autor poznat je kao apologeta Slobodan Miloševića i negator genocida u Bosni. Za mnoge je odluka Švedske akademije da takvu nagradu dodijeli negatoru genocida označila novo poglavlje u normalizaciji poricanja.[21]

Polazeći od pitanja na koji način institucionalno i društveno poricanje genocida, uključujući fenomen genocidnog trijumfalizma, utiče na postkonfliktnu stabilnost i sigurnost Bosne i Hercegovine, ovaj rad ispituje odnos između revizionističkih narativa i dugoročnih sigurnosnih implikacija u postdejtonskom kontekstu. Hipoteza rada zasniva se na pretpostavci da poricanje genocida i glorifikacija njegovih počinilaca ne predstavljaju isključivo moralni ili politički problem, već generiraju strukturne sigurnosne rizike kroz delegitimizaciju pravosudnih institucija, normalizaciju nasilnih diskursa i potkopavanje procesa tranzicijske pravde. Rad se temelji na interdisciplinarnom pristupu koji kombinuje normativno-pravnu analizu, analizu sudske prakse međunarodnih i domaćih sudova (ICTY, ICJ i Sud BiH), analizu javnog i političkog diskursa te pregled relevantne literature iz oblasti tranzicijske pravde, studija genocida i sigurnosnih studija. Posebna pažnja posvećena je konceptualnoj distinkciji između pravne krivice i moralne odgovornosti, uz oslanjanje na filozofske koncepte Karla Jaspersa i Hanne Arendt, kao teorijskog okvira za razumijevanje kolektivne i političke odgovornosti u postkonfliktnim društvima. Analiza institucionalnih i društvenih praksi poricanja provodi se kvalitativnim pristupom s ciljem identifikacije njihovih implikacija na vladavinu prava, reformsku agendu i ukupnu postkonfliktnu stabilnost.

Čak i ubistvo poznaje različite kvalifikacije — od ubistva iz nehata do ubistva s predumišljajem, a u nekim pravnim sistemima i posebne oblike poput ubistva roditelja ili vladara. Zločin genocida pripada samom vrhu te piramide. Prilikom izricanja prve presude u predmetu *Tužilac protiv Kambande*, Međunarodni krivični sud za Ruandu opisao je genocid kao „zločin nad zločinima“.[22] Kako je to formuliralo Žalbeno vijeće MKSJ-a u predmetu Tužilac protiv Krstića: „„Među teškim zločinima koje je ovaj Tribunal dužan kazniti, zločin genocida izdvaja se kao predmet posebne osude i prezira. Ovaj zločin je zastrašujući u svom obimu; njegovi počinioci ciljaju čitave ljudske grupe s namjerom njihovog uništenja. Oni koji planiraju i provode genocid nastoje lišiti čovječanstvo raznolikog bogatstva koje mu pružaju različite nacionalnosti, rase, etničke i vjerske zajednice. To je zločin protiv cjelokupnog čovječanstva, čije posljedice ne pogađaju samo grupu koja je meta uništenja, već i čitavu ljudsku zajednicu.“[23]

Tony Benn, Diane Abbott, američki časopis The Nation, Socijalistička radnička partija i Living Marxism u Velikoj Britaniji. Cit. po. Hoare, . „Left-Wing Denial of the Bosnian Genocide“, str. 20.

21 Karčić, “The Four Stages of Bosnian Genocide Denial”, str. 47.

22 Schabas, *Genocide in International Law,* str. 10.-11.

23 Prosecutor v. Krstic, Judgment, IT-98-33-A, 19 April 2004, para. 36.

„Genocid“ je, nažalost, sveprisutan pojam. Winston Churchill je genocid nazvao „zločinom bez imena“.[24] Nekoliko godina kasnije, termin „genocid“ skovao je Raphael Lemkin u svom djelu *Axis Rule in Occupied Europe* iz 1944. godine.[25] Rijetko je koji neologizam postigao tako brz uspjeh. U nešto više od godinu dana nakon što je uveden u engleski jezik, termin je korišten u optužnici Međunarodnog vojnog tribunala, a već unutar dvije godine bio je predmet rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.[26] Ovaj novi vokabular zločina i razaranja, koji je Raphael Lemkin skovao tek 1943. godine, malo je vjerovatno da će nestati. Danas već postoji akademska disciplina koja se bavi njegovim naučnim proučavanjem.[27] Politički efekti genocida u Ruandi i Srebrenici odrazili su se i na način na koji se genocid proučava u akademskim krugovima. Obim istraživanja u oblasti studija genocida vidljiv je kroz broj publikacija u različitim formama. Bilo da se mjeri brojem objavljenih knjiga, članaka u pravnim časopisima, doktorskih disertacija ili radova u naučnim časopisima, petnaest godina nakon genocida u Ruandi i Bosni obilježeno je pet do dvadeset puta većim brojem radova posvećenih genocidu.[28]

Postalo je gotovo opće mjesto, pa čak i statistička konstanta: broj od 187 miliona danas se manje-više prihvata kao procjena broja ljudi ubijenih kao posljedica političkog nasilja u ovom, našem krvavom stoljeću — termin „megasmrti“ (engl. *megadeaths*) koristi Zbigniew Brzezinski. Riječ je o većem broju ubijenih nego u bilo kojem ranijem periodu historije. Ipak, krajem XX stoljeća neumoljivost tog nasilja, dok se pojavljuje na televizijskim ekranima onih koji, naizgled, uživaju privilegiju udaljenosti od njegove katastrofalne stvarnosti i posljedica, i dalje izaziva zaprepaštenje i osjećaj zbunjenosti.[29]

U savremenim postkonfliktnim društvima poricanje masovnih zločina i genocida prepoznaje se kao ozbiljna prepreka procesima tranzicijske pravde i dugoročnoj stabilizaciji političkog poretka. U kontekstu Bosne i Hercegovine, negiranje genocida u Srebrenici – pravosnažno utvrđenog presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i potvrđenog presudom Međunarodnog suda pravde (ICJ) iz 2007. godine – dobija dodatnu složenost kroz pojavu genocidnog trijumfalizma[30], odnosno javne glorifikacije osuđenih počinilaca i reinterpretacije sudski utvrđenih činjenica. Na temelju

24 Kuper, *Genocide, Its Political Use in the Twentieth Century,* str. 12.

25 Lemkin riječ genocid osmislio je na osnovu grčke riječi *genos* (rasa, pleme) i latinskog dodatka – *cide* (od *caedere*, ubiti). Cit. po. Lavić, *Leksikon socioloških pojmova*, str. 266.

26 Lemkin, R. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for World Peace, Washington, 1944; cit. po. Schabas, *Genocide in International Law,* str. 17.

27 Bloxham i Moses,*The Oxford Handbook of Genocide Studies*, str. 1.-2.

28 Simon, “The impact of genocide in Rwanda and Bosnia on genocide policy and genocide studies”, str. 117.

29 Levene, „Why Is the Twentieth Century the Century of Genocide?“, str. 305.

30 Vidi: Karčić, „Triumphalism“.

univerzalne jurisdikcije pojedini sudovi izvan Bosne i Hercegovine[31], primijenili su šire tumačenje genocidne namjere i kvalifikovali zločine počinjene u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine kao genocid.[32]

Ova razlika u pravnim pristupima dodatno ukazuje na složenost normativnog i političkog diskursa o genocidu u Bosni i Hercegovini. Rad analizira pravne, političke i sigurnosne implikacije institucionalnog i društvenog poricanja sudski utvrđenog genocida, polazeći od pretpostavke da efekti takvih praksi nadilaze simbolički nivo i mogu imati dugoročne posljedice po društvenu koheziju, vladavinu prava i institucionalnu stabilnost. Naučni doprinos rada ogleda se u povezivanju pravne analize poricanja genocida s teorijskim konceptom genocidnog trijumfalizma i njegovim sigurnosnim implikacijama, čime se fenomen sagledava ne samo kao oblik historijskog revizionizma, već i kao potencijalni faktor destabilizacije postkonfliktnog društva.

U predgovoru knjige *Deseta vrata pakla* Elie Wiesel koristi metaforu „desetih vrata" kako bi ukazao na savremene manifestacije zla i nasilja. Nadovezujući se na Danteovu simboliku pakla, Wiesel naglašava da se „deseta vrata" ne odnose na eshatološku dimenziju, već na historijsku stvarnost, uključujući ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini. Ovom interpretacijom rat se predstavlja kao primjer kako se ekstremno nasilje i moralni slom mogu konkretizirati u određenim društvenim i političkim okolnostima, kada nepravda i ravnodušnost postanu dominantne prakse.[33]

Pojam „bosanski genocid[34]" i dalje je predmet kontroverzi. Pitanje da li je u Bosni i Hercegovini počinjen genocid dijeli naučnike[35], a tvrdnje da jeste često se ocjenjuju kao pravno nedovoljno utemeljene. Nasuprot tome, činjenica genocida u Srebrenici priznaje se ne samo od strane međunarodnih sudova, već i od gotovo cjelokupne relevantne međunarodne naučne zajednice, uz tek nekoliko zapaženih izuzetaka, među kojima se posebno ističu William Schabas i Katherine Southwick.[36]

---

31 Univerzalna jurisdikcija predstavlja izraz međunarodne solidarnosti i zajedničkog nastojanja da se spriječi nekažnjivost za najteže povrede međunarodnog prava. Vidi: Munivrana, "Univerzalna jurisdikcija", str. 189-235.

32 Dana 26. septembra 1997. godine Viši pokrajinski sud u Düsseldorfu (njem. *Oberlandesgericht Düsseldorf*) proglasio je bosanskog Srbina Nikolu Jorgića krivim za 11 tačaka optužbe za genocid. cit. po. Amnesty International, *Germany end Impunity Through Universal Jurisdiction,* str. 93.

33 Hukanović, *Deseta vrata pakla,* str. 7.

34 U kontekstu pravne kvalifikacije, Karović stavlja naglasak na nastanak i pravno oblikovanje krivičnog djela genocida te njegovo normiranje kao posebnog međunarodnog krivičnog djela u periodu koji je prethodio izradi i usvajanju Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. Po razmjerama i posljedicama najteži zločin protiv čovječanstva, u početku bio posmatran kao podvrsta zločina protiv čovječnosti. Tek usvajanjem navedene Konvencije genocid je normativno definiran kao samostalno i posebno međunarodno krivično djelo. Vidi detaljnije: Karović „Odnos između genocida i zločina protiv čovječnosti", str. 88-99.

35 Vidi: Hoare, „Towards an Explanation for the Bosnian Genocide of 1992–1995", str.. 516-532

36 Hoare, „The Bosnian Genocide and the Srebrenica massacre", str. 39.

Jedan od ključnih ciljeva suočavanja s nedavnom prošlošću jeste sprječavanje ponavljanja zločina, što zahtijeva analizu njihovih uzroka izvan okvira isključivo krivičnog gonjenja.[37] Takav pristup podrazumijeva istraživanje društvenih i političkih okolnosti, kao i individualno preispitivanje odnosa prema dominantnim ideologijama, režimu i saznanjima o zločinima.[38] Krivica je pravno i konceptualno ograničena kategorija koja se može pripisati isključivo pojedincima kao počiniocima krivičnih djela. Ideja kolektivne krivice, iako prisutna u političkom diskursu, nema pravno utemeljenje i nosi teorijske i društvene rizike, jer briše unutrašnje razlike i može podstaći nepoželjnu identifikaciju s počiniocima zločina. Za razliku od krivice, odgovornost ima pretežno društveni i moralni karakter, te otvara prostor za širu refleksiju o ulozi pojedinaca i zajednica.

Karl Jaspers razlikuje krivičnu, političku, moralnu i metafizičku krivicu, naglašavajući da se samo krivična krivica utvrđuje sudskim putem, dok moralna i politička odgovornost ostaju u domenu savjesti i kolektivnog suočavanja s prošlošću.[39] Ova distinkcija posebno je relevantna u kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje se poricanje genocida često prikazuje kao zaštita od kolektivne krivice, iako se zapravo radi o odbijanju moralne i političke odgovornosti. Jaspersovo insistiranje na razlikovanju pravne krivice i moralne te političke odgovornosti nalazi svoju savremenu refleksiju u upozorenjima Dunje Mijatović da izostanak društvene i institucionalne odgovornosti za ratne zločine ne predstavlja samo etički deficit, već i strukturnu prijetnju vladavini prava i dugoročnoj stabilnosti postkonfliktnih društava.

Komesarka Savjeta Evrope za ljudska prava Dunja Mijatović upozorava da nedostatak cjelovitog suočavanja s ratnim zločinima iz devedesetih i dalje negativno utiče na ljudska prava, vladavinu prava i društvenu koheziju u regionu bivše Jugoslavije. U izvještajima o tranzicijskoj pravdi ističe se da stagnacija krivičnih postupaka, potrage za nestalim osobama i reparacija žrtvama, usljed nedostatka političke volje, korelira s porastom govora mržnje, slabljenjem medijskih sloboda i sužavanjem građanskog prostora, što dovodi u pitanje održivost mira. Posebno se naglašava da izostanak mjera poput komisija za istinu, institucionalne provjere javnih funkcionera i inkluzivne memorijalizacije pogoduje jačanju etnonacionalističkog diskursa, poricanju zločina i glorifikaciji počinilaca, čime se otežava pomirenje i povećava rizik od ponovne destabilizacije. Istovremeno, prepoznaje se da je region ostvario određene pomake, naročito u procesuiranju slučajeva i rješavanju pitanja nestalih osoba. Zaključuje se da suočavanje s ratnim naslijeđem predstavlja dugoročan i institucionalno zahtjevan

37 Usmena historija je naučni alat za očuvanje i dokumentovanje događaja i iskustava preživjelih žrtava genocida i ratnih zločina. Vidi: Hasanović i Petrila, *Metodologija i smjernice za intervjue usmene historije*, str. 10.

38 Vidi: Karčić, *Bosnian Genocide Denial and Triumphalism* i Kreso, *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde*.

39 Jaspers, *Pitanje krivice*, str. 24.-27. i Gordy, *Guilt, Responsibility, and Denial,* str. 11.-17.

proces, koji podrazumijeva trajnu posvećenost država i međunarodne zajednice, posebno u kontekstu evropskih integracija.[40]

Negirati činjenicu mučenja, zločina protiv čovječnosti i/ili genocida prezira je vrijedno. Upuštati se u takvo poricanje govori o ružnoći, bešćutnosti, zlobi i sitničavosti za koje su neka ljudska bića sposobna; jednom riječju – to je sramotno. Ali poricanje mučenja, zločina protiv čovječnosti i/ili genocida također je izdajničko, neodgovorno i, u određenim slučajevima, koristoljubivo. Drugim riječima, oni koji poriču to čine iz određenog razloga: kako bi pokušali prikriti činjenice; zaštititi ovog ili onog počinioca i/ili grupu počinilaca; izbjeći odgovornost za kriminalna djela; i/ili prepraviti historiju ubacivanjem neistina, laži, pa čak i kleveta. Takvi pokušaji poricanja nisu samo mučni, već i opasni.[41]

2. INSTITUCIONALNO I DRUŠTVENO PORICANJE GENOCIDA

Negiranje se ne javlja isključivo nakon što je direktno destruktivna faza genocida okončana, već se manifestira i tokom samog izvršenja, pa čak i u njegovim pripremnim etapama. Historijski zapisi jasno potvrđuju da negiranje prati genocidne procese paralelno s njihovim odvijanjem, a ne samo retroaktivno.[42] Massey upozorava da *kontinuum negiranja* predstavlja složen fenomen koji daleko nadilazi puko poricanje činjenica. Osnovna premisa ovog koncepta jeste da, ukoliko ne postoji suprotstavljanje, negiranje s vremenom postaje dublje i snažnije, te da se manifestuje u različitim oblicima, uz primjenu različitih strategija i usmjerenost prema različitim ciljnim publikama. Kontinuum se dijeli na šest faza, koje se u praksi često preklapaju. Prvu fazu čini dehumanizacija kao oblik negiranja, koja predstavlja predratne ili prednasilne korijene negiranja. Slijedi emergentno negiranje, odnosno savremene strategije poricanja koje se javljaju paralelno s početkom nasilja. Treća faza je ograničeno negiranje, koje se ogleda u povlačenju i prilagođavanju diskursa kako činjenice postaju dostupne javnosti. Četvrtu fazu čini interpretativno negiranje, u kojem se nude djelimična opravdanja kroz osporavanje značenja i interpretacije utvrđenih činjenica. Peta faza obuhvata ukorijenjeno negiranje, koje uključuje glorifikaciju počinilaca, brisanje ili potiskivanje kulture sjećanja te institucionalizaciju negiranja. Konačno, šestu fazu predstavlja zaborav kao oblik negiranja, pri čemu se razvijaju strategije usmjerene na brisanje kolektivnog pamćenja o genocidu.[43]

Poznato je da govor mržnje stigmatizira, marginalizira, omogućava diskriminaciju, kao i da je znao podsteći zločine iz mržnje i nasilje velikih razmjera. Poricanje genocida i Holokausta često je povezano s govorom mržnje,

40 Council of Europe Commissioner for Human Rights, "Dealing with the Past for a Better Future"

41 Totten, "To Deny the Facts of the Horrors of Srebrenica Is Contemptible and Dangerous", str. 27.

42 Theriault, "Is denial the final stage of genocide?, str. 11.

43 Massey S. „The Bosnian genocide and the "Continuum of Denial", str. 113.

posebno kada je cilj targetiranje pojedinaca ili grupa na osnovu specifičnih faktora identiteta. Najozbiljniji slučajevi poricanja genocida i Holokausta mogu predstavljati podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, i na genocid.[44] Negiranje genocida je među najsigurnijim pokazateljima narednih genocidnih masakara. Počinioci genocida iskopavaju masovne grobnice, spaljuju tijela, pokušavaju prikriti dokaze i zastrašiti svjedoke. O negiraju da su počinili bilo kakav zločin i često krive žrtve za ono što se dogodilo. [45]

Gregory H. Stanton identifikovao je ključne strategije poricanja genocida koje koriste počinioci kako bi osporili odgovornost i manipulirali percepcijom javnosti. Takve taktike uključuju napad na činjenice i istinu, pripisivanje krivice drugim akterima, umanjivanje ili negiranje dokaza, broja žrtava i genocidne namjere, te prebacivanje odgovornosti na prirodne sile, građanske ili međunarodne sukobe, ili same žrtve, često označene kao „nelojalna manjina". Pored toga, počinioci odbacuju činjenice koje se uklapaju u pravnu definiciju genocida i argumentuju da bi podizanje tužbe za genocid moglo naškoditi mirovnom procesu ili trenutnim političkim interesima. Ove taktike predstavljaju sistematski pokušaj relativizacije odgovornosti i delegitimizacije pravnih i moralnih okvira za kažnjavanje počinilaca genocida.[46]

Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) iz Beograda u svom izvještaju identifikuje tri dominantne strategije poricanja u javnom diskursu: bukvalno poricanje, poricanje tumačenja i poricanje implikacija.[47] Negiranje genocida u Srebrenici i glorifikacija osuđenih počinilaca prisutni su u bosanskohercegovačkom i regionalnom javnom diskursu, s izraženim intenzitetom u Srbiji, uključujući i digitalne platforme. Analize ukazuju da mehanizmi samoregulacije društvenih mreža, naročito TikToka, nisu efikasni u suzbijanju negatorskih i trijumfalističkih sadržaja, što je uporedivo s ograničenim dometom postojećeg zakonodavnog okvira u Bosni i Hercegovini. Dok se u širem javnom prostoru poricanje često manifestira kroz osporavanje pravne kvalifikacije genocida, na TikToku dominiraju sadržaji koji afirmativno predstavljaju osuđene ratne zločince, nerijetko uz elemente simboličkog trijumfalizma. S obzirom na to da ovu platformu primarno koristi mlađa populacija, takvi narativi otvaraju pitanje dugoročne normalizacije negiranja među novim generacijama.[48]

U periodu od 2000. do 2015. godine zvanični diskurs Ruske Federacije o zločinima u Srebrenici bio je relativno usklađen s međunarodnim konsenzusom, pri čemu je događaj u javnim istupima prepoznavan kao genocid, dok su negatorski narativi ostajali marginalni i ograničeni na periferni medijski prostor. Prekretnicu

44 UN, *Borba protiv poricanja Holokausta i genocida,* predgovor.

45 Džananović, "Od klasifikacije do trijumfalizma (posljednje etape genocida nad Bošnjacima)", str. 65-66.

46 Pajević, *Obavještajne studije*, str. 329.

47 Inicijativa mladih za ljudska prava, *Stanje poricanja: Srbija*.

48 Tomić i Mocević, "Primjeri slavljenja presuđenih ratnih zločinaca inegiranja genocida na TikTok-u", str. 19.

je predstavljala konferencija održana 2009. godine na Ruskoj akademiji nauka u Moskvi, koja je otvorila prostor za institucionalno artikulisanje revizionističkih stavova ruskih i srbijanskih akademskih aktera. Time je došlo do vidljivog pomaka u diskursu i postepene legitimizacije reinterpretacija unutar akademskog okvira.[49]

Institucionalno poricanje u Srbiji povezano je s dominantnim obrascima državne politike sjećanja, obilježenim revizionizmom i relativizacijom odgovornosti za zločine iz devedesetih godina. Vaninstitucionalno poricanje manifestira se prvenstveno u medijskom i javnom prostoru, gdje ga artikuliraju različiti društveni akteri, uključujući pojedine akademske, političke i ideološke krugove, kao i osobe povezane s ratnim zločinima. Iako formalno odvojene, ove dvije razine poricanja međusobno su povezane, budući da se javni narativi oslanjaju na širi politički kontekst u kojem se reinterpretacija prošlosti normalizira kroz zvanični diskurs. Narativi poricanja prisutni su među različitim političkim akterima, kako u vlasti tako i u opoziciji. Pojedini funkcioneri osporavaju pravne kvalifikacije zločina ili relativiziraju sudski utvrđene činjenice, dok javna afirmacija osuđenih počinilaca dodatno doprinosi normalizaciji takvih stavova. Ova rasprostranjenost ukazuje da poricanje ne predstavlja marginalnu pojavu, već širi političko-diskurzivni obrazac koji otežava procese suočavanja s prošlošću i uspostavljanje javne odgovornosti.[50]

Medijska zloupotreba ratnih zločinaca neminovna je s obzirom na visok nivo medijske i društvene polarizacije u Srbiji. Kao što je slučaj više od dve decenije unazad, osuđeni ratni zločinci nisu izostali sa medijske scene ni tokom 2024. godine. Učestalim davanjem prostora u medijima osuđenim zločincima dolazi do redovne manipulacije i do relativizacije i negiranja počinjenih zločina uz višestruka kršenja Kodeksa novinara Srbije.[51]

U Srbiji je uobičajena pojava da počinioci ratnih zločina javno nastupaju kao U javnom prostoru Srbije zabilježeni su slučajevi u kojima se osobe povezane s ratnim zločinima pojavljuju u medijima kao komentatori vojnih i političkih pitanja, pri čemu se njihov procesni ili sudski status rijetko problematizira. Takvi nastupi često uključuju reinterpretacije sudski utvrđenih činjenica ili umanjivanje razmjera zločina, čime se doprinosi relativizaciji odgovornosti. Na primjer, pojedini bivši visoki zvaničnici iz ratnog perioda, protiv kojih su vođeni ili se vode krivični postupci, u televizijskim emisijama iznose procjene o događajima u Srebrenici koje odstupaju od nalaza međunarodnih sudova, uključujući tvrdnje o smanjenom broju žrtava ili drugačijoj strukturi odgovornosti. Ovakvi javni istupi ukazuju na širi obrazac normalizacije revizionističkih interpretacija u medijskom prostoru.[52]

---

49 Гуськова „Международный трибунал по бывшей Югославии: Деятельность, результаты, эффективность“, str. 173.-299.

50 Đurović i Milosavljević, *Stanje poricanja,* str. 4.-5.

51 Kodeks novinara Srbije, preuzeto sa: https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinara-srbije/

52 Inicijativa mladih za ljudska prava, *Stanje poricanja: Srbija 2022,* str. 17.-18.

Dok su malobrojni mediji zadržali kritički pristup temama poput ratnih zločina, tabloidni listovi, kao što su Informer, Kurir, Večernje Novosti, Politika, Srpski telegraf i Alo, tendenciozno pružaju prostor osuđenim počiniocima ratnih zločina kao sagovornicima na širok spektar tema. Ovi mediji omogućavaju im nesmetano komentarisanje društveno-političke situacije u Srbiji i šire, gotovo bez pomena činjenice da su ti pojedinci osuđeni od strane međunarodnih sudova niti pitanja o njihovoj odgovornosti za počinjene zločine. Istraživanje NUNS-a pokazalo je da ovi mediji putem javnih nabavki godišnje ugovore poslove u vrijednosti od najmanje 108 miliona dinara. Prema Izvještaju o monitoringu poštovanja Kodeksa novinara Srbije u dnevnim novinama, koji je 2024. godine objavio Savjet za štampu, ovi mediji su ukupno prekršili Kodeks 2.579 puta.[53] Komisija za žalbe Savjeta za štampu donijela je 22 odluke u kojima je procjenjivala da li su ovi mediji prekršili Kodeks.[54]

Frekventnost javnih istupa koji relativiziraju ili osporavaju ratne zločine bila je naročito izražena tokom prethodne godine, u kontekstu usvajanja Rezolucije o genocidu u Srebrenici u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija. Tim povodom su se u javnom prostoru oglašavali brojni akteri, često osporavajući legitimnost Rezolucije ili dovodeći u pitanje njene implikacije. Istovremeno, značajan broj medijskih gostovanja osoba povezanih s ratnim zločinima ne odnosi se direktno na ratne događaje iz devedesetih, već na savremene političke i međunarodne teme. U tim kontekstima, ovi akteri se u pojedinim medijima predstavljaju kao relevantni analitičari ili politički komentatori, bez problematizacije njihove uloge u ratnim zbivanjima, čime se dodatno doprinosi normalizaciji revizionističkih narativa u javnom prostoru.[55]

Mediji kao što su TV Happy, „Večernje Novosti“, „Kurir“ i „Informer“ često daju prostor ratnim zločincima da nesmetano promovišu svoje ideje i političke stavove bez jasne napomene o njihovoj osuđivanosti za ratne zločine. Ovi mediji omogućavaju ratnim zločincima da se pojavljuju kao simpatične ličnosti, legitimni politički akteri ili čak učesnici zabavnih programa, dok mediji poput RTS-a, „Blica“, B92 i Prve uglavnom ignorišu ovu temu.[56]

Strategije izbjegavanja suočavanja s krivicom i odgovornošću rasprostranjene su u javnom diskursu i ne ograničavaju se isključivo na državne zvaničnike ili službenu politiku sjećanja. Jedna od takvih strategija jeste načelo tu quoque, koje podrazumijeva relativizaciju zločina isticanjem stradanja vlastite grupe i tvrdnjom da su zločini nad srpskim stanovništvom sistemski zanemareni ili veći

53 Na primjer, Najviše sredstava putem javnih nabavki dobile su *Večernje novosti*, i to nešto više od 21 milion dinara. Ukupan broj tekstova u kojima su *Večernje novosti* prekršile Kodeks novinara Srbije iznosi 328, prema posljednjem monitoringu Savjeta za štampu. Komisija za žalbe Savjeta za štampu tokom prošle godine odlučivala je dva puta o prekršaju Kodeksa, jednom za štampano izdanje i jednom za portal, i u oba slučaja je utvrđeno da je Kodeks prekršen. Cit. po. NUNS, “Više od 100 miliona dinara javnog novca za medije koji krše Kodeks”, 25.1.2025

54 NUNS, Više od 100 miliona dinara javnog novca za medije koji krše Kodeks.

55 Đurović i Milosavljević, *Stanje poricanja,* str. 14.

56 Jerkov, *Kako govorimo o ratnim zločinima?,* str. 7.

po razmjerama. Ovakav pristup prisutan je, između ostalog, u komemorativnim praksama koje se vremenski podudaraju s obilježavanjem godišnjice genocida u Srebrenici. Poricanje i izbjegavanje odgovornosti pojavljuju se i kroz širenje konteksta, pri čemu se pojedinačni zločini stavljaju u okvir svih zločina tokom ratova devedesetih, čime se gubi njihova specifičnost. Sličan obrazac generalizacije ogleda se u tvrdnjama da o ratovima ne postoji dovoljno pouzdanih saznanja, što otvara prostor za sumnju i alternativne interpretacije, uprkos obimnoj sudskoj i dokumentarnoj građi.[57]

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Sud Bosne i Hercegovine i sudovi u Srbiji osudili su više od pedeset osoba na više od 700 godina zatvora za zločine počinjene u Srebrenici. Od dvadeset presuda MKSJ-a za zločine počinjene u Srebrenici, sedam uključuje i presude za zločin genocida. Sud BiH donio je 25 presuda za zločine počinjene u Srebrenici, od čega je trinaest za zločin genocida. U Republici Srbiji doneseno je pet presuda koje se odnose na Srebrenicu, uključujući presude za ratne zločine protiv civilnog stanovništva i kršenje zakona i običaja ratovanja.[58]

Međunarodni sud je 2007. godine potvrdio raniju presudu MKSJ-a da su zločini počinjeni u Srebrenici imali razmjere genocida. Podršku ovim presudama pružila je Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP), koja je u procesu identifikacije srebreničkih žrtava primjenjivala napredne metode DNK analize.[59]

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, predano, savjesno proučava, istražuje i dokumentira genocid počinjen u Bosni i Hercegovini tokom proteklog rata. Rad ovog Instituta može se uporediti s djelovanjem Simona Wiesenthala, poznatog lovca na naciste, koji je čitav svoj život posvetio dokumentiranju genocida i borbi za pravdu za žrtve. Upravo je Wiesenthal dao snažan poticaj novinaru Royu Gutmanu da 1993. godine napiše svoju poznatu knjigu o genocidu u Bosni i Hercegovini, pod naslovom Svjedok genocida. „Svima nam je potreban alibi kako bismo mogli reći da nismo šutjeli, da smo informisali ljude, da smo učinili sve što je bilo moguće kako bi javnost saznala istinu o onome što se dogodilo.“[60]

Proces borbe za pravdu i uspostavljanje Memorijalnog centra Srebrenica u najvećoj mjeri su nosili preživjeli genocida i članovi porodica žrtava, koji su

57 Gordy, *Guilt, Responsibility, and Denial,* str. 110.

58 Memorijalni centar Srebrenica, „Genocid u Srebrenici“.

59 ICMP-ov sistem laboratorija za DNK analizu, uspostavljen 2001. godine, omogućio je identifikaciju gotovo 7.000 od 8.000 osoba nestalih u julu 1995. godine. Analiza DNK pokazala je i koliko su počinioci nastojali prikriti zločine, s posmrtnim ostacima pojedinih žrtava pronađenim u tri do četiri različite masovne grobnice, često udaljene kilometrima. Na MKSJ-u je procesuirano 20 osoba, dok se 56 izjašnjavalo pred Sudom BiH, što je rezultiralo četvoro doživotnih zatvora i 36 drugih kazni. Uz ICMP-ovu podršku, organi u BiH identificirali su oko 75% od 30.000 nestalih tokom sukoba 90-ih godina, dok se još oko 7.500 osoba vodi kao nestalo, uključujući približno 1.000 žrtava genocida u Srebrenici. Glavni izazov ostaje pronalazak skrivenih grobnica, jer protok vremena smanjuje broj svjedoka s relevantnim informacijama. Cit. po. Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP), “ICMP i genocid u Srebrenici”.

60 Halilović., “Ćosićev rat”, str. 101.

istovremeno bili suočeni s dugotrajnim traumatskim posljedicama. Na inicijativu udruženja Majke Srebrenice, međunarodna zajednica je, kroz djelovanje Ureda visokog predstavnika (OHR), osnovala Memorijalni centar s ciljem organizacije kolektivnih dženaza i institucionalnog obilježavanja godišnjice genocida. Tokom dvadeset i pet godina postojanja, uloga Memorijalnog centra značajno je evoluirala, te je prerastao u važno mjesto izložbenih, edukativnih i memorijalnih aktivnosti posvećenih genocidu. Danas Memorijalni centar Srebrenica funkcioniše i kao relevantno središte domaćih i međunarodnih naučnih istraživanja, kao i akademskih skupova posvećenih pitanjima genocida, sjećanja i tranzicijske pravde.[61]

3. GENOCIDNI TRIJUMFALIZAM I MANIPULACIJA NARATIVOM

Veličanje počinilaca genocida i svirepih zločina može predstavljati nepremostivu prepreku kada govorimo o prepoznavanju odgovornosti; i dodatno ih osposobiti da podstaknu još više mržnje i nasilja. Glorifikacija relativizira razliku između počinilaca i žrtava te podstiče afirmaciju zločinačkih postupaka da svoje prošle postupke smatraju pozitivnim i pohvalnim, čime povećava rizik od potencijalnog počinjenja ovakvih krivičnih djela u budućnosti. Poricanje genocida i Holokausta pretvara počinitelje i ratne zločince u heroje i heroine. Sije strah, nepovjerenje i mržnju. Dijeli ljude, zajednice i države. Ne dozvoljava iscijeljenje i empatiju. Isto tako podriva sudske odluke koje su donesene i stoga podriva pravdu. Ovo je suprotno od onoga što je potrebno društvima koja su doživjela sukob i imaju u naslijeđu iskustvo svirepih zločina. To je neprihvatljivo i mora se osuditi.[62]

Elie Wiesel ukazuje na sklonost velikih sila da u kriznim i konfliktnim situacijama zauzimaju distanciran i pasivan stav. Prema Wieselovom shvatanju, takav odnos proizlazi iz pogrešne percepcije veličine i moći države. On naglašava da se veličina nacije ne može mjeriti isključivo njenom vojnom snagom, već prije svega njenom sposobnošću i spremnošću da djeluje u skladu s etičkim načelima. Upravo ta etička dimenzija, prema Wieselovom stavu, predstavlja ključni kriterij civiliziranosti društva, jer bez aktivne primjene moralnih vrijednosti politička moć gubi legitimnost i humanistički smisao.[63]

Umjesnijom se čini ocjena jednog veterana CIA-e, koji je nedugo nakon pada Srebrenice kazao: "Vladi koja želi nešto poduzeti i najmanji će dokaz poslužiti kao poticaj za akciju. Vladu koja ne želi djelovati neće pokrenuti ni najbriljantnija obavještajna analiza."[64] Negatori i oni koji veličaju počinioce

61 Hasanović i Petrila, *Metodologija i smjernice za intervjue usmene historije*, str. 5.

62 UN, *Borba protiv poricanja Holokausta i genocida,* predgovor.

63 Hukanović, *Deseta vrata pakla,* str.

64 Pajević, *Obavještajne studije*, str. 623.

genocida postaju glasniji i aktivniji kada je međunarodni pravni i politički poredak slab, pasivan ili neefikasan. Drugim riječima, što su institucije međunarodnog prava i politike slabije u sprovođenju politike, pravde i normi, to poricanje genocida i glorifikacija zločina jače dominiraju javnim diskursom. Ovo pokazuje koliko je važno jačati međunarodne institucije i mehanizme odgovornosti kako bi se spriječilo da destruktivni narativi nadvladaju pravnu i moralnu dimenziju društva. Što je međunarodni pravni i politički poredak slabiji, manje vidljiv i pasivniji, to su negatori i trijumfalisti genocida snažniji, vidljiviji i glasniji.

Etnonacionalizam u politici ima dugu historiju manipuliranja etničkim podjelama u cilju prikrivanja nedostatka ili neuspjeha u politikama ili za aktivno promoviranje secesionističkih platformi. Nekompetentnost autoriteta na svim nivoima upravljanja u Bosni i Hercegovini za suočavanje sa krizama i geopolitičkim promjenama dodatno je ubrzala procese normaliziranja ekstremizma.[65]

U okviru studija genocida široko je prihvaćeno da genocid prolazi kroz niz faza[66] - obično deset, od klasifikacije do negiranja. Međutim, u slučaju posljednjeg genocida nad Bošnjacima, istraživači su bili primorani naći ime za dodatnu fazu: genocidni trijumfalizam. Ovaj koncept je uveo profesor Hariz Halilovich, bošnjačko-australski akademik sa RMIT Univerziteta u Melbourneu.

Polazeći od uočenih obrazaca ponašanja u postgenocidnom društvenom kontekstu, bosansko-australski istraživač Hariz Halilovich konceptualizirao je termin „trijumfalizam“, ističući da se, barem u slučaju genocida u Bosni, može govoriti o dodatnoj, jedanaestoj fazi u okviru Stantonove tipologije. Prema ovom stanovištu, u situacijama u kojima genocid ostane adekvatno nekažnjen, razvija se specifična postgenocidna dinamika u kojoj dolazi do transformacije diskursa: umjesto poricanja počinjenih zločina, akteri uključeni u njihovo izvršenje, kao i političke i ideološke strukture koje su ih podržavale, pristupaju njihovoj otvorenoj afirmaciji. Takva faza podrazumijeva glorifikaciju počinilaca, simboličko i javno slavljenje njihovih djela, degradaciju i ponižavanje preživjelih, podizanje memorijalnih obilježja u čast počinilaca na mjestima zločina, te institucionalizaciju kulture koja zločin interpretira kao kolektivni uspjeh ili „trijumf“.[67]

Halilovich ga definiše na sljedeći način: „Ova kultura genocidnog trijumfalizma nadilazi negiranje genocida - tradicionalno prihvaćeno kao završnu fazu genocida. U Srbiji i entitetu pod srpskom kontrolom u Bosni i Hercegovini (Republika Srpska), genocid u Srebrenici se ne samo negira - on se slavi, a

65 Halilović i Veljan, *Research in gethno-national extremism in Bosnia and Herzegovina*.

66 Gregory H. Stanton originalno je predstavio rad 1996. pod nazivom “The Eight Stages of Genocide” (“Osam faza genocida”) u State Departmentu. Dvije faze dodane su u ažuriranju modela: diskriminacija i progoni. Genocid je proces koji se razvija u 10 faza koje su predvidljive, gdje se u svakoj fazi preveniraju mjere koje ga mogu zaustaviti. Proces nije linearan – faze se mogu desiti istovremeno: (1) razvrstavanje (klasifikacija), (2) označavanje (simbolizacija), (3) diskriminacija, (4) dehumanizacija, (5) organizacija., (6) polarizacija, (7) priprema., (8) progoni, (9) istrebljenje i (10) poricanje. detaljno objašnjeno u Pajević, *Obavještajne studije*, str. 326.-329.

67 Halilovich H., “Globalization and Genocide,” in A. Faraymand, ed., Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance (New York: Springer, 2018), 2498; cit. po. Karčić, „Triumphalism“, str. 100.

njegovi počinioci se veličaju, dok se Bošnjaci koji se vraćaju u svoje prijeratne domove suočavaju s poniženjem i degradacijom.“ Profesor Halilović dalje objašnjava da ovaj trijumfalizam nije izolovan, već da je često dio koordiniranih institucionalnih napora da se konstruiše alternativni historijski narativ. Ti napori uključuju: (1) Slavljenje neustavnih datuma poput 9. januara („Dan Republike Srpske“), uprkos sudskim presudama koje zabranjuju njegovo obilježavanje; (2) Izgradnju spomenika u čast ratnim zločincima, čak i na lokacijama bivših koncentracionih logora, poput Trnopolja kod Prijedora; (3) Potkopavanje presuda MKSJ-a i reinterpretaciju osuđenih ratnih zločinaca kao heroja.[68]

Godine 2010. pravosnažno osuđeni ratni zločinac iz Višegrada, Mitar Vasiljević, pušten je na prijevremenu slobodu od strane Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY). Po dolasku u Višegrad dočekan je kao heroj. Kolona automobila kretala se od Sarajeva prema Višegradu, a u centru grada organizovan mu je svečani doček. Okupile su se stotine mještana sa srpskom nacionalističkom ikonografijom, uz prisustvo posebno angažovanih trubača iz srbijanskog grada Užica.[69]

Uz ove državne akcije institucionalizovanog trijumfalizma, društveni izrazi trijumfalizma su široko rasprostranjeni. To uključuje murale osuđenih ratnih zločinaca širom Srbije, prodaju robe koja veliča srpske kolaboratore nacista i ratne zločince odgovorne za genocid nad Bošnjacima tokom 1990-ih, kao i u Drugom svjetskom ratu, te javna pojavljivanja osuđenih ratnih zločinaca u popularnim zabavnim emisijama i rijaliti programima.[70]

Drugi izrazito vidljivi oblici trijumfalizma prisutni su u popularnoj muzici. Tokom genocidnog nasilja nad bošnjačkim muslimanima, srpska nacionalistička muzika predstavljala je jedno od ključnih sredstava mobilizacije masa. (Ovo je jedan od elemenata koji je ovaj genocid dijelio s genocidom u Ruandi, poput sistematske upotrebe seksualnog nasilja.) Dotad nepoznati lokalni folk pjevači ubrzo su stekli popularnost zahvaljujući anti-muslimanskim i nacionalističkim pjesmama.[71]

Vjerovatno najuočljiviji dokaz trijumfalizma predstavljaju spomenici i memorijali podignuti u čast počinilaca širom Republike Srpske. Spomen-obilježja izgrađena su za pripadnike Vojske Republike Srpske i policijskih struktura, odnosno za neposredne izvršioce genocidnog nasilja nad Bošnjacima i bosanskim Hrvatima. Ova memorijalizacija počinilaca često je namjerno locirana na područjima gdje su počinjeni masovni zločini nad bošnjačkim stanovništvom.

Prijedor, grad u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini koji je postao sinonim za koncentracione logore i masovne grobnice, predstavlja paradigmatičan primjer memorijalnog trijumfalizma.[72]

68 Borčak., *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 25.

69 Karčić, „Triumphalism“, str. 100.

70 Borčak., *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. str. 26.

71 Karčić, „Triumphalism“, str. 102.-103.

72 Karčić, „Triumphalism“, str. 103.

Antiteza istine je laž, koja se često širi putem propagande. „Virus televizije“, prisjeća se ambasador Zimmermann, „širio je etničku mržnju poput epidemije.“[73]

Slobodan Milošević je usmjeravao svoju propagandnu mašineriju prema međunarodnoj zajednici i uspješno je uvjerava zapadne donosioce vanjske politike u neistine poput tvrdnje da je rat prouzrokovan „drevnom etničkom mržnjom“, da su sve strane u sukobu u suštini „zaraćene frakcije“ podjednako odgovorne za počinjene strahote, da je sukob „građanski rat“ koji ne uključuje Srbiju, te da je bosanska vlada sklona ubijanju vlastitih civila kako bi izazvala međunarodnu simpatiju i intervenciju.[74] Usvajanje ovih neistina u velikoj mjeri je potkopalo uticaj norme pravde.[75] U okviru totalitarne hijerarhije, sloboda i ideologija vođe predstavljaju ključne elemente u organizaciji i upravljanju državom.[76] Na primjer, Arendt u djelu *O laži* naglašava da je laž postala konstitutivni element njemačkog nacionalnog karaktera. Najuspješnija i najraširenija laž bila je parola o „sudbonosnoj borbi njemačkog naroda“ (njem. *der Schicksalskampf des deutschen Volkes*), koju su, prema dostupnim izvorima, kreirali Hitler ili Goebbels.[77]

Od svih bivših jugoslovenskih republika, Bosna i Hercegovina pretrpjela je najveći broj žrtava, pri čemu su Bošnjaci bili najviše pogođeni, kako u smislu sistematskog ciljanog nasilja, tako i u pogledu brojčanih gubitaka.[78] Bosna i Hercegovina bila je etnički raznolikija od bilo koje druge republike, što je izazivalo snažnu netrpeljivost među nacionalistima, budući da je predstavljala multireligijsku civilizaciju koja, uprkos unutrašnjim razlikama, pokazivala sposobnost zajedničkog života ljudi različitih vjera i etničkih grupa, čime je podrivala etnonacionalističku ideologiju.[79]

Počinioci genocida javno se afirmiraju i prihvataju kao društveno priznate ličnosti. Mjesta masovnih zločina onemogućena su za adekvatnu memorijalizaciju i komemoraciju, dok se istovremeno na tim istim lokacijama podižu spomenici u čast počinilaca. Vlasti bosanskih Srba koriste obrazovni sistem za konstruiranje kontranarativa u kojem se odgovornost za masovne zločine prikazuje kao ravnomjerno raspodijeljena. U nastavnim programima ne postoje lekcije o genocidu u Srebrenici niti o opsadi Sarajeva. Pojedine ranije mjere koje su djelimično priznavale zločine protiv čovječnosti počinjene od strane Srba, poput

73 Prema riječima ambasadora Zimmermanna: „Oni koji tvrde da ‘drevna balkanska neprijateljstva’ objašnjavaju nasilje koje je zahvatilo i uništilo Jugoslaviju zanemaruju moć televizije u službi službeno poticane rasističke propagande.“, cit. po. Scharf and Williams, „Functions of Justice and Anti-Justice in the Peace-Building Process“, str. 166.

74 Za sveobuhvatno obaranje mita o „drevnoj etničkoj mržnji“, vidi Donia & Fine, *Bosnia-Hercegovina*. Za sažetije obaranje mita, vidi Geyer, *How the Conscience of the West Was Lost*, str. 91-95.

75 Scharf and Williams, „Functions of Justice and Anti-Justice in the Peace-Building Process“, str. 166.-167.

76 Arendt, *Izvori totalitarizma,* str. 376

77 Arendt, *O zlu: neka pitanja moralne filozofije*, str. 53.

78 Bringa, *Being Muslim the Bosnian way,* str. 29.

79 Sells, „The construction of Islam in Serbian religious mythology and its consequences“, str. 56.

Izvještaja Komisije za Srebrenicu iz 2004. godine, naknadno su poništene ili potisnute.[80]

4. UTICAJ NEGIRANJA GENOCIDA I TRIJUMFALIZMA NA SIGURNOST BOSNE I HERCEGOVINE

Poricanje i iskrivljavanje Holokausta i genocida prouzrokuju mnoge štetne posljedice koje utiču na pojedince, zajednice i društva koja su ih proživjela ili koja žive s njima u naslijeđu. Poricanje najtežih zločina iz prošlosti je također znak upozorenja na krhkost društva i na potencijal za nasilje.[81] Negiranje nije suštinski element genocida niti ga nužno prati, bilo kao njegova „faza" ili na drugi način. Kako u antičkim vremenima tako i u savremenijem periodu, brojni počinioci su otvoreno isticali svoje genocidne radnje, a ponekad ih i preuveličavali radi postizanja efekta zastrašivanja.[82] Fenomen genocida kao proces[83] koji je, kad je riječ o Bosni i Hercegovini, započeo u istočnoj i sjeverozapadnoj Bosni 1992. godine, nastavio se tokom rata i kulminirao i kristalizirao se u Srebrenici 1995. godine. Iz sociološke perspektive „genocid u Bosni još uvijek traje sistemskim ustavnim negiranjem političara u bosanskom entitetu Republike Srpske da se dogodio".[84]

Ukoliko se zadrži teorijski okvir faznog pristupa, uočljivo je da u Stantonovom modelu „Deset faza genocida" nedostaje etapa koja se može označiti pojmom konsolidacije. Genocid se može smatrati konsolidovanim onda kada posljedice njegove destruktivne faze postanu trajne i institucionalno učvršćene. Posebno dolazi do izražaja u situacijama kada preživjela grupa reafirmira svoje kolektivno postojanje, uprkos namjeri njenog brisanja, što dodatno podstiče aktere da konsolidaciju tretiraju kao mehanizam osiguranja dugoročnih rezultata genocidnog projekta, čak i u kontekstu suđenja i međunarodnih osuda. Konsolidacija se manifestira kroz integraciju teritorija žrtava u politički i simbolički prostor počinilaca, putem demografskih promjena, uništavanja ili prenamjene kulturnog naslijeđa te nametanja novih toponima i historijskih narativa. Dodatno, obuhvata ekonomsku integraciju eksproprisane imovine, čime se otežava identifikacija njenog porijekla, kao i održavanje žrtvene populacije u stanju trajne nesigurnosti koje ograničava njen oporavak. Negiranje genocida, prijetnja obnovom nasilja i druge strategije institucionalnog i simboličkog učvršćivanja predstavljaju ključne mehanizme ovog procesa.[85]

---

80 Karčić, „Triumphalism", str. 108.

81 UN, *Borba protiv poricanja Holokausta i genocida.*

82 Theriault, "Is denial the final stage of genocide?, str. 12.

83 Vidi: Bećirević, *Na Drini genocid*,

84 Vidi: Basic et al., "Ideology of Neo-fascism, Education, and Culture of Peace., str. 1-20.; Bećirević, *Na Drini genocid*; Bašić, "Definicije počinitelja ratnog nasilja i žrtve", str. 49.

85 Theriault, "Is denial the final stage of genocide?, str. 19.-20

Negiranje genocida često je isprepleteno s genocidnom namjerom, bilo kroz prikriveno odobravanje poricanog genocida, bilo kroz djelovanje „istinskih vjernika“ čije je negiranje ukorijenjeno u dubljim destruktivnim ideološkim i epistemološkim opredjeljenjima. U takvim slučajevima, negiranje predstavlja mehanizam racionalizacije nasilja nad ciljanim grupama, koji omogućava akterima da zadrže iluziju vlastite moralne ispravnosti, uprkos tome što se na deklarativnom nivou mogu neiskreno pozivati na antinasilne i antiopresivne stavove.[86]

Tokom samog rata, muslimanski vjerski službenik Mustafa Spahić izjavio je da su „muslimani Bosne novi Jevreji Evrope“. Nakon rata, referiranje na Holokaust kroz pojam genocida postalo je nova osnova narativa nacionalnog identiteta Bosne.[87] Kako je to uočila hrvatska spisateljica Slavenka Drakulić: “ I odjednom, u tom mršavom, očajnom čovjeku iza bodljikave žice, svijet nije prepoznao muslimana, već ljudsko biće. Slika, riječi ‘koncentracioni logor’ i ‘Holokaust’ konačno su preveli pravo značenje izraza ‘etničko čišćenje’. Napokon su ljudi na Zapadu počeli shvatati šta se dešava. Odjednom je bilo jasno da Evropa nije naučila lekciju, da se historija uvijek ponavlja i da je neko uvijek – Jevrej. Kada se jednom ukorijeni pojam ‘drugačij’ (engl. *otherness*), nezamislivo postaje moguće.”[88]

Latinska izreka kaže: Abusus abusum invocat. - Jedna greška vuče drugu za sobom. Uvažavajući ovu stvarnost, sa pravom nas Borčak upozorava da sa preciznošću koristimo vokabular i činjenice u javnom govoru. Tako ova autorica navodi kakve sve posljedice nastaju kada mediji recikliraju netačnu i iskrivljenu, ali sveprisutnu frazu o „8000“ „muslimanskih“ „muškaraca i dječaka“ ubijenih u Srebrenici. Osam hiljada? Ubijeno je najmanje 8372, a činjenica da se mnogi i dalje vode kao nestali čini ovu razliku veoma važnom.[89]

Stabilnost diskursa o Balkanu zasniva se na jasnoj distinkciji prostora i vremena između „Balkana“ i „Zapada“, ali ta stabilnost može biti održana samo dok se izbjegava predstavljanje ratnih sukoba kao „genocida“. Kvalificiranje ponašanja Srbije prema „bosanskom“ ili „muslimanskom bosanskom“ stanovništvu kao genocida značilo bi njegovo uključivanje u politički diskurs koji otvara pitanje dugotrajne ljudske i pravne odgovornosti.[90] Nazivati genocid u Srebrenici „masakrom“ je činjenično netačno i štetno na više nivoa. To pogrešno predstavlja prirodu, razmjere i pravnu i naučnu klasifikaciju zločina.[91] Najjasniji

86 Ibid, str. 13.

87 Ali and Lifschultz, introduction to Why Bosnia? Xxi; cit. po. Campbell, *National Deconstruction*, str. 8.-9.

88 Drakulic S., *The Balkan Express: Fragments from the Other Side of the War*, W. W. Norton and Company, New York, 1993, str. 3.; cit. po. Campbell, *National Deconstruction*, str. 10.

89 Borčak, *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 4.

90 Hansen, *Security as Practice,* str. 98.

91 Borčak M., *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 6.

neposredni izazov balkanskom diskursu u vezi sa diskursom o genocidu dogodio se na nivou etičke odgovornosti.[92]

Danas čest oblik negiranja genocida podrazumijeva njegovu lokalizaciju isključivo na Srebrenicu, uz tvrdnje da se genocid ne može primijeniti na druge lokacije jer ga samo međunarodni sudovi tako klasifikuju. Ova tvrdnja je netačna i iskrivljuje historijsku stvarnost. Iako su MKSJ i MSP potvrdili genocid u Srebrenici, sudovi u Njemačkoj utvrdili su genocid i u drugim mjestima u Bosni, poput Doboja, Foče, Kotor Varoša i Osmaka, a Evropski sud za ljudska prava (2007) potvrdio je legitimitet njemačke presude. Sudovi u Bosni također su presudili genocid u Prijedoru, sve prema strogoj pravnoj proceduri. Čak i bez ovih presuda, ideja da genocid postoji samo ako ga međunarodni tribunal prizna je pogrešna; genocidi u Ruandi, Kambodži i drugim slučajevima dokazuju da formalno priznavanje nije preduvjet za klasifikaciju zločina. Hamza Karčić ovaj oblik poricanja naziva „negiranjem kroz lokalizaciju". Emir Suljagić ističe da se događaji iz jula 1995. nisu desili u vakuumu, već su bili dio šireg historijskog, društvenog, političkog i vojnog konteksta.[93]

Profesor Nijaz Duraković je na početku svoje knjige Prokletstvo Muslimana napisao: „Ovu knjigu posvećujem svima onima koji nevino stradaše u sramnoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu i koje su žrtve naci-fašističkog terora". Zatim, Duraković zaključuje da je agresija na BiH bila davno i unaprijed planirana i „nikakav maestro politike ili pehlivan političkog mešetarenja i pregovaranja nije mogao iznuditi i polučiti nekakvo radikalno drugačije rješenje."[94]

Garding bilježi da je rat u Bosni i Hercegovini bio jedan od najsmrtonosnijih sukoba u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. [95] Anthony Giddens u djelu "Sociologija" bilježi: "U ratu koji je u Bosni i Hercegovini počeo 1992. između Srba, Hrvata i Muslimana, Srbi su proveli etničko čišćenje muslimanske populacije. Hiljade muškaraca su otjerane u koncentracijske logore, a Muslimanke su sistemski silovane."[96]

Procjenjuje se da je u ratu poginulo oko 100.000 osoba, dok je približno polovina ukupnog stanovništva bila raseljena. Dodatno, procjenjuje se da je više od 20.000 žena i djevojaka pretrpjelo seksualno nasilje.[97] Istraživačko-dokumentacioni centar navodi da je u ratu u BiH od 1992. do 1995. godine poginulo ukupno 97.207 osoba. Od tog broja, 64.036 su Bošnjaci (Muslimani), 24.905 žrtava je srpske nacionalnosti, 7.788 Hrvata i 478 ostalih.[98]

92 S12038, 102. Kongres, 10. august 1992; Hansen, L. *Security as Practic,* str. 99.

93 Borčak, , *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 10.-11.

94 Duraković, *Prokletstvo Muslimana*, str. 8.

95 Garding, *Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy*, str. 3.

96 Giddens, *Sociologija,* str. 257.

97 Otprilike dvije trećine žrtava bili su Bošnjaci. Cit. po. Bassuener, "A Durable Oligarchy", str. 216-255.

98 Kod Bošnjaka je stradalo više od 33.000 civila i 30.000 vojnika, kod Srba nešto više od 4.000 civila i gotovo 21.000 vojnika, a kod Hrvata 2.100 civila i 5.600 vojnika. Među pripadnicima ostalih naroda stradalo je 370 civila i nešto više od 100 vojnika. Najviše žrtava registrovano je u

Stotine osoba iz Bosne i Hercegovine procesuirane su za ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i domaćim sudovima. Godine 2016, MKSJ je osudio ratnog lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića za genocid i ratne zločine. Tribunal je 2019. odbacio njegovu žalbu i povećao kaznu sa 40 godina na doživotnu robiju. Građani Hrvatske i Srbije također su optuženi za zločine počinjene tokom rata u Bosni i Hercegovini. [99]

Nakon zločina počinjenih tokom Drugog svjetskog rata, Albert Bandura razvio je teoriju moralnog isključenja (moral disengagement), kojom objašnjava kako „obični" pojedinci mogu počiniti teška nasilna djela kroz psihološke mehanizme koji umanjuju osjećaj lične krivice i moralne odgovornosti. Među tim mehanizmima, poput moralnog opravdanja, eufemističkog etiketiranja i premještanja odgovornosti, posebno su značajni u analizi međugrupnog nasilja i genocida, jer omogućavaju pojedincima i grupama da destruktivno ponašanje percipiraju kao moralno legitimno ili društveno prihvatljivo.[100]

Dehumanizacija drugih naroda bila je jedna od ključnih strategija koju su mediji u Srbiji koristili tokom devedesetih godina. Prikazivanje tih naroda kao „drugih" i manje vrijednih bilo je uobičajeno.[101] Publicista Dragan Bursać ukazuje na specifičnu negativnu pojavu u pojedinim medijima koja dolazi iz Crne Gore koja ima za cilj relativizaciju i negiranje genocida počinjenog u Srebrenici.[102] U obraćanju Narodnoj skupštini Republike Srpske, predsjednik ovog bh. entiteta Milorad Dodik je na posebnoj sjednici te iste Narodne skupštine, održanoj 18. 4. 2024. godine, tražio ime ijednog stradalog Bošnjaka u Srebrenici: "Stradali su oni koji su se probijali. To je vojnički posao bio da se probijaju kroz obruč. Za njima je išao jedan dio naroda ili ljudi koji su stradali…"[103] Ovaj oblik izkrivljivanja istine susrest ćemo kao jednu od faza u procesu dehumanizacije žrtava.

Pored obrazaca poricanja, problem je i generalna relativizacija koja zamagljuje pitanje odgovornosti Srbije objašnjenjem da, čak i ako su snage kontrolisane i finansirane od strane državnih vlasti Srbije, tada Jugoslavije, počinile najveće zločine, oni nisu bili jedini počinioci zločina. Sličan obrazac je i potpuna relativizacija uopštavanjem da su sve strane u ratu počinile zločine.[104]

Sarajevu (13.756), a zatim u Srebrenici, Prijedoru, Zvorniku, Bratuncu, Foči, Vlasenici, Mostaru, Doboju, Višegradu, Banjaluci, Brčkom i Rogatici. Cit. po. BHRT, „Objavljen popis poginulih u ratu 1992-1995".

99 Garding, *Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy*, str. 3.

100 Primjer toga je retorika Slobodana Miloševića, u kojoj je često pozivao na bitku na Kosovu iz 1389. godine, predstavljajući Srbe kao narod koji je stoljećima bio mučen od strane Osmanlija, i koji sada mora "vratiti čast" svojoj državi. Takva upotreba moralnih opravdanja može učiniti da obični, inače pristojni građani, postanu izvršioci zločina u ime ideologije, nacionalizma ili religijskih uvjerenja. Cit. po. Bandura, „Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities", str. 193-209;

101 Jerkov, *Kako govorimo o ratnim zločinima?,* str. 22.

102 Ikanović et al., *Izvještaj o negiranju genocida 2025*, str. 19.

103 Detector Fact check: Dodikovo skupštinsko negiranje činjenica o genocidu u Srebrenici (Detektor.ba, 19. 4. 2024. godine, pristupljeno, 29. 6. 2025.); cit. po. Ikanović et al., *Izvještaj o negiranju genocida 2025*, str. 19.

104 Gordy, Guilt, *Responsibility, and Denial,* str. 20

U knjizi o krivici i odgovornosti u Srbiji, Erik Gordi razlikuje brojne pristupe odgovornosti koji se kreću od veličanja zločina do različitih strategija izbjegavanja i relativizacije. Najpoznatiji primjeri veličanja ratnih zločina jesu glorifikacija Ratka Mladića kao heroja, kao i slogan „nož, žica, Srebrenica“ te drugi slogani i pjesme koji slave nasilje nad pripadnicima drugih etničkih grupa.[105]

Nakon što je drugima nanesena teška patnja, postavlja se pitanje koji je psihološki odgovor koristan za obnovu narušenih međugrupnih odnosa i eventualno omogućavanje pomirenja? Nedavna istraživanja ukazuju na to da empatija — sposobnost da budemo pogođeni emocionalnim iskustvom drugoga[106] — predstavlja važan prediktor oprosta od strane grupe žrtava[107], kao i želje za pružanjem reparacija zbog nedjela vlastite grupe.[108] I oprost i reparacije, zauzvrat, doprinose obnovi odnosa obilježenih sukobom.[109] Ako se empatija prepoznaje kao poželjan i koristan emocionalni odgovor koji podržava procese pomirenja, postavlja se ključno pitanje: Koji socio-psihološki uslovi mogu potaknuti, a koji omesti osjećaj emocionalne pogođenosti patnjom koju je vlastita grupa nanijela drugima?

U situacijama nemoralnog ponašanja vlastite grupe, percepcija da je upravo ta grupa odgovorna za nanesenu štetu predstavlja nužan uslov za pojavu različitih emocija koje se temelje na pripadnosti grupi, uključujući empatiju. Ukoliko pojedinac ne prizna odgovornost vlastite grupe za počinjene nepravde, ne postoji psihološka osnova za doživljavanje bilo kakve emocionalne reakcije povezane s moralnim prijestupima grupe.[110] Međutim, kada se članovi grupe podsjete na odgovornost vlastite grupe za ozbiljnu štetu nanesenu drugima, oni mogu pokušati da odbrane vlastiti identitet i/ili grupu od osjećaja odgovornosti putem različitih psiholoških mehanizama. Jedan od takvih mehanizama jeste dehumanizacija žrtava.[111] Nedavna istraživanja Castana i Giner-Sorolle sugeriraju da svijest o odgovornosti vlastite grupe za patnju nanesenu drugima može potaknuti dehumanizaciju žrtava — naročito kroz umanjivanje percepcije njihove sposobnosti da osjećaju kompleksne, sekundarne emocije.[112] Ipak, ostaje otvoreno empirijsko pitanje kako je dehumanizacija žrtava, kao defanzivna strategija nakon nasilja, povezana s moralnom emocijom empatije.[113] Isključivanje moralnih samosankcija u odnosu na nečovječno ponašanje postaje sve izraženiji problem na individualnom i kolektivnom nivou. U nedavnoj knjizi pod nazivom

105 Ibid, str. 90.

106 Vetlesen, *Evil and Human Agency.*

107 Vidi: Čehajić et al., “Forgive and forget?, str. 351-368.

108 Vidi: Čehajić & Brown, “Not in my name”, str. 195-212

109 Halpern & Weinstein, “Rehumanizing the Other”, str. 561–583

110 Cohen, *States of denial.*

111 Bandura, “Social cognitive theory of moral thought and action”, str. 45–104

112 Castano, & Giner-Sorolla, “Not quite human”, str. 804–818.

113 Čehajić et al. „What do I Care?”, str. 715.-716.

Everybody Does It, Gabor (1994) dokumentira raširenost moralnog isključenja u svim segmentima društvenog života.[114]

Izložba Ujedinjenih nacija pod nazivom „Od riječi do nasilja: Životi iza polja smrti“, otvorena u julu 2025. godine, predstavlja temeljnu analizu genocida u Srebrenici. Kroz multidisciplinarni pristup, izložba omogućava dublje razumijevanje uzroka i motiva koji su doveli do ovog tragičnog događaja.[115] Rat u Bosni i Hercegovini i posljednji genocid nad Bošnjacima su emitovani uživo, u boji, publici širom svijeta. Činjenice su bile dobro poznate. Jedno od pitanja koje se Bošnjacima najčešće postavlja jeste: „Kako se sve ovo moglo desiti, dok je cijeli svijet gledao?“ Kratak odgovor glasi: Dok ljudi žele pomoći, njihove vlade to vrlo često ne žele.[116]

Diener et al. ističu da jezik oblikuje obrasce mišljenja koji usmjeravaju postupke. Aktivnosti mogu dobiti različita značenja ovisno o načinu njihovog imenovanja, zbog čega se eufemistički jezik često koristi za prikrivanje štetnog ponašanja i smanjenje lične odgovornosti.[117]

Bandura ističe da jezik može djelovati kao instrument moralnog isključenja, budući da eufemističko imenovanje destruktivnih radnji omogućava njihovu percepciju kao tehničkih, rutinskih ili nužnih, a ne kao povreda temeljnih ljudskih prava. Takav diskurs predstavlja mehanizam racionalizacije nasilja i očuvanja pozitivne moralne samopercepcije uprkos kršenju osnovnih normi humanosti.[118]

Ipak, unutar Ujedinjenih nacija, napori da se Srebrenica komemorira suočili su se s neviđenim političkim otporom u poređenju s drugim rezolucijama memorijalnog karaktera, a negiranje genocida je nastavilo postojati.[119] Napad na Rezoluciju ponovio je mnoge teme koje su diskurzivno korištene za podsticanje nacionalizma još od 1990-ih godina. Kadriranje Rezolucije unutar već postojećih narativa o međunarodnom antisrpskom djelovanju, zlonamjernosti Bošnjaka, trajnoj nacionalnoj ugroženosti, nelegitimnosti međunarodnih institucija te politiziranoj konceptualizaciji srpskih žrtava pružilo je pristupačan obrazac za legitimizaciju nacionalne kampanje protiv nje.[120] U martu 2023. godine, kako srpska vlada tako i lideri Republike Srpske započeli su direktan i javni napad na Rezoluciju. Serija nezavisnih izjava Milorada Dodika, Aleksandra Vučića, zamjenika premijera Srbije Aleksandra Vulina i predsjednika Narodne skupštine

---

114 Bandura, „Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities“, str. 193.-194

115 UN, “From Words to Violence: Lives Behind the Field of Death”, Exhibit, preuzeto 15.7.2025. sa:https://www.un.org/en/exhibits/exhibit/from-words-violence

116 Borčak., *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 15.

117 Diener et al., “Effects ofaltered responsibility, cognitive set, and modeling on physical aggression and deindividuation”, str. 328-337.

118 Bandura, „Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities“, str. 196.-199.

119 Gerstein and Karčić, „The United Nations General Assembly Resolution on Srebrenica and the Struggle Against Genocide Denial“, str. 5.

120 Vidi: Wygnańska, “Between Political Myths, Dormant Resentments, and Redefinition of the Recent History.” str. 38–68.; Volčič, „The notion of “the West” in the Serbian national imaginary“, 155-175.

Republike Srpske Nenada Stevandića postavila je temelje kampanje protiv usvajanja Rezolucije.[121] Ikanović et al. u *Izvještaju o negiranju genocida 2025* navode da tokom izvještajnog perioda od 1. juna 2024. do 30. maja 2025. godine, zabilježeno je ukupno 99 slučajeva negiranja genocida u javnom medijskom prostoru Bosne i Hercegovine i šire regije.[122]

Negiranje genocida i genocidni trijumfalizam imaju direktne implikacije na unutrašnju koheziju Bosne i Hercegovine i dinamiku odnosa među konstitutivnim narodima, jer učvršćuju suprotstavljene političke narative i onemogućavaju minimalni konsenzus o temeljnim historijskim i pravnim činjenicama. U takvom ambijentu otežano je jačanje vladavine prava, budući da se osporavanjem presuda međunarodnih sudova relativizira autoritet pravosudnih institucija i normativni poredak na kojem počiva postdejtonska država. Posljedice su vidljive i u blokadama reformskih procesa, posebno onih koji zahtijevaju funkcionalnu institucionalnu saradnju i usklađivanje s pravnom stečevinom Evropske unije, uključujući reformu pravosuđa, jačanje mehanizama tranzicijske pravde i depolitizaciju javnih institucija. Diskurzivna instrumentalizacija ratne prošlosti dodatno usporava euroatlantske integracije, jer produbljuje nepovjerenje među političkim akterima i održava sigurnosne percepcije prijetnje unutar zemlje.

Na regionalnom planu, institucionalno tolerisanje ili političko legitimisanje narativa koji osporavaju sudski utvrđene činjenice o genocidu negativno utiče na odnose Bosne i Hercegovine i Srbije, jer proizvodi trajnu tenziju u bilateralnom dijalogu i otežava razvoj stabilnih, povjerljivih međudržavnih odnosa. Iako formalni diplomatski odnosi opstaju na niskom nivou, diskurzivne prakse koje relativiziraju odgovornost za najteže međunarodne zločine podrivaju procese pomirenja, otežavaju regionalnu saradnju i generiraju političke krize koje se periodično reflektiraju na sigurnosnu stabilnost šireg prostora Zapadnog Balkana.

5. ZAKLJUČAK

Borba protiv negiranja genocida počinje u učionici. Mi o genocide moramo učiti mlade ljude i nove generacije.[123] Genocid nije „prošlost“. Posljednji genocid nad Bošnjacima nije stvar prošlosti. Mnogi počinioci i dalje su na slobodi, često čak zauzimaju pozicije moći u politici, policiji ili vojsci. Negiranje genocida i trijumfalizam su još uvijek prisutni - čak i u svjetskim parlamentima, akademskoj zajednici i medijima. Genocid je tema svakodnevnih razgovora, nikad zaboravljena, nikad prošla.[124]

Institucionalizirano poricanje genocida i fenomen genocidnog trijumfalizma u Bosni i Hercegovini i regionu ne predstavljaju tek moralni ili historiografski spor,

121 Gerstein and Karčić, „The United Nations General Assembly Resolution on Srebrenica and the Struggle Against Genocide Denial“, str. 21.

122 Ikanović et al. *Izvještaj o negiranju genocida 2025*, str. 8.

123 Vidi o tome detaljnije u djelu: Omerović, *Genocid na Bošnjacima.*

124 Borčak, “*Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, str. 35.

već ozbiljan sigurnosno-politički izazov koji direktno podriva vladavinu prava, autoritet međunarodnih i domaćih sudova te normativni poredak uspostavljen nakon Dejtonskog sporazuma. Delegitimizacija pravosnažnih presuda, glorifikacija osuđenih počinilaca i sistematska reinterpretacija činjenica ne ostaju u simboličkoj sferi, već proizvode strukturne rizike: normaliziraju revizionizam, potiču međugrupno nepovjerenje i slabe institucionalnu koheziju države. U takvom ambijentu tranzicijska pravda postaje fragmentirana, reformski procesi usporeni, a euroatlantske integracije opterećene političkom instrumentalizacijom prošlosti. Stoga održiva postkonfliktna stabilnost zahtijeva dosljednu primjenu međunarodnih i domaćih pravnih standarda, jačanje mehanizama odgovornosti te integraciju pravne, političke i društvene dimenzije suočavanja s prošlošću kao preduvjeta dugoročne regionalne sigurnosti.

Nažalost, borba protiv onih koji poriču genocid u Srebrenici jeste borba koja će se morati voditi godinama. Negatori genocida mogu biti neumorni. Ne bi trebalo da bude tako, ali jeste. A budući da jeste, to je borba koju vrijedi voditi i dobiti.[125]

125 Totten, "To Deny the Facts of the Horrors of Srebrenica Is Contemptible and Dangerous", str. 35.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Abazović, M. *Državna bezbjednost*, Izmjenjeno i dopunjeno izdanje, FKKSS, Sarajevo, 2012.
2. Amnesty International, *Germany end Impunity Through Universal Jurisdiction,* Amnesty International Publications, London, 2008
3. Anderson, B. *Imagined communities: Reflections on the growth and spread of nationalism, Verso*, New York and London, 1983
4. Arendt, H., *Eichmann u Jeruzalemu: izvještaj o banalnosti zla*, Politička kultura, Zagreb 2002
5. Arendt, H., *Izvori totalitarizma*, Disput, Zagreb 2015.
6. Arendt, H., *O zlu: neka pitanja moralne filozofije,* Naklada Breza, Zagreb 2016.
7. Bandura, A. "Social cognitive theory of moral thought and action". In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), Handbook of moral behaviour and development: Theory, research and applications, Erlbaum, Hillsdale, NJ, 1990, str. 45–104
8. Bandura, A. „Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities", Personality and Social Psychology Review, 3(3), 1999, str. 193-209.
9. Basic, G., Delić, Z. and Sofradzija, H., "Ideology of Neo-fascism, Education, and Culture of Peace. The Empirical Case of Bosnia and Herzegovina", Critical Education, 10(6) 2019, str. 1-20.
10. Bassuener, K., "A Durable Oligarchy: Bosnia and Herzegovina's False Post-War Democratic Transition," in Ramet S. P. et al (eds.), Building Democracy in the Yugoslav Successor States, Cambridge University Press, New York, 2017, str. 216-255.
11. Bašić, G. "Definicije počinitelja ratnog nasilja i žrtve: Sociološka analiza nasilja u koncentracijskim logorima za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini". Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli. 2018;4(2), str. 44-73.
12. Becirević, E. „The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina", East European Politics & Societies, 24(4), 2010, str. 480-502.
13. Bećirević, E., *Na Drini genocid*, Buybook, Sarajevo, 2009.
14. Biserko, S. *Milošević vs Jugoslavija, knjiga 1*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, "Zagorac", Beograd 2004.
15. Bloxham, D. i Moses D. A. (eds) *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford University Press, New York, 2010.
16. Bougarel, X.,, Helms E, and Duijzings G, (eds) *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, Ashgate, Burlington, VT, 2007.

17. Bringa, T., *Being Muslim the Bosnian way: Identity and community in a central Bosnian village,* Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 1995
18. Campbell D., *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia*, University of Minnesota Press Minneapolis, London, 1998
19. Carmichael C., *A Concise History of Bosnia*, Cambridge University Press, Cambridge CB 2 8 BS , United Kingdom, 2015.
20. Castano, E., & Giner-Sorolla, R. "Not quite human: Infrahumanization as a response to collective responsibility for intergroup killing", Journal of Personality and Social Psychology, 90, 2006, str. 804–818.
21. Cohen, S., *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*, Polity Press, Cambridge, 2001.
22. Crawford B., and Lipschutz R. D. „Discourses of War: Security and the Case of Yugoslavia", In Krause K., Williams M., (Eds)., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, UCL Press, London (1997), 2002, str. 149.-186.
23. Čehajić, S., Brown, R., & Castano, E., "Forgive and forget? Antecedents and consequences of intergroup forgiveness in Bosnia and Herzegovina", *Political Psychology,* 29, 2008, str. 351-368.
24. Čehajić, S., Brown, R., & González, R., „What do I Care? Perceived Ingroup Responsibility and Dehumanization as Predictors of Empathy Felt for the Victim Group". *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(6), 2009, str. 715–729.
25. Čehajić-Clancy S., „Dehumanization of the victims Moral Disengagement Strategies", *Puls demokratije*, 2009, str. 1-6
26. Čekić, S., *Genocid i istina o genocide u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti I međunarodnog prava, Sarajevo, 2012.
27. Dautović, K., „Projekt odvajanja naroda i rat protiv Bosne i Hercegovine*", Pregled – časopis za društvena pitanja,* br. 2, 2009, str. 175-198.
28. Diener, E., "Deindividuation: Causes and consequences", *Social Behavior and Personality,* 5, 1977, str. 143-156.
29. Dimitrijević N., "Life After Death: A View From Serbia" in: Turčalo S. and Karčić H. (eds) Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention, Faculty of Political Science University of Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Srebrenica Memorial Center, Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 2021.
30. Duraković, N., *Prokletstvo Muslimana*, peto izdanje, Harfohraf, Tuzla 1998.
31. Džananović M., "Od klasifikacije do trijumfalizma (posljednje etape genocida nad Bošnjacima)", Godišnjak BZK "Preporod", Godina XX-XXII, Sarajevo, 2020–2022, str. 59.-70.
32. Đurović B i Milosavljević M., *Stanje poricanja – Srbija 2024: Laganje o zločinima pod zastavom,* Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR Srbija), Beograd, 2025.

33. Fond za humanitarno pravo, *Politika sećanja na ratove devedesetih u Srbiji: Istorijski revizionizam i izazovi memorijalizacije*, Beograd, 2021.
34. Fromm, E., *Anatomija ljudske destruktivnosti*, 1. i 2. knjiga, Preveli Gvozden Flego i Vesna Marčec-Beli, Zagreb 1989.
35. Garding, S. E., *Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy, Congressional Research Service*, April 15, 2019.
36. Gerstein, B, and Karčić H. „The United Nations General Assembly Resolution on Srebrenica and the Struggle Against Genocide Denial", *Comparative Southeast European Studies.* 26;73(1), 2025 Mar, str. 3-35.
37. Giddens, A. *Sociologija*, 4 izdanje, Nakladni zavod Globus, 2007
38. Gordy E., *Guilt, Responsibility,and Denial: The Past at Stake in Post-Milosevic Serbia,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2013.
39. Gurda V, „The Prosecution of Genocide in Bosnia and Herzegovina Before International, Domestic and National Courts of Other Jurisdictions", *Monumenta Srebrenica*, vol. 4, 2015, str. 35-69
40. Gurda, V. „Hronologija suđenja Ratku Mladiću za genocid u Srebrenici i druge zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju", u : Đozić A. (Ur) *Srebrenica kroz minula stoljeća*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla – Srebrenica 2022, str. 27.-72.
41. Halilović, M. i Veljan, N. *Research in gethno-national extremism in Bosnia and Herzegovina.* Atlantic Initiative, Sarajevo, 2021.
42. Halpern, J., & Weinstein, H. M. "Rehumanizing the Other: Empathy and reconciliation", *Human Rights Quarterly*, 26, 2004, str. 561–583.
43. Hoare, M. A. „The Bosnian Genocide and the Srebrenica massacre". *Bosnian Studies: Journal for Research of Bosnian Thought and Culture*. 5, 1 (Apr. 2021), 2012, str. 40-52.
44. Hoare, M. A. 'Towards an Explanation for the Bosnian Genocide of 1992–1995', Studies in Ethnicity and Nationalism, 14 (3), 2014, str.. 516-532
45. Hansen, L. *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge, London, 2006.
46. Hasanović, H. i Petrila A. *Metodologija i smjernice za intervjue usmene historije*, Memorijalni centar Srebrenica Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, Srebrenica, 2025.
47. Hukanović, R., *Deseta vrata pakla: Pola godine u logorima smrti Omarska i Manjača*, drugo, dopunjeno izdanje, Mediagraf, Prijedor, 2012.
48. Ikanović E, Bursać D. i Imamović H., *Izvještaj o negiranju genocida 2025*, Memorijalni centar Srebrenica, Potočari, 2025.
49. Inicijativa mladih za ljudska prava, *Stanje poricanja: Srbija*, 2022.
50. Jaspers, K., *Pitanje krivice,* prevela Vanja Savić, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd 2009.

51. Jerkov, A., *Kako govorimo o ratnim zločinima? Analiza prisutnosti ratnih zločina, ratnih zločinaca i diskursa o ratnim zločinima u Srbiji*, Regionalna akademija za razvoj demokratije, Novi Sad, 2024
52. Lavić, S., *Leksikon sociooloških pojmova*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo:, 2014.
53. Karović, S., „Odnos između genocida i zločina protiv čovječnosti", *Civitas*, vol. 3, br. 2/2012, str. 88-99.
54. Karčić, H. "The Four Stages of Bosnian Genocide Denial" in: Turčalo S. and Karčić H. (eds) Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention, Faculty of Political Science University of Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Srebrenica Memorial Center, Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 2021.
55. Karčić, H. (eds.), *Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention*, Faculty of Political Science University of Sarajevo, Sarajevo, 2021
56. Karčić, H., „Triumphalism: The Final Stage of The Bosnian genocide" in: Cox J., Amal Khoury A., Sarah Minslow (eds.), *Denial: The Final Stage of Genocide*, Routladge, 2022, str. 99.-112.
57. Kurspahić, K. *As long as Sarajevo exists*. Stony Creek, Pamphleteers Press, Connecticut, 1997.
58. Kreso, M. (Ur) *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde*, Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica) / Međunarodna naučna konferencija. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo, 2011.
59. Kuper L., *Genocide, Its Political Use in the Twentieth Century,* Yale University Press, New Haven, 1981.
60. Levene, M., „Why Is the Twentieth Century the Century of Genocide?", *Journal of World History* 11:2, 2000, str. 305–336.
61. Hoare M., A. „Left-Wing Denial of the Bosnian Genocide" in: Turčalo S. and Karčić H. (eds) *Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention*, Faculty of Political Science University of Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Srebrenica Memorial Center, Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 2021
62. Maass P. "The Second War: Journalism and the Protection of the Memory of Genocide From the Forces of Denial" in: Turčalo S. and Karčić H. (eds) *Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention*, Faculty of Political Science University of Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Srebrenica Memorial Center, Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 2021.
63. Massey S. „The Bosnian genocide and the "Continuum of Denial" in: Cox J., Amal Khoury A., Sarah Minslow (eds.), *Denial: The Final Stage of Genocide*, Routladge, 2022, str. 113.-130.

64. Mahmutović, D. „Prva presuda za genocid u Evropi poslije drugog svjetskog rata“. *Monumenta Srebrenica*. 2013; 2(2), str. 131-158.
65. Mahmutović, D. “Hronologija sudskog procesa Radovanu Karadžiću za zločin genocida u Srebrenici i ostale zločine”. *Monumenta Srebrenica*. 8(8), 2019, str. 53-80
66. Munivrana, M., “Univerzalna jurisdikcija”, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 13, broj 1/2006, str. 189-235.
67. Muratović, R. „Vrste zla“ u: Đozić A. (Ur) *Srebrenica kroz minula stoljeća*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla – Srebrenica 2022, str. 11.-26.
68. Omerović E., „Presuda Međunarodnog suda pravde: mogućnost obnove postupka i rasprava pred Vijećem sigurnosti UN-a“, *Znakovi vremena* (Sarajevo), vol. 11, br. 39/40, 2008., str. 126-135.
69. Omerović E., *Genocid na Bošnjacima: Međunarodna analiza*, Botaprint, Zagreb, 2025.
70. Pajević, M., *Obavještajne studije*, CEPS, Kiseljak, 2017.
71. Salihagić, N. *Agresija i genocide u Bosni i Hercegovini 1991-1995. i uloga Evropske Zajednice/Unije,* FPN, Sarajevo 2019.
72. Scharf, M. P. and Williams P. R., „Functions of Justice and Anti-Justice in the Peace-Building Process“, 35 Case W. Res. J. Int’l L. 161, 2003, str. 161.-190.
73. Schabas, W. A., *Genocide in International Law: The Crime of Crimes,* 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2009
74. Sells, M. „The construction of Islam in Serbian religious mythology and its consequences“, In: Shatzmiller M. (ed.) *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-ethnic States,* McGill-Queen’s University Press, London, 2002, str. 56-85.
75. Sells, M. A. *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia Comparative Studies in Religion and Society*, University of California Press, Berkeley Los Angeles London, 1998.
76. Simmel, G., *Georg Simmel on individuality and social forms*, University of Chicago Press, Chicago, 2011.
77. Simon, D. J. “The impact of genocide in Rwanda and Bosnia on genocide policy and genocide studies”, in: Simon D. J. and Kahn L. (eds) *Handbook of Genocide Studies,* Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham, UK , 2023, str. 106.-122.
78. Theriault, H. C. “Is denial the final stage of genocide? Consolidation, the metaphysics of denial, and the supersession of stage theory” in: Cox J., Amal Khoury A., Sarah Minslow (eds.), Denial: The Final Stage of Genocide, Routladge, 2022, str. 11.-26.
79. Totten S. “To Deny the Facts of the Horrors of Srebrenica Is Contemptible and Dangerous: Concrete Recommendations to Counter Such Denial” in: Turčalo S. and Karčić H. (eds) Bosnian Genocide Denial and Triumphalism: Origins, Impact and Prevention, Faculty of Political Science University of

Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Srebrenica Memorial Center, Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 2021.
80. UN, *Borba protiv poricanja Holokausta i genocida: Zaštita preživjelih, očuvanje memorije i promovisanje prevencije*, Strateški dokument juni/lipanj 2022.
81. Vetlesen, A. J., *Evil and Human Agency: Understanding Collective Evildoing*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
82. Volčič, Z. „The notion of "the West" in the Serbian national imaginary", *European Journal of Cultural Studies,* 8(2), 2005, str. 155-175.
83. Walasek, H. *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage,* Ashgate, London, 2015
84. Wygnańska, J., "Between Political Myths, Dormant Resentments, and Redefinition of the Recent History: A Case Study of Serbian National Identity." *Qualitative Sociology Review* 17 (2), 2021, str. 38–68.
85. Zimbardo, P. G., "The psychology of evil: A situationist per spective on recruiting good people to engage in anti-social acts", *Research in Social Psychology*, 11, 1995, str. 125-133.

Publikacije:

1. BHRT, „Objavljen popis poginulih u ratu 1992-1995", 17.06.2022 preuzeto 16.02.2026. sa: https://bhrt.ba/objavljen-popis-poginulih-u-ratu-1992-1995
2. Council of Europe Commissioner for Human Rights, "Dealing with the Past for a Better Future - Resolute efforts on dealing with the violent past are required in the region of the former Yugoslavia", Issue Paper, 23/11/2023, preuzeto 18.10.2025 sa: https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/dealing-with-the-past-for-a-better-future-resolute-efforts-on-dealing-with-the-violent-past-are-required-in-the-region-of-the-former-yugoslavia
3. Maier M., „Izvještaj Negiranje genocida u Srebrenici u ruskom medijskom prostoru", Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2023, preuzeto 18.10.2025 sa: https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_u.pdf
4. Е.Ю. Гуськова (Отв. ред). „Международный трибунал по бывшей Югославии: Деятельность, результаты, эффективность". Материалы Международной научной конференции, Москва, 22–23 апреля 2009 г., Индрик, Москва 2012, preuzeto 18.10.2025 sa: https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2012_mezhdunarodnyj_
tribunal.pdf
5. UN, "From Words to Violence: Lives Behind the Field of Death", Exhibit, preuzeto 15.7.2025. sa:https://www.un.org/en/exhibits/exhibit/from-words-violence
6. Kodeks novinara Srbije, preuzeto sa: https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinara-srbije/

7. Borčak M., *Smjernice za tačno izvještavanje i govorenje o genocidu u Srebrenici*, Memorijalni centar Srebrenica, 2025, preuzeto 3.10.2025. sa: https://srebrenicamemorial.org/bs/aktuelnosti/smjernice-za-tacno-izvjestavanje-i-govorenje-o-genocidu-u-srebrenici/308
8. Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP), "ICMP i genocid u Srebrenici", preuzeto 4. 10. 2025. sa: https://icmp.int/wp-content/uploads/2023/07/ICMP-and-the-Srebrenica-Genocide-BCS.pdf

Pravni izvori:

1. MKSJ, Predmet Radovan Karadžić (IT-95-5/18) https://www.icty.org/bcs/case/karadzic/
2. MKSJ, Predmet Ratko Mladić broj IT-09-92, https://www.icty.org/bcs/case/mladic/4
3. MKSJ, Predmet Stanisal Galić (IT-98-29) https://www.icty.org/bcs/case/galic/
4. S1 1 K 027292 18 Kri Tomislav Kovač, Sud Bosne i Hercegovine, https://sudbih.gov.ba/Court/Case/1176
5. MKSJ, Predmet Radislav Krstić (IT-98-33) https://www.icty.org/bcs/case/krstic/
6. Sažetak presude Pretresnog vijeća u predmetu Prlić i drugi, Haag, 29. maj 2013. preuzeto sa: https://www.icty.org/x/cases/prlic/tjug/bcs/130529_summary_bcs.pdf
7. Trial Judgement Summary for Ratko Mladić The Hague, 22 November 2017
8. Sažetak presude u predmetu Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih Haag,
9. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26. February 2007.

Internet izvori:

1. Tomić S i Mocević T. "Primjeri slavljenja presuđenih ratnih zločinaca inegiranja genocida na TikTok-u: Posebni izvještaj Memorijalnog centra Srebrenica o praksama negiranja genocida", Memorijalni centar Srebrenica-Potoča, Srebrenica, januar 2023. preuzeto 11.10.2025. sa: https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/TikTok_i_negiranje_genocida_Sr.pdf
2. NUNS, Više od 100 miliona dinara javnog novca za medije koji krše Kodeks, 25.1.2025: https://nuns.rs/preko-100-miliona-dinara-javnog-novca-za-medijekoji-krse-kodeks/
3. Memorijalni centar Srebrenica, „Genocid u Srebrenici", preuzeto 4.10.2025. sa: https://srebrenicamemorial.org/bs/stranica/genocid-u-srebrenici/2
4. Wilmshurst E., „Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX) 14 December 1974", preuzeto 18.6.2025. sa: https://legal.un.org/avl/

ha/da/da.html, published writings 2004-2024, Faculty of Political Science University, Sarajevo, 2024.
5. Oklobdžija M., Hrvatski mediji o presudi Prliću i drugima činjenice (nespominjane), interpretacije (emocionalne), izvještavanje (tendenciozno), Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 16. 03. 2018. preuezto sa: http://old.documenta.hr/assets/files/objave/PRESUDA---Prlic-i-dr.---Mirjana-Oklobdzija-FINALL.pdf
6. Simović, M. V., Udruženi zločinački poduhvat -mogućnosti i ograničenja, str. 387., preuzeto 1.6.2025. sa: https://tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Udruzeni_zlocinacki_poduhvat_-_mogucnosti_i_ogranicenja_Simovic_V.pdf

Maid Pajević, PhD., Assistant Professor,
Faculty of Law of the University "Džemal Bijedić" in Mostar

DENIAL OF GENOCIDE AND TRIUMPHALISM: A THREAT TO THE POST-CONFLICT STABILITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: The paper analyzes genocide denial in Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on Srebrenica, as well as the phenomenon of genocidal triumphalism in the political and public discourse of the Republic of Serbia and the entity of Republika Srpska, with special focus on their security implications for Bosnia and Herzegovina and the Western Balkans region. Drawing on the distinction between legal guilt and moral responsibility, grounded in Karl Jaspers' theory, the article argues that institutionalized denial and the glorification of perpetrators undermine the rule of law, hinder the reform agenda and Euro-Atlantic integration, and deepen intergroup mistrust. The analysis demonstrates that such narratives do not remain confined to the symbolic sphere but function as security risk multipliers through the normalization of revisionism, the delegitimization of judicial verdicts, and the destabilization of political dialogue. In this context, the paper examines the recommendations of the Council of Europe and the significance of international resolutions as normative instruments for countering denial. The study concludes that sustainable post-conflict stability requires the integration of legal, political, and social responsibility in order to strengthen institutional cohesion and long-term regional security.

Key words: genocide, justice, responsibility, guilt, security.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.429
UDK 34(497.6):061.1EU

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Jasmin Hušić, docent
Pravni fakultet, Univerzitet u Bihaću

Dr. sc. Suan Islamović, docent
Pravni fakultet, Univerzitet u Bihaću

TRANZICIJSKA PRAVDA I INSTITUCIONALNE REFORME USLOVLJENE ČLANSTVOM BOSNE I HERCEGOVINE U EVROPSKOJ UNIJI

Sažetak: U članku se analiziraju zahtjevi Evropske unije prema Bosni i Hercegovini koje je Evropska komisija istakla u Mišljenju o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji (COM(2019) 261 final), a koji se tiču jačanja pravosudnih institucija BiH. U fokusu analize jesu zahtjevi koji se odnose na reforme Ustavnog suda BiH, Suda BiH i Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH, što podrazumijeva i ustavne reforme. Autori posebno naglašavaju ulogu i značaj navedenih institucija, naročito njihovu nezavisnost i funkcionalnost, za ostvarenje tranzicijske pravde u BiH. Na osnovu izvršene analize, autori nude potencijalna rješenja, *de lege ferenda*, za unapređenje institucionalnog okvira kojim bi se zadovoljili zahtjevi Evropske komisije i samim tim poboljšali institucionalni mehanizmi tranzicijske pravde u BiH. U ovom istraživanju, autori se koriste metodom analize i komparacije, te normativnom i deduktivnom metodom.

Ključne riječi: Evropska unija, ustavne reforme, Ustavni sud BiH, Sud BiH, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, tranzicijska pravda.

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Bosna i Hercegovina (BiH) je zemlja koja je devedesetih godina prošlog stoljeća naglo otpočela proces višestrukog zaokreta u ekonomskom, političkom i pravnom smislu. Osim prelaska s jednostranačkog u višestranački sistem, raskidanja federacije s republikama SFRJ Jugoslavije, prelaska na tržišnu ekonomiju, BiH se morala izboriti za samostalnost i opstojnost na najteži mogući način, oružanom borbom. U tako složenim političkim, ekonomskim i općenito društvenim odnosima, podijeljenom društvu i ratnom ambijentu, očekivano su se dešavale masovne povrede ljudskih i građanskih prava. Po okončanju oružanog sukoba, započeo je proces uspostave drugačijeg državnopravnog uređenja koje su pratile posljedice tragičnog rata koji je kulminirao u genocidu. Zbog određenih razlika koje se dodatno, vještački, iz političkih i drugih motiva, naglašavaju i potiču, bosanskohercegovačko društvo je višestruko podijeljeno i postoje različiti, čak i oprečni stavovi o državnim institucijama, naročito o njihovoj organizaciji, nadležnostima i općenito potrebi postojanja. Takvi stavovi su oprečni tranzicijskoj pravdi kako u idejnom tako i praktičnom smislu. Paralelno s postizanjem tranzicijske pravde, još uvijek traje proces pristupanja BiH Evropskoj uniji (EU). S tim u vezi, EU je istaknula zahtjeve koje je BiH obavezna ispuniti kako bi pristupila ovoj organizaciji.

Prema mišljenju Evropske komisije, profesionalnost i nezavisnost sudija Ustavnog suda je nužno ojačati, naročito u pogledu kriterija za izbor sudija i samog postupka imenovanja. Naglašava se potreba rješavanja pitanja međunarodnih sudija u Ustavnom sudu, te preuzimanje aktivnije i nezavisnije uloge u rješavanju sukoba nadležnosti. Isto tako, ističe se nužnost priznanja legitimnosti Ustavnog suda od strane svih vlasti, a s ciljem osiguranja trajnog poštivanja njegovih odluka. Osim toga, Evropska komisija traži da se Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH reguliše Ustavom BiH, te da je potrebno konstituisati vrhovni sud tj. sudsku instituciju sa nadležnostima i ulogom vrhovnog suda.

Cilj nam je ovdje utvrditi koliko EU zahtjevi, u dijelu koji se odnose na institucionalni ustroj, korespondiraju sa predispozicijama tranzicijske pravde i koji je odgovor, u normativnom smislu, *de lege ferenda*, na takve zahtjeve potencijalno prihvatljiv, uvažavajući bosanskohercegovačke političke, pravne, etničke, vjerske i druge specifičnosti. Akcenat je dat na pitanja Ustavnog suda BiH, Visokog sudskog i tužilačkog vijeća (VSTV), te uspostave vrhovnog suda BiH. U tom smislu, u ovom istraživanju polazimo od hipoteze da su zahtjevi EU u korelaciji sa preduslovima uspostavljanja tranzicijske pravde, te da bismo ispunjenjem istih značajno unaprijedili proces dosezanja pravde u našem postkonfliktnom društvu. Za potrebe ovog istraživanja služit ćemo se metodom analize i komparacije, te normativnom i deduktivnom metodom.

2. PRETPOSTAVKE I MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE

2.1. Šta je tranzicijska pravda

Sam pojam tranzicijska pravda javlja se prvi put u tekstu Ruti G. Teitel "*How are the New Democracies of the Southern Cone Dealing with the Legacy of the Past Human Rights Abuses?*". Teitel na tu temu objavljuje 2000. godine knjigu pod naslovom *Transitional Justice*, a 2004. godine, u knjizi *Transitional Justice Genealogy,* proširuje svoju teoriju tranzicijske pravde analizirajući faze tranzicijske pravde u političkom kontekstu. Kao prvu fazu označava period nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, drugu fazu nakon pada „željezne zavjese" i kao treću fazu označava period od kraja 20. vijeka i razvoja globalne politike. Naravno, ovim pojmom bavili su se i drugi istraživači i institucije. Primjerice Olsen, Payne i Reiter, definišu tranzicijsku pravdu kao skup procesa osmišljenih kako bi se odgovorilo na masovna kršenja ljudskih prava, koja su nastala kao rezultat političkih nemira, državne represije ili oružanog konflikta.[1] Slično u svom izvještaju Vijeću sigurnosti UN, Generalni sekretar UN ističe kako pojam tranzicijske pravde: „...obuhvata čitav spektar procesa i mehanizama povezanih s nastojanjima društva da se suoči s naslijeđem masovnih kršenja ljudskih prava iz prošlosti, kako bi se osigurala odgovornost, ostvarila pravda i postiglo pomirenje. To može uključivati i sudske i vansudske mehanizme, s različitim nivoima međunarodnog angažmana (ili bez njega), kao i pojedinačna krivična gonjenja, reparacije, traganje za istinom, institucionalne reforme, provjere i razrješenja, ili njihovu kombinaciju."[2]

U tom smislu pristup pojmu tranzicijske pravde dao je i Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (*International Center for Transitional Justice, ICTJ*), ističući da je: „Tranzicijska pravda odgovor na sistematska ili raširena kršenja ljudskih prava. Ona nastoji osigurati priznanje za žrtve i podstaći mogućnosti za mir, pomirenje i demokratiju. Tranzicijska pravda nije poseban oblik pravde, već pravda prilagođena društvima koja prolaze kroz transformaciju nakon perioda sveprisutnih kršenja ljudskih prava. U nekim slučajevima te transformacije dešavaju se naglo, dok u drugim mogu trajati više decenija."[3]

Dakle, tranzicijska pravda je širok i sadržajan pojam koji obuhvata mehanizme i postupke sistemskog odgovora tranzicijskih i postkonfliktnih društava na organizovano i rašireno ugrožavanje ljudskih prava u vrijeme ili kao posljedica oružanih sukoba, režimskih represija, te društveno-političkih transformacija i turbulencija.

---

1 Tricia Olsen, Leigh Payne, and Andrew Reiter, *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficiency*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 2010.

2 Security Council UN, *Guidance Note of the Secretary-General 'United Nations Approach to Transitional Justice*, 2010, p.2. https://docs.un.org/en/S/2004/616.

3 The International Center for Transitional Justice, *What is Transitional Justice*, 2009, p.1. https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009-English.pdf

2.2. Koje su pretpostavke i mehanizmi tranzicijske pravde

Teško je povjerovati da se dovoljno promptno može ustrojiti dovoljno agilan i efektivan sistem koji će potpuno, pravedno i brzo reagovati *post festum* na masovna kršenja ljudskih prava i tako osigurati „priznanje za žrtve i podstaći mogućnosti za mir, pomirenje i demokratiju", kako to formuliše Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu. Zato ustrojavanje takvog sistema u postkonfliktnim i tranzicijskim društvima traje i često ima potrebu za asistencijom drugih sistema, najčešće međunarodnih organizacija, a sam period ispunjavanja njegove zadaće je dugogodišnji proces. U suštini sam cilj tranzicijske pravde jeste postizanje što većeg stepena pravde za žrtve sistemskog kršenja prava.

Institut za mir Sjedinjenih Američkih Država[4] je, baveći se ovim pitanjem, kao osnovni cilj tranzicijske pravde uzeo efektivan odgovor na počinjene zločine i to na način da se: a) ustanovi istina o tome šta je počinjeno i zašto, b) žrtvama prizna patnja, c) izvrši privođenje izvršilaca pravdi, d) izvrši kompenzacija za počinjene zločine, e) sprječavaju budući zločini i f) vrši promocija/poticanje društvenog ozdravljenja.

Što se tiče mehanizama tranzicijske pravde, Olsen, Payne i Reiter, dijele mehanizme tranzicijske pravde u tri kategorije: a) mehanizmi s ciljem postizanja odgovornosti za prošle zločine, uključujući suđenja, komisije za istinu i lustraciju; b) mehanizmi s ciljem postizanja restaurativne pravde za žrtve, što uključuje reparacije, izgradnju spomenika i memorijalnih centara, i c) mehanizmi s ciljem postizanja mira i sigurnosti, koji uključuju amnestiju i oproštaj, ustavne promjene i institucionalne reforme. Olsen, Payne i Reiter su analizirajući 848 mehanizama tranzicijske pravde u 129 zemalja u svijetu od 1970 – 2007 utvrdili da su amnestije najprimjereniji mehanizam tranzicijske pravde, 424 od 848, zatim dolazi suđenje sa 267 od 848, dok komisije za istinu (68), reparacije (35) i lustracije (54) zajedno čine petinu sveukupno primijenjenih mehanizama.[5]

Institut za mir Sjedinjenih Američkih Država navodi četiri ključna mehanizma tranzicijske pravde:[6]

a) Krivično gonjenje (procesuiranje), koje je najdirektniji oblik utvrđivanja odgovornosti i najbolji efekat ima kada ih provode kredibilni sudovi. Međutim, obzirom da je riječ obično o velikom broju potencijalnih optuženika potrebni su ogromni kapaciteti da bi bili svi obuhvaćeni. Ukoliko je moguće organizovati procesuiranje od strane domaćih institucija, to može dodatno signalizirati prekid s prošlošću te osnažiti obnovu povjerenja javnosti u domaće institucije i vraćanje dostojanstva žrtvama. Ovaj mehanizam je najbolje kombinovati s ostalim mehanizmima tranzicijske pravde.

b) Komisije za utvrđivanje istine, su pogodne za utvrđivanje široko rasprostranjenih i dugotrajnih obrazaca činjenja krivičnih djela ili za slučajeve

4 United States Institute of Peace, Transitional Justice: *Information Handbook*, 2008.

5 Olsen, Payne, and Reiter, op. cit. (bilj. 1).

6 United States Institute of Peace, op. cit. (bilj. 4).

gdje su zločini relativno nepoznati. Cilj komisije je da utvrdi činjenice i uzroke počinjenih zločina na što je moguće objektivniji način, a ne nužno kažnjavanje počinitelja. Zato komisije mogu potaknuti zajedničko razumijevanje i priznanje počinjenih zločina, te pružiti temelje za izgradnju snažnog i trajnog mira.

c) Sistem sprječavanja dolaska na službene položaje osoba povezanih s činjenjem zločina je sistem administrativnog isključenja, bez sudskog procesuiranja, odnosno sistem sprječavanja da na službene položaje dođu osobe koje su činile ili su povezane s činjenjem krivičnih djela u prošlosti. Na ovaj način se vraća povjerenja javnosti u sistem i institucije i sprječavaju počinitelji krivičnih djela da narušavaju kredibilitet i učinak novog režima.

d) Programi reparacije i kompenzacije su zahtjevni mehanizmi koje je teško ostvariti naročito kada su oskudni vladini resursi. Žrtve moraju biti identifikovane, oštećenja kvantificirana i osigurana odgovarajuća sredstva. Reparacije su snažan mehanizam oporavka žrtava, međutim, mogu biti i diskriminatorna ili izazvati osjećaj diskriminiranosti žrtava. Čak i najbolji programi reparacije možda neće zadovoljiti očekivanja i potrebe žrtava. Međutim, nepostojanje takvog mehanizma može potkopati sve druge napore tranzicijske pravde, jer reparacije imaju direktan utjecaj na svakodnevni život žrtava i društva i takav mehanizam ima značajan potencijal da doprinese izgradnji održivog mira.

3. ZAHTJEVI EVROPSKE UNIJE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI U POGLEDU INSTITUCIONALNIH REFORMI KOJE IMAJU ODRAZ U SISTEMU TRANZICIJSKE PRAVDE

U okviru strateškog opredjeljenja BiH za pridruživanje porodici zemalja članica EU, gdje interesno, teritorijalno i kulturno pripada, BiH je 15.2.2016. godine podnijela zahtjev za članstvo u EU. Kako bi se izradila procjena podnositeljice zahtjeva u pogledu političkih, ekonomskih i pravnih kriterija iz Kopenhagena utvrđenih 1993. godine i administrativnog kriterija iz Madrida iz 1995. godine, Evropska komisija je uputila BiH ukupno 3.897 pitanja iz područja politika EU. Institucijama BiH je trebalo 14 mjeseci da odgovore na 3.242 pitanja i dodatnih 8 mjeseci da odgovore na preostalih 655 pitanja. Ipak na neka od pitanja vlasti se nisu mogle usaglasiti oko odgovora. Na osnovu dostavljenih odgovora BiH, Evropska komisija je izradila Analitički izvještaj (COM (2019) 261 final) s negativnim mišljenjem o zahtjevu BiH dajući određene preporuke o mjerama koje je nužno poduzeti kako bi *avis* Evropske komisije bio pozitivan.

Prema Mišljenju Evropske komisije, u gotovo svim oblastima koje su predmet Kopenhagenskih i Madridskih kriterija potrebna su određena unapređenja odnosno svojevrsne promjene u pristupu, organizaciji i djelovanju. Svakako najsloženija su pitanja čije rješavanje zahtijeva intervenciju u Ustav BiH. Ovdje, za potrebe ovog istraživanja, ograničit ćemo se na zahtjeve koji se

tiču institucionalnih reformi, odnosno institucija koje imaju krucijalan značaj za uspostavu pravednog društva i direktan odraz na tranzicijsku pravdu. Prije svega je to pitanje Ustavnog suda BiH, te pitanje konstitucionalizacije VSTV i vrhovnog suda BiH. Ovo iz razloga što su navedene institucije ključni mehanizmi kako za funkcionisanje sistema uspostave i implementacije tranzicijske pravde, tako i za njegovu daljnju nadogradnju u pravnom i političkom smislu.

4. MOGU LI ADEKVATNI ODGOVORI NA ZAHTJEVE EVROPSKE UNIJE IMATI POZITIVAN UČINAK NA SISTEM TRANZICIJSKE PRAVDE U BOSNI I HERCEGOVINI

Uspostava pravde u BiH nakon zadnjeg rata je višestruko otežan proces koji bi tek neznatno bio moguć bez podrške međunarodne zajednice koja se može posmatrati kroz podršku institucionalnim reformama, podršku izvršavanju nadležnosti institucija, omogućavanje hapšenja ratnih zločinaca, uspostavu domaćih ključnih institucija, te osnivanju i radu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*). Naravno, sam način i forma okončanja rata i uspostavljanja sistema vlasti u BiH su osudili BiH na potrebu za dugotrajnom (bez određenog roka) asistencijom međunarodnih snaga ili nekih drugih pojedinačnih ili grupnih političko-vojnih sila.

Dakle, BiH je nastavila državnopravnu egzistenciju nakon izlaska iz, možda, najgrozomornijeg sukoba u svojoj historiji. U takvom ambijentu; razorena infrastruktura, zaostala privreda s uništenim privrednim sistemima, raseljeno, ubijano, ranjavano, osiromašeno i podijeljeno stanovništvo, BiH se morala nositi s teretom tranzicije: iz jednostranačkog u višestranački sistem, iz dogovorne ekonomije u tržišnu ekonomiju, iz socijalizma u kapitalizam, iz republičkog u neki specifični, hibridni, nigdje „testirani“ i pritom oktroisani oblik vlasti. Uz sve te ambijentalne okolnosti, trebalo je uspostaviti institucionalni sistem koji će svojom funkcionalnošću, prije svega vratiti povjerenje podijeljenog i razorenog društva u institucije, pravdu i pravednost, a tek onda uspostaviti pravedno društvo u kojem se pojedinac osjeća sigurnim i zaštićenim. Takav, funkcionalan, potpun i agilan sistem, nažalost, nije uspostavljen do danas, nakon 30 godina od rata.

Među najznačajnije segmente/dijelove sistema za uspostavljanje tranzicijske pravde mogli bismo istaknuti: Ustavni sud BiH, vrhovni sud BiH tj. sud koji će imati ulogu vrhovnog suda i VSTV. Upravo su to pitanja na kojima je Evropska komisija u svom odgovoru insistirala u smislu reformi i unapređenja stanja. Tako je istaknut zahtjev za profesionalnost i nezavisnost sudija Ustavnog suda, rješavanje pitanja međunarodnih sudija u Ustavnom sudu, te je istaknuta nužnost priznanja legitimnosti Ustavnog suda od strane svih vlasti, a s ciljem osiguranja trajnog poštivanja njegovih odluka. Isto tako, naglašena je potreba konstitucionalizacije VSTV i uspostave pravosudnog tijela koje će osigurati dosljedno tumačenje

zakona i ujednačavanje sudske prakse, a pritom u potpunosti osigurati princip nezavisnosti svih sudaca.

Postavlja se pitanje: koliko bi nezavisnost, profesionalnost i popunjenost sudija Ustavnog suda isključivo domaćim sudijama, ustavno definisanje VSTV i uspostava vrhovnog suda BiH značilo za tranzicijsku pravdu? Isto tako, pitanje je kako odgovoriti na takve zahtjeve u normativnom smislu, a da odgovor bude prihvatljiv i praktično dosegljiv?

4.1. Institucionalne reforme kao odgovor na zahtjeve Evropske unije

Sigurno je da bez efektivnih institucija, koje će slijediti, štititi i provoditi načela pravde, pravičnosti i pravne države ne može biti uspostavljen sistem u kojem će se građani osjećati sigurno i u njega imati povjerenje, sistem koji će uspostaviti i potom garantovati opstojnost pravde i pravičnog postupanja. Nažalost, istraživanja potvrđuju da građani, uglavnom, nemaju povjerenje u institucije sistema. Tako, Izet Mahir[7] u svom istraživanju, koje je proveo 2021. godine, dolazi do zaključka da građani, 52,5% ispitanika, nemaju povjerenja u institucije BiH. Isti postotak ispitanika se izjasnio negativno na pitanje da li se osjećaju sigurnim u BiH. Istraživanje koje je u zemljama zapadnog Balkana proveo Međunarodni republikanski institut također pokazuje negativan stav o stanju u BiH općenito, ali i prema institucijama BiH.[8] Tako na pitanje da li je korupcija ozbiljan problem ili nije, čak 70% građana se izjasnilo da je to vrlo ozbiljan problem, a 26% da je donekle ozbiljan problem. Dakle, čak 96% građana vidi korupciju kao problem u većoj ili manjoj mjeri, a tek 1% smatra da to uopće nije problem. Iz ovakvih odgovora jasno se da zaključiti koliko je povjerenje u institucije jer građani uopće ne vjeruju da se institucije pravovremeno i adekvatno obračunavaju s korupcijom. S tim korespondira i odgovor na pitanje da ocijene rad Vijeća ministara. Tako je 84% građana Vijeće ministara ocijenilo lošim (49% vrlo lošim, a 35% donekle lošim), a samo 1% vrlo dobrim. Zabrinjavajuće je i to da mnogi građani nacionalizam još uvijek vide kao problem (35% kao veliki problem, a 31% kao donekle problem). Ni odgovori o pitanju sigurnosti nisu ohrabrujući. Čak 47% ispitanika sigurnosnu situaciju u BiH ocjenjuje donekle zadovoljavajućom, a 37% nezadovoljavajućom (14% vrlo nezadovoljavajućom, 23% donekle nezadovoljavajućom). Tek 10% ispitanika smatra da je sigurnosna situacija vrlo zadovoljavajuća. U istraživanju koje je Međunarodni republikanski institut proveo u zemljama zapadnog Balkana 2024. godine slični su rezultati.[9]

7 Mahir Izet, *Implementacija tranzicijske pravde i sigurnost u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021. https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/11/IMPLEMENTACIJA-TRANZICIJSKE-PRAV DE-I-SIGURNOSTI-U-BiH-Izet-Mahir.pdf.

8 International Republican Institute, *Western Balkans Regional Poll*, *2025*, https://www.iri.org/resources/western-balkans-regional-poll-may-july-2025/.

9 International Republican Institute, *Western Balkans Regional Poll, 2024*, https://www.iri.org/resources/western-balkans-regional-poll-february-march-2024-full/.

Međutim, u ovom istraživanju su ispitanici mogli odgovoriti i na pitanje koliko vjeruju pojedinim institucijama. Veliko nepovjerenje iskazano je prema političkim institucijama, medijima i pravosuđu. Tako, u sudove, veliku vjeru ima tek 8%, a donekle vjeruje 34% ispitanika. Sudovima ne vjeruje 63% ispitanika (32% donekle ne vjeruje, a 31% uopće ne vjeruje). Slična je situacija i kod političkih institucija, dok je povjerenje u rad policije i armiju znatno veće.

Smatramo da bez povjerenja građana, a naročito žrtava sistema ili sistemskog ugrožavanja, u državne institucije, dakle, bez ubjeđenja da su institucije imune od sistemskih i vansistemskih interesnih, emocionalnih i dr. upliva sposobne provoditi zakone i pravično djelovati, te ubjeđenja da tako u praksi i djeluju, institucionalni sistem nije kadar izgraditi i održavati platformu na kojoj će izrastati i biti održavana vitalnom tranzicijska pravda. Sve to bez obzira koliko povjerenje bilo subjektivan segment odnosa između institucionalnog mehanizma uspostavljanja pravde i konzumenata njegovog djelovanja. Postizanje povjerenja je proces, segmentiran kroz a) način i formu uspostave i sadržaj (sastav i nadležnost) svake pojedine, za pravdu ključne institucije, i b) aktivnost i produkt aktivnosti takvih institucija. Svakako da je to povjerenje tek polutka sistema pravde koji postaje potpun i zaokružen tek stvarno dosegnutom pravičnošću koja je objektivan uzrok povjerenja.

Neke dijelove takvog potencijalno zaokruženog sistema pravde istakla je i Evropska komisija u svom mišljenju insistirajući na njima kao uvjetima napretka na putu ka članstvu u EU. Analizirat ćemo to kroz: organizaciju i djelovanje Ustavnog suda BiH, konstitucionalizaciju VSTV i uspostavu vrhovnog suda BiH.[10]

4.1.1. Organizacija i djelovanje Ustavnog suda BiH

Ustavni sud BiH se sastoji od devet sudija od kojih su trojica stranci koje bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava nakon konsultacija sa Predsjedništvom BiH. Domaće sudije biraju entitetski parlamenti; četvoricu bira Predstavnički dom Parlamenta Federacije BiH, a dvojicu Skupština Republike Srpske. Ovakav postupak izbora domaćih sudija utire put bojazni da će interesi entiteta i etniteta dominirati u rezonovanju pojedinih sudaca, naročito u slučajevima sukoba nadležnosti države i entiteta, te pitanjima koja se tiču jačanja/slabljenja centralnih odnosno entitetskih vlasti. Tako, Edin Šarčević ukazuje na etničku koloristiku izdvojenih mišljenja tvrdeći da izdvojena mišljenja sudija Ustavnog suda, korespondiraju sa etničkom pripadnošću.[11] Suprotno tome, Ustavni sud

10 Ne ograničavajući se na navedene institucije i elemente, svakako je da u BiH postoje brojni problemi koji bi trebali biti u fokusu budućih reformi, a koji se neće spominjati u ovom radu. Primjerice, jedno od takvih jeste i pitanje jedinica lokalnih samouprava i njihove sveopšte reforme s ciljem racionalizacije ukupnih društvenih, političkih i ekonomskih odnosa. O tome više u radu istih autora: Jasmin Hušić i Suan Islamović, *Territorial reform of local self-government units in Bosnia and Herzegovina – needs and opportunities*, RIM, Sarajevo, 2025, *passim*.

11 Edin Šarčević, D*ejtonski ustav: karakteristike i karakteristični problemi*, Konrad Adenauer Sarajevo, 2009.

BiH mora biti integrativni faktor. U tom smislu Hinghofer-Szalkay[12] ukazuje na značaj Ustavnog suda Republike Austrije za federalizam, ističući kako je isti do danas ostao faktor koji drži savezne zemlje na okupu transformirajući političke sporove između saveznih zemalja i saveznog nivoa u pravna pitanja.

Pluralizam u komponovanju Ustavnog suda je generalno poželjan i potreban, a u našem slučaju i nužan. Jer kako ističe Teodor Antić: „Donošenje sudske odluke misaoni je proces u kojem na suce utječu određeni vanjski faktori, ali i niz njihovih osobnih svojstava, od intelektualnih sposobnosti, stručnog znanja, praktičnih vještina i životnog iskustva do naravi, predrasuda, interesa i snage.“[13] U tom smislu je i Evropska komisija za demokraciju putem prava (*European Commission for Democracy through Law/Venice Commission*, u daljnjem tekstu: Venecijanska komisija) dala preporuke da bi sastav ustavnog suda trebao odražavati filozofske, etničke, pravne, socijalne, vjerske i političke elemente društva. S tim u vezi ističe da: „ustavno sudstvo mora, svojim sastavom, jamčiti nezavisnost s obzirom na različite interesne skupine i doprinositi stvaranju tijela jurisprudencije koje je svjesno tog pluralizma. [...] Na kraju, ravnoteža koja osigurava poštovanje različitih osjećaja ljudi mora biti ugrađena u pravila o sastavu tih jurisdikcija.“[14]

Dakle, ključna pitanja koja pred BiH stavlja Evropska komisija i na koja se moraju tražiti odgovori jesu jačanje profesionalnosti i nezavisnosti sudija, učešće stranaca u radu suda i efektivno provođenje presuda.

Kada je riječ o nezavisnosti sudija Ustavnog suda esencijalno je pitanje samog izbora sudija tj. koji subjekti i na koji način meritorno utječu na imenovanje sudija. Bello Hutt i Pierre Vandamme[15] zauzimaju stav da bi se metodom slučajnog izbora sudija smanjila politička ovisnost, te smatraju da bi se izbor ustavnih, ali i saveznih i vrhovnih sudija trebao odvijati u dvije faze. Prva faza predselekcija kandidata tj. izbor kandidata koji zadovoljavaju pravne kvalifikacije. Druga faza selekcija metodom slučajnog izbora. Prvom fazom se postiže garancija kompetentnosti, a drugom politička nezavisnost sudija.

Ova pitanje su različito riješena u pojedinim državama. U Republici Srbiji, (član 172. Ustava Republike Srbije), sudije ustavnog suda, kojih ima 15, biraju se i imenuju iz reda istaknutih pravnika sa najmanje 40 godina života i 15 godina iskustva u pravnoj struci, na mandat od devet godina s mogućnošću još jednog reizbora. Narodna skupština bira pet sudija Ustavnog suda između 10 kandidata koje predloži predsjednik Republike, predsjednik Republike imenuje pet sudija Ustavnog suda između 10 kandidata koje predloži Narodna skupština, a opća

12 Stephan Hinghofer-Szalkay, *The Austrian Constitutional Court: Kelsen's Creation and Federalism's Contribution?,* Fédéralisme Régionalisme, Volume 17., 2017.

13 Teodor Antić, *Izdvojeno mišljenje u sudskim postupcima i praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 2, str. 837-873. Rijeka, 2016, str. 839.

14 Venice Commission, Vademecum on Constitutional Justice, CDL-JU (2007)012, Strasbourg, 2007. www.venice.coe.int, pristupljeno 16.4.2021. godine, p. 5.

15 Donald Bello Hutt, and Pierre-Etienne Vandamme, Selecting Constitutional Judges Randomly, Swiss Political Science Review, Vol. 27(1), 2021, pp. 107-127.

sjednica Vrhovnog kasacionog suda imenuje pet sudija između 10 kandidata koje na zajedničkoj sjednici predlože Visoki savjet sudstva i Državno vijeće tužilaca.

U Republici Hrvatskoj sudije Ustavnog suda bira Hrvatski sabor, iz reda istaknutih pravnika s najmanje 15 godina radnog iskustva u pravnoj struci, na mandat od osam godina. Doktor pravnih nauka može se izabrati za sudiju Ustavnog suda ako ima najmanje 12 godina radnog iskustva u pravnoj struci.

Ustavni sud Republike Crne Gore sastoji se od sedam sudija koji se imenuju iz reda istaknutih pravnika, ne mogu biti mlađi od 40 godina i moraju imati 15 godina iskustva u struci. Sudije Ustavnog suda bira i razrješava Skupština (član 153. Ustava): na prijedlog predsjednika Crne Gore dvoje sudija, a na prijedlog nadležnog radnog tijela Skupštine po raspisanom javnom pozivu, pet sudija.

U Republici Sloveniji Ustavni sud se sastoji od devet sudija. Imenuje ih Državni zbor (donji dom Parlamenta) iz reda pravnih stručnjaka, na prijedlog predsjednika Republike (član 163. Ustava). Mandat traje devet godina i ne mogu biti ponovo imenovani (član 165. Ustava).

U Kraljevini Španiji sudije Ustavnog suda, kojih ima 12, imenuje Kralj (član 159. Ustava), na mandat od devet godina iz reda istaknutih pravnika s 15 godina iskustva. Po četiri kandidata predlažu Kongres i Senat i to sa tri petine glasova svojih članova, a po dvojicu kandidata predlažu vlada i Opće sudbeno vijeće. Predsjednika Suda koji, kako ističe Adam Elisenda,[16] ima odlučujući glas, imenuje Kralj iz reda sudija i na prijedlog Suda na mandat od tri godine.

U Saveznoj Republici Njemačkoj, sudije Ustavnog suda, na osnovu člana 94. Temeljnog zakona (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*), imenuje dvotrećinskom većinom Savezna skupština (*Bundestag*) i Savezno vijeće (*Bundesrat*), na mandat od 12 godina. Benz[17] ističe kako u praksi svaki dom bira polovicu sudija, a oba doma određuju predsjednika i podpredsjednika Suda.

Ustavom Ruske Federacije (*Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii*) propisano je da sudije Ustavnog suda, kojih ima 19, imenuje Vijeće Federacije - gornji dom (*Sovet Federatsii*) na prijedlog predsjednika Ruske Federacije.

Članovi Ustavnog vijeća u Republici Francuskoj, na osnovu člana 56. Ustava (*La Constitution française du 4 octobre 1958*), imenuju se na neobnovljiv mandat od devet godina. Trojicu članova imenuje predsjednik Republike, trojicu predsjednik Nacionalne skupštine (*Assemblée Nationale*) i trojicu predsjednik Senata (*Sénat*).

Očito je da u Evropi postoje različiti pristupi organizaciji Ustavnog suda i načinu izbora njegovih sudija. Sve te pristupe možemo grupisati u sljedeće

16 Adam Elisenda, The Constitutional Court of Spain: From System Balancer to Polarizing Centralist. In ARONEY N. & KINCAID J. (Eds.), Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? (pp. 367-403). Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2021.

17 Artur Benz, The Federal Constitutional Court of Germany: Guardian of Unitarism and Federalism, In ARONEY N. & KINCAID J. (Eds.), Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? (pp. 193-222). Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2017.

modele:[18] a) direktni model, u kojem sudije imenuje ovlašteno tijelo na diskrecionoj osnovi (npr. u Francuskoj); b) izborni model u kojem ustavne sudije bira državni parlament (npr. u Njemačkoj, Poljskoj, Sloveniji); c) mješoviti model, koji predstavlja kombinaciju imenovanja i izbora kao načina postavljanja na dužnost (npr. u Austriji, Bugarskoj, Češkoj).

Kada je u pitanju BiH, imajući pritom u vidu zahtjeve EU i potrebu veće nezavisnosti Ustavnog suda, rješenje treba tražiti prije svega u postupku imenovanja. Postupak imenovanja sudija Ustavnog suda treba biti regulisan i vođen na državnoj razini, a ne na razini entiteta tj. da sudije Ustavnog suda BiH imenuje Parlamentarna skupština BiH. Takvo rješenje je prihvatljivije u smislu postizanja povjerenja žrtve i građana općenito. To može biti na prijedlog Predsjedništva BiH, Vijeća ministara BiH, ili samoinicijativna prijava na konkurs, eventualno kombinacija navedenog.

Jedno od mogućih rješenja je da Parlamentarna skupština BiH (oba doma) dvotrećinskom većinom vrši imenovanje sudija Ustavnog suda sa liste kandidata koji zadovoljavaju Ustavom BiH i zakonom utvrđene kriterije. Listu kandidata koji ispunjavaju uslove bi moglo utvrđivati radno tijelo (konkursna komisija) Predstavničkog doma na osnovu javnog konkursa. Izjašnjavanje domova o kandidatima može biti o svakom kandidatu pojedinačno ili o listi koja bi u tom slučaju sadržavala onoliko kandidata koliko se imenuje sudija, a koju bi na osnovu konkursom utvrđene liste konsenzusom predlagali predsjedavajući Predstavničkog doma i njegovi zamjenici. Sudije bi se imenovale na ograničen mandat (devet godina), a zamjena jedne trećine sudija bi se vršila svake tri godine. Na ovaj način sudije bi imenovalo državno zakonodavno tijelo, što je logično rješenje obzirom da Ustavni sud BiH najprije štiti Ustav BiH i jeste državna institucija. S druge strane, dvotrećinskom većinom omogućila bi se široka politička podrška radu suda koja je ne samo poželjna, već, naročito u našim uslovima, nužna. Štoviše i Venecijanska komisija je stava da u proces imenovanja ustavnih sudija treba uključiti različite državne organe i političke subjekte, kako bi se izbjegla percepcija sudija kao instrumenata jedne političke sile.

Svakako da se, kako god postupak bio regulisan, ne može i ne smije izostaviti moralitet u postupku imenovanja. Upravo taj segment postupka koji insistira na dobroj vjeri i namjeri može biti ključan kako kod odabira najboljih, a ne politički najpodobnijih, tako i kod postizanja one teško dosegljive dvotrećinske većine glasova oba doma. Slično razmišlja profesor Zvonimir Lauc,[19] ističući kako se u postupku izbora sudaca, osim legalnosti postupka, zahtijeva moralnost postupka kao i njegova legitimnost te bi izborne aktivnosti trebalo koristiti kao obnovu povjerenja u institucije i općenito u ustavni poredak.

---

18 Davor Krapac, *Postupak pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske - ustrojstvo i proceduralni elementi ustavnog nadzora*, Narodne novine, Zagreb, 2014, str. 49-50.

19 Zvonimir Lauc, *Novo uređenje statusa sudaca Ustavnog suda: od načina izbora do materijalnih osnova njihova rada*, u: Barbić, J. (ur.): Hrvatsko ustavno sudovanje, HAZU, Zagreb, 2009, str. 277. – 341.

Pitanje stranaca u Ustavnom sudu BiH je vrlo složeno i dovodi do apsolutno oprečnih stavova onih od kojih ovisi uspjeh revidiranja Ustava. Tako jedni u prisutnosti stranaca prepoznaju ugrožavanje Dejtonskog poretka,[20] a drugi u njima vide blokadu razgradnji BiH, odnosno mehanizam očuvanje tog poretka.[21] U takvoj konstelaciji interesa teško je očekivati postizanje saglasnosti. U svakom slučaju nužno je osigurati efektivno provođenje odluka Ustavnog suda jer je to garancija opstojnosti ustavnog poretka i svega onog što je na taj ustavni poredak naslonjeno od pojedinačnih prava do strukture i suvereniteta države. Prema tome, nemjerljiv je značaj Ustavnog suda u izgradnji i održavanju pravnog poretka koji ustvari jeste garancija uspostavljanja pravednog društva u kojem je pravičnost očekivana, a odstupanja od pravednog eksces, izoliran i kažnjiv slučaj. Dakle, kada bi se uspjelo adekvatno odgovoriti na pitanja EU o Ustavnom sudu BiH, tj. kada bi se riješilo pitanje sudija stranaca, bez da se umanji njegov efektivitet i povjerenje u njegovo odlučivanje i kada bi se uspjelo doći do apsolutne prihvatljivosti i provođenja njegovih odluka i općenito osnažiti povjerenje u rad ovog suda, a koje se kontinuirano od strane pojedinih institucija nastoji umanjiti i ugroziti, neupitno bi se osigurao stabilniji, efektivniji i predvidljiviji pravni poredak koji je jedini pozvan, u državnopravnom smislu, da omogućava i garantuje pravdu.

4.1.2. Organizacija i položaj Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine

VSTV od svog osnivanja 2004. godine zauzima značajno mjesto u pravosudnom sistemu i predstavlja bitan faktor u garanciji nezavisnosti pravosuđa i tužilaštva. U tom smislu je i Visoki predstavnik za BiH Valentin Inzko ustvrdio da je: „Transparentan i vjerodostojan VSTV presudan faktor za jačanje vladavine prava u BiH. S novim rukovodstvom može se vratiti povjerenje javnosti u VSTV i pravosudne institucije.“[22] Slično i Venecijanska komisija[23]: „Očigledno je da VSTV u praksi igra izuzetno bitnu ulogu u jačanju nezavisnosti pravosuđa i daljim kontaktima i saradnji sudija i tužilaca“, te je dala preporuku da se VSTV

20 Tako je za Radio Slobodna Evropa Milorad Dodik, tadašnji član Predsjedništva BiH i lider Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), izjavio da traži odlazak stranih sudija: „Zato što su dio koncepta razgradnje Dejtonskog sporazuma i razgradnje Republike Srpske i konstitutivnosti naroda, zato što rade isključivo za interese Bošnjaka“. Dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-sud-bih-strane-sudije/30443920.html, pristupljeno: 5.10.2025. godine.

21 „Odluka da se povuku strani tužioci i sudije imala je kobne posljedice za samo pravosuđe, koje je od nezavisnog i funkcionalnog stuba vlasti postalo politički zavisno i korumpirano tijelo, koje je u očima građana i svim relevantnim analizama trenutno najveća prepreka pravnoj sigurnosti i razvoju bh. društva - ističu iz SDA.“ Iz saopćenja SDA – prenio portal Dnevnik.ba, dostupno na: https://www.dnevnik.ba/vijest/izetbegovic-zeli-zadrzati-prednost-poziva-strance-da-zadrze-strane-suce-u-ustavnom-sudu-bih, pristupljeno: 5.10.2025. godine.

22 Inzko Valentin, *Informacija o posjeti Visokog predstavnika VSTV*, dostupno na: http://www.ohr.int/vstv-je-presudan-za-jacanje-vladavine-prava-u-bih-i-ponovnu-izgradnju-povjerenja-javnosti-2/, pristupljeno: 5.10.2025. godine.

23 Venice Commission, Opinion on legal certainty and the independence of the judiciary in Bosnia and Herzegovina, CDL-AD (2012) 014, p. 19. dostupno na: www.venice.coe.int, pristupljeno 5.10.2025. godine.

da izričit ustavni osnov. Isto tako, Evropska komisija je istakla potrebu da VSTV dobije ustavni status čime bi ostvario stabilniji i snažniji položaj, što bi svakako imalo odraza i na nezavisnost i efektivnost ove institucije. Garoupa i Ginsburg[24] ističu da su sudska vijeća koja su regulirana redovnim zakonima podložna utjecaju vlasti i drugih aktera. S druge strane, sudska vijeća čija struktura je utvrđena ustavom su izvan dosega svakodnevne politike i reflektiraju želju za većim stepenom nezavisnosti i izdvojenosti sudstva.

Sudska i tužilačka vijeća su različito organizovana u pojedinim zemljama. Uglavnom sve evropske države imaju sudska/tužilačka vijeća i po pravilu su regulisana ustavima tih zemalja. Tako je npr. u Bugarskoj Ustavom uspostavljen Visoki sudski savjet. U Republici Hrvatskoj su također Ustavom regulisani Državno sudsko vijeće i Državno odvjetničko vijeće, Poljska ima Državno sudsko vijeće i Državno tužilačko vijeće, Republika Slovenija također Sudsko vijeće i Državno tužilačko vijeće. Međutim, postoje zemlje kao npr. Njemačka i Austrija koje nemaju organizovana takva vijeća.

U Republici Srbiji Ustavom su konstituirana dva vijeća: Visoki savjet sudstva (VSS) i Državno vijeće tužilaca (DVT). VSS je konstituiran (član 153. Ustava) kao nezavisan i samostalan organ koji osigurava i garantuje nezavisnost i samostalnost sudova i sudija, broji 11 članova sa mandatom od pet godina osim onih koji su po položaju. U sastav ulaze predsjednik Vrhovnog kasacionog suda, ministar pravosuđa i predsjednik nadležnog odbora Narodne skupštine, i oni predstavljaju članove po položaju. Pored njih Narodna skupština bira još osam izbornih članova. DVT je također konstituiran (član 164. Ustava) kao samostalan organ koji osigurava i garantuje samostalnost javnih tužilaca i zamjenika javnih tužilaca. Sastoji od 11 članova od kojih su Republički javni tužilac, ministar pravosuđa i predsjednik nadležnog odbora Narodne skupštine članovi po položaju, a još osam članova bira Narodna skupština na mandat od pet godina. VSS bira i razrješava sudije, predlaže Narodnoj skupštini izbor predsjednika Vrhovnog kasacionog suda i predsjednike sudova te učestvuje u postupku njihovog razrješenja. DVT predlaže Narodnoj skupštini kandidate za prvi izbor za zamjenika javnog tužioca i bira zamjenike javnih tužilaca za trajno obavljanje funkcije zamjenika javnog tužioca, te odlučuje u postupku prestanka funkcije zamjenika javnih tužilaca.

Visoko sudsko vijeće (*Conseil Supérieur de la Magistrature*) postoji i u Republici Francuskoj. Također je uspostavljen Ustavom (član 65. Ustava), a djeluje u dva odjela; jedan se bavi pitanjima sudija i drugi pitanjima javnih tužilaca. Sudskim odjelom predsjedava predsjednik Kasacionog suda, a pored njega članovi su još petorica sudija; jedan javni tužilac, jedan državni savjetnik kojeg imenuje Državni savjet (*Conseil d'Etat*) i šest kvalificiranih istaknutih građana koji ne mogu biti članovi Parlamenta, sudstva ili uprave (administracije).

24 Garoupa Nino and Ginsburg Tom, *Guarding the Guardians: Judicial Councils and Judicial Independence,* University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 250, 2008. p. 27.

Po dvojicu ovih istaknutih građana imenuju predsjednik Republike, predsjednik Nacionalne skupštine i predsjednik Senata. Tužilačkim odjelom predsjedava glavni javni tužilac na Kasacionom sudu, a članovi su još pet javnih tužilaca, jedan sudija, jedan državni savjetnik i šest kvalificiranih, istaknutih građana. Nadležnost sudskog odjela je davanje preporuka kod imenovanja najviših sudskih funkcija. Tužilački odjel daje mišljenja u postupku imenovanja javnih tužilaca. Pored toga, sudski odjel djeluje i kao disciplinski sud za sudije, a tužilački odjel daje mišljenja u disciplinskim postupcima protiv javnih tužilaca.

Republika Turska u članu 159. Ustava (*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*) konstituira Sudsko i tužilačko vijeće (*Hâkimler ve Savcılar Kurulu*), koje, slično kao i kod Republike Francuske, djeluje u dva odjela. Ranije je ovo vijeće u nazivu sadržavalo riječ „Visoko", međutim izmjenama Ustava 2017. godine ta odrednica/riječ je izostavljena. Vijeće broji 13 članova, a njime predsjedava ministar pravde. Mandat članova je četiri godine s mogućnošću jednog reizbora. Podsekretar Ministarstva pravde je po funkciji član Vijeća. Predsjednik Republike imenuje četiri člana iz reda sudija i javnih tužilaca. Tri člana se biraju između članova Visokog apelacionog suda, jedan član između članova Državnog vijeća, te tri člana iz reda advokata i nastavnog osoblja visokoobrazovnih ustanova iz područja prava, s tim da najmanje jedan mora biti iz reda advokata i najmanje jedan iz reda nastavnog osoblja. Vijeće je nadležno za provođenje postupka prijema sudija i javnih tužilaca, ocjenu dostojnosti sudija i tužilaca njihovih funkcija, prijenos nadležnosti, disciplinske kazne, otpuštanje sudija i tužilaca, ukidanje sudova i dr. nadležnosti utvrđene Ustavom i zakonom.

Ustavom Republike Italije (*Costituzione della Repubblica Italiana*) uspostavljeno je Visoko sudsko vijeće (*Consiglio superiore della magistratura*). Vijećem predsjedava predsjednik Republike, a članovi po funkciji su prvi predsjednik i generalni tužilac Kasacionog suda. Ostali članovi se biraju iz reda univerzitetskih profesora prava i advokata koji imaju najmanje 15 godina iskustva, s tim da jednu trećinu biraju redovne sudije i jednu trećinu Parlament. Mandat članova Vijeća je četiri godine i ne mogu odmah po isteku mandata biti reizabrani. Vijeće je nadležno za zapošljavanje sudija, njihove radne zadatke, premještanje, promociju, disciplinske mjere i otpuštanje.

Kao što se može zaključiti, gotovo sve evropske zemlje, ne bez razloga, ustavima konstituiraju institucije sudskih i tužilačkih vijeća čija je osnovna zadaća čuvanje nezavisnosti i garancija efektivnosti i zakonitosti rada sudija i tužilaca. Međutim, neka istraživanja upućuju na zaključak da sudska vijeća, sama po sebi, nisu garancija sudske nezavisnosti i samostalnosti. Tako Urbániková i Šipulová,[25] zaključuju da, pravosuđe država koje nemaju formirana sudska vijeća uživaju veći stepen povjerenja javnosti nego pravosuđa država u kojima su takva vijeća formirana. Slično zaključuju Garoupa i Ginsburg, ispitujući korelaciju sastava i nadležnosti sudskih vijeća u odnosu na nezavisnost sudstva. Konstatuju da nema

25 Urbániková Marina and Šipulová Katarina, *Failed Expectations: Does the Establishment of Judicial Councils Enhance Confidence in Courts?* German Law Journal, vol. 19, No7. 2018.

dokaza da se jačanjem nadležnosti sudskih vijeća povećava sudska nezavisnost kao ni da struktura sudskih vijeća utječe na rast sudske nezavisnosti i kvaliteta. *In fine* zaključuju „Čini [se] da je pojava sudskih vijeća kao najbolje međunarodne prakse za unapređenje sudske nezavisnosti i kvaliteta možda neopravdana“[26]

Ipak, smatramo izuzetno korisnim VSTV dati ustavni značaj gdje bi se utvrdile osnovna organizaciona (sastav, imenovanje, razrješenje), i radna (nadležnost, odlučivanje, sastajanje) pravila i obilježja. To čak ne vidimo niti kao politički problem, obzirom da su entiteti još 2004. godine prenijeli nadležnost na državu za formiranje VSTV na državnoj razini i da VSTV od tada postoji i radi. Također smo mišljenja da VSTV treba razdvojiti u dva odjela ili formirati dva različita vijeća tj. jedno sa nadležnostima u domeni sudija i sudova, i drugo u domeni tužilaca i tužilaštava. Podijeljenost u dva vijeća, *inter alia*, je preporuka i Venecijanske komisije. Venecijanska komisija je u više navrata ukazala na potrebu da se razdvoje sudsko i tužilačko vijeće ili bar da se formiraju dva podvijeća. Tako je to učinila u Mišljenju o pravnoj sigurnosti i nezavisnosti pravosuđa u Bosni i Hercegovini 2012. godine, kao i u Mišljenju o nacrtu zakona o izmjenama Zakona o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću 2014. godine i 2021. godine.

Sastav članova vijeća bi trebao bit heterogen u smislu struke gdje ne bi prevladavali sudije i tužioci. Prema tome, oba vijeća i sudsko i tužilačko trebalo bi da imaju heterogen sastav u profesionalnom, teritorijalnom i etničkom smislu, uvažavajući karakteristike BiH društva. Smatramo da takav sastav može ponuditi bolji i prihvatljiviji odgovor po pitanju pristranog djelovanja članova vijeća izazvanog kolegijalnom solidarnošću, ličnim prijateljstvom i drugim oblicima privatne i poslovne interakcije, *eo ipso* bolji odgovor na pitanje sudske i tužilačke nezavisnosti.[27] Takvo sudsko i tužilačko vijeće koje ima izvorno ustavno utemeljenje, vijeće koje može nezavisno bez političkih, kolegijalnih i drugih upliva izvršavati svoje nadležnosti, posebno u dijelu imenovanja, nadzora i sankcionisanja može biti jedna od najznačajnijih garancija nezavisnog i efektivnog pravosuđa koje isključivo kao takvo može biti garancija uspostavljanja ustavnosti, zakonitosti i pravednosti.

4.1.3. Uspostava Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine

BiH je jedinstven primjer u Evropi u pravno sistemskom smislu po mnogim specifičnostima, pa tako i po tome što nema na državnoj razini vrhovni sud.

Razloge za postojanje vrhovnog suda, općenito, nalazimo u nužnosti usklađenog djelovanja (tumačenja i odlučivanja) pravosudnog sistema u okvirima suverene zemlje. Ta nužnost je produkt najznačajnijih pravnih načela koji oživotvoruju, te daju lice i naličje odnosa vlasti prema građanima. Takvo je načelo vladavine prava, načelo pravičnog suđenja, načelo jednakosti pred zakonom i dr. Stoga, konstituisanje vrhovnih sudova u svim savremenim zemljama je gotovo dogmatičan stav. Naravno, u samoj organizaciji, načinu djelovanja i nadležnosti,

26 Garoupa and Ginsburg, op. cit. (bilj. 23), str. 33.

27 Slično: Jasmin Hušić, *Put za Bruxelles*, Grafičar d.o.o. Bihać, 2022.

postoje razlike od zemlje do zemlje koje su posljedica prošlosti, tradicije, političkog uređenja i drugih prilika pojedinih zemlja.

Exempli causa, Ustav Savezne Republike Njemačke u članu 95. konstituira Vrhovni savezni sud (*Bundesgerichtshof*). Vrhovni savezni sud ima tri odjeljenja; krivično, građansko i porodično odjeljenje. Njegova nadležnost proteže se na parnične i krivične postupke.[28] Ustav također predviđa i izbor sudija saveznih sudova na način da ih biraju nadležni savezni ministar i odbor za izbor sudija kojeg čine nadležni ministri zemalja i jednak broj članova koje bira Savezna skupština.

Ustav Kraljevine Španije u članu 123. konstituira Vrhovni sud (*Tribunal Supremo*). U svojoj organizaciji ima pet vijeća. Vijeće za parnične postupke, Vijeće za kaznene postupke, Vijeće za upravne sporove, Vijeće za radne sporove i Vijeće za vojne sporove. Odlučuje po žalbama na presude nižih sudova.

Savezni vrhovni sud Švicarske Konfederacije (*Bundesgericht*) je najviši sudski organ Konfederacije. U skladu sa članom 189. Ustava nadležan je za sporove u vezi sa povredom: saveznog prava, međunarodnog prava, međukantonalnog prava, kantonalnog ustavnog prava, autonomije općina, saveznih i kantonalnih odredaba o političkim pravima. Odlučuje, u sporovima između Konfederacije i kantona kao i između kantona, a pred njim se mogu osporiti i akti Savezne skupštine i Saveznog vijeća. Ono što je specifičnost ovog suda jeste to što je nadležan i za ocjenu ustavnosti, obzirom da Švicarska Konfederacija nema druge ustanove (ustavni sud) koji bi vršio kontrolu ustavnosti nižih akata.

O pitanju osnivanja vrhovnog suda BiH postoje različita razmišljanja, kako u sferi politike, tako i u stručnom i naučnom diskursu.

Tako je Manfred Dauster[29] stava da je neophodno formiranje vrhovnog suda BiH, te u tom smislu ističe da: „u svim pravnim uređenjima postoje, izvan dužničkog odnosa, pravna načela koja se mogu iz njega iščitati i koja prevazilaze pojedinačno pravno uređenje, a pri čijoj povredi vrata državnog ustavnog suda nisu bezuslovno otvorena. […] nije svaka povreda pravnog načela […] istovremeno i povreda osnovnog prava zbog koje Ustavni sud može biti uključen kako bi korigirao povredu.“ Stoga je po mišljenju Daustera, za očuvanje pravnih načela mjerodavna djelatnost i nadležnost vrhovnog suda. Dauster objašnjava kako entitetski sudovi i službe različito interpretiraju pravo koje je ozakonila država što dovodi do narušavanja uniformnosti tog prava, a Ustavni sud ne može nastupiti jer nije nadležan za nadzor nad upravnom i sudskom praksom u entitetima, tako da u slučajevima divergentne primjene običnog prava može biti od koristi samo odluka vrhovnog suda čiji je zadatak očuvanje jedinstva pravnog uređenja. Opravdanje za uspostavu vrhovnog suda Dauster vidi i u budućem odnosu i komunikaciji sa institucijama EU. U tom smislu navodi primjer obaveze

28 Sesar Milijan, *Vrhovni sud u Republici Hrvatskoj, SR Njemačkoj, Republici Sloveniji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, broj 4, str. 733.-745. 2009.

29 Dauster Manfred, *Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu, razmišljanja o njegovoj neophodnosti*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, br. 4, str. 4-14. Sarajevo, 2011. str. 10.

podnošenja na prethodnu odluku Evropskom sudu pitanja o kojima postoji sumnja u tumačenju primarnog ili sekundarnog evropskog prava gdje je neprihvatljivo i dovodi do konfuzije koju bi stvarali različiti glasovi iz entiteta.

Goran Marković,[30] smatra da BiH sa pravnim poretkom koji je nadređen entitetima treba da vrši sudsku vlast, s tim što ta vlast, obzirom na „federalno državno uređenje", ne može intervenisati u pravne sisteme entiteta. Po mišljenju Markovića sudska vlast na nivou države može biti organizovana na više načina: „Prva mogućnost je da, pored Suda BiH kao prvostepenog, bude formiran vrhovni sud kao apelacioni sud, koji bi uz to vršio i funkciju ujednačavanja sudske prakse u pogledu primjene državnih zakona. Druga mogućnost je da budu promijenjene nadležnosti i organizacija sadašnjeg Suda BiH, pa da on djeluje kao drugostepeni i trećestepeni sud, a da prvostepena nadležnost, i kad su u pitanju državni zakoni, pripadne sudovima u entitetima, osim u nekim izuzetnim slučajevima u kojima bi ovaj sud djelovao kao prvostepeni."[31]

Zlatan Meškić zauzima stav da je vrhovni sud BiH potrebno formirati kako zbog domaćih ustavnopravnih argumenata koji obvezuju na uspostavu vrhovnog suda, tako i zbog samog članstva u EU. Dalje ističe kako: „Trenutna podjela sudskih ovlasti ne samo da ne može osigurati jedinstvenu primjenu propisa na teritoriji BiH, nego neposredno narušava svu harmonizaciju koja se uspije postići na zakonodavnom nivou.[32]

Mišljenja smo da, odgovarajući na pitanje da li BiH treba vrhovni sud, treba poći od realnih potreba građana za konzumiranjem svih onih vrijednosti koje impliciraju načelo jednakosti pred zakonom i načelo pravičnog suđenja, a koji se značajno različitim regulisanjem načina življenja tih građana unutar jedinstvenog životnog prostora mogu dovesti u pitanje.

Ustav BiH, uz sve njegove nedostatke, je u dovoljnoj mjeri regulisao načelo jednakosti, kako u samoj Preambuli tako i gotovo kroz čitav osnovni tekst, a naročito u članu II. Načelo jednakosti pred zakonom što uključuje jednaku pravnu zaštitu pred sudovima, javnim organima i ustanovama, kao i pravo na jednako postupanje institucija i organa vlasti dužna je osigurati suverena vlast. Nemogućnost suverene vlasti da pruži i osigura jednakosti pred zakonom, na teritoriju koji je integriran tom suverenošću, ugrožava ili eliminira postojanje suverenosti. Stoga, organi vlasti BiH imaju obavezu, pod okriljem državnog suvereniteta, osigurati jednak tretman na cijelom njenom području, ne ograničavajući se na entitetske linije razgraničenja. U tom smislu BiH je ovlaštena članom III/5.a) Ustava BiH za preuzimanje nadležnosti i formiranje institucija potrebnih za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta BiH.

30 Marković Goran, *Treba li Bosni i Hercegovini jedan vrhovni sud – prilog raspravi*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, br. 4, str. 66-72. Sarajevo, 2011.

31 Ibid., str. 71.

32 Meškić Zlatan, *Osnivanje vrhovnog suda BiH kao uslov za članstvo u Evropskoj uniji*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, br. 4, str. 53-65. Sarajevo, 2011. str. 64.

Savjetodavno vijeće evropskih sudija podvlači kako je jedinstvena primjena zakona „presudna za načelo jednakosti pred zakonom“ te ističe da su pitanja pravne sigurnosti i predvidivosti sastavni dio vladavine prava. Vijeće dalje navodi da: „u državi koja se rukovodi vladavinom prava, građani opravdano očekuju da se prema njima postupa kao i prema drugima i u mogućnosti su se pozvati na prijašnje odluke u usporedivim predmetima, tako da mogu predvidjeti pravne posljedice svojih činjenja ili propusta.“[33]

Razumno bi bilo postaviti pitanje: da li institucije BiH mogu osigurati na prostoru BiH jednako uživanje vrijednosti načela jednakosti pred zakonom koje je ustvari sadržan u načelu vladavine prava.

U BiH postoje četiri pravosudna sistema. U entitetu Federaciji BiH organizovani su općinski i kantonalni sudovi, Vrhovni sud Federacije BiH i Ustavni sud Federacije BiH. Tužilaštvo je organizovano na kantonalnom i federalnom nivou. U entitetu Republika Srpska postoje osnovni i okružni sudovi, Vrhovni sud i Ustavni sud, Tužilaštvo Republike Srpske i okružna tužilaštva. U Distriktu Brčkom formirana su dva suda, Osnovni sud Distrikta Brčko i Apelacioni sud Distrikta Brčko. Postoji i Tužilaštvo Brčko Distrikta. Na razini BiH je Sud BiH i Ustavni sud BiH. Formirano je i Tužilaštvo BiH. Ovakva decentralizacija pravosudnog sistema predstavlja otvoren put divergenciji jurisprudencije po jurisdikcijskoj liniji. To može voditi tome da građani BiH različito uspijevaju u sudskim postupcima vođenim na sličnim pravnim i činjeničnim osnovama, a pritom ne postoji institucija koja bi mogla ujednačavati sudsku praksu na razini BiH, odnosno jednakopravne ishode primjene zakona na građanska prava i slobode.

Stoga, smatramo da bi konstituisanjem vrhovnog suda BiH, pored ispunjavanja uslova Evropske komisije, značajno unaprijedili pravosudni sistem BiH u smislu njegove homogenosti, osposobljenosti za jedinstvenu (usklađenu) implementaciju pravnih načela na prostoru BiH (naročito jednakosti pred zakonom i pravne sigurnosti), ujednačene sudske prakse općenito i, što je posebno bitno, osnažila bi se vjera u pravosuđe. U tome se jasno naglašava uloga i značaj vrhovnog suda za postizanje pravičnosti i povjerenja u pravosudni i općenito državnopravni poredak.

5. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina u svojoj ciklično turobnoj i krvavoj prošlosti uvijek se uspijevala izboriti za opstanak. No, svaki put, u svakom pokušaju zatiranja, cijena opstanka je bila prilično uspješna i tragična konstitucionalna destrukcija ethosa, etnosa, državnosti i samostalnosti. Masovna kršenja ljudskih i građanskih prava, gubljenja vjere u sistem, sigurnost i pravdu samo su neke od posljedica

33 Savjetodavno vijeće evropskih sudaca, Uloga sudija u jedinstvenoj primjeni prava, Vijeća Evrope (CCJE), Strasbourg, studeni 2017. godine, dostupno na: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-croatian-/1680780338, pristupljeno 23.10.2025. godine. str. 2.

takvih mračnih faza u državnopravnom životu Bosne i Hercegovine. Poslije svake takve faze nužno je *ab initio* konstituisati i, služeći se pravnim i političkim roborancijama, jačati sistem koji je potentan da barem na *gro* počinjenih delikata ponudi adekvatan i pravovremen odgovor, te *eo ipso* reparira percepciju sigurnosti i zadobije povjerenje u vlastitu agilnost i efektivitet. Za takav proces; proces uspostave i/ili konvalidacije pravnog, državnog sistema koji će postići i moći očuvati (tranzicijsku) pravdu i pravičnost *conditio sine qua non* su pravosudne institucije na kojima, pored ostalog insistira EU utvrđujući ih kao neizostavne prioritete u procesu pridruživanja ovoj nadnacionalnoj organizaciji. Insistiranje EU na jačanju Ustavnog suda BiH s posebnim akcentom na provođenje njegovih odluka, insistiranje na konstitucionalizaciji VSTV i uspostavi vrhovnog suda BiH je u potpunoj korelaciji sa preduslovima zaživljavanja tranzicijske pravde. Jasno to proizlazi iz značaja navedenih institucija za: pravično sankcionisanje vinovnika; jednakost u zaštiti i pristupu žrtvi; omogućavanju blagovremene, adekvatne i prema žrtvama ujednačene reparacije i uspostave reparativnih mehanizama; vraćanje povjerenja u prisutnost, potenciju, agilnost i opstojnost/trajnost države (ustavnopravni sistem, krivičnopravni sistem, političkopravni sistem i dr. konstitutivne elemente državnosti i suverenosti).

Prema tome, temeljem ovdje iznesenih stavova citiranih autora, razmatranja pristupa pojedinih evropskih država pitanjima ustrojstva ustavnog suda, VSTV i vrhovnog suda, te općeprihvaćenog stava o ulozi i značaju navedenih triju institucija za tranzicijsku pravdu, možemo potvrditi hipotezu da su zahtjevi EU u korelaciji sa određenim preduslovima uspostavljanja tranzicijske pravde u BiH, te da bismo zadovoljavanjem istih značajno unaprijedili proces dosezanja pravde u bosanskohercegovačkom postkonfliktnom društvu.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Antić Teodor, *Izdvojeno mišljenje u sudskim postupcima i praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 2, str. 837-873. Rijeka, 2016.
2. Bello Hutt Donald, and Pierre-Etienne, *Selecting Constitutional Judges Randomly*, Swiss Political Science Review, Vol. 27(1), 2021, pg. 107-127.
3. Benz Artur, *The Federal Constitutional Court of Germany: Guardian of Unitarism and Federalism*, In ARONEY N. & KINCAID J. (Eds.), Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? (pp. 193-222). Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2017.
4. Dauster Manfred, *Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu, razmišljanja o njegovoj neophodnosti*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, , br. 4, str. 4-14, Sarajevo, 2011.
5. Delaye Diana, *Šta je tranzicijska pravda*, Politološki pojmovnik, 21/2015, Zagreb, 2015.
6. Elisenda Adam, *The Constitutional Court of Spain: From System Balancer to Polarizing Centralist*. In ARONEY N. & KINCAID J. (Eds.), Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? (pp. 367-403). Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2021.
7. Garoupa Nino and Ginsburg Tom, G*uarding the Guardians: Judicial Councils and Judicial Independence*, University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 250, 2008.
8. Hinghofer-Szalkay Stephan, *The Austrian Constitutional Court: Kelsen's Creation and Federalism's Contribution*?, Fédéralisme Régionalisme, Volume 17., 2017.
9. Hušić Jasmin, *Put za Bruxelles*, Grafičar d.o.o. Bihać, 2022.
10. Krapac Davor, *Postupak pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske - ustrojstvo i proceduralni elementi ustavnog nadzora*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
11. Lauc Zvonimir, *Novo uređenje statusa sudaca Ustavnog suda: od načina izbora do materijalnih osnova njihova rada*, u: Barbić, J. (ur.): Hrvatsko ustavno sudovanje, HAZU, Zagreb, 2009, str. 277. – 341.
12. Mahir Izet, *Implementacija tranzicijske pravde i sigurnost u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021. https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/11/IMPLEMENTACIJA-TRANZICIJSKE-PRAVDE-I-SIGURNOSTI-U-BiH-Izet-Mahir.pdf.
13. Marković Goran, *Treba li Bosni i Hercegovini jedan vrhovni sud – prilog raspravi*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, br. 4, str. 66-72. Sarajevo, 2011.
14. Meškić Zlatan, *Osnivanje vrhovnog suda BiH kao uslov za članstvo u Evropskoj uniji*, Sveske za javno pravo, Fondacija centar za javno pravo, br.

4, str. 53-65. Sarajevo, 2011.
15. Olsen Tricia, Leigh Payne, and Andrew Reiter, *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes*, *Weighing Efficiency*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 2010.
16. Sesar Milijan, *Vrhovni sud u Republici Hrvatskoj, SR Njemačkoj, Republici Sloveniji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, broj 4, str. 733.-745. 2009.
17. Šarčević Edin, *Dejtonski ustav: karakteristike i karakteristični problemi*, Konrad Adenauer Sarajevo, 2009.
18. Urbániková Marina and Šipulová Katarina, *Failed Expectations: Does the Establishment of Judicial Councils Enhance Confidence in Courts?* German Law Journal, vol. 19, No7. 2018.

Internet izvori:

1. International Republican Institute, Western Balkans Regional Poll, 2024, https://www.iri.org/resources/western-balkans-regional-poll-february-march-2024-full/.
2. International Republican Institute, *Western Balkans Regional Poll*, 2025, https://www.iri.org/resources/western-balkans-regional-poll-may-july-2025/.
3. Inzko Valentin, *Informacija o posjeti Visokog predstavnika VSTV*, dostupno na: http://www.ohr.int/vstv-je-presudan-za-jacanje-vladavin e-prava-u-bih-i-ponovnu-izgradnju-povjerenja-javnosti-2/, pristupljeno: 5.10.2025. godine.
4. Savjetodavno vijeće evropskih sudaca, *Uloga sudija u jedinstvenoj primjeni prava, Vijeća Evrope (CCJE)*, Strasbourg, studeni 2017. godine, dostupno na: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-croatian-/1680780338, pristupljeno 23.10.2025. godine.
5. Security Council UN, *Guidance Note of the Secretary-General United Nations Approach to Transitional Justice*, 2010, p.2. https://docs.un.org/en/S/2004/616.
6. The International Center for Transitional Justice, *What is Transitional Justice*, https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009English.pdf.
7. United States Institute of Peace, *Transitional Justice: Information Handbook*, 2008. https://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf.
8. Venice Commission, *Opinion on legal certainty and the independence of the judiciary in Bosnia and Herzegovina*, CDL-AD (2012) 014, dostupno na: www.venice.coe.int, pristupljeno 5.10.2025. godine.
9. Venice Commission, *Vademecum on Constitutional Justice*, CDL-JU (2007)012, Strasbourg, 2007. www.venice.coe.int, pristupljeno 16.10.2025. godine.

Jasmin Hušić i Suan Islamović
Faculty of Law, University of Bihac

TRANSITIONAL JUSTICE AND INSTITUTIONAL REFORMS CONDITIONED BY BOSNIA AND HERZEGOVINA'S MEMBERSHIP

Summary: The article explores the European Union's requirements for Bosnia and Herzegovina, as outlined by the European Commission in its Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for EU membership (COM(2019) 261 final), with a focus on strengthening Bosnia and Herzegovina's judicial institutions. The analysis emphasizes the necessary reforms of the Constitutional Court of BiH, the Court of BiH, and the High Judicial and Prosecutorial Council of BiH, which involve constitutional changes. The authors particularly stress the importance of these institutions, especially their independence and functionality, in advancing transitional justice in BiH. Based on the analysis, the authors suggest potential solutions, *de lege ferenda*, for enhancing the institutional framework to meet the European Commission's requirements and improve mechanisms of transitional justice in BiH. In this study, the authors employ analysis, comparison, normative, and deductive methods.

Key words: European Union, constitutional reform, the Constitutional Court of BiH, the Court of BiH, the High Judicial and Prosecutorial Council of BiH, transitional justice.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.451
UDK 343.53:336.741.1(497.6)

Pregledni naučni rad

Mr.sc. Nataša Rakanović, doktorantica
Pravni fakutet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru
Dr. sc. Semir Šarić, docent
Pravni fakutet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

ULOGA I ZNAČAJ UPRAVE ZA INDIREKTNO OPOREZIVANJE U SISTEMU SUZBIJANJA PRANJA NOVCA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Pranje novca predstavlja savremeni oblik imovinskog kriminala čija je svrha prikrivanje porijekla nezakonito stečenih sredstava pribavljenim krivičnim djelima organiziranog krimnaliteta radi njihovog uključivanja u legalne finansijske tokove. Proces pranja novca u teoriji i praksi najčešće se posmatra kroz tri međusobno povezane faze: plasman, slojevitost i integracija. Svaka od njih ima svoje specifične metode i rizike, a poreski organi imaju značajnu ulogu u njihovom otkrivanju.

U tom kontekstu, Uprava za indirektno oporezivanje ima ključnu ulogu u sistemu otkrivanja i sprječavanja pranja novca, naročito kroz svoje organizacione jedinice (Sektor za provođenje propisa, Sektor za carine, Sektor za poreze). Budući da poreske nepravilnosti gotovo uvijek prate nezakonite finansijske tokove, kontrola i nadzor poreskih aktivnosti omogućavaju identifikaciju sumnjivih obrazaca. Identifikacija i analiza poreskih nepravilnosti kroz praćenje neuobičajenih poreskih obrazaca (naglo povećanje ili smanjenje prihoda, lažni rashodi, prijavljivanje gubitaka bez realne osnove). Analiza nesrazmjera između prijavljenih prihoda i stvarnog životnog standarda poreskih obveznika. Poseban nadzor nad rizičnim djelatnostima (ugostiteljstvo, trgovina, nekretnine, igre na sreću, gotovinska plaćanja).

Kroz sistematsko praćenje, provjere dokumentacije, kontrolu deklaracija i razmjenu podataka — uključujući međunarodnu saradnju, poreski organi postaju ključna karika u lancu borbe protiv finansijskog kriminala. Standardi i mehanizmi koje propisuju međunarodne organizacije nameću obavezu harmonizacije zakonodavstva i jačanja institucionalnih kapaciteta. Bosna i Hercegovina kroz Upravu za indirektno oporezivanje i druge nadležne institucije postepeno usklađuje svoje mehanizme sa međunarodnim okvirima, čime se jača otpornost

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

sistema na zloupotrebe o čemu ćemo provesti određena istraživanja te ukazati na slabe tačke sistema u cilju poboljšanja stanja.

Cilj rada je ukazati na modalitete rada i djelovanja Uprave za indirektno oporezivanje u sistemu otkrivanja i suzbijanja pranja novca, sa naglaskom na integrisanu primjenu poreskih kontrola, analizu rizika i koordinaciju s drugim institucijama povećati efikasnost i jačanje ukupnog sistema u otkrivanju i suzbijanju pranja novca što će zasigurno doprinijeti ukupnoj borbi protiv pranja novca i dolaska do predikatnih krivičnih djela organizovanog kriminaliteta.

Ključne riječi: Organizovani kriminal, pranje novca, poreski organi, carinski organi, analiza rizika.

1. UVOD

Pranje novca predstavlja jedan od ključnih izazova savremenih finansijskih sistema i jedan je od najrasprostranjenijih instrumenata organizovanog kriminala. Kao kompleksan i višefazan proces, pranje novca omogućava kriminalnim grupama da nelegalno stečena sredstva ubace u legalne finansijske tokove, čime se prikriva njihovo porijeklo, priroda i pravo vlasništvo. Na globalnom nivou, ovaj fenomen ima ozbiljne ekonomske i bezbjednosne implikacije, uključujući destabilizaciju tržišta, narušavanje konkurentnosti i jačanje kriminalnih struktura.

U Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: BiH), sistem borbe protiv pranja novca zasniva se na saradnji više institucija, među kojima posebno mjesto zauzima Uprava za indirektno oporezivanje BiH (u daljem tekstu UIO BiH). Kao institucija odgovorna za carinski nadzor, sistem poreza na dodatu vrijednost (u daljem tekstu: PDV), akcize i kontrolu prekograničnog prometa, UIO BiH posjeduje jedinstvene instrumente i podatke koji omogućavaju identifikaciju sumnjivih finansijskih aktivnosti. Njena uloga dobija na značaju imajući u vidu da se najveći broj kriminalnih aktivnosti povezanih s pranjem novca odvija upravo u sektorima kojima UIO BiH upravlja-međunarodna trgovina, transport robe, fakturisanje i gotovinske transakcije. Kao institucija čije aktivnosti direktno utiču na transparentnost trgovinskih tokova, UIO BiH ima značajan operativni i analitički kapacitet u detekciji i prijavljivanju sumnjivih aktivnosti.

Cilj ovog rada je analiza uloge UIO BiH u cjelokupnom sistemu sprječavanja i otkrivanja pranja novca, uključujući njene nadležnosti, obaveze, operativne mehanizme i međunarodnu saradnju. Poseban naglasak stavlja se na praktični značaj UIO BiH u finansijskim istragama i na identifikaciju rizika koji proističu iz carinskog i poreskog sistema.

2. POJAM I DEFINISANJE PRANJA NOVCA

Pranje novca predstavlja svako prikrivanje izvora protivpravno stečenog novca, kako bi on bio iskorišćen za obavljanje neke dopuštene djelatnosti ili sticanja imovine. Suština pranja novca je pretvaranje ilegalnog novca pribavljenog na nezakonit način u legalan novac, tj. novac sa pokrićem u zakonitom radu ili djelatnosti. Da bi se to postiglo, potrebno je u finansijskom, bankarskom ili drugom poslovanju, kroz jednu, a najčešće nekoliko naoko nepovezanih transakcija, postići legalitet novca.[1]

Pranje novca bismo mogli definisati kao vrstu imovinskog kriminaliteta, čiji su ciljevi prikrivanje postojanja i porijekla nelegalno stečenih sredstava, i to uključivanjem tih sredstava transformacijom, prebacivanjem, razmjenjivanjem, prikrivanjem namjene miješanjem sa legalnim sredstvima ili na drugi način u legalne finansijske tokove, čime se osim porijekla nelegalno stečenih sredstava prikriva kriminalna djelatnost i ostvaruje krajnji cilj pranja novca – nesmetano

1 Masnjak B., Kaselj Z., *Sprečavanje pranja novca,* Zagreb, 1998, str. 4.

korištenje prihoda od kriminalne djelatnosti i izbjegavanje kazne za izvršena krivična djela.[2]

Pranje novca označava aktivnosti usmjerene ka legalizaciji novca stečenog bavljenjem kriminalnim djelatnostima. Učesnici u pranju novca pribjegavaju najraznovrsnijim finansijskim transakcijama, kako bi prikrili pravo porijeklo novca i učinili ga legalnim sredstvom prometa na tržištu novca, što im osigurava normalno korišćenje u poslovnim odnosima u kojima plasiraju svoj kapital.[3]

Prema Zakonu o sprečavanju pranja novca i finasiranja terorističkih aktivnosti (u daljem tekstu: ZSPNFT), pranje novca podrazumijeva zamjenu ili prenos imovine, kada se zna da je imovina stečena kriminalnim aktivnostima ili učešćem u takvoj aktivnosti, a s ciljem prikrivanja ili zataškavanja nezakonitog porijekla imovine ili pružanja pomoći nekom licu koje je umiješano u takve aktivnosti radi izbjegavanja pravnih posljedica počinjenih radnji tog lica; prikrivanje ili zataškavanje prave prirode, izvora, mjesta porijekla, raspolaganja, kretanja, prava povezanih sa vlasništvom ili vlasništva nad imovinom kada se zna da je ta imovina stečena kriminalnim aktivnostima ili činom učešća u takvim aktivnostima; sticanje, posjedovanje ili korišćenje imovine ako se zna u vrijeme prijema da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili učešćem u takvoj aktivnosti; učešće, udruživanje radi izvršenja, pokušaj izvršenja, pomaganje, podsticanje, olakšavanja i davanja savjeta pri izvršenju bilo koje od navedenih radnji.[4]

Stoga većina šema pranja novca uključuje korišćenje finansijskog sistema u nekoj fazi procesa transakcije. Zato su programi AML-a (Anti-Money Launering) značajnu količinu napora usmjerili na proces "znaj svog klijenta" sa druge strane. Ovo je takođe razlog zašto banke zahtjevaju dokaz o porjeklu novca za iznose iznad određenog praga (15 000 eura), a veće transakcije automatski pokreću izveštaj o sumnjivoj transakciji. Međutim, ovaj se sistem obično zaobilazi jer kriminalni akteri dijele transakciju na mnogo manjih i prenose novac između različitih računa, domaćih i stranih, kako bi se povećao izgled zakonitosti.[5]

Radi se, dakle, o plasiranju nelegalno stečenog novčanog kapitala koji se nalazi van zakonskog prometa u legalne finansijske tokove, zahvaljujući čemu se s jedne strane, omogućava njegovo korištenje, a s druge strane, time se otežava dokazivanje kriminalne aktivnosti iz koje je proizašao "prljav" novac.[6]

---

2 Bošković G., *Pranje novca*, Beograd, 2005. str. 23.

3 Kulić M., *Pranje novca, privredni kriminal i korupcija*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2001, str.180.

4 Član 2, Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, "Službeni glasnik BiH", br. 13/2024.

5 Intervju sa advokatom u Srbiji, novembar 2020. i ekonomskim stručnjakom u Bosni i Hercegovini, decembar 2020.godine, preuzeto Cartwright R., Amarhauser K., *Globalna inicijativa organizovanog kriminala, Ilegalni finansijski tokovi u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji*, januar 2022.godine., str.40.

6 Škulić, M: Organizovani kriminalitet, pojam i krivičnoprocesni aspekti, Beograd, 2003. s. 131., preuzeto Dr. Miloš Babić, sudija Suda Bosne i Hercegovine, Krivično djelo pranja novca

Europol[7] procjenjuje da vrijednost sumnjivih transakcija u Evropi doseže stotine milijardi eura, odnosno 1,3% bruto domaćeg proizvoda (u daljem tekstu: BDP) EU-a. Na globalnom nivou taj se iznos procjenjuje na 3 % svjetskog BDP-a.[8]

Takođe i procjene Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, pokazuju da nivo opranog novca danas doseže 2-5% svjetskog bruto društvenog proizvoda.[9]

3. FAZE PRANJA NOVCA

U stručnoj literaturi se često navode tri poznate faze procesa pranja novca, a to su: faza polaganje novca (*placement*), faza ležanja (*layering*) i faza integracije novca (*integraton*).[10]

Plasiranje *(eng. placement)* – sredstva koja su proizašla iz nezakonitih aktivnosti (npr. trgovine drogom) plasiraju se po prvi put u finansijski sistem ili se koriste za kupovinu visokovrijednih roba ili imovine. Na primjer, kad se velika količina gotovine razdvaja na manje upadljive iznose koji se zatim direktno polažu na bankovne račune u različitim finansijskim ustanovama, a često se takav novac miješa sa prihodima od zakonitog poslovanja. U ovoj fazi je tzv. „prljavi novac" najvidljiviji i najizloženiji otkrivanju.[11]

Počiniocu prevare u ovom koraku problem mogu napraviti nacionalna zakonodavstva koja u većini slučaja nameću potrebu prijavljivanja i obavještavanja svih gotovinskih uplata ili isplata iznad određenog iznosa. Iz tih razloga počinilac prevare vrši manje uplate koje su ispod cenzusa za prijavljivanje čime se daje privid zakonitosti transakcija. Postoji više tehnika kojima se može „unijeti" prljav novac u legalne tokove, a najčešće su:

- Uplate manjih iznosa gotovog novca na račune finansijskih institucija - suština ove tehnike je da se vrši razdvajanje velikog pojedinačnog iznosa gotovog novca u manje sume za koje ne postoji zakonska obaveza prijavljivanja prilikom uplata u banci.
- Osnivanje fantomskih kompanija sa ciljem polaganja nelegalnog novca - ova tehnika je veoma jednostavna, formira se fantomska kompanija na čiji račun se sliva novac koji potiče iz nelegalnih radnji. Taj novac se

7 Agencija Europske unije za saradnju u provođenju zakona čija je zadaća pomagati tijelima za provjeru zakona u državama članicama EU-a i tako doprinijeti sigurnosti Evrope.

8 Evropski revizorski sud, 2021.godina, https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/aar21/aar21_hr.pdf.

9 Camdessus M., Money Laundering: the Importance of International Counterme-asures, International Monetary Fund, Plenary meeting of the FATF, Paris, February 10, 1998. (https://www.imf.org/en/news/articles/2015/09/28/04/53/sp021098).

10 Cindori S.,"*Sustav sprječavanja pranja novca*", Financijska teorija i praksa 31(1) 2007., str.56; preuzeto: Pranje novca u domacem i stranom zakonodavstvu-Davor Iljkic.pdf

11 Ibid.

dalje, najčešće, pozajmljuje drugoj kompaniji, da bi se oprao, i nakon određenog vremena se fantomska kompanija gasi;

- Korišćenje legalnih transakcija za „pranje“ nelegalnog novca - ova tehnika se zasniva na zloupotrebi legalnih transakcija za unos nelegalno stečenog novca. Novac dobijen iz legalnih transakcija se spaja sa nelegalnim novcem i na taj način se koristi za finansijske transakcije;[12]

Prikrivanje *(eng. layering)* – u ovoj fazi, provođenjem niza složenih transakcija pokušava se prikriti ili promijeniti stvarno porijeklo sredstava putem različitih operacija kojima se takva sredstva nastoje udaljiti od njihovog osnovnog izvora. Može takođe uključivati finansijsko poslovanje u inostranstvu putem raznih finansijskih institucija, korištenjem *offshore* kompanija, fiktivnih transfera i ugovora, navodnog zaduživanja, korištenjem sefova, kupovinom instrumenata plaćanja, gotovine, krijumčarenjem novcem, vođenjem duplog računovodstva, preprodajom nekretnina. Otkrivanje „prljavog novca“ u ovoj fazi postaje komplikovanije;[13]

Ovaj proces podrazumijeva primjenu više tehnika među kojima su najčešće:

- Korišćenje fantomskih i off-shore kompanija - preko kojih se mogu obavljati transakcije potkrijepljene odgovarajućom dokumentacijom i tako se nelegalan novac provlači kroz legalne transakcije;
- Pranje novca koristeći specifične okolnosti u pojedinim zemljama - mnogi počinioci prevara koriste određene specifične situacije u pojedinim zemljama (sankcije, građanski ratovi, regionalni sukobi) da u njima izvrše pranje novca;
- Pranje novca korišćenjem lažnih finansijskih institucija - način na koji se transakcije preko fantomskih kompanija koriste za pranje novca na sličan način se koriste i lažne finansijske institucije (najčešće banke). Ovakve lažne finansijske institucije se obično osnivaju za kratkoročne ciljeve pranja novca i služe samo za kriminalna djela;[14]

Integracija *(eng. integration)* – u ovoj fazi „prljavi novac“ doseže svoj cilj integrisanjem u finansijski sistem, legalnu ekonomiju ili se ponovo investira u kriminalne radnje čime njegovo otkrivanje postaje teško moguće.[15]

---

12 Petković, A., *Forenzička revizija: kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Novi Sad, 2010. godina, preuzeto Univerzitet u Kragujevcu, Ekonimski fakultet, D. Dimitrijević: Metode otkrivanja i sprečavanja pranja novca i korupcije u Republici Srbiji, str.755.

13 Ministarstvo finacija Republike Hrvatske, *Opće smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i finaciranja terorizma, Zagreb*, 2020. godina, str.9.

14 Petković, A., *Forenzička revizija: kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Novi Sad, 2010. godina; preuzeto Univerzitet u Kragujevcu, Ekonimski fakultet, D. Dimitrijević: Metode otkrivanja i sprečavanja pranja novca i korupcije u Republici Srbiji, str.755.

15 Ministarstvo finacija Republike Hrvatske, Opće smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i finaciranja terorizma, Zagreb, 2020. godina, str.9.

Postoji više tehnika za dalje uključivanje nelegalnog novca, i to:

- Plasiranje „opranog“ novca putem pozajmice – pojedinci ili kompanije koje su u prethodna dva koraka „oprale“ nelegalan novac mogu taj novac dalje da plasiraju putem klasičnih pozajmica drugim licima ili kompanijama. Ovom tehnikom počinioci ne samo da u potpunosti skrivaju trag prevarama, nego čak i zarađuju dodatne prihode u vidu kamata na pozajmljena sredstva;
- Formiranje kompanija za obavljanje uvozno-izvoznih poslova – kod ove tehnike, počinioci manipulacija osnivaju kompaniju za obavljanje uvozno-izvoznih poslova koristeći prethodno „opran“ novac. Kod ovih poslova novac vrlo lako ode u legalne tokove i teško je dokazati njegovo porijeklo;
- Ulaganje „opranog“ novca u nekretnine – kao i kod prethodnih tehnika manipulacija, i kod ove je problem što veliki broj zemalja za kupovinu nekretnina zakonski ne zahtijeva provjeru porijekla novca;
- Ulaganje „opranog“ novca u proces privatizacije društvenih kompanija – u zemljama u tranziciji (zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, zemlje bivše Jugoslavije, Poljska, Češka, Bugarska, itd) bilo je mnogobrojnih primjera kupovine pojedinih društvenih i državnih kompanija „opranim“ nelegalnim novcem.[16]

Proces pranja novca predstavlja jedan od najznačajnijih izazova za finansijske institucije i nadzorne organe, jer sofisticirane tehnike koje se primjenjuju u sve tri faze (plasiranju, prikrivanju i integraciji) omogućavaju kriminalnim grupama da nezakonito stečena sredstva pretvore u prividno legalan kapital. Iako je u prvoj fazi novac najizloženiji otkrivanju, kasnije faze čine trag sve složenijim, što otežava efikasnu kontrolu. Savremeni oblici kriminala, uključujući upotrebu offshore struktura, fiktivnih firmi i lažnih finansijskih institucija, dodatno komplikuju proces identifikacije nezakonitih tokova.

4. METODE PRANJA NOVCA

Uporedno s tehnološkim razvojem društva, povećava se i broj sofisticiranih i kompleksnih metoda

za prikrivanje porijekla nezakonito stečene imovine. Među mnoštvom metoda, u nastavku su izdvojene neke od najčešće korišćenih:

Višestruke transakcije – ako ista osoba u jednom danu obavi dvije ili više transakcija i ako ukupan iznos transakcija u jednom danu pređe propisani limit za utvrđivanje i provjeru identiteta stranke ili obavještavanje Finansijsko obavještajnog Odjela Državne agencije za istrage i zaštitu (u daljem tekstu: FOO SIPA-e).

16 Petković, A., *Forenzička revizija: kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Novi Sad, 2010. godina; preuzeto Univerzitet u Kragujevcu, Ekonimski fakultet, D. Dimitrijević: Metode otkrivanja i sprečavanja pranja novca i korupcije u Republici Srbiji, str.755.

Fiktivna društva - prikrivaju oprana sredstva, dok „isturena preduzeća“ obavljaju zakonite poslovne aktivnosti u svrhu prikrivanja pranja novca. Ova se metoda često koristi u fazi prikrivanja, dok se procedura pranja novca sama po sebi može provoditi u nekoliko zemalja. Korištenje nominalnih predstavnika - ovo je najčešće korišćena metoda pranja novca u fazi plasiranja. Osoba koja želi prljavi novac uvesti u finansijski sistem, može pokušati prikriti porijeklo nezakonito stečene imovine uključivanjem nominalnog predstavnika kao što su član porodice, prijatelji ili poslovni poznanici koji uživaju povjerenje zajednice i obavljaju transakcije u „peračevo“ ime. Nominalni predstavnik tako lakše može izbjeći otkrivanje izvora prljavog novca.

Strukturiranje - uključuje strukturiranje većih iznosa gotovine iznad ograničenja za identifikaciju u manje iznose gotovinskih transakcija i njihovo plasiranje u finansijski sistem. Navedene manje iznose najčešće u sistemu deponovanja veći broj osoba čime „perač“ pokušava izbjeći otkrivanje odnosno obavezu obavještavanja o gotovinskim transakcijama iznad određenog iznosa i obavezi identifikovanja stranke.

Kupovina imovine gotovinom - prilikom gotovinske kupovine visokovrijednih dobara ili luksuznih proizvoda (nakita, vozila, jahti i slično) kao i nekretnina i zemljišta, imovina je najčešće registrovana na ime bliskog saradnika ili rođaka radi prikrivanja stvarnog vlasnika. Imovina se takođe često preprodaje radi prikrivanja njenog pravog porijekla i stvarnog vlasnika.

Kupovina/prodaja strane valute – nezakonito stečena sredstva koriste se za kupovinu strane valute koja se zatim najčešće transferira na bankovne račune u *offshore* finansijskim centrima širom svijeta.

Okrupnjavanje – manje denominacije (npr. 10 € ili 20 €) nezakonito stečenih novčanih sredstava, kao što su sredstva stečena od ulične preprodaje droge, razmjenjuju se za veće apoene (100 €, 200 € ili €500) radi lakšeg skrivanja novčanih sredstava pri prekograničnim kretanjima.[17]

Zbog širokog spektra tehnika koje se mogu kombinovati u svim fazama pranja novca, od inicijalnog plasiranja do finalne integracije, finansijski sistem ostaje pod stalnim pritiskom kriminalnih struktura. Stoga je neophodno kontinuirano unapređivanje mehanizama nadzora, jačanje kapaciteta institucija i razvoj modernih alata za praćenje transakcija kako bi se pravovremeno otkrile sumnjive aktivnosti i spriječila zloupotreba finansijskog sistema.

17 Ministarstvo finacija Republike Hrvatske, *Opće smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i finaciranja terorizma*, Zagreb, 2020. godina, str.10.

5.ZAKONODAVNI OKVIR EU I BIH VEZANO ZA SPREČAVANJE PRANJA NOVCA

5.1. Zakonodavni okvir EU o sprječavanju pranja novca

Temeljni propisi kojima se u evropskom zakonodavstvu reguliše borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma jesu direktive, uredbe i konvencije.

U samim počecima suprotstavljanja pranju novca Organizacija ujedinjenih naroda (u daljem tekstu: OUN) donijela je Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (Bečka konvencija iz 1998.). Slijedile su mnoge druge u srodnim područjima, npr. u području transnacionalnoga organiziranog kriminala, korupcije (u daljem tekstu: UNTOC) i drugima.[18]

Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti vrši se usklađivanje sa:

a) Uredbom (EU) 2018/1672 Evropskog parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2018. o kontrolama gotovine koja se unosi u Uniju ili iznosi iz Unije i stavljanju van snage Uredbe (EZ) br. 1889/2005;
b) Direktivom (EU) 2015/849 Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. maja 2015. o sprečavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca ili finansiranja terorizma, o izmjeni Uredbe (EU) br. 648/2012 Evropskog parlamenta i Vijeća te o stavljanju van snage Direktive 2005/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća i Direktive Komisije 2006/70/EZ;
c) Direktivom (EU) 2018/843 Evropskog parlamenta i Vijeća od 30. maja 2018. o izmjeni Direktive (EU) 2015/849 o sprečavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca ili finansiranja terorizma i o izmjeni direktiva 2009/138/EZ i 2013/36/EU.[19]

18 Pregled konvencija UN-a (An overview of the UN Conventions and Other International Standards Concerning Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism) izdat je u Beču, u januaru 2007.godine. International Money Laundering Information Network (IMoLIN) međunarodna je organizacija koju je osnovao OUN 1998. radi partnerstva i povezivanja međunarodnih organizacija uključenih u sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma. IMoLIN prikuplja informacije o regulativama pojedinih zemalja koje se odnose na sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma i traži načine za njihovo unapređivanje, a posebnu pažnju posvećuje unapređenju međunarodne saradnje. Za Europsku uniju novije su Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2002. i Konvencija Vijeća Europe o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenoga kривičnim djelom i o finansiranju terorizma, iz 2005. Međutim, kudikamo je najvažnija za ovo područje Direktiva (EU) 2015/849 Evropskoga parlamenta i Vijeća od 20.05.2015.godine o sprječavanju korištenja finansijskoga sistema u svrhu pranja novca i finansiranja terorizma, o izmjeni Uredbe (EU) 648/2012 Europskoga parlamenta i Vijeća te o stavljanju van snage Direktive 2005/60/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća i Direktive Komisije 2006/70/EZ. Slijedi Direktiva (EU) 2018/843 Evropskoga parlamenta i Vijeća od 30. 05.2018.godine o izmjeni Direktive (EU) 2015/849 o sprječavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca ili finansiranja terorizma i o izmjeni direktiva 2009/138/EZ i 2013/36/EU; Međunarodne institucije i grupe koje se bave problemom pranja novca i finansiranja terorizma, https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/supervizija/sprecavanje-pranja-novca-i-financiranja-terorizma

19 Član 1.stav 2. Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, "Službeni glasnik BiH", br. 13/2024.

5.2. Zakonodavni okvir BiH o sprečavanju pranje novca

BiH je usvajanjem ZSPNFT postala jedna od zemalja koja prema međunarodno priznatim standardima preduzima mjere i odgovornosti za otkrivanje, sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, što joj je ujedno bio i jedan od uslova koje je postavila međunarodna zajednica. Donošenjem Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti, a obzirom na specifično državno uređenje odrazilo se i na zakonodavna rješenja entiteta i Brčko Distrikta. Stupanjem na snagu Zakona o sprečavanju pranja novca na nivou BiH prestali su da važe entetetski zakoni o sprečavanju pranja novca.

ZSPNFT i provedbeni akti definišu obveznike provođenja mjera, saradnja i koordinacija, procjena rizika, prijavu sumnjivih transakcija i saradnju s FOO SIPA-e. UIO BiH, kroz kontrole i prijave, doprinosi otkrivanju "predikatnih" krivičnih djela (utaje, carinske prevare) koja vode do pranja novca.

6. MEĐUNARODNI STANDARDI I OBAVEZE BIH

BiH je obavezna da primjenjuje međunarodne standarde u oblasti borbe protiv pranja novca, naročito: - Organizacija za kontrolu i sprečavanje pranja novca (u daljem tekstu:FATF)[20] preporuke, EU Direktive o sprečavanju pranja novca, standarde Svjetske carinske organizacije (u daljem tekstu: WCO), zahtjeve Komiteta eksperata za evaluaciju mjera protiv pranja novca i finansiranja terorizma (u daljem tekstu: MONEYVAL)[21] evaluacija. Ovi standardi zahtijevaju od država da obezbijede efikasnu koordinaciju poreskih, carinskih, policijskih i finansijskih institucija.

6.1. FATF-ove smjernice za sprječavanje pranja novca

FATF je međuvladino tjelo koje radi na postavljanju međunarodnih standarda sa ciljem sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma i štete koja se nanosi društvu. Ono sarađuje sa devet regionalnih tjela u stilu FATF-a. Kako bi se osigurao koordinisani globalni odgovor i podrška nadležnim tjelima da krenu u potragu za imovinom stečenom organizovanim kriminalom, razvila je takozvane "Preporuke FATF-a".[22]

FATF je tijelo koje razvija i unaprjeđuje politiku na nacionalnom i međunarodnom nivou za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma.

20 FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) je međuvladino tijelo osnovano 1989. godine na forumu zemalja G7 u Parizu. U ovom članstvu su 31 država i dvije međunarodne regionalne organizacije, te Evropska komisija.

21 Komitet stručnjaka za procjenu mjera protiv pranja novca i finansiranja terorizma - MONEYVAL (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism).

22 FATF, Ko smo mi, https://www.fatf-gafi.org/about/.

FATF takođe nadzire napredak svojih zemalja članica u implementaciji potrebnih mjera, vrši reviziju mjera za borbu protiv kriminalnih radnji te unapređuje provedbu mjera na globalnom nivou.

Preporuke FATF-a utvrđuju sveobuhvatan i konzistentan okvir mjera koje bi zemlje trebale provesti kako bi se borile protiv pranja novca i finansiranja terorizma, kao i protiv finansiranja širenja oružja za masovno uništenje. Zemlje imaju različite pravne, administrativne i operativne okvire i različite finansijske sisteme, te stoga ne mogu sve preduzeti identične mjere za suprotstavljanje ovim prijetnjama. Preporuke FATF-a, stoga, postavljaju međunarodni standard koji bi zemlje trebale provesti putem mjera prilagođenih njihovim specifičnim okolnostima. Preporuke FATF-a utvrđuju osnovne mjere koje bi zemlje trebale imati na snazi kako bi: identifikovali rizike i razvili politike i domaću koordinaciju; provodili mjere protiv pranja novca, finansiranja terorizma i finansiranja širenja oružja za masovno uništenje; primjenjivali preventivne mjere za finansijski sektor i druge određene sektore; utvrdili ovlaštenja i odgovornosti za nadležne organe (npr. istražne, organe za provođenje zakona i nadzorne organe) i druge institucionalne mjere; povećali transparentnost i dostupnost informacija o stvarnom vlasništvu pravnih lica i aranžmana; i olakšali međunarodnu saradnju.[23]

FAFT objavljuje tzv. „crnu listu“ s popisom država koje predstavljaju visoki rizik te ističe da je u odnosu na stranke iz tih država potrebno primijeniti mjere pojačane dubinske analize. Trenutno su kao takve identifikovane Iran, Demokratska Narodna Republika Koreja i Mjanmar te su uvrštene na listu visokorizičnih trećih država Evropske komisije[24]

---

23 Originalnih četrdeset preporuka FATF-a sastavljene su 1990. godine kao inicijativa za borbu protiv zloupotrebe finansijskih sistema od strane osoba koje peru novac od droge. Preporuke su 1996. godine prvi put revidirane kako bi odražavale trendove i tehnike pranja novca koji se razvijaju, te kako bi proširile svoj opseg daleko izvan pranja novca od droge. U oktobru 2001. godine, FATF je proširio svoj mandat kako bi se bavio pitanjem finansiranja terorističkih djela i terorističkih organizacija, te je preduzeo važan korak kreiranjem osam (kasnije proširenih na devet) posebnih preporuka o finansiranju terorizma. Preporuke FATF-a su drugi put revidirane 2003. godine, a njih je, zajedno sa posebnim preporukama, podržalo preko 180 zemalja i univerzalno su priznate kao međunarodni standard za sprječavanje pranja novca i suzbijanje finansiranja terorizma (AML/CFT). Posljednju su reviziju Preporuke FATF-a doživjele 2012. godine, na osnovu zaključka trećeg kruga sistema evaluacije za kršenje pranja novca i finansiranja terorizma u državama članicama kao i saradnju sa drugim sličnim tijelima na regionalnom i međunarodnom nivou, poput Svjetske banke, Ujedinjenog naroda, Monetarnog fonda. Zahtjevi revizije podrazumijevaju prilagodbu novim tehnikama i trendovima pranja novca i drugim modalitetima narušavanja integriteta i stabilnosti finansijskog sistema. Kako je rasla opasnost od pranja novca i širenja terorizma, revidirane preporuke su povećale zahtjeve s naglaskom na unaprjeđenje okvira za upravljanje i umanjenje identifikovanih rizika u zemljama visokog rizika. Tako bi veći nivo utvrđenog rizika implicirala i provjereno jačih mjera kontrole; International standards on combating money laundering and financing of terrorism&proliferation,The FATF Recommendations, Updated October 2025, https://www.fatf-gafi.org (pristupljeno 07.11.2025.godine)

24 Ministarstvo financija Republike Hrvatske, Lista visokorizičnih trećih država sa strateškim nedostacima u sustavima sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma (ažurirano – lipanj 2025.), str. 2., dostupno na https://mfin.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/inspektorat/Dokumenti/Lista%20visokorizi%C4%8Dnih%20tre%C4%87ih%20dr%C5%BEava%20-%20lipanj%202025.pdf (pristupljeno: 07.11.2025.godine)

Takođe, FATF objavljuje i tzv. „sivu listu“ država koje su pod povećanim prismotrom, a koje aktivno rade sa FATF-om na ispravljanju nedostataka u vlastitim sistemima za borbu protiv pranja novca, finansiranja terorizma te proliferacije oružja za masovno uništenje. U odnosu na stranke iz tih država prema FATF-u nije potrebno primijeniti mjere pojačane dubinske analize stranke, samo iz razloga što stranke dolaze iz tih država, ali ta okolnost svakako može biti faktor procjeni rizičnosti stranke.[25] Na snagu je stupila Delegirana uredba Komisije od 07.05.2020.godine, kojom je revidirana lista visokorizičnih trećih zemalja. Revidirana lista je u većoj mjeri usklađena i sa listom FATF-a.

BiH od 09.07.2020.godine službeno nije na listi visokorizičnih trećih zemalja EU sa strateškim nedostacima u svom režimu sprečavanja pranja novca i borbe protiv finansiranja terorizma koji predstavljaju znatnu prijetnju finansijskom sistemu Unije.[26]

FATF ima ključnu ulogu u uspostavljanju međunarodnih standarda za sprečavanje pranja novca, finansiranja terorizma. Njegove preporuke predstavljaju globalni okvir koji države prilagođavaju vlastitim pravnim i institucionalnim uslovima. Putem „crne“ i „sive“ liste FATF identifikuje zemlje s visokim rizicima ili nedostacima u sistemu, čime utiče na primjenu pojačanih mjera nadzora i procjenu rizika u međunarodnim finansijskim transakcijama. Zahvaljujući napretku u jačanju svog sistema, BiH od jula 2020.godine više nije na listi visokorizičnih trećih zemalja EU, što potvrđuje napredak države u ispunjavanju međunarodnih standarda FATF-a.

6.2. Uloga MONEYVAL-a

MONEYVAL[27]je odbor za evaluaciju i implementaciju mjera za sprečavanje pranja novca pri Vijeću Europe. Cilj MONEYVAL-a je osigurati da zemlje članice imaju efikasan sistem za borbu protiv finansijskog kriminala te da su usklađene s međunarodnim standardima kao što su npr. preporuke FATF-a, Konvencije UN-a, te Direktive Europskog Parlamenta i Vijeća.

U oktobru 2022. godine započet je postupak 5. kruga Moneyval evaluacije za BiH u okviru kog se sveobuhvatno ocjenjuje usklađenost propisa i efikasnost

25 Ibidem, str. 2-3.

26 Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, www.mpr.gov.ba, (pristupljeno 10.10.2025.godine)

27 Posebni odbor stručnjaka Vijeća Europe MONEYVAL, osnovan je 1997.godine i zadužen za praćenje provođenja mjera za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma. Komitet stručnjaka za procjenu mjera protiv pranja novca i finansiranja terorizma - MONEYVAL je stalno tijelo za praćenje Savjeta Evrope, kome je povjereno zaduženje za procjenu usklađenosti sa glavnim međunarodnim standardima za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma i efikasnosti njihove primjene, kao i zaduženje za davanje preporuka nacionalnim vlastima u pogledu neophodnih poboljšanja njihovih sistema. Kroz dinamičan proces međusobnih procjena, recenzija i redovnog praćenja svojih izveštaja, MONEYVAL ima za cilj da poboljša kapacitete nacionalnih vlasti za efikasniju borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma; Commite of Experts on the Evaluation of Anty-Money Laundering Meausres and the Financing of Terorism, https://www.coe.int/en/web/moneyval/home, (pristupljeno 01.11.2025. godine)

tijela i institucija BiH, RS, FBiH i BD BiH u oblasti sprečavanja, otkrivanja i borbe protiv pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti sa međunarodnim standardima koji se ogledaju u 40 preporuka FATF. [28]

MONEYVAL je objavio izvještaj u kojem poziva BiH da poboljša svoje mjere za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma. Procjena ističe umjerenu efikasnost u devet od jedanaest oblasti, uključujući razumijevanje rizika, međunarodnu saradnju, korišctenje obavještajnih podataka i istrage pranja novca/finansiranja terorizma. Međutim, u ovim oblastima su potrebna značajna poboljšanja. Izvještaj naglašava potrebu za fundamentalnim poboljšanjima u primjeni finansijskih sankcija OUN-a i u identifikovanju i ublažavanju rizika od finansiranja terorizma u neprofitnom sektoru.

Iako su istrage pranja novca dovele do osuđujućih presuda, one su samo djelimično usklađene sa profilom rizika zemlje, a napori za konfiskaciju zahtijevaju značajno poboljšanje. Gonjenja i osuđujuće presude za pranje novca nisu u skladu sa profilom rizika, a postoje ograničenja u razumijevanju rizika.

Banke pokazuju dobro razumijevanje rizika od pranja novca/terorizma finansiranja i adekvatnu dužnu pažnju prema klijentima, ali sektori, kao što su notari i druga određena nefinansijska preduzeća i profesije, zaostaju u primjeni pojačanih kontrola na politički eksponirane osobe. Bankarski supervizori imaju sveobuhvatno razumijevanje rizika od pranja novca, ali u većini drugih sektora, koncept identifikacije i procjene rizika je još uvek u povoju. Mjere za sprečavanje zloupotrebe pravnih lica otežavaju nedovoljna koordinacija na nivou države. Međunarodna saradnja je generalno dobra, ali agencije za sprovođenje zakona nisu proaktivne u traženju policijske saradnje u pogledu rizika od finansiranja terorizma.

Na osnovu rezultata svoje evaluacije, MONEYVAL je odlučio da primjeni svoju pojačanu proceduru praćenja i pozvao BiH da podnese izvještaj u decembru 2026. godine.[29]

U BiH lokalne (fiktivne) kompanije navodno posuđuju novac iz inostranstva, uključujući kompanije sa sjedištem u Persijskom zalivu, gde lokalne vlasti ne mogu utvrditi izvor sredstava. Zatim koriste te pozajmice za ulaganje u lokalne nekretnine, otvaranje drugih kompanija ili kupovinu opreme.[30] Procjene MONEYVAL-a potvrđuju korištenje "internih pozajmica" između kompanija koje pripadaju istom vlasniku, kao i korištenje "fantomskih firmi" za legalizovanje i preusmjeravanje sredstava.

---

28 SIPA, *Pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti, Statistički podaci i otkrivene tipologije u 2024. godini*, 2025.godina, str 17.

29 Councile of Europe, Ured Vijeća Evrope u Sarajevu, https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/bosnia-and-herzegovina, (pristupljeno 01.11.2025.godine)

30 Capital, *Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou*,1 November 2019, https:// www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-napocetnom- kriminalci-na-profesionalnom-nivou/.

6.3. Izvještaja MONEYVAL (decembar 2024) za BiH koji se odnose na aktivnosti UIO BiH

Ovaj izvještaj sažima mjere za sprečavanje pranja novca i borbu protiv finansiranja terorizma (AML/CFT)[31] koje su bile na snazi na dan posjete na licu mjesta. Analizira nivo usklađenosti sa 40 preporuka Radne grupe za finansijske akcije (FATF) i nivo efikasnosti sistema za AML/CFT, te preporučuje kako bi se sistem mogao ojačati. Ova evaluacija je zasnovana na Preporukama FATF-a iz 2012. godine i pripremljena je korištenjem Metodologije iz 2013. godine. Evaluacija je zasnovana na informacijama koje je dostavila zemlja i informacijama koje je evaluacijski tim dobio tokom svoje posjete zemlji od 12. februara 2024. do 28. februara 2024. godine.

BIH je prethodno podvrgnuta međusobnoj evaluaciji FATF-a 2014/2015. godine, provedenoj prema metodologiji FATF-a iz 2004. godine.[32]

6.3.1. Rizici od pranja novca i finansiranja terorizma

Sljedeća krivična djela kreiraju najveće količine "prljavog" novca u BiH:

a) visoka prijetnja - korupcija (s rastućim trendom), poreska krivična djela (s trendom bez promjene) i organizovani kriminal/kriminalno udruživanje (s trendom bez promjene);
b) srednja/visoka prijetnja - ilegalna trgovina i proizvodnja opojnih droga (s rastućim trendom) i prevara (s trendom bez promjene), pretežno putem društvenih mreža i interneta; i
c) srednja prijetnja - opšti kriminal (s trendom smanjenja), pretežno vezan za imovinu, druga krivična djela protiv privrede (osim poreskih krivičnih djela) (s trendom smanjenja) i krivična djela vezana za trgovinu ljudima i krijumčarenje ljudi (s trendom smanjenja).[33]

6.3.2. Ključni nalazi i preporučene akcije

a) BiH treba da uvede jasnu politiku na državnom nivou, kojom bi se definisala obaveza sistematskog traženja međunarodne saradnje prilikom istraživanja krivičnih djela pranja novca, povezanih predikatnih krivičnih djela, u skladu sa svojim profilom rizika.
b) BiH treba da razvije sistem upravljanja slučajevima, koji bi podržao blagovremeno izvršenja zahtjeva za međusobnu pravnu pomoć i ekstradiciju.

---

31 Law on Anti–Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism -Zakon o sprečavanju pranja novca i borbi protiv finansiranja terorizma, 2024.godina.

32 Councile of Europe, Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Bosna i Hercegovina, decembar 2024, str. 19; Izvještaj o evaluaciji za 2014. godinu je objavljen i dostupan je na: https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/1680715b43

33 Ibid, str.20

c) FOO SIPA[34] treba da preduzme mjere za uspostavljanje mehanizama i procedura za određivanje prioriteta u slučajevima u svrhu blagovremene saradnje sa stranim finansijsko obavještajnim odjelima.
d) FOO SIPA-e treba proaktivnije da teži međunarodnoj saradnji prilikom analize slučajeva sa međunarodnim elementima.
e) Vlasti treba da poboljšaju koordinaciju međunarodne policijske saradnje.
f) BiH treba da uspostavi mehanizam za vođenje jasne i održive statistike o međunarodnoj saradnji na svim nivoima pomoći (saradnja sa organima za sprovođenje zakona, saradnja FOO SIPA-e, međusobna pravna pomoć, saradnja između nadzornih tela) kako bi se utvrdilo da li je saradnja u skladu sa nalazima procjene rizika.
g) BiH treba da izmijeni Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći kako bi eksplicitno predvidilo izvršenje stranih zahtijeva za oduzimanje i konfiskaciju imovine.
h) UIO BiH treba da poboljša svoju ulogu u sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma i da traži saradnju posebno za svrhe sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma kada je to relevantno.[35]

Napominje se da UIO BiH ne sarađuje sa stranim kolegama posebno u svrhu sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma.[36] Dostavljeni su ograničeni dokazi o korišctenju informacija iz otvorenih izvora. Takođe, u odsustvu prijavljenih sumnji od strane UIO BiH o prekograničnom transportu gotovine, FOO SIPA-e nije bio u poziciji da pokrene relevantne slučajeve.[37]

BiH je implementirala sistem deklaracije, gdje sva gotovina ili računi za imovinu jednaki ili veći od 10.000 eura moraju biti prijavljeni carinskim organima. FOO SIPA-e treba da prima obavještenja o svakom prijavljenom fizičkom transportu gotovine ili otkrivenom fizičkom transportu nepraćene gotovine od UIO BiH, kao i o neprijavljenoj gotovini ili prevozu preko granice koji izaziva sumnju na pranje novca ili finansiranje terorizma. Podaci o transferima gotovine preko granice dostavljaju se FOO SIPA-e u zakonski propisanim rokovima (3 dana). Smatra se da deklaracije ne odražavaju pravu sliku transporta gotovine. Štaviše, UIO BiH nije bila upoznata sa svojom obavezom da obavijesti FOO SIPA-e o transportu gotovine koji izaziva sumnju na pranje novca ili finansiranje terorizma i shodno tome, izveštaji ove prirode nisu podnijeti. Uzimajući u obzir široku upotrebu gotovine u BiH i činjenicu da se zemlja nalazi na balkanskoj ruti

34 Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Financijsko-obavještajni odjel jedina je financijsko-obavještajna jedinica u BiH koja funkcioniše u skladu sa obavezujućim međunarodnim standardima u oblasti sprečavanja i borbe protiv pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Financijsko-obavještajni odjel postao je operativan 28.12.2004. godine, a 29.06.2005.godine primljen je u Egmont grupu finansijsko-obavještajnih jedinica; http://www.sipa.gov.ba/hr/o-nama/struktura/organizacijska-struktura/financijsko-obavjestajni-odjel

35 Councile of Europe, Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Bosna i Hercegovina, decembar 2024, str.173

36 Ibid, str.15

37 Ibid, str.65

šverca droge, nedostatak prijavljenih sumnji u vezi sa gotovinom nije u skladu sa očekivanjima Poreske uprave, s obzirom na profil rizika zemlje i izloženost ilegalnim aktivnostima sa intenzivnim korišćenjem gotovine.[38]

Visoko sudsko i tužilačko vijeće (u daljem tekstu: VSTV) je objavio neobavezujuće Smjernice o saradnji između službenika za sprovođenje zakona i tužilaca. Cilj dokumenta je promocija saradnje između organa za sprovođenje zakona i tužilaca u istrazi korupcije, organizovanog kriminala i pranja novca. U praksi, komunikacija se uglavnom odvija putem neformalnih kanala, na sastancima i diskusijama licem u lice, uz nedovoljno korišćenje formalnih mehanizama saradnje i razmjene informacija, kao što su radne grupe ili operativne radne grupe. Pored toga, potpisan je Memorandum o razumijevanju između UIO BiH i Tužilaštva BiH za otkrivanje i gonjenje počinilaca krivičnih dela u oblasti indirektnih poreza, iako postoje ograničeni dokazi o rezultatima njegovih sastanaka koji bi u potpunosti pokazali njegovu efikasnost.[39]

Za identifikaciju slučajeva pranja novca koristi se niz informacija, kao što su: informacije iz otvorenih izvora, krivične prijave, informacije koje su objavile FOO SIPA-e, kao i nalazi paralelnih finansijskih istraga sprovedenih uz krivične istrage u krivičnim delima koja generišu prihod. Međutim, nema dokaza koji bi pokazali da se prijave gotovine ili zahtjevi za međusobnu pravnu pomoć koriste za otkrivanje novih slučajeva pranja novca.

Istražni organi imaju neophodne istražne tehnike, uključujući i posebne, i redovno ih koriste za identifikaciju i dokazivanje krivičnih djela pranja novca. Ljudski i tehnički resursi dodijeljeni različitim organima za sprovođenje zakona su razumni, pri čemu su SIPA i istražna jedinica FOO najiskusnije jer, na osnovu teritorijalnih nadležnosti, rješavaju najsloženije slučajeve pranja novca. Nasuprot tome, odeljenju za sprovođenje zakona poreskih organa i UIO BiH nedostaje stručnost u identifikaciji i istrazi krivičnih djela pranja novca, što se može smatrati značajnim problemom s obzirom na to da krivična djela vezana za porez predstavljaju veliku prijetnju od pranja novca. Njihov glavni fokus je na istrazi poreskih krivičnih djela.[40]

Carinski organi treba da poboljšaju svoje razumijevanje rizika od pranja novca/terorizma i da prijave sumnje na pranje novca/terorizam finansiranja u vezi sa prekograničnim kretanjem gotovine FOO SIPA-e.[41]

38 Ibid, str.71

39 Ibid, str.76

40 Ibid, str.78

41 Ibid, str.60

6.4. Odgovor UIO BiH na Izvještaj MONEYVAL-a nakon 5-tog kruga evaluacije BiH

Stručni tim za provođenje Akcionog plana FATF, predložio je konkretne mjere za unapređenje rada UIO u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (AML/CFT)

Planom su, između ostalog, predviđene sljedeće ključne aktivnosti:

- Unapređenje analize rizika i osiguranja dostupnosti tačnih i ažurnih statističkih podatka za buduće procjene rizika;
- Izrada standarda za analizu o uticaju neformalne ekonomije i upotrebe gotovine u spoljnotrgovinskom prometu i unutrašnjem PDV prometu.
- Izmjene i dopune Plana obuka za 2025.godinu;
- Organizacija radionica za srednji menadžment iz oblasti devizno valutne kontrole i AML mjera;
- Izrada i primjena akata koji se odnosi na prenos gotovine preko granice i razmjenu podataka u skladu sa Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma;
- Unapređenje saradnje sa svim institucijama u BiH i sa tužilaštvima, naročito u segmentu poreskih utaja i finansijskih istraga.

Predložene mjere UIO BiH predstavljaju konstruktivan i nužan odgovor na nalaze iz petog kruga MONEYVAL evaluacije. Fokus na poboljšanju prikupljanja statističkih podataka, boljoj razmjeni informacija i izgradnji evidencija o rizičnim transakcijama pokazuje pomak ka sistematičnijem pristupu u identifikaciji i ublažavanju rizika od pranja novca. Posebno je značajan naglasak na rizičnim obrascima poput fantomskih firmi, pozajmica, digitalne imovine i transakcija između povezanih lica, što je u skladu sa savremenim tipologijama finansijskog kriminala. Posebno je značajno što se naglasak stavlja na edukaciju kadra i jačanje kapaciteta srednjeg menadžmenta, kao i na poboljšanje institucionalne saradnje sa tužilaštvima i drugim nadležnim organima.

Ako se implementiraju kvalitetno i u zadatim rokovima, ove aktivnosti mogu značajno doprinijeti jačanju uloge UIO BiH u otkrivanju finansijskog kriminala, povećanju efikasnosti nadzora i boljem ispunjavanju međunarodnih standarda.

U julu 2025. godine u UIO BiH, a u okviru Twinning projekta „Jačanje kapaciteta UINO“, održana je napredna obuka na temu prenosa gotovine preko granice, sprječavanja pranja novca i borbe protiv finansiranja terorizma.

Obuka je organizovana tako da je 30% program činila osnovna obuka, a 70% sadržaja je pripadalo naprednoj obuci za poreske inspektorime, istražitelje, zaposlene u grupi za spječavanje krijumčarenja i prekršaja, kao i vođe smjena na carinskim referadama i graničnim prelazima.

Obuci je prisustvovalo 30 službenika s graničnih prelaza, aerodroma, iz grupa za sprečavanje krijumčarenja i prekršaja, grupa za istrage, organizacijskih jedinica Sektora za poreze i Sektora za carine, kao i članovi stručnog tima za sprovođenje Akcijskog plana FATF-a.

Program obuke obuhvatio je:

- osnove sprečavanja pranja novca i borbe protiv finansiranja terorizma,
- carinsku kontrolu i upravljanje rizicikom,
- pravni okvir za prijavu gotovine,
- analizu studija slučaja,
- praksu zemalja članica EU,
- simulacione vježbe scenarija i
- testiranje polaznika.

Na kraju su predstavljeni rezultati testiranja i preporuke za buduće obuke vezane uz kontrolu gotovine, sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma.[42]

7. PROCJENA PRIJETNJE OD PRANJA NOVCA

U skladu s FATF metodologijom koja predviđa ažuriranje Procjene rizika svake dvije godine, Ministarstvo sigurnosti BiH se zadužuje za izradi i dostavi Vijeću ministara BiH na usvajanje Nacrt odluke za izradu dopune procjene rizika od pranja novca i finansiranje terorizma. Također se zadužuje Ministarstvo sigurnosti BiH da izradi prijedlog odluke kojim bi se riješio mehanizam koordinacije i prevencije pranja novca i finansiranje terorizma u BiH, kao privremenog rješenja ovog pitanja do stupanja odgovarajućih zakonskih rješenja kojim bi se riješilo ovo pitanje;[43]

Dopuna Procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2022-2024. godina i Akcioni plan za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2022-2024. godine.[44]

U nastavku teksta daje se samo rezime izvještaja Podgrupa za izradu procjene prijetnje od pranja novca[45]

Sveukupna prijetnja od pranja novca u BiH ocijenjena je kao „srednja/visoka“, sa trendom „bez promjena“. Domaća prijetnja od pranja novca je procijenjena kao „srednja/visoka“, sa trendom „bez promjena“, dok je prijetnja od

42 https://www.uino.gov.ba/portal/bs/novosti/odrzana-obuka-o-prenosu-gotovine-preko-granice-sprecavanju-pranja-novca-i-borbi-protiv-finansiranja-terorizma/

43 Vijeće Ministara BiH, Zaključci sa sjednica, https://cms.vijeceministara.gov.ba/hr/portal/objava/zakljucci-18-sjednice-vijeca-ministara-bosne-i-hercegovine-odrzane-22-10-2020-godine-637

44 Dana 30.03.2023. godine, na svojoj 7. sjednici, Vijeće ministara BiH je usvojilo Dopunu Procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini za period 2022-2024. godina i Akcioni plan za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini za period 2022-2024. godina. Aktivnosti su realizovane u osam tematskih cjelina vezano za pranje novca od strane podgrupa. Podgrupa za izradu procjene prijetnje od pranja novca koristila je u svom radu podatke VSTV iz Sistema za automatsko upravljanje tužilačkim predmetima, podatke prikupljene od relevantnih institucija u BiH, druge strateške dokumente te druge javno dostupne publikacije i materijale; Dopune procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2022-2024. godina; http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=24241&langTag=bs-BA (pristupljeno 02.11.2025.godine)

45 Detaljan opis sa tabelarnim prikazima vidjeti na: http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=24241&langTag=bs-BA

pranja novca iz inostranstva procijenjena kao „srednja“, sa trendom „povećanje“. Prijetnja od pranja novca s neutvrđenim porijeklom je procijenjena kao „srednja/niska“, sa trendom „povećanje“.

Kada je u pitanju **porijeklo opranih prihoda**, za sredstva koja potiču iz domaće jurisdikcije, prijetnja je procijenjena kao „srednje/visoka“, sa trendom „bez promjena“, za sredstva koja potiču iz stranih jurisdikcija prijetnja je procijenjena kao „srednje/niska“, sa trendom „povećanja“, za sredstva koja potiču i iz domaće i iz stranih jurisdikcija prijetnja je procijenjena kao „srednja“, sa trendom „bez promjena“, te za sredstva čija se zemlja porijekla ne može utvrditi (nepoznata, nije naveden podatak) prijetnja je procijenjena kao „srednja“, sa trendom „povećanja“.

Kao **KD koja generišu najveće iznose „prljavog“ novca**, odnosno „visokom prijetnjom“ ocijenjena su: koruptivna krivična djela (u daljem tekstu:KD) (sa trendom „povećanja“), poreska KD (sa trendom „bez promjena“) i KD organizovani kriminal/udruživanje (sa trendom „bez promjena“). „Srednje/visokim“ su ocijenjena KD neovlaštenog prometa i proizvodnje opojnih droga (sa trendom „povećanja“) i KD Prevara (sa trendom „bez promjena“). „Srednjom prijetnjom“ su ocijenjena KD opšteg kriminala (sa trendom „smanjenje“), ostala KD protiv privrede (osim poreskih KD sa trendom „smanjenje“) i KD vezana za trgovinu ljudima i krijumčarenje ljudi (sa trendom „smanjenje“).

U pogledu **procjene prekogranične prijetnje** ocjenom srednje/visok su ocijenjeni Hrvatska, Srbija, Njemačka i Slovenija, ocjenom srednje, ocijenjeni su: Austrija, Švajcarska i Crna Gora, ocjenom srednje/nizak, ocijenjeni su: Italija, Velika Britanija, Turska, SAD, Holandija i Švedska, dok su ocjenom nizak ocijenjeni: Albanija, Francuska, Belgija, Rusija, Mađarska, Češka i Hong Kong.

Ocijenom nizak ocijenjena je takođe i druga grupa posmatranih zemalja, odnosno: Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Libija, Egipat, Sirija, Kuvajt, Jordan, Oman, Katar i Jemen. Više off shore zemalja, zbog malog broja predmeta u kojima se pojedinačne zemlje pojavljuju izuzete su iz daljeg razmatranja. Međutim, Podgrupa je konstatovala da zemlje finansijski centri, odnosno off-shore zemlje kao grupacije i dalje predstavljaju visoku prijetnju.

Kada su u pitanju **sektori i drugi uočeni specifični modaliteti značajni za prijetnju od pranja novca**, visokom prijetnjom su ocijenjeni sektor banaka i nekretnine (sa trendom bez promjene).

Srednje/visokom prijetnjom su ocijenjeni notari. Srednja prijetnja je procijenjena za sector doznaka - brzi prenos novca (Western union i druge doznake) i pošte (sa trendom smanjenja).

Srednja/niska prijetnja je procijenjena za: vrijednosne papire/hartije od vrijednosti (sa trendom smanjenja), mjenjačnice, kasina, trgovce dragocjenim metalima i kamenjem, revizore, računovođe, knjigovođe, pružaoce usluga mikrokredita (sa trendom bez promjene), advokate i kladionice. Niska prijetnja je procijenjena za sektor osiguranja (sa trendom bez promjene), pružaoce usluga lizinga (sa trendom smanjenja) i Nevladine organizacije (NVO).

Sveukupna procjena od prijetnje	Prijetnja od PN				
	Visoka	Srednja/visoka	Srednja	Srednja/niska	Niska
Koruptivna KD	X				
Poreska KD	X				
KD organizovani kriminal/udruživanje	X				
Sektor banaka, sektor nekretnina	X				
Domaća prijetnja od PN		X			
Sveukupna prijetnja		X			
Domaća jurisdikcija		X			
KD neovlaštenog prometa i proizvodnje opojnih droga		X			
KD prevara		X			
Hrvatska, Srbija, Njemačka, Slovenija		X			
Notari		X			
Prijetnja od PN iz inostranstva			X		
Domaća i strana jurisdikcija			X		
Zemlja porijekla se ne može utvrditi (nepoznata, nije naveden podatak)			X		
KD opšteg kriminala			X		
ostala KD protiv privrede			X		
KD kijumčarenje ljudi			X		
KD trgovine ljudima			X		
Austrija, Švicarska, Crna Gora			X		
Sektor doznaka-brzi prenos novca (Western Union) i pošte			X		
Prijetnja od PN sa neutvrđenim porijeklom				X	
Strana jurisdikcija				X	
Italija, Velika Britanija, Turska, SAD, Holandija, Švedska				X	
Vrijednosni papiri, mjenjačnice, kasina, trgovci dragocjenim metalima i kamenjem, revizori, računovođe, knjigovođe, pružaoci usluga mikrokredita, advokati, kladionice				X	
Albanija, Francuska, Velgija, Rusija, Mađarska, Češka, Hong Kong					X
Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Libija, Egipat, Sirija, Kuvajt, Jordan, Oman, Katar, Jemen					X
Sektor osiguranja, pružaoci usluga lizinga, NVO					X

Izvor: Ministarstvo bezbjednosti BiH, podaci objedinjeni u jednu tabelu

Na osnovu izvršene procjene prijetnje od pranja novca u BiH može se zaključiti da ukupna izloženost države ovom riziku ostaje na nivou srednje do visoke, uz relativno stabilan trend. Iako domaća prijetnja zadržava isti intenzitet, primjetno je postepeno povećanje prijetnje iz inostranstva te porast udjela sredstava čije porijeklo nije moguće utvrditi. Najveće prijetnje proizlaze iz koruptivnih krivičnih djela, poreskih krivičnih djela i organizovanog kriminala, uz dodatno značajan doprinos neovlaštenog prometa drogama i prevara.

Procjena prekograničnog rizika ukazuje na to da pojedine susjedne i ekonomski povezane zemlje, posebno Hrvatska, Srbija, Njemačka i Slovenija, predstavljaju značajnije izvore prijetnje, dok su klasične off-shore jurisdikcije i dalje identifikovane kao rizične grupacije, uprkos manjem broju formalno evidentiranih predmeta.

Kada je riječ o sektorima posebno izloženim zloupotrebama za pranje novca, bankarski sektor i tržište nekretnina ostaju najrizičniji, dok su notari, sistemi doznaka i pošte također prepoznati kao relevantni kanali. Većina drugih nadziranih sektora pokazuje srednju do nisku prijetnju, što ukazuje na potrebu za proporcionalnim, ali kontinuiranim nadzorom i jačanjem preventivnih mjera. Sve navedeno potvrđuje potrebu da nadležni organi u BiH nastave razvijati institucionalne kapacitete, unapređivati koordinaciju, te sistemski jačati mehanizme prevencije, detekcije i represije, uz poseban fokus na oblasti i zemlje koje nose najveći rizik.

8. ULOGA UIO BIH U SISTEMU OTKRIVANJA I PROCESUIRANJA PRANJA NOVCA

UIO BiH predstavlja ključnu fiskalnu i kontrolnu instituciju u sistemu sprječavanja i otkrivanja pranja novca, raspolaže operativnim i analitičkim kapacitetima koji direktno utiču na identifikaciju anomalija u trgovinskim i finansijskim tokovima. Kao takva ima mogućnost da prva detektuje obrasce transakcija koji su karakteristični za pranje novca.

UIO kao organ za PDV, akcize i carine ima operativne dodire s pranjem novca kroz: (a) PDV utaje i fiktivne fakture; (b) zloupotrebe povrata PDV-a; (c) krijumčarenje i akcizne prevare; (d) visoko-gotovinske tokove u prometu robe/usluga u sumnjivim situacijama prosljeđuje obavijesti i dokumentaciju FOO-u SIPA-i i tužilaštvima.[46]

U periodu 2017-2021.godine UIO BiH je podnijela 546 izvještaja nadležnim tužilaštvima (izvještaja, dopuna istih te obavještenja i informacija) u kojim je prikazan ukupan iznos štete od 157.777.234,07 KM. Izvještaji od strane UIO BiH su podneseni za KD: Pranje novca, Porezna utaja ili prevara, Nedozvoljeni promet akciznih proizvoda, Neplaćanje poreza, Nedopuštena/Nedozvoljena trgovina, Krijumčarenje, Krivotvorenje isprave, Carinska prevara, Organizovani

46 http://www.sipa.gov.ba/hr/o-nama/struktura/organizacijska-struktura/financijsko-obavjestajni-odjel

kriminal, Zloupotreba položaja ili ovlaštanja, Krivotvorenje službene isprave, Udruživanje radi činjenja krivičnih djela, Krivotvorenje ili uništavanje poslovnih ili trgovačkih knjiga ili isprava, Zloupotreba ovlaštenja u privredi, Obmanjivanje kupaca, Pomaganje, Organizovanje grupe ljudi ili udruženja za krijumčarenje ili rasturanje neocarinjene robe.[47]

8.1. Izdefinisani modaliteti otkrivanja pranja novca od strane UIO BiH

U nastavku je dat pregled modaliteta vezanih za KD iz nadležnosti UIO BiH za period od 01.01.2017. godine do 31.12.2021. godine i to prvenstveno za imovinski motivisana KD kojim se stiču najveći iznosi[48]:

- Neprikazani promet/realizacija po ispostavljenim, a neevidentiranim fakturama u knjigovodstvenim evidencijama - isti nije prijavljen putem podnesenih prijava samooporezivanja UIO BiH;
- Neprikazani promet/realizacija (manjak dobara) za promet dobara nisu sačinjene izlazne fakture, niti je poslovni događaj evidentiran u knjigovodstvenim evidencijama, niti je promet prijavljen UIO BiH;
- Sačinjavanje lažnih faktura (fiktivni promet) sa iskazanom manjom vrijednošću robe, odnosno sa lažno iskazanim odobrenim popustom na cijenu - rabatom, čime su stvarne zalihe robe u knjigovodstvenim evidencijama razdužene po nižoj vrijednosti od stvarno realizovane, te time umanjena poreska osnovica na koji način je umanjena i obaveza plaćanja PDV-a u iznosu PDV-a na rabat;
- Neosnovano korištenje ulaznog PDV-a: Registracija i upis u Jedinstveni registar obveznika indirektnih poreza u cilju lažnog prikazivanja pretplate/kredita u mjesečnim PDV prijavama radi neosnovanog traženja i ostvarivanja povrata PDV-a;
- Neosnovano korištenje ulaznog PDV-a na osnovu pribavljanja dokumentacije lažnog sadržaja – faktura o nabavci dobara, odnosno faktura koju nije pratio promet dobara (fiktivni promet), te uključivanje u lanac prometa „fantomske firme“ (nedostupne/fiktivne firme koje ne obavljaju bilo kakav promet, ali predaju PDV prijave) gdje fiktivna firma služi kao sredstvo za umanjenje PDV obaveza;
- Neosnovano korištenje ulaznog PDV-a na osnovu pribavljanja dokumentacije lažnog sadržaja – faktura o nabavci dobara, odnosno faktura koju nije pratio promet dobara (fiktivni promet) i na taj način umanjenje obaveza po osnovu PDV-a;
- Netačno unošenje podataka u poslovne knjige, evidentiranjem duplih

47 Dopune procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2022-2024.godina; http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=24241&langTag=bs-BA (pristupljeno 02.11.2025.godine)

48 Ibid, detaljan pregled modaliteta vezanih za KD iz nadležnosti UIO BiH dat je na strani 19.

ulaznih faktura i lažno uvećavanje vrijednosti iskazanih u knjizi ulaznih faktura, umanjenje zaduženja u trgovačkim knjigama bez dokumenta, što za posljedicu ima umanjene poreske osnovice i obaveza plaćanja PDV-a;

- Onemogućavanje sudskim izvršiteljima da zaplijene založene pokretne stvari i iste predaju UIO BiH u cilju prodaje i namirenja duga indirektnih poreza, a na osnovu zaključenog Ugovora o zasnivanju založnog prava na pokretnim stvarima, za šta je na osnovu ponuđene imovine kao sredstva obezbeđenja plaćanja duga odobreno plaćanje duga u ratama, te je takvim radnjama onemogućena naplata prijavljenog poreza propisanog PDV zakonodavstvom BiH;
- Izbjegavanje plaćanja davanja propisanih PDV zakonodavstvom BiH nepružanjem zahtjevanih podataka ili pružanjem lažnih podatka o svojim stečenim oporezivim prihodima koji su od uticaja na utvrđivanje iznosa obaveza, kao i podnošenje neistinitih poreskih prijava u namjeri ostvarivanja prava na povrat ili kredit po osnovu indirektnih poreza propisanih PDV zakonodavstvom BiH;
- Određeni uvoznici duhana u listu, navedeni duhan prodaju većem broju pravnih subjekata na području BiH koji dalje „sporni duhan“ distribuiraju na nelegalno tržište pri tome stičući veliku materijalnu korist, a riječ je o značajnim količinama duhana te višemilionskoj šteti po budžete u BiH. Nakon analitičke obrade prikupljenih saznanja i informacija, a što potvrđuje i dosadašnja praksa UIO BiH, vidljivo je da su u lancu prometa duhana, kao krajnji kupci koji dalje duhan plasiraju na nelegalno tržište, najčešće pravne osobe koje su nedostupne poreskim organima i koje najčešće ne posjeduju poslovnu dokumentaciju a koja de iure egzistiraju u pravnom prometu, tzv. spavači, a što je u poresko-pravnoj praksi poznato pod nazivom tzv. fenix prevare. Naime, navedene pravne osobe nisu brisane iz javnih registara pravnih osoba i de facto ne obavljaju legalnu poslovnu aktivnost, već se samo koriste kao sredstvo za sticanje robe, u konkretnom slučaju duhana, budući da propisi koji regulišu ovu materiju obligatorno propisuju da se obrađeni duhan u listu može isključivo prometovati samo pravnim osobama. Postupajući na gore opisani način, pravne i fizičke osobe koje posjeduju pečate i imaju pristup bankovnim računima od pravnih osoba - spavača, na ovakav način „izigravaju“ obligatornu zakonsku normu (u pravnoj teoriji i praksi poznato pod nazivom fraus legis), te dolaze u posjed obrađene količine duhana koji dalje plasiraju na nelegalno tržište duhana i duhanskih prerađevina;
- Prilikom ulaska u carinsko područje BiH poreski obveznik je carinskim organima BiH prijavio robu za tranzit kroz carinsko područje BiH, gdje se radilo o visokotarifnoj robi koja, između ostalog, podliježe plaćanju akcize. Prilikom izlaska iz carinskog područja BiH poreski obveznik je carinskim organima BiH prijavio izlaz naprijed navedene robe;

- Osumnjičeni podnio UIO mjesečne PDV prijave o samooporezivanju u ime i za račun pravnog lica sa neistinitim sadržajem, nepružajući zahtjevane podatke, odnosno pružajući lažne podatke u podnesenim PDV prijavama o samooporezivanju, na način da je neevidentirajući vrijednost utvrđenog manjka robe, sirovina i repromaterijala na stanju zaliha i pripadajući PDV, propustio da izvrši obračun pripadajućeg PDV-a na utvrđeni manjak i da navedeni iznos PDV-a, prijavi i plati UIO;
- Organizovanje nabavke i uvoza određene vrste robe iz drugih zemalja u BiH, prikazujući da su nabavke vršene od offshore kompanije za koju je utvrđeno da se radi o fiktivnoj kompaniji, prilažući lažne fakture sa umanjenom vrijednošću uvezene robe, a ne fakture sa stvarnom vrijednošću robe i od stvarnog dobavljača, a sve u namjeri izbjegavanja plaćanja carine i drugih dažbina koje se plaćaju prilikom uvoza robe u carinsko područje BiH, u manjem iznosu.
- Iskazivanje fiktivne nabavke i isporuke dobara i usluga, definisane odredbama člana 64. Zakona o PDV-u, koje nabavke i isporuke u stvarnosti nisu izvršene i u vezi sa iskazanim fiktivnim prometom, podnošenje poreskih prijava neistinitog sadržaja sa iskazanim iznosom za poreski kredit;

Metode pranja novca obuhvataju i tradicionalne i savremenije tipologije koje se često međusobno nadopunjavaju. Zato je važno pratiti trendove i spriječiti da kriminalci budu korak ispred. U konačnici, samo kontinuiranim usavršavanjem znanja, saradnjom nadležnih institucija i pravovremenim reagovanjem moguće je smanjiti prostor za zloupotrebe i efikasno zaštititi finansijski sistem.

ZAKLJUČAK

UIO BiH predstavlja jedan od najvažnijih stubova sistema borbe protiv pranja novca. Njena uloga je nezamjenjiva zbog obima podataka kojima raspolaže, pristupa visokorizičnim sektorima i mogućnosti otkrivanja sumnjivih finansijskih obrazaca. Kao institucija koja se nalazi na prvoj liniji kontakta s prekograničnim tokovima robe, kapitala i gotovine, UIO BiH ima ključnu preventivnu i operativnu funkciju.

Kada je riječ o sektorima posebno izloženim zloupotrebama za pranje novca, bankarski sektor i tržište nekretnina ostaju najrizičniji, dok su notari, sistemi doznaka i pošte također prepoznati kao relevantni kanali. Većina drugih nadziranih sektora pokazuje srednju do nisku prijetnju, što ukazuje na potrebu za proporcionalnim, ali kontinuiranim nadzorom i jačanjem preventivnih mjera.

Operativni indikatori za rad UIO BiH uključuju zloupotrebu konsultantskih usluga za prikrivanje porijekla novca putem fiktivnih faktura, pojačana ulaganja u nekretnine kroz fiktivne firme i pozajmice vlasnika, potrebu jačanja kapaciteta

istražitelja za finansijske istrage i oduzimanje imovine, te važnost granične kontrole i nadzora prenosa gotovine radi sprječavanja prekograničnog pranja novca. Sve navedeno potvrđuje potrebu da nadležni organi u BiH nastave razvijati institucionalne kapacitete, unapređivati koordinaciju, te sistemski jačati mehanizme prevencije, detekcije i represije, uz poseban fokus na oblasti i zemlje koje nose najveći rizik.

Zbog širokog spektra tehnika koje se mogu kombinovati u svim fazama pranja novca, od inicijalnog plasiranja do finalne integracije, finansijski sistem ostaje pod stalnim pritiskom kriminalnih struktura. Stoga je neophodno kontinuirano unapređivanje mehanizama nadzora, jačanje kapaciteta institucija i razvoj modernih alata za praćenje transakcija kako bi se pravovremeno otkrile sumnjive aktivnosti i spriječila zloupotreba finansijskog sistema. BiH uveliko kasni s uspostavljanjem Registara stvarnih vlasnika u BiH što je jedan od zahtjeva EU i prioriteta na putu ka EU, jer Registar stvarnih vlasnika kao centralna elektronska baza podataka, treba da sadrži podatke o fizičkim osobama koje su stvarni vlasnici pravnih lica, poput firmi, udruženja i fondacija što ima za cilj spriječiti pranje novca i finansiranje terorizma te osigurati transparentnost vlasničkih struktura.

Ipak, uspješna borba protiv pranja novca zahtijeva stalno usavršavanje analiza rizika, intenziviranje međunarodne saradnje i modernizaciju digitalnih sistema UIO BiH. Samo tako može se odgovoriti na izazove savremenih kriminalnih mreža koje koriste sofisticirane metode prikrivanja ilegalnog kapitala u kojima UIO BiH igra najvažniju ulogu.

LITERATURA

Publikacije

1. Bošković G., *Pranje novca*, Beograd, 2005. godina;
2. Cartwright R., Amarhauser K., *Globalna inicijativa organizovanog kriminala, Ilegalni finansijski tokovi u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji*, 2022. godina;
3. Cindori S.,"*Sustav sprječavanja pranja novca*", Financijska teorija i praksa, 2007.godina
4. Councile of Europe, *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Bosna i Hercegovina*, 2024.godina.
5. Kulić M., *Pranje novca, privredni kriminal i korupcija*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2001.godina;
6. Masnjak B., Kaselj Z., *Sprečavanje pranja novca, Zagreb*, 1998.godina;
7. Ministarstvo finacija Republike Hrvatske, *Opće smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i finaciranja terorizma*, Zagreb, 2020. godina;
8. Ministarstvo bezbjednosti BiH, *Dopune procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2022-2024. godinu,*2023.godina
9. Petković, A., *Forenzička revizija: kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Novi Sad, 2010.godina;
10. SIPA, *Pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti, Statistički podaci i otkrivene tipologije u 2024. godini*, 2025.godina;
11. Škulić, M., *Organizovani kriminalitet, pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Beograd, 2003. godina;

Pravni izvori:

1. Direktiva (EU) 2015/849 Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. maja 2015. o sprečavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca ili finansiranja terorizma;
2. Direktiva 2005/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća;
3. Direktive Komisije 2006/70/EZ;
4. Direktiva (EU) 2009/138/EZ;
5. Direktiva (EU) 2013/36/EU;
6. Direktiva (EU) 2018/843 Evropskog parlamenta i Vijeća od 30. maja 2018. godine;
7. Uredba (EU) 2018/1672 Evropskog parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2018. godine;
8. Uredba (EZ) br. 1889/2005;
9. Uredba (EU) br. 648/2012 Evropskog parlamenta i Vijeća;

10. Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, ("Službeni glasnik BiH", br. 13/2024),

Internet izvori:

1. https://www.eca.europa.eu;
2. https://www.imf.org/en;
3. https://www.hnb.hr;
4. https://www.fatf-gafi.org;
5. https://www.mpr.gov.ba;
6. https://mfin.gov.hr;
7. https://www.coe.int/en/web/moneyval/home;
8. https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/bosnia-and-herzegovina;
9. https:// www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih;
10. https://rm.coe.int/report;
11. http://www.sipa.gov.ba;
12. https://csm.vijeceministara.gov.ba;
13. http://msb.gov.ba/dokumenti;
14. https://www.uino.gov.ba.

Nataša Rakanović, LL.M.
PhD student at the Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar
Semir Šarić, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law, Džemal Bijedić University of Mostar

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE INDIRECT TAXATION AUTHORITY IN THE SYSTEM OF COMBATING MONEY LAUNDERING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: Money laundering represents a modern form of property-related crime aimed at concealing the origin of illegally acquired funds obtained through criminal offences of organized crime, in order to integrate them into legal financial flows. In theory and practice, the money laundering process is most commonly viewed through three interconnected phases: placement, layering, and integration. Each of these phases has its own specific methods and risks, and tax authorities play a significant role in their detection.

In this context, the Indirect Taxation Authority plays a key role in the system of detecting and preventing money laundering, particularly through its organizational units (the Enforcement Sector, the Customs Sector, the Tax Sector). Since tax irregularities almost always accompany illegal financial flows, the control and supervision of tax-related activities enable the identification of suspicious patterns. This includes the identification and analysis of tax irregularities by monitoring unusual tax patterns (sudden increases or decreases in income, false expenses, reporting losses without real basis), as well as the analysis of discrepancies between reported income and the actual living standard of taxpayers. Special oversight is also exercised over high-risk sectors (hospitality, trade, real estate, gambling, cash-based transactions).

Through systematic monitoring, document verification, declaration control and data exchange — including international cooperation — tax authorities become a crucial link in the chain of combating financial crime. The standards and mechanisms prescribed by international organizations impose the obligation to harmonize legislation and strengthen institutional capacities. Bosnia and Herzegovina, through the Indirect Taxation Authority and other competent institutions, is gradually aligning its mechanisms with international frameworks, thereby strengthening the system's resilience to abuse. In this paper, we will conduct relevant research and point out weak points within the system with the aim of improving its effectiveness.

The aim of this paper is to highlight the methods and operational modalities of the Indirect Taxation Authority in the system of detecting and combating money laundering, with emphasis on the integrated application of tax controls, risk analysis, and coordination with other institutions, in order to increase efficiency and strengthen the overall system for detecting and suppressing money

laundering. This will undoubtedly contribute to the broader fight against money laundering and uncovering predicate offences related to organized crime.

Key words: Organized crime, money laundering, tax authorities, customs authorities, risk analysis

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.480
UDK 343.272:343.9.02(497.6)(497.115)

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Maja Badžak
Uprava za indirektno oporezivanje, Regionalni centar Mostar, šef Odsjeka za provođenje propisa

Fejzi Beqiri, Assistant Professor, Ph.D.
Faculty of Law, Universum International College, Pristina, Republic of Kosovo

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI KAO INSTRUMENT PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA: KOMPARATIVNA ANALIZA IZMEĐU BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE KOSOVO

Sažetak: Organizovani kriminal u Bosni i Hercegovini i u Republici Kosovo generira značajnu nezakonito stečenu imovinsku korist pribavljenu izvršenjem krivičnih djela koja često služi za financiranje daljnjih kriminalnih aktivnosti.

Kako je osnovni temelj za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom sadržan u načelu da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, te da će se ista oduzeti sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično djelo učinjeno nameće se kao posebno značajno pitanje da li države Bosna i Hercegovina i Republika Kosovo imaju instrumente posebno u normativnom dijelu u smislu uspostavljanja društveno korisne djelatnosti kroz primjenu instituta oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi i provođenja financijskih istraga kao sastavnog dio postupka za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

Planirana studija bi uključivala komparativnu analizu pravnih instrumenata i prakse u postupcima oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi, analizirajući utjecaj oduzimanja imovinske koristi i njihovu efikasnost u borbi protiv organizovanog kriminala.

Analiza će se temeljiti na konkretnim slučajevima, međunarodnim izvještajima i regionalnim praksama, s ciljem identificiranja pravnih praznina i preporuka za jačanje mehanizama oduzimanja, uz očuvanje ravnoteže između krivičnopravnog djelovanja i zaštite prava vlasništva.

Ključne riječi: oduzimanje imovine, organizovani kriminal, financijske istrage, krivično pravo, komparativna analiza, Bosna i Hercegovina i Republika Kosovo

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

UVOD

Organizovani kriminal predstavlja jedan od najsloženijih i najopasnijih fenomena savremenog društva, s dubokim posljedicama po vladavinu prava, ekonomsku stabilnost i povjerenje građana u institucije. Na prostoru zapadnog Balkana, uključujući Bosnu i Hercegovinu i Republiku Kosovo, organizovane kriminalne grupe ostvaruju značajnu materijalnu korist kroz različite oblike kriminalnih aktivnosti – trgovinu narkoticima, korupciju, utaju poreza, pranje novca i druge oblike finansijskog kriminala. Oduzimanje nezakonito stečene imovine postalo je jedan od ključnih instrumenata u borbi protiv ovih pojava, jer direktno pogađa ekonomske temelje organiziranog kriminala i smanjuje njegovu sposobnost za daljnje djelovanje.

Savremeni pristupi borbi protiv organiziranog kriminala više se ne oslanjaju isključivo na krivične sankcije u užem smislu, već sve više na finansijske istrage i mehanizme oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelima. Time se ostvaruje osnovni princip – da se kriminal ne isplati. Međutim, u praksi se javljaju brojni izazovi, naročito u pogledu dokazivanja nezakonitog porijekla imovine, zaštite prava vlasništva, kao i efikasnog upravljanja oduzetom imovinom.

Cilj ovog rada je da pruži komparativnu analizu pravnih i institucionalnih mehanizama oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi u Bosni i Hercegovini i u Republici Kosovu, te da procijeni njihovu učinkovitost u suzbijanju organizovanog kriminala. Posebna pažnja posvećuje se identifikaciji sličnosti i razlika u zakonodavnim rješenjima, praksi nadležnih institucija, kao i uticaju međunarodnih standarda i organizacija na oblikovanje nacionalnih politika.

Istraživanje se temelji na analizi relevantnih zakonskih propisa, izvještaja međunarodnih organizacija, kao i dostupnih sudskih slučajeva koji ilustriraju praktičnu primjenu instituta oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi. Kroz komparativni pristup nastoji se ponuditi uvid u stepen harmonizacije sa evropskim standardima i identifikovati moguća područja za unapređenje sistema u obje države.

Hipoteza koja se postavlja u ovom radu jeste da efikasno oduzimanje nezakonite stečene imovinke koristu predstavlja jedan od najvažnijih mehanizama za slabljenje finansijske moći organiziranog kriminala, ali da uspjeh ovog instrumenta zavisi od stabilnog zakonodavnog okvira, institucionalne koordinacije i političke volje.

1. TEORIJSKI OKVIR ODUZIMANJA NEZAKONITE IMOVINE

1.1. Pojam i pravna priroda oduzimanja nezakoniti stečene imovinske koristi

Glavni motiv počinioca krivičnih djela privrednog kriminaliteta i organizovanog kriminaliteta je sticanje nezakonite koristi. Počinioci tih krivičnih djela, posebno članovi zločinačkih organizacija, ulažu nezakonitu dobit u nove nezakonite aktivnosti ili peru novac kako bi ga legalizirali i na taj način kroz njegovu legalizaciju i legalne poslove ostvarili određeni položaj i utjecaj u društvu. Stoga se oduzimanje prihoda stečenog krivičnim djelom pokazuje kao učinkovito sredstvo u borbi protiv privrednog kriminala i posebno organizovanog kriminaliteta.[1]

Mnoga krivična djela su povezana sa sticanjem imovinske koristi koja može ulaziti u samo biće krivičnog djela, po pravilu kao posljedica u užem smislu i iznimno u nekog drugom svojstvu, kao objektivni uvjet kažnjivosti, zatim kao motiv djela, a može se raditi i o tome da je djelom stvoreno stanje koje je omogućilo imovinsku korist.[2] Sa krivičnoprocesnog aspekta efikasna primjena mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom zahtjeva rješavanje tri ključnan pitanja: kako je detektirati, i kako ući u trag imovinskoj koristi koja je pribavljena krivičnim djelom, kako dokazati uzročnu vezu između krivičnog djela za koje je određena osovba optužena i imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, i kako na vrijeme osigurati oduzimanje cjelokupne imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.[3] Dakle, institut oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi ne predstavlja kaznu u pravom smislu riječi, ali ima neka njena svojstva poput zakonitosti te većinu počinitelja krivičnih djela pogađa više nego sama kazna iz razloga što se oduzima nezakonita zarada, odnosno korist pribavljena izvšenjem krivičnih djela, a što je ujedno i osnovni motiv počinitelja krivičnih djela.

1.2. Razlikovanje između krivičnopravnog i građanskopravnog oduzimanja

Krivično zakonodavstvo na svim razinama sadrži odredbe koje su usmjerene na oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Tako je osnovni temelj za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom sadržan u načelu da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, te da će se ista oduzeti sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično djelo

1 Novosel, D.: Financijske istrage i progon počinitelja gospodarskog kriminaliteta, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007. godina, (739-783), str. 739., dostupno na https://hrcak.srce.hr/89302(posjećeno 09. novembar 2025. godine).

2 Petrović, B., Mujanović, E.: Krivično djelo pranja novca u uporednom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu LII-2009. godina, str. 301-323.

3 Vidjeti Pajić, D.: Krivičnoprocesni aspekti oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, Denis Pajić, Mostar 2020. godina, str. 4.

učinjeno.[4] U osnovi primjene ove mjere je princip *nullum commodum capere potest de sua propria iniuria*-niko ne može imati korist od vlastitog zlodjela. Ovo temeljno načelo poznato je u svim državama i svojstveno je samom pojmu nedopustivosti stjecanja bilo kakve imovine počinjenjem krivičnog djela.[5]

Međutim, oduzimanje imovinske koristi treba razlikovati od naknade štete koju oštećenik može ostvariti u krivičnom ili građanskom postupku jer šteta može nastati i kada počinioc krivičnog djela nije ostvario nikakvu imovinsku korist.[6] Temeljna pretpostavka jest da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom, te da je uzročno povezana s njegovim izvršenjem. Ona može ulaziti u samo biće krivičnog djela, u pravilu, kao posljedica u užem smislu, iznimno u nekom drugom svojstvu, kao objektivni uvjet kažnjivosti, ali može biti i posve izvan bića djela, zatim kao motiv djela, a može se raditi i o tome da je djelom stvoreno stanje koje je omogućilo imovinsku korist.[7]

U uređenju instituta oduzimanja imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom načelno se razlikuju dva pristupa: isključivo krivičnopravni i dvojni, koji poznaje i krivičnopravni i građanskopravni pristup.[8] Krivični zakon BiH (u daljem tekstu: KZ BiH) svojom odredbom člana 110a propisao je mogućnost oduzimanja imovinske koristi, prihoda, profita ili druge koristi u građanskom postupku u slučaju kada nisu ispunjeni zakonom utvrđeni uslovi za oduzimanje imovinske koristi u krivičnom postupku, koja mogućnost nije data u krivičnim zakonima entiteta (FBiH i RS) kao ni u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, (u daljem tekstu:KZ BD BiH) gdje se prošireno oduzimanje imovinke koristi provodi isključivo u okviru krivičnog postupka, što predstavlja nejednak tretman i neharmonizaciju krivičnih zakona, na što se mora obratiti posebna

4 Član 110. Krivičnog zakona BiH,(Službeni glasnik BiH, broj: 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023), analogno članovima 114. Krivičnog zakona FBiH, (Službene novine FBiH broj: 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025),83. Krivičnog zakonika RS,(Službeni glasnik RS broj: 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, "Sl. glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka US BiH, "Sl. glasnik RS" 105/2024 - odluka US, 19/2025, "Sl. glasnik BiH", br. 14/2025 - odluka US BiH, "Sl. glasnik RS", br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US), 114. Krivičnog zakona BD BiH (Službeni glasnik BD BiH broj: 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024).

5 Kos, D.: Problematika oduzimanja imovinske koristi vezana uz aspekt organiziranog kriminaliteta, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 5 (2), 753-759, preuzeto od Ferhatović, A., Boban, H.: Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji BiH, UDK 343.272, Godišnjak pravnog fakulteta u Sarajevu, LX-2017. godina, str. 157.

6 Kurtović-Mišić, A., Krstulović-Dragičević, A.: Kazneno pravo (Temeljni pojmovi i instituti), DES-Split, Split 2014. godina, str. 216.

7 Pavišić, B., Veić, P., Vučković, M.: Komentar kaznenog zakona, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija u suradnji s Pravnim fakultetom Sveučilišta u Rijeci, Zavodom za kaznene znanosti Mošćenice, Znanje d.d. Zagreb, 1999. godina, str. 230.

8 Detaljnije vidjeti u Datzer, D., Sarajlija, S., Rondić, S., Helić, V., Petrović, B., Ferhatović, A., Kapo, K., Mujanović, E.: ur. Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima, Priručnik za praktičare, Agencija ALIGO Sarajevo, Sarajevo 2016. godina, str. 34., dostupno nahttps://kriminalseneisplati.ba/wp-content/uploads/2017/02/Oduzimanje_imovinske_koristi_stecene_krivicnim_djelom_Prirucnik.pdf, (posjećeno 09. novembar 2025. godine).

pažnja isključivo zbog različitih zakonskih rješenja, pa samim tim i različite sudske prakse. Za razliku od rješenja koja su data KZ BiH, na nivou entiteta i Brčko Distrikta doneseni su posebni zakoni o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom prema kojima se poseban postupak za oduzimanje imovinske koristi vodi kada postoji osnovana sumnja da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist, a nisu ispunjeni uvjeti za vođenje krivičnog postupka zbog: a) smrti osumnjičenog ili optuženog ili b) bjekstva osumnjičenog ili optuženog, a prijeti opasnost od nastupanja zastare krivičnog gonjenja.[9]

Oduzimanje imovinske koristi u građanskom postupku veže se za početak sedamnaestoga stoljeća i ne temelji se na krivnji počinitelja, već na porijeklu imovine. U slučajevima kada nije moguće provesti krivični postupak zbog smrti počinitelja, njegove nedostupnosti ili zbog toga što je okrivljenik oslobođen optužbe, moguće je da posebna tijela (npr. Ured za suzbijanje teških prijevara ili Agencija za oduzimanje imovine) pokrenu postupak građanskog oduzimanja prihoda od protupravnog ponašanja. Postupak je supsidijaran i potrebno je da policija proslijedi informacije o slučajevima u kojima nema dovoljno dokaza da se pokrene ili nastavi sa krivičnim postupkom, nema javnog interesa da se nastavi sa krivičnim postupkom ili postoje proceduralne poteškoće koje onemogućuju daljnje krivično postupanje (počinitelj je nedostupan, preminuo, i sl.).[10]

Ono što se nameće kao imperativ u postupcima oduzimanja imovinske koristi jeste postizanje proporcionalnosti i uvažavanje prava na zaštitu vlasništva. Naime, Ustavom BiH,članom II/3.k)zagarantovano je pravo na imovinu, dok je članom 1. Protokola 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i sloboda[11] propisana zaštita imovine.[12] Ustavni sud BiH je Apelacijom broj: AP-1828/22donesenoj po osporenom aktu- rješenju Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj: 01 0 K 015030 21 Kž 14 od 13. juna 2022. godine proporcionalnost kod određivanja mjera osiguranja obrazložio na način da izrečene mjere suštinski ne zadiru u samu imovinu budući da imovina od apelanta nije oduzeta, nego je bilo neophodno privremeno onemogućiti apelanta da imovinu otuđi ili eventualno prenese na treće osobe. Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da se izrečenom privremenom mjerom na apelanta ne stavlja pretjeran pojedinačni

9 Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH broj: 71/14), vidi član 5., analogno sa članom 30. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske (Službeni glasnik RS broj: 66/18) i članom 5. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH broj: 29/16, 13/19).

10 Datzer, D., et.al.: ur., Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima, Priručnik za praktičare *op.cit.,* str.36.

11 *European Convention on Human Rights* (Narodne novine Međunarodni ugovori br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10).

12 Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i općim načelima međunarodnog prava. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s općim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.

teret u usporedbi s javnim interesom koji se želi ostvariti, čime je postignuta pravična ravnoteža između zahtjeva općeg interesa zajednice i zahtjeva za zaštitu osnovnih prava pojedinaca.[13]

2. PRAVNI OKVIR ZA ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Već smo naprijed naglasili da krivično zakonodavstvo na svim razinama u BiH sadrži odredbe koje su usmjerene na oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

Krivičnoprocesni zakon BiH, kao i entitetski krivičnoprocesni zakoni, te krivičnoprocesni zakon BD BiH ne poznaju termin financijske istrage, međutim odredbom člana 392. stav 2. Zakona o krivičnom postupku BiH[14] (analogno članovima 413. stav 2. Zakona o krivičnom postupku FBiH[15], 386. stav 2. Zakona o krivičnom postupku RS[16] i 392. stav 2. Zakona o krivičnom postupku BD BiH[17]) propisano je da je tužitelj u toku postupka dužan prikupljati dokaze i izviđati okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Pored klasičnog oduzimanja imovinske koristi propisanog članom 110. KZ BiH (analogno član 114. KZ FBiH i 114. KZ BD BiH, te članak 83. KZ RS) krivični zakoni BiH, FBiH i BD BiH poznaju i tkz. prošireno oduzimanje imovinske koristi[18]a KZ BIH i mogućnost oduzimanja u parničnom postupku, za razliku od KZ RS koji ne poznaje taj institut.[19]

---

13 Više o praksi sudova u BiH vidjetiVodič za oduzimanje imovinske koristi proistekle iz krivičnog djelam dostupno na https://www.fazuoi.gov.ba/index.php/saopstenja/predstavljen-vodic-za-oduzimanje-imovinske-koristi (posjećeno 09. novembar, 2025. godine).

14 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH broj: 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013, 65/2018).

15 Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH broj: 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014, 74/2020).

16 Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS broj: 53/2012, 91/2017, 66/2018, 15/2021).

17 Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH broj: 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019, 16/2020).

18 Član 110a KZ BiH, analogno članovima 114a FBiH i 114a KZ BD BiH.
(1) Kada se krivični postupak vodi za krivična djela iz glava XVII, XVIII, XIX, XXI, XXI A i XXII ovog zakona, sud može odlukom iz člana 110. stav (2) oduzeti i onu imovinsku korist prihod, profit ili drugu korist iz imovinske koristi za koju tužitelj pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je takva imovinska korist, prihod, profit ili druga korist iz imovinske koristi pribavljena izvršenjem ovih krivičnih djela, a počinitelj nije pružio dokaze da je korist pribavljena zakonito.
(2) U slučaju kada nisu ispunjeni zakonom utvrđeni uvjeti za oduzimanje imovinske koristi, prihoda, profita ili druge koristi iz imovinske koristi stečene krivičnim djelom u krivičnom postupku, zahtjev za njeno oduzimanje može se podnijeti u parničnom postupku.

19 Prošireno oduzimanje imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom nastalo je kako bi se omogućio zahvat u imovinu počinitelja krivičnih djela i onda kada se njihove ranije kriminalne aktivnosti tek pretpostavljaju, a što se pravda onemogućavanjem bogaćenja izvršenjem krivičnih

Kako bi se dodatno naglasila važnost provođenja financijskih istraga na razini entiteta (FBiH i RS), te na razini BD BiH donijeli su se posebni *lex specialis* zakoni o oduzimanju imovinske koristi pribavljene izvršenjem krivičnog djela kojim je dodatno naglašena važnost vođenja financijskih istraga, odnosno financijska istraga kao zakonska kategorija propisana je ovim *lex specialis* zakonima.

Tako je odredbom člana 8. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH[20] propisano: „Ako je to potrebno za sveobuhvatno utvrđivanje stvarnog porijekla, vrijednosti i strukture imovinske koristi za koju postoje osnovi sumnje da je pribavljena krivičnim djelom, nadležni tužitelj može izdati naredbu za provođenje financijske istrage. Ako drukčije nije propisano ovim zakonom, primjenjuju se odredbe ZKP koje uređuju uvjete i načine provođenja pojedinih radnji koje po svojoj svrsi i sadržaju čine radnje financijske istrage. Svi organi vlasti i institucije u FBiH, posebno organi unutarnjih poslova u kantonima i Federalno ministarstvo unutarnjih poslova, Financijska policija FBiH, Porezna uprava FBiH, Komisija za vrijednosne papire FBiH i Registar vrijednosnih papira u FBiH će, u okviru svojih nadležnosti, postupati u skladu sa nalozima tužitelja koji je donio naredbu o provođenju financijske istrage na osnovu ovog zakona".

Odredbom člana 9. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela RS[21] propisano je da se financijska istraga pokreće protiv vlasnika imovine kada postoje osnovi sumnje da ima imovinu koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela.

Važno je naglasiti da se odredbe ovog zakona primjenjuju kada iz pravnih ili faktičkih razloga nije moguće vođenje krivičnog postupka prema učiniocu krivičnog djela u slučajevima 1) ako lice protiv kojeg je pokrenut krivični postupak nije sposobno da učestvuje u postupku zbog nastupanja duševne bolesti, 2) ako je lice protiv kojeg je pokrenut krivični postupak nedostupno organima gonjenja i sudu, 3) u slučaju smrti lica protiv kojeg je pokrenut krivični postupak.[22]

Isto tako odredbom člana 8. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine BD BiH[23] propisano je da u svrhu utvrđivanje stvarnog porijekla, vrijednosti i strukture nezakonito stečene imovine, nadležni tužitelj može izdati naredbu za provođenje financijske istrage.

djela. Datzer, D., Mujanović, E., Deljkić, I.: Pravno uređenje proširenog oduzimanja imovinske koristi u krivičnom pravu Ujedinjene Kraljevine i Savezne Republike Njemačke, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 27, broj 2/2020. godina, str. 857-877., dostupno na https://hrcak.srce.hr/253349 (posjećeno 10. novembar 2025. godine). Više o proširenom oduzimanju imovinske koristi vidjeti u Pajić, D.: *op.cit.,* str. 112-115., Datzer, D., et.al..: ur. Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima, Priručnik za praktičare *op.cit.,* str. 19-105.

20 Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH (Službene novine FBiH br. 71/14).

21 Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela RS (Službeni glasnik RS br. 66/18).

22 Vidi član 30. Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela RS.

23 Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine BD BiH (Službeni glasnik BD BiH br. 29/16, 13/19).

Iz prednjeg proizlazi da tužitelji ima ključnu ulogu za iniciranje financijskih istraga koji će u svim slučajevima kada postoje osnovi sumnje da je izvršenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist uz saradnju sa ovlaštenim službenim osobama i agencijama za provođenjezakona provesti financijsku istragu u pravcu prikupljanja dokaza koji su od važnosti za utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.[24] Naprijed spomenuti *lex specialis* zakoni zamišljeni su kao dopuna osnovnom krivičnom zakonodavstvu i po svom sadržaju bi morali biti u potpunosti usaglašeni s njim, što nije slučaj u cijelosti.

Razlike u katalogu djela na koja se posebni zakoni primjenjuju mogu u perspektivi da dovedu do nejednakog zakonskog tretmana počinitelja krivičnih djela, u zavisnosti od toga na teritoriji kojeg entiteta je djelo izvršeno, odnosno u zavisnosti od jurisdikcije u kojoj se protiv njih vodi postupak. Time se znatno odstupilo od načela da sve osobe na teritoriji BiH moraju uživati ista procesna prava i garancije, a koji je bio vodilja prilikom sprovođenja reforme krivičnog zakonodavstva iz 2003. godine. Razlike u katalogu djela na koja se posebni zakoni primjenjuju na taj način mogu dovesti u pitanje i Ustavom zagarantirano načelo prema kojem sve osobe na teritoriji BiH moraju imati jednak obim zaštite prava i sloboda zagarantiranih Ustavom ili međunarodnim ugovorima, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.[25]

24 Ako postoje osnovi sumnje da je neka osoba počinila krivično djelo koje je povezano s dobivanjem imovinske koristi, Sud može, na osnovu prijedloga Tužitelja, narediti da banka ili druga pravna osoba koja vrši financijsko poslovanje dostavi podatke o bankovnim depozitima i drugim financijskim transakcijama i poslovima te osobe, kao i osoba za koje se osnovano vjeruje da su uključene u te financijske transakcije ili poslove osumnjičenog, ako bi takvi podaci mogli biti dokaz u krivičnom postupku. Sud može, na prijedlog Tužitelja, narediti poduzimanje i drugih potrebnih radnji iz člana 116. ovog zakona (posebne istražne radnje) kako bi se omogućilo utvrđivanje i pronalaženje nezakonito pribavljene imovine i prikupljanje dokaza o tome. Ako postoje osnovi sumnje da je neka osoba počinila krivično djelo, Sud može, na osnovu prijedloga tužitelja ili na prijedlog ovlaštenih službenih lica koja su dobila odobrenje od tužitelja, narediti da operater telekomunikacija ili druga pravna osoba koje vrši pružanje telekomunikacijskih usluga dostavi podatke o korištenju telekomunikacijskih usluga te osobe, ako bi takvi podaci mogli biti dokaz u krivičnom postupku ili poslužiti prikupljanju informacija koje mogu biti od koristi u krivičnom postupku. Sud može u bilo koje vrijeme u toku postupka donijeti na prijedlog Tužitelja privremenu mjeru oduzimanja imovine koja se ima oduzeti po KZ BiH, mjeru zaplijene ili drugu neophodnu privremenu mjeru kako bi se spriječilo korištenje, otuđenje ili raspolaganje tom imovinom. Članovi 72., 72a. i 73. ZKP BiH i ZKP BD BiH, članovi 86., 86a, i 87. ZKP FBiH i članovi 136., 137., 138. ZKP RS. Vidi i član 137a. ZKP RS Naredba za kreiranje forenzičke kopije.

25 USAID-ovog Projekat pravosuđa u BiH- Analiza sistema oduzimanja imovine pribavljene vršenjem krivičnih djela u Bosni i Hercegovini, juli, 2017. godina, str. 17., dostupno na http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2019/10/USAID-Analiza-sistema-oduzimanja-imovine-pribavljene-vrsenjem-krivicnih-djela-u-BiH.pdf (posjećeno 10. novembar 2025. godine).

Tabela 1. Prikaz relevantnih zakona u BiH[26]

Krivičnopravni sistem	**Zakonski okvir**				
Bosna i Hercegovina	/	Krivični zakon BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 3/03, 32/03 - ispr., 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/23 i 47/23)	Zakon o krivičnom postupku BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 3/03, 32/03 - ispr, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 29/07, 53/07, 58/08, 12/09, 16/09, 53/09, 93/09, 72/13 i 65/18)	Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera ("Sl. glasnik BiH", br. 22/2016 - prečišćen tekst)	Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti („Službeni glasnik BiH", broj: 13/24)
Federacija Bosne i Hercegovine	Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom ("Službene novine FBiH", broj: 71/14)	Krivični zakon Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 36/03, 21/04 - ispr., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23)	Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 35/03, 56/03 - ispravka, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20)	Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj: 59/14)	Zakon o sudskoj policiji Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj: 77/20)

26 Preuzeto iz Vodič za oduzimanje imovine i imovinske koriste proistekle iz krivičnog djela, dostupno na https://www.fazuoi.gov.ba/index.php/saopstenja/predstavljen-vodic-za-oduzimanje-imovinske-koristi (posjećeno 10. novembar 2025. godine).

Republika Srpska	Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela („Sl. glasnik RS“, broj: 65/18)	Krivični zakonik Republike Srpske (“Sl. glasnik RS”, br. 64/17, 104/18 - odluka US, 15/2021, 89/21, 73/23 i „Sl. glasnik BiH“, broj: 9/24 – Odluka US BiH)	Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (“Sl. glasnik RS”, br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21)	Zakon o suzbijanju korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala (“Sl. glasnik RS”, br. 39/16 i 91/17)	Zakon o sudskoj policiji Republike Srpske (“Sl. glasnik RS“, br. 98/11 i 57/16)
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine Brčko distrikta BiH (“Sl. glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 29/16 i 13/19)	Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (“Sl. glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 19/20 - prečišćen tekst, 3/24 i 14/24)	Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (“Sl. glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 34/13 - prečišćen tekst, 27/14, 3/19 i 16/20)	/	/

3.PRAVNI OKVIR ZA ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI U REPUBLICI KOSOVO

Krivičnopravni sistem Republike Kosovo, u skladu sa savremenim evropskim standardima, uspostavlja sveobuhvatan normativni okvir koji omogućava efikasno oduzimanje imovinske koristi pribavljene izvršenjem krivičnih djela. Ovaj institut ima za cilj da oduzimanjem nezakonito stečene koristi onemogući počinitelje da zadrže profit ostvaren kriminalnom djelatnošću, čime se realizuje osnovno načelo krivičnog prava – da se kriminal ne isplati.

3.1. Normativni osnov

Osnovni pravni izvor za oduzimanje imovinske koristi u Republici Kosovo predstavlja Krivični zakonik Republike Kosovo, koji u članovima od 73.–79. propisuje mogućnost oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom[27]. Pored njega, ključni *lex specialis* je Zakon o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnimdjelom, kojim su definisani postupci, uslovi i nadležnosti u vezi sa sprovođenjem finansijskih istraga, privremenim mjerama i upravljanjem oduzetom imovinom[28].

Zakon o krivičnom postupku Republike Kosovo (br. 08/L-032) predviđa procesne odredbe o prikupljanju dokaza i preduzimanju mjera obezbeđenja u pogledu imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Takođe, Zakon br. 04/L-140 o Agenciji za upravljanje oduzetom imovinom uspostavlja institucionalni mehanizam koji je zadužen za privremeno i trajno upravljanje imovinom oduzetom po nalogu nadležnih sudova[29].

Zakonodavni okvir Republike Kosova zasnovan je na međunarodnim standardima i preporukama, naročito Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC)[30] i Konvencije Saveta Evrope o pranju novca, otkrivanju, zapljeni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom (Varšavska konvencija, 2005)[31].

3.2. Postupak i mehanizmi oduzimanja

Postupak oduzimanja imovinske koristi u Republici Kosovo može biti klasičan (vezan za konkretno krivično djelo)[32] ili proširen, kada se imovina oduzima iako nije direktno povezana sa dokazanim djelom, ali postoji očigledna disproporcija između zakonitih prihoda i vrijednosti imovine.[33]

Klasični oblik oduzimanja imovinske koristi primjenjuje se u krivičnim postupcima u kojima je dokazano da je određena imovina ili materijalna korist nastala kao neposredna posljedica izvršenja određenog krivičnog djela. U takvim

27 Krivični zakonik Republike Kosovo („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 2/2019).

28 Zakon br. 05/L-049 o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 12/2016).

29 Zakon br. 08/L-032 o krivičnom postupku Republike Kosovo („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 24/2022).

30 Ujedinjene nacije. (2004). *Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije*. Ujedinjene nacije. Preuzeto sa https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/convention.html. (posjećeno 16. novembar 2025. godine).

31 Savjet Evrope. (2005). *Konvencija Saveta Evrope o pranju novca, otkrivanju, zapljeni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma (Varšavska konvencija, CETS br. 198).* Savjet Evrope. Preuzeto sa https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=198. (posjećeno 16. novembar 2025. godine).

32 Vidi član 96. Krivičnog zakonika Republike Kosovo.

33 Zakon br. 06/l-087 o proširenim nadležnostima za konfiskaciju imovine („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 23/2018).

slučajevima, veza između krivičnog djela i imovine je jasno utvrđena, a obaveza dokazivanja da je imovina stečena protivpravno u cijelosti leži na tužilaštvu[34].

Nasuprot tome, institut proširenog oduzimanja **imovine** koristi se kada neposredna povezanost između imovine i konkretnog krivičnog djela ne može biti dokazana, ali postoje osnovani razlozi za sumnju da imovina potiče iz kriminalnih izvora. Odlučujući element za primjenu ovog mehanizma jeste značajna neravnoteža između zakonitih prihoda okrivljenog i vrijednosti imovine kojom raspolaže, pri čemu se obaveza dokazivanja zakonitog porijekla imovine u određenoj mjeri prenosi na okrivljenog[35].

Finansijsku istragu pokreće tužilac kada postoje osnovi sumnje da je imovina pribavljena krivičnim djelom. Ova faza ima za cilj identifikaciju, praćenje i obezbeđenje imovine, kako bi se sprečilo njeno otuđenje. Privremene mere obuhvataju zabranu raspolaganja, zapljenu i zamrzavanje sredstava, a sprovode se po nalogu suda.

Konačno oduzimanje imovine vrši se na osnovu pravosnažne sudske odluke, kojom se utvrđuje da je imovina pribavljena izvršenjem krivičnog djela. U slučajevima smrti, bjekstva ili nedostupnosti optuženog, zakon predviđa mogućnost građanskog (civilnog) oduzimanja nezakonite imovine, što omogućava nastavak postupka bez krivične presude – rešenje koje je značajno u borbi protiv visoke korupcije i organizovanog kriminala.

3.3. Institucionalni okvir

Ključne institucije u sprovođenju ovog mehanizma su: Specijalno tužilaštvo Republike Kosovo (SPRK) i osnovna tužilaštva, koja iniciraju i nadgledaju finansijske istrage;

Agencija za upravljanje oduzetom imovinom (AUI), osnovana 2010. godine, zadužena za čuvanje, upravljanje i raspolaganje imovinom dok postupak traje ili nakon pravosnažnosti presude[36];

Finansijsko-obavještajna jedinica (FIU-Kosovo), koja obezbjeđuje podatke o sumnjivim finansijskim transakcijama[37];

Policija Kosova, koja sprovodi operativne mjere na terenu i pruža podršku tužilaštvu[38].

Međuinstitucionalna saradnja u praksi se pokazala kao ključni preduslov za uspješnu primenu zakona, dok međunarodna saradnja sa EUROPOL-om,

34 Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2023, February). *Kosovo takes steps to increase value of assets seized related to organized crime*. Risk Bulletin #14. https://riskbulletins.globalinitiative.net/see-obs-014/03-kosovo-takes-steps-to-increase-value-of-assets.html?utm_source

35 *Ibidem*

36 Agencija za upravljanje oduzetom imovinom (AUI). (2010). *O agenciji*. Ministarstvo pravde. .Preuzeto sa https://aapsk.rks-gov.net/. (posjećeno 16. novembar 2025. godine).

37 Finansijsko obaveštajna jedinica Kosova (FIU). (2010). Ministarstvo za finansije. Preuzeto sa https://fiu.rks-gov.net/about/. (posjećeno 16. novembar 2025. godine).

38 Policija Kosova. Preuzeto sa https://www.kosovopolice.com/. (posjećeno 16. novembar 2025. godine).

INTERPOL-om i evropskim mrežama za konfiskaciju (CARIN i ARO) doprinosi praćenju prekograničnih tokova imovine.

3.5. Komparativna analiza Bosne i Hercegovine i Republike Kosovo

Upoređujući pravne sisteme BiH i Republike Kosovo, mogu se uočiti brojne sličnosti, ali i značajne razlike

Tabela 2. Upoređujući pravne sisteme BiH i Republike Kosovo

Element	Bosna i Hercegovina	Republika Kosovo
Pravni osnov	Višeslojni sistem (državni, entitetski i distriktni zakoni).	Jedinstveni zakon na državnom nivou (Zakon br. 05/L-049)[39]
Finansijska istraga	*Lex specialis* zakoni u entitetima i distriktu	Zakon sistemski predviđa finansijsku istragu[40]
Institucionalni okvir	Više institucija (entitetske agencije, tužilaštva)	Centralizovana Agencija za upravljanje oduzetom imovinom
Civilno oduzimanje	Ograničeno, primarno u KZ BiH	Izričito predviđeno u Zakon br. 05/L-049
Usklađenost sa EU standardima	Djelimična, neujednačena u praksi[41]	Viši stepen harmonizacije sa direktivama EU (2014/42/EU)[42]

Iz prikazane komparacije proizlazi da je sistem Republike Kosovo normativno jednostavniji i institucionalno centralizovan, što doprinosi njegovoj efikasnosti. Ipak, praksa ukazuje da postoje izazovi u dokazivanju nezakonitog porekla imovine i u obezbeđivanju adekvatnih kapaciteta za upravljanje oduzetom imovinom.

39 Zakon br. 05/L-049 o upravljanju zapljenjenom i konfiskovanom imovinom.

40 *Ibidem*

41 U Izvještaju Evropske komisije o stanju u BiH za 2025. godinu navodi se da bi BiH trebala uspostaviti kapacitete na državnoj razini za oduzimanje imovine i upravljanje njome u skladu sa pravnom stečevinom EU. Primjedbe se odnose i na rijetku primjenu proširenog oduzimanja imovinske koristi i malu zastupljenost financijskih istraga. Vidi: *Bosnia and Herzegovina Report 2025* – godišnji Izvještaj Evropske komisije o napretku BiH u procesu pristupanja EU, str. 45. Dostupno na https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acfafd_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf&prefLang=sl. U vezi sa prihvatanjem brojnih međunarodnih standarda u oblasti oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom možemo primijetiti da je njihova implementacija u domaćem zakonodavstvu samo djelomična, odnosno da postoji jedan dio standarda koji nije prihvaćen. Detaljnije o tome kao i o međunarodnim propisima koji se odnose na oduzimanje imovinske koristi pribavljenje činjenjem krivičnih djela vidjeti u Pajić, D., Hajdarović, S.: Međunarodni standardi u oblasti oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, *Revija za pravo i ekonomiju,* godina 18., broj: 2. Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 2017., str. 61-85. i Pajić, D.: *op.cit.,* str. 179-298.

42 *Engl. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union.*Dostupno nahttps://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0042 (posjećeno 10. novembar 2025. godine).

4. PRAKSA I KOMPARATIVNA ANALIZA SLUČAJEVA

4.1. Primjer iz prakse Bosne i Hercegovine

U praksi Bosne i Hercegovine, institut oduzimanja imovinske koristi često se razmatra u kontekstu proporcionalnosti između javnog interesa i zaštite prava vlasništva. Jedan od značajnih slučajeva je odluka Ustavnog suda BiH broj AP-495/21 od 19.septembra 2024. godine, kojom je analizirana zakonitost privremenog oduzimanja imovine na osnovu Krivičnog zakona FBiH i Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije BiH.

U konkretnom predmetu, apelant je osporio odluku kojom mu je privremeno zabranjeno raspolaganje imovinom, smatrajući da time dolazi do povrede prava vlasništva garantovanog članom II/3.k) Ustava BiH i članom 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine je u predmetu **AP-495/21** (tačke 43.–49.) naglasio da se svaka mjera koja ograničava pravo vlasništva mora zasnivati na **zakonu,** služiti **legitimnom cilju zaštite javnog interesa**i biti **proporcionalna** cilju koji se njome nastoji postići. Sud je istakao da privremeno oduzimanje imovine kao preventivna mjera**nije samo po sebi protivno Ustavu,** ali da **produženo trajanje takve mjere bez sudske revizije i procjene proporcionalnosti može dovesti do povrede prava vlasništva.** Time je Ustavni sud potvrdio standard da je **zakonitost i proporcionalnost** osnovni kriterijum za ocjenu da li je privremena mjera oduzimanja imovine u skladu s članom II/3.k) Ustava BiH i članom 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima[43].

Sud je naglasio da se u svakom slučaju mora poštovati princip proporcionalnosti i pravične ravnoteže između interesa države da spriječi korištenje nezakonito stečene imovine i prava pojedinca da slobodno uživa svoje vlasništvo. Prema navedenoj odluci sudovi su prilikom određivanja i produženja privremenih mjera oduzimanja imovine dužni primjenjivati kriterije zakonitosti, legitimnog cilja u javnom interesu, proporcionalnosti mjere u odnosu na cilj koji se njome nastoji postići, njene vremenske ograničenosti uz obaveznu kontinuiranu sudsku kontrolu, te uspostavljanja pravične ravnoteže između interesa države i prava pojedinca na mirno uživanje imovine.

Ova odluka ima značajan uticaj na praksu nižestepenih sudova u pogledu određivanja i produženja privremenih mjera.

4.2. Primjer iz prakse Republike Kosovo

U pravnom sistemu Republike Kosovo, oduzimanje imovine dobilo je širu primjenu nakon donošenja Zakona br. 05/L-049 o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i jačanja prakse civilne konfiskacije. U sudskoj praksi ističe se odluka Vrhovnog suda Republike Kosovo u predmetu KO_46_23

43 Ustavni sud BiH, Odluka AP-495/21, tačke 43.–49., 19. septembar 2024. godine.

(2023), kojom je potvrđena zakonitost djelimičnog oduzimanja imovine u postupku verifikacije njenog porijekla.

Sud je utvrdio da: **Standard dokazivanja u postupku oduzimanja neopravdane imovine**ne zahtijeva utvrđivanje krivične odgovornosti stranke, već je dovoljan civilni standard dokazivanja zasnovan na „ravnoteži vjerovatnoća", odnosno postojanje osnovane sumnje da vrijednost imovine značajno premašuje zakonite prihode[44].

Ova odluka potvrđuje da kosovski model omogućava građansko (civilno) oduzimanje imovine, koje se može sprovesti i bez pravosnažne krivične presude, ukoliko postoje dokazi o disproporciji između prijavljenih prihoda i stvarne imovine. Time se postiže veća efikasnost, ali se istovremeno otvara potreba za jačanjem pravne zaštite stranaka, naročito kroz kontrolu proporcionalnosti i pravne lijekove.

4.3. Uporedna analiza sudske prakse BiH i Republike Kosovo

U oba pravna sistema prepoznaje se zajednički cilj – sprečavanje korišćenja nezakonito stečene imovine i onemogućavanje profitiranja od kriminalnih aktivnosti, ali se metodološki pristupi razlikuju.

Tab. 3.Uporedna analiza sudske prakse BiH i Republike Kosovo

Element analize	**Bosna i Hercegovina**	**Republika Kosovo**
Vrsta postupka	Krivičnopravni postupak (lex specialis u entitetima i distriktu)	Krivični i civilni postupak (građanska konfiskacija)
Standard dokazivanja	"Van razumne sumnje" (u krivičnom postupku)[45]	"Vjerovatnoća / osnovana sumnja" (u civilnom postupku)

44 Ustavni sud Republike Kosovo. (2024). *Predmet KO_46/23 – Odluka o oduzimanju neopravdane imovine.*

45 Standard dokazivanja „izvan svake razumne sumnje ne poznaje krivičnoprocesno zakonodavstvo u BiH. Vidi: M. D. Marković, Procesni položaj tužitelja u kaznenom postupku, Pravo i pravda, časopis za pravnu teoriju i praksu, godina XIV, br. 1, Sarajevo, 2015. godine, Udruženje sudija/sudaca u Federaciji Bosne i Hercegovine, 189. Međutim, ako pogledamo odredbu člana 3. stav 2. ZKP FBiH da sumnju u pogledu postojanja činjenica koje čine obilježje krivičnog djela ili od kojih zavisi primjena neke odredbe krivičnog zakonodavstva, sud rješava presudom na način koji je povoljniji za optuženog.Ovdje smo napomenuli da je pojam „sumnja" upotrijebljen kao opšti pojam za sve oblike sumnje, pa obuhvata i osnovanu sumnju. Dakle, iz ove odredbe se vidi da počinjenje krivičnog djela treba dokazati bez sumnje, kako smo i naslovili ovaj stepen utvrđenosti činjenica. Više o tome vidi: Ljevaković, R.: Minimalni stepeni utvrđenosti činjenica i obezbjeđenosti dokaza (stepeni sumnje) u fazama krivičnog postupka. Anali pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici 19/2017, str. 249. U prilog opravdanosti primjene standarda van razumne sumnje u praksi sudova govori činjenica da je adversijarni krivični postupak tako uređen da se istim ne utvrđuje materijalna nego procesna istina. To znači da ovaj postupak rezultira relativnom, a ne apsolutnom istinom, tj. postupkom se postiže onoliko istine koliko je potrebno za presuđenje kod osuđujuće presude, jer se u protivnom donosi oslobađajuća presuda. Na takvo zaključivanje upućuje i odredba stava 2. člana 3. ZKP BiH, u kojoj se upotrebljava pojam sumnje u opštem smislu, tj. za sve oblike sumnje, pa i onu za koju se koristi pojam „van razumne sumnje". Vidi: Primjena standarda izvan razumne sumnje u npraksi Suda BiH, Bilten sudske prakse suda BiH 2019, dostupno na https://www.bih-pravo.org/primjena-standarda-izvan-razumne-sumnje-u-praksi-suda-bosne-i-hercegovine-t3105.html.

Element analize	Bosna i Hercegovina	Republika Kosovo
Institucije	Tužilaštva, sudovi, entitetske agencije	Specijalno tužilaštvo, Agencija za upravljanje oduzetom imovinom (AUI)
Proporcionalnost	Strogo ustavno-procesno ograničenje	Sudska diskrecija, ali sa ustavnim kontrolama
Efikasnost	Ograničena zbog fragmentacije zakona	Veća zbog centralizacije i civilnih instrumenata
Rizik za prava pojedinaca	Manji – visoki standardi dokazivanja	Veći – niži dokazni prag i prošireno oduzimanje

Uporedna analiza iz Tabele 3. zasniva se na normativno-dogmatskoj analizi važećih zakonskih rješenja i relevantne sudske prakse u Bosna i Hercegovina i Republici Kosovo. Na osnovu vrste postupka i primijenjenog standarda dokazivanja, Bosna i Hercegovina primjenjuje konzervativniji i strože formalizovan model oduzimanja imovine, vezan pretežno za krivični postupak, dok Republika Kosovo primjenjuje fleksibilniji model koji uključuje i civilno oduzimanje imovine. Takav pristup u Republici Kosovo omogućava veću efikasnost i reagovanje i bez krivične presude, dok sistem Bosne i Hercegovine obezbjeđuje snažniju zaštitu prava vlasništva i procesne garancije.

5. ZAKLJUČAK

Oduzimanje imovinske koristi pribavljene izvršenjem krivičnih djela predstavlja jedan od najsnažnijih mehanizama u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije. Analiza pravnih okvira Bosne i Hercegovine i Republike Kosovo pokazuje da su obje države prepoznale značaj ovog instituta i uspostavile posebne zakone i institucije radi njegove efikasne primjene.

Bosna i Hercegovina, uprkos razvijenom zakonodavstvu, suočava se sa izazovima, neusaglašenosti zakonskih odredbi i neujednačene prakse i normativne fragmentacije između entiteta i Brčko Distrikta, dok Republika Kosovo pokazuje viši stepen harmonizacije i savremeniji pristup kroz jedinstveni zakon i centralizovanu institucionalnu strukturu.

U obje države, budući razvoj ovog instituta treba usmeriti, u odnosu na BiH kausaglašavanju zakona na svim razinama u BiH, te posebno donošenje zakona koji bi regulisao navedenu oblast i na državnoj razini, zatim zajednički, jačanju finansijskih istraga, unapređenju međunarodne saradnje, kontinuiranoj obuci tužilaca i sudija, te obezbjeđivanju ravnoteže između javnog interesa i prava pojedinca na zaštitu imovine.

Praksa oba sistema potvrđuje da je oduzimanje imovinske koristi moćan instrument u suzbijanju organizovanog kriminala, ali njegova uspešnost zavisi od:

- dosljedne primene principa proporcionalnosti,

- efikasne koordinacije između tužilaštava, policije i nadležnih agencija,
- izgradnje stručnih kapaciteta za finansijske istrage,
- kao i harmonizacije zakonskih rješenja sa evropskim standardima (Direktiva EU 2014/42/EU).

U konačnici, iskustva Bosne i Hercegovine i Republike Kosovo pokazuju da su centralizacija postupaka, transparentnost u upravljanju oduzetom imovinom i efikasna međunarodna saradnja ključni preduslovi za uspešno sprovođenje ovog instituta i jačanje poverenja građana u pravosudni sistem.

LITERATURA:

Knjige, članci, publikacije:

1. Datzer, D., Mujanović, E., Deljkić, I.: *Pravno uređenje proširenog oduzimanja imovinske koristi u kaznenom pravu Ujedinjene Kraljevine i Savezne Republike Njemačke*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 27, broj 2/2020. godina,
2. Datzer, D., Sarajlija, S., Rondić, S., Helić, V., Petrović, B., Ferhatović, A., Kapo, K., Mujanović, E.: ur. *Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima,* Priručnik za praktičare, Agencija ALIGO Sarajevo, Sarajevo 2016. godina,
3. *Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union.*
4. Ferhatović, A., Boban, H.: *Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji BiH*, UDK 343.272, Godišnjak pravnog fakulteta u Sarajevu, LX-2017. godina,
5. *Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije,*
6. Kos, D.: *Problematika oduzimanja imovinske koristi vezana uz aspect organiziranog kriminaliteta*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 5 (2),
7. Kurtović-Mišić, A., Krstulović-Dragičević, A.: *Kazneno pravo (Temeljni pojmovi i instituti)*, DES-Split, Split 2014. godina,
8. Ljevaković, R.: *Minimalni stepeni utvrđenosti činjenica i obezbjeđenosti dokaza (stepeni sumnje) u fazama krivičnog postupka.* Anali pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici 19/2017,
9. M. D. Marković, *Procesni položaj tužitelja u kaznenom postupku*, Pravo i pravda, časopis za pravnu teoriju i praksu, godina XIV, br. 1, Sarajevo, 2015. godine,
10. Novosel, D.: *Financijske istrage i progon počinitelja gospodarskog kriminaliteta,* Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007. godina,
11. Pajić, D.: *Krivičnoprocesni aspekti oduzimanja imovinske koristi pribavljenje krivičnim djelom*, Denis Pajić, Mostar 2020. godina,
12. Pajić, D., Hajdarović, S.: Međunarodni standardi u oblasti oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, *Revija za pravo i ekonomiju,* godina 18., broj: 2. Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru, 2017.,
13. Pavišić, B., Veić, P., Vučković, M.: *Komentar kaznenog zakona*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija u suradnji s Pravnim fakultetom Sveučilišta u Rijeci, Zavodom za kaznene znanosti Mošćenice, 1999. godina,

14. Petrović, B., Mujanović, E.: *Krivično djelo pranja novca u uporednom pravu,* Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu LII-2009. godina,
15. Savjet Evrope. (2005). Konvencija *Savjeta Evrope o pranju novca, otkrivanju, zapljeni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma* (Varšavska konvencija, CETS br. 198),
16. USAID-ov Projekat pravosuđa u BiH- *Analiza sistema oduzimanja imovine pribavljene vršenjem krivičnih djela u Bosni i Hercegovini*, srpanj, 2017. godina,
17. Vodič za oduzimanje imovine i imovinske koriste proistekle iz krivičnog djela.

Zakoni:

1. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/2023 i 47/2023),
2. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH br. 19/2020 - prečišćen tekst,3/2024 i 14/2024),
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017,31/2023 i 58/2025),
4. Krivični zakonik Republike Kosovo („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 2/2019).
5. Krivični zakonik Republike Kosovo (KZRK) („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 2/2019),
6. Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, “Sl. glasnik BiH”, br. 9/2024 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS” 105/2024 - odluka US, 19/2025, “Sl. glasnik BiH”, br. 14/2025 - odluka US BiH, “Sl. glasnik RS”, br. 31/2025 i 85/2025 - odluka US)
7. Zakon br. 05/L-049 o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom(„Službeni list Republike Kosovo“, broj: 12/2016).
8. Zakon br. 06/l-087 o proširenim nadležnostima za konfiskaciju imovine („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 23/2018),
9. Zakon br. 08/L-032 o krivičnom postupku Republike Kosovo („Službeni list Republike Kosovo“, broj: 24/2022),
10. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 53/2012, 91/2017, 66/2018, 15/2021),
11. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013, 65/2018),
12. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019, 16/2020),

13. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014, 74/2020),
14. Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 66/18),
15. Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH br. 29/16, 13/19),
16. Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine kaznenom djelom Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH br. 71/14).

Internet izvozi:

1. https://hrcak.srce.hr/89302
2. https://kriminalseneisplati.ba/wp-content/uploads/2017/02/Oduzimanje_imovinske_koristi_stecene_krivicnim_djelom_Prirucnik.pdf
3. https://www.fazuoi.gov.ba/index.php/saopstenja/predstavljen-vodic-za-oduzimanje-imovinske-koristi
4. https://hrcak.srce.hr/253349
5. http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2019/10/USAID-Analiza-sistema-oduzimanja-imovine-pribavljene-vrsenjem-krivicnih-djela-u-BiH.pdf
6. https://www.fazuoi.gov.ba/index.php/saopstenja/predstavljen-vodic-za-oduzimanje-imovinske-koristi
7. https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/convention.html
8. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=198
9. https://www.kosovopolice.com/
10. https://fiu.rks-gov.net/about/
11. https://aapsk.rks-gov.net
12. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=198
13. https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/convention.html
14. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0042
15. https://www.bih-pravo.org/primjena-standarda-izvan-razumne-sumnje-u-praksi-suda-bosne-i-hercegovine-t3105.html.
16. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acfafd_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf&prefLang=sl.
17. https://riskbulletins.globalinitiative.net/see-obs-014/03-kosovo-takes-steps-to-increase-value-of-assets.html?utm_source

Maja Badžak, PhD
Indirect Taxation Authority, Mostar Regional Center, Head of the Investigation Group
Fejzi Beqiri, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law, Universum International College, Pristina, Republic of Kosovo

CONFISCATION OF ASSETS AS AN INSTRUMENT AGAINST ORGANIZED CRIME: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE REPUBLIC OF KOSOVO

Abstract: Organized crime in Bosnia and Herzegovina and in the Republic of Kosovo generates significant illegally obtained financial gain acquired through the commission of criminal offences, which often serves to finance further criminal activities.

Since the fundamental basis for the confiscation of assets obtained through criminal offences lies in the principle that no one may retain property benefits acquired through crime, and that such assets shall be confiscated by a court decision establishing that the offence was committed, an important question arises: do Bosnia and Herzegovina and the Republic of Kosovo possess the necessary instruments particularly in the normative domain to establish socially beneficial practices through the application of asset confiscation mechanisms and the conduct of financial investigations as an integral part of proceedings related to confiscation of illegally obtained assets?

The planned study will include a comparative analysis of legal instruments and practices in proceedings for confiscating unlawfully obtained property, examining the impact and effectiveness of asset confiscation in combating organized crime.

The analysis will be based on concrete cases, international reports, and regional practices, with the aim of identifying legal gaps and providing recommendations for strengthening confiscation mechanisms while maintaining a balance between criminal justice measures and the protection of property rights.

Key words: asset confiscation, organized crime, financial investigations, criminal law, comparative analysis, Bosnia and Herzegovina, Republic of Kosovo.

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.501
UDK 342.7-055.2:341
342.7-055.2(497.6)
Pregledni naučni rad

Dr. sc. Rebeka Kotlo, redovna profesorica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru

RODNA RAVNOPRAVNOST, ZABRANA DISKRIMINACIJE NA OSNOVU SPOLA I RODNO ZASNOVANOG NASILJA U MEĐUNARODNOM PRAVU I BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Jednakost je osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava, a poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju. Formalna jednakost (jednakost de iure), supstantivna (suštinska) jednakost (jednakost de facto) i inkluzivna jednakost, kao različiti aspekti principa jednakosti povezani sa konceptom jednakih prava, konceptom jednakih ishoda te konceptom jednakih mogućnosti od posebnog značaja su i za ostvarenje rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije na osnovu spola. Svaka realizirana zabranjena diskriminacija čvrsti je pokazatelj povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda. U korijenu diskriminacije, posebno diskriminacije na osnovu spola, nepovoljnog položaja žena, rodne segregacije, rodno zasnovanog nasilja te rasprostranjenosti porodičnog i seksualnog nasilja, su stereotipi i predrasude. Prema nalazima istraživanja i dostupnim podacima, uprkos brižljivo osmišljenom pravnom, strateškom i institucionalnom mehanizmu za jačanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini te prevenciju i sankcionisanje rodno zasnovanog nasilja, žene su i dalje suočene sa mnogim izazovima i preprekama na putu ka punoj jednakosti u svim oblastima života te u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a ostvarivanje rodne ravnopravnosti izazov je i na međunarodnom i regionalnom nivou.

Ključne riječi: rodna ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje, diskriminacija, kršenje ljudskih prava žena

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

UVOD

Jednakost, kao osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava, čije poštovanje i primjena podrazumijeva nediskriminaciju, od suštinske je važnosti u međunarodnom i domaćem pravu. Načelo nediskriminacije nije samo osnovni najbitniji element svih drugih ljudskih prava, već i ljudsko pravo samo po sebi. Diskriminacija osoba po bilo kojem osnovu (rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeko, imovno stanje, rođenje ili svaka druga okolnost) predstavlja, dakle, povredu ljudskih prava.

Princip jednakosti, po svom sadržaju, opsegu i dometima nerijetko različito razumijevan, može se, uobičajeno, sagledati sa tri aspekta, i to kao:

1. Formalna jednakost (jednakost de iure) koja „podrazumijeva da su svi jednaki pred zakonom, da su „ravni u pravima“, tj. da im pripadaju ista prava i iste slobode. Iz toga proizlazi da svima treba garantirati ista prava i slobode i prema svima treba postupati isto (jednako). Formalna jednakost ne razmatra i ne uvažava razlike među ljudima.Njen fokus je na zahtjevu da se prema osobama koje se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji postupa na isti način, tj. da njihov tretman bude isti, bez obzira na razlike koje među njima postoje. Negativna strana ovako shvaćenog modela jednakosti ogleda se u tome što su njegovi dometi veoma skromni. S druge strane, formalna jednakost održava, pa čak i produbljuje stvarnu nejednakost u društvu, jer ne uvažava razlike i nejednake društvene pozicije u kojima se pripadnici/ce pojedinih društvenih grupa nalaze. Zbog toga, jednako postupanje prema nejednakima u praksi dovodi do još većih nejednakosti.
2. Supstantivna (suštinska) jednakost[1] (jednakost de facto) šira je od formalne jednakosti i podrazumijeva da ljudi mogu stvarno uživati garantirana prava i imaju jednak pristup svim dobrima kojima društvo raspolaže. Supstantivna jednakost uvažava činjenicu da su pojedinim grupama ljudi, zbog nekog njihovog ličnog svojstva, vijekovima uskraćivana prava, zbog čega je njihov položaj u društvenoj zajednici gori u odnosu na ostale članove zajednice. Zbog toga, njihova mogućnost pristupa pravima i javnim resursima nije ravnomjerno raspodijeljena unutar društvene zajednice. Iz takvog stanja proizlazi zahtjev da se prema nejednakima postupa nejednako, u mjeri njihove nejednakosti. Ova razlika u tretmanu ne narušava princip jednakosti, već je, naprotiv, u funkciji njenog ostvarivanja.

1 Christopher McCradden, The New Concept of Equality, 2003; The Ideas of Equality and Non-Discrimination: Formal and Substantive Equality, Equal Rights Trust, London, 2007; Stefan Gosepath, The Principles and the Presumption of Equality u Carina Fourie, Fabian Schuppert and Ivo Wallimann-Helmer (eds), Social Equality: On What It Means to Be Equals, Oxford University Press, New York, 2015; Tanasije Marinković, Pravna i suštinska jednakost – konceptualna razgraničenja u Sudska građanskopravna zaštita od diskriminacije, (Nevena Petrušić ur.), Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pravosudna akademija, Beograd:, 2012.

3. Inkluzivna jednakost je novi model ravnopravnosti, koji zahtijeva ispravljanje postojećih društveno-ekonomskih nejednakosti i otklanjanje prepreka za punu društvenu inkluziju kako bi se svima osiguralo da uživaju sva prava i koriste sve resurse zajednice na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Koncept inkluzivne jednakosti zasnovan je na stavu da razlike među ljudima, koje proističu iz njihovih ličnih svojstava, predstavljaju stvar ljudskog dostojanstva i izraz su raznovrsnosti ljudske vrste. Fokus ovog koncepta je na izjednačavanju uvjeta za uživanje svih prava, što podrazumijeva da u određenim situacijama razlike među ljudima budu ignorirane, dok u nekim situacijama te razlike trebaju biti uvažene kako bi se postigla suštinska jednakost.

Različiti modeli jednakosti povezani su sa različitim sadržajima jednakosti:

1. Koncept jednakih prava je ograničen na jednakost u pravima i njegov pravni izraz je jednakost pred zakonom.
2. Koncept jednakih ishoda podrazumijeva da su približno izjednačeni opći uvjeti života svih ljudi u jednom društvu, odnosno, da je svakom pojedincu i porodici osiguran odgovarajući minimum uvjeta života.

(Postizanje ove vrste jednakosti zahtijeva transfer prihoda ili bogatstva od bogatijih ka siromašnim i usvajanje posebnih mjera za smanjenje i ukidanje postojećih nejednakosti. Koncept jednakih ishoda ide dalje od jednakosti pred zakonom i obuhvata jednaku korist od zakona.)

3. Koncept jednakih mogućnosti je svojevrsni kompromis između koncepta jednakih prava i koncepta jednakih ishoda, ne otklanja nejednakosti između nejednakih, već je zasnovan na ideji izjednačavanja startnih pozicija kako bi se otklonile posljedice diskriminacije u prošlosti i strukturalne diskriminacije kojoj su pojedine društvene grupe izložene.

(Stvaranje jednakih mogućnosti treba doprinijeti izgradnji pravičnog društva, u kojem svaka osoba ima mogućnost da razvije sve svoje potencijale i pruži puni doprinos razvoju društva, učestvujući ravnopravno sa drugima u ekonomskom, društvenom, političkom i kulturnom životu zajednice. Primjena principa jednakih mogućnosti u odnosu na žene i muškarce znači stvaranje uvjeta za jednako uživanje prava žena i muškaraca kroz njihovo ravnopravno učešće u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i svim drugim oblastima života i jednako uživanje koristi od napretka zajednice. Pravni izraz jednakih mogućnosti jeste ne samo jednakost pred zakonom, već i jednakost po zakonu, a pravni instrument kojim se jednake mogućnosti stvaraju jesu posebne mjere, čiji je cilj da ubrzaju put do supstantivne (suštinske) ravnopravnosti onih grupa koje su historijski lošije tretirane.)[2]

2 Vidjeti više: Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021., str. 14.-16.

1. ZABRANA DISKRIMINACIJE I RODNA RAVNOPRAVNOST

Načelo nediskriminacije, kao ne samo osnovni i najbitniji element svih drugih ljudskih prava, već i ljudsko pravo samo po sebi, princip je koji se razlikuje se od ranije prakse, nerijetko utemeljene na pozitivnom pravu da se samo nekim ljudima, grupama ili slojevima, odnosno njihovim pripadnicima priznaju neka prava, a da se ta prava ne priznaju ostalim ljudima, pa **čak** ni ostalim **članovima** političke zajednice (države).

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije, diskriminacijom se, u BiH, smatra svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, **članstva** u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima **života**.[3] Kao **što** vidimo, zakonodavac je ostavio mogućnost uvođenje i dodatnih osnova za utvrđivanje diskriminacije, **što** predstavlja značajan iskorak u odnosu na rješenja u uporednom zakonodavstvu. Zabrana diskriminacije je sveobuhvatna, primjenjuje se na sve organe kao i na sva fizička ili pravna lica, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, **članstva** u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namjenjenih javnostima i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri. Uslovljena je ne samo stepenom demokratskog razvoja samog društva, već i mjerama koje se poduzimaju u cilju spriječavanja i sankcionisanja diskriminatornih ponašanja te je stoga uspostavljanje funkcionalnog i primjerenog pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije, kao i implementacija tog pravnog okvira smatra najvažnijim korakom u cilju suzbijanja ove izrazito negativne i **štetne** društvene pojave.

„Strukturna (sistemska) diskriminacija je diskriminacija određenih grupa u pogledu mogućnosti da pristupe pravima i resursima zajednice. Pripadnicima/cama sistemski diskriminiranih grupa formalno pripadaju sva prava, ali postoje društvene prepreke koje im onemogućavaju da ravnopravno s drugima uživaju prava. Zbog toga je njihov društveni status nepovoljniji, socijalno su isključeni i onemogućeni da u punoj mjeri učestvuju u ekonomskom, društvenom i kulturnom

3 Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 59/09, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 66/16

životu zajednice.Strukturna diskriminacija proizvodi sistemske nejednakosti. Ona se lako otkriva, ali se teško eliminira jer se najčešće shvata kao „prirodni“ i „normalni“ poredak stvari, duboko je ukorijenjena i sistematski se reproducira u najvažnijim ekonomskim, političkim i kulturnim institucijama. Zato odgovornost za strukturnu diskriminaciju nije individualna, već prevashodno leži na državi i njenim instuticijama, koje su pod kontrolom dominantne grupe.

Institucionalna diskriminacija je diskriminatorska politika institucija pod kontrolom dominantne grupe prema pojedinim manjinskim i marginaliziranim grupama. Povezana je sa strukturnom diskriminacijom, a ispoljava se kroz postupanje/ponašanje onih koji kreiraju i provode politiku institucija. Institucionalna diskriminacija je ugrađena u strukture i procedure institucija, koje su zasnovane na predrasudama i neuvažavanju položaja i potreba pojedinih osoba ili grupa, čime im se uskraćuje mogućnost da pod jednakim uvjetima i na ravnopravnoj osnovi uživaju priznata prava.

Individualna (pojedinačna, situaciona) diskriminacija je diskriminacija koju vrši jedan ili više pojedinaca/ki prema određenoj osobi ili grupi osoba. Kod individualne diskriminacije zna se ko je izvršilac ili izvršiteljka, a ko žrtva konkretnog akta diskriminacije, tako da je moguće utvrditi individualnu odgovornost za akt diskriminacije i pružiti zaštitu žrtvi diskriminacije.“[4]

Diskriminacija u čijoj osnovi leži pripadnost određenom spolu, pored spola uključuje još i bračni status, porodični status, trudnoću i materinstvo, roditeljstvo i spolnu orijentaciju.

Rodna ravnopravnost je definisana kao jedan od osnovnih kriterijuma demokratije.

„Rodna ravnopravnost proističe iz općeg principa jednakosti i nediskriminacije i podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, djevojčice i dječake, kao i za osobe drugačijih rodnih identiteta. Izraz “rodna ravnopravost” ukazuje da cilj njenog ostvarivanja nije da žene i muškarci postanu isti, već da budu ravnopravni. To podrazumijeva afirmiranje principa pravne i faktičke jednakosti, uz uvažavanje razlika između muškaraca i žena, ali i promjenu okruženja u kome su žene u podređenom položaju, čime se osiguravaju ravnopravni položaj i jednake mogućnosti za sve. Rodna ravnopravnost je takvo stanje u kome su žene i muškarci, kao i osobe čiji rodni idenitet prevazilazi ovu binarnu podjelu, jednako vidljivi, ravnopravno učestvuju u svim sferama javnog i privatnog života i imaju jednak pristup svim društvenim resursima i jednake koristi od napretka zajednice. Rodna ravnopravnost podrazumijeva da se rodne razlike u jednakoj mjeri uvažavaju, vrednuju i podržavaju, uz sagledavanje konteksta u kome se ostvaruju. To podrazumijeva da mogućnosti za uživanje

4 Vidjeti više: Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021 str. 28.-29.

prava ne budu ograničene spolom/rodom, već da imaju slobodu da prave izbore bez organičenja nametnutim stereotipnim rodnim ulogama.“[5]

„Rodna ravnopravnost - gender equality (eng.) je ravnopravno učešće oba spola u svim oblastima društvenog i privatnog života, kao i njihov ravnopravan položaj, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i jednaku korist od ostvarenih rezultata; rodna ravnopravnost je suprotna rodnoj neravnopravnosti, a ne rodnim razlikama; kao pravni princip, rodna ravnopravnost promovira puno učešće žena i muškaraca u društvu.“[6]

Rodno zasnovana diskriminacija je diskriminacija koja se vrši prema osobi ili grupi osoba na osnovu njihovog spola i rodnog identiteta, najčešća osnova rodno zasnovane diskriminacije osoba i grupe osoba jeste njihov spol, a diskriminacija žena na osnovu spola obuhvata i diskriminaciju zasnovanu na trudnoći i okolnostima vezanim za trudnoću.

Prevencija i ukidanje nasilja nad ženama bitne su komponente zaštite potpunog ostvarivanja ljudskih prava žena i preduvjet su za ostvarivanje ravnopravnosti spolova.

Važno je imati na umu, međutim, da su i muškarci i dječaci također žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što je silovanje ili seksualno zlostavljanje dječaka. Rodne uloge također doprinose činjenici da muškarci i dječaci ne samo osjećaju pritisak od svojih muških vršnjaka da izraze svoju muškost kroz nasilje nad ženama nego isto nasilje vrše i nad drugim dječacima i/ili muškarcima.

Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan princip i u Evropskoj uniji.

U posljednjih nekoliko desetljeća posebno je Evropska unija znatno napredovala u području rodne ravnopravnosti. Međutim, ni jedna država članica nije postigla potpunu rodnu ravnopravnost i sporo se napreduje. Evropska unija je 2006. godine donijela Mapu puta za postizanje ravnopravnosti između žena i muškaraca. Glavne oblasti koje su izložene u ovom dokumentu su: jednaka ekonomska nezavisnost za žene i muškarce, usklađivanje profesionalnog, privatnog i porodičnog života, ravnopravna zastupljenost polova prilikom donošenja odluka, iskorjenjivanje svih vrsta nasilja zasnovanih na spolu, eliminacija svih stereotipa u društvu zasnovanih na spolu, promoviranje ravnopravnosti spolova izvan EU.

Evopska unija je donijela i šest direktiva o ravnopravnosti žena i muškaraca na radnom mjestu, u samozapošljavanju, u pristupu robi i uslugama, u socijalnoj sigurnosti, u trudnoći i majčinstvu, na dopustu zbog obiteljskih razloga te u fleksibilnim radnim uvjetima za roditelje i pružatelje skrbi. Zajedno je tim aktima za cijelu Evropu postavljen pravni standard kojim se osigurava znatna zaštita od diskriminacije. Brojnim postupcima na Sudu Evropske unije dodatno je ojačano načelo ravnopravnosti i ostvarena pravda za žrtve diskriminacije.

5 Ibid., str. 17.

6 Ibid., str. 7.

Strategijom za rodnu ravnopravnost uokviruje se rad Evropske komisije na rodnoj ravnopravnosti te se utvrđuju ciljevi politike i ključne mjere za razdoblje 2020.–2025. Njome se nastoji ostvariti rodno ravnopravna Evropa, u kojoj rodno uvjetovano nasilje, spolna diskriminacija i strukturna neravnopravnost žena i muškaraca pripadaju prošlosti. Evropa u kojoj su žene i muškarci, djevojčice i dječaci, u svoj svojoj raznolikosti, ravnopravni.

2. MEDUNARODNI I BOSANSKOHERCEGOVAČKI PRAVNI OKVIR RODNE RAVNOPRAVNOSTI I ZABRANE DISKRIMINACIJE

Diskriminacija predstavlja nedopušteno pravljenje razlike ili nejednako postupanje fizičkog ili pravnog lica prema pojedincu ili grupi ljudi zbog nekog ličnog svojstva, kao što je npr. i spol. Zabrana posredne diskriminacije prekršena je kada se osobe koje se nalaze u bitno različitom položaju tretiraju na isti način. Pojavljuje se kao posljedica na prvi pogled neutralne odredbe, postupka ili kriterijuma koji se primjenjuje podjednako na muškarce i žene, ali je njen rezultat favorizovanje jedne grupe u odnosu na drugu. Pravljenje razlike između muškaraca i žena ne predstavlja uvijek samo po sebi diskriminaciju. Diskriminatornim se smatra samo ono razlikovanje koje nema razumno opravdanje s obzirom na cilj i posljedice postupka ili kod koga ne postoji srazmjera između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želi postići (načelo proporcionalnosti). Međutim, često dolazi do zloupotrebe ovih stanja pa se diskriminacija prema ženama javlja u svom pravom obliku bilo direktno ili posredno. Sistematska diskriminacija je posljedica raznorodnih faktora i prakse institucija koji zajedno dovode do diskriminacije neke od zaštićenih grupa. Kako bi se osnažio princip nediskriminacije, razvila se ideja o korektivnim mjerama, koje imaju za cilj postizanje de facto jednakosti i pravičnosti, ispravljanje posljedica duboko ukorijenjene diskriminacije određenih društvenih grupa i sprječavanje buduće izloženosti diskriminaciji i nepovoljnom položaju.

Pozitivna diskriminacija je nužni korektiv u ostvarivanju prava i sloboda podzastupljenih skupina, ranjivih kategorija, u neravnopravnom položaju, i njihovih pripadnika. Historijski posmatrano, politička prava su pripadala slobodnim, punoljetnim, bogatim i bijelim muškarcima. S obzirom na činjenicu da je postojala potreba donošenja posebnog instrumentarija za zaštitu ljudskih prava siromašnih, obojenih i žena, tradicionalno smatranih inferiornim i posebno ranjivim i isključenim skupinama, Ujedinjene nacije donijele su Deklaraciju o rasi i rasnim predrasudama, Konvenciju o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena, Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

Međutim, i danas su aktuelne terminološke neujednačenosti i kontroverze koje prate koncept afirmativnih mjera.

Pozitivnu diskriminaciju moguće je definisati kao "aktivno favorizovanje jednog spola ili neke kategorije osoba u odnosu na drugu zbog toga što se smatra da je u nepovoljnom položaju".[7]

Termin "afirmativna akcija" upućuje na politiku pozitivnog diskriminisanja da bi se pomoglo onim grupama koje su u nepovoljnom položaju.[8]

„Afirmativna akcija" određena je i kao "svaka radnja nekog privatnopravnog ili javnopravnog lica usmerena na eliminisanje diskriminacije, ispravljanje ili obeštećenje za posledice diskriminacije u prošlosti, ili na sprečavanje diskriminacije u budućnosti, a koja je obično zasnovana na rasi, spolu, nacionalnom poreklu ili invaliditetu osobe koja je diskrimisana."[9]

"Pozitivna akcija se odnosi na one mere koje se ne zadržavaju na zabrani diskriminacije već nastoje da isprave [nečiji] nepovoljan položaj."[10]

Često je navođena i definicija koju je dao Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija Bosui (Bosuout): „Afirmativna akcija je paket mjera privremenog karaktera kojima se nastoji ispraviti pozicija članova ciljne grupe u jednom ili više vidova njihovog društvenog života, kako bi se postigla efektivna jednakost."[11] Privremenost mjera afirmativne akcije njihovo je suštinsko, a ne formalno obilježja. Proističe iz principa proporcionalnosti na koji će sud naročito obratiti pažnju prilikom razmatranja zakonitosti ovih mjera. Mjere afirmativne akcije će, sudeći i prema iskustva zemalja koje ih već godinama primjenjuju, uvijek i nužno biti u tenziji sa formalno shvaćenim principom jednakosti na kome su utemeljeni suvremeni pravni sistemi.

2.1 Rezimirani prikaz međunarodnopravnog okvira i jurisprudencije u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije – ključni aspekti

Ljudska prava koja su se nalazila u ustavima zapadnoevropskih zemalja dobila su međunarodni karakter i postala zajednička baština čovječanstva usvajanjem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948.godine, Rezolucijom 217 (III).

Postojeći međunarodni instrumenti Ujedinjenih nacija u oblasti diskriminacije uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava ali i ostalih pravnih akata pravno uređuju ovo pitanje.

Načelo nediskriminacije je u samoj osnovi Povelje UN i svih savremenih

7 Elizabeth A. Martin (ed.), *Oxford Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2003, str. 371

8 Peter H Collin, *Dictionary of Law* (Fourth Edition), Bloomsbury Publishing, London, 2004, str. 10.

9 Susan Ellis Wild (ed*.), Webster's New World's Law Dictionary*, Wiley, Hoboken, 2006, str. 18

10 Kevin Kitching, *Non-Discrimination in International Law - A Handbook fo Practicioners*, Interrights, London, 2005, str. 96

11 *Prevention of Discrimination: The Concept and Practice of Affirmative Action*, final report submitted by Mr Marc Bossuyt, Special Rapporteur, in accordance with UN Sub Commission Resolution 1998/5, dated 17 June 2002, E/CN.4/Sub.2/2002/21, § 6

instrumenata o ljudskim pravima i formulisano je na skoro identičan način, koji polazi od člana 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašeni u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.

Također, član 7. navedene Deklaracije normira: Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi maju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Međunarodna zajednica, ali i same države, preduzimale su i preduzimaju značajne korake u cilju stvaranja adekvatnog pravnog okvira koji se odnosi na ovu problematiku.

Pod okriljem Ujedinjenih naroda doneseni su brojni međunarodni pravni akti koje odnose ne samo na generalnu zabranu diskriminacije kao što je slučaj sa Poveljom UN-a i Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, već i na zabranu diskriminacije u pojedinim oblastima i u odnosu na posebne kategorije lica (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine sa dodatnim protokolima iz 1966. i 1989. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena 1979. godine, Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju iz 1960 i dodatni protokoli, Konvencija o pravima djeteta iz 1969, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006.)

"Zaštita prava žena na nivou Ujedinjenih nacija ostvaruje se indirektno kroz širok spektar međunarodnih konvencija, deklaracija, rezolucija i preporuka za zaštitu ljudskih prava i zabranu diskriminacije, ali i kroz određeni broj dokumenata koji se direktno odnose na prava žena i njihov lični, politički, ekonomski i socijalni položaj. Punu pravnu i faktičku jednakost otežava različit politički i ekonomski razvoj država u svijetu, ali i različiti kulturni, ideološki, religijski i tradicijski konteksti u okviru kojih se različito shvata rodna uloga, položaj, odgovornosti i prava žena u odnosu na muškarce."[12]Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena[13], sa težištem na osnovnim pitanjima: definicija i oblici diskriminacije, obaveza države da eliminiše diskriminaciju, razvoj i emancipacija žena, ubrzanje ostvarivanja ravnopravnosti spolova, uloge spolova i stereotipi, normira diskriminaciju kao pravno ili fizičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje čiji se cilj

12 Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 88.

13 Bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je potpisala 17. 7. 1980. i ratificirala 26. 2. 1982. Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, a Bosna i Hercegovina ju je preuzela Notifikacijom o sukcesiji 1. 9. 1993. godine. Dodatno, Bosna i Hercegovina je potpisala Fakultativni protokol 7. 9. 2000. godine, a ratificirala ga je 4. 9. 2002. godine.

ili posljedica ogleda u otežavanju, ugrožavanju, onemogućavanju ili negiranju priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava zbog pripadnosti određenom spolu.

Konvencija eksplicitno navodi svaku od navedenih osnova diskriminacije, a u širem smislu sve smatra diskriminacijom s obzirom na pripadnost određenom spolu. Konvencija o eliminisanju svih oblika dikriminacije žena kao svoje najvažnije ciljeve vezane za razvoj i emancipaciju žena (član 3) definiše: prvo, garantovanje i ostvarivanje ravnopravnost žena i muškaraca u mogućnostima da uživaju ljudska prava; drugo, garantovanje osnovnih ljudskih prava žena kao preduslov emancipacije žena i treće, obavezu države da vodi politiku u tom cilju.

Konvencija posebno naglašava nužnost zakonskog garantovanja jednakosti žena i muškaraca pred zakonom.

"Konvencija, između ostalih, uvodi i obavezu državama na priznavanje jednakih prava ženama u odnosu na prava koja su priznata muškarcima (član 15.). U tom smislu, nužno je priznati jednaku pravnu sposobnost u građanskim stvarima, kao i mogućnost da istu tu sposobnost i koriste (član 15.).[14]. … Konvencija predviđa i obavezu država da poduzmu sve odgovarajuće mjere radi otklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose (član 16).."[15]

Član 8. Konvencije o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena normira:

"Države članice poduzimaju sve prikladne mjere da bi osigurale ženama mogućnost da pod jednakim uvjetima sa muškarcima, bez diskriminacije, predstavljaju svoje vlade na međunarodnoj razini, te da sudjeluju u radu međunarodnih organizacija.".

---

14 Ovo se posebno odnosi na zaključenje ugovora i upravljanje imovinom te na ravnopravan odnos u svim fazama postupaka pred sudom (član 15.). Nevažećim i ništavnim će se smatrati svi oni ugovori i drugi pravni poslovi i postupci koji imaju za cilj da ograniče pravnu sposobnost žena (član 15). Također, i žene i muškarci imaju jednaka prava u pogledu zakona o kretanju i slobodi izbora mjesta boravka i prebivališta (član 15.)Vidjeti: Damir Banović, Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 77. i 78.

15 Ovo se odnosi na: (1) jednako pravo na sklapanje braka; (2) jednako pravo na slobodan izbor bračnog druga i sklapanje braka samo po slobodnoj volji i uz potpunu saglasnost; (3) jednaka prava i odgovornosti u braku i prilikom razvoda; (4) jednaka roditeljska prava i obaveze u odnosu na djecu bez obzira na bračni status, a vodeći se principom najboljeg interesa djeteta; (4) jednaka prava u pogledu slobodnog i odgovornog odlučivanja o planiranju porodice, mogućnost pristupa informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravom; (5) jednaka prava i odgovornosti u pogledu staratelјstva, tutorstva, upravljanja imovinom i usvajanja djece ili sličnih institucija ako postoje u nacionalnom zakonodavstvu; (6) jednaka lična prava muža i žene, uključujući pravo na izbor porodičnog imena, profesije i zanimanja i (7) jednaka prava oba bračna druga u pogledu vlasništva nad imovinom, odnosno sticanja, upravljanja, uživanja i otuđivanja imovine, bez obzira na to da li se ovo obavlja besplatno ili za znatnu materijalnu nagradu (član 16). Vjeridba i stupanje djece u brak ne može imati nikakvih pravnih posljedica (član 16). Također, obaveza je država da poduzmu sve potrebne zakonodavne i druge mjere radi utvrđivanja minimalnih godina života za sklapanje braka, kao i uvođenje obaveze da se brak sklopi u zvaničnom matičnom uredu (član 16.). Ibidem.

„Neke od mjera kojima se pomaže učešće "svih" pod jednakim uvjetima su pozitivna diskriminacija, afirmativna akcija i političke kvote, kojima se želi utjecati na ispravljanje debalansa i dovođenje svih u jednake pozicije. Pošto ove kategorije u realnim društvenim okolnostima nemaju velike šanse na participaciju u vlasti, da budu birane, primljene u javne službe, onda se pravnom normom stvara obaveza da moraju biti zastupljeni (žene, crnci, obojeni, manjine) u određnom procentu na određenim razinama vlasti i u javnim službama. Ovakve mjere imaju privremeni karakter dok se ne stvore realne pretpostavke da svi mogu zaista uživati prava bez diskriminacije."[16]

„Posebne (afirmativne) mjere – zakonske i druge mjere koje se preduzimaju u korist društvenih grupa koje se faktički nalaze u nejednakom položaju u odnosu na ostale građane, kako bi dostigle punu (supstavntivnu) ravnopravnost. Posebnim mjerama, koje su privremenog karaktera, ispravljaju su posljedice dugogodišnje sistemske diskriminacije i ubrzava proces ostvarivanja suštinske ravnopravnosti. Zato posebne mjere ne predstavljaju diskriminaciju."[17]

Kao jedan od načina unapređenja i stalnog praćenja položaja žena u svijetu u okviru različitih političkih, ekonomskih i socijalnih konteksta, Ujedinjene nacije su se odlučile na organizaciju i kontinuirano održavanje međunarodnih konferencija o ženama. Ujedinjeni narodi organizovali su četiri međunarodne konferencije o ženama, i to prema sljedećem redoslijedu: (1) Mexico City 1975, (2) Kopenhagen 1980, (3) Najrobi 1985. i Peking 1995.[18]

16 Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo, 2002., str. 219.

17 Grupa autora, Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanudiskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021., str. 5-6.

18 Prva konferencija o pravima žena organizovana je od strane Komisije za položaj žena u Mexico Cityju na kojoj su učestvovale 133 vlade dok je 6.000 predstavnika/ca nevladinih organizacija organizovalo paralelni forum pod nazivom The International Women's Year Tribune. Konferencija je definisala Međunarodni plan djelovanja za implementaciju ciljeva Međunarodne godine žena te ponudila iscrpni set uputstava za poboljšanje položaja žena do 1985. godine, poznate i kao Dekada žena (1975–1985). Pet godina poslije, 145 država članica Ujedinjenih naroda skupilo se 1980. u Kopenhagenu na Svjetskoj konferenciji Dekade Ujedinjenih naroda za žene. Cilj konferencije bio je pregled progresa u implementaciji ciljeva Prve svjetske konferencije s fokusom na (1) zapošljavanje, (2) zdravlje i (3) obrazovanje. Program djelovanja pozvao je na jače nacionalne mjere kojima bi se osiguralo pravo vlasništva žena i kontrola nad imovinom, kao i poboljšanja u zaštiti ženskih prava na nasljeđivanje, skrbništva nad djecom i državljanstva. Treća Svjetska konferencija za pregled i procjenu dostignuća UN-ove Dekade žena održana je u Najrobiju. Mandat konferencije bio je da uspostavi konkretne mjere za prevazilaženje prepreka za postizanje ciljeva iz Dekade žena. Na konferenciji je učestvovalo 1.900 predstavnika/ca iz 157 zemalja članica te 12.000 učesnika/ca paralelnog Nevladinog foruma. Vlade su usvojile tzv. Nairobi Forward-Looking Strategies for the Advancement of Women u okviru kojih su skicirane mjere za postizanje rodne jednakosti na nacionalnom nivou, kao i promovisanje participacije žena u mirovnim i razvojnim naporima. Četvrta konferencija o pravima žena održana je 1995. godine u Pekingu i označila je značajan okret u cilju postavljanja globalne agende za rodnu ravnopravnost. S tim u vezi možda najznačajniji rezultat ostvaren je u donošenju Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje koji su jednoglasno usvojeni od strane 189 zemalja, a kojim se postavlja osnova za osnaživanje žena u svim oblastima privatnog i društvenog života. Ovi dokumenti smatraju se ključnim globalnim dokumentima u postizanju rodne ravnopravnosti u 12 kritičnih polja koja su: (1) žene i siromaštvo; (2) obrazovanje i edukacija žena; (3) žene i zdravlje; (4) nasilje nad ženama; (5) žene i oružani

Značajnu ulogu u pravnoj regulaciji diskriminacije ima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja pored generalne zabrane diskriminacije u uživanju prava i sloboda predviđenih tom konvencijom, zabranu diskriminacije proširuje i na „uživanje svih prava predviđenih zakonom".

Član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima normira: Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje , rođenje ili status.

Protokol 12. uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda[19] propisuje opću zabranu diskriminacije:

1. Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.
2. Nikoga ne smiju diskriminirati javna tijela na bilo kojoj osnovi, kako je i navedeno u stavu 1.

Za razliku od člana 14. Konvencije, on ne zavisi od veze sa drugim materijalnim pravom zajemčenim Konvencijom. Sud je potvrdio da je definicija diskriminacije u ovom Protokolu identična onoj iz člana 14. te da važe ista načela.

Formulacija člana 14 ukazuje na to da je on ograničen na diskriminaciju koju neko doživi u vezi sa nekim drugim materijalnim pravom zajemčenim Konvencijom.

To znači da se podnosilac predstavke ne može na njega pozvati i tvrditi da je **žrtva** diskriminacije kao povrede same po sebi, već da on mora biti vezan za neko drugo zaštićeno pravo. **Žena** koja je spriječena da javno govori zbog svog spola, dakle, može da tvrdi ne samo da joj je povrijeđeno pravo na slobodu govora iz **člana** 10. već i njeno pravo na zaštitu od diskriminacije iz **člana** 14 u vezi sa **članom** 10. Međutim, **žena** koja je spriječena da se zaposli kao profesor u srednjoj **školi** ne može tvrditi da je u njenom slučaju prekršen **član** 14 jer Konvencija ne jemči pravo na zaposlenje u državnoj službi (*Glasenapp protiv FRNJ,* presuda

konflikti; (6) žene i privreda; (7) žene u vlasti i donošenje odluka; (8) institucionalni mehanizmi za napredovanje žena; (9) ljudska prava žena; (10) žene i mediji; (11) žene i okoliš i (12) ženska djeca. Pekinška konferencija izgrađena je na političkim dogovorima postignutim na tri prethodne svjetske konferencije i konsolidovanom periodu od 50 godina pravnog unapređenja koje imaju za cilj osiguranje jednakosti žena s muškarcima na polju politike i prava."
Sve informacije o do sada održane četiri svjetske konferencije o pravima žena preuzete su 25. 1.2019. sa web stranice UN Women: http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmentalsupport/world-conferences-on-women. Prema: Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 85.

19 Bosna i Hercegovina je navedeni Protokol ratificirala 29.7.2003. godine, a stupio je na snagu 1. aprila 2005. godine.

izrečena 1986. godine.).[20] Sud, međutim, široko tumači član 14, smatrajući da je dovoljno da se *radi* o nekom drugom materijalnom pravu iz Konvencije i da ono ne mora da bude prekršeno da bi on utvrdio povredu člana 14, čime mu daje nezavisniji efekat nego što bi on inače mogao da ima. Na primjer, Sud je utvrdio da se radilo o članu 8 (pravu na porodični i privatni život) u jednom predmetu u kojem je podnositeljica predstavke bila spriječena da umjesto udatog prezimena u zvaničnim ispravama zadrži svoje djevojačko prezime (*Unal Tekeli protiv Turske,* presuda izrečena 2004. godine.). Sud je zatim razmatrao član 14. u vezi sa članom 8. i utvrdio da razlika u postupanju prema muškarcima (koji su zadržavali svoje prezime) i ženama (koje su bile prinuđene da uzmu prezime svog supruga) očigledno predstavlja diskriminaciju po osnovu spola. Nakon što je to zaključio, Sud je smatrao da nije neophodno da razmatra da li je prekršen i član 8 sam za sebe.[21] Iz prakse Evropskog suda za ljudska prava uočljivo je da moraju postojati izuzetno značajni razlozi za razliku u postupanju po osnovu spola da bi ona bila opravdana shodno Konvenciji.[22] I u Evropskoj uniji, pored primarnog i sekundarnog zakonodavstva, te različitih programa i relevatnog pravnog okvira,

20 Zabrana diskriminacije prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Priručnik o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, autori: Fenelon, Emma, Weiss, Adam, Vehabović, Faris (predgovor), Kuća štampe, 2016., str. 10.

21 Ibidem.

22 To je načelo ustanovljeno u presudi u predmetu Abdulaziz, Kabales i Balkandi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (*Abdulaziz, Cabales i Balkandi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda izrečena 1985. godine*) u kojem je nekoliko ljudi osporavalo imigraciona pravila Velike Britanije, po kojima je muškarcima bilo lakše da dovedu svoje supruge u Veliku Britaniju nego **ženama** da dovedu svoje muževe. Sud je utvrdio povredu **člana** 14. u vezi sa **članom** 8. i zauzeo stav da moraju postojati izuzetno značajni razlozi kako bi se mogla opravdati razlika u postupanju koja je isključivo ili u odlučujućoj mjeri zasnovana na spolu. Sud je taj stav potvrđivao i u svojim kasnijim odlukama (*Van Raalte protiv Holandije, presuda izrečena 1997. godine*). Nepostojanje zajedničkih standarda navodi Sud da neko pitanje smatra pitanjem koje potpada pod polje slobodne procjene države. U jednom predmetu koji se odnosio na pitanje da li davanje naknade za porodiljsko odsustvo samo majkama, a ne i očevima, predstavlja diskriminaciju, Sud je utvrdio da država ima široko polje slobodne procjene, s obzirom na odsustvo zajedničkih standarda o porodiljskom odsustvu širom Vijeća Evrope, iako je razlika u postupanju bila zasnovana na spolu (*Petrovic protiv Austrije,* presuda izrečena 1998. godine). Sud je stoga zaključio da nije prekršen član 14 u vezi sa članom 8. Sličnu je odluku donio i u presudi u predmetu o mogućoj povredi člana 14 u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 (pravo na uživanje imovine) zbog različitih starosnih granica za penzionisanje muškaraca i žena. Međutim, noviji razvoj događaja svjedoči u prilog evoluciji zajedničkih standardau u analizi diskriminacije koju je Sud nedavno sproveo u vezi sa pritužbom jednog podnosioca predstavke. Ovom podnosiocu predstavke, pripadniku ruske vojske, nije odobreno roditeljsko odsustvo zato što se ono odobrava samo pripadnicama vojske (*Konstantin Markin protiv Rusije,* presuda izrečena 2012. godine). Iako je Sud potvrdio da države imaju široko polje slobodne procjene u oblasti nacionalnebezbjednosti i prihvatio da prava pripadnika vojske mogu biti ograničena u većoj mjeri od prava običnih civila, činjenica da podnosilac predstavke u ovom predmetu nije posjedovao posebne vještine neophodne za propisno funkcionisanje vojske i zaštitu nacionalne bezbjednosti navela je Sud da zaključi da je diskriminacija neopravdana, te da utvrdi povredu člana 8 u vezi sa članom 14. Veliko vijeće je u svojoj presudi ponovilo da pozivanje na tradiciju, opšte pretpostavke i preovlađujuće društvene stavove u određenoj zemlji (na primjer, na tradiciju koja proističe iz tradicionalne podjele uloga spolova u porodici) ne predstavljaju dovoljno opravdanje za različito postupanje po osnovu spola. Ibidem.

postoji i sudska praksa Evropske unije koja ukazuje na to da je ravnopravnost spolova visoko na političkoj agendi Evropske unije.[23]

2.2. Normativno-pravni okvir i stanje u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije u Bosni i Hercegovni – temeljne odrednice

Ustav Bosne i Hercegovine, kao i entitetski ustavi (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske) te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, garantuju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava. Ustav BiH se već u preambuli poziva na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Deklaraciju o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, kao i na druge instrumente o ljudskim pravima. Također, Ustav Bosne i Hercegovine predviđa da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, kao i da će imati prioritet nad drugim zakonima (član 2. stav 2. Ustava BiH).

Uživanje prava i sloboda predviđenih u članu 2. Ustava ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava (Aneks I na Ustav BiH sadrži dodatne sporazume o ljudskim pravima koji se primjenjuju u BiH), osigurano je svim licima u BiH bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno i socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovinom, rođenje ili drugi status. Odredbe istog značenja sadržane su u ustavima oba entiteta i Statutu Brčko distrikta BiH.

23 Među najznačajnijim presudama su:
- presuda u predmetu Defrenne II od 8.4.1976. (predmet 43/75): Sud je uvažio izravni učinak načela jednake plate za muškarce i žene te presudio da se to načelo ne odnosi samo na postupanje javnih tijela već i na sve ugovore kojima se kolektivno regulira plaćeni rad;
- presuda u predmetu Bilka od 13.5.1986. (predmet C-170/84): Sud je presudio da mjera kojom se zaposlenike s nepunim radnim vremenom isključuje iz strukovnog mirovinskog sustava predstavlja „neizravnu diskriminaciju" te da je u suprotnosti s prijašnjim članom 119. Ugovora o osnivanju Evropske ekonomske zajednice ako je njome pogođen mnogo veći broj žena nego muškaraca, osim ako se može dokazati da se to isključenje temelji na objektivno opravdanim faktorima koji nisu povezani ni s kakvom vrstom diskriminacije na temelju spola;
- presuda u predmetu Barber od 17.5.1990. (predmet C-262/88): Sud jeodlučio da se sve vrste strukovne mirovine smatraju platom u smislu bivšeg člana 119. te se stoga na njih odnosi načelo jednakog postupanja. Sud je presudio da bi muškarci trebali moći ostvarivati svoja prava na penziju ili porodičnu penziju u istoj dobi kao i njihove kolegice;
- presuda u predmetu Marschall od 11.11.1997. (predmet C-409/95): Sud je proglasio da zakoni Zajednice ne isključuju nacionalno pravilo prema kojem, ako je u nekom sektoru broj žena manji od broja muškaraca, prednost u napredovanju treba dati kandidatkinjama („pozitivna diskriminacija"), pod uvjetom da ta prednost nije zajamčena automatski, da se muškim kandidatima jamči razmatranje napredovanja i da im nije unaprijed onemogućeno prijavljivanje za napredovanje;
- presuda u predmetu Test Achats od 1.3.2011. (predmet C-236/09): Sud je proglasio nevažećim član 5. stav 2. Direktive Vijeća 2004/113/EZ jer je u suprotnosti s načelom jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavci robe, odnosno pružanju usluga. U skladu s tim, pri određivanju premija i naknada osiguranja i za muškarce i za žene mora se primjenjivati isti sustav aktuarskog izračuna.

Međunarodni pravni instrumenti koje je BiH ratificirala i koji su sastavni dio Ustava BiH i entitetskih ustava čine dio pravnog poretka.

Ustav BiH u Aneksu I sadrži i Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena što dodatno pojačava zaštitu od diskriminacije. Ovom činjenicom, Konvencija se može smatrati i dijelom ustavnog prava BiH i obavezujućom po tom osnovu. BiH, kao članica Konvencije, obavezna je da podnese Inicijalni, te podnosi periodične izvještaje najmanje svake četiri godine.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije neposredna diskriminacija je svako različito postupanje po osnovama utvrđenim u članu 2. ovog zakona, odnosno djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama.

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica.

Ostali oblici diskriminacije definišu se kao uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, mobing, segregacija, pomaganje i podsticanje na diskriminaciju. Dakle, Zakon predviđa i definiše dva osnova oblika diskriminacije, neposrednu i posrednu diskriminaciju što je u skladu sa direktivama Evropske unije.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini[24] normira: „Diskriminacija po osnovu spola je svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. U svojim oblicima diskriminacija može biti direktna, indirektna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovu spola."

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (uz Zakon o zabrani diskriminacije te međunarodne dokumente) uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova, garantira jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštitu od diskriminacije na osnovu spola.

Zakon daje definicije direktne i indirektne diskriminacije, te dozvoljava uspostavljanje specijalnih mjera s ciljem promovisanja jednakosti spolova i uklanjanja postojećih praksi diskriminacije. Kao direktnu diskriminaciju zakon definiše da diskriminacija po osnovu spola postoji kada je osoba ili grupa osoba bila tretirana, tretira se ili može biti tretirana nepovoljnije u odnosu na drugu osobu ili grupu osoba u istoj ili slučnoj situaciji. Indirektna diskriminacija po osnovu spola postoji kada prividno neutralna pravna norma, kriterij ili praksa jednaka za sve je dovodila, dovodi ili bi mogla dovesti u nepovoljniji položaj osobu ili grupu osoba jednog spola u poređenju sa osobom ili grupom osoba drugog spola.

24 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH" br. 32/10

Zakon u članu 6. stav 5. prepoznaje obavezu edukativnog djelovanja i podizanja svijesti stanovništva radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Također, Zakon u čl. 10. do 24. zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola i utvrđuje prava i obaveze u pristupu i uživanju svih prava i usluga utvrđenih važećim zakonima unutar BiH u svim oblicima društvenog života (obrazovanje, zapošljavanje, rad i pristup svim oblicima resursa, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, sport i kultura, javni život, mediji, statističke evidencije, sudska zaštita, te obaveze nadležnih organa vlasti).

Izuzeci od principa jednakom postupanja normirani su članom 5. Zakona o zabrani diskriminacije BiH. Odnose se na mjere afirmativne akcije, specifične karakteristike profesije, zapošljavanje i drugo postupanje i vjerskim ili sličnim organizacijama i institucijama, diskriminacija vezana za starosnu dob kod penzionisanja, diskriminacija prema državljanstvu, razumna akomodacija, stavljanje u nepovoljniji položaj pri utvrđivanju prava i obaveza iz porodičnog odnosa, a posebno sa ciljem zaštite interesa i prava djece. U svrhu ostvarivanja rodne ravnopravnosti, neupitan je suštinski značaj efektivnog učešća žena u različitim sferama društvenog, političkog, ekonomskog, kulturnog i javnog života za obezbjeđenje i socijalne kohezije, razvoja demokratskog društva i vladavinu prava, posebno kroz njihovu uključenost i u javne poslove te garantovanje svih temeljnih ljudskih i osobito političkih prava, u međunarodnom i unutrašnjem pravu.

„U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH posebne mjere se donose s ciljem otklanjanja neravnopravnosti spolova. U skladu sa članom 8. Zakona: „Posebne mjere se uvode privremeno radi ostvarivanja stvarne ravnopravnosti spolova i ne smatraju se diskriminacijom, uključujući norme, kriterije ili prakse koje je moguće objektivno opravdati legitimnim ciljem, a moraju biti proporcionalne, primjerene i nužne.“ Donošenje posebnih mjera ujedno predstavlja jednu od obaveza svih nadležnih tijela (član 24) koje se donose radi sprovođenja Zakona, odnosno radi postizanja ciljeva ravnopravnosti spolova. Mjere se u pravilu propisuju zakonima i drugim propisima, drugim aktima, politikama, strategijama i planovima kojima se uređuju pojedina područja društvenog života. Ovim članovima je pitanje posebnih mjera uređeno u skladu s obavezama koje proizlaze iz CEDAW konvencije, preporuka CEDAW komiteta i drugih međunarodnih standarda u ovoj oblasti. ... Zakon uređuje i osnovne pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi posebne mjere bile zakonite: 1) one su privremene, 2) donose se radi ostvarenja stvarne ravnopravnosti, 3) moraju biti propisane, 4) moraju se moći opravdati legitimnim ciljem, 5) moraju biti legitimne, primjerene i nužne.“[25]

25 Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 144.-145.

„Provedba načela zabrane diskriminacije jedna je od najvažnijih zadaća svih tijela koja se bave zaštitom ljudskih prava i temeljnih sloboda. Naime, svaka realizirana zabranjena diskriminacija čvrsti je pokazatelj povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda. Međutim, i od tog bitnog načela u pravnopolitičkim i ukupnim društvenim odnosima postoje iznimke odnosno odstupanja. Ona se očituju u načelu pozitivne diskriminacije koja je nužni korektiv u ostvarivanju prava i slobode... Pozitivna diskriminacija upravo stoga jedno je od najsloženijih i vrlo osjetljivih pravnopolitičkih pitanja uopće.“[26]

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, donijelo je Odluku o usvajanju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine, s Operativnim planom institucija BiH za njegovu implementaciju u ovom periodu. Prethodno su vlade Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH dale suglasnost na tekst Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2023-2027. godine, koji predstavlja okvirni strateški dokument i daje smjernice za izradu operativnih planova institucija na svim nivoima vlasti u BiH. Gender akcioni plan BiH sadrži ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, a Operativnim planom su zacrtane aktivnosti koje će provesti nadležne institucije Bosne i Hercegovine u preciziranim rokovima do kraja 2027. godine.

“U sprovođenju svojih međunarodnih obaveza u Bosni i Hercegovini je uspostavljena mreža institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova. Ova tijela su uspostavljena kao tijela izvršne vlasti i kao tijela u okviru zakonodavnih organa na različitim nivoima vlasti. Osnovna uloga ovih tijela u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini je da sprovode Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, koordiniraju i realizuju programske ciljeve iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine i osiguraju sprovođenje međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova.[27] … U okviru

26 Vijdeti više: Mato Arlović, *Pozitivna diskriminacija u regulaciji i zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina – Uloga Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 56, 4/2019, str. 785.

27 Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centrar FBiH i Gender centar RS. Agencija za ravnopravnost spolova je zadužena da prati primjenu ovog zakona a nadležnost Agencije je detaljno uređena samim tekstom Zakona. Slično je i s dva gender centra koji su nadležni da prate primjenu ovog zakona na nivou entiteta. Nadležnosti ovih tijela su veoma široke i usklađene su u velikoj mjeri s preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena Ujedinjenih naroda kao i s preporukama Vijeća Evrope (Preporuka CM/Rec, 2007). Ključne nadležnosti ovih tijela se odnose na praćenje stanja ravnopravnosti spolova, izvještavanje o stanju ravnopravnosti spolova u tijelima izvršne i zakonodavne vlasti, izradu periodičnog Gender akcionog plana BiH, podršku drugim institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova, rad na usklađivanju zakona i drugih propisa, primanje pojedinačnih i grupnih predstavki, pripremu izvještaja o ispunjavanju međunarodnih obaveza u oblasti ravnopravnosti spolova, saradnju s nevladinim organizacijama i promociju ravnopravnosti spolova... Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH, Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda Parlamenta FBiH i Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine RS. Mandati ovih tijela su uspostavljeni poslovnicima zakonodavnih tijela u okviru kojih djeluju i pretežno se odnose

zakonodavne vlasti na nivou BiH i entiteta uspostavljena su tijela koja su nadležna za ravnopravnost spolova i to: Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH, Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda Parlamenta FBiH i Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine RS. Komisije koje se bave ravnopravnošću spolova uspostavljene su i na kantonalnom nivou"

Također, većina javnih politika u oblasti ravnopravnosti spolova u definiranju svojih mjera usmjerava institucije na donošenje posebnih mjera. ...U Bosni i Hercegovini su donošene kvote s ciljem povećanja zastupljenosti osoba ženskog spola.[28]

... U Izbornom zakonu BiH utvrđena je kvota za liste kandidata. Izbornim zakonom utvrđena je kvota od 40% za liste kandidata/kinja. ... Učešće žena na stranačkim listama za Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH na Općim izborima 2014. je variralo između 40% i 43%. ... U Zakonu o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću utvrđena je mogućnost da se prilikom zapošljavanja sudija/nica i tužilaca/teljica može dati prednost osobi manje zastupljenog spola (kao i manje zastupljene etničke ili vjerske grupe) koja ispunjava uslove utvrđene konkursom bez obzira da li postoji druga osoba drugog spola koja je bolje ocijenjena. ... Također, i u nekim konkursima jasno su naglašavane kvote za manje zastupljeni spol. ... S ciljem afirmiranja učešća žena u mirovnim misijama, Ministarstvo sigurnosti BiH koristi afirmativne mjere smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva, kao jednog od glavnih kriterija za prijavu za upućivanje u mirovne misije, s osam na pet godina za žene."

Međutim, Zakon o ravnopravnosti spolova BiH još uvijek nije implementiran u dijelu koji se odnosi na ravnopravnu zastupljenost oba spola u političkom životu i na pozicijama odlučivanja. Nije implementirana ni CEDAW preporuka za izmjenu Izbornog zakona BiH na način da se kvota za kandidatkinje na izbornim listama poveća s 40% na 50%, kao i da se u Zakon o Vijeću ministara BiH uvede minimalna kvota od 40%.

---

na nadzor u oblasti ravnopravnosti spolova i prava žena putem: razmatranja nacrta i prijedloga zakonskih propisa i općih akata iz nadležnosti parlamenta, odnosno skupštine, davanja mišljenja, prijedloga, inicijativa povezanih s usklađivanjem dokumenata s međunarodnim konvencijama o ravnopravnosti spolova i zabrani svakog oblika diskriminacije po osnovu spola, razmatranja izvještaja institucija koji se odnose na ostvarivanje ravnopravnosti spolova, razmatranja stanja prava žena i predlaganja mjera za poboljšanje položaja žena u svim oblastima, saradnje s gender mehanizmima na svim nivoima vlasti i organizacijama civilnog društva. Ipak, analizom informacija o sjednicama i analizom sadržaja sjednica može se primijetiti da je jedino Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog domaParlamentarne skupštine BiH aktivno pratila stanje ravnopravnosti spolova u BiH. … Vidjeti: Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 137.-140.

28 Od svih posebnih mjera kvote su vjerovatno najkontroverzniji pristup za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova. Donošenje kvota predstavlja određivanje procenta zastupljenosti osoba jednog ili oba spola. One mogu davati automatsku prednost osobama jednog spola ili mogu definirati fleksibilne ciljeve.

Također, među institucionalnim preprekama, odnosno mogućnostima, političke mparticipacije žena, često se navode: tip stranačkog i izbornog sistema, pri čemu mnoga istraživanja ukazuju da žene veće šanse da budu izabrane imaju u proporcionalnom sistemu kao i u višepartijskom izbornom sistemu, zatvorene, odnosno otvorene liste, broj izbornih jedinica i predstavnika/ ca koji se u njima biraju, kao faktori od utjecaja i značaja, kao i ženske ili rodne kvote (zakonske i partijske kvote).

U Bosni i Hercegovini, kvote koje su definisane zakonom u kombinaciji sa poluotvorenim listama nisu dale očekivane rezultate uprkos nekim pomacima**.**

Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u političkom učešću i donošenju odluka u BiH zasnivaju se na percepciji tradicionalnih rodnih uloga, tj. kulturološkim faktorima utemeljenim na ubjeđenju o prihvatljivim rodnim ulogama kada se radi o učešću u politici i odlučivanju.

Višepartijski demokratski izbori, osim što su pokazatelj političke opredijeljenosti biračica i birača, istovremeno odražavaju i stanje ravnopravnosti spolova, posebno u političkom i javnom životu.[29] Kada govorimo o ostvarivanju

29 „Prema podacima Agencije za statistiku, žene su u prosjeku zastupljene u iznosu od 25%, a na Općim izborima 2022. prvi put je izabrana jedna žena u Predsjedništvo BiH. U Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH žene su zastupljene u iznosu od 17%, u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH u iznosu od 28%, u Narodnu skupštinu RS-a izabrano je 19% žena, dok su u kantonalnim skupštinama zastupljene u iznosu od 31%. U Vijeće ministara BiH imenovane su dvije žene i osam muškaraca (20%), u Vladi FBiH imenovane su četiri žene i 12 muškaraca (25%), dok je u Vladu RS-a imenovano pet žena i 11 muškaraca (31,25%). Na Lokalnim izborima 2024. godine kandidovalo se 42,09% žena, dok se za poziciju gradonačelnice/načelnice kandidovalo tek 7,51% žena.211 Za općinska/gradska vijeća kandidovale su se ukupno 25 703 osobe, od čega žene čine 42,61%. Tek 210 žena su navedene kao nositeljice liste, odnosno 13%.212 Osam žena (5,63%) je izabrano za poziciju načelnice/gradonačelnice od ukupno 142 osobe koje će obnašati ovu funkciju u narednom mandatu. Među kandidatima_kinjama za općinska/gradska vijeća izabrane su 723 (22,76%) žene od ukupno 3177 općinskih/gradskih vijećnika_ca.“ Vidjeti: UN Women (2021), *Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, str. 11. -13.
“U Bosni i Hercegovini, rezultati izbora godinama pokazuju stanje veoma izražene podzastupljenosti žena u političkom životu. To su pokazali i rezultati posljednjih lokalnih izbora, održanih u oktobru 2024. godine. Ukupan broj načelnika/načelnica izabranih na lokalnim izborima 2024 iznosi 142, od čega su 134 muškarca i osam žena (5,6%). U skupštine opština i općinska vijeća izabrano je 3.177 kandidata/kandidatkinja od čega 2.454 muškaraca i 723 žene, drugim riječima, udio žena u predstavničkim tijelima vlasti na lokalnom nivou iznosi 22.7 %.
Poređenja radi, na lokalnim izborima održanim 2020. godine, bilo je izabrano pet načelnica, što je iznosilo 3,6% od ukupnog broja načelnika/načelnica, dok je u skupštiname opština/općinska vijeća izabrano 19,64% žena.
Uprkos činjenici da je na Lokalnim izborima 2024. godine zabilježen blagi porast broja izabranih načelnica i vijećnica i odbornica, učešće žena je još uvijek veoma daleko od ravnopravne zastupljenosti u tijelima odlučivanja od 40%, kako je propisano članom 20. Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ta činjenica nas podsjeća na nužnost većeg ulaganja u razvitak svijesti biračica i birača i jačanje uloge žena u političkim partijama. Jednako važno, da bi se oslobodio potencijal za veće učešće žena u javnom i političkom životu Bosne i Hercegovine, neophodno je više ulagati u ekonomsko osnaživanje žena, promovisati ravnopravniju podjelu neplaćenog rada u porodici i raditi na unapređenju usaglašavanja privatnog i poslovnog života za žene u našem društvu.” Vidjeti: Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, „*Lokalni izbori 2024: Velika podzastupljenost* žena *u tijelima odlučivanja*“, https://arsbih.gov.ba/lokalni-izbori-2024-velika-podzastupljenost-zena-u-tijelima-odlucivanja/, pristupljeno: 23.4.2025.

rodne ravnopravnosti u ekonomskom okruženju u Bosni i Hercegovini, glavni izazovi proističu iz rodno zasnovane diskriminacije u zapošljavanju i na tržištu rada, kao i seksualnog uznemiravanja i mobinga na radnom mjestu. U Bosni i Hercegovini žene u ruralnim i udaljenim područjima su pod većim rizikom od siromaštva budući da najviše pate zbog nedostatka pristupa i kontrole nad produktivnim resursima kao što su zemljište, imovina, finansijski resursi, obrazovanje, profitabilne vještine i pristup informacijama i modernim tehnologijama.

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti podrazumijeva karakteristične izazove, koji su većinom u vezi s nedovoljno finansiranim specijalizovanim uslugama za žrtve rodno zasnovanog i nasilja u porodici, konkretno, to su skloništa za žene koje su preživjele nasilje u porodici. Takvih utočišta za žtrtve nasilja nema dovoljno u Bosni i Hercegovini. U BiH još nisu uspostavljeni ni krizni centri za žrtve silovanja. U pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti u kontekstu sigurnosti ljudi, utvrđeni izazovi uključuju prepreke na koje žene koje su preživjele seksualno nasilje u ratnim sukobima nailaze u nastojanju da ostvare reparacije. Pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti za osobe s invaliditetom i dalje je problematičan i otežan, a žene I djevojčice s invaliditetom trpe višestruku diskriminaciju jer se ne uvažavaju njihove posebne potrebe.

Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju odnose se na rodne stereotipe, tj. na jačanje stereotipa o rodnim ulogama u svim slojevima društva, čime se normalizuje rodno zasnovano nasilje i dodatno podržava rodna nejednakost. Rodna segregacija prema zanimanju i dalje predstavlja značajan izazov.

3. RODNO ZASNOVANO NASILJE U MEĐUNARODNOM PRAVU I BOSNI I HERCEGOVINI

U oblasti borbe protiv diskriminacije i nasilja nad ženama Opća preporuka broj 19., iz 1992.godine, bila je ključna referenca i alat za zagovaranje za sisteme i organizacije koje se bave pitanjima diskriminacije i nasilja nad ženama. Uzimajući u obzir razvoj događaja u posljednjih 25 godina, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW Komitet) je razmatrao efekte primjene Konvencije i izdatih preporuka. Slijedom analiza, CEDAW Komitet je u julu 2017.godine usvojio novu Generalnu preporuku, koja se nastavlja na prethodni ključni dokument Opće preporuke broj 19.

Nova Opća preporuka broj 35 (GR 35) potvrđuje posvećenost UN-a svijetu bez nasilja za sve žene i djevojke. Tako GR 35 definira „rodno zasnovano nasilje“ kao socijalni problem, koji zahtijeva sveobuhvatne odgovore i “jedno od osnovnih društvenih, političkih i ekonomskih sredstava kojima se podstiče podređeni položaj žena u odnosu na muškarce i njihove stereotipne uloge”. Nasilje nad

ženama je "kritična prepreka za postizanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca i kršenje ženskih ljudskih prava". Ona se manifestuje u beskonačnosti višestrukih, međusobno povezanih i ponavljanih oblika, uključujući kršenje ženskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, podržanih od strane mnogobrojnih faktora, među kojima su i ideologija muškog prava i privilegija nad ženama.

GR 35 prepoznaje i nove oblike nasilja nad ženama i djevojčicama, redefinirane kroz "tehnološki-vođenu" sredinu, kao što su savremeni oblici nasilja koji se javljaju na internetu i digitalnim prostorima".

Nasilje nad ženama je bilo kakav akt nasilja koje se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu *(Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama – DEVAW, 1993)*.

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (poznatija kao „Istanbulska konvencija") "najdalekosežniji je međunarodni ugovor koji se bavi nasiljem nad ženama i u porodici kao ozbiljnom povredom ljudskih prava, te predstavlja kulminaciju dotadašnjeg rada Vijeća Evrope na pitanjima rodne ravnopravnosti. … Sprečavanje nasilja, zaštita žrtava i krivično gonjenje počinitelja glavne su značajke Konvencije. Dimenzija prevencije pretpostavlja promjenu stavova, rodnih uloga i stereotipe koji čine nasilje nad ženama prihvatljivim, zatim obučavanje stručnih lica koja rade sa žrtvama, te povećanje nivoa svijesti o različitim oblicima nasilja i njihovoj traumatizirajućoj prirodi. Prevencija također zahtijeva i uključivanje nastavnih materijala o pitanjima ravnopravnosti u nastavni plan i program na svim nivoima obrazovanja te saradnju s nevladinim organizacijama, medijima i privatnim sektorom kako bi se doprlo do javnosti. Dimenzija zaštite naročito uključuje dužnost da se u središtu svih mjera nalaze potrebe i sigurnost žrtava, te ujedno zahtijeva uspostavu specijalizirane službe za potporu koja pruža medicinsku pomoć kao i psihološko i pravno savjetovanje žrtvama i njihovoj djeci. Zaštita pretpostavlja i otvaranje dovoljnog broja skloništa te uvođenje besplatne telefonske linije za pomoć koja bi bila otvorena 24 sata na dan. Krivična dimenzija Konvencije pretpostavlja da se nasilje nad ženama kriminalizira i odgovarajuće kazni. Konvencija kriminalizira djela kao što su sakaćenje ženskih spolnih organa, prisilni brak, prisilni pobačaj i prisilna sterilizacija. Ova dimenzija zahtijeva i da izgovori koji imaju temelja u kulturi, običajima, vjeri ili takozvanoj „časti" budu neprihvatljivi za bilo koje djelo nasilja, kao i da žrtve imaju pristup posebnim zaštitnim mjerama tokom istrage i sudskog postupka. Također je bitno osigurati da agencije za prisilno izvršenje zakona brzo odgovore na pozive za pomoć i da na odgovarajući način upravljaju opasnim situacijama. Slijedeći praksu ESLJP, Konvencija također prepoznaje nasilje nad ženama i kao oblik diskriminacije te poziva na uključivanje svih mjerodavnih državnih agencija i službi kako bi se s nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici nosili na koordiniran način. … Ona ujedno poziva i na rodno

razumijevanje nasilja nad ženama i porodičnog nasilja kao temelj za sve mjere za zaštitu i potporu žrtvama."[30]

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini je članom 6. stav 1. definirao i nasilje po osnovu spola i predstavlja svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života.

Prema članu 6. stav 3. Zakona nasilje na osnovu spola uključuje, ali se ne ograničava, na nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu, nasilje koje se dešava u široj zajednici, nasilje koje počine ili tolerišu organi vlasti i drugi ovlašteni organi i pojedinci i nasilje po osnovu spola u slučaju oružanih sukoba.

Prema članu 6. stav 4. nadležne vlasti obavezne su preduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja po osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi života, te osigurati instrumente pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama. Posebno je važno istaknuti da u oblasti borbe protiv rodno zasnovanog nasilja i mijenjanja tradicionalnih rodnih uloga u društvu.

Zakon u članu 6. stav 5. prepoznaje obavezu edukativnog djelovanja i podizanja svijesti stanovništva radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Zakon propisuje obavezu za nadležne organe na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu sve odgovarajuće i potrebne mjere radi provođenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova, te mjera i aktivnosti iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (član 24.).

Kao poseban program definirano je „Sprječavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu osobama".

Saglasno ustavnoj podjeli nadležnosti u BiH, zakonodavstvo u ovoj oblasti zaštite od nasilja u porodici je na entitetskom nivou. Značajno je krivično zakonodavstvo, također, u domenu sankcionisanja nasilja na ženama, na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Posebno je potrebno naglasiti Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine koji, pored ostalog, propisuje: "da se ovim zakonom u zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine djelimično preuzima Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. maja 2024. godine o suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici (SL L2024/1385), da je rodno zasnovano nasilje prema ženama nasilje usmjereno na ženu zbog toga što je žena ili koje nerazmjerno pogađa žene. Takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje.[31]

30 Kulenović, Nedim, „*Vijeće Evrope: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost*" u "*Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*", Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 100.

31 Pojedine značajne pravne akte i strateški okvir čine: Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11,

Posebno je značajno istaknuti i novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine[32] iz 2025. godine, u kojeg su uvršteni međunarodni standardi za zaštitu od nasilja u porodici i prema ženama propisani Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Istanbulskom konvencijom) koju je BiH ratificirala i koju putem ovog zakona inkorporira u pravni sistem FBIH.

Ovim zakonom uređuje se zaštita od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Federacija), osobe koje se u smislu ovog zakona smatraju članovima porodice, krug zaštićenih osoba, subjekti zaštite, specijalizirane usluge podrške, postupak zaštite žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama i mjere za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, pomoć žrtvama, te mjere za sprečavanje nasilja od osoba koje su učinile nasilje, uloga udruženja i fondacija u sistemu zaštite žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama, te saradnja svih subjekata koji su u funkciji zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, prikupljanje podataka o primjeni ovog zakona i osnivanje Komisije za praćenje primjene Zakona, te druga pitanja od značaja za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji.

Cilj ovog zakona je zaštita žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama, te suzbijanje i prevencija ovog nasilja kojim se krše ljudska prava i slobode koja su zagarantirana ustavima, zakonima, Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici i prihvaćenim međunarodnim ugovorima.

Zaštita od nasilja uređena ovim zakonom i drugim zakonima i propisima, primjenjuje se u skladu sa međunarodnim ugovorima i standardima koje je

59/14 i 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23 i 58/25, Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, “Službene novine FBiH”, br. 20/13 i 75/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, “Službene.novine FBiH”, br. 19/25, Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/05, 41/05 - ispr., 31/14 i 32/19 - odluka US), Krivični zakonik Republike Srpske, “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/2019, Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02, 41/08 i 63/14, Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine”, br. 19/20 - prečišćen tekst, Strateški plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine – 2009.-2010, „Službene novine Federacije BiH“, broj 77/08), Zakon o krivičnom postupku, „Službene novine Federacije BiH”, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske”, 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21, Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH“, br. 95/13, Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019), „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/14, Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 89/14, Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH“ br. 32/10, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine, „Službeni glasnik BiH”, br. 98/13, Gender akcioni plan BiH za period 2018 – 2022., Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine te pravni i strateški dokumeti iz oblasti pristupa pravdi – posebno, prava na besplatnu pravnu pomoć

32 “Sl. novine Federacije BiH”, br. 19/25

prihvatila Bosna i Hercegovina koji uređuju zaštitu od nasilja, a primjenjivat će se u svim slučajevima radi osiguranja najdjelotvornije zaštite prava žrtve nasilja bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su spol, rod, rasa, boja kože, jezik, vjersko uvjerenje, političko ili neko drugo mišljenje odnosno opredjeljenje, nacionalno odnosno društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, seksualna orijentacija, rodni identitet, uzrast, zdravstveno stanje, invaliditet, bračno stanje, status migranta ili izbjeglice, odnosno neki drugi status.

Rod označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce.

Posebne mjere neophodne za sprečavanje i zaštitu žena od rodno zasnovanog nasilja ne smatraju se diskriminacijom u smislu ovog zakona.

Nasilje u porodici označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih partnera odnosno partnera, neovisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu dovesti do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu odnosno protivpravno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu.

Rodno zasnovano nasilje prema ženama označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene.[33]

33 Pojam "žena" uključuje i djevojke ispod 18 godina starosti. Dijete u smislu ovog zakona je svaka osoba koja nije navršila 18 godina života. Radnje nasilja u porodici i nasilja prema ženama, u smislu ovog zakona, su: primjena sile na fizički integritet člana porodice, bez obzira na to je li nastupila povreda, napad na psihički integritet člana porodice, bez obzira na to da li je nastupila povreda psihičkog integriteta, postupanje koje može prouzročiti fizičku ili psihičku bol ili patnju člana porodice, drsko i bezobzirno ponašanje prema članu porodice, uzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povredu dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom, verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice, seksualno nasilje, zlostavljanje, uznemiravanje i iskorištavanje člana porodice, praćenje, uhođenje i drugi slični oblici uznemiravanja člana porodice, namjerno oštećenje, uništenje ili prometovanje zajedničke imovine ili imovine u vlasništvu ili posjedu člana porodice, oduzimanje ili uskraćivanje prava na ekonomsku neovisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu ovisnosti ili podređenosti, zabrana ili onemogućavanje korištenja zajedničke ili osobne imovine, raspolaganja osobnim prihodima ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog domaćinstva i za brigu o djeci, zanemarivanje djece u njihovom odgoju, ponižavajuće postupanje prema djeci ili njihovo odgajanje fizičkim kažnjavanjem, oduzimanje djece ili izbacivanje iz stana člana porodice, uskraćivanje izdržavanja člana porodice, zanemarivanje starih, bolesnih ili iznemoglih članova porodice u njihovom njegovanju ili liječenju, ograničavanje slobode komuniciranja člana porodice s drugim članovima porodice ili drugim osobama, nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana porodice, onemogućavanje pristupa članu porodice zdravstvenoj zaštiti ili njezi, iscrpljivanje radom, izgladnjivanje, uskraćivanje sna ili neophodnog odmora člana porodice, nepridržavanje odluke nadležnog organa ili suda kojom je utvrđeno održavanje kontakta djece s roditeljem s kojim dijete ne živi, zadržavanje putne isprave ili nekog dokumenta člana porodice, zloupotreba fotografija i snimaka člana porodice s ciljem njegove diskreditacije ili omalovažavanja njegove osobnosti, svaka druga radnja koja predstavlja nasilje u smislu člana 8. st. (1) i (2) ovog zakona. Pod radnjom

Gender centar FBiH koordinirao je procesom izrade Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici 2024–2027. koju je u junu 2024. usvojio Parlament FBiH. Strategijom se nastoji doprinijeti ispunjenju obaveza preuzetih Istanbulskom konvencijom, odnosno realizaciji tzv. „četiri P" konvencije (engl. prevention, protection, prosecution, policies).

"Akcioni planovi (2010, 2014, 2017) za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za cilj imaju da osiguraju dosljednu, kvalitetnu i djelotvornu provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) „Žene, mir i sigurnost" u Bosni i Hercegovini"[34]

"Javne politike u oblasti nasilja u porodici i nasilja nad ženama se donose od 2009. godine. Poseban izazov u ovoj oblasti je osigurati dosljedan, kvalitetan i djelotvoran odgovor na prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u svoj kompleksnosti tog društvenog problema. I prije donošenja javnih politika, u BiH su poduzimane mjere za uspostavljanje zakonodavnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici, što predstavlja jednu od najčešćih i najrasprostranjenijih vrsta nasilja nad ženama. Ovi napori su rezultirali ne samo donošenjem posebnog zakonskog okvira za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici, već i novih institucionalnih i organizacionih aranžmana kojima se nastoji osigurati multidisciplinarni pristup zaštiti žrtava nasilja te efikasno kažnjavanje počinilaca. Ipak, sve studije (Babović i dr., 2013) ukazuju na to da je rasprostranjenost nasilja nad ženama i nasilja u porodici na zabrinjavajućem nivou i da svaka druga žena u toku svog života doživi neki oblik nasilja i to najviše u svojoj porodici."[35]

nasilja u porodici i nasilja prema ženama smatraju se i prijetnje radnjama iz ovog člana zakona i prijetnje drugim radnjama koje predstavljaju nasilje u smislu ovog zakona.
Žrtva nasilja ima sljedeća prava: pravo na pristup službama za podršku žrtvama nasilja, pravo na besplatnu medicinsku pomoć, onoliko dugo koliko je potrebno, pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i podršku tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama nasilja, pravo na zaštitu od zastrašivanja i osvete, pravo na zaštitu dostojanstva tokom ispitivanja žrtve kao svjedoka, pravo na pratnju osobe od povjerenja pri preduzimanju svih radnji u kojima sudjeluje, pravo na punomoćnika, pravo na pratnju personalnog asistenta ukoliko je žrtva nasilja osoba s invaliditetom koja koristi usluge personalnog asistenta, pravo da, bez nepotrebnog odgađanja, bude obaviještena o ukidanju zadržavanja ili bijegu učinioca nasilja, te izricanju, produženju, zamjeni, te prestanku zaštitnih mjera koje su određene radi njene zaštite ili otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora, pravo da bude obaviještena o preduzetim radnjama povodom prijave nasilja i o ishodu postupka, pravo da bude ispitana bez neopravdane odgode nakon podnošenja prijave i po zahtjevu od strane osobe istog spola, pravo na izbjegavanje kontakta s učiniocem nasilja prije i tokom postupka, osim ako sudski postupak zahtijeva takav kontakt, pravo na socijalno stanovanje u skladu s propisima o stambenoj politici, pravo na privremeni smještaj u sigurnu kuću, pravo na policijsku zaštitu i osiguranje, u svrhu neometanog uzimanja osobnih stvari prilikom napuštanja zajedničkog domaćinstva, pravo na besplatnu pravnu pomoć, pravo na tajnost podataka na osnovu kojih se može otkriti identitet žrtve nasilja ili identitet člana njene porodice.

34 Kadribašić, Adnan, "*Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost*" u "*Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*", Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 141.-142.

35 Upravo zbog toga se donose strategije i akcioni planovi na nivou BiH kao i na nivou entiteta koji se zasnivaju na pristupu Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i sadrže aktivnosti koje su usmjerene na prevenciju, zaštitu, gonjenje i koordinaciju.

Sa pravosudnog aspekta posmatrano, bitno je istaći da "i dalje u sudskoj praksi dominiraju prakse izricanja uslovnih osuda, blaže kvalifikacije krivičnog djela nasilja u porodici, nespremnost da se nasilje u porodici procesuira u sticaju s drugim kaznenim djelima, te odmjeravanje kazne na granici ili ispod granice propisane zakonom.[36]

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Formalna jednakost (jednakost de iure), supstantivna (suštinska) jednakost (jednakost de facto) i inkluzivna jednakost, kao različiti aspekti principa jednakosti povezani sa konceptom jednakih prava, konceptom jednakih ishoda te konceptom jednakih mogućnosti od posebnog značaja su i za ostvarenje rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije na osnovu spola. Postojeći međunarodni, evropski, univerzalni i posebno instrumenti Ujedinjenih nacija i Vijeća Evrope te Evropske unije, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje ljudskih prava, zabrane diskriminacije i ravnopravnosti spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata, pravno uređuju ova pitanja, u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih prava, odnosno ljudskih prava u cjelini.

Rodna ravnopravnost proističe iz općeg principa jednakosti i nediskriminacije i podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, djevojčice i dječake, kao i za osobe drugačijih rodnih identiteta. Izraz "rodna ravnopravost" ukazuje da cilj njenog ostvarivanja nije da žene i muškarci postanu isti, već da budu ravnopravni.

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri.

Rodno zasnovano nasilje ima veći utjecaj na žene i djevojke, jer su one najčešće žrtve i trpe veću štetu od muškaraca. Djeluje kao mehanizam za ostvarivanje i održavanje rodne nejednakosti.

S ciljem usmjerenog i koordiniranog djelovanja u Gender akcionom planu Bosne i Hercegovine, kao nosioci aktivnosti prepoznati su i drugi, niži nivoi vlasti. Do sada su akcioni planovi kao mehanizam sprovođenja Gender akcionog plana BiH, ali i obaveza iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH donošeni od strane jedinica lokalne zajednice. Oni su najčešće rezultat djelovanja određenog broja komisija i njihove saradnje s Agencijom za ravnopravnost spolova, gender centrima i nevladinim organizacijama. … Agencija za ravnopravnost spolova BiH podržala niz lokalnih zajednica u izradi akcionih planova s fokusom na sprovođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti „Žene, mir i sigurnost". Iako se može procijeniti da je oko 30% lokalnih zajednica donosilo akcione planove, trenutni podaci o broju kao i o uticaju postojećih akcionih planova na ravnopravnost spolova nisu dostupni. Ibid., str. 143.

36 Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj*, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Banja Luka, 2014. i Majda Ćehajić-Čampara i Nejra Veljan, *Analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, 2018., str 21.

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu dovesti do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu odnosno protivpravno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu. Rodno zasnovano nasilje prema ženama označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene. U Bosni i Hercegovini, uuprkos brižljivo osmišljenom pravnom, strateškom i institucionalnom mehanizmu za jačanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini te prevenciju i sankcionisanje rodno zasnovanog nasilja, žene su i dalje suočene sa mnogim izazovima i preprekama na putu ka punoj jednakosti u svim oblastima života te u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a ostvarivanje rodne ravnopravnosti izazov je i na međunarodnom i regionalnom nivou. Ipak, u Bosni i Hercegovini i dalje nedostaje sveobuhvatno i usklađeno zakonodavstvo i javne politike koje bi osigurale adresiranje svih oblika rodno zasnovanog nasilja, jer zakoni i javne npolitike u oblasti rodne ravnopravnosti, zabrane diskriminacije i rodno zasbovanog nasilja nisu međusobno usklađeni, niti su u potpunosti usklađeni sa relevantnim međunarodnim standardima. Rodna neutralnost zakonodavnog okvira ukazuje na nedostatak prepoznavanja strukturalne prirode nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja. Zaštita od različitih oblika nasilja nad ženama nije u potpunosti niti jednako osigurana širom Bosne i Hercegovine, što žrtve nasilja stavlja u nepovoljan položaj i uskraćuje im jednaku zaštitu. Krvično i građansko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, na svim niovima i na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine ne definišu eksplicitno nasilje nad ženama ili rodno zasnovano nasilje kao kršenje ljudskih prava ili oblik diskriminacije. Nisu svi oblici nasilja nad ženama jednako kriminalizirani u Bosni i Hercegovini, što nije u skladu, odnosno u suprotnosti je sa međunorodnim standardima. Silovanje, proganjanje, prisilni brak, genitalno sakaćenje, neovlašteno objavljivanje i zloupotreba snimaka seksualno eksplicitnog sadržaja nisu ujednačeno kriminalizirani u BiH.

Uz adekvatan pravni, strateški i institucionalni okvir, usklađen sa međunarodnim standardima i usaglašen u cijleoj Bosni i Herceogvini i na svim nivoima, efikasne implementacijske mehanizme te sistemsku podršku u prevenciji i sankcionisanju rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, neophodan je multidisciplinaran, intersektoralan i sinergijski pristup svih državnih i društvenih aktera u borbi protiv diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja te za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Poseban dodatni podstrek u borbi protiv diskriminacije u jednom društvu čine preventivne mjere, odnosno konstantna edukacija u cilju uklanjanja predrasuda i stereotipa koje pojedinci stvaraju pod utjecajem okoline. Kao posebne preporuke moglo bi se izdovjiti sljedeće: potpuna harmonizacija zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom, uvođenje femicida kao krivičnog djela nasilja nad ženama jednako u Bosni i Hercegovini, dosljedna implementacija zakona, čemu bi mogle doprinijeti kontinuirane i obavezujuće obuke sudija,

tužilaca, policije, socijalnih i zdravstvenih radnika, kako bi se povećala svijest o rodno zasnovanom nasilju i primjeni zaštitnih mjera u svrhu zaštite žrtava nasilja, harmonizacija pravnog okvira i prakse djelovanja u oblasti besplatne pravne pomoći za žrtve rodno zasnovanog nasilja i informisanja žrtava rodno zasnovanog nasilja te jačanje resursa (finansijskih, institucionanih i kadrovskih) za podršku žrtvama u interdisciplinarnom i multisektoralnom sistemu podrške, intenziviranje saradnje sa ženskim nevladinim organizacijama, posebno u procesima donošenja zakona i javnih politika u oblasti sprječavanja i suzbijanja svih oblika nasilja and ženama, te kroz njihovo učešće u javnim raspravama i savjetodavnim tijelima, podrška žrtvama tokom suđenja, brz i efikasan odgovor instutitucija na rodno zasnovano nasilje i diskriminaciju na osnovu spola, praćenje stanja i izvještavanje, kao i podizanje svijesti javnosti u oblasti zabrane diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja te postizanja rodne ravnopravnosti.

LITERATURA

1. Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.
2. Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 89/14
3. Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj*, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Banja Luka, 2014.
4. Christopher McCradden, *The New Concept of Equality*, 2003; *The Ideas of Equality and Non-Discrimination: Formal and Substantive Equality*, Equal Rights Trust, London, 2007
5. Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.
6. Elizabeth A. Martin (ed.), *Oxford Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2003
7. Gender akcioni plan BiH za period 2018 – 2022., Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine
8. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine, „Službeni glasnik BiH”, br. 98/13
9. Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021.
10. http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmentalsupport/world-conferences-on-women.
11. Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo, 2002.
12. Kevin Kitching, *Non-Discrimination in International Law - A Handbook fo Practicioners*, Interrights, London, 2005
13. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine” br. 19/20 - prečišćen tekst,
14. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23 i 58/25
15. Krivični zakonik Republike Srpske, “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21
16. Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21

17. Majda Ćehajić-Čampara i Nejra Veljan, *Analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, 2018.
18. Mato Arlović, *Pozitivna diskriminacija u regulaciji i zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina – Uloga Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 56, 4/2019
19. Nedim Kulenović, *Vijeće Evrope: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost* u *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.
20. Peter H Collin, *Dictionary of Law* (Fourth Edition), Bloomsbury Publishing, London, 2004
21. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH", br. 35/05, 41/05 - ispr., 31/14 i 32/19 - odluka US)
22. *Prevention of Discrimination: The Concept and Practice of Affirmative Action*, final report submitted by Mr Marc Bossuyt, Special Rapporteur, in accordance with UN Sub Commission Resolution 1998/5, dated 17 June 2002, E/CN.4/Sub.2/2002/21, § 6
23. Stefan Gosepath, *The Principles and the Presumption of Equality* u Carina Fourie, Fabian Schuppert and Ivo Wallimann-Helmer (eds), *Social Equality: On What It Means to Be Equals*, Oxford University Press, New York, 2015
24. Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019), „Službeni glasnik Republike Srpske", br. 63/14,
25. Strateški plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine – 2009.-2010, „Službene novine Federacije BiH", broj 77/08),
26. Susan Ellis Wild (ed*.), Webster's New World's Law Dictionary*, Wiley, Hoboken, 2006
27. Tanasije Marinković, *Pravna i suštinska jednakost – konceptualna razgraničenja* u *Sudska građanskopravna zaštita od diskriminacije*, (Nevena Petrušić ur.), Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pravosudna akademija, Beograd, 2012.
28. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 66/16
29. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske", 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21, Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH" br. 95/13,
30. Zakon o krivičnom postupku, „Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14
31. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH" br. 32/10
32. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH" br. 32/10
33. Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH" br. 59/09

34. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, “Službene novine FBiH”, br. 20/13 i 75/21
35. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, “Službene.novine FBiH”, br. 19/25
36. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/2019 Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02, 41/08 i 63

Rebeka Kotlo, PhD, Full professor
Faculty of Law, Dzemal Bijedic University of Mostar

GENDER EQUALITY, PROHIBITION OF DISCRIMINATION BASED ON GENDER AND GENDER-BASED VIOLENCE INTERNATIONAL LAW AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: Equality is a fundamental principle of modern human rights law, and respect for and application of the principle of equality implies non-discrimination. Formal equality (equality de iure), substantive (essential) equality (equality de facto) and inclusive equality, as different aspects of the principle of equality related to the concept of equal rights, the concept of equal outcomes and the concept of equal opportunities, are of particular importance for the achievement of gender equality and the prohibition of discrimination on the basis of gender. Any prohibited discrimination that is implemented is a strong indicator of the violation of human rights and fundamental freedoms. At the root of discrimination, especially discrimination on the basis of gender, the disadvantageous position of women, gender segregation, gender-based violence and the prevalence of domestic and sexual violence, are stereotypes and prejudices. According to the research findings and available data, despite a carefully designed legal, strategic and institutional mechanism for strengthening gender equality in Bosnia and Herzegovina and preventing and sanctioning gender-based violence, women still face many challenges and obstacles on the path to full equality in all areas of life and in the realization of civil, political, economic, social and cultural rights, and achieving gender equality is a challenge at the international and regional levels.

Key words: gender equality, gender-based violence, discrimination, violation of women's human rights

DOI 10.57136/3029-4762.2025.9.9.533
UDK 323.1

Pregledni naučni rad

Lejla Čopelj, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Šef Odjela za borbu protiv terorizma

FENOMENOLOGIJA I ETIOLOGIJA NASILNOG EKSTREMIZMA I RADIKALIZACIJE

Sažetak: Fenomenologija i etiologija nasilnog ekstremizma i radikalizacije predstavljaju temeljne i složene osnove za proučavanje uzroka, dinamike i pojavnih oblika ovih savremenih sigurnosnih i društvenih izazova. Fenomenološki pristup usmjeren je na analizu samog fenomena ekstremizma i radikalizacije, uključujući njihove manifestacije, motivacije i ideološke osnove, kao i obrasce ponašanja povezane s ovim pojavama. Ovaj pristup obuhvata razmatranje načina na koji se ekstremističke i radikalne ideje formiraju, prenose i ispoljavaju u društvu, uključujući procese radikalizacije pojedinaca, nastanak ekstremističkih grupa, metode regrutacije te različite oblike nasilnog djelovanja.

Etiološki aspekt rada fokusiran je na analizu faktora koji doprinose razvoju nasilnog ekstremizma i radikalizacije, među kojima se izdvajaju socijalni, ekonomski, politički, ideološki, kulturološki i psihološki faktori. Razumijevanje ovih uzroka omogućava sagledavanje šireg društvenog konteksta u kojem se ovi fenomeni razvijaju, te predstavlja osnovu za kreiranje preventivnih politika, programa i intervencija.

Rad polazi od interdisciplinarnog pristupa, naglašavajući da nasilni ekstremizam i radikalizacija ne predstavljaju izolovane pojave, već procese koji u određenim okolnostima mogu voditi ka terorizmu kao njegovom najekstremnijem i sigurnosno rizičnom obliku. Analiza fenomenoloških i etioloških aspekata nasilnog ekstremizma i radikalizacije doprinosi boljem razumijevanju njihove povezanosti s terorističkim djelovanjem, te omogućava razvoj efikasnijih strateških i normativnih odgovora u oblasti prevencije i suzbijanja terorizma.

Ključne riječi: fenomenologija, etiologija, radikalizam, radikalizacija, nasilni ekstremizam**, terorizam.**

ISSN 2566 – 378X
E - ISSN 3029 - 4762

1. UVOD

Nasilni ekstremizam i radikalizacija predstavljaju složene društvene i sigurnosne pojave koje se ne mogu objasniti jednim uzrokom niti sagledati kroz okvir jedne discipline. U savremenoj naučnoj i stručnoj literaturi radikalizacija se najčešće posmatra kao proces u kojem pojedinci ili grupe usvajaju radikalne ideje, stavove i identitetske obrasce, pri čemu taj proces ne mora nužno voditi nasilju niti nezakonitom djelovanju. Međutim, u određenim okolnostima radikalizacija može rezultirati prihvatanjem nasilja kao legitimnog sredstva djelovanja, čime prelazi u nasilni ekstremizam i, u svom krajnjem obliku, u terorizam.

Zbog toga je od posebne važnosti jasno razlikovati pojmove radikalizma, radikalizacije, nasilne radikalizacije i nasilnog ekstremizma, te sagledati njihove međusobne odnose i pojavne oblike u savremenom društvu. U sigurnosno-političkom i normativnom diskursu nasilni ekstremizam se najčešće opisuje kao fenomen koji dovodi u pitanje temeljne demokratske vrijednosti, vladavinu prava i ljudska prava, te predstavlja ozbiljnu prijetnju stabilnosti društva i sigurnosti države. S druge strane, radikalizacija sama po sebi, sve dok ne uključuje nasilje ili pozivanje na nasilje, ne mora nužno predstavljati društvenu opasnost, već može biti dio legitimnog političkog ili ideološkog izražavanja u demokratskim društvima.

Savremena istraživanja ukazuju na to da radikalizacija nije linearan niti jednoznačan proces s unaprijed utvrđenim fazama, već dinamičan i kontekstualno uslovljen fenomen koji zavisi od kombinacije individualnih karakteristika, društvenih okolnosti i šireg političko-sigurnosnog okruženja. Upravo zbog te kompleksnosti, međunarodne organizacije poput Ujedinjenih nacija, Evropske komisije i Vijeća Evrope radikalizaciju prepoznaju kao proces koji u određenim slučajevima može voditi ka nasilnom ekstremizmu i terorizmu, ali čiji ishodi nisu nužno unaprijed određeni.

Bosna i Hercegovina, kao dio šireg regionalnog i globalnog sigurnosnog prostora, suočila se s manifestacijama nasilnog ekstremizma i radikalizacije, naročito u periodu nakon 2011. godine, kada je zabilježen odlazak određenog broja državljana Bosne i Hercegovine na strana ratišta u Siriji i Iraku, kao i kasniji povratak dijela tih osoba. Ovaj fenomen otvorio je niz sigurnosnih, pravnih i društvenih pitanja, uključujući prevenciju radikalizacije, krivičnopravni odgovor, reintegraciju povratnika i zaštitu ljudskih prava. Iako se intenzitet ovih pojava vremenom mijenjao, nasilni ekstremizam i radikalizacija ostaju aktuelni izazovi, posebno u kontekstu promjenjivih globalnih sigurnosnih okolnosti i sve većeg značaja digitalnog prostora u širenju ekstremističkih narativa.

Razumijevanje fenomenologije i etiologije nasilnog ekstremizma i radikalizacije predstavlja osnovu za kreiranje efikasnih preventivnih politika i mjera koje zahtijevaju uravnotežen pristup između zaštite sigurnosti i očuvanja temeljnih prava i sloboda. U tom smislu, ovaj rad ima pregledni karakter i zasniva se na analizi relevantne naučne i stručne literature, kao i međunarodnih i domaćih

strateških i normativnih dokumenata koji se odnose na nasilni ekstremizam, radikalizaciju i terorizam. Cilj rada je sistematizirati ključne teorijske pristupe, pojmovna određenja, obrasce manifestovanja i najčešće identifikovane faktore rizika, uz poseban osvrt na kontekst Bosne i Hercegovine.

2. FENOMENOLOŠKI I ETIOLOŠKI ASPEKTI NASILNOG EKSTREMIZMA I RADIKALIZACIJE

2.1. Fenomenološki i etiološki aspekti nasilnog ekstremizma

Pojam „ekstremizam" datira još iz 1546. godine, kada ga je biskup Stephen Gardiner koristio kako bi označio svoje političke i vjerske protivnike[1]. U kasnijem historijskom kontekstu, termin se koristio za opisivanje ideja i praksi koje su percipirane kao krajnje i društveno neprihvatljive. Naročito je populariziran u političkom diskursu Sjedinjenih Američkih Država, gdje se vezuje za period Američkog građanskog rata i djelovanje najradikalnijih zagovarača ropstva.

U drugoj polovini dvadesetog vijeka, pojam ekstremizma dobija novo značenje kroz radove autora poput Carpentera, Metzlera, Meada i Lipseta, koji su doprinijeli razvoju empirijskih pristupa njegovoj konceptualizaciji[2]. U anglosaksonskoj akademskoj tradiciji, rasprave o ekstremizmu intenziviraju se tokom Prvog svjetskog rata, kada ekstremizam postaje predmet ozbiljnog teorijskog razmatranja.

Teorijska određenja ekstremizma su izrazito heterogena. U nekim pristupima, ekstremizam obuhvata širok spektar, često negativnih, pojava, uključujući i terorizam, ali i druge oblike devijantnog ponašanja[3]. Integrirajući različite teorijske perspektive, pojedini autori ističu niz zajedničkih obilježja ekstremizma, među kojima se posebno izdvajaju:

- Snage koje ideološki žele da ostvare političku prevlast u društvu zanemarujući demokratske principe;
- Postojanje ideološkog plana;
- Autoritarnost i sklonost totalitarnosti, odbacivanje principa demokratije;
- Zanemarivanje zakonskih principa, jednakosti i ljudskih prava;
- Netolerantnost prema drugim konceptima, nepoštivanje različitosti;
- Filozofija „cilj opravdava sredstvo";
- Utočište u nekim religijskim principima;
- Apokaliptična predviđanja;

1 Bötticher, A. (2017). *Towards academic consensus definitions of radicalism and extremism*. Perspectives on Terrorism, 11(4), 73–77.

2 Schmid, A. P. (2014). *Violent and non-violent extremism: Two sides of the same coin?* ICCT Research Paper. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.

3 Zubok, Y. A., & Chuprov, V. I. (2009). *Extremism as a social phenomenon*. ***Russian Education & Society***, 51(9), 3–15.

• Veličanje nasilja kao metode za rješenje društvenih nesporazuma itd.[4]

Oslanjajući se na etimologiju pojmova „ekstrem“, možemo zaključiti da „ekstrem“ uvijek podrazumijeva krajnost i pretjeranost, a pridjev „ekstreman“ sklonost krajnjim nazorima i mjerama.[5]

Đorić pak ekstremističkim označava ponašanje koje se nalazi na granici dozvoljenog, s tendencijom njenog prelaska. Ovakva određenja ukazuju na činjenicu da ekstremizam nije samo ideološki konstrukt i fenomen, već i specifičan obrazac ponašanja koji se manifestuje kroz konkretne društvene prakse i djelovanja.[6]

2.2. Fenomenološki i etiološki aspekti radikalizma

U odnosu na ekstremizam, radikalizam kao pojam svoje prve pojavne oblike bilježi krajem osamnaestog stoljeća. U tom periodu radikalizam se razvija kao politička doktrina koja nadahnjuje republikanske i nacionalne pokrete usmjerene ka ostvarivanju pojedinačnih i kolektivnih sloboda i emancipacije, a koje su bile usmjerene protiv monarhijske i aristokratske dominacije. U tom smislu, radikalizam je u početnoj fazi bio pretežno antiklerikalna, antimonarhistička i prodemokratska doktrina, te je bio snažnije povezan s progresivnim reformizmom nego s utopijskim ili nasilnim oblicima političkog ekstremizma.[7]

Pojam radikalizma u političku teoriju uvodi britanski političar Charles James Fox[8], zagovarajući „radikalne“ reforme političkog sistema u pravcu širenja biračkog prava. Od kraja XVIII do sredine XIX stoljeća radikalizam se razvija kao politički i društveni pokret u Evropi, naročito u Velikoj Britaniji, gdje se oslanja na ideje Slavne revolucije iz 1688. godine i Francuske revolucije iz 1789. godine. U tom periodu radikalizam se povezuje s borbom za politička prava, vjersku toleranciju i socijalne reforme.

Od sredine XX stoljeća, naročito u američkom političkom diskursu, pojam radikalizma sve češće se koristi kao sinonim za politički ekstremizam, bilo lijevi, poput komunizma, ili desni, poput fašizma. U savremenom kontekstu, pojam radikalizma prisutan je u nazivima političkih stranaka koje se ideološki kreću od onih koje zagovaraju reformu izbornog sistema, preko progresivnih liberalnih stranaka, do stranaka krajnje lijeve i krajnje desne političke orijentacije. Pored političkih aktera, radikalizam se javlja i u djelovanju različitih društvenih i vjerskih grupa.

---

4 Bak, M., Pretorius, J., & Heinecken, L. (2019). *The conceptualisation of extremism*. ***Journal for Deradicalization***, 18, 1–30.

5 Klaić, B. (1988). Rječnik stranih riječi. Zagreb: NZMH.

6 Đorić, M. (2012). *Teorijsko određenje ekstremizma*. Novi Sad.

7 Young men initiative (2020)

8 Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Radikalizam, izveden iz latinske riječi *radix* (korijen), označava težnju ka korjenitim, temeljitim promjenama društvenog poretka[9]. U tom smislu, radikalizam ne mora nužno imati negativnu konotaciju, budući da su kroz historiju brojne radikalne ideje imale progresivnu i emancipacijsku ulogu u razvoju društava. Međutim, u savremenom političkom i sigurnosnom diskursu, pojam radikalizma se često poistovjećuje s ekstremizmom, naročito kada se dovodi u vezu s krajnjim ideološkim pozicijama.

Etimologija upućuje na korijen riječi radikalno navodeći porijeklo od latinske riječi radicalis, radicale što doslovno znači korijen. Tako da se radikalno prevodi kao korjenito, iz osnova, odnosno iz korijena, temeljno, potpuno. Radikalizam se kao pojam može odrediti kao korjenitost, beskompromisnost, dosljednost u zastupanju nekog mišljenja, teorije ili ideologije. Najčešće pojam radikalan čujemo u politici, te se u tom političkom kontekstu upotrebljava kao sprovođenje određene politike do njenih ekstremnih granica, bez puno taktike i kompromisa do konačnog cilja, a to je često promjena u samom korijenu ili osnovi. S toga se radikalizam svodi na maksimalističko, potpuno izvršavanje nekog shvatanja ili djelovanja.[10]

Savremena istraživanja radikalizma ukazuju na to da proces radikalizacije ne podrazumijeva nužno prelazak u nasilje. Precht radikalizaciju definiše kao proces usvajanja ekstremističkih uvjerenja, dok brojna istraživanja ističu da je izuzetno teško predvidjeti koji će pojedinci iz faze nenasilne radikalizacije preći u fazu nasilnog djelovanja[11]. U demokratskim društvima, ispoljavanje radikalnih stavova, ukoliko ne uključuje nasilje ili pozivanje na nasilje, smatra se formalno dozvoljenim i legitimnim oblikom političkog izražavanja.

Problem nastaje u onom trenutku kada radikalne ideje postaju osnova za opravdavanje nasilja i prelaze u nasilni ekstremizam, čime se otvara prostor za terorističko djelovanje i ozbiljne sigurnosne prijetnje.

2.3. Pozitivni primjeri radikalno-progresivnih promjena u društvu

Kao što je prethodno istaknuto, radikalizacija kao proces ne mora nužno podrazumijevati upotrebu nasilja. U slučajevima kada je nasilje prisutno, takvi oblici radikalizma postaju nezakoniti, a njihovi nosioci se u pravilu označavaju kao nasilni ekstremisti ili teroristi. U takvim okolnostima, pravne norme i institucionalni mehanizmi dobijaju primat u odnosu na rasprave o ideološkim uvjerenjima i slobodama.

Međutim, historijska iskustva pokazuju da su brojne društvene promjene koje se danas smatraju temeljnim dostignućima demokratije i ljudskih prava bile rezultat radikalnih i beskompromisnih ideja te političkih zahtjeva usmjerenih ka progresivnim promjenama u društvu. Takvi oblici radikalizma nisu bili usmjereni

9 Klaić, B. (1988).

10 https://velikirecnik.com/2016/06/06/radikalno/

11 Precht, T. (2007). *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe*. Copenhagen.

na legitimaciju nasilja, već na transformaciju postojećih društvenih struktura putem nenasilnih sredstava, političkog pritiska i društvene mobilizacije.

U tom kontekstu, kao ilustrativni primjeri pozitivnih radikalno-progresivnih društvenih promjena, u nastavku rada razmatraju se borba za građanska prava predvođena Martinom Lutherom Kingom Jr., kao i Francuska buržoaska revolucija, koje su, uprkos svojoj radikalnosti, imale dugoročne emancipacijske i transformativne učinke na razvoj društva.

2.4. Martin Luter King

Martin Luter King (Martin Luther King Jr.) (1929–1968) bio je američki baptistički sveštenik i jedan od najznačajnijih lidera Pokreta za građanska prava u Sjedinjenim Američkim Državama[12]. Njegovo djelovanje predstavlja primjer radikalno-progresivne društvene promjene zasnovane na nenasilju, građanskoj neposlušnosti i univerzalnim ljudskim pravima. Kingova borba za rasnu ravnopravnost započela je sredinom pedesetih godina XX stoljeća i bila je snažno inspirisana etičkim i političkim principima nenasilnog otpora koje je razvio Mahatma Gandhi[13].

Fenomenološki posmatrano, Kingovo djelovanje može se označiti kao radikalno u smislu dosljednog i beskompromisnog zalaganja za temeljne društvene promjene, ali bez pribjegavanja nasilju. Njegov radikalizam nije bio usmjeren ka destrukciji postojećeg društvenog poretka nasilnim sredstvima, već ka njegovoj transformaciji kroz pravne, političke i moralne mehanizme. Upravo zbog toga, Kingov primjer jasno pokazuje da radikalne ideje ne moraju nužno voditi nasilnom ekstremizmu ili terorizmu.

Tokom šezdesetih godina XX stoljeća, King je organizovao i predvodio brojne masovne proteste i marševe, uključujući i Marš na Washington 1963. godine, na kojem je održao čuveni govor *I Have a Dream*. Ovaj govor imao je snažan društveni i politički odjek i značajno je doprinio donošenju Zakona o građanskim pravima iz 1964. godine i Zakona o biračkim pravima iz 1965. godine, čime su institucionalno potvrđene ključne reforme u borbi protiv rasne diskriminacije[14].

U kasnijoj fazi svog djelovanja, King je proširio fokus borbe na pitanja socijalne pravde, siromaštva i protivljenja ratu u Vijetnamu. Njegova kritika militarizma i ekonomske nejednakosti dodatno je naglasila njegovu poziciju kao radikalnog društvenog reformatora koji je dosljedno zagovarao nenasilje, čak i u uslovima snažnih političkih i institucionalnih pritisaka[15].

Ubistvo Martina Luthera Kinga 1968. godine označilo je tragičan kraj njegovog djelovanja, ali je njegova ideološka i moralna ostavština ostala trajno

12 King, M. L. Jr. (1964). *Why We Can't Wait*. New York: Harper & Row.

13 Carson, C. (1998). *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.* New York: Warner Books.

14 Branch, T. (1988). *Parting the Waters: America in the King Years 1954–63*. New York: Simon & Schuster.

15 King, M. L. Jr. (1967). *Where Do We Go from Here: Chaos or Community?* Boston: Beacon Press.

prisutna u savremenim raspravama o društvenim promjenama, radikalizmu i nenasilnom otporu. Kingov primjer potvrđuje tezu da je moguće razlikovati radikalizam koji doprinosi demokratizaciji i društvenom napretku od onih oblika radikalizacije koji vode ka nasilnom ekstremizmu i terorizmu[16].

2.5. Francuska revolucija

Francuska revolucija (1789–1799) predstavlja jedan od najznačajnijih historijskih primjera radikalne društvene i političke transformacije, čiji su efekti trajno oblikovali razvoj modernih političkih sistema[17]. To je period dalekosežnih društvenih i političkih nemira u Francuskoj od 1789. do 1799. godine i bio je dijelom prenesen na Napoleona tokom kasnijeg proširenja Francuskog carstva. Revolucija je zbacila monarhiju i uspostavila republiku nakon nasilnog perioda političkih prevrtanja koje je na kraju kulminiralo Napoleonovom diktaturom koja je dovela mnoge nove principe u Zapadnu Evropu i šire.

Uzroci izbijanja Francuske revolucije bili su višeslojni i uključivali su duboku finansijsku krizu države, socijalne nejednakosti, porezne nepravde, te rastuće nezadovoljstvo privilegijama sveštenstva i plemstva. Ideje prosvjetiteljstva, posebno koncepti slobode, jednakosti i narodnog suvereniteta, poslužile su kao ideološka osnova za mobilizaciju širokih društvenih slojeva. Fenomenološki posmatrano, u početnoj fazi revolucije dominirao je nenasilni oblik političkog radikalizma usmjeren ka reformi postojećeg poretka[18].

Međutim, eskalacija unutrašnjih političkih sukoba, vanjske prijetnje i ratno stanje doveli su do progresivne radikalizacije revolucionarnog pokreta. Ovaj proces kulminirao je tokom Jakobinske diktature (1793–1794), kada je Komitet javnog spasa uspostavio sistem represije poznat kao Vladavina terora[19]. U tom periodu, nasilje je postalo legitimizirano kao političko sredstvo za „odbranu revolucije“, što je rezultiralo masovnim pogubljenjima, suspenzijom osnovnih prava i eliminacijom političkih protivnika.

Etiološki gledano, Francuska revolucija pokazuje kako kombinacija ideološkog apsolutizma, osjećaja egzistencijalne ugroženosti i centralizacije moći može proizvesti obrasce nasilnog ekstremizma, čak i kada su početni ciljevi pokreta bili normativno progresivni. Vladavina terora često se u savremenoj literaturi navodi kao jedan od prvih historijskih primjera državnog terora, u kojem nasilje biva opravdano višim političkim ciljevima[20].

Uprkos nasilnim epizodama, Francuska revolucija je imala dugoročne pozitivne posljedice po razvoj modernih političkih i pravnih sistema. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina postavila je temelje savremenog koncepta ljudskih

16 Gandhi, M. (2001). *Non-Violent Resistance (Satyagraha)*. New York: Dover Publications.

17 Doyle, W. (2002). *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press.

18 Hobsbawm, E. (1996). *The Age of Revolution: 1789–1848*. New York: Vintage Books.

19 Schama, S. (1989). *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*. New York: Vintage.

20 Arendt, H. (1963). *On Revolution*. New York: Viking Press.

prava i ustavnosti, dok su ideje revolucije inspirisale brojne kasnije revolucionarne i reformističke pokrete. Upravo ta ambivalentnost – istovremeno emancipacijski potencijal i destruktivni nasilni ishod – čini Francusku revoluciju relevantnim historijskim primjerom za razumijevanje granice između političkog radikalizma i nasilnog ekstremizma[21].

Inspirisana liberalnim i radikalnim idejama, Francuska revolucija je temeljno promijenila tok moderne historije izazivajući globalni pad apsolutnih monarhija koje su zamijenjene republikama i liberalnim demokratijama. Preko Revolucionarnih ratova, Francuska revolucija je pokrenula talas globalnih sukoba od Kariba do Bliskog istoka. Historičari je smatraju jednim od najvažnijih događaja u ljudskoj historiji.

Francuska se naglo transformisala u demokratsko i sekularno društvo koje je imalo slobodu vjeroispovijesti, legalne razvode braka, dekriminalizaciju istospolnih zajednica te zagarantovana građanska prava svim jevrejima i crncima. Tako je nastala moderna era u sjeni Francuske revolucije. Gotovo svi budući revolucionarni pokreti su se osvrtali na Francusku revoluciju kao njihovog prethodnika. Njene centralne fraze i kulturni simboli, kao što su La marsellaise i sloboda, jednakost i bratstvo, su izazvali velike potrese u modernoj historiji. Ove vrijednosti i institucije Francuske revolucije dominiraju francuskom politikom do danas.

2.6. Nedostatak radikalno-progresivnih promjena u društvu

U kontekstu novije historije Bosne i Hercegovine, krajem XX i početkom XXI stoljeća, društvene promjene odvijale su se u uslovima dubokih političkih, ekonomskih i sigurnosnih potresa. Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, tranzicija iz socijalističkog u postsocijalistički društveni poredak, prelazak iz jednopartijskog u višepartijski politički sistem, ratni sukobi, masovne migracije stanovništva i dugotrajna institucionalna nestabilnost ostavili su ograničen prostor za razvoj radikalno-progresivnih društvenih promjena u njihovom izvornom, emancipacijskom značenju.

Od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća, radikalni stavovi u javnom i političkom diskursu u Bosni i Hercegovini, ali i šire u regionu, gotovo se u pravilu povezuju s ideološkim pozicijama krajnje desnice ili krajnje ljevice. Kao posljedica toga, pojam radikalizma sve češće poprima negativnu konotaciju i tumači se isključivo kao destabilizirajući faktor, povezan s retrogradnim društvenim procesima i potencijalnim sigurnosnim prijetnjama. U tom kontekstu, teorijsko i praktično poimanje radikalno-progresivnih promjena, zasnovanih na nenasilju, društvenoj pravdi i demokratskoj transformaciji, gotovo da je potisnuto iz javnog prostora.

Savremeni globalni kontekst dodatno doprinosi ovakvom razumijevanju radikalizma. Početak XXI stoljeća obilježen je učestalim oružanim sukobima,

21 Tilly, C. (2004). *Terror, Terrorism, Terrorists*. Sociological Theory, 22(1), 5–13.

terorističkim aktima i sigurnosnim krizama, što je dovelo do slabljenja mirovnih inicijativa i jačanja represivnih sigurnosnih politika. Građanski protesti i mirovni pokreti, iako prisutni, često ostaju ograničeni na simbolične oblike političkog izražavanja, bez stvarnog uticaja na strukturalne društvene promjene. U tom smislu, savremeni oblici bunta nerijetko odražavaju nemoć građana da kroz institucionalne kanale utiču na ključne političke odluke.

U međunarodnim odnosima, diskurs borbe protiv terorizma često se koristi kao legitimacijski okvir za vojne intervencije i nametanje političkih rješenja, pri čemu se granica između stvarnih sigurnosnih prijetnji i političkih interesa nerijetko zamagljuje. Takav pristup dodatno doprinosi percepciji radikalizma kao isključivo negativnog i nasilnog fenomena, dok se zanemaruju njegove nenasilne i progresivne dimenzije.

U tom kontekstu, ovaj rad polazi od potrebe da se pojam radikalizma razmatra kao sastavni dio šire sintagme „nasilni ekstremizam i radikalizacija“, uz jasno razlikovanje nenasilnih radikalnih ideja od procesa nasilne radikalizacije. Nasilna radikalizacija podrazumijeva proces u kojem se radikalni stavovi i ideje ispoljavaju kroz opravdavanje, prihvatanje i primjenu nasilja kao društveno prihvatljivog ili legitimnog sredstva djelovanja. Razumijevanje ovog procesa predstavlja ključnu osnovu za prevenciju i suzbijanje posljedica koje nasilni ekstremizam i terorizam mogu proizvesti po društvo i sigurnost države.

3. POJMOVNO ODREĐENJE I POJAVNI OBLICI RADIKALIZMA, RADIKALIZACIJE I NASILNI EKSREMIZMA

Pojmovna razgraničenja data u ovom poglavlju nadovezuju se na prethodna teorijska određenja, s ciljem njihove preciznije operacionalizacije. Pojmovi „radikalizam“, „radikalizacija“ i „nasilni ekstremizam“ u javnom diskursu često se pogrešno doživljavaju kao istovjetni, a nerijetko se povezuju i sa određenim stereotipnim, najčešće vizuelnim, karakteristikama pojedinca ili grupe. Takva pojednostavljena percepcija ne samo da produbljuje predrasude, već otežava i razumijevanje složenih procesa koji stoje iza ovih pojava. Kako bi se omogućilo adekvatno teorijsko i praktično sagledavanje problema nasilnog ekstremizma i radikalizacije, neophodno je jasno razlikovati ove pojmove i precizno ih definisati.

Iako su međusobno povezani, navedeni pojmovi nisu identični. Oni se odnose na različite nivoe ideja, stavova i ponašanja, koji u određenim okolnostima mogu rezultirati nasilnim djelovanjem. U savremenim sigurnosnim raspravama, ovi pojmovi se često dovode u vezu s političkim, ideološkim, socijalnim ili religijskim motivima, pri čemu je važno naglasiti da se nasilni ekstremizam ne može svesti isključivo na jednu vrstu ideologije. U suštini, riječ je o procesima koji dovode u pitanje ustaljene društvene norme i poredak, a u svojoj krajnjoj formi mogu predstavljati ozbiljnu prijetnju sigurnosti države i društva.

Za razumijevanje uloge Bosne i Hercegovine u oblasti prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije, uključujući sprečavanje odlazaka državljana na strana ratišta, nužno je sagledati motive, ideje i faktore koji mogu privući pojedince ovim pojavama. Savremena istraživanja ukazuju da ne postoji jedinstven profil radikalizovanog pojedinca, te da nijedan pojedinačni faktor nije ni dovoljan ni neophodan da samostalno dovede do procesa radikalizacije. Pristupi zasnovani na stereotipima, naročito onima koji se odnose na vjersku, etničku ili socijalno-ekonomsku pripadnost, pokazali su se kao ne samo diskriminatorni, već i neučinkoviti u prevenciji nasilnog ekstremizma[22].

3.1. Radikalizam

Kao što je ranije opisano, radikalizam se u najširem smislu može odrediti kao dosljedno i beskompromisno zalaganje za temeljne promjene u društvu, politici ili ideološkom okviru. Sam po sebi, radikalizam ne podrazumijeva nasilje niti nezakonito djelovanje te se ne može objasniti kroz jedan univerzalni ili standardizovani model. U historijskom kontekstu, radikalne ideje često su bile pokretači progresivnih društvenih promjena.

Pojam radikalizma prvi put se javlja u političkom diskursu krajem XVIII stoljeća, a povezuje se s djelovanjem britanskog političara Charlesa Jamesa Foxa, koji je zagovarao radikalne reforme političkog sistema u pravcu širenja biračkog prava. Tokom XIX stoljeća, radikalizam se razvija kao politički i društveni pokret u Evropi, naročito u Velikoj Britaniji, gdje se oslanja na vrijednosti Slavne revolucije (1688) i Francuske revolucije (1789), te se zalaže za veća politička prava građana, vjersku toleranciju i socijalne reforme.

Od sredine XX stoljeća, naročito u američkom političkom diskursu, pojam radikalizma se sve češće koristi kao sinonim za krajnje političke ideologije, bilo lijeve ili desne orijentacije, te se nerijetko poistovjećuje s političkim ekstremizmom. U savremenim društvima, radikalizam je prisutan u djelovanju političkih stranaka, društvenih pokreta i vjerskih grupa, pri čemu njegova interpretacija u velikoj mjeri zavisi od konkretnog društvenog, političkog i historijskog konteksta.

3.2. Radikalizacija/nasilna radikalizacija

Radikalizacija kao društveni fenomen nije nova pojava, ali u savremenim društvima poprima nove oblike usljed procesa globalizacije i intenzivne upotrebe savremenih komunikacijskih tehnologija, posebno interneta i društvenih mreža. Ovi kanali omogućavaju brže širenje ideja, lakše povezivanje pojedinaca i grupa sličnih uvjerenja, te efikasnije regrutovanje i mobilizaciju potencijalnih pristalica. Dostupnost informacija u realnom vremenu i odsustvo geografskih i institucionalnih barijera dodatno doprinose složenosti i nepredvidivosti

22 Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

procesa radikalizacije, što otežava njegovo rano prepoznavanje i institucionalno praćenje.[23]

Radikalizacija se može definisati kao proces u kojem se pojedinci, naročito mladi i društveno ranjivi, podstiču da usvoje ekstremna ideološka stajališta koja odstupaju od općeprihvaćenih društvenih normi i vrijednosti. U određenim pristupima ovaj proces se ponekad opisuje terminima poput „indoktrinacija" ili „ideološka obuka", posebno u kontekstu sve veće dostupnosti digitalnih platformi koje olakšavaju izloženost radikalnoj propagandi.

Pojam **nasilne radikalizacije** odnosi se na onu fazu procesa u kojoj pojedinac ili grupa prihvata nasilje kao legitimno ili opravdano sredstvo za ostvarenje političkih, ideoloških, vjerskih ili društvenih ciljeva. Drugim riječima, nasilna radikalizacija predstavlja kvalitativni iskorak u odnosu na nenasilnu radikalizaciju, jer podrazumijeva spremnost na upotrebu nasilja ili pružanje podrške nasilnim djelovanjima. Ovaj proces nije nužno linearan niti univerzalan, te ne postoji jedinstven model koji bi pouzdano objasnio ili predvidio prelazak iz nenasilne u nasilnu fazu radikalizacije.

Empirijska istraživanja ukazuju na to da nasilna radikalizacija često ali ne isključivo započinje u ranoj životnoj dobi, ali da njen razvoj zavisi od kombinacije individualnih, socijalnih i strukturalnih faktora. Siromaštvo, nezaposlenost, nizak nivo obrazovanja, društvena marginalizacija i osjećaj nepravde mogu povećati ranjivost pojedinca na ekstremističku propagandu, ali sami po sebi nisu dovoljni da objasne nasilnu radikalizaciju. Ključnu ulogu često imaju interpersonalni kontakti, posebno susreti s osobama ili grupama koje aktivno promoviraju nasilne ekstremističke ideologije i nastoje izvršiti ideološku indoktrinaciju.

Tokom procesa nasilne radikalizacije dolazi do postepene promjene sistema vrijednosti pojedinca, pri čemu se odbacuju pluralizam, tolerancija i demokratski principi, a prihvataju isključivi i polarizirajući narativi koji legitimiziraju nasilje. U toj fazi, nasilje se više ne doživljava kao moralno neprihvatljivo, već kao nužno ili čak obavezno sredstvo borbe protiv percipiranog neprijatelja ili nepravde.

Radikalizacija koja vodi ka terorizmu predstavlja jednu od završnih i često najopasniju fazu ovog procesa. U toj fazi, pojedinac ili grupa ne samo da opravdava nasilje, već je spremna da ga direktno primijeni ili aktivno podrži. Teroristično nasilje u tom kontekstu postaje sredstvo političke komunikacije, s ciljem izazivanja straha, destabilizacije društva i prisiljavanja države ili društva na određeno ponašanje.

Ekspertna grupa za nasilnu radikalizaciju, koju je formirala Evropska komisija radi analize akademskih i stručnih saznanja o radikalizaciji, u svom izvještaju istakla je da su globalni, politički i društveni faktori podjednako važni kao i ideološki i psihološki. U tom kontekstu, radikalizacija je definisana

23 Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

kao proces socijalizacije ka ekstremizmu, koji u određenim slučajevima može rezultirati terorističkim djelovanjem.[24]

Radikalizacija i nasilna radikalizacija ne predstavljaju istovjetne pojave. Radikalizacija se u najširem smislu odnosi na proces usvajanja radikalnih ideja, stavova i identitetskih obrazaca koji mogu biti političke, ideološke ili vjerske prirode, ali sami po sebi ne moraju uključivati nasilje niti kršenje zakona. Nasuprot tome, **nasilna radikalizacija** označava fazu u kojoj dolazi do prihvatanja nasilja kao legitimnog ili opravdanog sredstva za ostvarivanje ciljeva, čime se radikalne ideje transformišu u osnovu za ekstremističko ili teroristično djelovanje. Ključna razlika između ova dva pojma nalazi se, dakle, u **odnosu prema nasilju**, koje predstavlja odlučujući kriterij za prelazak iz nenasilne radikalizacije u nasilni ekstremizam.

3.3. Nasilni ekstremizam

Nasilni ekstremizam obuhvata ideologije i oblike djelovanja koji izlaze iz okvira društveno prihvatljivih normi i koji se manifestuju kroz opravdavanje, podršku ili primjenu nasilja s ciljem ostvarivanja političkih, ideoloških, vjerskih ili društvenih ciljeva. Za razliku od nenasilnog ekstremizma ili radikalnih stavova koji mogu ostati na nivou mišljenja ili izražavanja, nasilni ekstremizam podrazumijeva konkretno djelovanje ili spremnost na djelovanje koje ima ozbiljne posljedice po sigurnost pojedinaca i društva u cjelini.[25]

Iako ne postoji jedinstvena i univerzalno prihvaćena definicija nasilnog ekstremizma, u međunarodnoj praksi on se najčešće opisuje kao podrška ili izvršenje nasilja u svrhu ostvarivanja političkih ili ideoloških ciljeva, bez obzira na vjersku, etničku, rasnu ili drugu pripadnost žrtava. Važno je naglasiti da ekstremizam sam po sebi nije sinonim za nasilni ekstremizam, već do nasilnog ekstremizma dolazi tek onda kada se radikalne ideje nasilno nameću drugima i kada se nasilje legitimizira kao prihvatljivo sredstvo djelovanja.

Nasilni ekstremizam predstavlja složen društveni i sigurnosni fenomen čiji uzroci obuhvataju kombinaciju socio-ekonomskih, političkih i psiholoških faktora. Uslovi poput visoke nezaposlenosti, ekonomske nesigurnosti, društvene isključenosti i izraženog osjećaja nepravde mogu povećati vjerovatnoću da pojedinci ili grupe posegnu za nasilnim ekstremističkim djelovanjem. U tom kontekstu, prevencija nasilnog ekstremizma zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje jačanje društvene kohezije, otvoren dijalog i izgradnju povjerenja u institucije.

U savremenim raspravama nasilni ekstremizam se često pogrešno svodi isključivo na religijski motivisane oblike nasilja. Takav pristup je

24 Radicalisation, De-Radicalisation, Counter Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, Dr.Alex P. Schmid, ICCT Research Paper, 2013

25 OSCE (2016). *Prevencija i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu!*. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini.

pojednostavljen i analitički neodrživ, budući da nasilje ne pripada nijednoj religiji, te da su zloupotrebe religijskih učenja prisutne u različitim historijskim i kulturnim kontekstima. Nasilni ekstremizam može biti zasnovan na političkim, nacionalističkim, etničkim ili drugim ideološkim osnovama, pri čemu se religija nerijetko instrumentalizira radi legitimizacije nasilja.[26]

Međunarodni i regionalni dokumenti ukazuju na to da je pojam nasilnog ekstremizma širi od pojma terorizma. Dok terorizam predstavlja specifičan oblik nasilnog djelovanja usmjerenog na izazivanje straha s ciljem ostvarivanja određenih ciljeva, nasilni ekstremizam obuhvata širi spektar ideološki motivisanog nasilja koje ne mora uvijek ispunjavati sve elemente krivičnog djela terorizma. Upravo zbog toga brojne države i međunarodne organizacije razvile su vlastite definicije nasilnog ekstremizma, naglašavajući da radikalni stavovi postaju sigurnosna prijetnja tek onda kada se pretoče u nasilnu praksu.

Različiti državni i međuvladini akteri pristupaju definisanju nasilnog ekstremizma na različite načine, ali zajednički imenitelj većine definicija jeste naglasak na nasilju kao ključnom razlikovnom elementu.

Postoji mnogo različitih vladinih i međuvladinih pristupa definisanju koncepta nasilnog ekstremizma. Neke definicije eksplicitno napominju da radikalni stavovi nipošto nisu problem sami po sebi, ali da postaju prijetnja nacionalnoj sigurnosti kada se takvi stavovi stave u nasilnu akciju. Radi ilustracije razlika u institucionalnim pristupima, u nastavku se navode neke od definicija.

Australija: "Nasilni ekstremizam su uvjerenja i postupci ljudi koji podržavaju ili koriste nasilje za postizanje ideoloških, vjerskih ili političkih ciljeva. To uključuje terorizam i druge oblike politički motiviranog i zajedničkog nasilja."[27]

Kanada: "[Nasilni] ekstremizam" je mjesto gdje je krivično djelo "primarno motivisano ekstremnim političkim, vjerskim ili ideološkim stavovima". [28]

SAD: FBI definira nasilni ekstremizam kao "poticanje, odobravanje, opravdavanje ili podržavanje počinjenja nasilnog čina radi postizanja političkih, ideoloških, vjerskih, društvenih ili ekonomskih ciljeva", dok Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID) definira nasilne ekstremističke aktivnosti kao "zagovaranje, sudjelovanje, pripremanje ili na drugi način podržavanje ideološki motiviranog ili opravdanog nasilja za daljnje društvene, ekonomske ili političke ciljeve".[29]

Norveška: Nasilni ekstremizam predstavlja aktivnosti osoba i skupina koje su spremne koristiti nasilje za postizanje političkih, ideoloških ili vjerskih ciljeva.[30]

26 Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

27 Australski parlament (2015.). "Mjere australske vlade za suzbijanje nasilnog ekstremizma: brzi vodič."

28 Kanada za javnu sigurnost (2009). "Procjena rizika od nasilnih ekstremista". Sažetak istraživanja, sv. 14, br. 4.

29 USAID (2011.). "Razvojni odgovor na nasilni ekstremizam i pobunu: stavljanje načela u praksu." Politika USAID-a, rujan 2011. P. 2

30 Norveško Ministarstvo pravosuđa i javne sigurnosti (2014). "Akcijski plan protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma". Str.7.

Švedska: Nasilni ekstremist je netko za koga se «u više navrata smatra da je pokazivao ponašanje koje ne samo da prihvaća korištenje nasilja nego također podržava ili provodi ideološki motivirano nasilje kako bi nešto promovirao».[31]

Ujedinjeno Kraljevstvo koristi **širi sigurnosno-politički pojam ekstremizma**, koji ne mora nužno uključivati nasilje: Ekstremizam se definira kao glasno ili aktivno suprotstavljanje temeljnim vrijednostima, uključujući demokratiju, vladavinu prava, slobodu pojedinca i međusobno poštovanje i toleranciju različitih vjera i uvjerenja, kao i pozive na smrt u zemlji ili inostranstvu.[32]

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD): "Promicanje stavova koji potiču nasilje radi promicanja određenih uvjerenja, te potiču mržnju koja može dovesti do nasilja među zajednicama".[33]

Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO): Uvjerenja i postupci ljudi koji podržavaju ili koriste nasilje za postizanje ideoloških, vjerskih ili političkih ciljeva". To može uključivati "terorizam i druge oblike politički motiviranog nasilja".[34]

3.4. Terorizam

Jedinstvena i općeprihvaćena definicija terorizma do danas nije uspostavljena. U teoriji, ali i u velikom broju međunarodnih dokumenata, postoji niz različitih definicija koje odražavaju političke, pravne i sigurnosne perspektive aktera koji ih formuliraju. Uprkos toj raznolikosti, većina savremenih definicija terorizma dijeli određene zajedničke elemente, među kojima se posebno ističu namjera, upotreba nasilja i političko-ideološki cilj.

Među najčešće citiranim i najsveobuhvatnijim definicijama terorizma izdvaja se definicija sadržana u Rezoluciji 1566 (2004) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, kojom se teroristički akti definišu kao krivična djela počinjena s namjerom uzrokovanja smrti ili teške tjelesne povrede civilima, ili uzimanja talaca, s ciljem izazivanja stanja terora u javnosti, zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja vlade ili međunarodne organizacije da učini ili se suzdrži od određenog djelovanja. Rezolucija dodatno naglašava da se takva djela ni pod kojim okolnostima ne mogu opravdati političkim, ideološkim, vjerskim, etničkim ili drugim razlozima.

Sličan normativni pristup prisutan je i u Zajedničkom stajalištu Vijeća Evropske unije iz 2001. godine o primjeni posebnih mjera u borbi protiv

31 Vladini uredi u Švedskoj (2011.). "Akcijski plan Švedske za zaštitu demokracije od nasilja u promicanju ekstremizma". Komunikacija Vlade 2011/12: 44, točka 3.2.

32 Vlada (UK) (2015.). Strategija za suzbijanje ekstremizma. London, Uprava za borbu protiv ekstremizma, Ministarstvo unutarnjih poslova. Para. 1. Vidi i Vlada HM-a (2011.).

33 Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Odbor za razvojnu pomoć (2016). Sastanak DAC-a na visokoj razini, Communiqué od 19. veljače 2016. godine.

34 Ujedinjeni narodi, UNESCO (2017.). Sprečavanje nasilnog ekstremizma kroz obrazovanje: vodič za kreatore politike. Pariz, Francuska.

terorizma, prema kojem se terorističkim djelima smatraju namjerni akti koji, s obzirom na svoju prirodu ili kontekst, mogu nanijeti ozbiljnu štetu državi ili međunarodnoj organizaciji, a čiji je cilj ozbiljno zastrašivanje stanovništva, protivpravno prisiljavanje vlasti ili destabilizacija temeljnih političkih, ustavnih, ekonomskih ili društvenih struktura.[35]

Analiza brojnih teorijskih i normativnih definicija terorizma ukazuje na visok stepen saglasnosti u pogledu toga da se radi o obliku politički ili ideološki motiviranog nasilja koje je prvenstveno usmjereno protiv civila ili civilnih ciljeva, s namjerom izazivanja straha i postizanja šireg psihološkog i simboličkog efekta na društvo. Upravo ta dimenzija namjernog izazivanja straha i destabilizacije šire zajednice predstavlja ključnu razlikovnu karakteristiku terorizma u odnosu na druge oblike nasilja.[36]

U tom smislu, terorizam se može posmatrati kao najekstremniji oblik nasilnog ekstremizma, u kojem se nasilje koristi kao primarno sredstvo političke komunikacije. Teroristički akti nemaju za cilj isključivo neposrednu fizičku štetu, već proizvode dugoročne psihološke, društvene i političke posljedice po zajednicu. Time se dodatno potvrđuje teza da terorizam predstavlja manifestaciju nasilnog ekstremizma u njegovom najradikalnijem i sigurnosno najrizičnijem obliku.

4. POKRETAČI NASILNOG EKSTREMIZMA I RADIKALIZACIJE

Identifikacija i procjena uzroka i faktora rizika od nasilnog ekstremizma i radikalizacije obično se temelje na nizu teorijskih premisa kojima je cilj pomoći razumijevanju ovih fenomena. Ključno razmatranje pri dizajniranju alata za praćenje procesa radikalizacije jeste spoznaja o njenim uzrocima i faktorima koji doprinose tome.[37]

Kada govorimo o uzrocima koji su pogodovali pojavi i širenju nasilnog ekstremizma i radikalizacije u bosanskohercegovačkom društvu, najzastupljeniji su svakako:

- religijski/ideološki,
- kulturni,
- obrazovni,
- psihološki,
- institucionalni,
- historijski,
- sociološki,

35 Council of the European Union. (2001). *Common Position 2001/931/CFSP on the application of specific measures to combat terrorism*.

36 Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.

37 Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper.

- socio-ekonomski.[38]

Ovi uzroci pojedinačno, ili udruženi, kod pojedinaca za posljedicu imaju osjećaj marginaliziranosti od ostatka društva. Upravo osjećaj odbačenosti na margine društvene zajednice utiče na pojedince da pronađu novi smisao života i steknu osjećaj pripadanja. Ovo se može smatrati jednim od uzroka zašto pojedinac odlučuje postati članom određene radikalne grupe, ako u njoj pronalazi alternativu akumuliranom nezadovoljstvu i osjećaju odbačenosti.

Drugi uzroci su svakako nedostatak ili potpuni gubitak vjere u vladavinu prava. Težak i dugotrajan proces tranzicije Bosne i Hercegovine, kao i slabost države u provođenju zakona i osiguravanja potpune vladavine prava, visok nivo korupcije, posebno u pravosudnom sistemu, a pojedinci su kao izgovor koristili i to da je za njih „islam" odnosno „šerijat" jedino rješenje za njihove probleme.[39]

4.1. Faktori podsticanja i privlačenja (pull i push faktori)

Smjernice za praćenje faktora rizika i pokazatelja predstavljene u ovom radu zasnivaju se na premisi da je radikalizacija dinamičan, višestepeni i višeslojni fenomen koji nastaje ukrštanjem pojedinačnih *push* faktora (faktora podsticanja ili „guranja" u radikalizaciju ili ekstremizam) i *pull* faktora (faktora privlačenja u radikalizaciju ili ekstremizam). Ovakav pristup omogućava sveobuhvatnije razumijevanje složenih uzroka i mehanizama koji dovode do nasilnog ekstremizma.[40]

Push ili strukturalni faktori odnose se na negativna društvena, kulturna, politička i ekonomska obilježja određenog društvenog okruženja koja mogu „gurati" ranjive pojedince ka radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu. Ovi faktori se često označavaju kao „temeljni uzroci" i obuhvataju siromaštvo, nezaposlenost, nepismenost, političku i ekonomsku marginalizaciju, diskriminaciju, odsustvo vladavine prava, kršenja ljudskih prava, represiju, loše upravljanje, dugotrajne i neriješene sukobe, kao i pojave radikalizacije u zatvorskom sistemu.[41]

Nasuprot tome, *pull* faktori imaju pretežno individualni i psihološki karakter i odnose se na percipirane koristi i privlačnosti koje za pojedinca može imati članstvo u nasilnim ekstremističkim grupama. Ovi faktori uključuju ideologiju i narative koji obećavaju „čisto vjerovanje", osjećaj moći, pripadnosti i lične svrhe, avanturizam, potragu za identitetom, problematičnu adolescenciju, potrebu za grupnim vezivanjem, težnju ka ličnoj transformaciji, osjećaj diskriminacije zbog vlastitih uvjerenja, teške životne događaje (poput smrti bliske osobe), duhovne

38 OSCE. (2016). *Prevencija i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu*. Sarajevo: Misija OSCE-a u BiH.

39 United Nations Development Programme (UNDP). (2018). *Preventing Violent Extremism in the Western Balkans*. New York: UNDP.

40 UNDP. (2017). *Understanding Push and Pull Factors: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families*. Pristina.

41 UNDP (2017). Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families

krize, krize identiteta, psihološku rigidnost, lako dostupnu ekstremističku propagandu, polarizirane društvene debate, osjećaj viktimizacije, otuđenje od porodice i prijatelja, kao i kontakte s radikalnim krugovima.[42]

Zbog navedenog se često ističe da na proces radikalizacije utiče spoj općih društvenih okolnosti i individualnih karakteristika ličnosti. Drugim riječima, za pojavu ovog fenomena potrebno je postojanje okruženja koje pogoduje radikalizaciji, uz istovremeno postojanje ranjive lične strukture. Određeni strukturalni uslovi, grupna dinamika i konkretni događaji koji djeluju kao okidači mogu doprinijeti ubrzavanju ili intenziviranju procesa radikalizacije. Međutim, strukturalni faktori sami po sebi nisu dovoljni da objasne radikalizaciju, zbog čega je nužno analizirati i odnos između pojedinca i njegovog društvenog okruženja. U tom kontekstu, propaganda i regrutiranje predstavljaju česte katalizatore ovog procesa.[43]

Na osnovu navedenog, faktore rizika koji pojedinca mogu voditi ka radikalizaciji moguće je grupisati u dvije osnovne kategorije:

– **faktori podsticanja**, koji su dominantno strukturalne prirode i vezani za društveni kontekst, i
– **faktori privlačenja**, koji su pretežno psihološke i individualne prirode i mogu učiniti pojedinca podložnijim nasilnom ekstremističkom ponašanju.[44]

Faktori podsticanja:
- Nedostatak socio-ekonomskih mogućnosti;
- Marginalizacija i diskriminacija; Nezaposlenost;
- Odsustvo vladavine prava i kršenje ljudskih prava;
- Represija; Loše upravljanje;
- Produljeni i neriješeni sukobi;
- Radikalizacije u zatvorima.

Faktori privlačenja:
- Ideologija;
- Ideja „čistog vjerovanja“;
- Osjećaj moći;
- Avanturizam;
- Problematična adolescencija;
- Potreba za pripadanjem;
- Težnja ka transformaciji;
- Osjećaj diskriminacije zbog vlastitog uvjerenja;

42 UNDP (2017). Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families.

43 Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper, The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.

44 Schmid, A. (2011). The Routledge Handbook on Terrorism Research. London and New York: Routledge.

- Teški životni trenuci (smrt bliske osobe);
- Duhovna kriza;
- Kriza identiteta;
- Psihološka rigidnost;
- Lako dostupna ekstremistička propaganda;
- Polarizirane i polarizirajuće društvene debate;
- Novo rođenje i novi početak;
- Viktimizacija;
- Otuđenje od porodice i prijatelja;
- Veza sa radikalnim krugovima.

Na temelju identificiranih faktora, možemo zaključiti da su glavne ciljne grupe za regrutovanje i vrbovanje uglavnom nezaposleni, otuđeni i neobrazovani pojedinci ili izolovane društvene grupe, s jakim osjećajem društvene nepravde i osjećajem izdaje od strane države. Nasilni ekstremisti često uspijevaju u manipulaciji kada ponude dodatnu negativnu priču o državi i društvu iz kojeg se ciljana publika već osjeća otuđeno, i pozitivne narative o vrijednostima onih koji su već uključeni u djela nasilja i terora. S toga, država i društvo u cjelini imaju značajnu ulogu u komunikaciji sa podložnim pojedincima i grupama, raditi na pitanjima osjećaja otuđenosti i stvoriti mogućnosti za njihovo uključivanje u društvo.[45]

Također, nedostatak socio-ekonomskih mogućnosti može poprimiti različite oblike, pa ekonomski faktori mogu biti značajni pokretači, uz ekonomsku isključenost, nezaposlenost i ograničene mogućnosti za prosperitetom, što dovodi do otuđenja ili frustracije, te može rezultirati radikalizacijom koja dovodi do nasilnog ekstremizma.

U isto vrijeme određen broj obrazovanih, frustriranih mladih osoba bez posla je problem u mnogim zemljama u razvoju i može potaknuti osjećaj obespravljenosti. Kada se mladi ljudi više ne mogu nositi s nedostatkom osnovnih potreba, oni pokazuju veću tendenciju da reagiraju angažovanjem u nasilno ekstremističkom ponašanju. Nezaposlenost pruža plodno tlo za regrutovanje od strane nasilnih ekstremističkih organizacija jer one mogu pružiti alternativni put iz siromaštva

Nadalje, bilo bi pogrešno tvrditi da su nedostatak mogućnosti za obrazovanje ili zapošljavanje jedini faktori ili da su uvijek prisutni kada govorimo o kontekstu faktora ranjivosti za nasilni ekstremizam. Određeni broj najzastupljenijih terorističkih napada počinili su visokoobrazovani pojedinci, kao što su teroristički piloti koji su izvršili napade 11. septembra, uz bivšeg vođu Al Qaede, Osamu bin Ladena. Također, i drugi društveno-ekonomski faktori, posebno različiti oblici ovisnosti, marginalizacija i diskriminacija, mogu igrati značajnu ulogu u radikalizaciji mladih ljudi i, konačno, njihovo regrutovanje u nasilnim ekstremističkim grupama.

45 Global Analitika. (2017). *Online ekstremizam i radikalizacija*. Sarajevo.

Neravnopravnost spolova, marginalizacija, otuđenje i diskriminacija kao primarni pokretači nasilnog ekstremizma mogu poprimiti različite oblike, kao što je ograničen pristup javnim uslugama, mogućnost zapošljavanja, opstrukcije regionalnog razvoja i sloboda vjeroispovijesti, što može dodatno povećati ogorčenje povrh svih postojećih frustracija te pojedinca učiniti ranjivijim i podložnijim za idoktrinaciju u nasilni ekstremizam.

Usko povezano s ovim može biti i opći osjećaj oduzimanja prava od društava u kojima ti ljudi žive; osjećaje koji se mogu dodatno pojačati faktorima kao što su malo ili nikakvo političko uključivanje, ograničenja slobode izražavanja i smanjenje građanskih prava i sloboda. Nerazvijena društva, kao što su ona u tranzicijskim državama, često nisu u stanju adekvatno usmjeriti frustracije ljudi na konstruktivnu komunikaciju kao odgovor na takve frustracije. Čak i u zemljama s jakim civilnim društvom, osjećaji otuđenosti od strane određenih grupa mogu navesti pojedince da odbace dostupne otvorene platforme (sigurne prostore) kako bi izrazili svoje osjećaje i stavove u korist alternativnih mjesta s istomišljenicima (frustriranim) ljudima ili da žive u izolaciji. Prateća percepcija o obespravljenosti i oduzimanju prava glasa, posebno kada se razvijaju kroz duže vremenske periode, može privući pojedince prema nasilnom ekstremizmu.

Kršenja ljudskih prava i vladavine prava ponekad se javljaju kroz napore država da intervenišu tokom ranih faza radikalizacije na putu prema ekstremizmu koji može postati nasilan. Neki od tih napora, međutim, mogu dovesti u opasnost da neke države mogu usvojiti pristup u sekvenciranju koji stavlja održavanje sigurnosti ispred zaštite ljudskih prava. Stoga, moramo biti oprezni u osiguravanju da napori država u rješavanju nasilnog ekstremizma poštuju vladavinu prava i u skladu s svojim obavezama prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima, kao i međunarodnom humanitarnom pravu.

Nasilni ekstremizam ima tendenciju napredovanja u okruženju koje karakterizira loše upravljanje, deficiti demokracije, korupcija i kultura nekažnjavanja nezakonitog ponašanja države ili njezinih predstavnika. Kada se loše upravljanje kombinuje s represivnim politikama i praksama koje krše ljudska prava i vladavinu prava, moć privlačnosti nasilnog ekstremizma se pojačava. Nasilni ekstremisti također aktivno nastoje iskoristiti državnu represiju i druge pritužbe u svojoj borbi protiv države.

Održiv razvoj društva i države ne može se ostvariti bez mira i sigurnosti. Stoga je očito da je rješavanje sukoba ključno za osiguranje boljih socio-ekonomskih uslova i mogućnosti.

Također, treba istaći i da oružani sukobi mogu djelovati kao motivacijski faktor, potičući druge da slijede nasilni ekstremistički put. Kao odgovor na takve izazove, u literaturi se navodi potreba za poduzimanjem hitnih mjera za rješavanje dugotrajnih sukoba kao djelotvornog alata za narušavanje narativa uticaja nasilnih ekstremističkih grupa, jer prevencija je najbolja Strategija osiguravanja trajnog mira i rješavanja nasilnog ekstremizma koja podrazumijeva politička rješenja i odgovornost.

4.2. Proces radikalizacije

Radikalizacija je (dinamičan) proces. Nema niti jednu jasnu rutu ni jasno utvrđen put[46]. Iako je svaki pojedinac jedinstven, nekoliko faktora može učiniti osobu podložnijom iskorištavanju i indoktrinaciji u radikalizam. Iako niti jedan od tih faktora nije pojedinačno uvjerljiv, niti dovoljan da bi se osobu okarakterisalo kao „radikalnom", ti faktori se mogu posmatrati u kontekstu općih okolnosti i karakteristika osobe, a posebno ako pokazuju bilo kakve druge znakove sklonosti prema nasilju ili nekom društveno neprihvatljivom obliku ponašanja.[47]

Za razliku od prethodnog poglavlja koje razmatra uzroke, ovdje se fokus stavlja na tok i dinamiku procesa. Radikalizacija se ne događa preko noći. To je postupan proces, tako da ljudi, a posebno mladi, koji su pogođeni možda neće shvatiti što se događa. Ne postoji specifičan profil osobe koja bi mogla biti podložna radikalizaciji ni uključena u ekstremizam, kao ni jasan pokazatelj kada bi se osoba mogla početi da usvoja nasilje u znak podrške ekstremističkim idejama[48].

U određenim slučajevima djeca kojima prijeti radikalizacija mogu imati nisko samopoštovanje ili biti žrtve nasilja ili diskriminacije. Oni se mogu osjećati izolirani, usamljeni ili nesretni zbog sebe i onoga što bi drugi mogli misliti o njima, posramljeni ili osuđeni zbog njihove kulture, spola, religije ili rase, pod stresom ili depresijom, izloženi nasilju ili lošem postupanju od strane drugih ljudi ili društva, ljuti na druge ljude ili vlast te biti zbunjeni zbog onoga što rade pod određenim pritiskom koji je uslovljen nekim faktorom.

Djeca i adolescenti na neki način predstavljaju rizičnu ranjivu grupu. Međutim ljudi se mogu radikalizovati u bilo kojoj životnoj dobi, direktnim kontaktom s ekstremističkim grupama ili putem interneta i bez nekog posebnog razloga ili preduslova. Ekstremističke poruke ili članstvo u ekstremističkoj grupi mogu pružiti osjećaj svrhe, pripadanja zajednici i identiteta koji mogu biti privlačni, pogotovo ako se netko suočava s izazovima u svom životu i to koriste kao veoma jak i uspješan alat.[49]

Adolescenti mogu biti u većem riziku jer su neovisniji, istražuju nove stvari i pomiču granice kad rastu i otkrivaju više o svom identitetu, vjeri i osjećaju pripadnosti pa ekstremističke grupe često i ciljaju mlade ljude putem interneta i društvenih mreža. Posebno adolescenti koji imaju problema s pomirenjem sa svojim identitetom često se osjećaju distancirano od porodice i vjerskog nasljeđa i to ih može ostaviti zbunjene u pogledu njihovog mjesta u društvu.[50]

46 Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper.

47 Horgan, J. (2008). From profiles to pathways and roots to routes: Perspectives from psychology on radicalization into terrorism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94.

48 European Commission. (2016). *Radicalisation Awareness Network (RAN) – Issue Paper*. Brussels.

49 United Nations Office of Counter-Terrorism. (2017). *Preventing Violent Extremism: A Reference Guide*. New York.

50 Neumann, P. R. (2013). *The Trouble with Radicalization*. International Affairs, 89(4), 873–893.

Radikalne i nasilno ekstremističke grupe i pojedinci iskorištavaju ove krize pružajući osjećaj svrhe i osjećaj pripadnosti takvim pojedincima. To može pomoći kroz uticaj na promjenu čovjekovog pogleda na svijet, njegov krug prijatelja, ponašanje i način na koji provodi vrijeme.

Posebno u slučaju ako se pojedinac suočava s razdobljem napetosti u porodičnim, obrazovnim ili ličnim kontaktima i odnosima s drugima, to može gajiti osjećaj nepravde. Tada radikalizovani „akteri" plijene i koriste ovu ranjivost i otuđenje nudeći alternativu tradicionalnom osjećaju sigurnosti i svrsi svakodnevnog života.

Radikalizacija se može objasniti i kao pojačani ekstremizam u uvjerenjima, osjećajima i ponašanju u smjeru koji sve više opravdava nasilje među grupama i zahtjeva neku vrstu žrtvovanja radi odbrane vlastite grupe.[51] Ključni pojam ovdje je proces prihvatanja nasilja. Ako neko želi ukazati na proces preko kojeg pojedinac postaje nasilni ekstremist, izraz radikalizacija koja vodi nasilju, bio bi mnogo prikladniji nego nasilni ekstremizam koji se fokusira na ideološki motivirano pribjegavanje nasilju.

Prepoznavanjem i razumijevanjem procesa radikalizacije možemo bolje identificirati i spriječiti mnoga djela nasilja. Proces radikalizacije je nerijetko oblik iskorištavanja koji ponekad uključuje psihološke manipulacije, seksualno zlostavljanje, izlaganje nasilnim materijalima i pristup obmanjujućim informacijama.

Pokazatelji procesa nasilne radikalizacije su podijeljeni u dvije kategorije:

- biheviоralne (uključujući promjene u praksi, postupcima, izgledu) i
- kognitivne (izražavanje mišljenja, uvjerenja i stavova na verbalnoj razini).[52]

4.3. Indikatori ranjivosti i rizika od radikalizacije

Na temelju identificiranih uzroka, faktora te određenih znakova i specifičnih ponašanja pojedinca, mogli bi se razviti određeni indikatori ranjivosti i rizika od radikalizacije, koji bi služili kao uočljivi pokazatelji radikalizacije:

- problem identiteta (zbunjenost),
- snažan osjećaj nepravde i uvrede,
- nisko samopouzdanje,
- grupni, nacionalni razlozi za nepravdu,
- internalizirano mučeništvo, "umrijeti sa svrhom",
- potreba za političkom/religijskom/ideološkom svrhom,
- pristupanje ideologiji opravdavajući nasilje,
- potreba za grupnim vezivanjem i pripadanjem,

51 Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, McCauley and Moskalenko, 2008, str 416

52 OSCE. (2014). *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*. Vienna.

- društvena alijenacija,
- niska empatija za one izvan vlastite grupe,
- visok stepen ljutnje i frustracije,
- odbijanje društva i vrijednosti.[53]

4.4. Radikalizacija u zatvorima

Razmatrajući uticaj radikalizacije u zatvorima u smislu poticanja nasilnih ekstremističkih programa uzimamo u obzir dva faktora: zatvori pružaju jedinstvenu okolinu u kojoj pojedinci mogu širiti ekstremne i nasilne ideologije, i uslovi unutar zatvora mogu djelovati kako bi stvorili ili potakli već prisutni animoziteti.[54]

Faktori kao što su loši zatvorski uvjeti, zlostavljanje zatvorenika, korupcija u institucijama i kriminalne aktivnosti mogu poslužiti kao motivacija za pritvorene osobe da traže pomoć i zaštitu nasilnih ekstremističkih grupa. Kao odgovor na to pitanje, uz djelotvornije rješavanje takvih pitanja, postoji hitna potreba za uspostavljanjem boljih mehanizama za sprječavanje ili barem smanjenje trenutnog nivoa promovisanja nasilnih ekstremističkih ideologija u zatvorskom sistemu.

Najsnažnije oružje u borbi protiv radikalizacije u zatvorima bez sumnje je humana politika pritvora koja poštuje temeljna prava pritvorenika i neumorno se usredotočuje na rehabilitaciju i reintegraciju. Prema tome, kazna zatvora ili mjera mora se izvršiti u psihosocijalnim, fizičkim i materijalnim uslovima koji poštuju dostojanstvo osobe, mora omogućiti očuvanje ili povećanje samopoštovanja pritvorenika i mora se pozivati na njihove osobnu i društvenu odgovornost.[55]

4.5. Zloupotreba religije u procesu radikalizacije i vrbovanja u nasilni ekstremizam

Živimo u svijetu u kojem pojedinci, grupe i vlade čine različite oblike nasilja i terora. Takvo se nasilje čini u ime ideologije, skučenih shvatanja nacionalizma i religije. Odgovor na nasilje još većim i razarajućim nasiljem taj krug zla povećava i ojačava.[56] Ogromni resursi posvećeni su borbi protiv nasilja, jednakim ili čak gorim nasilnim sredstvima. Malo je pažnje usmjereno na pronalaženje korjenskih uzroka nasilja, kao što su ogromna nepravda i dehumanizacija. Budući da su religije zloupotrijebljene da se opravda bezobzirno nasilje, one ustvari mogu i trebaju biti konstruktivan alat da budu brana valu nasilja. Obaveza vjerskog klera i religijskih učenjaka je da razjasne istinske vrijednosti vjere i preispitaju

53 Schmid, A. P. (2013). ICCT Research Paper.

54 United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2016). *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*. Vienna.

55 Council of Europe. (2016). *Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism*. Strasbourg.

56 United Nations. (2016). *Plan of Action to Prevent Violent Extremism*. A/70/674.

pogrešna tumačenja svetih spisa. Unutarvjerski dijalog potreban je koliko i međuvjerski dijalog.

Lažno predstavljanje i zloupotreba religije, ideologije i etničke i kulturne razlike evidentno se koristi u procesu radikalizacije i vrbovanja u nasilni ekstremizam. Generalno, nasilno ekstremističke organizacije uspijevaju u lažnom predstavljanju i zloupotrebi vjerskih i političkih ideologija, etničke podjele i kulturne razlike za mobilizaciju podrške, za uspostavljanje potraživanja na teritorijama i regrutovanje pojedinaca[57].

Tamo gdje postoje historijska i bolna lična iskustva, karizmatični, uglavnom, samoprozvani „vjerski lideri" i neki politički predstavnici mogu ih iskoristiti s ciljem poticanja nasilnog ekstremizma. Tada je lakše tim karizmatičnim vođama i predstavnicima ekstremističkih organizacija da promovišu narative o žrtvi, koji može povećati ranjivost pojedinaca i pridružite se nasilnim ekstremističkim grupama.

ZAKLJUČAK

Pojava nasilnog ekstremizma, radikalizacije i radikalizma, naročito onih oblika koji mogu voditi ka terorizmu, ne predstavlja novi društveni fenomen. Riječ je o pojavama koje se kroz historiju kontinuirano transformišu, prilagođavajući se društvenim, političkim i sigurnosnim okolnostima vremena u kojem se manifestuju. Savremeni oblici nasilnog ekstremizma i radikalizacije, iako često tehnološki i organizacijski sofisticiraniji, u suštini počivaju na poznatim obrascima isključivosti, nasilja i negiranja temeljnih ljudskih prava.

Bosna i Hercegovina je, posebno u periodu nakon 2011. godine, bila suočena s određenim oblicima nasilnog ekstremizma i radikalizacije, što se najvidljivije manifestovalo kroz odlazak državljana na strana ratišta, ali i kroz kasnije izazove vezane za povratak, reintegraciju i prevenciju ponovne radikalizacije. Ova činjenica nameće potrebu kontinuiranog, stručnog i interdisciplinarnog praćenja navedenih fenomena, sa sigurnosnog, društvenog, pravnog i psihološkog aspekta, kao i potrebe za razvojem sveobuhvatnih preventivnih politika usmjerenih na jačanje otpornosti pojedinca i zajednice.

Poseban prioritet u izučavanju i kreiranju odgovora na nasilni ekstremizam i radikalizaciju treba biti unapređenje razumijevanja psiholoških i socijalnih faktora, kao i motiva koji pojedince čine ranjivim na ekstremističke narative. Prepoznavanje razloga zbog kojih se pojedinci odlučuju na prihvatanje nasilnih ideologija, pristupanje ekstremističkim grupama ili podršku terorističkim aktivnostima, predstavlja ključnu pretpostavku za efikasnu prevenciju. Jasno je da se negativni efekti nasilnog ekstremizma i terorizma reflektuju na cjelokupno društvo – od narušavanja sigurnosti, preko produbljivanja društvenih podjela,

57 Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291–305.

do slabljenja povjerenja u institucije – te da mjere prevencije moraju biti sveobuhvatne, koordinirane i dugoročne.

Pored institucionalnih, zakonodavnih i sigurnosnih mjera, koje su nužne i neizostavne, u savremenim pristupima prevenciji nasilnog ekstremizma često se zanemaruje značaj dijaloga. Dijalog, zasnovan na međusobnom uvažavanju i snazi argumenata, predstavlja jedan od ključnih alata u izgradnji društvene kohezije i smanjenju prostora za djelovanje ekstremističkih narativa. Njegova uloga nije zamjena za institucionalni odgovor, već njegov neophodan korektiv i dopuna.

U tom smislu, dijalog treba razumjeti kao trajni društveni proces koji se razvija u porodici, obrazovnom sistemu, vjerskim zajednicama, radnom okruženju i lokalnoj zajednici. Razvijanjem kulture dijaloga doprinosi se smanjenju predrasuda, jačanju međusobnog povjerenja i stvaranju otpornosti društva na ideologije koje legitimiziraju nasilje i terorizam. Dugoročna prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizacije stoga ne može biti isključivo sigurnosno pitanje, već zahtijeva kontinuiranu posvećenost izgradnji uključivog, pravednog i odgovornog društva u kojem nasilje ne nalazi društvenu legitimaciju i opravdanje.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Appleby, R. S., *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*, Rowman & Littlefield, Lanham.
2. Arendt, H., *On Revolution*, Viking Press, New York.
3. Azinović, V., Jusić, M., *Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo.
4. Bak, M., Pretorius, J., Heinecken, L., *The Conceptualisation of Extremism*, Journal for Deradicalization, br. 18.
5. Bartlett, J., Miller, C., *The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization*, Demos, London.
6. Bećirević, E., *Salafism vs. Moderate Islam: A Rhetorical Fight for the Hearts and Minds of Bosnian Muslims*, Atlantska inicijativa, Sarajevo.
7. Bonner, D., *Political Violence and Public Order*, Macmillan, London.
8. Bötticher, A., *Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism*, Perspectives on Terrorism, vol. 11, br. 4.
9. Branch, T., *Parting the Waters: America in the King Years 1954–63*, Simon & Schuster, New York.
10. Carson, C., *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.*, Warner Books, New York.
11. Đorić, M., *Teorijsko određenje ekstremizma*, Fakultet za evropske pravne i političke studije, Novi Sad.
12. Doyle, W., *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, Oxford.
13. Galtung, J., *Cultural Violence*, Journal of Peace Research, vol. 27, br. 3.
14. Gandhi, M., *Non-Violent Resistance (Satyagraha)*, Dover Publications, New York.
15. Hobsbawm, E., *The Age of Revolution: 1789–1848*, Vintage Books, New York.
16. Hoffman, B., *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York.
17. Horgan, J., *From Profiles to Pathways: Perspectives from Psychology on Radicalization*, The ANNALS, vol. 618, br. 1.
18. Jackson, R., *The Core Commitments of Critical Terrorism Studies*, European Political Science, vol. 6, br. 3.
19. King, M. L., *Why We Can't Wait*, Harper & Row, New York.
20. King, M. L., *Where Do We Go from Here: Chaos or Community?*, Beacon Press, Boston.
21. Klaić, B., *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
22. McCauley, C., Moskalenko, S., *Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism*, Terrorism and Political Violence.
23. Neumann, P. R., *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation*, ICSR, London.

24. Neumann, P. R., *The Trouble with Radicalization*, International Affairs, vol. 89, br. 4.
25. Schama, S., *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*, Vintage, New York.
26. Schmid, A. P., *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, Routledge, London – New York.
27. Schmid, A. P., *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation*, ICCT Research Paper.
28. Schmid, A. P., *Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin*, ICCT Research Paper.
29. Silke, A., *Becoming a Terrorist*, Routledge, London.
30. Tilly, C., *Terror, Terrorism, Terrorists*, Sociological Theory, vol. 22, br. 1.
31. Zubok, Y. A., Chuprov, V. I., *Extremism as a Social Phenomenon*, Russian Education & Society, vol. 51, br. 9.

Publikacije

1. European Commission, Radicalisation Awareness Network (RAN) – Issue Paper, Evropska komisija, 2016; Brisel.
2. International Crisis Group, Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism, Europe Report No. 242, 2013.
3. OSCE, Prevencija i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu!, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, 2016.
4. OSCE, Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism, OSCE, 2014; Beč.
5. UNDP, Understanding Push and Pull Factors: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families, UNDP, 2017; Priština.
6. UNDP, Preventing Violent Extremism in the Western Balkans, UNDP, 2018; New York.
7. UNODC, Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons, UNODC, 2016; Beč.
8. UNESCO, Sprečavanje nasilnog ekstremizma kroz obrazovanje: vodič za kreatore politike, UNESCO, 2017; Pariz.
9. USAID, Razvojni odgovor na nasilni ekstremizam i pobunu: stavljanje načela u praksu, USAID, 2011.
10. United Nations Office of Counter-Terrorism, Preventing Violent Extremism: A Reference Guide, UNOCT, 2017; New York.
11. United Nations, Plan of Action to Prevent Violent Extremism, A/70/674, 2016; New York.
12. Council of Europe, Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism, Vijeće Evrope, 2016; Strasbourg.
13. Australijski parlament, Mjere australske vlade za suzbijanje nasilnog ekstremizma: brzi vodič, 2015.

14. Kanada za javnu sigurnost, Procjena rizika od nasilnih ekstremista, Sažetak istraživanja, sv. 14, br. 4, 2009.
15. Norveško Ministarstvo pravosuđa i javne sigurnosti, Akcijski plan protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma, 2014.
16. Vladini uredi u Švedskoj, Akcijski plan Švedske za zaštitu demokracije od nasilja u promicanju ekstremizma, 2011/12:44, 2011.
17. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, Strategija za suzbijanje ekstremizma, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015.
18. OECD, Sastanak DAC-a na visokoj razini – Communiqué, 19.02.2016.

Pravni izvori

1. Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1566 (2004).
2. Zajedničko stajalište Vijeća Evropske unije 2001/931/CFSP.
3. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948).

Internet izvori

1. https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/MladiEkstremizam_Knjiga_DIGITAL_Single-Page.pdf
2. https://velikirecnik.com/2016/06/06/radikalno/
3. https://globalanalitika.com/online-ekstremizam-i-radikalizacija/

Lejla Čopelj, LL. M.
Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of Sarajevo
Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, Head of the Department for Counter-Terrorism

PHENOMENOLOGY AND ETIOLOGY OF VIOLENT EXTREMISM AND RADICALIZATION

Abstract: The phenomenology and etiology of violent extremism and radicalization constitute fundamental and complex foundations for the study of the causes, dynamics, and manifestations of these contemporary security and social challenges. The phenomenological approach focuses on the analysis of extremism and radicalization as phenomena, including their manifestations, motivations, and ideological foundations, as well as behavioral patterns associated with these processes. This approach examines how extremist and radical ideas are formed, transmitted, and expressed within society, including processes of individual radicalization, the formation of extremist groups, recruitment methods, and various forms of violent activity.

The etiological aspect of the paper is aimed at identifying and analyzing the factors that contribute to the development of violent extremism and radicalization, including social, economic, political, ideological, cultural, and psychological factors. Understanding these underlying causes enables a broader assessment of the social context in which these phenomena emerge and provides a basis for designing preventive strategies, policies, and interventions.

The paper adopts an interdisciplinary approach, emphasizing that violent extremism and radicalization are not isolated phenomena, but processes that, under certain circumstances, may lead to terrorism as their most extreme and security-threatening manifestation. The analysis of phenomenological and etiological aspects contributes to a deeper understanding of the link between violent extremism, radicalization, and terrorism, and supports the development of more effective strategic and legal responses aimed at preventing and countering terrorism.

Key words: phenomenology, etiology, radicalism, radicalization, violent extremism, **terrorism.**